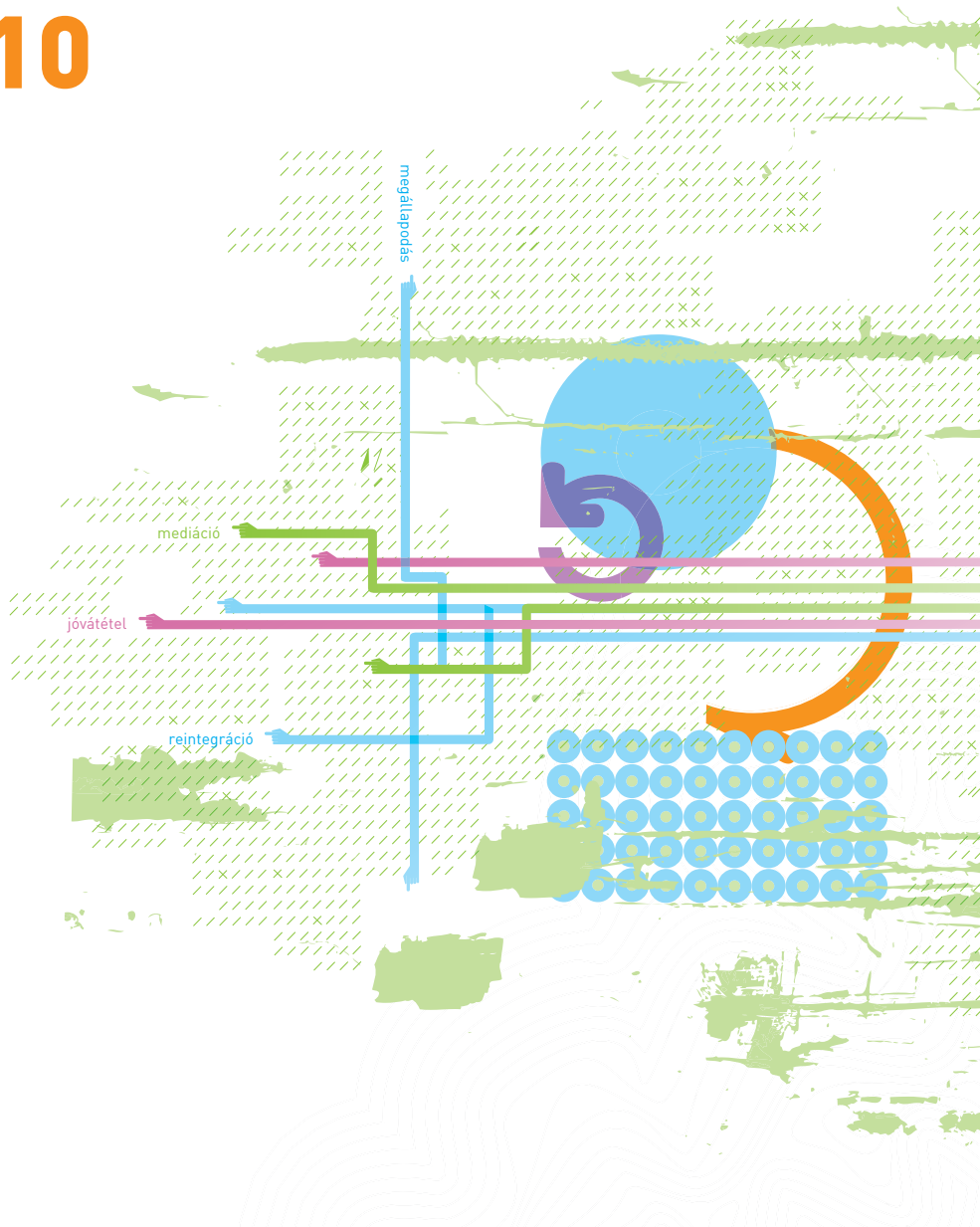

A helyreállító igazságszolgáltatás európai jó gyakorlatai a büntetőeljárásban

2010

+++++

Prof. Dr. Gönczöl Katalin
Eötvös Loránd Tudományegyetem

ELŐSZÓ

A bizalom és a jogállami kriminálpolitika

mindennapos zavarokat látva, napjainkban jóformán senki sem elégedett a büntető igazságszolgáltatás működésével. A zavarokat kutatók, politikusok és közvéleményformálók többsége egyetért abban, hogy a konfliktusok kezelésére létrejött intézmények túlságosan eltávolodtak attól a közegtől, amelyben a konfliktusok maguk keletkeztek. Márpedig a büntetőjog és a büntető igazságszolgáltatás állami monopóliuma nem öncél, hanem garancia arra,

hogy a konfliktusban érdekelték – majd ezen keresztül az egész politikai, társadalmi közösség – számára korrekt módon szolgáltatassanak igazságot.

Egyetértek a büntetőjogász *Ligeti Katalinnal* abban, hogy a büntetőjognak és intézményeinek nem valamilyen „magasabb igazságosság” megvalósítóiként, hanem célhoz kötöten kell működniük (Ligeti 2005). Arra kell törekedniük, hogy az emberek közötti biztonságot és békét is garantálják, vagy szükség esetén helyreállítsák azt. Ezért a büntetőjog funkciója szerinte nem pusztán az „igazságosság” megvalósításában jelölhető meg: a büntetőjognak a társadalmi béke helyreállítása érdekében elsősorban a bűncselekménnyel sértett szabadságjogokat kell megszilárdítania. *Ligeti* szerint azonban jóvátételt is biztosítania kell a jogaiban megsértett áldozatnak. A büntető igazságszolgáltatásnak úgy kell a konfliktusban érdekelt felek – az elkövetők és a sértettek – számára érthető és értékelhető módon szolgáltatnia az igazságot, hogy ezzel maga a norma és annak erkölcsi tartalma erősödjön. Egyúttal pedig, jogállami módon és keretek között prevenciós célkitűzéseket is el kell érnie, vagy legalább hozzájárulnia a hasonló konfliktusok kialakulásának, az ismételt elkövetővé és áldozattá válásnak a megelőzéséhez.

Ezeket a célokat a helyreállító igazságszolgáltatás (restorative justice) filozófiájának megvalósításával lehetne elérni. Erről már többen értekeztek a hazai szakirodalomban. Jómagam néhány évvel ezelőtt még csak a közösségben végrehajtható büntetési formákban találtam meg a konfliktusfeloldás érzelmi feszültségeket levezető szerepét, és ebben az összefüggésben elemeztem jelentőségét. Azóta azonban arra a következtetésre jutottam, hogy a helyreállító igazságszolgáltatás filozófiája a meglévő jogintézmények keretei között, azok megőrzése mellett alkalmas a büntetőpolitika megújítására, a szemléletváltásra. A helyreállító igazságszolgáltatás ugyanis a büntetőeljárásán belül fűzi szorosabban a kapcsolatot az etikai és a jogállami büntetésfelfogások között. Az érintett közösség bevonásával törekszik az elkövető és a sértett közötti kapcsolat reparálására, az áldozatnak, illetve a megsértett közösségnek okozott sérelmek csökkentésére és a bűncselekményben megnyilvánuló konfliktus megoldására. Általa a büntetés új értelmet kap, csökken benne a szükségtelen, célszerűtlen megtorló elem, egyidejűleg pedig növekszik a megbüntetés racionalitása, mégpedig az elkövető, a sértett és az érintett közösség számára együttesen. Mindez azonban a klasszikus büntető igazságszolgáltatás értékeit, garanciarendszerét nem veszélyezteti.

Az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsának (a továbbiakban: ECOSOC) egy 2002-ben elfogadott dokumentuma szerint a helyreállító igazságszolgáltatás olyan, a bűnözésre kifejlesztett intézményes reakció, amely – amellett, hogy tiszteletben tartja minden érdekelt személy méltóságát és egyenlőségét – a megértésre épít, és a társadalmi harmóniára törekszik. Alkalmas arra, hogy a bűncselekményben érintettek kifejezésre juttassák érzelmeiket, tapasztalataikat, céljaikat és megfogalmazzák elvárásaikat. A helyreállító igazságszolgáltatás alkalmas az áldozat által elszenvedett érzelmi, anyagi sérelmek reparálására, biztonságérzetének helyreállítására. Általa a bűnelkövető közvetlenül szembesülhet bűnös cselekményének következményeivel, mivel alkalmat kap arra, hogy feldolgozza felelősségét. Így értelmezhetővé válhat számára a felelősségre vonás, és racionalizálható lesz a büntetés is. Egyúttal az érintett közösség előtt is érthetőbbé válnak a bűncselekmény elkövetésének okai és következményei (Hudson 2006).

Ez a fajta büntetőeljárás és az így kiszabott büntetés az érintett közösség tagjai számára is kiengesztelést jelenthet. Különösen akkor, ha az adott bűncselekmény közvetlenül közösségi érdeket sértett. (Ilyen lehet például a közterületek rendjét sértő csoportos garázdaság vagy a természeti környezetet károsító bűncselekmény.) A helyreállító eljárásban folyamatos szakmai ellenőrzés mellett részt vesz a sértett és az elkövető, valamint, ha szükséges, minden más olyan személy vagy a közösség képviselője is, akit a bűncselekmény érintett, akire az hatással volt. A résztvevők az erre a célra kiképzett szakember segítségével közösen keresnek megoldást minden olyan problémára, amely a bűncselekményből származott. A helyreállító eljárás egyaránt lehet mediáció, kiegyezésre törekvő vagy a büntetés módjának, mértékének meghatározására irányuló tanácskozás. A helyreállító eljárásban biztosítani kell a felek egyenlőségét, figyelemmel kell lenni kulturális és szociális helyzetükből adódó eltérő adottságaikra. Az eljárás folyamán meghatározhatják a reparáció, a restitúció mikéntjét, kijelölhetik azt a közösségben büntetésként végrehajtott szolgáltatást, amely méltányos és arányos az egyéni és közösségi igényekkel. Sor kerülhet továbbá a résztvevők felelősségének tisztázására, úgy, hogy az egyaránt szolgálja a sértett és az elkövető integrációját.

A helyreállító eljárás, amely mindig a hagyományos büntetőeljárásban zárul le, egyébként csak akkor alkalmazható, ha ahhoz mind a sértett, mind az elkövető hozzájárul. Ezt az érintettek a helyreállító eljárás bármely szakaszában visszavonhatják. A megállapodásnak, a kiegyezésnek önkéntes alapon kell létrejönnie. A helyreállító eljárásban tett beismerést a hagyományos büntetőeljárásban nem szabad az elkövető ellen bizonyítékként felhasználni. Ha a helyreállító eljárás eredménytelenül végződik, haladéktalanul folytatódnia kell a hagyományos büntetőeljárásnak. De a büntető hatóságoknak ebben az eljárásban is érvényesíteniük kell a helyreállító igazságszolgáltatás legfontosabb elveit az elkövetővel, a sértettel és az érintett közösséggel szemben egyaránt.

Az eljárásban létrejött megállapodás meghiúsulásáról késedelem nélkül értesülnie kell a helyreállító igazságszolgáltatásért felelős intézménynek és a büntető hatóságnak. A megegyezés hiánya vagy meghiúsulása azonban a büntetés kiszabása során nem értékelhető az elkövető terhére.

A helyreállító igazságszolgáltatás programját (eljárását) a büntető igazságszolgáltatás bármely szakaszában alkalmazni lehet. Éppúgy elrendelheti azt az ügyészség, a bíróság vagy a büntetés-végrehajtási bíró.

Az ECOSOC említett dokumentuma összefoglalja a helyreállító igazságszolgáltatás filozófiáját, meghatározza a büntetőeljárás hagyományos menetétől való eltérésnél alkalmazott elveket és bemutatja az e szemlélet megvalósításához nélkülözhetetlen formákat. Azokat, amelyeket a büntető hatóságok az eljárás bármely szakaszában és elvileg bármilyen bűncselekmény esetében alkalmazhatnak. A bíróságnak a sikeresen végződő helyreállító eljárásban megszületett és teljesült egyezséget, ígéretet, megállapodást a kiszabott büntetésben is honorálnia kell, hiszen ezek felhasználásával realisabbá válik a büntetés céljának megvalósulása. Bűn azonban nem maradhat büntetlenül. Az állam büntető hatalmát nem váltja ki a helyreállító eljárás, inkább csak új szempontokkal egészíti ki. A kisebb jelentőségű bűncselekmény elkövetőjével szemben sem maradhat el a társadalmi rosszallás kifejezésre juttatása, még akkor sem, ha a helyreállító eljárás a megállapodásban foglaltak teljesülésével, eredménnyel végződött. E nélkül ugyanis kiürül a büntetőjogi felelősség, vagy összemosódhat a polgári jogban alkalmazott kárhelyreállítással.

A büntető igazságszolgáltatásnak erős és világos jelzéseket kell adnia arról, hogy az általa pönalizált magatartásformákat elítéli, azokat olyan negatív megnyilvánulásoknak tekinti, amelyek nem maradhatnak következmény nélkül. Megbánásra, büntudatra, jóvátételre senki nem kényszeríthető, de ha erre hajlandónak mutatkozik, akkor ezt a rendszernek honorálnia kell. A megbüntetés „élményére” (penitential burden) azonban minden elkövetőnek szüksége van ahhoz, hogy visszanyerje teljes jogú tagságát a társadalom közösségében. Az út a bűnhődéstől, az ezt kiegészítő megbánástól az integrációhoz nyújtott társadalmi segítség igénybevételén át vezethet a „megbocsátáshoz” (Duff 2001). A büntetőjog és a helyreállító igazságszolgáltatás elveivel egyaránt ellentétes lenne például az, ha azzal fejeződne be a büntetőeljárás, hogy a tehetős elkövető a bűncselekmény miatt kiszolgáltatott helyzetbe került sértettnek megtéríti az okozott kárt. Az egyenlő elbánás elvét is sértené, ha az anyagi kártérítésre szociális helyzeténél fogva képtelen elkövetőt éppen emiatt zárnák ki a helyreállító eljárásból. A bűncselekmény következményeivel ugyanis neki is szembesülnie kell. Egyébként a sértett és az érintett közösség kiengesztelésére az anyagi kártérítésen kívül más reparációs módszerek is alkalmazhatóak, így például a természetbeni szolgáltatás vagy a bocsánatkérés. Ha pedig a helyreállító eljárás célja mégis leegyszerűsödik az anyagi javakban kifejezhető károk reparálására, akkor úgy tűnhet, mintha a helyreállító igazságszolgáltatás a hagyományos és általában költségesnek ítélt büntetőeljárásnak csupán pertakarékos alternatívája lenne. Ez pedig minden politikai vagy jogalkalmazói sandaság nélkül könnyen megtörténhet. Ma ugyanis a bűncselekménnyel okozott kár megállapítása, elismerése, esetleges megtérítése önmagában igen jelentős eredmény a sértett számára. A sértett a mai büntető igazságszolgáltatási gyakorlatban kiszolgáltatott helyzetben van. Hagyományosan rossz ugyanis az eljárásjogi helyzete, gyakran kerül a hatóságok előtt megalázó helyzetbe. Kárának megtérülésére a büntető perek elhúzódása miatt a bürokratizált rendszerben alig számíthat. Az uralkodó felfogás az, hogy a büntetőjogot és az állami büntető igényt az érintett egyén érdekeivel szemben magasabb rendű szempontoknak kell vezérelnie. A büntető igazságszolgáltatás akkor meríti ki a helyreállító filozófiában meglévő lehetőségeket, ha annak a sértettek (áldozatokra), az elkövetőre, valamint az érintett közösségre vonatkozó funkcióit a szükségesség és arányosság elve alapján maradéktalanul betölti. A leszűkítő értelmezés alapján kialakult gyakorlat a korábban bemutatott példák szerint is súlyos, adott esetben az emberi jogokat is sértő helyzeteket eredményezhet.

A helyreállító igazságszolgáltatás nem a hagyományos büntető igazságszolgáltatás alternatívája, amint azt *Christie* norvég kriminológus írja (Chirstie 1977). Nem olyan konfliktusokat kezel ugyanis, amelyeket az állam az igazságszolgáltatási monopólium birtokában „ellopott” volna az érintett felektől, és a társadalmi béke helyreállítása érdekében azokat a jogos tulajdonosoknak vissza kellene szolgáltatnia. Ha a helyreállító eljárás intézményét a bűncselekmények elkövetőivel szemben alkalmazzák, akkor az továbbra is az állami büntető igény érvényesítését jelenti. A helyreállító eljárás *Bárándy Péter* értelmezése szerint nem más, mint „a büntető eljárásban ellentétesen polarizált felek (a sértett és az elkövető) önkéntes vállalása alapján a büntetőeljárásból ideiglenesen kiágazó, mediátor által vezetett folyamat, amelynek az eredményét a büntetőhatóság az alapeljárásba visszacsatolva, a bűnösség megállapításánál vagy a büntetés kiszabásánál alapvető szempontként veszi figyelembe” (Bárándy 2007).

A helyreállító igazságszolgáltatás filozófiáját és eljárási formáit nem sajátította ki a büntető igazságszolgáltatás. Jelentős gyakorlati tapasztalatok halmozódtak fel arról, hogy az emberi kapcsolatok számos nem bűncselekményekben végződő konfliktusa jól kezelhető ezekben az új szellemben kidolgozott eljárásokban. A helyreállító filozófiát és eljárást eredményesen alkalmazzák például az iskolai és azon kívüli kortárs csoportokban, a településen belüli vagy szomszédsági környezetben keletkezett konfliktusok békés megoldására, valamint a kisebbségi és többségi kultúrák feszültségeinek feloldására (Herczog 2003).

A helyreállító filozófiához és az ennek alapján kidolgozott eljáráshoz egyes szakértők komoly reményeket fűznek a nemzetközi konfliktusok egy részének feloldásában is. Ezeknek az eljárásoknak a széles körű, hatékony alkalmazása elvezethet olyan kedvező fordulathoz, amelyben megfontolható lesz az enyhébb mértékben veszélyes, kisebb tárgyi súlyú cselekmények dekriminalizálása, hiszen konfliktusfeloldásként a büntető igazságszolgáltatás is csak végső eszközként vethető be.

A helyreállító igazságszolgáltatás hívei nem akarják „legyőzni” a hagyományos büntetőeljárást, még csak háttérbe sem akarják szorítani, hanem annak garanciarendszerében, azt megőrizve, inkább a büntetőpolitika megújításáról, a szemléletváltozásról gondolkodnak (Christie 2004).

Minden helyreállító eljárás célja a megegyezésre törekvés. Megegyezés akkor jöhet létre, ha az ellentétes érdekű felek meghallgatják egymás érveit, majd azokra tekintettel keresik a megoldást. Az ellentétes érdekű, de egymással együttműködésre kész felek közreműködésével kialakított kompromisszumról van tehát szó. A felek a helyreállító eljárásra saját jól felfogott érdekük vagy meggyőződésük alapján önként vállalkoznak.

Az elkövető nemcsak a védekezését adhatja elő, hanem más érveket is. Olyanokat, amelyek a konfliktus kialakulásában, bűnös megoldásában szerepet játszottak és az eredményes megegyezés céljait szolgálhatják. Az eljárás keretében így számára is megvilágosodhatnak a saját tettének okai, a sértett és más érdekelt elmondásából pedig megismerkedik, illetve szembesül tettének következményeivel. Átélteti például azt, hogy erőszakos cselekedetével a rablás áldozatát az egész havi megélhetésétől fosztotta meg, és ezért börtönbe kerülhet. Egyáltalán nem biztos, hogy az új mozzanatok megrázzák, vagy kialakítják benne az eddigi életmódjának megváltoztatására irányuló szándékot, akár csak tettének megbánását is, de mindezekre nagyobb az esély, mintha át sem esik ezen a procedúrán. Ha viszont bekövetkezik a kedvező fordulat, akkor a kialakult elképzeléseihez segítséget kaphat az őt támogató – esetleg az eljárásban is részt vevő – szűkebb közösségtől, családjától, tanáraitól. Az is lehet, hogy külső szakértői segítségre nyílik esélye, például kezelésre, gyógyításra, szakképzésre vagy munkahely megszerzésére. Az eljárásban való részvételét leginkább az motiválhatja, hogy a létrejött megegyezést az ügyészség vagy a bíróság az ő javára kedvező módon ítélheti meg a bűnösség megállapításánál, illetve a büntetés kiszabásánál. Egyszerűen szólva kevesebb börtönt kap, vagy megúszhatja azt.

A sértett (áldozat) és az érintett közösség érdekeltté válhat a megegyezésben, mert az ehhez vezető eljárástól remélheti érzelmi, anyagi sérelmeinek orvoslását, oldódhat a szorongása, növekedhet a biztonságérzete. Érzelmi feszültsége is oldódhat, mert az eljárásban megismerheti a másik fél, az elkövető magyarázatát, és abból talán az elkövetés szubjektív okait is képes lesz megértő módon feldolgozni. Ez is nyitottabbá teheti a megegyezésre, a jóvátétel elfogadására. Ebben az eljárásban fokozottan érezheti az őt támogató közvetlen közösség szolidaritását, és nagy eséllyel kiderülhet az is, hogy a bűncselekmény következményeinek feldolgozásához milyen intézménytől milyen támogatásra tarthat igényt. Módja van arra is, hogy a jóvátétel módját és mértékét befolyásolja.

A helyreállító eljárásban kialakuló megegyezés új lehetőségeket tárhat fel a bíróság által alkalmazható szankciók kiválasztásában is. Új megvilágításba helyezheti például a környezetkárosító bűncselekményekért kiszabható büntetéseket. A sértett közösség képviselője a megegyezést a megkárosított termőtalaj teljes rekultivációjához kötheti, a levegőt szennyező elkövetőtől azt kérheti, hogy az adott környezetben fákat, erdőt telepítsen. A tömegközlekedési eszközöket, a közterületet rongálók esetében pedig a sértett közösség szakértő képviselője elég pontos támpontokat adhat a megegyezésre irányuló tárgyaláson ahhoz, hogy milyen munka vagy természetbeni szolgáltatás szükséges és arányos az okozott kár helyreállításához, a megsértett közösség kiengeszteléséhez. A futballhuligánok vandál cselekedetei új megvilágításba kerülhetnek a helyreállító eljárásban, ha az érintett sportkör képviselőjének a közreműködésével alakulna ki a jóvátétel és a kiengesztelés módja. Ő közvetíthetné egyébként az érintett közösség, a klub számára a helyreállító eljárásban

szerzett tapasztalatokat is, úgy, hogy azok hasznosulhassanak a hasonló cselekmények megelőzésében. Megegyezés alakulhatna ki az erdőtulajdonosok képviselője és az erdőt pusztító fatolvajok között is: az elkövetők vállalhatnák az adott erdő szakszerű felügyelet melletti karbantartását, az erdőtulajdonosok pedig a „bizalomvesztésig” jogot biztosítanának a szükségét szenvedők számára a rőzse rendszeres összegyűjtésére.

Az előbbiekből következően a megegyezést csak az ügyészség vagy a bíróság szentesítheti akkor, amikor megkapja, vagy inkább visszakapja a helyreállító eljárás dokumentumait. Ezek és egyéb iratok felhasználásával megállapítja a büntetőjogi felelősséget, kifejezi a társadalom rosszsallását, kiszabja a büntetést és ennek keretében élhet a korlátlan enyhítés lehetőségével.

A helyreállító eljárásban született megállapodás tartalma és az ennek értelmezéséhez nélkülözhetetlen tények, érvek a bűnösség megállapításánál és a büntetés kiszabásánál a súlyosítási tilalom előírása szerint hasznosíthatóak. A bíróság a terheltet a megállapodás teljesítésére kötelezheti, és – a pártfogó felügyelet elrendelése mellett – ennek megfelelő magatartási szabályokat határozhat meg.

A helyreállító szemlélet nem állhat meg a börtön bejáratánál. Az erre vállalkozó elítélt számára még a börtönben is lehetővé kell tenni a helyreállító eljárást, azt, hogy szembesüljön tettének következményeivel. Ekkor azonban már nem a konkrét sértettel, áldozattal, hanem a tágabb közösség képviselőivel együtt tehetne kísérletet a megállapodásra, a kiengesztelésre. Az eredményes kísérlet az elítélt feltételes szabadon bocsátását mérlegelő eljárásban lenne honorálható, vele egyetértésben további követelmények lennének számára előírhatók a feltételes szabadság tartamára elrendelt pártfogó felügyelet idejére. Ez a program ma már Belgium valamennyi börtönében működik, és az eredmények biztatóak.

Amint az a korábbi fejtegetésekből is kiderül, a helyreállító igazságszolgáltatásnak igen sokféle értelmezése van, és ennél még több a benne lévő lehetőség. A sokak által „ernyő-filozófiának” nevezett szemléletből bőven meríthetők olyan megoldások, amelyek alkalmasak lennének a büntető igazságszolgáltatás mára kialakult súlyos deficitjének csökkentésére. Ez lehetőséget teremtené a politikusok és kihívást a büntetőpolitika alakítói és alkalmazói számára. A helyreállító igazságszolgáltatás egy új stratégia vezérelve is lehet a közbizalmon alapuló közbiztonság megteremtésében. Ettől a szemlélettől egyesek a hagyományos büntető-igazságszolgáltatás garanciarendszerét féltik. Nézetem szerint azonban nem a meglévő rendszer meggyengítéséről, hanem annak megerősítéséről van szó. Általa ugyanis növekedhet a büntetőpolitika társadalmi támogatottsága, hosszú távon pedig helyreállhatna az igazságszolgáltatásba vetett bizalom.

Források

- Aertsen, I. (2006) The Intermediate Position of Restorative Justice: The case of Belgium. In: I. Aertsen, T. Deams és L. Robert (szerk.) *Institutionalising Restorative Justice*. Cullompton (UK): Willan Publishing
- Barabás, T. (2004) *Börtön helyett egyezség?* Budapest: KJK
- Bárándy, P. (2007) *A közvetítői eljárás büntető ügyekben*. (kiadás alatt)
- Christie, N. (1977) Conflicts as property. *British Journal of Criminology*, 17. évf., 1. szám: 1–11.
- Christie, N. (2004) Peace or Punishment. In: G. Gillian és J. Pratt (szerk.) *Crime, Truth and Justice*. Cullompton (UK): Willan Publishing
- Duff, R. A. (2001) *Punishment, Communication and Community*. Oxford: Oxford University Press: 109–112.
- ENSZ Kábítószer-ellenőrzési és Bünmegelőzési Hivatala (United Nations Office on Drugs and Crime-UNODC) (2006) *Handbook on Restorative Justice*. UN Criminal Justice Series. E-Book, New York
- Gönczöl, K. (2005) A szolgáltatott igazság. *Élet és Irodalom*, XLIX. évf., 40. szám
- Görgényi, I. (2006) *Kárjótétel a büntetőjogban, mediáció a büntető ügyekben*. Budapest: HVG Orac
- Herczog, M. (szerk.) (2003) *Megbékélés és jóvátétel*. Budapest: CSAGYI Könyvek
- Hudson, B. (2006) Balancing the ethical and political: normative reflection on the institutionalization of restorative justice. In: I. Aertsen, T. Deams és L. Robert (szerk.) *Institutionalizing Restorative Justice*. Cullompton (UK): Willan Publishing: 273.
- Johnstone, G. (2002) *Restorative Justice*. Cullompton (UK): Willan Publishing
- Johnstone, G. és D. W. Van Ness (szerk.) (2007) *Handbook of Restorative Justice*. Cullompton (UK): Willan Publishing
- Kerecsi, K. (2006) *Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája*. Budapest: Complex: 162.
- Kiss, A. (2006) A közvetítői eljárásról. *Kriminológiai Tanulmányok*, 43. kötet: 261.
- Ligeti, K. (2005) A humánus büntetés. *Élet és Irodalom*, XLIX. évf., 44. szám
- Nagy, F. (1993) Jóvátétel mint a konfliktusfeloldó büntető igazságszolgáltatás egyik formája. *Kriminológiai Közlemények* 48
- Vigh, J. (1998) A kárhelyreállító (restorativ) igazságszolgáltatás. *Magyar Jog* 6
- Vigh, J. (2003) A kárhelyreállító igazságszolgáltatás eszközei a hazai büntető igazságszolgáltatás rendszerében. *Jogelméleti Szemle* 2
- Walgrave, L. (2008) *Restorative Justice, Self-interest and Responsible Citizenship*. Cullompton (UK): Willan Publishing

Dokumentumok

- Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R(99)19. sz. ajánlása *a büntető ügyekben alkalmazandó mediációról* (1999. szeptember 15.)
- ENSZ – Gazdasági és Szociális Tanács (ECOSOC), 2002/12. sz. határozat *A helyreállító igazságszolgáltatási programok büntető ügyekben történő alkalmazásának alapelvei* (2002. július 24.) (www.un.org/ecosoc/docs/2002/Resolution%202002-12.pdf)

Tartalom

Előszó

Gönczöl Katalin

A bizalom és a jogállami kriminálpolitika	2
Források	8

Tartalom

Összefoglaló

I.	Általános bevezetés a helyreállító igazságszolgáltatáshoz	20
II.	Helyreállító gyakorlatok a bűnmegelőzésben	21
	II.1. Családi konfliktusok feloldása	
	II.2. Iskolai konfliktusok feloldása	
	II.3. Települési, közösségi konfliktusok feloldása	
III.	A büntetőeljáráásban alkalmazott helyreállító gyakorlatok	22
	III.1. Fiatalkorú elkövetők ügyeiben alkalmazott helyreállító gyakorlatok	
	III.2. Egyes bűncselekménytípusoknál alkalmazott helyreállító gyakorlatok	
	III.3. A büntetőügyi mediáció gyakorlata	
IV.	A büntetés-végrehajtásban alkalmazott helyreállító gyakorlatok	25
	IV.1. Helyreállító gyakorlatok, különös tekintettel az elkövető-sértett viszonyra	
	IV.2. Helyreállító gyakorlatok, különös tekintettel az elkövető-megsértett közösség viszonyra	
	IV.3. Helyreállító gyakorlatok, különös tekintettel az elkövető társadalmi reintegrációjára	
V.	Általános kitekintés	27

1. Általános bevezetés a helyreállító igazságszolgáltatáshoz

Lode Walgrave

1.1. Lehetőségek és főbb kérdések a helyreállító igazságszolgáltatással kapcsolatban

1.1.1.	Bevezetés	29
1.1.2.	Mi a helyreállító igazságszolgáltatás?	30
1.1.2.1.	Meghatározás	
1.1.2.2.	Megjegyzések	
	Eredményközpontú definíció	
	Egy paradigma, amely az okozott	
	kárt helyezi a középpontba	
	Helyreállítás	
	Igazságszolgáltatás	

1.1.3. A helyreállító igazságszolgáltatás és a büntetés	33
1.1.3.1. Zűrzavar	
Szándékos fájdalomkórosítás kontra a	
fájdalomkórosítás tényének ismerete	
A büntetés mint eszköz, a helyreállítás mint cél	
Lehet-e a büntetés helyreállító hatású?	
1.1.3.2. A büntetési központú szemlélettel kapcsolatban	
felmerülő etikai problémák	
A retributív szemlélet	
1.1.3.3. A helyreállító igazságszolgáltatás mint inverz	
konstruktív retributív megközelítés	
A normák megszegésének elítélése	
Felelősség	
Egyensúly	
1.1.4. Miért a helyreállító igazságszolgáltatás?	38
1.1.4.1. A helyreállító igazságszolgáltatás	
társadalometikai szempontjai	
Kollektív önérték	
Válasz a kételkedőknek	
A helyreállító igazságszolgáltatás	
mint etikai szemlélet	
1.1.4.2. A helyreállító igazságszolgáltatás gyakorlati	
alkalmazására vonatkozó empirikus adatok	
Áldozatok	
Elkövetők	
Visszaesés	
Közbiztonság	
1.1.5. A jogvédelemmel kapcsolatban felmerülő kérdések	42
1.1.6. Következtetések	43
Források	44
1.2. Fellegi Borbála	
Helyreállító szemlélet a gyakorlatban:	
modellek Európában és Magyarországon	46
1.2.1. Elvek és elméletek	47
1.2.2. A helyreállító szemléletre épülő modellek	50
1.2.2.1. Áldozat-elkövető mediáció	
1.2.2.2. Konferencia-modell	
1.2.2.3. Körmodell	
1.2.2.4. A közösség érdekében végzett munka	
1.2.2.5. Közösségi tanácsok	
1.2.2.6. Áldozatvédelmi programok	
1.2.3. Az európai és magyarországi intézményesülés	51
1.2.3.1. Az Európában alkalmazott rendszerek	
1.2.3.2. A magyarországi szabályozás kialakulása	
1.2.4. Elmélet és gyakorlat – A jogalkotás és a jogalkalmazás viszonya	53
1.2.5. Záró gondolatok	55
Források	56

2. Helyreállító gyakorlatok a bűnmegelőzésben

2.1. John Blad és Jan van Lieshout	
Problémamegoldó családok:	
családi csoportkonferenciák Hollandiában	59
2.1.1. Bevezetés	59
2.1.2. A konferencia alkalmazásának terjedése	60
2.1.3. A konferenciamodel bevezetésének négy stratégiája	61
2.1.4. Mi és hogyan történt 2008-ban?	62
2.1.5. A konferencia aktivizál	63
2.1.6. Eredmény és utánkövetés	64
2.1.7. A konferencia értékelése	65
2.1.8. Tendenciák	66
2.2. Aarne Kinnunen	
Iskolai konfliktuskezelés Finnországban	67
2.2.1. Konfliktuskezelés a finn iskolákban	67
2.2.2. A helyreállító igazságszolgáltatás koncepciója és a mediáció	69
2.2.3. Kortárs-mediáció	70
2.2.4. Csökkent-e a kortárs-mediáció az iskolai erőszakot?	71
Források	71
2.3. Linda Marklund	
Iskolai konfliktusok kezelése	
kortárs-mediációval Svédországban	72
2.3.1. Bevezetés	73
2.3.2. A Norrbotteni Kortárs-mediációs Program	73
2.3.3. Képzés	76
2.3.4. Konklúziók	76
Források	77
2.4. Doina Balahur	
A helyreállító igazságszolgáltatás és a	
reintegráló önbizalom: jó gyakorlatok Romániában	78
2.4.1. A helyreállító igazságszolgáltatás fejlődése Romániában	78
2.4.2. Az alternatív igazságszolgáltatási programok	
jogszabályi háttere Romániában	79
2.4.3. A „reintegráló önbizalom” elméleti háttere	81
2.4.3.1. A helyreállító igazságszolgáltatás	
és a reintegráló mechanizmusok	
2.4.3.2. A kutatás rövid ismertetése	
A helyzet	
A kutatási stratégia és a kutatási terv	
Értékelés és eredmények	
2.4.4. Konklúziók	85
Források	86

2.5.	Ivány Borbála		
	Iskolai konfliktusok feloldása: „Biztonságos Iskola” kezdeményezések Magyarországon	87	
2.5.1.	Bevezetés	87	
2.5.2.	Az iskolai erőszak magyarországi megjelenése a felszínen	88	
2.5.3.	Megoldási javaslatok	89	
2.5.3.1.	Kormányzati reakciók		
	Az oktatási kormányzat intézkedései		
	Az igazságügyi kormányzat lépései		
2.5.3.2.	A helyi önkormányzat kezdeményezése		
2.5.3.3.	Az oktatási intézmény nyújtotta alternatíva		
2.5.3.4.	Az igazságügyi kormányzat által támogatott civil know-how		
	A resztoratív módszerek terjesztése		
	Kortárs-segítés az erőszak megelőzésére		
2.5.4.	Összegzés	95	
	Források	95	
2.6.	Geskó Sándor		
	Közösségi mediáció Magyarországon	96	
2.6.1.	Konfliktusok mikro- és makroközösségekben	96	
2.6.2.	A konfliktusok alapjellemzői	97	
2.6.2.1.	Mit nevezünk konfliktusnak?		
	A konfliktus mint probléma		
	A konfliktus mint jelzőeszköz		
	és megoldási lehetőség		
2.6.2.2.	A konfliktuskezelés három paradigmája		
	Első paradigma: a konfliktuskezelés tudatos tevékenység		
	Második paradigma: a konfliktuskezelés során nem azt keressük, kinek van igaza, hanem hogy miként lehet megoldani a problémát		
	Harmadik paradigma: a konfliktuskezelő soha nem állhat a konfliktus valamelyik szereplőjének oldalára		
2.6.3.	A mediáció fogalma és tartalma	100	
2.6.3.1.	Mikor kerül(het) sor mediációra?		
2.6.3.2.	A mediációs folyamat		
	Első fázis: kapcsolatfelvétel		
	Második fázis: előkészítés		
	Harmadik fázis: mediációs megbeszélés		
	Negyedik fázis: utánkövetés		
2.7.	Branka Peuraca		
	Pakrac, Horvátország: innovatív helyreállító gyakorlat háborús helyzetek utáni konfliktusok kezelésére	103	
2.7.1.	Bevezetés	103	
2.7.2.	Társadalmi Rekonstrukciós Projekt Pakracban	104	
2.7.3.	Konklúzió	107	

3. A büntetőeljárásban alkalmazott helyreállító gyakorlatok

3.1.	Karin Bruckmüller és Christoph Koss		
	A tárgyalás előtt alkalmazott diverzió az áldozatnak és a közösségnek nyújtott jóvátétel elősegítése érdekében Ausztriában	109	
3.1.1.	A jóvátétel elősegítése mint az osztrák büntetőjog klasszikus, 1787 óta létező eleme	109	
3.1.2.	A jóvátétel érvényesülését segítő intézmények	109	
3.1.3.	A diverzió mint a helyreállító igazságszolgáltatás és a jóvátétel fontos eleme	110	
3.1.3.1.	A diverzió története Ausztriában		
3.1.3.2.	A diverzió alkalmazásának jogi előfeltétele		
3.1.3.3.	Az áldozat-elkövető mediáció		
3.1.3.4.	Az áldozat-elkövető mediáció a gyakorlatban		
	A bűncselekmények és a konfliktusok típusai		
	Az áldozat-elkövető mediáció céljai		
	Szervezet és módszerek		
	A sikeres mediáció és a visszaesés aránya		
	Együttműködés más intézményekkel		
3.1.4.	Konklúziók	115	
3.1.4.1.	Az osztrák jó gyakorlatok		
3.1.4.2.	Egy „rossz gyakorlat”		
3.1.4.3.	Megfontolandó kérdések az osztrák gyakorlatban		
	Források	117	
3.2.	Wojciech Juskiewicz		
	A jóvátétel enyhítő körülményként való figyelembevétele a büntetés kiszabásakor – mediáció Lengyelországban	118	
3.2.1.	Bevezetés	118	
3.2.2.	Mediáció a lengyelországi büntetőeljárásban	119	
3.2.3.	Az ügy mediátor elé utalása	120	
3.2.4.	A mediáció hatása a büntetőbírárság jogerős ítéletére	120	
3.2.5.	Magánvádas ügyek	121	
3.2.6.	Hivatalból üldözendő bűncselekmények	121	
3.2.7.	A mediációval kapcsolatos statisztikai adatok	122	
3.2.8.	A Lengyel Mediációs Központ	123	
3.2.9.	Konklúziók	124	
3.3.	Arthur Hartmann		
	A helyreállító igazságszolgáltatás jogszabályi háttere Németországban	125	
3.3.1.	Bevezetés	125	
3.3.2.	A német helyreállító igazságszolgáltatás története	126	
3.3.3.	A helyreállító igazságszolgáltatást lehetővé tevő fontosabb jogszabályi rendelkezések Németországban	126	
	Források	129	

3.4.	Törzs Edit		
	Közvetítői eljárás – mediáció – Magyarországon, felnőtt korú elkövetők esetén	130	
3.4.1.	Jogi keretek	130	
3.4.1.1.	Milyen esetekben alkalmazható a mediáció büntető ügyekben?		
3.4.1.2.	Jogi szabályozás itthon és az Unióban		
3.4.1.3.	A közvetítői eljárás elrendelése		
3.4.2.	A közvetítői eljárás fő vonásai	132	
3.4.2.1.	Kik járnak el mediátorként büntető ügyekben?		
3.4.2.2.	A közvetítői eljárás menete		
3.4.2.3.	A mediáció néhány további sajátossága Magyarországon		
3.4.2.4.	A sikeres mediáció hatása a büntetőeljárásra		
3.4.3.	Ügyszámok a mediáció 2007-es bevezetése óta	133	
	Források	135	
3.5.	Effi Lambropoulou		
	Alternatív vitarendezési és helyreállító igazságszolgáltatási programok fiatalok elkövetők számára Görögországban: korlátok és nyitott kérdések	136	
3.5.1.	Bevezetés	137	
3.5.2.	A helyreállítás és a békéltetés formái a görög büntetőjogban	139	
3.5.2.1.	Történeti áttekintés		
3.5.2.2.	A jelenlegi helyzet: intézményesített gyakorlatok		
3.5.2.3.	A jelenlegi helyzet: a „félig intézményesült” lehetőségek		
3.5.3.	Új lehetőségek a fiatalok elkövetők ügyeiben	141	
3.5.3.1.	Jogi háttér és alkalmazási kör		
3.5.3.2.	A jogszabály alkalmazása		
3.5.3.3.	Előzetes értékelés		
3.5.4.	Konklúziók és jövőkép	147	
	Források	148	
3.6.	Isabella Mastropasqua		
	Fiatalok ügyeiben alkalmazott igazságügyi mediáció Olaszországban: Jelenlegi helyzet és a jövőbeni kilátások	152	
3.6.1.	Bevezetés	152	
3.6.2.	Az olasz modell sajátosságai	154	
3.6.3.	A 2008-as irányelvek	154	
3.6.3.1.	Az alkalmazott gyakorlatok rendszerbe szervezése		
3.6.3.2.	Mediációs szolgálatok		
3.6.3.3.	Mediátorok		
3.6.3.4.	A mediációs folyamat		
	Mediációra utalás		
	Előkészítő szakasz		
	A találkozó		
	Jóvátétel		
	Összegzés és a végeredmény formális rögzítése		
3.6.3.5.	A jövőre vonatkozó kilátások		
3.6.4.	Az irányelvektől a gyakorlati megvalósításig	159	
	Források	160	

3.7.	Dominic Kelly		
	Helyreállító igazságszolgáltatási gyakorlatok és fiatalok elkövetők Írországon	161	
3.7.1.	A Garda Síochána diverziós programja	161	
3.7.1.1.	Helyreállító jellegű figyelmeztetés		
3.7.1.2.	Helyreállító célú konferencia		
3.7.1.3.	A diverziós program jellemzői		
3.7.2.	Családi konferencia	163	
3.7.3.	Konferenciamodellek	163	
3.7.4.	Tapasztalatok	164	
3.8.	Andrea Matouskova		
	A mediáció mint a fiatalok bűnözés kezelését célzó helyreállító gyakorlat Csehországban	165	
3.8.1.	Bevezetés	165	
3.8.2.	Multidiszciplináris fiatalsegítő csoport	167	
3.8.3.	Áldozat-elkövető mediáció	168	
3.8.4.	Kárjótétel	169	
3.8.5.	Konklúzió	170	
3.9.	Antonija Žižak		
	Mediáció alkalmazása fiatalok ügyeiben Horvátországban	171	
3.9.1.	Bevezetés	171	
3.9.2.	A fiatalok ügyeiben végzett mediáció alkalmazásának fejlődése Horvátországban	172	
3.9.3.	Hatásvizsgálat	175	
3.9.4.	Következtetések	176	
	Források	176	
3.10.	Vasso Artinopoulou		
	Áldozat-elkövető mediáció családon belüli erőszak eseteiben – görögországi tapasztalatok	177	
3.10.1.	Bevezetés	177	
3.10.2.	A görögországi helyreállító igazságszolgáltatás áttekintő bemutatása	178	
3.10.3.	Áldozat-elkövető mediáció és büntetőjogi mediáció Görögországban	179	
3.10.3.1.	Az áldozat-elkövető mediáció általában		
3.10.3.2.	Áldozat-elkövető mediáció a családon belüli erőszakra vonatkozó szabályozásban		
	A mediációval és a helyreállító igazságszolgáltatással kapcsolatos széles körű egyeztetés hiánya		
	Az esetleges szereptévesztés kockázata abban az esetben, ha az ügyész jár el mediátorként		
	A helyreállító igazságszolgáltatás alkalmazhatósága a nemi dimenzióra figyelemmel		
3.10.4.	Az áldozat-elkövető mediáció értékelése a családon belüli erőszakos ügyekben	183	
3.10.4.1.	A családon belüli erőszakos esetek látenciája		

3.10.4.2.	Az áldozat-elkövető mediáció végrehajtásának akadályai	
3.10.4.3.	Biztosított-e az eljárás folyamatos értékelése és az eredmény utólagos ellenőrzése?	
3.10.5.	Következtetések	185
	Források	185

3.11. **Theo Gavrielides** **Kapcsolatok helyreállítása: a helyreállító igazságszolgáltatás alkalmazása gyűlölet-bűncselekményekkel kapcsolatban** **187**

3.11.1.	Bevezetés	187
3.11.2.	A gyűlölet-bűncselekmény meghatározása	189
3.11.2.1.	A faji alapú gyűlölet-bűncselekmény meghatározása	
3.11.2.2.	A faji alapú gyűlölet-bűncselekmény és okainak megértése	
	Gyűlölet-bűncselekmény – a bűncselekmények külön kategóriája	
	A gyűlölet-bűncselekmény okai	
3.11.3.	Fehér foltok – a kutatás további irányai	194
3.11.4.	Az ördög ügyvédjét játszva: alkalmas-e egyáltalán a helyreállító igazságszolgáltatás a gyűlölet-bűncselekmények kezelésére?	196
3.11.5.	Kapcsolatok helyreállítása a resztoratív igazságszolgáltatás alkalmazásával: sikertörténetek	198
3.11.5.1.	Izrael – különböző etnikumhoz tartozó közösségek közötti kapcsolat	
3.11.5.2.	London, Anglia – Southwark Mediációs Központ	
3.11.5.3.	Oregon, USA – a szeptember 11-ei eseményeket követő gyűlölet-bűncselekmények	
3.11.5.4.	Slough, Anglia – Aik Saath	
3.11.5.5.	Southwark, Anglia – Rendőrség, Együttműködők és Közösség Együtt Southwarkban (PPACTS)	
3.11.6.	Konklúzió és javaslatok	203
	1. javaslat – az állam számára	
	2. javaslat – a kutatók számára	
	3. javaslat – a politikai döntéshozók számára	
	4. javaslat – a jogalkotó számára	
	5. javaslat – a finanszírozók számára	
	6. javaslat – a resztoratív mozgalom számára	
	7. javaslat – a politikusok számára	
	Források	205

3.12. **Arthur Hartmann** **Az áldozat-elkövető mediáció gyakorlata Németországban** **207**

3.12.1.	A jogi szabályozás szerepe a helyreállító igazságszolgáltatás gyakorlatában	207
3.12.2.	Az áldozat-elkövető mediáció (TOA) gyakorlata	207
3.12.3.	Konklúziók	209
	Források	209

3.13. Peter Mražek	Áldozat-elkövető mediáció és mediátorok Szlovákiában	211
3.13.1.	Bevezetés	211
3.13.2.	Mediáció Szlovákiában	212
3.13.3.	Jövőbeni lehetőségek	214

3.14. Maritha Jacobsson és Lottie Wahlin	Az áldozat-elkövető mediáció fejlődése Svédországban	215
3.14.1.	Bevezetés	215
3.14.2.	Az áldozat-elkövető mediáció kialakulása Svédországban	215
3.14.3.	A mediációra vonatkozó jogszabályok	216
3.14.4.	A bűncselekmények típusai	217
3.14.5.	A mediáció jövője Svédországban	217
	Források	217

4. **A büntetés-végrehajtásban alkalmazott helyreállító gyakorlatok**

4.1. Hatvani Erzsébet	Szimbolikus helyreállítás – közösségi büntetések a Pártfogó Felügyelői Szolgálat gyakorlatában Magyarországon	219
4.1.1.	Bevezetés	219
4.1.2.	Jogszabályi változások	220
	Források	226

4.2. Karolien Mariën	A helyreállító igazságszolgáltatás alkalmazása belgiumi börtönökben	227
4.2.1.	A büntetés-végrehajtási szervezet Belgiumban	227
4.2.2.	A helyreállító igazságszolgáltatás alkalmazásának kezdetei a belga büntetés-végrehajtási intézetekben	228
4.2.3.	A resztoratív igazságszolgáltatási tanácsadók feladata és tevékenységei	228
4.2.4.	A helyreállító igazságszolgáltatás büntetés-végrehajtási intézetekben való bevezetésével kapcsolatos problémák és megfontolandó szempontok	230
4.2.5.	A Belgiumban jelenleg folyamatban lévő fejlesztések és a jövőbeni kilátások	231

4.3. Bram Van Droogenbroeck	Áldozat-elkövető mediáció súlyos bűncselekmények esetén Belgiumban. Mire van szükségük az áldozatoknak, és mit tudnak felajánlani az elkövetők?	232
4.3.1.	A jelenlegi helyzet Belgiumban	233
4.3.2.	A helyreállító igazságszolgáltatás filozófiája	233
4.3.3.	Miért kezdték alkalmazni az áldozat-elkövető mediációt a büntetés-végrehajtás fázisában is?	234
4.3.4.	A gyakorlat	235

4.3.4.1.	Miért igénylik a felek a mediációt?	
	Az áldozat szempontjai	
	Az elkövetők szempontjai	
4.3.4.2.	A személyes találkozó	
4.3.5.	Eredmények	237

4.4. Robert Friškovec Mediáció a büntetés-végrehajtási intézetekben és a helyreállító igazságszolgáltatás 238

4.4.1.	A börtönmediáció és a helyreállító igazságszolgáltatás Európában és a világ többi részében	238
4.4.2.	A mediáció elvei az Európa Tanács R[99]19. számú ajánlásában	238
4.4.3.	Az áldozat-elkövető mediáció Szlovéniában	239
4.4.4.	A mediáció kialakulása a szlovéniai börtönrendszerben	239
4.4.5.	Mediációra alkalmas esetek	240
4.4.6.	Bizonytalanságok és nehézségek	240
4.4.7.	Terve a jövőre	240

4.5. Andy Hudson „Aktív állampolgárság együtt”: a börtön integrálása a helyi közösség életébe az Egyesült Királyságban 241

4.5.1.	Bevezetés	241
4.5.2.	A swale-i „Aktív állampolgárság együtt” program	242
4.5.3.	A börtön „Sportiskolája”	243
4.5.4.	Konklúzió	244

4.6. Gyökös Melinda „Helyreállító/közösségi börtön” projektek Magyarországon 245

4.6.1.	A helyreállító paradigma, a bűnmegelőzés és a helyreállító börtön	245
4.6.2.	A helyreállító vagy közösségi börtön általános jellemzői	246
4.6.2.1.	Szakképzés és készségfejlesztés	
4.6.2.2.	Jóváételi szolgálat	
4.6.2.3.	Kommunikáció	
4.6.2.4.	Partnerség	
4.6.3.	A helyreállító vagy közösségi börtön hazai modelljének sajátosságai	247
4.6.4.	Konklúziók	249
	Források	253

4.7. Vicki Smith Elkövetők társadalmi reintegrációját célzó helyreállító gyakorlatok az Egyesült Királyságban 254

4.7.1.	Bevezetés	255
4.7.2.	A helyreállító igazságszolgáltatás és fiatalok elkövetők	256
4.7.3.	Működik a módszer?	257
4.7.4.	A jövőre vonatkozó kilátások	258
	Források	

4.8. Fábiánné Blaha Magdolna, Negrea Vidia és Velez Edit A családi döntéshozó csoportkonferencia alkalmazása a börtönpártfogás, illetve az utógondozás során 260

4.8.1.	A családi döntéshozó csoportkonferencia alkalmazásának lehetőségei a pártfogó felügyelői munkában	260
4.8.2.	A családi döntéshozó csoportkonferencia alkalmazásának megvalósítása a projekt folyamán	263
4.8.2.1.	Jelzés és előkészítés	
4.8.2.2.	A családi döntéshozó csoportkonferencia menete	
4.8.2.3.	Eredmények	
4.8.2.4.	Tapasztalatok	
4.8.2.5.	Folytatás	

5. Általános kitekintés

5.1. Martin Wright Miért van szükség a resztoratív igazságszolgáltatással kapcsolatos kutatásokra? 267

5.1.1.	Bevezetés	267
5.1.2.	Hogyan csökkenthetjük a bűncselekmények, valamint az emberek által egymás sérelmére elkövetett egyéb cselekmények számát?	267
5.1.3.	Hogyan kell kezelni a bűncselekményeket?	269
5.1.4.	Hol tartunk most?	269
5.1.4.1.	Struktúra	
5.1.4.2.	A folyamat	
5.1.4.3.	Eredmény	
5.1.4.4.	Jóváétel	
5.1.5.	Konklúziók	275
	Források	276

5.2. Wagner János A büntető ügyekben alkalmazható közvetítői tevékenység bevezetésének tapasztalatai Magyarországon 278

5.2.1.	A közvetítői eljárás bevezetése Magyarországon	278
5.2.2.	Az első év tapasztalatait összegző kutatás	279
5.2.3.	Alapadatok az első évből	281
5.2.4.	Az attitűdvizsgálat	282
5.2.4.1.	A büntető igazságszolgáltatás célja	
5.2.4.2.	Az igazságszolgáltatás feladatai	
5.2.4.3.	Az igazságszolgáltatás működése, a büntetőeljárás szereplői	
5.2.4.4.	A közvetítői eljárás megítélése a szakemberek körében	
5.2.5.	A kutatás néhány fontos konklúziója	285
	Források	286

Tárgymutató 287

Módszertan 291

Összefoglaló

I. Általános bevezetés a helyreállító igazságszolgáltatáshoz (1.1–1.2. címek)

A helyreállító igazságszolgáltatás olyan alternatív igazságszolgáltatási módszer, amely elsősorban a bűncselekmény következtében az egyén, a kapcsolatok és a közösség által elszenvedett károk helyreállítását célozza.

A helyreállító és a megtorló igazságszolgáltatás közötti különbségtétel alapja a büntetés céljáról, funkciójáról, a felelősség és érzelmek szerepéről, a sértett pozíciójáról és a konfliktus következtében felborult egyensúly helyreállításáról vallott felfogás.

Az áldozatok nagyobb mértékben elégedettek a folyamat végeredményével, mint a hagyományos büntető igazságszolgáltatás esetén. Az elkövetők között magas azok aránya, akik hajlandóak részt venni resztoratív folyamatokban, a legtöbb elkövetőben pedig tudatosul, hogy tette kiket és hogyan érintett. A visszaesési arány kismértékben alacsonyabb, súlyos és erőszakos bűncselekményeket elkövetők esetén a különbség jelentősebb.

A resztoratív szemlélet messze túlmutat az igazságszolgáltatás kérdéskörén. Egyre nagyobb mértékben van jelen a társadalmi élet olyan területein, mint az iskolai fegyelmelés, a közösségen belüli konfliktusok kezelése, vagy a gyermekjólét és gyermekvédelem.

Egy ágazatokon és tudományterületeken átívelő egységes rendszerről van szó, amely a társadalomban felmerülő különböző konfliktusokra elvek, szabályok, intézmények és szakemberek segítségével kíván válaszolni. Az, hogy éppen hol húzódnak a határvonalak az alrendszerek között, adott időben és helyen adott politikai döntés eredménye.

A resztoratív szemlélet a szabályszegést – adott esetben a bűncselekményt – elsődlegesen az érintett személyek és közösségek közötti konfliktusként értelmezi. A normaszegésre adott reakció is az egyént körülvevő közösség, nem pedig a külső hatalom feladata.

A konfliktuskezelő eljárások három alapvető jellemzője: a konfliktuskezelés tudatos tevékenység; a konfliktuskezelés során nem az a kérdés, hogy kinek van igaza, hanem hogy miként lehet megoldani a problémát; a konfliktuskezelő soha nem állhat a konfliktus valamelyik szereplőjének oldalára.

A leggyakrabban alkalmazott resztoratív szemléletű modellek az áldozat-elkövető mediáció, a konferencia-modell, a körmodell, a közösség érdekében végzett munka, a közösségi tanácsok, és meghatározott áldozatvédelmi programok.

A helyreállító igazságszolgáltatás optimális intézményesítése minden esetben a társadalmi, jogszabályi és intézményi reformok függvénye. Ha egy adott országban ugyan nem történik jogszabályi vagy intézményi reform, csupán annyi, hogy a rokonágazatok szakemberei mindennapi munkájuk során következetesen alkalmazzák a helyreállító megközelítés elveit, akkor már elmondható, hogy megindult a resztoratív szemlélet beillesztése a társadalompolitika rendszerébe.

II. Helyreállító gyakorlatok a bűnmegelőzésben

II.1. Családi konfliktusok feloldása (2.1. cím)

A családi csoportkonferencia a döntéshozatal felelősségét és feladatát súlyos családi problémák esetén külső személy helyett a családra bízta, de egyúttal külső erőforrásokat is kínál a családnak arra, hogy megtervezze a konfliktusból kivezető utat.

Családi csoportkonferenciák eleinte jellemzően az ifjúságvédelem területén működtek, az utóbbi években azonban a felnőttek gondjai is egyre gyakoribb témáivá váltak. Az e módszerrel megoldandó és megoldható problémákra tekintettel a családi csoportkonferencia alkalmazási köre egyre tágabb.

A konferenciamodellel erősíti az egyébként függő helyzetben lévő személy önállóságát az állami szervekkel, intézményekkel szemben, ami összhangban van az öntudatos polgár értékrendjével.

A közösségi háló stabilitásának vizsgálatára irányuló kutatások szerint a konferencia megerősíti az adott közösséget, ennek következtében a család – a szakemberek beszámolóitól – kevesebb támogatást igényel.

II.2. Iskolai konfliktusok feloldása (2.2–2.5. címek)

Az iskoláknak általános oktatási feladataik mellett segíteniük kell a közösségen belüli szociális és érzelmi készségek kialakítását, mert csak így teremthető meg a biztonságos és igazságos iskolai környezet. Az iskolai kortárs-mediáció olyan megoldás, amely lehetőséget kínál arra, hogy a diákok megtanulják kezelni és megoldani konfliktusaikat úgy, hogy közben tiszteletben tartják egymás érdekeit.

A kortárs-mediáció célja, hogy egy olyan környezet alakuljon ki, amelyben a konfliktusokat a mindennapi élet velejáróinak, tehát olyan jelenségeknek tekintsék, amelyek megoldása inkább pozitív kihívás, mintsem kellemetlen feladat. Helyes alkalmazás esetén a kortárs-mediáció javíthatja a tanulás hatékonyságát, és empátiára valamint felelősségérzetre tanítja a fiatalokat. A kortárs-mediáció végső célja az, hogy az iskolák biztonságosabb, gondoskodóbb és feladataikat hatékonyabban ellátó intézményekké váljanak.

Az iskolai erőszak okozóinak és elszenvedőinek nevelése, érzelmi és szociális készségeik fejlesztése olyan proszociális kötelet teremt, amely révén megelőzhető a közösségen belüli további erőszak. Az iskolákon keresztül a teljes gyermek- és fiatalkorú népesség elérhető, így az iskolák segítségével megvalósított bűnmegelőzési programok kifejezetten költséghatékonyak.

Az iskolákban alkalmazott helyreállító programokban nemcsak a tanárok és nevelők, hanem a teljes iskolai személyzet felkészítése fontos, ezért a takarítóktól a konyhai személyzetet keresztül a portásig, mindenkit be kell vonni a képzésbe. A személyzet tagjai ugyanis más helyzetekben találkoznak a diákokkal, és másképp látják őket, mint a tanárok, és a diákok is másképp viszonyulnak hozzájuk, mint a tanárokhoz.

Az erőszak megelőzésének jó módszere a sport- és művészeti foglalkozások szervezése, a diákönkormányzatoknak, a diákok döntéshozatalban való részvételének és a közösségi fórumok szerepének megerősítése. A hosszú távú eredmények elérése érdekében a konfliktusmegelőző, erőszakcsökkentő eljárásoknak mindennapos gyakorlattá kell válniuk.

Az iskolában ajánlott az oktatás és nevelés komplex rendszerének kialakítása, amelynek keretében a gyerekek újratanulhatják a szociális készségeket és korrigálhatják a korábbi szocializáció során kialakult viselkedésformáikat. Egymás tevékenységének kiegészítése és a hatékonyabb együttműködés érdekében célszerű multidiszciplináris tantestületet kialakítani, amelyben a tanárok mellett olyan szereplők is megtalálhatók, mint például a családi kapcsolattartók, programkoordinátorok vagy konfliktuskezelésben képzett facilitátorok, ezáltal a szülőkkel való kapcsolattartás is rendszeresebbé és intenzívebbé tehető, valamint az iskolai konfliktusok kezelése is eredményesebb lehet.

Az olyan diákokkal való munkában, akiket más iskolából eltanácsoltak, illetve akik „túl vannak az oktatási rendszer tűrképességén”, különösen fontos a resztoratív szemlélet érvényesítése, amely optimális esetben egyben az iskola szervezeti kultúrájának alapköve.

II.3. Települési, közösségi konfliktusok feloldása (2.6–2.7. címek)

A helyreállító igazságszolgáltatás olyan konfliktusok megoldásában is szerepet játszhat, amelyek kisebbségi és többségi társadalmi csoporthoz tartozók egymás mellett élése, politikai átalakulás vagy háborús helyzet eredményeként megváltozott társadalmi viszonyok miatt alakultak ki.

A „diszkriminációs hajlandóság”, az egymás iránti bizalmatlanság csökkentése, a mikro- és makro-társadalmi működés toleranciatartalmának fejlesztése időigényes folyamat. A személyes találkozás, a közvetlen kommunikáció lehetősége elengedhetetlen ahhoz, hogy a feszültségek, kölcsönös gyanakvások eltűnjenek, és egy egymás elismerésén, tiszteletben tartásán és a problémák megoldására való törekvésen alapuló viszonyrendszer lépjen a helyükbe.

A megfelelő keretek között tartott konfliktus a problémamegoldás katalizátorává válhat azáltal, hogy jelzi az érintettek számára a probléma létezését, a megoldás szükségességét és lehetőséget teremt az álláspontok, érdekek nyílt megfogalmazására, sőt szinte kikényszeríti azt.

A háborús helyzetek okozta konfliktusok kezelésére alkalmazott helyreállító igazságszolgáltatási gyakorlatok tapasztalatai arra engednek következtetni, hogy a konfliktus súlyosságától és összetettségétől, valamint a helyi és nemzeti szinten rendelkezésre álló anyagi erőforrásoktól és politikai akarattól függetlenül bármilyen esetben található lehetőség a resztoratív megközelítés alkalmazására.

A háborús konfliktusok eredményeként sokszor olyan helyzet áll elő, amelyet a hétköznapi társadalmi interakció szinte teljes hiánya jellemez, ez pedig a közösségen belüli elszigeteltséghez és bizalmatlansághoz vezet. Az ebből eredő konfliktusok megoldásánál a helyreállító gyakorlat szerepet kap az emberi kapcsolatok, valamint az egymás iránti bizalom és a szolidaritás helyreállításában, amelyek egyaránt feltételei a jövőbeni békés együttélésnek.

III. A büntetőeljárásban alkalmazott helyreállító gyakorlatok (3.1–3.4. címek)

Az Európai Unió Tanácsának a büntetőeljárásban a sértett jogállásáról szóló 2001. március 15-i 2001/220/IB kerethatározata (10. cikk) alapján a tagállamoknak szabályozniuk kell az áldozat és az elkövető közötti mediációt, illetve kötelesek biztosítani, hogy a mediáció eredményeként létrejött megállapodások a büntető ügyekben figyelembe vehetők legyenek.

Ha a felek között megállapodás jön létre, nincs szükség a bizonyítékok értékelésére, így e lehetőség gyakori alkalmazásával jelentősen csökkenthető a bíróságok leterheltsége, és gazdaságosabbá válhat a bírósági eljárás. A gyorsaság és a költséghatékonyság mellett további előny, hogy megállapodás létrejötté esetén a terheltnak és a sértettnek is van befolyása a döntésre, hiszen az alkufolyamat eredményeként a terhelt akár enyhébb ítéletet is kaphat, a sértett kára nagyobb eséllyel térülhet meg, és a büntetőeljárás során eljáró szerveknek is több idejük jut a súlyosabb és bonyolultabb ügyekre.

A büntetőeljárás folyamán a jogrendszerek többségében a helyreállító igazságszolgáltatás eszközei közül a mediációt alkalmazzák a leggyakrabban. Az egyes tagállamok jogszabályai és joggyakorlata eltérő módon szabályozzák a közvetítői eljárást, annak feltételeit, illetve kötelező vagy igénybe vehető jellegét, a közvetítő státuszát valamint a mediáció eredményének következményeit. Ugyancsak eltérnek a tagállamok jogszabályai és joggyakorlata arra vonatkozóan, hogy milyen típusú bűncselekményeknél, illetve az eljárás mely szakaszában teszik lehetővé a közvetítői eljárás alkalmazását.

Egyes tagállamok jogrendszere semmilyen formában sem szabályozza a mediáció területét, ettől függetlenül már évek óta folytatnak kutatásokat és kísérleti programokat. Ebben a helyzetben a mediációt általában a terhelt személyiségének elemzésére irányuló vizsgálat formájában alkalmazzák. A szabályozás hiánya azt is eredményezi, hogy az ország különböző területein eltérő gyakorlatok alakulnak ki, eltérő lehetőségek adóttak a terheltek és a sértettek számára.

A tagállamok legnagyobb részében a mediáció önkéntességen alapul, de van példa ellenkező megoldásra is (például a fiatalkorúak vonatkozásában). A nem önkéntességen alapuló mediáció lehetőségét széles körben kritizálják, ez a tény a jogszabály vonatkozó rendelkezéseinek gyakorlati alkalmazását ássa alá.

Több államban vitatott kérdés az, hogy a zaklatás és a családon belüli erőszak esetei alkalmasak-e mediációra. Egyes közvetítő szervezetek ilyen ügyekben speciális mediációs formákat alkalmaznak. A közvetett mediáció fontos szerepet tölthet be szexuális bűncselekmények esetén, ha az áldozat tiltakozása miatt nincs mód a felek személyes találkozására, vagy nem volna helyénvaló ennek alkalmazása.

III.1. Fiatalkorú elkövetők ügyeiben alkalmazott helyreállító gyakorlatok (3.5–3.9. címek)

A fiatalkorúak igazságszolgáltatása alapvetően ideális terep a helyreállító jellegű intézkedésekhez, illetve azok bevezetéséhez, de körültekintően kell eljárni. Ha a nagy elvárások mellett nincs biztosítva megfelelő támogatás, a kudarc veszélye kettős, a sikertelenség ugyanis nemcsak az intézkedések, hanem a célcsoport számára is hátrányos.

A büntetőeljárásban alkalmazott helyreállító igazságszolgáltatási eszközök lehetnek a fiatalkorú elkövetők ügyeiben egyre gyakrabban használt diverziós, illetve oktató-nevelő jellegű intézkedések is.

Egyre elterjedtebb eszköz az ún. „multidiszciplináris fiatalsegítő csoport”, amelynek tagjai a fiatalkorúak igazságszolgáltatásában érintett szereplők (például bírák, ügyészek, rendőrök, pártfogó felügyelők), valamint különböző (szociális, egészségügyi és oktatási) szolgáltatásokat nyújtó szervezetek és hivatalok tisztségviselői (például szociális munkások, önkormányzati tisztségviselők, bűnmegelőzési koordinátorok). A csoport feladata „esetkonferenciák” alkalmazása, az alkalmazott gyakorlatok nyomon követése, a különböző szervezetekkel való együttműködés feltételeinek kialakítása és a konkrét ügyekkel kapcsolatos információcsere.

A helyreállító gyakorlatok a tapasztalatok szerint – például azzal, hogy kénytelen beszélni viselkedésének okairól, kénytelen átgondolni tettét és annak következményeit, bocsánatot kell kérnie – sokkal inkább próbára teszik a fiatalkorú elkövetőket, mint a hagyományos bírósági eljárás.

A pártfogó felügyelői szakma egyes tagállamokban nagy szerepet kap a fiatalkorúak ügyeiben: pártfogó felügyelői vélemények, környezettanulmányok készítőiként, esetküldőként, családi csoportkonferenciák szervezőiként vagy mediátorként vesznek részt a folyamatokban. A fiatalkorúak pártfogó felügyelőinek megfelelő képzése, infrastrukturális támogatása és tehermentesítése több államban is fejlesztést igényelne.

Fontos követelmény, hogy a bírák, az ügyészek és a fiatalkorúak pártfogó felügyelői számára a helyreállító igazságszolgáltatással kapcsolatban megfelelő képzési és oktatási programok álljanak rendelkezésre. Célszerű olyan szabályok és irányelvek kidolgozása, amelyek egyértelműen rögzítik a büntetőeljárásban alkalmazható helyreállító eljárások céljait, szabályait, és a formális büntető igazságszolgáltatással való viszonyát.

A kutatások tanúsága szerint az áldozatok legnagyobb része elégedett az elterelő, helyreállító jellegű intézkedésekkel. A mediációban részt vevő fiatalkorú elkövetők visszaesési aránya a tapasztalatok szerint az átlagos visszaesési arálynál jóval alacsonyabb.

III.2. Egyes bűncselekménytípusoknál alkalmazott helyreállító gyakorlatok (3.10–3.11. címek)

Kérdéses, hogy a mediáció alkalmazható-e súlyos bűncselekményeknél, és ha igen, valóban igénylik-e a felek ilyen esetekben a mediációt. Egyes tagállamok tapasztalatai szerint minél nagyobb a bűncselekmény hatása az érintettekre, annál nagyobb szükség van a mediáció alkalmazására. Az áldozatok ismételt áldozattá válásához vezethet, ha a súlyos bűncselekményeket kizárják a mediálható esetek köréből.

Családon belüli erőszakos cselekmények esetén gyakran felmerül a kérdés, hogy az áldozattá válás traumája kiküszöbölhető-e azzal, hogy a mediáció során az áldozat megbocsát az elkövetőnek és megbékél vele, illetve érdemes-e helyreállítani egy olyan kapcsolatot, amelyben az egyik fél erőszakot alkalmazott. A mediáció az ilyen esetekben nem csak akkor eredményes, ha helyreállítja a kapcsolatot a felek között; akkor is pozitív kimenetelű, ha például tudatosítja a sértettben az erőszak nélküli élethez való jogát, vagy éppen a kapcsolat békés lezárását segíti elő.

Egyes kutatási eredmények felhívják a figyelmet arra, hogy több, a nemi alapú diszkriminációval összefüggő kockázat is felmerül a helyreállító igazságszolgáltatással kapcsolatos eljárásokban. A mediáció és a helyreállító igazságszolgáltatás elveinek alkalmazhatóságát nemi szempontból érzékeny ügyekben (ideértve a családon belüli erőszakot is) olyan országokban is vitatják, ahol a helyreállító igazságszolgáltatás, valamint az alternatív vitarendezés bevett gyakorlat.

A nőjogi szervezetek szerint az emberi méltóság, az áldozati jogok és a nők jogainak védelme fontosabb a család mint társadalmi intézmény helyreállításához fűződő érdeknél. A feminista álláspont ragaszkodik az elkövető megbüntetéséhez családon belüli erőszak és nemi bűncselekmények esetén is. A jól szabályozott rendszerekben a büntetés és a mediáció nem zárják ki egymást: a családon belüli erőszak és a nemi bűncselekmények esetén az elkövetőre kiszabott büntetés mellett a mediáció lehetősége mint áldozatsegítő szolgáltatás állhat a sérelmet szenvedett fél rendelkezésére.

Egyes államokban a büntető igazságszolgáltatásban és az áldozatsegítő szolgáltatások területén tevékenykedő szakemberek igyekeznek feltérképezni, hogyan lehetne a helyreállító igazságszolgáltatást súlyosabb esetekben, az ún. gyűlölet-bűncselekmények esetén is sikerrel alkalmazni. A helyreállító igazságszolgáltatás gyakorlatai és alapelvei különösen vonzó megoldást jelenthetnek abból a szempontból, hogy elősegíthetik a közösségeken belüli feszültségek enyhülését, ezen kívül érintik az integráció és az egyenlőtlenség kérdéskörét is.

A közösségek gyűlölet-bűncselekmények megelőzésében játszott szerepéből adódóan a helyreállító igazságszolgáltatás különösen alkalmas lehet egy holisztikus megközelítés alkalmazására. A helyreállító igazságszolgáltatással kapcsolatos elméletek szerint a resztoratív paradigma rendelkezik azzal a filozófiai potenciállal, amely a gyűlölet-bűncselekményekhez hasonlóan érzékeny és komplex bűncselekmények kezeléséhez szükséges.

A helyreállító igazságszolgáltatás gyakorlatai a befogadás, a tisztelet, a kölcsönös megértés, valamint az önkéntes és őszinte párbeszéd alapelvein nyugszanak. Ezek olyan alapvető értékek, amelyek a társadalmi gondolkodásba szervesen beépülve jelentősen csökkentenék a gyűlölet-bűncselekmények jelenségét.

A jelentős terjedelmű elméleti okfejtések mellett felmerültek olyan aggályok, amelyek szerint a helyreállító igazságszolgáltatás elmélete és gyakorlata nem egyenletes ütemben fejlődik. Úgy tűnik, hogy az elmélet nem tulajdonít különösebb jelentőséget a paradigmát a gyakorlatban alkalmazó szakemberek jelzésének, akik egyre nagyobb szakadékot érzékelnek a helyreállító igazságszolgáltatás elméleti elfogadása és gyakorlati megvalósítása között.

III.3. A büntetőügyi mediáció gyakorlata (3.12–3.14. címek)

Az elmúlt két évtizedben az egész világon elterjedtek a helyreállító igazságszolgáltatási gyakorlatok. Míg a folyamat kezdetén a helyreállító igazságszolgáltatást kisebb súlyú, jellemzően gyermekek és fiatalkorúak által elkövetett bűncselekmények esetén alkalmazták, ma a helyreállító technikákat gyakran jelentősebb erőszakos konfliktusok esetén is igénybe veszik.

A mediáció bevezetését a büntetőeljárásba több tagállamban a nemzetközi kötelezettségek és a civil társadalmi nyomás segítették elő. Az intézményesítés megteremti a jogi kereteket a civil szervezetek

által kialakított és már alkalmazott gyakorlatokhoz. A jogszabályi elismerés a büntető igazságszolgáltatási rendszer fejlesztésére, a jobb ügykezelésre, az ügyteher csökkentésére és az alternatív vitarendezési stratégiák bevezetésére irányuló jogharmonizációs kötelezettség teljesítéséhez is hozzájárul.

Az elkövető-áldozat mediáció gyakorlata szempontjából fontos kérdések körébe tartozik a mediátor magatartása, pártatlanságának pontos tartalma, az, hogy melyek az eljárás gyenge pontjai, és mit lehet tenni ezek „megerősítése” érdekében, valamint az, hogy az áldozat az elkövetővel folytatott párbeszéd során hogyan dolgozza fel a negatív élményt.

Kiemelkedően fontos annak meghatározása, hogy milyen személyek/ szervezetek jogosultak mediációs szolgáltatás nyújtására, és milyen képzettségi követelményeket támasztanak a mediátorokkal szemben. Míg az ezekre vonatkozó egységes szabályok több tagállamban részletesen ki vannak dolgozva, más tagállamokban a szabályozás hiányos, illetve nem egységes (például azért, mert a mediáció mint szolgáltatás megszervezése és biztosítása nem központi, hanem tartományi/regionális/önkormányzati feladat).

IV. A büntetés-végrehajtásban alkalmazott helyreállító gyakorlatok (4.1–4.2. címek)

A büntetés – legyen az akár szabadságvesztés, akár közösségi szankció – mellett vagy büntetésként alkalmazott helyreállító gyakorlatoknál nem minden esetben jelentkeznek a folyamatban a helyreállító megközelítés egyes jellemzői (elkövető és áldozat önkéntes részvétele, stb.), egyes gyakorlatok az eredményük (például a közösségnek nyújtott jóvátétel, közösségi kapcsolatok helyreállítása, reintegráció) miatt vonhatóak a helyreállító igazságszolgáltatás körébe.

Az Európa Tanács R(2000)22. számú ajánlása a megfelelően változatos közösségi szankciók biztosítása és azok minél gyakoribb alkalmazásának támogatása érdekében felsorolja a közösségi szankciók egyes típusait és alkalmazási lehetőségeit a büntetőeljárásban. Az ajánlás a büntetőpolitika egyik fejlődési irányaként fogalmazza meg a helyreállító elem megjelenését a közösségi szankciók körében, a közösségi szankciók körébe sorolja továbbá az áldozat-elkövető mediációt is.

A büntetés-végrehajtási intézetekben alkalmazott helyreállító gyakorlatok elősegítése céljából – annak érdekében, hogy a börtönök struktúrája és kultúrája nagyobb mértékben tükrözze a helyreállító igazságszolgáltatás alapelveit – célszerű külön erre a feladatra hivatott koordinátorokat alkalmazni, akiknek feladata – a büntetés-végrehajtási személyzet segítségével – az érintettek folyamatos tájékoztatása és a helyreállító megközelítés előnyeinek folyamatos hangsúlyozása.

IV.1. Helyreállító gyakorlatok, különös tekintettel

az elkövető-sértett viszonyra (4.3–4.4. címek)

Egyes tagállamokban súlyos bűncselekmények (például az öt évnél hosszabb tartamú szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmények, jellemzően gyilkosság, fegyveres rablás, szexuális bűncselekmények miatt) esetén a büntetés-végrehajtás során, a börtönben is sor kerülhet mediációra az elkövető és az áldozat között. Ezekben az esetekben nem is szerencsés a mediáció alkalmazása a bírósági eljárásban vagy az azt megelőző szakaszban.

A mediáció a büntetés-végrehajtásban nemcsak a szankcionált bűncselekmény áldozata vonatkozásában, hanem több, börtönviszonyok közepette gyakori konfliktustípus esetén is használható. Mivel a mediáció egyenrangú felek konfliktusának rendezése, elsősorban olyan felek között támadt viták esetén alkalmazható, akik között nincsen alá-fölérendeltségi viszony, így amikor két fogvatartott között támad vita, vagy amikor a büntetés-végrehajtási intézet személyzetének tagjai között keletkezik konfliktus. A mediáció azonban segíthet akkor is, ha a büntetés-végrehajtási intézet mint rendszer és a fogvatartottak között támad konfliktus, különösen sztrájkok (főként éhségstrájkok) esetén.

Komplikáltabb esetet képez a fogvatartott és a büntetés-végrehajtási intézet személyzetének tagja közötti vita, mivel itt olyan felek állnak szemben egymással, akik nem egyenrangúak az intézet falai között.

IV.2. Helyreállító gyakorlatok, különös tekintettel

az elkövető-megsértett közösség viszonyra (4.5–4.6. címek)

A közösségi büntetések körében a szimbolikus – nem közvetlenül az áldozatnak, hanem a közvetve megsértett közösségnek nyújtott – jóvátétel lehetősége többféle módon jelenhet meg. Legkézenfekvőbb formája a közérdekű munka büntetés, amely jóvátételi jellegű szankciónak tekinthető. A közérdekű munka végrehajtása során olyan, a közérdeket szolgáló hasznos tevékenységet kell az elkövetőnek végeznie, amelyre egyébként az adott állami, önkormányzati intézménynek nem lenne anyagi fedezete. A közérdekű munka végrehajtása során speciális reintegrációs lehetőségek is megnyílnak, hiszen több esetben alacsony munkakultúrájú, munkavégzéshez nem szokott embereket lehet nem hagyományos módon visszajuttatni a munkaerő-piacra, megteremtve egy későbbi továbbfoglalkoztatás lehetőségét, igényét.

A közérdekű munka büntetések szervezése olyan módon, amely látványossá teszi a közösség számára a büntetőeljárás során kiszabott szankció végrehajtását és annak eredményét, alkalmasabb a bűncselekményekkel okozott általános félelemérzet csökkentésére és annak a bizalomnak az erősítésére, hogy a szankció reintegrációs célja megvalósulhat.

A szimbolikus jóvátételre sor kerülhet a pártfogó felügyelet magatartási szabályaként előírt tevékenység végzése során is. Az alternatív szankciók végrehajtásának hatékonyságát – ezen belül az integrációs esélyt – növeli, ha azok egyedi magatartási szabályokkal párosulnak.

Egy kevésbé zárt jellegű börtön esetén fontos a jó kapcsolat a helyi közösséggel, és a börtön, valamint a közösség integrációja. Fontos a fogvatartottak és a helyi közösség tagjainak ösztönzése az aktív állampolgárság megvalósításra, amely mindkét oldal tagjai számára lehetőséget biztosít arra, hogy részt vehessenek az őket személyesen érintő döntések meghozatalában.

Fontos, hogy a börtön oldaláról a börtönigazgatótól a börtönvezetésen és a személyzetén át a fogvatartottakig mindenki, a másik oldalon pedig a közösség aktívan részt vegyen a folyamatban. Az aktív állampolgárság segítségével a fogvatartottak valódi lehetőséget kapnak arra, hogy a bűncselekményükkel a közösségnek okozott sérelmet jóvátegyék. Az aktív állampolgárság jegyében végzett tevékenységükkel a fogvatartottak javítani tudnak a helybeliek életminőségén, és egyúttal a saját önbizalmukat, önbecsülésüket is fejleszteni tudják.

A helyreállító börtön filozófiája mögött könnyű felismerni a pragmatizmust: az elkövető nem kerülheti el a büntetést, de ha már szabadságvesztésre ítélték, legyen a büntetése olyan tevékenységgel összekapcsolva, amely hasznos lehet a helyi közösség – amely egyben minden normaszegés közvetett sértettje is – egészének. A kínálati oldalon állnak az elkövetők, akik készek tevékenyen megbánni tettüket, a keresleti oldalon pedig a közösség áll különféle szükségleteivel. Mindez persze csak akkor válik tartalmában is helyreállító gyakorlattá, ha a fogvatartott abban a tudatban teljesít jóvátételi szolgáltatást, hogy azáltal aktívan vállalja a felelősséget az általa elkövetett bűncselekményért.

IV.3. Helyreállító gyakorlatok, különös tekintettel az

elkövető társadalmi reintegrációjára (4.7–4.8. címek)

A helyreállító igazságszolgáltatás nagy reményeket ébreszt annyiban, amennyiben a közösségi kötelek gyógyítását és megerősítését támogatja azáltal, hogy igyekszik helyrehozni a bűncselekmény nyomán az áldozat és a közösség által elszenvedett károkat.

A „helyreállító folyamatra utalás” elnevezésű gyakorlat (Egyesült Királyság) az olyan fiatalkorú elkövetők esetében kötelező, akiknek bűnösségét a bíróság első alkalommal állapította meg és beismerő vallomást tettek. A fiatalkorút ebben az esetben egy fiatalkorú elkövetőkkel foglalkozó bizottsághoz utalják, amely megállapodást dolgoz ki a fiatalkorú jövőbeni magatartásának pozitív befolyásolása céljából, és – amennyiben az áldozat is készséget tanúsít – lehetőséget biztosít az áldozat és a fiatalkorú elkövető személyes találkozására. A kutatási eredmények szerint a gyakorlat alkalmazása bizonyítottan csökkentette a visszaesési arányt. További tapasztalat volt, hogy amikor az áldozat-elkövető mediációban részt vett elkövető mégis visszaesett, a korábbinál kisebb súlyú bűncselekményt követett el.

A családi döntéshozó csoportkonferencia módszere alkalmas lehet egyes speciális elítélte csoportok (például addikciós problémákkal küzdő, szabadulás előtt álló elítéltek) reintegrációs esélyeinek javítására. Az utógondozás során célszerű nagyobb hangsúlyt fektetni a családi kapcsolatokra, a családi, kisközösségi erőforrások mozgósítására. A szabadulás utáni élet rendezésének kérdései mellett javasolt a speciális igényű szabaduló fogvatartottak problémáinak kérdését is felvetni, a problémát a kliensben és családjában tudatosítani, a változás motivációját felkelteni, és a családra mint elsődleges partnerre támaszkodva fenntartani.

A családi döntéshozó csoportkonferencián megindulhat a kommunikáció a családtagok között, az egyes családtagok megfogalmazhatják szükségleteiket. A konferencián a családtagok közvetlen kapcsolatot létesíthetnek a szakemberekkel, a találkozás, az őszinte légkör elősegítheti a bizalom kialakulását és a hosszú távú segítői kapcsolat megalapozását. Nagy előnye a módszernek, hogy a segítő szakembereknek is közvetlen lehetőségük nyílik egymás véleményének, elvárásainak megismerésére, így a szakemberek közötti együttműködés is erősödik.

V. Általános kitekintés (5.1–5.2. címek)

A helyreállító gyakorlatokkal kapcsolatos kutatások alapvető kérdése az, hogy mennyire eredményesek és hatékonyak a helyreállító szemléletű programok. Nem csak a programok eredményéről van szó, hanem magáról a struktúráról és a folyamatról is. További kérdések: mennyire jól sikerült alkalmazni konkrét helyzetekben a folyamatot; sikerült-e bevonni az áldozatokat, az elkövetőket és a közösséget a folyamatba? A közösségnek sikerült-e megalkotnia egy olyan megállapodást, amely lehetővé teszi az elkövető számára, hogy jóvátegye tettét? Rendelkezésre áll-e támogatás az áldozatok számára olyan esetekben, amikor az elkövetőt nem sikerült elfogni? Felhasználjuk-e az áldozatok és az elkövetők által elmondottakat, hogy a tanulságok alapján hatékonyabban csökkentsük a bűncselekményekhez vezető társadalmi nyomást? Miként viszonyulnak az érintett felek, valamint a büntető igazságszolgáltatás szakemberei a helyreállító eljárásokhoz?

A bűnözés társadalmi jelenség, a bűncselekmények számát lehetetlen nullára csökkenteni. A helyreállító mozgalom azt javasolja, hogy más kérdéseket kell feltennünk, mint eddig, és megoldásainkban a jóvátételre kell helyezni a hangsúlyt, valamint arra, hogy az elkövető a jövőben ne kövessen el hasonló cselekedetet.

A helyreállító eljárásokkal kapcsolatos egyes kutatások alacsonyabb visszaesési arányt mutatnak a helyreállító eljárásban részt vett elkövetők körében. A kutatások többsége igazolja, hogy a resztoratív eljárásban részt vevő áldozatok általában elégedettek az eljárás folyamatával és eredményeivel.

Mivel a hagyományos büntetések gyakorlata önmagában nem elegendő a bűnelkövetések számának csökkentéséhez, a helyreállító és a megtorló paradigmának együttesen kell jelen lennie az igazságszolgáltatás szakembereinek körében. Számos kutatás és gyakorlati program célozza a büntető és helyreállító paradigma optimális kombinálása lehetőségének megteremtését.

1.

Általános bevezetés a helyreállító igazságszolgáltatáshoz

Prof. Em. Dr. Lode Walgrave

Katolikus Egyetem Leuven (Belgium)

Kapcsolat +++ lode.walgrave@law.kuleuven.be

1.1.

Lehetőségek és főbb kérdések a helyreállító igazságszolgáltatással kapcsolatban

1.1.1. Bevezetés

A helyreállító szemléletű igazságszolgáltatást világszerte egyre több helyen tekintik a hagyományos igazságszolgáltatási rendszer hatékony alternatívájának. A helyreállító igazságszolgáltatás mára innovatív gyakorlatok, empirikus kutatások, valamint elméleti, jogtudományi és etikai állásfoglalások „egyre szélesebben hömpölygő folyamává” (Zehr 2002: 62) illetve a fiatalokkorúakkal foglalkozó igazságszolgáltatás és a megtorló igazságszolgáltatás megreformálását célzó elképzelések központi elemévé nőtte ki magát.

A resztoratív gyakorlatokat ma már a legtöbb, bűncselekmények kezelésével foglalkozó területen alkalmazzák. Nemzetközi szervezetek ajánlások és nyilatkozatok kibocsátásával igyekeznek ösztönözni a resztoratív alapelvek és gyakorlatok alkalmazását az igazságszolgáltatás területén.¹ A resztoratív gyakorlatok a társadalmi élet olyan területein is megjelentek, mint a foglalkoztatás, a közösségek belüli és iskolai konfliktusok kezelése vagy jóléti kérdések, sőt a politikai indíttatású kollektív, erőszakos konfliktusokat követő békéltető kezdeményezések kapcsán is alkalmazzák őket mint a konfliktusok és igazságtalanságot eredményező helyzetek kezelését célzó eszközöket.

¹ Például az Egyesült Nemzetek Szervezetének Gazdasági és Szociális Tanácsa, 2002; Európa Tanács, Miniszteri Bizottság, 1999.

1.1.2. Mi a helyreállító igazságszolgáltatás?

Modern formájában a helyreállító igazságszolgáltatás a hetvenes évek végén tűnt fel. Megjelenésének hátterében számos tényező és tendencia állt, amelyek közül hármat külön ki kell emelnünk: az áldozatok érdekeit hangsúlyozó kezdeményezéseket, a kommunitarizmust (közösségközpontú szemléletet) és a kritikai kriminológiát (Faget 1997; Van Ness és Heetderks Strong 2002).

E három elem számos, egymástól független kezdeményezéssel kiegészülve vezetett azon kiterjedt terület megjelenéséhez, amelyet ma helyreállító igazságszolgáltatásnak nevezünk. A resztoratív szemlélet messze túlmutat az igazságszolgáltatás kérdéskörén. Egyre nagyobb mértékben van jelen a társadalmi élet olyan területein, mint az iskolai fegyelmezés, a közösségen belüli konfliktusok kezelése, vagy a gyermekjólét és gyermekvédelem.

Annak tükrében, hogy megjelenésének hátterében számos tényező áll, és alkalmazása is különböző formákban történik, nem meglepő, hogy a gyakorlatban nem egy sajátos módszereket és alapelveket magában foglaló, világosan definiált rendszerként jelenik meg. A helyzetet tovább nehezíti, hogy más hasonló megközelítések is megjelentek a kérdéskörben, nevezetesen a transzformatív igazságszolgáltatás, a viszonyalapú igazságszolgáltatás és a közösségi igazságszolgáltatás.

1.1.2.1. Meghatározás

Vannak, akik a helyreállító igazságszolgáltatáshoz sorolnak minden, a társadalmi élet különböző területein alkalmazott konfliktusrendező törekvést, míg mások kizárólag az igazságszolgáltatás területével kapcsolatban értelmezik a fogalmat. Egyesek szerint a helyreállító igazságszolgáltatás mint a hagyományos megtorló igazságszolgáltatási rendszert kiegészítő módszer lehetőséget kínál a bűncselekmények differenciáltabb kezelésére, nevezetesen a konfliktusok bíróságon kívüli rendezésének szélesebb körű alkalmazására, míg mások szerint akár arra is alkalmas, hogy hosszú távon teljesen kiváltsa a hagyományos rendszert.

Magam ez utóbbi, „maximalista” álláspont híve vagyok, vagyis hiszek abban, hogy a resztoratív szemlélet és módszerek az igazságszolgáltatás területén hosszú távon teljes mértékben kiválthatják a jelenleg alkalmazott, büntető szemléletű rendszert.

1.1.2.2. Megjegyzések

Eredményközpontú definíció

Számos más alternatívával ellentétben (például McCold 2004) a helyreállító igazságszolgáltatás nem magán a folyamaton, hanem sokkal inkább célkitűzésén keresztül (ami a bűncselekmény által okozott károk jóvátétele) definiálható. A folyamat csak eszköz, a végső cél a helyreállítás. Ha a módszer alkalmazására nincs lehetőség (a találkozó nem szervezhető meg), az ügy visszakerül a megtorló igazságszolgáltatás hatáskörébe, de a (bíróság által) kirótt szankcióknak lehetőség szerint ilyen esetben is a

jóvátétel céljait kell szolgálniuk. Ilyen szankció lehet például az áldozatnak nyújtott anyagi kártérítés vagy kompenzáció, pénzbüntetés befizetése az Áldozatsegítő Alapba vagy a közérdekű munka.

Ha a helyreállító szemléletű gyakorlatok kizárólag önkéntes alapon működnének, elkerülhetetlenül a hagyományos igazságszolgáltatás marginális eszközeivé válnának, amelynek apriorisztikus büntetés-felfogása, mint látni fogjuk, számos problémát vet fel.

Egy paradigma, amely az okozott kárt helyezi a középpontba

A helyreállító igazságszolgáltatás mint paradigma alapvetően különbözik a büntető és a rehabilitációs szemléletű megközelítésektől. Sajátos „szemüvegen” keresztül tekint a problémára: a bűncselekményt az általa okozott károkon keresztül szemléli, nem pedig egyszerűen jogsértésként (Zehr 1990). A cél nem a büntetés, és nem is az elkövető rehabilitációja, hanem olyan feltételek megteremtése, amelyek lehetővé teszik az okozott károk minél nagyobb mértékű jóvátételét.

Persze továbbra is fontos az elkövető bevonása hivatalos szervek által az „eljárásba”, mivel az elkövető részvétele a folyamatban a helyreállítás célját szolgálja. Az elkövetőre való ráhatás másodlagos cél, a fő célkitűzés a helyreállítás. A kirótt kötelezettségek jellegének és súlyának az ésszerű mértékű jóvátétel szempontjait kell tükrözniük, céljuk nem a bűncselekmény „megfelelő” kezelése vagy az arányos büntetés kiszabása.

A helyreállító igazságszolgáltatás paradigmájának támogatása korántsem jelent arra irányuló törekvést, hogy kizárólag ezt a paradigmát alkalmazzuk minden bűncselekmény kezelésére. Nem a kizárólagosság a cél, hanem a prioritás, vagyis az, hogy a büntetési központú szemlélet helyett a helyreállítás-központú szemlélet legyen a kiindulópont. Az igazságszolgáltatás alapállása jelenleg az, hogy a bűncselekmények kezelése során az elsődleges cél az elkövető megbüntetése (ami nem minden esetben valósul meg). Ezt váltaná fel egy olyan rendszer, amely a bűncselekmény által okozott károk jóvátételét állítja a középpontba (ami a gyakorlatban nem valósítható meg minden esetben).

Helyreállítás

A helyreállításnak két lehetséges módja van: a helyreállítást szolgáló célirányos folyamatok és a jóvátétel céljait szolgáló szankciók.

A legjobb megoldást az önkéntes alapon működő, az áldozat és az elkövető – mint legfőbb érdekelt felek – között zajló célirányos folyamatok jelentik. A megfelelően kivitelezett resztoratív folyamatok lehetőséget kínálnak morális és szociális vonatkozások feldolgozására, valamint érzelmek megélésére és kommunikálására. Ideális esetben a folyamat eredményeként a felekben hasonló kép alakul ki a bűncselekménnyel és annak következményeivel kapcsolatban, ami egy közösen kidolgozott, a jóvátétel módját rögzítő megállapodásban ölt testet. A két fél közötti egyetértés fokozhatja az elkövető hajlandóságát arra, hogy a megállapodás feltételeit teljesítse (Harris és szerzőtársai 2004).

A megállapodás az áldozat által elszenvedett kár vagy sérelem (részleges) jóvátételét, valamint a békéltetést és a társadalmi élet rendjének helyreállítását célozza. Az, hogy az elkövető milyen mértékben vállal magára helyreállítást célzó kötelezettségeket, azt tükrözi, hogy mennyire látta be, hogy helytelenül cselekedett, és ennek fényében mennyire szeretné jóvátenni „bűnét”. Az áldozat számára a megállapodás emocionális szempontból megnyugvást eredményez, továbbá igazolja, hogy gyakorolhatja a közösség tagjaként őt megillető jogokat, emellett részleges anyagi kártalanításra is számíthat. A tágabb értelemben vett közösség számára pedig azt a megnyugtató gondolatot eredményezi, hogy az elkövető a jövőben tiszteletben tartja a társadalmi élet szabályait. Mindez az elkövető társadalmi reintegrációját is segíti.

A fenti eredmények persze nem minden esetben valósulnak meg a gyakorlatban, ám még a részleges eredmények is lényegesen felülmúlják azt, amit a hagyományos megtorló igazságszolgáltatás nyújthat az érintettek elégedettsége, az igazságszolgáltatás eredményessége és a visszaesés megelőzése terén.

Ha önkéntes alapon nem sikerül megvalósítani a folyamatot, nem marad más megoldás, mint az elkövetőre kirótt szankciók alkalmazása. Ebben az esetben törekedni kell olyan kötelezettségek vagy szankciók alkalmazására, amelyek a lehető legnagyobb mértékű jóvátételt teszik lehetővé (Dignan 2002; Wright 1996; Bazemore és Walgrave 1999). Semmi nem szól amellett, hogy pusztán az elkövető ellenállása miatt lemondjunk a helyreállítás lehetőségéről. A jóvátétel szempontjából alkalmazható szankciók közé tartozik az áldozatnak fizetett anyagi kártérítés vagy kompenzáció, az Áldozatsegítő Alapba fizetett hozzájárulás vagy a közérdekű munka. Ezek a büntető szankciók ugyan kisebb mértékben teszik lehetővé a helyreállítás „megvalósulását”, de a teljes körű helyreállítás és annak teljes hiánya között számtalan fokozat van (Van Ness 2002).

Igazságszolgáltatás

Az igazság fogalma két oldalról értelmezhető. Morális értelemben az igazság annak szubjektív érzése, hogy a jó és a rossz, az előnyök és a terhek morális szempontból egyensúlyban vannak. Ez az érzés alapvetően szubjektív, de a szocio-kulturális környezetbe beágyazódva működik. A megtorló igazságszolgáltatás ezt az egyensúlyt úgy éri el, hogy az elkövetőre a bűncselekménnyel arányos szenvedést ró. A helyreállító igazságszolgáltatás viszont úgy állítja helyre az egyensúlyt, hogy felszámolja vagy ellensúlyozza a bűncselekmény által okozott szenvedést, kárt vagy sérelmet. A folyamat azzal az érzéssel ajándékozza meg az áldozatokat, hogy mindazt, ami velük történt, komolyan veszi a közösség, és a kompenzáció valamint a támogatás nagymértékben arányos az általuk elszenvedett sérelemmel és veszteséggel. Az elkövetők ugyanakkor azt élik meg, hogy a folyamat során nem tiporják sárba méltóságukat, sőt lehetőséget kapnak arra, hogy konstruktív módon jóvátegyék az általuk elkövetett hibát. A folyamat minden résztvevőt – a közösség tagjait is ideértve – azzal a megnyugtató tudattal tölti el, hogy a közösség és a hivatalos szervek tiszteletben tartják a résztvevők jogait és szabadságát.

Az igazság a törvények tiszteletben tartását is jelenti. A helyreállító szemléletű folyamatoknak és eredményüknek biztosítaniuk kell a megfelelő jogvédelmet. Ez az önkéntes mediációra is vonatkozik. Ennek gyakorlati megvalósításával kapcsolatban egyelőre nincs egyetértés a resztoratív igazságszolgáltatás támogatói között. A kérdés az, hogy hogyan alakítható ki olyan kiegyensúlyozott társadalmi és intézményi kontextus, amely a lehető legnagyobb mértékben teszi lehetővé resztoratív folyamatok alkalmazását, ugyanakkor azt is, hogy a résztvevők az igazságügyi szervekhez forduljanak, ha úgy érzik, jogaik sérülnek a folyamatok során.

Az elkövetőkre kirótt szankcióknak is mindenkor tiszteletben kell tartaniuk valamennyi jogvédelmi szempontot. Ám látni fogjuk, hogy – mivel a helyreállító igazságszolgáltatás egy új paradigma – a hagyományos megtorló igazságszolgáltatás által nyújtott jogvédelmi elemek nem emelhetők át módosítás nélkül az új rendszerbe.

Az egyik legszigorúbb kritika a hagyományos megtorló igazságszolgáltatással szemben az, hogy bár eredményei jogi szempontból kielégítőek lehetnek és igazságot szolgáltathatnak, gyakran figyelmen kívül hagyják az igazság szubjektív élményét. A helyreállító igazságszolgáltatás arra törekszik, hogy az igazság fogalmának két vetülete közötti összhang nagyobb mértékben érvényesüljön a végeredményben.

1.1.3. A helyreállító igazságszolgáltatás és a büntetés

A közvetlen szembesülés tetteik következményeivel, az általuk okozott szenvedéssel és veszteséggel, valamint szeretteik elítélő véleménye fájdalmas terhet rónak az elkövetőkre. A megállapodás teljesítése is gyakran nehéz, komoly áldozatokat kívánó kötelezettségekkel jár. E nyilvánvalóan kellemetlen élmények alapján egyes kutatók a helyreállító igazságszolgáltatást csak egy új büntetési formaként értelmezik. A resztoratív folyamatok és eredményeik ebben az összefüggésben nem „a büntetés alternatívájaként” jelennek meg, hanem „alternatív büntetésként” (Duff 1992).

1.1.3.1. Zűrzavar

Természetesen sok múlik azon, mit értünk büntetés alatt. Ha a helytelen cselekedet nyomán kirótt fájdalmas kötelezettségeket büntetésként értelmezzük (például Daly 2002), akkor a jóvátételt célzó feltételek többsége büntetésként értelmezhető. Ez a felfogás azonban figyelmen kívül hagy néhány, a büntetés és a helyreállítás közötti alapvető különbséget (Walgrave 2008).

Szándékos fájdalomokozás kontra a fájdalomokozás tényének ismerete

„A büntetés azt jelenti, hogy valakit, aki feltételezésünk szerint helytelenül cselekedett, valamitől megfosztunk (fájdalomokozás)” (von Hirsch 1993: 9). Három elemet kell itt megkülönböztetnünk: fájdalom, szándékos fájdalomokozás, és annak kapcsolata az elkövetett tettel. Ha ezek közül csak egy is hiányzik, nem beszélhetünk büntetésről. Azok a fájdalmas kötelezettségek, amelyeknek nem célja a fájdalomokozás, nem tekinthetők büntetésnek. Hasonló a különbség, mint a pénzbüntetés és az adó között.

A lényeg a szándékosság megléte vagy hiánya (Wright 2003). A büntetés alkalmazója az, aki – mivel egy tettet helytelennek ítél meg – azt akarja, hogy az elkövető szenvedjen tette miatt. A büntetés attól függetlenül büntetés marad, hogy a fiatalkorúak körében gyakran növeli a megbüntetett „presztízsét”. Ugyanakkor még ha valaki a jóvátételt célzó kötelezettséget büntetésként éli is meg, akkor sincs szó büntetésről, amennyiben a bíró célja nem az volt, hogy fájdalmat okozzon a fiatalkorúnak, hanem hogy elfogadható mértékű jóvátételre kötelezze.

Ettől függetlenül a jóvátételi kötelezettség által esetlegesen okozott „fájdalom” figyelmen kívül hagyása drákói eredményekhez vezethet. Ha például egy pénztelen fiatalkorút arra köteleznek, hogy fizesse vissza az általa elloptott és összetört Jaguár teljes árát, azzal a kötelezettség kirovója egész életére szegénységbe taszítja a fiatalkorút. A helyreállításnak az okozott kár vagy sérelem nem anyagi természetű dimenzióira kell helyeznie a hangsúlyt, az anyagi kártérítés összegét pedig a fiatal pénzügyi, mentális és társadalmi helyzetének megfelelően, valamint jövőjének figyelembevételével kell meghatározni. A kár fennmaradó részét a biztosító vagy az Áldozatsegítő Alap téríti meg.

Annak ismerete és tudomásulvétele, hogy valami fájdalmat okoz a másinak, nem azonos a szándékos fájdalomkokozással. A retributív (megtorló szándékú) büntetés esetén a lényeg a fájdalomkokozás, annak mértéke pedig az arányosság elvének megfelelően csökkenthető vagy növelhető. A helyreállító szemléletű gyakorlatok esetében ugyanakkor kapcsolat van az okozott kár természete és nagyságrendje, valamint a helyreállító célú kötelezettség között; a fájdalommasság a kötelezettség mértékét, hosszát stb. csökkenti, nem pedig növeli.

A büntetés mint eszköz, a helyreállítás mint cél

A büntetés eszköz, melynek célja valamilyen jogi vagy politikai akarat érvényesítése, demokratikus társadalmakban és diktatúrákban egyaránt. A büntetés a hatalomgyakorlás eszköze, amely helytelenítést fejez ki, esetleg az előírásokkal összhangban történő cselekvést kényszerít ki, de teljesen semlegesen viszonyul az általa képviselt értékrendhez. Ezzel szemben a helyreállítás nem eszköz, hanem végeredmény. A helyreállító igazságszolgáltatás lényege a helyreállításon keresztül megvalósított igazságszolgáltatás. Az okozott sérelmek széles skálája a lehetséges jóvátétel tekintetében eleve demonstrálja, hogy a középpontban a társadalmi élet minősége áll. A helyreállító igazságszolgáltatás morális értelemben nem semleges.

A hagyományos megtorló igazságszolgáltatás a büntetést magától értetődő és kizárólagos eszköznek fogja fel a bűncselekmények kezelésében, amelyen keresztül különböző célokat kíván elérni. Ugyanakkor a régóta folytatott kriminológiai kutatások arra utalnak, hogy a büntetés társadalmi szempontból nem hatékony.

A helyreállító igazságszolgáltatás célja azonban a helyreállítás, amelyet különböző társadalmi és jogi eszközökkel kíván elérni.

Lehet-e a büntetés helyreállító hatású?

Első pillantásra nem feltétlenül, mégpedig elsősorban a büntetés mint *a priori* megoldás alkalmazása miatt. Az arányos büntetés megállapítását célzó folyamat középpontba állítása gyakran elvonja a figyelmet az áldozat fájdalomáról és veszteségéről; a büntetéstől való félelem szinte teljesen lehetetlenné teszi az őszinte kommunikációt és jóvátételt, maga a büntetés pedig jelentősen csökkenti az elkövető hajlandóságát arra, hogy tettét jóvátegye és az általa okozott károkat megtérítse.

Egyes kutatók véleménye szerint azonban – különösen a súlyos bűncselekmények esetén – a fájdalomkokozásra szükség van az áldozat és a közvélemény megnyugtatása érdekében (Pemberton 2008; Van Stokkom 2007). Az áldozatnak lehetőséget kell adni arra, hogy kifejezésre juttassa dühét vagy akár bosszúvágyát. Alkotmányos demokráciákban erre csak a társadalmi intézmények által az elkövetőre kirótt büntetés formájában van lehetőség. Ezzel párhuzamosan a közösség számára is lehetőséget kell adni arra, hogy kifejezze felháborodását, ennek egyedüli eszköze pedig szintén a bírósági eljárás és az arányos büntetés.

A szerzők szerint a kutatások megerősítik az áldozatok és a közösség ilyen irányú igényeit. Ez persze nem meglepő egy olyan társadalomban, amely a bűncselekmények kezelésére evidens és egyedüli eszközként

a büntetést alkalmazza. Egyáltalán nem biztos, hogy az áldozatok többsége akkor is kitartana fenti igénye mellett, ha rendelkezésére állna egy resztoratív folyamat, amely lehetőséget biztosítana számára érzelmei kifejezésére és konstruktív megoldások keresésére. Egy új-zélandi kutatás eredményei szerint az áldozatok mindössze 4%-a ragaszkodik feltétlenül az elkövető megbüntetéséhez (Maxwell és Morris 1996). A mi vizsgálatainkban 45 áldozatból mindössze egy ragaszkodott ehhez a megoldáshoz (Vanfraechem 2003).

A kutatások azt is feltárták, hogy a jóvátétel megvalósulása rendkívül fontos a közösség számára (Roberts és Hough 2002). Ez viszont meglepő egy olyan társadalomban, ahol a média és a hivatalos szervek egyaránt azt szajkózzák, hogy a büntetés a bűn természetes következménye, és ahol az emberek nem sokat tudnak a helyreállító igazságszolgáltatásban rejlő lehetőségekről. Történelmi érvek is szólnak a mellett, hogy magától értetődőbb megoldás a jóvátételi kötelezettség kirovása egy elkövetőre, mint a szándékos fájdalomkokozás, de ezt a gondolatot évszázadok büntetésközpontú gondolkodása sikeresen elnyomta.

Bár e téren további kutatásokra van szükség, úgy gondolom, hogy az áldozatoknak a következőkre van szükségük és igényük:

- 1. a közösség ismerje el, hogy igazságtalanság érte őket;
- 2. nyíljon rá lehetőségük, hogy teljes mértékben kifejezhessék érzéseiket;
- 3. ésszerű mértékű jóvátételt kapjanak az általuk elszenvedett emocionális és anyagi károkért, valamint sérült kapcsolataikért.

A hivatalos szerveknek az elkövető elfogására és megbüntetésére irányuló szándéka nyilvánvalóan kielégíti az első igényt. Ám az arányos büntetés kirovására helyezett hangsúly sok áldozatban nem kelti azt az érzést, hogy a közösség támogatja őket és együttérzően viszonyul hozzájuk; sokkal inkább becsapva érzik magukat. A rendszer csak olyan mértékben engedi meg az érzelmek kifejezését, amely még elfogadható az eljárás keretei között, a büntetésre helyezett hangsúly pedig ellehetetleníti a helyreállításhoz szükséges nyílt kommunikációt.

Még akkor sem indokolt a büntetés alkalmazása, ha a közvélemény igényli. A közvélemény természetesen fontos tényező, de az egyoldalú tájékoztatás jelentős mértékben befolyásolja, ezért változhat az idő során. Ez kívánatos is lenne, mivel a büntetésközpontú szemlélet komoly etikai problémákat vet fel.

1.1.3.2. A büntetésközpontú szemlélettel kapcsolatban felmerülő etikai problémák

A legtöbb erkölcsi rendszer etikátlannak és társadalmi értelemben destruktívnak tartja a szándékos és kényszerként alkalmazott fájdalomkokozást. Ennek ellenére az igazságszolgáltatás keretében alkalmazott büntetést magától értetődőnek tartjuk, ami felveti a kérdést, hogy vajon miért nem vonatkozik a fájdalomkokozást tiltó erkölcsi szabály az igazságszolgáltatásban alkalmazott gyakorlatokra (Fatic 1995). Különböző válaszok születtek erre a kérdésre, amelyeket két csoportba sorolhatunk: instrumentalista és a megtorlás szükségességét hangsúlyozó érvrendszerekre.

Az instrumentalista magyarázat szerint a büntetés mint eszköz azért elfogadható, mert magasabbrendű társadalmi célokat szolgál, alkalmazásának célja pedig a társadalmi rend és béke megőrzése. Ennek igazsága empirikusan ellenőrizhető, széleskörű kutatások azonban arra a következtetésre jutottak, hogy a büntetés a fentiek közül egyik cél elérésére sem alkalmas (McGuire és Priestley 1995; Andrews és Bonta 2003; Tonry és Farrington 1995). Azt az állítást, hogy a büntetés rehabilitálja az elkövetőket vagy elrettenti őket a bűnözéstől, soha nem sikerült empirikusan igazolni. Semmi nem utal arra, hogy szigorúbb büntetések alkalmazása növelné a közbiztonságot és a társadalmi békét. Éppen ellenkezőleg: a társadalom ragaszkodása a büntetés mint módszer kizárólagos alkalmazásához több szabadságvesztést, nagyobb mértékű emberi és pénzügyi veszteséget, etikátlanabb társadalmat, romló közbiztonságot és alacsonyabb színvonalú közéletet eredményez.

Ez nem jelenti azt, hogy a büntetés kilátásba helyezése teljesen hatástalan, csak azt jelzi, hogy az az állítás, miszerint a büntetés alkalmazása elrettenti a (potenciális) bűnelkövetőket, pusztán egy doktrína, nem pedig empirikusan igazolható feltevés.

A retributív szemlélet

A megtorlás eredete nem elméleti előfeltevésekben keresendő. A megtorlás igénye az érzelmek világában gyökerezik. Az áldozatból az ellene elkövetett bűncselekmény vagy igazságtalanság felháborodást, megalázottság-érzést és dühöt vált ki, valamint annak igényét, hogy az őt ért sérelmet az elkövetőnek okozott fájdalommal megtorolja. Ez a bosszúvágy.

Az áldozat azonban könnyen elveszítheti az uralmat bosszúvágya fölött, ha erre lehetősége van. Az érzelmi késztetések gyakran felülírják a racionális megfontolásokat. Ha a düh és a felháborodás nem talál ellenőrzött utat magának a felszínre, a bosszú katasztrofális hatással lehet a társadalmi életre. Ezért a bűncselekmény nyomán ébredő érzelmeket a hivatalos szervek által folytatott eljárások „áthangolják” és törvényes keretek közé terelik.

A bosszúvágy átformálása megtorlásra irányuló vággyá azonban csökkenti, vagy akár teljesen meg is szünteti az érzelmi dimenziót. Az „igazság” fogalma sablonként alkalmazott, általános koncepcióra és eljárásokra redukálódik. A megoldás formalizált, az áldozat élményeit és érzelmeit pedig olyan tényekké és fogalmakká alakítja át, amelyek minden résztvevő (vagy ügyvédek) számára érthetők és kezelhetők. Az érzelmek nem férnek bele ebbe az átformálásba. Emellett a megtorláson alapuló szemlélet inkább a bűncselekmények társadalmi dimenzióját helyezi a középpontba. Ennek következtében az eljárás eredménye talán elégedettséggel tölti el a szakembereket, de a közvetlen érdekelték számára gyakran frusztráló, és nem ajándékozza meg őket azzal az érzéssel, hogy ügyükben valóban igazságot tettek.

Ezzel szemben a helyreállító igazságszolgáltatás a lehető legnagyobb mértékben igyekszik figyelembe venni a bűncselekmény érzelmi dimenzióit, és arra törekszik, hogy ezeket az érzelmeket konstruktív motivációvá alakítsa át. Ezen átalakító folyamat beillesztése az alkotmányos demokrácia keretei közé a maximalista helyreállító igazságszolgáltatás egyik legnagyobb problémája. A feladat azonban nem lehetetlen.

A retributív megközelítés a kanti kategorikus imperatívusz alapelvein nyugszik, miszerint a helytelen cselekedetet meg kell torolni. A jó társadalmaknak egyértelmű szabályokat kell alkotniuk, azokat számon kell kérniük, és megsértésüket következetesen el kell ítélniük annak érdekében, hogy az elvárt normákkal minden polgár tisztában legyen, és hogy hosszú távon csökkenjen a törvénysértések száma. Bár valóban szükség van arra, hogy a helytelen cselekedeteket elítéljük, és ezen keresztül egyértelművé tegyük a polgárok számára, hogy a rendszer nem tolerálja a szabálysértő magatartást, korántsem biztos, hogy erre a büntetést kell alkalmaznunk eszközként.

A retributív szemlélet egyfajta intuitív kölcsönösségre épül. Az alapfeltevés az, hogy az áldozat bosszúvágyát legálisan kielégíti

az elkövetőre az általa okozott kár vagy sérelem nagyságával arányosan kirótt fájdalom. A sérelem ellentételezése tehát megtörténik, feltéve, hogy az elkövető számára valóban szenvedést okoz a kirótt büntetés. Mások szerint a büntetés kiszabása eltörli a bűncselekmény révén szerzett törvénytelen előnyöket. Nem hagyhatjuk, hogy egy tolvaj előnyre tegyen szert törvénytelen cselekedete révén. Ezért tönkre kell tennünk az életét azáltal, hogy fájdalmat okozunk neki.

Mindezek hátterében az az intuitív gondolat áll, hogy helyre kell állítanunk az „egyensúlyt”. Egyszerűen nem lenne igazságos, ha hagynánk, hogy az elkövető büntetlenül megússza tettét, vagyis a történetben az áldozat legyen az egyetlen, aki szenved, pont az őt ért sérelmek miatt. Tennünk kell „valamit”. Fel kell számolnunk a bűncselekmény által okozott anyagi, mentális és társadalmi károkat. A morális egyensúly igényét komolyan kell vennünk, mivel társadalmi életünkben a kölcsönösség a *basso continuo*. Ám mivel a szándékos fájdalomkózos alapvetően etikátlan cselekedet, alaposan meg kell vizsgálnunk, hogy milyen alternatív lehetőségek kínálóznak az intuitív morális egyensúly helyreállítására. Pontosan ezt teszi a helyreállító igazságszolgáltatás.

Egyetértünk tehát azzal, hogy nyilvánosan el kell ítélnünk a bűncselekményeket, és ezáltal mindenkit ösztönöznünk kell a társadalmi normák követésére, valamint a társadalmi kapcsolatok minőségének megőrzése érdekében törekednünk kell az intuitív morális egyensúly helyreállítására. A jelenlegi megtorló igazságszolgáltatási rendszer azonban csak korlátozott mértékben képes megfelelni ezeknek az elvárásoknak. Érdemes tehát alaposabban megvizsgálnunk a helyreállító igazságszolgáltatásban rejlő lehetőségeket.

1.1.3.3. A helyreállító igazságszolgáltatás mint inverz konstruktív retributív megközelítés

A megtorlás alapvetően három elemet foglal magában: a jogsértő cselekedet elítélését, az elkövető felelősségre vonását és a morális egyensúly helyreállítását az elkövetőre az általa okozott sérelemmel arányos büntetés kirovására keresztül. Ezeket az elemeket a helyreállító igazságszolgáltatás rendszere is tartalmazza, de konstruktívabb formában (Zehr 2002).

A normák megszegésének elítélése

A helyreállító igazságszolgáltatás világosan meghatározza a társadalmi tolerancia határait. Ha bűncselekmény történik, elítéli azt és cselekszik. A morális érzelmek – szégyen, büntudat, lelkiismeret-furdalás stb. – a resztoratív folyamatok természetes részét képezik, és a folyamat során az egyértelműen kifejezésre juttatott helytelenítés eredményeképpen jelennek meg. A helyreállító igazságszolgáltatás tehát magában foglalja a helytelenítés kifejezésének alapvető elemeit.

Van azonban egy lényeges különbség: a megtorló igazságszolgáltatási rendszer azért rója meg az elkövetőt, mert az megsértette a büntetőjogi előírásokat. A resztoratív igazságszolgáltatás viszont a társadalmi viszonyok szempontjából közelíti meg a kérdést és azért rója meg az elkövetőt, mert kárt okozott egy másik embernek és a társadalomnak. A helyreállító igazságszolgáltatás tehát a társadalom iránti tisztelet jegyében rója meg az elkövetőt.

Felelősség

A megtorló igazságszolgáltatáshoz hasonlóan a helyreállító igazságszolgáltatás is fontosnak tartja az elkövető felelősségének megállapítását. Ám a megtorló igazságszolgáltatásban az elkövetőt a rendszer vonja felelősségre, akinek nincs más választása, mint hogy alávesse magát a rendszer által rá kirótt büntetésnek. A folyamatban nem játszik aktív szerepet. A passzív felelősség visszamenőleges, amennyiben egy korábban elkövetett tett miatt kerül megállapításra.

A resztoratív igazságszolgáltatás ugyanakkor lehetővé teszi (akár nyomás gyakorlásával) az elkövető számára, hogy aktívan vállalja a felelősséget azáltal, hogy részt vesz a folyamatban és kezdeményezéseket tesz azzal kapcsolatban, hogyan tehetné jóvá bűnét (Braithwaite és Roche 2001). Ha ez az aktív részvétel nem hoz eredményt, az elkövetőre szankciót rónak ki, amelynek értelmében a (szimbolikus) jóvátétel részeként köteles aktív lépéseket tenni az okozott károk enyhítésére. Az aktív felelősség tehát a múltban elkövetett tettel kapcsolatos, de a jövőben végrehajtandó cselekedet vagy a jövőben kialakuló helyzet vonatkozásában is tartalmaz elemeket. Az aktív felelősség tehát egyszerre visszamenőleges és előretekintő.

Egyensúly

A megtorló igazságszolgáltatás úgy állítja helyre az egyensúlyt, hogy az elkövetőre az általa okozott sérelemmel azonos mértékű szenvedést ró ki. A feltételezés szerint azzal, hogy a két fél azonos mértékű sérelmet szenved el, a számlát sikerült kiegyenlíteni. A szenvedés mennyisége tehát megduplázódott, de eloszlása egyenlő (Wright 1992).

A helyreállító igazságszolgáltatásban az elkövető ellensúlyozza az általa okozott szenvedést azáltal, hogy a lehető legnagyobb mértékben jóváteszi azt. Az egyensúly ebben az esetben nem a szenvedés megduplázásával, hanem annak megszüntetésével áll helyre. A megtorlásra a szó eredeti értelmében sor került, de konstruktív módon. A resztoratív megoldásban az arányosság elve is megjelenik. Itt azonban nem arra épül, hogy az elkövető „azt kapja, amit megérdemel”, hanem arra, hogy az áldozat „kapja meg, ami neki jár”. A helyreállító igazságszolgáltatás azt a kérdést teszi fel, hogy „mennyivel tartozik” az elkövető az áldozatnak, és józan mérlegelés alapján mennyit kell visszafizetnie az áldozatnak az általa okozott sérelemért.

„A bűn fájdalmat okoz, ezért az igazságszolgáltatás feladata a gyógyítás” (Braithwaite 2005: 296). A helyreállító igazságszolgáltatás a fájdalom megszüntetésére törekszik azáltal, hogy a büntetéselvű megtorlás szemléletét megfordítja, és konstruktív módon alkalmazza. Mind a büntető, mind a resztoratív igazságszolgáltatásnak célja tehát a bűncselekmény nyomán felborult egyensúly helyreállítása, ám ezt egészen más felfogásban valósítják meg. A megtorló igazságszolgáltatás abból a feltevésből indul ki, hogy a szándékos fájdalomkeltés az egyensúly helyreállításának és a helytelenítés kifejezésének nélkülözhetetlen eszköze. A helyreállító igazságszolgáltatás nem osztja ezt a nézetet.

A resztoratív rendszer ezt a retrospektív és az egyensúly helyreállítását célzó megtorlás-dimenziót resztoratív jogvédelmi elemek megalkotására használja fel. Erre később még visszatérek.

1.1.4. Miért a helyreállító igazságszolgáltatás?

A resztoratív szemlélet és módszerek alkalmazása mellett társadalometikai és instrumentális érvek egyaránt felhozhatók.

1.1.4.1. A helyreállító igazságszolgáltatás társadalometikai szempontjai

A büntetési-központú szemléletről resztoratív szemléletű rendszerre való átállás alapja mindenekelőtt egy társadalometikai intuíció (Walgrave 2008). A helyreállító igazságszolgáltatás felteszi azt a kérdést, amely alapvetően a megtorló igazságszolgáltatás létezését hivatott igazolni: Miért tilos a lopás és az erőszak? Azért, mert ha nem lenne tilos, akkor mindennaposak lennének a bűncselekmények, amelyek az áldozatokat bosszúra ösztönöznék, és ennek nyomán eszkalálódna az erőszak. A társadalmi élet ellehetetlenülne, mivel a mindennapokat erőszak és félelem uralná.

Társadalmi szempontból mi tűnik tehát logikus célnak egy bűncselekmény kezelése kapcsán? Az áldozatnak és a társadalomnak okozott kár lehető legnagyobb mértékű, irányított keretek között történő jóvátétele. A resztoratív igazságszolgáltatás szemlélete szerint a társadalmi viszonyok és a társadalmi élet minőségének megőrzése indokolja, hogy bizonyos cselekedeteket tiltson a rendszer. Elsődleges célja nem egy elvont jogi szabály érvényesítése, hanem a fenti elemek minőségének helyreállítása.

A minőség azon múlik, hogy mennyire tartjuk tiszteltben az egyének jogait és szabadságát, valamint hogy mennyire vagyunk tisztában azzal, hogy ezek megvalósítása kapcsán kölcsönösen függünk egymástól. Mindannyiunknak megvan a saját élete, megvannak a saját igényeink, amelyeket a lehető legnagyobb mértékben ki szeretnénk elégíteni, ugyanakkor egy közösséghez is tartozunk. Mivel közösségben élünk, legalább részben függünk egymástól. Ezen az alapon várhatjuk el egymástól bizonyos etikai normák követését. Jogaink és szabadságjogaink lehetővé teszik, hogy válasszunk, de ugyanezek a tényezők szembesítenek minket társadalmi felelősségünkkel is. Dönthetünk úgy, hogy egyéni igényeinket önző módon a társadalmi felelősségünk elé helyezzük, vagy választhatjuk azt a megoldást, hogy döntéseink során figyelembe vesszük mások igényeit és a társadalmi élet szempontjait is. Ez nem szabályozható törvényekkel, a döntést társadalometikai belátásunk határozza meg.

Kollektív önérdék

A helyreállító igazságszolgáltatás azon a véleményen van, hogy a közvetlen érdekeltek által elfogadott konstruktív megoldások előnyösebbek a társadalmi élet minősége szempontjából, és hogy e minőség biztosítása a közösség minden egyes tagjának is alapvető érdeke. Erre a jelenségre egy korábbi írásomban a „kollektív önérdék” kifejezést használtam (Walgrave 2008).

A kollektív önérdék gondolata bizonyos értelemben rímel életünk egyik látszólagos ellentmondásával: a liberális szemléletűek azt hangsúlyozzák, hogy független egyének vagyunk sajátos igényekkel, vágyakkal és célokkal, míg a komunitáriusok (közösséglvűek) arra helyezik a hangsúlyt, hogy a társadalomban együtt élünk másokkal, akikkel szükségszerűen osztoznunk kell a lehetőségeken és a javakon. A koncepció lényege az önérdék átformálása kollektív önérdékké, amely azonban a feltételezés szerint az egyéni érdekeket is szolgálja.

Szükségünk van egymásra ahhoz, hogy nagyobb autonómiára tehessünk szert. Minél gördülékenyebben működik a kölcsönös függés rendszere, annál nagyobb tere van az egyénnek arra, hogy életét szabadon, igényei és vágyai szerint élje. Érdekem az, hogy békében éljek, és egy olyan közösséghez tartozzak, amely a pluralitás és a szolidaritás jegyében számomra és mindenki más számára is maximális teret biztosít a létezéshez. Mindannyiunk kollektív önérdéke, hogy ilyen közösségben éljünk.

Nem azért támogatom az ilyen közösség gondolatát, mert idealista vagyok, hanem azért, mert a lehető legnagyobb hasznot remélem attól, hogy a része lehetek. Ám többről van szó pusztán önérdeknél, mivel nem csak én vágyom ezekre az előnyökre. Ha mindannyian befektetünk a társadalmi életbe, mindannyian profitálunk is belőle. Minél többen és minél nagyobb mértékben kötelezzük el magunkat a közösség mellett, annál több lehetőségünk van arra, hogy élvezzük egyéni szabadságunkat.

Válasz a kételkedőknek

A szkeptikusok azzal érvelhetnek, hogy a kollektív önérdékbe vetett hit naiv gondolat. Hivatkozhatnak egyre ridegebb társadalmi életünkre, egyre sivárabb emberi kapcsolatainkra, a (nemzetközi) politika hatalmi visszaéléseire, az üzleti világ kíméletlenségére, törvényadta jogok cinikus kihasználására, a közélet iránti közömbösségre, és az egyre jobban elharapózó önzésre. Szerintük nem sok esély van a kollektív önérdék megvalósítására. Két válaszom van az érveikre:

1.
- Korántsem veszítettük még el a lehetőséget arra, hogy az emberek belássák a kollektív önérdék által kínált előnyöket. Nap mint nap tanúi vagyunk annak, hogy a társadalom tagjai szimpátiát, együttérzést és szolidaritást tanúsítanak a szegények, nehéz helyzetben élők vagy természeti katasztrófák túlélői iránt. Egyes filozófusok, köztük Levinas (1966) azon a véleményen vannak, hogy másokhoz való viszonyulásunk kapcsán etikai felelősségünk miatt elkerülhetetlenül konfliktus alakul ki bennünk. Az a gondolat, hogy a társadalmi élet minőségének javítása

egyéni érdekeinket is szolgálja, más neves szerzőknél is megjelenik, ld. például Putnam társadalmi-tőke-konceptióját (2000), Braithwaite és Pettit hatalomfelfogását (1990), vagy Barber erős demokráciáról szóló elméletét (2003).

- 2.** Befektetni a kollektív önértékbe etikai lehetőség, nem természetes adottság. Attól függetlenül, hogy a hétköznapi életben nem jelenik meg kellő mértékben, egy olyan etikai normáról van szó, amelyet nevelésünk, oktatásunk, társadalmi kapcsolataink és tapasztalataink révén elsajátítunk. Ápolnunk kell ezt a normát, és ösztönöznünk kell érvényesítését a közösségben és az állami intézkedésekben.

A helyreállító igazságszolgáltatás mint etikai szemlélet

A társadalometikai nézet azzal kapcsolatban határoz meg lehetőségeket, hogy a közösség tagjainak hogyan kellene részt venniük a társadalommal, gazdasággal, jóléttel és kultúrával kapcsolatos politikákban, és hogyan kellene viszonyulniuk egymáshoz a mindennapokban. A helyreállító igazságszolgáltatás részét képezi ennek a társadalmi szemléletnek, inspirációt merít belőle, és igyekszik hozzájárulni fejlődéséhez.

Ennek során nem az állam által alkalmazott kényszerítő intézkedésekre kíván támaszkodni, hanem azon meggyőződésre, hogy az emberek képesek vállalni tetteikért a felelősséget, és képesek egymás között rendezni konfliktusaikat. Hisz abban, hogy megfelelő feltételek esetén egy konfliktus résztvevői kölcsönösen megérthetik egymást, tiszteletet tanúsíthatnak egymás iránt, és konstruktív megoldást találhatnak a helyzetre. A helyreállító igazságszolgáltatás filozófiája azon a meggyőződésen alapszik, hogy a legtöbb emberi lény alapvetően szimpátiával viseltet embertársai iránt, és tisztában van azzal, hogy mindannyiunk közös érdeke az, hogy harmóniában és békében éljünk egymással.

Ez nem naivitás. A gyakorlati tapasztalatok azt mutatják, hogy áldozatok és elkövetők – akár súlyos bűncselekményben érintettek is – valóban képesek párbeszédet folytatni, és képesek megalkotni egy, a felek érdekeit egyaránt tükröző megállapodást. Az áldozatok többsége nem dühösen és bosszúvágytól hajtva ül le a tárgyalóasztalhoz. Az áldozatok igénylik annak elismerését, hogy igazságtalanság érte őket, valamint annak lehetőségét, hogy kifejezzék ezzel kapcsolatos érzéseiket, és reális mértékű jóvátételre tegyenek szert. A legtöbb elkövető ráébred arra, hogy helytelenül cselekedett, és emiatt szankciókra számíthat, amely reményei szerint a lehető legenyhébb lesz. A két főszereplő azzal a reménnyel kezd bele a resztoratív folyamatba, hogy előnyük származik a részvételből.

A folyamat során azonban mindketten fokozatosan ráébrednek arra, hogy ennél többről van szó. Az áldozat megérti, hogy milyen előnyei származnak az elkövető által vállalt, jóvátételt célzó kötelezettségekből, és értékeli az elkövető újra-beilleszkedésének resztoratív értékét a társadalomba; az elkövető pedig ráébred arra, hogy szenvedést okozott az áldozatnak, és hogy a társadalmi reintegrációja szempontjából jobb az esélye, ha vállalja a felelősséget tetteért, és igyekszik jóvátenni az általa okozott kárt vagy sérelmet. Mindketten felismerik, hogy érdekük egy konstruktív megoldás kidolgozása annak érdekében, hogy békében és támogató társadalmi légkörben éljenek. Önértékük tehát kollektív önértékké alakul át.

Ez természetesen nem mindig valósul meg, de a hangsúly a konfliktus megközelítésén van. Elfojtjuk-e eleve az ilyen találkozások és megoldások lehetőségét a jogi eljárások alkalmazásával és a büntetés kilátásba helyezésével, vagy lehetőséget adunk rá azáltal, hogy egyáltalán feltételezzük, hogy a két fél hajlandó és képes erre? Az, hogy első körben lehetőséget kínálunk egy konstruktív megoldás kidolgozására, nem naivitás, hanem etikai lehetőség. Ha a dolog mégsem működik, a problémát át kell helyezni a hagyományos megtorló igazságszolgáltatás keretei közé. Tehát az, hogy prioritásként lehetőséget adunk a konstruktív rendezésre, nem naivitás. Az lenne naivitás, ha kizárólag ezt a rendszert kívánnánk alkalmazni.

1.1.4.2. A helyreállító igazságszolgáltatás gyakorlati alkalmazására vonatkozó empirikus adatok

A társadalometikai lehetőség nem mond ellent az empirikus adatoknak. Az adatok előállítása nem mindig megfelelő módszerrel történik, de az elérhető tanulmányok és felmérések eredményei alapján (Latimer és szerzőtársai 2001; McCold 2003; Bonta és szerzőtársai 2006; Sherman és Strang 2007) levonhatunk néhány következtetést.

A rendőrség vagy az igazságszolgáltatási testületek által mediációra vagy konferenciára utalt esetek túlnyomó többségében megvalósul a találkozó és megállapodás születik, amelynek feltételeit rendszerint teljesítik a felek.

Áldozatok

A felmérések szerint a mediációban vagy konferencián részt vevő áldozatok úgy érzik, hogy valóban igazságot szolgáltattak nekik, becsülik a találkozó kommunikatív értékét, és nagyobb mértékben elégedettek a folyamat végeredményével, mint amennyire egy, a hagyományos megtorló igazságszolgáltatás által hozott ítéletnek „örültek” volna. Emellett kisebb mértékben vannak kitéve a poszttraumás stressznek, kevesebb dühöt és félelmet, ugyanakkor nagyobb fokú szimpátiát éreznek az elkövető iránt.

Ebből óvatosan ugyan, de levonhatjuk azt a következtetést, hogy azok az áldozatok, akik hajlandóak részt venni a folyamatban, nem csalódnak a végeredményben.

Elkövetők

Az elkövetők között is magas azok aránya, akik hajlandóak részt venni resztoratív folyamatokban. Sokuk talán csak abban reménykedik, hogy így olcsóbban megússza, mintha bíróság előtt kellene felelnie tetteért. Ám ez mindaddig nem jelent problémát, amíg a folyamat során nem okoz további szenvedést az áldozatnak. A találkozó során a legtöbb elkövetőben tudatosul, hogy áldozatának szenvedést okozott, és ezzel párhuzamosan addigi racionális megközelítését fokozatosan felváltja az emocionális érintettség.

A mediációban vagy konferencián részt vevő elkövetők könnyebben elfogadják a jóvátétel jegyében rájuk rótt kötelezettségeket, mint adott esetben a büntetőeljárás során ellenük hozott ítéletet.

Visszaesés

A visszaeséssel kapcsolatos felmérések alapján egyelőre nem vonhatunk le messzemenő következtetéseket. Bonta és szerzőtársai (2006) arra jutottak, hogy a resztoratív folyamatokban részt vevő elkövetők esetén a visszaesési arány 7%-kal alacsonyabb, mint a hagyományos büntetőrendszer által elítélt elkövetők esetében. A súlyos és erőszakos bűncselekményeket elkövetők részvételével lebonyolított resztoratív programok ennél jobb eredményeket produkáltak. Ez ellentmondásnak tűnik, mivel a találkozókat alapvetően azzal a céllal alkalmazzák, hogy a fiatalok által elkövetett kisebb súlyú bűncselekmények ne kerüljenek bíróság elé.

A találkozó minősége is fontos tényező (Maxwell és szerzőtársai 2004; Hayes és Daly 2003).

A visszaesés veszélye lényegesen kisebb, ha az elkövető a találkozó után is szisztematikus támogatásban vagy kezelésben részesül. Naivitás lenne azt feltételezni, hogy egy néhány órás találkozó alapvetően megváltoztathatja egy ember életútját és világlátását, amelyet talán már születésétől fogva számtalan tényező befolyásol. De a találkozó kiváló lehetőséget kínál a változás elindítására, amelyet a folyamatot követő kezelés és más társadalmi támogatás is erősíthet.

A resztoratív módszerek nem képesek csodákra a visszaesések számának csökkentését illetően. Céljuk nem is az, hogy hatással legyenek az elkövetőre, hanem az, hogy a bűncselekmény által okozott károk jóvátételt nyerjenek. Az eredmények összességükben biztatóak. A részvételi arány magasabb, mint amire a kétkedők számítottak, a folyamattal mind az áldozatok, mind az elkövetők elégedettek, és a visszaesési arány sem nagyobb, mint a bírósági eljárásokat követően. És a helyreállító szemléletű megközelítés szempontjából ez az, ami számít.

Közbiztonság

A legszisztematikusabb keretek között Új-Zéland alkalmaz resztoratív gyakorlatokat, ahol a *gyermekéről, fiatalokról és családjaikról szóló törvény* értelmében a fiatalkorúak által elkövetett súlyos bűncselekmények esetén a családi csoportkonferencia jelenti az elsődleges megoldást. A vonatkozó statisztikai adatok szerint a törvény elfogadása óta látványosan csökkent a fiatalkorúak által elkövetett bűncselekmények száma (Maxwell és szerzőtársai 2004). Drasztikusan csökkent a letartóztatások száma, felére csökkent a fiatalkorú elkövetőkkel kapcsolatban folytatott bírósági eljárások száma, és az 1989-es adatokhoz képest negyedére csökkent az intézetbe zárt fiatalkorúak száma. Meggyőződésem, hogy ezek az eredmények jótékony hatással vannak a közbiztonságra.

Nincs okunk feltételezni, hogy a resztoratív módszerek szélesebb körű alkalmazása negatív hatással lenne a közbiztonságra és az emberek biztonságérzetére. Semmilyen empirikus adat nem utal arra, hogy a resztoratív módszerek bevezetését meggátolná az emberek ragaszkodása a büntetéshez. Az, hogy a médiában leggyakrabban a büntető szemléletet támogató és a problémát leegyszerűsítő vélemények jelennek meg, korántsem jelenti azt, hogy ez a többség véleménye is.

1.1.5. A jogvédelemmel kapcsolatban felmerülő kérdések

A büntető szemlélet elvetése nem jelenti azt, hogy a helyreállító igazságszolgáltatás jogi keretrendszer nélkül működné, ám a megtorló igazságszolgáltatás jogi keretrendszere nem alkalmazható változtatások nélkül a resztoratív rendszer szabályozására. A helyreállító igazságszolgáltatás más paradigmára épül, amelyet egy jól definiált filozófia inspirál. Ennek tükrében a resztoratív szemlélet alapvetően másképp közelíti meg a bűncselekmények kérdését, más célokat határoz meg, más szereplőket érint, más eszközöket használ, és más társadalmi és igazságszolgáltatási kontextusban működik. Ahogy nem játszható a kosárlabda a labdarúgás szabályai szerint, két eltérő paradigma sem ítéltető meg ugyanazon kritériumok alapján.

A törvények és jogszabályok nem a társadalom támadhatatlan letéteményesei, hanem a társadalmi élet minőségének megőrzését szolgáló eszközök. Ahelyett, hogy a helyreállító igazságszolgáltatás alapelveit megpróbálnánk integrálni a hagyományos megtorló igazságszolgáltatás rendszerébe, inkább módosítanunk kell a jogi kritériumokat, úgy, hogy azok összhangban legyenek a resztoratív igazságszolgáltatás filozófiájával. A hagyományos alapelvek célja két alapvető érték védelme, vagyis a polgárok közötti egyenlőség biztosítása, és a polgárok védelme a más polgárok vagy az állam által elkövetett visszaélések ellen. Ezeket a célokat meg kell őriznünk a helyreállító igazságszolgáltatás keretein belül is, de más jogi alapelvekre építve.

A helyreállító igazságszolgáltatást inverz konstruktív retributív megközelítésként mutattam be. A büntető és a helyreállító igazságszolgáltatás egyaránt nyíltan elítéli a (káros) normaszegést, felelősségre vonja az elkövetőt tettéért, és az egyensúly helyreállítására törekszik. Ráadásul szükség esetén mindkettő alkalmaz kényszerítő eszközöket a törvény adta kereteken belül.

A hagyományos jogi keretrendszer szempontjából a két rendszer közötti alapvető különbség – büntetéseközpontú vs. helyreállítás-központú szemlélet – jelenti a legnagyobb kihívást. A resztoratív célok csak akkor érhetők el, ha elegendő tér áll rendelkezésre ahhoz, hogy az érdekeltek informális módon feldolgozzák a történeteket, ami viszont ütközik a hagyományos megtorló igazságszolgáltatási rendszer szigorúan formalizált rendszerével. A feladat nehéz, de megoldása nem lehetetlen. Mivel a helyreállító igazságszolgáltatás egy viszonylag új paradigma, a jogszabályi háttérével kapcsolatos viták és kezdeményezések még a kezdeti szakaszban vannak (Van Ness 1999; Braithwaite 2002; von Hirsch és szerzőtársai 2003; Walgrave 2002). A resztoratív gyakorlatok alkalmazását és a megtorló igazságszolgáltatás rendszerével való kapcsolatát számos példán keresztül vizsgálhatjuk. Bár maximalista nézőpontból egyelőre csak átmeneti fázisban vagyunk, az elért eredmények és az összegyűjtött tapasztalatok már alkalmasak arra, hogy az alapelvekkel kapcsolatban jogtudományi elméleteket inspiráljanak.

Lássunk néhány példát.

A polgárok törvény előtti egyenlősége minden demokráciában a legfontosabb jogok közé tartozik, ám a gyakorlatban közel sem minden esetben valósul meg. A polgárok egyenlősége nem reális elképzelés egy olyan társadalomban, amelyben az egyenlőtlenség az élet szinte minden területén jelen van, és ez

a bírósági eljárásokra és a meghozott ítéletekre is igaz. Az, hogy egy írástudatlan emberre ugyanazok a bonyolult szabályok vonatkoznak, mint egy jogi diplomával rendelkező vádlottra, vagy az, ha egy gazdag embernek ugyanolyan összegű pénzbüntetést kell fizetnie, mint egy szegénynek, „a jog előtti egyenlőség paródiája”. A jelenlegi igazságszolgáltatási rendszer szabályai semmivel nem nyújtanak több garanciát az egyenlőségre, mint az informális resztoratív folyamatok. Éppen ellenkezőleg. A polgárok közötti egyenlőség elve eredményesebben érvényesíthető, ha egy konfliktus fő érintettjei átmenetileg hatalmuktól és társadalmi státuszuktól megfosztva ülnek le egymással, hogy egy resztoratív folyamat keretében párbeszédet folytassanak.

Az arányosság elve a megtorló igazságszolgáltatás gyakorlatában lényegesen kevésbé érvényesül, mint azt a vonatkozó elméletek hirdetik. Nincs természetes kapcsolat például egymillió euró elsikkasztása és két év szabadságvesztés között, egy erőszakos utcai rablás és öt év szabadságvesztés között, vagy egy kerékpárlopás és egy egyéves próbaidő között. A kapcsolat mindössze társadalmi konvenciókra épül. A konvenciónak megfelelő tarifák az idő és a hely függvényében változhatnak, ami megnehezíti valamilyen abszolút feltétel teljesülését. A kutatási eredmények szerint a resztoratív folyamatokban résztvevők spontán módon gyakorolják az arányosság elvét, és érdemes megvizsgálni, hogy vajon nem lenne-e célszerűbb a „büntetést” az érintettek saját megítélése alapján meghatározni az előre meghatározott tarifák helyett. A bűncselekmény és a büntetés közötti viszony megállapítása a resztoratív rendszerben talán nagyobb mértékben áll kapcsolatban azzal, ami történt, és azzal, hogy mit is jelent az igazság fogalma a hétköznapi életben, mint teszi azt a hagyományos büntetőrendszerben.

Az áldozatok és az elkövetők ügyvédjeire gyakran tekintünk úgy, mint az ügyfeleiket megillető jogok védelmének legfőbb letéteményeseire. Nincs ez másképp a helyreállító igazságszolgáltatás kontextusában sem (Shapland 2003). Resztoratív környezetben azonban az ügyvédek más feladatot látnak el, mint a hagyományos megtorló igazságszolgáltatási rendszerben. Az ügyvédeknek újra kell gondolniuk ügyfeleik „legjobb érdekeit”. Az ügyvédek jelenleg harcosok, akik csatát próbálnak nyerni, a resztoratív rendszerben azonban azt kell megtanulniuk, hogyan teremthetnek békét. A kettő között jelentős különbség van, ahogy az a nemzetközi gyakorlatban az afganisztáni és az iraki helyzet kapcsán látható is. Ha az ügyvédek képesek ügyfeleik „legjobb érdekeinek” tükrében átformálni gondolkodásukat és stratégiájukat, jelentős mértékben hozzájárulhatnak a helyreállító igazságszolgáltatás ügyéhez, amely tiszteletben tartja az emberi jogokat, az eljárási garanciákat és az ítéletekre vonatkozó határokat. Még sok tapasztalatot kell szereznünk, és kiterjedt kutatásokat kell végeznünk ezen a területen, de nincs okunk borúlátásra. A hagyományos megtorló igazságszolgáltatás évszázadok alatt nyerte el mai formáját, miközben rangos szakemberek seregét alkalmazta, jelentős támogatást kapott a hivatalos szervektől, és számos visszajelzést kapott jogászprofesszoroktól. Csak nézzék meg, mire volt ez elég.

1.1.6. Következtetések

A helyreállító igazságszolgáltatás mint azon társadalmi kezdeményezések egyike, amelyek célja a részvételre épülő demokrácia felélesztése, a legígéretesebb utat jelenti a tényleges „igazságtevés” és a bűncselekmények társadalmilag konstruktívabb kezelése tekintetében. A resztoratív rendszer főbb jellemzői és előnyei:

- célja a bűncselekményeket követően az egyéni és társadalmi élet helyreállítása;
- nem arra koncentrál, hogy mi oszt meg minket, hanem arra, hogy mi köt össze;
- újraértelmezi a bűncselekmények kezelését, és egy fentről lefelé irányuló ítélkezési folyamat helyett egy lentől felfelé irányuló problémamegoldást valósít meg;
- a közös problémamegoldásra helyezi a hangsúlyt, és minimális szintre csökkenti a kényszerítő eszközök alkalmazását;

- a közösségi problémamegoldás az élet más területein is alkalmazható konfliktusok és igazságtalanságot eredményező helyzetek rendezésére;
- lehetőséget kínál a polgároknak arra, hogy megtapasztalják az egymás tiszteletére épülő párbeszéd erejét és a közös érdekek jegyében hozott áldozatok eredményét;
- arra a meggyőződésre épül, hogy az emberek képesek konstruktív módon kezelni problémáikat, és aktívan felelősséget vállalni tetteikért bűncselekmények kapcsán éppúgy, mint a társadalmi élet más területein.

Források

- Andrews, D. és J. Bonta [2003] *The Psychology of Criminal Conduct*. [3. kiadás] Cincinnati: Anderson
- Barber, B. [2003] *Strong Democracy. Participatory politics for a new age*. [20 éves jubileumi kiadás] Berkeley: University of California Press
- Bazemore, G. és L. Walgrave (szerk.) [1999] Restorative Juvenile Justice: in Search of Fundamentals and an Outline for Systemic Reform. In: G. Bazemore és L. Walgrave (szerk.) *Restorative Justice for Juveniles. Repairing the Harm by Youth Crime*. Monsey (Ny): Criminal Justice Press: 45–74.
- Bonta, J. R., M. Jesseman, T. Rugge és R. Cormier [2006] Restorative Justice and Recidivism. Promises Made, Promises Kept? In: D. Sullivan és L. Tift (szerk.) *Handbook of Restorative Justice*. Oxon (UK): Routledge: 108–120.
- Braithwaite, J. és D. Roche [2001] Responsibility and Restorative Justice. In: G. Bazemore és M. Schiff (szerk.) *Restorative Community Justice. Repairing Harm and Transforming Communities*. Cincinnati: Anderson: 63–84.
- Braithwaite, J. és P. Pettit [1990] *Not Just Desert. A Republican Theory of Criminal Justice*. Oxford: Oxford University Press
- Braithwaite, J. [1989] *Crime, Shame and Reintegration*. Cambridge: Cambridge University Press
- Braithwaite, J. [2002] In search of restorative jurisprudence. In: L. Walgrave (szerk.) *Restorative Justice and the Law*. Cullompton (UK): Willan Publishing: 150–167.
- Braithwaite, J. [2005] Between proportionality & impunity: confrontation → truth → prevention. *Criminology*, 43. évf., 2. szám: 283–306.
- Daly, K. [2002] Restorative Justice: the Real Story. *Punishment & Society*, 4. évf., 1. szám: 55–79.
- Dignan, J. [2002] Restorative justice and the law: the case for an integrated, systemic approach. In: L. Walgrave (szerk.) *Restorative Justice and the Law*. Cullompton (UK): Willan Publishing: 168–190.
- Duff, A. [1992] Alternatives to Punishment or Alternative Punishment? In: W. Cragg (szerk.) *Retributivism and its Critics*. Stuttgart: Steinder: 44–68.
- Faget, J. [1997] *La Médiation: essai de politique pénale*. Ramonville Saint Agnes: Erès
- Fatic, A. [1995] *Punishment and Restorative Crime-Handling*. Aldershot: Avebury
- Harris, N., L. Walgrave és J. Braithwaite [2004] Emotional dynamics in restorative conferences. *Theoretical Criminology*, 8. évf., 2. szám: 191–210.
- Hayes, H. és K. Daly [2003] Youth Justice Conferencing and Reoffending. *Justice Quarterly*, 20. évf., 4. szám: 725–764.
- Latimer, J., C.Dowden és D. Muise [2001] *The effectiveness of Restorative Justice Practices: A Meta Analysis*. Ottawa: Department of Justice
- Levinas, E. [1966] *De totaliteit en het oneindige: essay over de exterioriteit*. [Totality and infinity: an essay on exteriority.] Rotterdam: Lemniscaat [francia eredetiből fordítva: Totalité et infini: essai sur l’extériorité [1961]]
- Maxwell, G. és A. Morris [1996] Research on family group conferences with young offenders in New Zealand. In: J. Hudson, A. Morris, G. Maxwell és B. Galaway (szerk.) *Family Group Conferences. Perspectives on Policy and Practice*. Annandale: Federation Press: 88–110.
- Maxwell, G., V. Kingi, J. Robertson, A. Morris és C. Cunningham [2004] *Achieving Effective Outcomes in Youth Justice*. Wellington (Új Zéland): Ministry of Social Development
- McCold, P. [2000] Toward a holistic vision of restorative juvenile justice: A reply to the maximalist model. *Contemporary Justice Review*, 3. évf., 4. szám: 357–414.

- McCold, P. [2003] A Survey of Assessment Research on Mediation and Conferencing. In: L. Walgrave (szerk.) *Repositioning Restorative Justice*. Cullompton (UK): Willan Publishing: 67–117.
- McGuire, J. és P. Priestly [1995] Reviewing “What Works”: Past, Present and Future. In: J. McGuire (szerk.) *What Works: Reducing reoffending*. Chichester (NY): J. Wiley
- Pemberton, A. [2008] Over egels, vliegen vangen en herstelrecht. Een reactie op Daems, Kaptein en Walgrave. *Tijdschrift voor Herstelrecht*, 8. évf., 4. szám: 53–65.
- Roberts, J. és M. Hough [2002] Public attitudes to punishment: The context. In: J. Roberts és M. Hough (szerk.) *Changing attitudes to punishment. Public opinion, crime and justice*. Cullompton (UK): Willan Publishing: 1–14.
- Shapland, J. [2003] Restorative justice and criminal justice: just responses to crime? In: A. von Hirsch, J. Roberts, A. Bottoms, K. Roach és M. Schiff (szerk.) *Restorative Justice and Criminal Justice: Competing or Reconcilable Paradigms*. Oxford: Hart: 195–217.
- Sherman, L. és H. Strang [2007] *Restorative Justice: The Evidence*. London: Smith Institute
- Tonry, M. és D. Farrington [1995] Strategic approaches to crime prevention. In: M. Tonry és D. Farrington (szerk.) *Building a safer society. Strategic approaches to crime prevention*. Chicago: University of Chicago Press: 1–20.
- Van Ness, D. és K. Heetderks-Strong [2002] *Restoring Justice*. [2. kiadás] Cincinnati (OH): Anderson
- Van Ness, D. [1999] Legal issues of restorative justice. In: G. Bazemore és L. Walgrave (szerk.) *Restorative Justice for Juveniles. Repairing the Harm by Youth Crime*. Monsey (NY): Criminal Justice Press: 263–284.
- Van Ness, D. [2002] The shape of things to come: A framework for thinking about a restorative justice system. In E. Weitekamp és H.–J. Kerner (szerk.) *Restorative Justice: Theoretical Foundations*. Cullompton (UK): Willan Publishing: 1–20.
- Van Stokkom, B. [2007] The expressive function of restorative punishment: a “public interest” perspective. In: R. Mackay, M. Bosnjak, J. Deklerck, C. Pelikan, B. van Stokkom és M. Wright (szerk.) *Images of Restorative Justice Theory*. Frankfurt a.M.: Verlag für Polizeiwissenschaften: 151–167.
- Vanfraechem, I. [2003] *Hergo in Vlaanderen*. [FGC in Flanders] Leuven: Onderzoeksgroep Jeugdcriminologie (megjelenés előtt, kutatási beszámoló]
- von Hirsch, A. [1993] *Censure and Sanctions*. Oxford: Clarendon Press
- von Hirsch, A., J. Roberts, A. Bottoms, K. Roach, M. Schiff (szerk.) *Restorative Justice and Criminal Justice: Competing or Reconcilable Paradigms*. Oxford: Hart
- Walgrave, L. [2008] *Restorative Justice, Self-Interest and Responsible Citizenship*. Cullompton (UK): Willan Publishing
- Walgrave, L. (szerk.) [2002] *Restorative Justice and the Law*. Cullompton (UK): Willan Publishing
- Wright, M. [1992] Victim-offender mediation as a step towards a restorative system of justice. In: H. Messmer és H. U. Otto (szerk.) *Restorative Justice on Trial. Pitfalls and Potentials of Victim-Offender Mediation*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers: 525–539.
- Wright, M. [1996] *Justice for Victims and Offenders: A Restorative Response to Crime*. [2. kiadás] Winchester (UK): Waterside
- Wright, M. [2003] Is it time to question the concept of punishment? In: L. Walgrave (szerk.) *Repositioning Restorative Justice*. Cullompton (UK): Willan Publishing: 3–23.
- Zehr, H. [1990] *Changing Lenses. A New Focus for Crime and Justice*. Scottsdale: Herald
- Zehr, H. [2002] *The Little Book of Restorative Justice*. Intercourse: Good Books

Dokumentumok

- Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R{99}19. sz. ajánlása *a büntető ügyekben alkalmazandó mediációról* [1999. szeptember 15.]
- ENSZ – Gazdasági és Szociális Tanács (ECOSOC), 2002/12. sz. határozat *A helyreállító igazságszolgáltatási programok büntető ügyekben történő alkalmazásának alapelvei* [2002. július 24.]

Dr. Fellegi Borbála, PhD
Foresee Kutatócsoport (Magyarország)
Kapcsolat +++ borbala.fellegi@foresee.hu

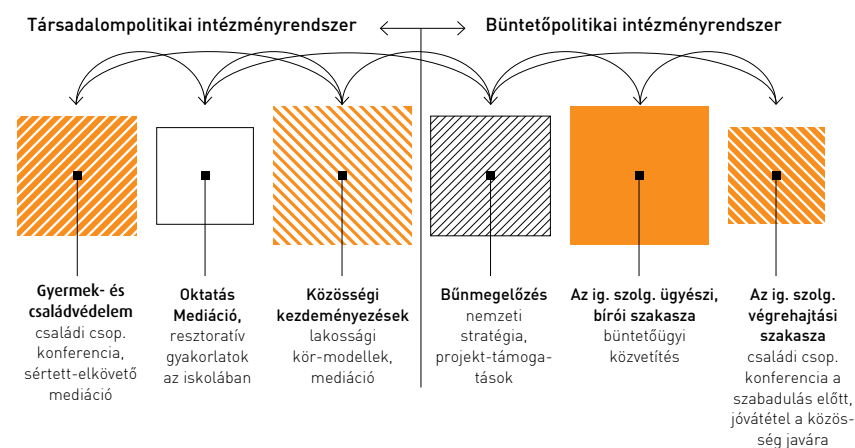
1.2.

Helyreállító szemlélet a gyakorlatban: modellek Európában és Magyarországon

1.2.1. Elvek és elméletek

Jelen tanulmány első részében azt szeretnénk körbejárni, hogy társadalompolitikai szemmel vizsgálva miként reagálhatunk érdemben a bűnesetek során felmerülő nehézségekre, valamint az érintett személyek (a sértett és az elkövető) és közösségeik közötti konfliktusokra. Milyen erkölcsi, jogszabályi és intézményi rendszer áll a társadalom rendelkezésére ahhoz, hogy valamilyen módon reagáljon a bűncselekmények kapcsán felmerülő problémákra? Milyen társadalmi, társadalompolitikai kérdések merülnek fel a bűncselekmények következményeként az érintett személyek és csoportok életében? Tisztában vagyunk-e azzal, hogy a társadalmi és intézményi reakciók milyen hatást gyakorolnak az érintett áldozatokra, elkövetőkre, családjaikra, közösségeikre és a társadalom egészére? Reakcióinkkal meg tudjuk-e erősíteni a társadalom normakövető tagjait a közösen vallott értékek, elvek érvényességét illetően? Bűncselekményekre adott reakcióinkkal meg tudjuk-e szakítani az erőszak körkörösségét, tudunk-e úgy reagálni, hogy senki ne érezze szükségét dacos ellenállásnak vagy „visszacsapásnak”?

E tanulmányban részben a rokonágazatok (a büntetőpolitika, a szociálpolitika, a szociológia, a jogtudomány, a segítő szakmák) mögé kívánunk lépni: a válaszadási funkciót nem egy szakterület feladatáént értelmezzük (ld. az 1. ábrát). Egy ágazatokon és tudományterületeken átívelő egységes rendszerben gondolkodunk, amely a társadalomban felmerülő különböző konfliktusok esetén elvek, szabályok, intézmények és szakemberek segítségével kíván válaszokat adni. Hogy éppen hol húzódnak a határvonalak az alrendszerek között, azt időben és térben folyamatosan változónak tartjuk, amelynek megnyilvánulása adott időben és helyen egy adott politikai döntés eredménye.

1. ábra

A helyreállító igazságszolgáltatás szemléletének megjelenése a társadalmi intézmények különböző szintjein, Magyarországon

Nyilvánvaló számunkra, hogy az igazságszolgáltatás a fenti kérdéseknek csupán töredékével képes foglalkozni. A felmerülő problémák nagy hányadát képtelenség lenne megválaszolni a szociálpolitika, az oktatáspolitikai, a hátrányos helyzetű csoportok esélyegyenlőségével foglalkozó szakterületek bevonása nélkül, ahogy a segítő szakmák által nyújtott tudás és eszköztár is kulcsfontosságú. Felfogásunk szerint a bűnelkövetés jelensége önmagában csupán egy betegség tünetének tekinthető, amely mögött a valódi okok olyan – mikro-, mezo- és makroszintű – tényezők, amelyek kezelésével az igazságszolgáltatás szintén képtelen foglalkozni.

Jól érzékelhető erőforrás-bővítés valósítható meg mind a szociálpolitika, mind az igazságügy területén, amennyiben az adott szolgáltatás/eljárás alanya önkéntesen vesz részt az együttműködésben, ha saját maga is javasolhat együttműködési formákat, valamint ha a megoldások keresése során be tudjuk vonni a számára fontos személyeket is.

A resztoratív eljárások filozófiájában a szabályalkotás és -követés olyan normarendszerre épül, amelyet a közösség tagjai maguk fogalmaznak meg, így igényeik, szükségleteik, például a személyes biztonságérzet, a békés együttlét, a tiszteletteljes bánásmód iránt – melyek egyben a közösség fennmaradásához szükséges feltételek is – jól látható módon tükröződnek a szabályrendszer egészében. Amennyiben a közösség egy tagja megszegi ezen szabályok valamelyikét, nem a „szabálykönyv” ellen, hanem maga a közösség ellen vétkezik. Így a normaszegésre adott reakció is az egyént körülvevő közösség, nem pedig a külső hatalom feladata. A resztoratív szemlélet a szabályszegést – adott esetben a bűncselekményt – elsődlegesen az érintett személyek és közösségek közötti konfliktusként értelmezi.

A resztoratív folyamatok – a különböző, gyakorlatban alkalmazott modellek eltérései ellenére – hasonló módszertani alapokra épülnek. Minden esetben kiemelt hangsúlyt kap, hogy a résztvevő személyek lehetőség szerint önként döntsenek a részvétel és a hozzájárulás mellett, illetve teljes körű tájékoztatást kapjanak a döntési lehetőségekről, a lehetséges következményekről és az önálló választás mindenkor fennálló lehetőségéről. Ugyanakkor minden gyakorlat alkalmazásánál elsődleges szempont, hogy az eljárás során a résztvevők – különösképpen az áldozat – semmiképpen ne váljanak (ismételten) áldozattá.

E folyamatok többek között Nils Christie norvég kriminológus 1977-ben publikált cikkének hatására indultak meg. Christie – máig provokatívnak számító – értekezése végigvezeti, hogy miként „lopta el” az állam a konfliktusokat állampolgárai kezéből és adta át kizárólag professzionális szakembereknek (pszichológusoknak, ügyvédeknek, bírának, szociális munkásoknak). A büntetőeljárás során az áldozatnak okozott kár és sérelem is feledésbe merül; az áldozat a büntetőeljárás kelléke, akit az eljárás során újabb sérelmek érhetnek, mellyel egyben az ún. másodlagos viktimizáció alanyává (ismételten áldozattá) is válhat. Mindemellett az elkövető is stigmatizációnak van kitéve, ami nagyban megnehezíti későbbi visszailleszkedését a társadalomba. Christie szerint mindezek a káros

hatások csökkenthetők, ha a konfliktus visszakerül az áldozat és az elkövető kezébe, és az érintettek a közösségi bíraskodás útján kísérlék meg visszaállítani az eredeti állapotot (Christie 1977).

A legtöbbet hangsúlyozott alkotóelemeket összegyűjtve értelmezésemben a leginkább resztoratív szemléletű eljárásnak azok a programok nevezhetőek, amelyek során:

- a résztvevők önkéntesen vállalják a részvételt;
- átfogó tájékoztatást kapnak a kimeneteli lehetőségekről;
- elsődleges szempont, hogy az áldozat ne váljon ismételten áldozattá;
- az elkövető képes valamilyen szintű felelősséget vállalni tettéért;
- a folyamatot egy megfelelően képzett, pártatlan és semleges facilitátor / mediátor / koordinátor vezeti;
- a folyamat végig bizalmas természetű, a résztvevőkön kívül más személy nem szerez tudomást az elhangzottakról;
- azonos hangsúly kerül az áldozatok, az elkövetők és az érintett közösség(ek) szükségleteire (mind anyagi, mind érzelmi szempontból);
- az érintett személyek közvetlenül vesznek részt a folyamatban;
- a megbeszélés(ek) során feltárásra kerülnek az eset körülményei, az elkövetéshez vezető okok; a helyreállítás lehetőségei; a jövőbeni konfliktus/elkövetés megelőzésének módjai és a felmerülő szükségletek;
- lehetőség nyílik arra, hogy az elkövető önkéntes felajánlást fogalmazhasson meg, és annak segítségével tegye jóvá az okozott kárt, a hangsúly tehát az elkövető aktív felelősségvállalásán van;
- lehetőség nyílik az érintetteket támogató más személyek bevonására;
- a megállapodás kidolgozásában a közvetlenül érintett személyek minél szélesebb köre vesz részt.

A posztmodern korszak büntetőpolitikai változásai – az állam szerepének fokozatos csökkenésével – egyre jelentősebb szerepet biztosítanak a helyi közösségeknek mind a megelőzés, mind a szankcionálás terén, és az is világossá válik, hogy a posztmodern társadalmi változások alapjaiban erősíthetik meg a közösségi eszmére épülő helyreállító szemlélet elterjedésének lehetőségét is. A hagyományos elkövető-orientált, az áldozatok anyagi és mentális szükségleteire érzéketlen, büntető szemléletű igazságszolgáltatási rendszer elégedetlenséget és nem ritkán másodlagos viktimizációt is eredményez.

A helyreállító megközelítés tehát alkalmas lehet a bűncselekmény során érintett szereplők társadalmi reintegrációjának elősegítésére. Kompenzációt biztosíthat az állampolgároknak a büntetőrendszerek számos diszfunkciójáért (például az áldozatok és egyéni sérelmek elfeledéséért), és segítheti az igazságszolgáltatási rendszer egészének működését.

1.2.2. A helyreállító szemléletre épülő modellek

A helyreállító szemlélet tehát nem valamely konkrét gyakorlati modell elméleti háttere, hanem egyfajta filozófia, amelynek bizonyos alkotóelemei különböző kombinációkban és eltérő hangsúlyokkal jelenhetnek meg az egyes modellekben, illetve módszerekben és gyakorlatokban. A következőkben tekintsük át röviden, melyek a leggyakrabban alkalmazott resztoratív szemléletű módszerek.

1.2.2.1. Áldozat–elkövető mediáció

Európában a leginkább alkalmazott gyakorlat az ún. áldozat–elkövető mediáció. Ekkor egy független harmadik fél, a mediátor közvetít a felek között, segíti őket a cselekmény körülményeinek, hatásainak végigtárgyalásában és abban, hogy a felek megállapodjanak a jóvátétel formáját, mértékét és menetét illetően. A mediáció lehet közvetlen találkozó, illetve indirekt mediáció, amelynek során a mediátor egyenként egyeztet a felekkel és „tolmácsolással” segíti a megállapodás létrejöttét. A mediáció alapvetően egy jövőre orientálódó, jövő idejű megoldást kereső eljárás, amely során az érdekek kifejezése általában nagyobb hangsúllyal szerepel, mint az érzelmi aspektusok feltárása. Folyamatában elsődlegesen a közvetlenül érintett személyek vesznek részt, közösségeik, támogatóik csak ritkább esetben jelennek meg az ülésen.

1.2.2.2. Konferencia-modell

A konferencia módszere a mediációnál szélesebb kört von be a döntéshozatalba azáltal, hogy az ülésen nemcsak a közvetlenül érintett áldozat és elkövető vesz részt, hanem meghívást kapnak az őket támogató családtagok, közösségük tagjai, a referenciaszemélyek (significant others), a hatóság képviselői (rendőr, pártfogó, stb.), a segítő szakemberek (szociális munkások, civil szervezetek munkatársai, pedagógusok), valamint az érintett közösség egyéb képviselői is.

A megbeszélés célja, hogy a résztvevők együttesen tárják fel a cselekményhez vezető okokat, következményeket, felelősségvonalakat, valamint közösen hozzanak döntést arról, hogy miként valósuljon meg a sérelmek helyreállítása és az újra-elkövetés megelőzése. A konferencia során eljáró pártatlan és semleges közvetítő elnevezése facilitátor. A facilitátor szerepe – a mediátoréval szemben – kevésbé hangsúlyos. Elsődleges célja, hogy serkentse a felek közötti kommunikációt. A konferencia – a mediációval szemben – nagyobb hangsúlyt helyez a múltbéli események részletes feltárására is, valamint a racionális szempontok mellett legalább akkora, ha nem nagyobb hangsúly kerül az érzelmek kifejezésére.

1.2.2.3. Körmodell

A demokratikus elveket leginkább tükröző körmodellt sokszor nagyobb közösségek problémáinak megoldására alkalmazzák, ahol az az elsődleges cél, hogy az érintett közösséget minél nagyobb számú résztvevő képviselje. Az áldozat, az elkövető, támogatóik, a közösség tagjai, valamint az igazságszolgáltatási rendszer képviselői ugyanazon körben ülve, együtt teremtik meg a konszenzust az ítélkezésről, együtt tárják fel az elszenvedett sérelmeket, és határozzák meg a bűnismétlés megelőzéséhez szükséges lépéseket.

1.2.2.4. A közösség érdekében végzett munka

Sokak által vitatott, hogy mennyiben tekinthető resztoratív gyakorlatnak a köz érdekében végzett munka (közérdekű munka büntetés). Abban az esetben, ha ezt kizárólag a bíróság által kirótt, kötelező tevékenységként (közérdekű munka büntetésként) értelmezzük, nem tekinthető resztoratív módszernek, hiszen a megvalósítás során az önkéntesség alapelve nem érvényesül. Azonban ha a közérdekű munka önkéntesen vállalt tevékenység, amelynek célja nem elsősorban a büntetés, hanem jóvátétel biztosítása, akkor a köz érdekében végzett munka mint szankció is resztoratív szemléletű igazságszolgáltató gyakorlatnak tekinthető. Alkalmazásával hangsúlyossá válik, hogy a bűncselekmény nem csupán egy általános jogi-erkölcsi norma megszegéseként értelmezendő, hanem a közösség számára valós sérelmet okozó tevékenység. A közérdekű munka resztoratív szemléletű felfogása különösen fontos lehet azokban a társadalmakban, ahol a közösségi szálak meggyengültek, ahol a „közösségi lét” valódi jelentése fokozatosan feledésbe merül.

1.2.2.5. Közösségi tanácsok

A közösségi tanácsokban a hangsúly nem elsősorban az egyénekre, hanem a konfliktus által érintett közösségre helyeződik. Az eljárások során a konfrontáció, a történetek és hatásuk feldolgozása, valamint a jóvátétel kidolgozása is az érintett közösség tagjainak – akár csoportos – részvételével megy végbe.

1.2.2.6. Áldozatvédelmi programok

Értelmezésünkben e programokat akkor tekintjük a helyreállító gyakorlat részének, ha lehetőséget adnak az elkövető közvetlen bevonására is, az áldozat, az elkövető, és közösségeik közötti direkt vagy indirekt kommunikációra, illetve ha a resztoratív megközelítés szempontjai indirekt módon megjelennek a program végrehajtása során.

1.2.3. Az európai és magyarországi intézményesülés

1.2.3.1. Az Európában alkalmazott rendszerek

Az Európában működő, bevett helyreállító rendszerek Gavrielides tipológiája alapján három nagy csoportba sorolhatók (Gavrielides 2007: 31-32). A beágyazott rendszerek a büntetőeljárás alternatívái lehetnek. E rendszerekben sikeres megállapodások megkötésekor nincs szükség a büntetőeljárás lefolytatására, tehát a helyreállító programot diverziós (bíróági útról elterelő) lehetőségként, enyhe súlyú bűncselekmények esetén alkalmazzák. A felek közötti közvetítést egy többnyire központosított és egységes szervezetrendszer látja el, amelynek célja a jogegyenlőség garantálása, azaz ugyanazon protokollok és standardok biztosítása az ország valamennyi igazságügyi körzetében. E rendszerek esetében az elsődleges esetküldő szervek a rendőrség, az ügyészség, az érintett felek és ügyvédek.

A részben beágyazott rendszerek esetén a sikeres kimenetelű (megállapodással záruló) helyreállító igazságszolgáltatási eljárások bizonyos mértékben befolyásolhatják a büntetőeljárást (például a bíró enyhítéssel élhet), de nem váltják azt ki teljes mértékben, így a helyreállító és büntetőeljárás egymással párhuzamosan fut. E rendszerekben a közvetítő szervezet – akár civil, akár állami – az igazságszolgáltatással szoros együttműködésben látja el közvetítői tevékenységét. A közvetítés elsődleges esetküldői a bíróság, az érintett felek és ügyvédek.

Független resztoratív programok esetén a közvetítés kimenetele nem gyakorol jogi konzekvenciát a büntetőeljárás folyamatára, tehát a programtól függetlenül mindenképp alkalmazzák a cselekményért járó büntetést, amely általában letöltendő szabadságvesztés. A helyreállító programok elsődleges célja a felek – inkább szimbolikus, mint materiális – szükségleteinek kielégítése. A közvetítésre általában súlyos bűncselekmények esetén kerül sor. Az eljáró közvetítő szervezet – amely többnyire egy rendszertől független civil szervezet – az igazságszolgáltatási rendszerhez csak lazán kapcsolódik. A programok lehetőséget adnak a decentralizált intézményrendszer kialakítására és a helyi (kísérleti) modellprogramok beindítására, tehát általában nem garantált – de nem is kizárt –, hogy az egyes szolgáltatások standardizált rendszerben, országos szinten is elérhetőek legyenek. A programokat elsősorban maguk az érintett felek indítják el.

A helyreállító igazságszolgáltatás kialakulása mögött országonként különböző érvek húzódnak meg. Bizonyos társadalmakban az elégedetlenség a hagyományos eljárással (Belgium, Finnország, Norvégia, Portugália, Spanyolország) és a lehetséges elterelés, elkerülés fontossága (Belgium, Finnország, Norvégia) dominált. Fiatalkorúak esetében főbb szempontként jelentek meg az alábbi megfontolások: a szociális-jóléti rendszer kiterjesztése a büntetőeljárásra (Belgium), a pedagógiai szándék erősítése (Franciaország, Olaszország, Portugália, Lengyelország), a rehabilitációs célok érvényesülése (Németország, Svédország, Spanyolország), és végül a szankcionálási eszközök skálájának bővítése (Németország). A legtöbb országban a mediációt elsősorban a kevésbé súlyos, vagyon vagy testi épség ellen elkövetett bűncselekmények esetében kezdték el alkalmazni (Miers és Willemsens 2004).

A büntetőügyi mediáció sikeres alkalmazása esetén az alábbi legjellemzőbb kimenetekkel találkozunk az európai országok büntetőeljárásában:

- az ügyész felfüggeszti az eljárást, és a felfüggesztés időszaka alatt a terheltnek lehetősége van a kárt jóvátenni. Az eljárás lezárul, ha a terhelt felelősséget vállalt tettéért és az okozott kárt jóvátette (Ausztria, Belgium, Csehország, Anglia és Wales, Finnország, Magyarország, Németország, Olaszország, Lengyelország, Portugália, Spanyolország, Szlovénia);
- felnőtt korúak esetében a hatósági útról történő elterelés az ügyészi szakaszt megelőzően történik meg (Franciaország, Luxemburg);
- a mediációs eljárás kimenetelét figyelembe veszik a bírói ítélethozatal során (Anglia és Wales, Magyarország, Finnország);
- a büntetést felfüggesztik (Olaszország, Spanyolország), helyettesítik (Németország), vagy csökkentik (Németország, Lengyelország), amennyiben az elkövető eleget tett a megállapodásban foglaltaknak;
- speciális intézkedés a fiatalok esetében, amikor a fiatal „szerződést” köt pártfogójával jövőbeni jogkövető magatartásának menetéről (Anglia és Wales, Portugália).

1.2.3.2. A magyarországi szabályozás kialakulása

Infrastrukturális szempontból a legjellemzőbb problémák, amelyekkel itthon meg kell küzdeni a helyreállító szemléletű reformok során, a következők:

- az igazságszolgáltatással kapcsolatos reformokra fordítható emberi és anyagi erőforrások szűkössége;
- a szakemberek továbbképzési és nyelvtudási hiányosságai, melyek így az új ismeretek megszerzésének korlátai;
- a stabil intézményi háttér (az elkövetők reintegrációja, áldozatok védelme és támogatása, a jóvátételt segítő közösségi alternatív programok stb.) kiépítésének megoldatlansága;
- az állami szektor elzárkózása a civil együttműködések és szolgáltatások elől.

Mindezek következményeként az a paradox helyzet áll elő, hogy az alulról építkező kezdeményezések csak abban az esetben tudnak hosszú távon is életképesek válni, ha mind felülről, azaz a kormányzat részéről, mind kívülről, azaz a nemzetközi szervezetek – elsősorban az Európai Unió – részéről támogatást kapnak. A 2000-es évek közepén tehát a helyreállító igazságszolgáltatás intézményesítésének folyamatában egyre jelentősebb szereplővé vált maga az állam is. 2003-tól átfogó büntetőpolitikai reform indult meg Magyarországon, amelynek legfontosabb céljai között szerepelt az alternatív szankciók skálájának szélesítése, valamint az ún. kettős nyomvonalú büntetőpolitika kialakítása. A differenciált szankciórendszer megteremtését

célzó megközelítésnek megfelelően a büntetőpolitika kiemelt szempontjává vált, hogy kisebb súlyú bűncselekmények esetén lehetőség legyen a bírói útról elterelő (diverziós) eljárások minél gyakoribb alkalmazására, a szigorú, szabadságelvonással járó büntetéseket pedig csakis súlyos bűncselekmények esetén alkalmazzák.

A konkrét jogszabályi és intézményi reformokat megelőzően, mintegy „utópisztikus” képet vázolt fel a 2003-ban a Parlament által elfogadott *Társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája* (a továbbiakban stratégia). A dokumentum rendszerbe foglalja a bűnmegelőzés terén kulcsfontosságú szakterületeket, tevékenységeket és a hatékony bűnmegelőzés elérése érdekében teljesítendő feladatokat. Megfogalmazza a plurális rendszerű igazságszolgáltatás megteremtéséhez szükséges legfontosabb lépéseket; szemlélete alapján az eredményes bűnmegelőzés és -kezelés immáron nemcsak az állam feladata, hanem jelentős szerep hárul a lakóközösségekre, civil személyekre, civil szervezetekre és gazdasági társaságokra is. Megvalósítása céljából az Országos Bűnmegelőzési Bizottság (OBmB) számos olyan kezdeményezést támogat évente, amelyek célkitűzései összhangban vannak a dokumentumban meghatározott alábbi öt prioritással:

1. a gyermek- és fiatalkori bűnözés megelőzése, csökkentése;
2. a városok biztonságának fokozása;
3. a családon belüli erőszak megelőzése;
4. az áldozattá válás megelőzése, áldozatsegítés, az áldozat kompenzációja;
5. a bűnismétlés megelőzése.

Mindezen előzmények alapján 2007-re megvalósult a büntetőügyi mediáció jogszabályi és országos szintű intézményes háttere. (Ennek részletes elemzését ld. a 3.4. és 5.2. címeknél.)

1.2.4. Elmélet és gyakorlat – A jogalkotás és a jogalkalmazás viszonya

Ahhoz, hogy a resztoratív igazságszolgáltatás elméletét, elveit a gyakorlatban is értékelni tudjuk, elkerülhetetlen a mediáció alkalmazásában kulcsfontosságú szereplők, így az ügyészek és bírúk ezzel kapcsolatos nézeteinek megismerése. Ezt egy negyvenhat ügyész és bíró részvételével végzett, mélyinterjú attitűdvizsgálattal kíséreltem meg feltérképezni 2006–2007-ben, közvetlenül a büntetőügyi mediáció hatályba lépése előtt, akkor, amikor a jogalkalmazók még – hazai tapasztalatok híján – csupán érzéseiket és elvárásaikat tudták megfogalmazni az új jogintézménnyel kapcsolatban. A továbbiakban ennek vázlatos értékelése következik.

A vizsgálat egyik legfontosabb tapasztalata az volt, hogy – bár az önkéntesség, a közösség és az áldozatok érdekképviselője nem jelent meg a „kívánságlistákban” – az interjúalanyok által ideálisnak gondolt szankciók jelentős átfedésben vannak a helyreállító szemlélet egyes technikáinak ismert hatásaival.

Az ügyészek és a bírúk egyaránt hangsúlyozták, hogy mennyire nem biztosít a hatósági eljárás sem teret, sem időt, sem alkalmas szakembert arra, hogy áldozatok az őket ért bűncselekménnyel kapcsolatban kifejhessék sérelmeiket, kapcsolódó szükségleteiket, súlyosabb aggodalmaikat, stb. Az ügyben eljáró hatóságok egyszerűen nem alkalmasak ezek kezelésére. Egyrészt ügyterhük mellett erre nincs idejük és kapacitásuk, nem is kaptak képzést ilyen jellegű tevékenység végzésére, másrészt a büntetőeljárás szigorú szabályozása nem teszi lehetővé, hogy akár az ügyészi, akár a bírósági szakban a „tárgyhoz” nem közvetlenül kapcsolódó témákról szó essen a sértettek és a jogalkalmazók között. Az áldozatok pszichológiai, lelki támogatása lehetőségének hiánya frusztrációt okoz mind a sértetteknek, mind az eljáró jogalkalmazóknak.

A megkérdezett jogalkalmazókat az egyenként másfél órás beszélgetések eredményei alapján négy személyiségtípusba sorolhattuk: a „hivatalnok”, a „tanár”, a „filozófus” és az „önértékelő” címkék érzékeltetik, hogy egy-egy jogalkalmazó milyen felfogással bírt és mely szempontokat tekintette a legfontosabbnak. Természetesen a személyiségjegyek alapján felállított narratívák minden egyénnél kombinálva jelentek meg, tehát kizárólag egy típusba senki nem sorolható. (A tipológia konceptualizálása és érvényességének bizonyítása további, mélyreható kutatásokat igényel).

JOGALKALMAZÓI TÍPUSOK	Konceptualizálás
ÖNÉRTÉKELŐ	Hangsúlyos önreflexió és önkritika; saját korlátok felismerése; egyéni motivációk hangsúlyozása; érzelmi szempontok hangsúlyozása; empátia az ügyfelek felé; egyes szám első személyben beszél; erős hivatástudat; a négy típus közül az egyedüli, amely befelé orientálódik; beszédstílusa halk, hosszabb szüneteket tart, elgondolkozik; mikroszintű elemzés.
TANÁR	Gondoskodó típus; hisz az eljárás és a bíró/ügyész pedagógiai hatásában; jogalkalmazói szubjektum jelentősége az eljárásban; kategorikusabb gondolkodás a világról; magabiztos szerepvállalás; hit a változ(tat)ásban; fiatalokéak kiemelt kezelése; kevés önreflexió és elbizonytalanodás, több külvilágra vonatkozó kinyilatkoztatás; közösségi (mezo-) szintű elemzés; beszédstílusa határozott, emelt hangú, gyorsan, szünetek nélkül érvel.
FILOZÓFUS	Általános összefüggések hangsúlyozása, holisztikus megközelítés; hitvallás megfogalmazása; ön- és rendszerkritikusság, szarkasztikus megközelítés, de ugyanakkor általános hit az emberekben; beszédstílusa higgadt, intonációja egyenletes, „békés” hangulatot áraszt; makroszintű elemzés.
HIVATALNOK	Szabály-, eljárás-, szervezetközpontúság; fő célja a szabályszerű, lelkiismeretes munkavégzés és a munkamennyiség minimálisra csökkentése; a reformok kapcsán a lehetséges akadályokra, nehézségekre összpontosít; merev; problémaként kezeli az eltérést a standardoktól; rendszerkritika hiánya; ügyfelek iránt cinikus attitűd; kérdésfeltevés helyett kinyilatkoztatás; érzelemmentes; beszédstílusa higgadt, egyenletes intonációjú, tömör, vagy hosszan elnyúló, monoton.

1. táblázat
A négy személyiségtípus jellemzői

Jelen kutatás segített igazolni, hogy jogalkalmazók nem követnek konzisztens morális büntetésfilozófiai elméleteket, amikor a büntetés szükségességén gondolkodnak, illetve amikor azt a mindennapi gyakorlatban alkalmazzák. Sőt bár a büntetés céljaként elsőként az elrettentést határozzák meg, sok esetben maguk is arról beszélnek, hogy mennyire nem képes a büntetés ezt a küldetését teljesíteni. Az interjúk eredménye alapján feltételezhető, hogy a döntéshozatal során fontosabb szempont, hogy a bűncselekményt minden esetben kövesse következmény, mint az, hogy a következmény tényleges fájdalmat okozzon. Ennek a distinkciónak fontos szerepe van akkor, amikor azt vizsgáljuk, a helyreállító szemléletű programokat mennyiben illeszthetők be jelenlegi büntetőrendszerünkbe.

Az ügyési és bírói szervezet sajátosságaiból adódóan jogalkalmazók számára ritkán nyílik arra lehetőség, hogy a munkájuk során felmerült javaslataikat, kreatív megoldásaikat megosszák kollégáikkal és a gyakorlatba átültethessék. Az izoláció és a hierarchia együttesen eredményezi a rendszer konzervativizmusát, a reformok átültethetőségének nehézségeit a gyakorlatba, mely más tényezőkkel együtt gyakran kiegészítéshez vezet. A külső elemzés hiánya és a reformokkal szembeni ellenállás tehát oda-vissza ható tényezők: minél kisebb a lehetőség (vagy kötelezettség) a nyilvánosságra, átláthatóságra és reflexivitásra, annál fontosabb stratégiává válik ezek elkerülése, a „szervezeti bezárkózás”.

Az „ideális” szankciók jellemzésekor a jogalkalmazók számos olyan alkotóelemet (támogatás, kontroll, szembesülés, elkövető aktivitása, jóvátétel, dialógus stb.) hangsúlyoztak, amelyek egyben a helyreállító technikák alapvető módszertani és szemléletbeli összetevői is. Mindez tovább erősíti az a tézist, hogy a

helyreállító és hagyományos szankcionálási szemlélet egymással számos ponton kompatibilis, és a két rendszer nem áll olyan távol egymástól, mint ahogy az első látásra tűnik. Az pedig, hogy hol kell meghúzni azt a határt, ahol a privát megállapodást a közérdeket képviselő állami büntetőhatalom döntésével együtt kell érvényesíteni, a mindenkori (büntető)politikai döntések függvénye.

Meglepő eredmény, hogy jogalkalmazók számára nem jelent gondot átadni a döntési jogkört a bűncselekményben közvetlenül érintett feleknek. A szakemberek körében egyetértés van abban, hogy bizonyos mértékig a bűncselekmény valóban a felek ügye, ők maguk tudják leginkább megfogalmazni, mire van szükségük a károk helyreállításához, valamint a bűncselekmények jövőbeni elkerüléséhez. A döntés átadását tehát ésszerű reakciónak tekintik, amennyiben megbizonyosodnak az alapvető személyiségi jogok érvényesüléséről, az eljárás szabályainak betartásáról, valamint biztosítottak látják, hogy áldozatok nem válnak ismét áldozattá a folyamat során.

1.2.5. Záró gondolatok

A helyreállító igazságszolgáltatás optimális intézményesítése minden esetben a társadalmi, jogszabályi és intézményi reformok függvénye. Ha egy adott országban nem is indul el semmilyen jogszabályi vagy intézményi reform, csupán annyi történik, hogy a rokonágazatok szakemberei mindennapi munkájuk során következetesen alkalmazzák a helyreállító megközelítés elveit (ld. a kiemelt szöveget), akkor már elmondható, hogy megindult a resztoratív szemlélet beillesztése a hazai társadalompolitikába. Mindez pedig már önmagában is jelentősen segítheti a mikro-, mezo- és makroszintű társadalmi feszültségek hatékony feloldását.

Az alábbi néhány fogalommal sorra vesszük, hogy általában, bármilyen típusú helyreállító szemléletű program előkészítése során a résztvevők mely attitűdjegyeinek meglétére vagy erősítésére kell figyelnünk. Minden esetben szükséges a résztvevők, az érintettek és a szakemberek részéről valamilyen szintű

- biztonságérzet,
- önbizalom és pozitív énkép,
- felelősségvállalás,
- őszinteség,
- a saját szükségletek feltárásának képessége,
- nyílt érdekartikuláció a vállalt szerepnek megfelelően,
- bizalom (a bizalom képessége),
- közösségérzet,
- tisztelet a másik iránt és a másik elismerése,
- törődés egymással,
- a másik oldal szempontjainak meghallgatásának és meghallásának képessége,
- együttműködés,
- a konfrontáció és támogatás (befogadás) együttes képviselete,
- belátásra és tanulásra ösztönzés,
- esély a jóvátételre,
- kommunikációs készségek,
- nyitottság és bizalom a külső és független „közvetítő” beengedésére,
- partneri kommunikáció,
- igény a külső értékelésre és visszajelzésre,
- folyamatos önreflexió a gyakorlat során az alapelveket illetően,
- az egyéni és önkéntes vállalások szorgalmazása és figyelembevétele.

Talán elhelyezhet egy, a fentihez hasonló listát ki-ki a saját munkahelye falán is. Amennyiben az a célunk, hogy a resztoratív elveket itthon is elterjesszük, sokat tehetünk ennek érdekében csupán azzal is, ha időnként ránézünk a falon lévő listára, és átgondoljuk: vajon mennyiben sikerül ezeket az elveket saját mikrokörnyezetünkben is megvalósítani.

Források

- Christie, N. (1977) Conflicts as Property. *British Journal of Criminology*, 17. évf., 1. szám: 1–15.
- Gavrielides, T. (2007) *Restorative Justice Theory and Practice: Addressing the Discrepancy*. Helsinki: HEUNI
- Miers, D. és J. Willemsens (szerk.) (2004) *Mapping Restorative Justice – Developments in 25 European Countries*. Leuven: European Forum for Victim Offender Mediation and Restorative Justice

Dokumentumok

- 115/2003. (X. 28.) OGY határozat a *társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiájáról* (http://bunmegelozes.easyhosting.hu/dok/tars_bunmeg_nemz_strat.doc)

2.

Helyreállító gyakorlatok a bűnmegelőzésben

Ass. Prof. Dr. John Blad és Jan van Lieshout
John Blad: Erasmus University Rotterdam (Hollandia)
Kapcsolat +++ blad@frg.eur.nl

2.1.

Problémamegoldó családok: családi csoportkonferenciák Hollandiában

2.1.1. Bevezetés

A családi csoportkonferenciának (*Eigen Kracht-conferentie*, EKC) Hollandiában már többéves gyakorlata van. A technika lényege, hogy súlyos családi problémák esetén a döntéshozatal felelősségét és feladatát külső személy helyett a családra bízza, de egyúttal külső erőforrásokat is kínál a családnak arra, hogy elkészítse a konfliktusból kivezető út tervét.

A családi konferencia nem egyszerűen egy módszer, hanem inkább eljárás, amelyen keresztül a nehéz helyzetben levő emberek megoldást találhatnak a saját társadalmi-szociális környezetükben jelentkező problémákra. Az eszköz a kezdetektől fogva, vagyis 2000 óta hatékonynak bizonyult, mivel még nehéz körülmények között is lehetővé tette a családtagok és a barátok számára, hogy közös erőfeszítéssel hatékony és biztonságos megoldásokat, illetve terveket alakítsanak ki. Általános igazság, hogy konfliktus esetén komoly eredményeket lehet elérni azáltal, ha az érintett közösség keres megoldást, a közösség méretétől függetlenül. Enyhíti a rossz hangulatot az, ha az érintett személy lehetőséget kap arra, hogy kimondhassa, mi történt vele és ez milyen hatással volt rá. Az így kialakult jobb légkörben a konfliktus rendezése is leegyszerűsödik. Ez a megközelítés egyszerű és hatékony, a járulékos költségek pedig minimálisak.

A családi csoportkonferencia új-zélandi gyökerű módszer. A hollandiai alkalmazás kezdete óta több változata is kialakult. A következő rész a családi csoportkonferenciával foglalkozó országos szervezet, az *Eigen Kracht Centrale* működésének kezdeti időszakát írja le. Az első konferenciára 2001-ben került sor, és abban az évben összesen 20 konferenciát rendeztek. Az előzetes adatok szerint a konferenciák száma 2009-ben várhatóan körülbelül 800-ra emelkedik. Az alábbiakban a nyilvántartások adatait, valamint egy 2008-as kutatás eredményeit felhasználva kívánjuk bemutatni a hollandiai konferenciák fejlődését, azok alkalmazási körét, a legfontosabb eredményeket, és néhány, az értékeléssel kapcsolatban felmerülő kérdést.

2.1.2. A konferencia alkalmazásának terjedése

A módszer hollandiai bevezetésekor az *Eigen Kracht Centrale* felhasználta az új-zélandi tapasztalatokat és tudásbázist, Új-Zéland ugyanis már 1989-ben bevezetett egy hasonló intézményt a *gyermkekről, fiatalokról és családjaikról szóló törvényben*. Az új-zélandi jogszabály központi eleme az, hogy amennyiben konfliktus támad a család és a társadalom között a gyermek nevelésével, a gyermekkel szembeni elvárásokkal és a gyermekre vonatkozó normákkal kapcsolatban, a törvény először a családnak adja meg a lehetőséget arra, hogy reagálhasson a problémára és változásokat érvényesítsen.

Az első konferenciák területe jellemzően az ifjúságvédelem volt. Az első öt év során szinte kizárólag gyermekek és kamaszok egészségügyi és jóléti problémáival összefüggésben kezdeményeztek konferenciákat. Az elmúlt három évben azonban fokozatosan a felnőttek gondjai (kábitószer-használat, garázdaság, pénzügyi nehézségek) is gyakori témává váltak a konferenciákon, ráadásul ezek a problémák a szülők mellett a gyermekeket egyaránt érintik.

A konferencia alkalmazási köre három szempontból is bővült. Egyrészt egyre gyakrabban használják a módszert. A növekedés üteme minden évben legalább 25%-os volt, sőt, többször elérte a 30%-os szintet is. Így elmondható, hogy a mai ismereteink körülbelül 3.000 regisztrált konferenciából nyert tapasztalatokon alapulnak.

Másodszor, a családi konferencia alkalmazási területe is egyre tágabb. A nemzetközi tendenciákkal egyezően Hollandiában is eredetileg a gyermekvédelem volt a konferenciák fő kérdésköre: a holland családi csoportkonferenciákat főként bírósági gyermekvédelmi intézkedések alapján kezdeményezték. Ma sok más olyan ügýtípus is van, amelyben alkalmazzák a konferencia eszközét, így például nevelési nehézségek, lakókörnyezeti rendzavarás, a szociális veszélyeztetettség vagy családon belüli erőszak esetén. Ma még elsősorban gyerekek állnak az eljárás középpontjában, de egyre gyakoribb az, hogy felnőtt viselkedése lesz az eljárás tárgya.

Harmadrészt egyre elterjedtebb az a meggyőződés, hogy a konferenciamodell megerősíti az egyébként függő helyzetben levő személy önállóságát az állami szervekkel és intézményekkel szemben, ez pedig összhangban van az öntudatos polgár értékrendjével.

A mai kormányzati szándék az, hogy az államtól támogatást kérő család először nézze meg, hogy a saját környezetében, közösségében milyen segítség áll rendelkezésére. Így a jogok és a kötelességek jobban kiegyenlítődnek a polgárok és az állam viszonylatában, és ennek fontossága ma hangsúlyosabban jelen van a közbeszédben, mint az elmúlt évtizedekben. Ma gyakran szó esik arról, hogy a társadalom közösségeivel szembeni felelősségben az összes polgárnak osztoznia kell. Az elmúlt években a konferenciamódszer hatékony eszköznek bizonyult abban, hogy a polgárok újra felfedezzék a közösséggel szembeni kötelezettségeiket és teljesítsék azokat.

2.1.3. A konferenciamodell bevezetésének négy stratégiája

Az *Eigen Kracht Centrale* négy különböző stratégiát használt a konferencia-módszer terjesztésére. Eleinte szájról szájra terjedt a koncepció, és több helyen is arra törekedtek, hogy minél több konferenciát tartsanak a tapasztalatszerzés és a hatékony gyakorlatok kialakítása végett. A konferenciák eseményeivel és eredményeivel kapcsolatos információk a különböző szervezetek, a szakemberek és a szakértők közvetítésével jutottak el az állami döntéshozókhoz. Egészen 2007-ig ez a stratégia volt a meghatározó. A konferenciák éves száma 2007-ben érte el az ezret.

Ezzel párhuzamosan kialakult egy másik stratégia is, amely nem volt más, mint a konferenciamodell beépítése a hivatalos szervek eljárásaiba. Ilyen esetben a szakemberek hoznak döntést arról, hogy milyen segítséget kapjanak a segélykérő állampolgárok, akik így nehezebben tudják kommunikálni azt, hogy véleményük szerint milyen segítségre lenne szükségük. Attól a perctől kezdve, hogy az állampolgár a hivatalos eljárás résztvevője lesz, az előírásoknak megfelelően felállított diagnózis és meghatározott terápia miatt a szakmai dominancia a meghatározó, a döntéshozatalban pedig a polgár alig kap szerepet. Ennek ellenére elképzelhetőnek tűnik az a megoldás is, hogy az intézmények eljárásai keretében szervezett konferencián kerüljön sor döntéshozatalra. Az alulról jövő kezdeményezésekre alapozott fejlődés azonban ehhez a megoldáshoz nem juthatott el, ugyanis ezt a stratégiát csak a civil szervezetek és a kormányzat együttműködésével lehet sikeresen végrehajtani. Az egyik holland tartomány 2009-ben elkészített egy olyan, jövőre vonatkozó tervet, amely a tartományi kormányzat és a végrehajtó szervek számára a családvédelem egyik alapvető intézményének nevezte a konferenciamodellt. Ezek a szervek ma már rutinszerűen alkalmazzák a konferencia eszközt.

Ez fontos lépés volt a harmadik stratégia felé vezető úton: ennek az a lényege, hogy jogszabályban kell rögzíteni a polgárok jogát arra, hogy először a saját közösségükben alakíthassák ki a konfliktus rendezésének tervét, mielőtt kívülről igazságszolgáltatási szervek vagy civil szervezetek rájuk kényszerítenék saját terveiket. A harmadik stratégia valójában a második továbbfejlesztett változata, vagyis ahol a hivatalos eljárásba beépül a konferencia, ott a konferencia jogszabályi elismerése a logikus következő lépés. A munkanélküliségre, az ifjúságvédelemre és a szociális támogatásra vonatkozó mai holland jogszabályok kiemelik a polgárok egyéni felelősségét.

A negyedik stratégia a konferencia-módszer alkalmazásának kutatási célból történő nyilvántartása. A kezdetektől vezetett nyilvántartások stratégiája támogatja a másik három érvényesítését, és segíti a szervezeteket akkor, ha a kínálati alapú megközelítésről a keresletalapú módszerekre szándékoznak áttérni. Ötévnyi adatelemzés alapján világossá vált a konferencia alkalmazhatósága és eredményessége, és kialakultak az eljárási szabályok is. Ennek megfelelően új kutatási kérdések merültek fel: Mik a családi tervek hosszabb távú hatásai? A felkínált támogatás tartalmát és hatását befolyásolja-e az, hogy sor került-e konferenciára vagy sem? A konferencia mennyiben érinti a nyújtott támogatás költségét? A konferenciamodell alkalmazása elősegíti-e az aktív, öntudatos polgári magatartás kialakulását?

A fenti kérdések megválaszolásához szükséges kutatási folyamat fokozatosan lezajlott. 2007-ben nyílt először lehetőség a hosszabb távú hatásokkal kapcsolatos kérdések megválaszolására. Az eredmények alapján elmondható, hogy a gyermekek biztonsága nem csökken a konferencia utáni időszakban, és hogy a családon belüli nehézségek a konferencia igénybevétele esetén gyorsabban oldódnak meg, mint anélkül. A kutatások a szakemberek és a közösségek viszonyával kapcsolatban is értékes megállapításokra jutottak. Például kiderült, hogy a szakemberek és a közösségek biztonságra vonatkozó felfogása megegyezik. Ha a

szakember megismeri a közösségben élőket, javulnak az együttműködés esélyei és a konferencia utáni első év során a család összetartóbb, erősebb lesz és képessé válik arra, hogy tegyen önmagáért.

E folyamatos kutatási stratégiának köszönhetően az *Eigen Kracht Centrale* éves beszámolót tud készíteni a családi csoportkonferenciákra vonatkozó adatokról. A beszámoló 2008. évi legfontosabb eredményei az alábbiakban kerülnek bemutatásra.

2.1.4. Mi és hogyan történt 2008-ban?

A 2008-as nyilvántartás összesen 471 konferenciát tartalmaz. A tényleges konferenciák száma ennél sokkal magasabb, ráadásul sok esetben a konferencia eredményei és ennek megfelelően a statisztikai adatok is csak 2009-ben álltak rendelkezésre.

2008-ban is a különféle szervezetek kezdeményezték a konferenciák döntő többségét (78%-át). Az esetek fennmaradó 22%-ában a család (az összes eset 10%-ában a fő érintett személy) tett javaslatot a konferencia alkalmazására.

Az elmúlt három évben fokozatosan megváltoztak az arányok: a szervezeteken kívülről jövő kezdeményezések aránya megkétszereződött, és úgy tűnik, hogy a családok, valamint általában a polgárok is felfedezték a módszert, és egyre jobban megbarátkoznak azzal a lehetőséggel, hogy saját tervet készíthetnek akkor, ha szociális munkás segítségét veszik igénybe a felmerült problémáikkal összefüggésben.

A család társadalmi környezetében élők általában tisztában vannak ezekkel az összetett problémákkal. Ezek a személyek általában régóta (közelről) ismerik a családot, és gyakran pontosan látják, hogy a gyermek viselkedési problémái a szülők túlterheltségére, válására vagy munkanélküliségére, illetve az egyik szülő valamilyen függőségére vezethetők vissza.

A szociális munkások és a családi problémákkal foglalkozó többi szakember (családsegítő, adósságrendező, iskolaigazgató stb.) általában a saját szakterületével összefüggésben kerül kapcsolatba a családdal, és értelemszerűen csak a szakterületükhöz tartozó nehézségeket látják, vagyis nem rendelkeznek ismeretekkel és szaktudással a közösség számára nyilvánvaló gondok felismeréséhez. Ennél is nagyobb akadály az, hogy a szakemberek többsége kizárólag az „ügyféllel” vagy a szűkebb családdal érintkezik, és emiatt ritkán van lehetősége arra, illetve ritkán áll a szándékában az, hogy a többi családtaggal is felvegye a kapcsolatot. Ez természetesen megmagyarázza azt is, hogy miért ütközhet akadályokba a konferencián elfogadott megoldások megvalósítása: a szociális munkások általában szakosodott szervezeteknek dolgoznak, és nincs közös fórum az együttműködés megvalósítására.

A konferenciák problémáinak tanulmányozásakor szembetűnő, hogy a szociális munkások együttműködésével komoly eredményeket lehet elérni.

Általában ugyan nehéz szervezeti együttműködést elérni felülről, illetve a szervezetrendszeren kívülről, de a közösségen belül létrehozott tervek mindenképpen igényelnék az ilyen típusú kooperációt.

A családok gyakran például az anya gyógyszerproblémáját vagy az apa agresszív viselkedését tartják a gyermek viselkedési problémái forrásának, és gyermekekkel kapcsolatos megállapodások kötését, valamint az apa terápiáját, illetve kezelését szorgalmazzák.

Az egyes konferenciák konkrét, megválaszolásra váró kérdések felvetésével kezdődnek. 2008-ban és az azt megelőző években a gyerekeket érintő kérdések általában a nevelésükkel és a viselkedésükkel, vagy az elhelyezésükkel illetve alkalmanként a szülők láthatási jogával kapcsolatban merültek fel. Az iskolai nehézségekkel összefüggésben tartott konferenciák sem voltak ritkák. A felnőttekkel összefüggő konfliktusok esetén nagyobb szerep jut az önállósággal kapcsolatos vitáknak, általában pénzügyi és lakhatási kérdésekben.

Az előkészületek során a gyermekek is részt vesznek a fenti kérdésekkel kapcsolatos megbeszéléseken, és ha ez valamilyen okból nem teljesen kizárt, az a legjobb megoldás, ha jelen lehetnek az őket érintő konferencián is. Az érintett gyermekek 20%-a fiatalabb 4 évesnél, 35%-uk pedig már betöltötte a 13. életévét, a többiek pedig a 4 és 13 év közti korosztályba esnek. 2008-ban érintettként vagy jelenlevő barátként összesen 601 kiskorú vett részt családi konferencián.

2.1.5. A konferencia aktivizál

A konferencia kezdeményezése nem feltétlenül jelenti azt, hogy ténylegesen sor is kerül rá. Várólisták viszont nincsenek: a kérelem benyújtása után néhány napon belül egy független koordinátor a családdal együtt már azon dolgozik, hogy felkeltse a rokonok, barátok és ismerősök érdeklődését a konferencián való részvétel iránt.

A koordinátor a családtól független, külső személy, akinek nincs olyan kapcsolata a szakmai szervezetekkel, amelyből a családnak előnye vagy hátránya származhat. A koordinátor előnye egyrészt a függetlensége, másrészt az, hogy képes segíteni a családot a konferencia előkészületeiben. A koordinátorok továbbá „egyszerű” állampolgárok, akik érdekes társadalmi munkának tekintik a feladatot, és rendes állásuk, napi feladataik mellett (ideiglenes jelleggel) végzik a koordinátori teendőket. Az *Eigen Kracht Centrale*-hoz tartoznak; a központ tart nekik rövid képzést, használhatják a központi infrastruktúrát koordinációs tevékenységük során, és óradíjat kapnak. Országsszerte összesen 400 koordinátor áll a családok rendelkezésére.

A függetlenségük és elfogulatlanságuk miatt a koordinátorok egyfajta közvetítőként járnak el a szociális szolgáltató intézmények és az ilyen intézményektől függő családok között. A koordinátorok feladata az is, hogy a családdal közösen meghatározzák a szakemberek számára hasznos információk körét, valamint azt, hogy milyen szakemberek tudják a szaktudásukkal segíteni az adott konferencia sikerét. A koordinátorok főképp azon dogoznak, hogy mozgósítsák a család környezetében fellelhető összes lehetséges erőforrást, és hogy a közösségnek biztonságos körülményeket teremtsenek a tárgyaláshoz. A biztonságos környezet a családon belüli kiskorú érintettsége esetén kiemelten fontos.

A terv kidolgozása már a család magánügye. Ekkor már sem a koordinátor, sem a szakemberek nincsenek jelen, bár a koordinátor elérhető marad.

A családot körbevevő közösség aktivizálása hetekig is eltarthat, és ha a család már régóta küszködik nehézségekkel, az aktivizálási időszak nem mindig egyszerű. A problémák gyakran elszigetelik a családot, az elszigeteltség megtörése viszont gyakran nagy bátorságot igényel a részükről. Az is előfordul, hogy a konferencia idejére megszűnt a család és a közösség közti kölcsönös bizalom. Az sem ritka, hogy a közösség nem törődik a problémával (ez a helyzet például a családon belüli erőszak esetén), és az sem, hogy a család szégyenkezik, így nem szívesen tárja a nyilvánosság elé a konfliktust.

2008-ban a kezdeményezett konferenciák 34%-ában végül nem került sor magára a konferenciára; az első években ez az arány mindössze 25% volt. Többek között az okozta a növekedést, hogy az elmúlt néhány évben a kezdeményezések száma megnőtt, és előfordul, hogy még olyan szervezetek is konferenciát javasolnak, amelyek korábban egyáltalán nem használták ezt az eszközt. A kérdés általában az, hogy mi a legjobb módja a konferencia kezdeményezésének, felajánlásának.

A tény az, hogy az évek során számtalan konferenciakezdeményezés volt sikertelen megoldhatatlan viták miatt, vagy mert a konfliktusok az elemi biztonságot veszélyeztették, illetve mert a szociális háló nem volt elég kiterjedt. Az esetek mintegy tíz százalékában nem lehet tudni, hogy miért, de az első tapogatózások, kísérletek után nem történik semmi.

Az is fontos azonban, hogy az esetek mintegy egyharmadában az aktivizálási szakaszt követően kiderül, hogy nincs szükség konferenciára, mert konferencia nélkül is eredményes az eljárás. Gyakran a kapcsolatfelvétel elég ahhoz, hogy tervek és megállapodások szülessenek. Vannak arra utaló jelek, hogy a koordinátor aktivizáló tevékenysége is hatékony lehet, és az elkövetkező néhány évben további kutatásokra is sor kerül ezen a területen.

A kezdeményezések mintegy 66%-ában tartanak konferenciát. Az esetek több mint 10%-ában a szülők viselkedése, problémái vezettek a konferenciához, az esetek döntő többségében azonban a szülő és a gyermek is érintett volt. A konferenciák közel kétharmadát a kezdeményezéstől számított nyolc héten belül megtartják, és mintegy 84%-ukat 13 héten belül le is zárják. Ezek kedvező adatok például az egészségügyi intézmények és a kormányzat közti megállapodásokban meghatározott elfogadható várakozási időhöz képest (amely szerint a bejelentkezéstől számított kilenc héten belül kell találkoznia először a betegnek az orvossal). Érdekesképpen megjegyeznénk, hogy a kormányzat és az egészségügyi intézmények nem gondoltak arra, hogy esetleg érdemes lenne a konferencia eszközét alkalmazni annak ellenére, hogy a várakozási idők hossza a megengedettnél gyakrabban haladja meg a megadott szintet. Konferencia alkalmazása esetén már kész lenne a terv a probléma megoldására.

A családok döntenek a konferencia helyszínéről. Általában (az esetek 64%-ában) egy közösségi, egyházi vagy más közintézményben kerül sor a konferenciára, a találkozókat mintegy 10%-ának helyszíne pedig szociális intézmény.

A legtöbb konferencia nyolc órán belül lezárul, de a családok több mint felének öt órára sincs szüksége. Az átlagos résztvevői létszám 13, de a szórás elég nagy: vannak három- és ötvenszemélyes konferenciák is. Gyakran előfordul, hogy a konferencián közös étkezés is van. A terv kidolgozása zárt ajtók mögött, az érintettek részvételével zajlik, és a családok nagy többsége három órán belül el tudja készíteni a tervet.

2.1.6. Eredmény és utánpótlás

Ritka az olyan konferencia, ahol nem tudnak mindenki számára elfogadható tervet készíteni. 2008-ban a családok 96%-ának sikerült tervet készítenie. A felek jellemzően írásba foglalták a megállapodást. Az esetek 3%-ában azért nem véglegesítették a tervet, mert nem volt világos, hogy milyen források álltak rendelkezésre. Nem feltétel, hogy az egész csoport részt vegyen a szerződés megkötésében; néha az is elég, ha a közösség egy része támogatja a tervet. Nagyon kevés olyan eset van (csupán 1%), amikor a kérdéseket visszaküldték a szervezetnek anélkül, hogy terv készült volna.

Egy konkrét terven belül a családok általában sok részletkérdésre kiterjedő megállapodást kötnek. A múltbeli adatok alapján elmondható, hogy egy terv átlagosan 18 egymással összefüggő kérdésben tartalmaz megállapodást. A leggyakoribb témák: lakhatás, pénzügyek, szabadidő és gyógykezelés.

A konferenciák 70%-ában bírósági végzés írja elő, hogy a gyerekek biztonsága érdekében a megállapodást ellenőrizni kell. A megállapodások 94%-a a gyerekekre nézve biztonságosnak bizonyult. Számos esetben előfordult, hogy további intézkedéseket írtak elő a tervben foglaltak mellett. 218-ból 2 konferencián fordult elő, hogy a tervet nem hagyták jóvá, mert a család a gyám akarata ellenére függesztette fel az ülést.

A gyerekek esetén nagyon gyakori kérdés a gyerek lakóhelye: maradjon-e a szülőknél? Ha igen, csak az egyik szülőnél? Ha igen, melyiknél? Esetleg maradjon a család egy másik tagjánál? Kerüljön idegenekhez, vagy otthonba/intézetbe? A lakóhely megváltoztatására gyakran akkor is sor kerül, ha ez nem szerepel a konferencia témái között. A tervek 27%-a módosítja a gyerek lakhelyét. Az elemzések alapján ez a változás költségszempontból és egyébként sem tekinthető komolynak és súlyosnak. A család számára ez a kevésbé drasztikus megoldás, mivel a gyerek a rokonaival él, de a költségek nem módosulnak. Az esetek mintegy negyedében a család a korábbinál intenzívebb beavatkozás mellett dönt.

A családok többsége kijelöl egy jövőbeni időpontot, amikor a család egy része összegyűlik és ellenőrzi, hogy sikerült-e betartani a megállapodásokat, vagy módosítani kell-e esetleg azokat. Ez az utólagos ellenőrző megbeszélés csak az eseteknek mindössze 8%-ában marad el, ráadásul a tervek 82%-a tartalmaz rendelkezéseket a váratlan eseményekre is. A családok általában hoznak rövid távú biztonsági intézkedéseket is.

A konferencia befejeztével a koordinátor elbúcsúzik a családtól. A szereplők még kétszer találkoznak: az első alkalommal körülbelül egy hónappal később, ennek a találkozásnak a támogatás a célja, illetve a dolgok menetének felpörgetése, ha lassú a terv végrehajtása. A második találkozóra pusztán kutatási célból kerül sor.

Ez az eljárás utánpótlását jelenti, amelyet átadnak a kutatóknak. A vizsgálat során átlagosan 3 személlyel találkoznak a kutatók, és az interjúk 90%-a a konferencia utáni hat hónapos időszak során zajlik le.

2.1.7. A konferencia értékelése

A konferencia után a résztvevők kapnak egy-egy kérdőívet. A kérdőív rákérdez arra, hogy utólag visszatekintve mennyire voltak felkészülve a konferenciára, és hogy a konferencia segítségével sikerült-e teljesíteni a kitűzött céljait. A kérdőívet az érintett szociális munkások 65%-a és a családok/közösségek 74%-a kitöltötte.

Korábban folytattak kutatásokat a családoknak a konferencia-megoldást ajánló szakemberek információigényeiről. A szakembereket az érdekelte elsősorban, hogy milyen szerepet tölthetnek be ők maguk, hogy mi történik a konferenciákon általában és az esetükben, valamint, hogy a család milyen saját eszközöket tud biztosítani a megoldáshoz. A fenti kérdéseket a szakemberek utólag pozitívan értékelték. Úgy vélték, hogy elég információt kapnak a szerepükről (96%) és a konferencia tárgyáról (99%). Egy egytől tízig terjedő skálán átlagban 7,3-es pontot adtak a konferenciának, és a terveket is 7,3 pontra értékelték. A szakemberek feladata annak vizsgálata, hogy ésszerűen megvalósítható tervet fogad-e el a család, és az ő dolguk figyelni a család és a közösség biztonságára és együttműködésére. A leggyakrabban 7-es és 8-as osztályzatot adnak. 2001 eleje óta 7,2 és 7,6 között mozog a tervek értékelésének eredménye.

A koordinátor valamint a regionális vezető (a terv elfogadója és a koordinátor felettes támogatója) általában nagyon magas pontszámokat kapnak a szakemberektől; a koordinátorok átlageredménye 7,9, a vezetőké pedig 8,2. A koordinátorral és a vezetővel való kapcsolat szempontjából a legfontosabb az egyértelműség, a gyorsaság, az összhang és a türelem.

A konferencián részt vevő családtagok és a közösségek által adott értékelés is jónak mondható: 7,7 pontot kapott a konferencia, 7,6-ot a zártkörű megbeszélések, 7,8-at a terv, a koordinátor pedig 8,1-et. A családokkal foglalkozó szakembereket 7,2 pontra értékelték.

Az értékeléseket a konferencia főszereplőjének környezetében élő személyek, tehát a szülők, a testvérek, valamint gyakran a nagybácsik/nagynénik (19%) és a barátok (22%) adják. A szociális segítség hagyományos formáiban (ifjúságvédelem, pszichiátriai segítségnyújtás) a nagybácsik/nagynénik és a barátok alig vehetnek részt.

A főszereplő környezetében élők önértékelésük szerint a következőképpen járulnak hozzá a konferenciához: saját információval (64%), kérdésfeltevéssel (92%), önálló véleményekkel (93%) és azzal, hogy részt vesznek a megoldásban (83% igen, 14% részben igen). Ez azt jelzi,

A válaszadók helyzetétől függetlenül 43%-uk teljesen, 45%-uk pedig részben teljesítettnek mondja a tervet, és csak alig több mint 10%-uk mondja, hogy a tervet még részben sem valósították meg. Néhány jellemző megjegyzés: „Minden jól működik. A konferencia után egy hónappal egyetlen dolgon kellett változtatni a tervben, mert az egyik nagybácsi és nagynéni nem tartotta be a megállapodást. Szerintem minden kiválóan működik.” „A család segítőtje még egyszer kísérletet tesz arra, hogy rávegye a két családot a tervben foglalt megállapodások tiszteletben tartására. Az egyik fél sem különösebben motivált már és megy a kölcsönös vádaskodás.” „Kisebbségi változtatások voltak a tervben. A nem működő dolgokat jegeltük, de a terv legfontosabb pontjainak betartásával nincs gond.”

hogy komoly erőforrások vannak a nehézségekkel küszködő emberek és családjaik környezetében. Arra a kérdésre, hogy jól érezték-e magukat a konferencián, a válaszadók 86%-a igennel válaszolt, 10%-uk pedig úgy nyilatkozott, hogy többé-kevésbé jól.

A 2008-ban nyilvántartásba vett konferenciákon részt vett kiskorúak közül 332-en mondtak véleményt. A válaszadó kiskorúak 45%-a az 5–12 éves korosztályba tartozik. A gyerekek háromnegyede úgy nyilatkozott, hogy a konferencián odafigyeltek rá és meghallgatták a véleményét, és összességében 7,8 és a fölötti értékelést adtak a konferenciának, a tervnek és a koordinátornak.

2.1.8. Tendenciák

A családi csoportkonferenciák száma folyamatosan nő, de ennek üteménél gyorsabban növekszik azon családok száma, akik esetén az aktivizálási szakasz után már nincs szükség konferenciára. A konferencia az országban bárhol igénybe vehető, de a biztosított pénzügyi források különbségei miatt tartományról tartományra eltérő mértékben alkalmazzák. Gyors növekedés tapasztalható ott, ahol a tartományi kormányzat aktívan támogatja a módszert, tekintet nélkül arra, hogy ezt a szociális támogató szervezetekkel együttműködésben vagy együttműködés nélkül teszi.

A konferencia alkalmazási köre is egyre szélesedik. Az ifjúságvédelem területén alkalmazott eljárások száma egyre magasabb, ugyanakkor az összes konferencián belül ezek aránya egyre kisebb. A lakosság által kezdeményezett eljárások száma láthatóan tovább növekszik. Ez azzal jár, hogy idővel egyre több felnőtt ügyében indul konferencia.

A résztvevők véleménye évek óta többé-kevésbé változatlanak mondható. A felügyelő szakemberek jellemzően biztonságosnak és megvalósíthatónak gondolják a terveket. A tervek alapján nyújtott segítség általában kevésbé intenzív, mint a szigorúan szakmai szempontból nyújtható támogatás. A közösségi háló stabilitásának vizsgálatára irányuló kutatások szerint a közösség megerősödik a konferencia után, és a szakemberek beszámolóí szerint a család kevesebb támogatást igényel.

A válaszadók 80–90%-a szerint a konferencia után néhány hónappal a terv már részben vagy egészben megvalósult, és a felmérések szerint a résztvevők később is elégedettek az eredményekkel. Ezt jól mutatja az egyik fiatal megjegyzése a kutatási kérdőíven: „Ha újrakezdhetném a konferenciát, pont így csinálnám megint!”

Aarne Kinnunen

Igazságügyi Minisztérium (Finnország)

Kapcsolat +++ aarne.kinnunen@om.fi

2.2. Iskolai konfliktuskezelés Finnországban

2.2.1. Konfliktuskezelés a finn iskolákban

Az *alapfokú oktatásról szóló finn törvény* szerint a gyermekeknek joguk van a biztonságos tanulási környezethez. Az oktatási intézmények így felelősek azért, hogy reagáljanak az esetleges feszültségekre, és megfelelő konfliktuskezelő eszközöket biztosítsanak. A károkozó és a másik jogait tiszteletben nem tartó viselkedésformák mindennaposak az iskolákban, így a társak bántalmazásának, az erőszakos viselkedésnek és más agresszív magatartásformáknak a megelőzése, továbbá a biztonságos és kellemes tanulókörnyezet megteremtése céljából differenciált eszköztárra van szükség. Az iskoláknak az általános oktatási feladataik mellett tehát segíteniük kell a közösségen belüli szociális és emocionális készségek kialakítását, mert csak így teremthető meg a biztonságos és igazságos iskolai környezet.

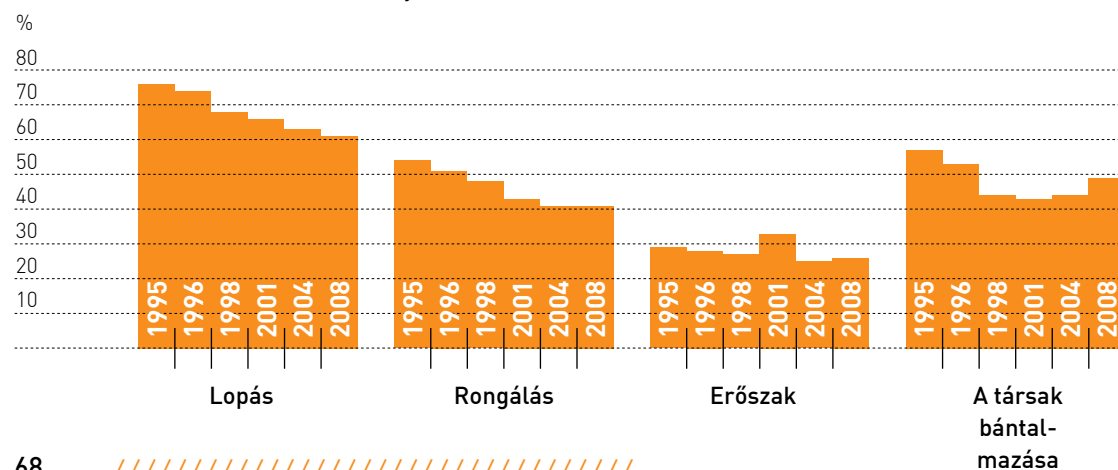
Összehasonlító vizsgálatok alapján elmondható, hogy a finn oktatási rendszer az oktatás terén kiemelkedően hatékony. Az OECD 2006-os PISA-felmérésében a vizsgált országok közül a finn diákok teljesítménye volt a legjobb a természettudományos teszten, az olvasási készségek rangsorában pedig a második helyen végeztek (www.pisa.oecd.org). Egy másik, az *Unicef Innocenti Kutatóközpont* által készített kutatás megállapította azonban azt is, hogy a hatékony oktatási rendszer ellenére a finn diákok nem nagyon szeretnek iskolába járni. A vizsgálat eredményei szerint elsősorban a fiúk nincsenek kibékülve az iskolai atmoszférával, és az iskolaévek múlásával egyre kisebb mértékben elégedettek az iskolai környezettel. Ez a következtetés éles ellentétben áll azzal az általános vélekedéssel, hogy fokozza a tanuló teljesítményét az, ha szeret iskolába járni. Ezek a jelenségek a közfelfogás szerint egymást erősítik, tehát az iskolában jól teljesítők jellemzően kedvelik az iskolát, akik pedig szeretnek iskolába járni, azok általában jobban tanulnak. Úgy tűnik, hogy a finn iskolák a jó eredményeik ellenére kevésbé töltik be társadalmi rendeltetésüket, vagyis a kommunikációs készségek és a szociális készségek átadása, illetve a társadalmi kirekesztettség megelőzése terén nem hatékonyak.

A fiatalok önértékelésén alapuló vizsgálatok szerint a bűnözés a fiatalok körében az elmúlt évek során csökkent (ld.: 2. ábra). Így például a lopások (és a bolti lopások) száma esett vissza a leginkább, de a rongálások száma is mérséklődött. Az erőszakos cselekményekben való részvétel és a társak bántalmazásának gyakorisága azonban alig változott az elmúlt néhány esztendőben.

A finn iskolákban szinte mindennapos jelenség a társak bántalmazása (*bullying*). Az általános iskolás diákok körülbelül 8%-át legalább hetente egyszer terrorizálja valamelyik társa, és 18%-uk kapott fizikai fenyegetést az elmúlt 12 hónapban (Luopa és szerzőtársai 2008). A fiúkat jellemzően sokkal többször bántalmazzák a társaik, mint a lányokat. Az erőszakoskodó személy is gyakrabban fiú. A lányok egymást inkább a lelki terror, a pletyka és a manipuláció módszerével bántják, a fiúk esetén egymás bántalmazása inkább könyöklésben, ütésekben, rúgásokban, és a másik tárgyainak elvételében nyilvánul meg (Salmivalli és szerzőtársai 2009). A mobiltelefonok, az e-mailezés elterjedése és az internetes üzenetküldés új csatornáit a társak bántalmazásának eszköztárát bővíti.

2. ábra

Bűnözés a finn fiatalok körében, önértékelésen alapuló vizsgálatok, 1995–2008 [Forrás: Nemzeti Jogpolitikai Kutatóintézet 2009]

A társakkal szembeni erőszakkal kapcsolatos finn felmérések bebizonyították, hogy a szülői testi fenyegetés fontos tényezője lehet annak, hogy valaki az iskolai erőszak áldozatává váljon, és annak is, ha maga bántalmaz másokat. Az otthonukban mások közt erőszakot tapasztaló diákok esetében a legvalószínűbb, hogy erőszak áldozatai lesznek. A társak bántalmazása és az erőszak tönkretelheti az áldozat iskolai közérzetét, valamint akár hosszabb távon is károsíthatja a személyiségfejlődését. A rossz iskolai hangulat és a depresszió is felerősítheti a társak bántalmazásának jelenségét.

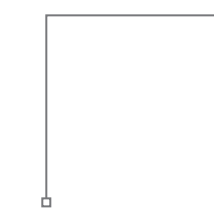
A jelenség nagyon gyakran rejtve marad, hiszen az áldozat általában nem beszél a tapasztalatairól a felnőtteknek (Luopa és szerzőtársai 2008). Az iskolai terror okozóinak és elszennvedőinek oktatása, illetve érzelmi, valamint szociális készségeik fejlesztése olyan proszociális kötelet teremt, amely révén megelőzhető a közösségen belüli további bántalmazás.

A gyermek- és kamaszkorúak erőszakos viselkedésének színtere főként az iskola. Így az iskola szerepe kiemelkedő a társak terrorizálásának és az áldozattá válás jelensége dinamikájának megértésében, és a megelőzési, valamint beavatkozási stratégiák hatékonysága is jól vizsgálható iskolai környezetben. Az iskolákban nem mindig világos, hogy ki az áldozat és ki az elkövető, és a tanulók kénytelenek újra szembenézni egymással az esemény utáni időszakban is. Így feltétlenül szükséges, hogy az iskolában a diákok konfliktuskezelési technikákat, valamint szociális és emocionális készségeket is elsajátítsanak. Az iskolákon keresztül ráadásul a teljes gyermek- és fiatalkorú népesség elérhető, így az iskolák segítségével megvalósított bűnmegelőzési programok kifejezetten költséghatékonyak. A megfelelő iskolai tanulási környezet sokkal hatékonyabb a diák előmenetele szempontjából, mint a magántanulói státusz. Nem véletlen tehát, hogy a kortárs-mediáció és más helyreállító igazságszolgáltatási gyakorlatok alkalmazása iskolai környezetben különösen érdekes.

2.2.2. A helyreállító igazságszolgáltatás koncepciója és a mediáció

A helyreállító igazságszolgáltatás támogatóinak nézetei sok szempontból eltérnek a helyreállító igazságszolgáltatás tartalmát illetően. Marshall (1999) szerint a helyreállító igazságszolgáltatás egy olyan folyamat, amelyben egy konkrét bűncselekményben érintett felek együtt döntenek el, hogy miként kezeljék a bűncselekmény hatásait és esetleges további, a jövőben jelentkező következményeit.

A helyreállító igazságszolgáltatás egyik leggyakoribb eszköze a mediáció. A mediáció egy olyan önkéntes konfliktuskezelési eszköz, amely alkalmazása során egy független külső személy (a mediátor) megkísérli a vitában álló feleket olyan egyezségekre bírni, amely mindkét fél számára elfogadható. A mediáció központi eleme az, hogy lehetővé teszi a két fél közti személyes találkozót, amikor is átbeszélhetik a konfliktust (vagy a bűncselekményt). A mediátor irányítja az eljárást, amelynek várt eredménye az, hogy a két fél megoldásra jut. A mediáció célja továbbá az, hogy az áldozat elégtételt kapjon, és hogy az elkövető ne váljon visszaesővé (különös tekintettel a fiatalkorúakra). A helyreállító igazságszolgáltatás összefüggésében a konfliktusok fejlődési és jobbítási lehetőségeinek tekintendők.

A mediáció nem egy konkrét eljárás elnevezése, hanem inkább néhány olyan elv együttes elnevezése, amely elvek a bűncselekménnyel kapcsolatban eljáró szerv vagy csoport gyakorlatát meghatározzák. A mediáció elvei a következők:

- a személyes részvétel lehetőségének biztosítása a fő érintettek (elsősorban az áldozat és az elkövető, de akár a családjaik és a közösség képviselői is) számára;
- a bűncselekmény társadalmi-szociális környezetének megismerése;
- előrettekintő (vagyis megelőző) problémakezelési filozófia;
- rugalmas alkalmazás (kreativitás).

2.2.3. Kortárs-mediáció

A kortárs-mediáció egy népszerű és ígéretes helyreállító jellegű gyakorlat az iskolai problémák megoldására. A finnországi kortárs-mediációt először a Finn Vöröskereszt egy 2000-es projektjében alkalmazták. 2005 óta a Finn Mediációs Fórum egy kortárs-mediációs kísérleti projekten dolgozik. A projektet az Oktatási Minisztérium és a Finn Játékautomata-üzemeltetők Szövetsége finanszírozza. 2009 elején 308 iskola (alap- és középfokú iskolák, gimnáziumok és szakképző intézmények) vett részt a projektben. Összesen 6000 tanuló kortárs-mediátori, 1200 felnőtt pedig segítő pedagógusi képzést kapott. 2008-ban több mint 7500 esetben alkalmaztak kortárs-mediációt Finnországban.

A kortárs-mediáció célja, hogy mérsékelje az iskolában tapasztalható diszfunkcionális jelenségeket a tanulók kommunikációs készségeinek javításával. A cél az, hogy olyan környezet alakuljon ki, amelyben a konfliktusokat a mindennapi élet velejáróinak, és így olyan jelenségeknek tekintik, amelyek megoldása inkább pozitív kihívásként, mintsem nehéz és kellemetlen feladatként értékelendő.

A kortárs-mediáció modellje meglehetősen konkrét, és nem is túl bonyolult. A modell szerint a mediátorra kiképzett diákok részt vesznek az eggyel fiatalabb korosztályba tartozó társaik közötti konfliktusok rendezésében. A mediáció során a két fél külön-külön elmondja azt, hogy ő a maga részéről hogyan látja a konfliktust és beszél a konfliktussal kapcsolatos érzéseiről, majd pedig együtt átgondolják, hogy milyen megoldások lehetségesek. Az ideális eredmény az, ha a felek és a kortárs-mediátorok együtt jutnak megegyezésre. A megállapodás betartását utánkövetéssel biztosítják.

A kortárs-mediátort mindig segítik csoportosan vagy párban dolgozó felnőttek is. Mielőtt egy iskolában beindítják a kortárs-mediációs programot, az egész tanári kar számára képzést szerveznek. A tanfolyam alkalmával a pedagógusok beszélgethetnek az iskola légköréről és az esetleges zavaró tényezőkről, valamint az is szóba kerülhet, hogy mely ügyekben alkalmazható a mediáció, és hogy milyen alapon választják ki azokat az ügyeket, amelyek esetében a felek mediátorhoz fordulhatnak. A projektről a szülők is tájékoztatást kapnak. A felnőttekből álló „mediációs szakértői csoport” stratégiát dolgoz ki a kortárs-mediátorok számára a súlyosabb erőszakos vagy a tartós terrorizálással járó esetek megoldására. A stratégia alapján a kortárs-mediátorok tudni fogják, hogyan reagáljanak, ha ilyen ügyekkel találkozhatnak.

A kortárs-mediáció kulcsa a korai beavatkozás. A kortárs-mediátor diákokat arra képzik ki, hogy a vádaskodás és a bűnbakkeresés helyett mindig a jövőre koncentrálva keressenek megoldásokat. A cél az, hogy a tanulók rendelkezésére álljon egy pozitív tartalmú eszköz az iskolai erőszak eseteinek megoldására. A kortárs-mediátorokat az áldozat–elkövető mediáció alapelveihez hasonló elvek figyelembevételére tanítják. A kortárs-mediációnak is pártatlannak, önkéntes alapúnak és bizalmasnak kell lennie, és az áldozat–elkövető mediációhoz hasonlóan a büntetés helyett a megoldásra kell koncentrálnia.

Maija Gellin 2005–2006-ban lefolytatott vizsgálatainak eredményei szerint az esetek 86%-a szóbeli vagy fizikai bántalmazás volt (Gellin 2007). A kortárs-mediátorok felügyelői (a tanárok és más felnőttek) és a kortárs-mediátorok is pozitívan értékelték a kortárs-mediációt. Úgy vélték, hogy (ez egy) hatékony eszköz, és konstruktív légkört teremt az iskolákban, ráadásul a mediáción keresztül a tanárok is elsajátítottak olyan készségeket, amelyek a tanításban és a fegyelmezésben is segíthetik őket. A kortárs-mediátorok 90%-a fontosnak és hasznosnak látta a feladatát. A felmerült aggodalmak egyike az volt, hogy vajon lehetne-e szélesebb körben is alkalmazni a mediációt az iskolákban.

A résztvevők általában szintén nagyon elégedettek voltak a módszerrel. A Gellin-féle felmérések szerint a résztvevők is azt tapasztalták, hogy a kortárs-mediáció során tiszteltben tartották a mediáció alapelveit.

A kortárs-mediációval általában tartósan rendezték a problémát. Az idézett felmérés szerint az esetek 95%-ában megállapodásra jutottak a felek, és a megállapodások 88%-át be is tartották. A megállapodások általában a nemkívánatos viselkedés abbahagyására vonatkozó ígéretet tartalmaznak.

2.2.4. Csökkenti-e a kortárs-mediáció az iskolai erőszakot?

A kortárs-mediáció ígéretes stratégiának látszik az iskolai légkör javítására. Egy jól szervezett kortárs-mediációs program képes változtatni a diákok konfliktusokhoz való hozzáállásán. A mediációs gyakorlatokon és készségeken keresztül az érintettek jobban megértik a konfliktus folyamatát és így a kommunikáció eszközével, valamint kreativitásuk segítségével tisztességesen és békésen meg tudják oldani a konfliktushelyzeteket.

Már volt szó arról, hogy a finnországi kortárs-mediációs programnak pozitív hatása volt az iskolai fegyelemre és a tanításra is. A mediáció alkalmazása miatt az iskola tanárainak és vezetésének a korábbinál ritkábban kell beavatkozni a konfliktusokba. Jelentős különbségek voltak azonban az egyes iskolák között a kortárs-mediáció bevezetésében, ugyanis nem mindegyik iskolában tudták fenntartások nélkül elfogadni az új konfliktusfeloldó módszert, ráadásul egyes iskolákban a tanárok a diákok képességeit nem tartották elégségesnek a konfliktusok rendezéséhez, és úgy vélték, hogy a tanárok irányította konfliktuskezelés gyorsabb és hatékonyabb.

A finnországi eredmények ellenére a világ többi részén alig folytattak kutatást az iskolai mediáció hatásáról. Bár egyes programokat hatékonyak tekintenek, egyelőre nincs bizonyíték arra, hogy a kortárs-mediáció hosszabb távon is javíthatja az iskolai légkört. A kortárs-mediáció szisztematikus vizsgálatai jelentéktelen, alig észlelhető hatásokat rögzítettek (Gottfredson 1997). A kutatások legfontosabb megállapítása talán az volt, hogy a mediátorok önbizalma megnőtt. Úgy tűnik, hogy a mediátornak kiválasztott és kiképzett, majd a mediációt a gyakorlatban is megtapasztaló tanulók számára a leghasznosabb a program. Emiatt kockázatos megoldás lehet az, ha jutalomból azokat a fegyelmezett és jó tanuló diákokat választják mediátorrá, akik mindig is ilyenek voltak, mert így nőhet a jó és a rossz tanulók közti szakadék.

Az is kérdés továbbá, hogy a kortárs-mediáció valóban alkalmas eszköz-e az iskolai erőszak súlyosabb eseteinek kezelésére, amikor az áldozatot hosszabb időn keresztül folyamatosan éri olyan sérelmek, amelyek célja kizárólag a fájdalom okozása. Ha az erőegyensúly ennyire felborul, a mediátor csak kivételes képességek és élettapasztalat birtokában tudja kezelni a helyzetet. A konfliktusban álló feleknél alig idősebb kortárs-mediátorok nem minden esetben tudják függetleníteni magukat a társaikat terrorizáló diákok hatásától. Jobb megoldás lehet az ilyen súlyosabb eseteket felnőttek közreműködésével kezelni.

A fentiekben jelzett bizonytalanságok ellenére azonban a kortárs-mediáció ígéretes bűnmegelőzési módszernek tűnik, hiszen biztató kísérletet tesz a feszültségek enyhítésére, valamint az iskolai légkör és a diákok iskolai közérzetének javítására. Helyes alkalmazása esetén a kortárs-mediáció javíthatja a tanulás hatékonyságát, és empátiára, valamint felelősségérzetre tanítja a fiatalokat. Bízunk abban, hogy a kortárs-mediáció hozzájárul a biztonságos és kellemes iskolai környezet megteremtéséhez, és segít feloldani azt az ellentmondást, hogy a finnországi iskolákban egyszerre van jelen a rossz iskolai légkör és a kiemelkedő teljesítmény.

Források

- Gellin, M. (2007) *Peer mediation method as experienced by pupils. An article on the results of peer mediation program surveys.* The Finnish Forum for Mediation (www.ssf-ffm.com)
- Gottfredson, D. (1997) School-based crime prevention. In: L. W. Sherman, D. Gottfredson, D. MacKenzie, J. Eck, P. Reuter és S. Bushway Preventing Crime: *What Works, What Doesn't, What's Promising. A Report to the United States Congress.* Washington, DC: US Department of Justice
- Luopa, P., M. Pietikainen és J. Jokela (2008) *Kouluterveyskysely1998–2007: Nuorten hyvinvoinnin kehitys ja alueelliset erot.* Helsinki: Stakes
- Marshall, T. F. (1999) *Restorative Justice: An Overview.* London: Home Office
- Salmivalli, C., A. Kärnä és E. Poskiparta (2009) From peer putdowns to peer support: A theoretical model and how it translated into a national anti-bullying program. In: S. Shimerson, S. Swearer and D. Espelage (szerk.) *The Handbook of School Bullying: An International Perspective.* Mahwah (NJ): Lawrence Erlbaum

Jur. Lic. Linda Marklund
Uppsalai Egyetem (Svédország)
Kapcsolat +++ linda.marklund@ltu.se

2.3.

Iskolai konfliktusok kezelése kortárs-mediációval Svédországban

2.3.1. Bevezetés

A kortárs-mediáció a kezdeti időszakát éli Svédországban. Bár Norrbotten megyében már 2004 óta széles körben alkalmazzák a módszert, országos szinten nem működik egységes kortárs-mediációs program. Norrbottenben a kortárs-mediáció módszerét először a Luleå-i Műszaki Egyetemen kezdték el oktatni a mediációval és tárgyalási technikákkal kapcsolatos képzés keretében – a Norrbotteni Helyi Önkormányzatok Szövetsége együttműködésével. A norrbotteni Kortárs-mediáció volt az első olyan szervezet, amelynek célja kifejezetten a mediáció alkalmazásának bevezetése és ösztönzése volt a svédországi iskolákban. A szervezet ma mintegy 125 iskolával és több mint 360 mediációs koordinátorral működik együtt. A koordinátorok 2010-ben több mint 1.500 tanulónak tartanak 15 órás oktatást a mediációról a programban részt vevő iskolákban. Az iskolák többi tanulója egésznapos workshopon vesz részt, amelynek keretében megtudhatják, mi is az a mediáció, és hogyan segíthet nekik konfliktusaik megoldásában.

2.3.2. A Norrbotteni Kortárs-mediációs Program

A program jogi keretrendszerét az ENSZ gyermekjogi egyezménye, a svéd iskolai jog és az egyes iskolákban alkalmazott speciális szabályok alkotják. A svéd jogrendszer nem tartalmaz olyan rendeletet vagy dokumentumot, amely nyíltan ösztönzi a kortárs-mediáció vagy más konfliktusrendező módszer, illetve az iskolai erőszak felszámolására irányuló megoldások alkalmazását. A jogszabályok mindössze annyit írnak elő, hogy az iskolák kötelesek megoldásokat keresni ezen a területen, és a gyermekeket úgy kell tanítaniuk és nevelniük, hogy demokratikus felnőttek váljanak belőlük.

A skandináv országokban a helyreállító igazságszolgáltatás és a mediáció felfogását jelentősen befolyásolta Nils Christie 1970-ben *A konfliktus mint tulajdonság* címmel megjelent cikke. Ebből fejlődött ki a norvég mediációs mozgalom („*Konfliktråden*”).² A kortárs-mediáció területén Svédországban végzett munkát nagymértékben befolyásolta a norvég rendszer és megközelítés. Christie öt alapvető fektetett le cikkében. Eszerint a mediációnak önkéntesnek, békésnek, diszkrétnek, valamint közvetítő és helyreállító szemléletűnek kell lennie (ld. a kiemelt szöveget).

1. Önkéntes – fontos, hogy a résztvevők önként vegyenek részt a folyamatban, és a mediáció során nyíltan és őszintén kommunikáljanak egymással. Ez a legfontosabb alapelv!

2. Békés – a mediáció során tilos bármilyen erőszak, fenyegetés vagy nyomás alkalmazása. A mediáció célja jellegéből adódóan a békéltetés, vagyis a konfliktus megoldása még annak elfajulása előtt.

3. Bizalmas – a mediáció előtt, közben és után egyaránt nagyon fontos az információk bizalmas kezelése. A mediáció során elhangzó információk nem használhatók fel külső személyek ellen. (Ez alól kivétel a szociális szolgálat törvényben előírt jelzési kötelezettsége a fiatalok veszélyeztetésének észlelése esetén.) A diszkréció a nyílt, bizalomra épülő és őszinte légkör megteremtését is segíti.

4. Közvetítő jellegű – Nils Christie gondolataival összhangban a mediátornak nem szakemberként, hanem hétköznapi, a résztvevőkkel egyenrangú személyként kell végeznie munkáját. A mediátor feladata a felek közötti közvetítés. A mediátor ne ajánljon fel megoldást, valamint ne ítélje meg és ne bírálja a feleket. A mediátor legyen semleges és pártatlan. Feladata nem egy elvárt eredmény elérése, hanem a folyamat irányítása.

5. Helyreállító jelleg – transzformációs hatásának köszönhetően a mediáció resztoratív jellegű folyamat. A mediáció középpontjában nem az adott problémának, hanem a felek közötti viszonyoknak kell állnia.

A módszer és a kapcsolódó programok működése szempontjából nagyon fontos kérdés a finanszírozás. A finanszírozó személye alapvetően meghatározza a programok működését. Norrbottenben abban a szerencsés helyzetben voltunk, hogy programunkat számos, a kérdéskörben valamilyen módon érintett fél közösen finanszírozta.

A Norrbotteni Kortárs-mediációs programot a következő szervezetek finanszírozták:

- Norrbotten megyei közigazgatási bizottság;
- Norrbotten megyei egészségügyi bizottság;
- Norrbotteni Helyi Önkormányzatok Szövetsége;
- Luleå-i Műszaki Egyetem;
- Észak-Svédország 14 önkormányzata.

A finanszírozó szervezetek (ld. a kiemelt szöveget) különböző okokból vállaltak szerepet a program támogatásában. Az önkormányzatok szövetsége számára a támogatás kiváló lehetőséget biztosított arra, hogy teljesítsék vonatkozó kötelezettségeiket, a megyei egészségügyi bizottság pedig közegészségügyi szempontból tartotta támogatásra érdemesnek a programot. Az egyetem azért látott fantáziát a projektben, mert azon keresztül nagyobb mértékben vehetett részt a közösség életében, emellett bővíthette mediációs és tárgyalási technikákkal kapcsolatos képzésének anyagát. További értékes segítséget jelentett, hogy sikerült elnyernünk két pályázati támogatást is. Az egyik pályázatot a svéd takarékbank alapítványai, a másikat pedig a Skandias „*Ideas for life*” Alapítványa hirdette meg.

Az iskolai kortárs-mediáció olyan konfliktuskezelési megoldás, amely lehetőséget kínál arra, hogy a tanulók megtanulják kezelni és megoldani konfliktusaikat úgy, hogy közben tiszteletben tartják egymás értékeit. A kortárs-mediáció végső célja az, hogy az iskolák biztonságosabb, gondoskodóbb és hatékonyabb intézményekké váljanak.

A kortárs-mediációban egy, az érintett felekkel egyenrangú közvetítő segíti a feleket abban, hogy elmondják álláspontjukat, meghallgassák egymást, és lehetőleg megértsék és elfogadják egymás szempontjait. A kortárs-mediátor semleges, objektív és nem ítélkező harmadik fél, aki lehetőséget biztosít az érintett felek számára a konfliktus strukturált megbeszélésére. Az iskolákban a mediációs találkozók két kortárs-mediátor van jelen, egyrészt hogy segítsék egymás munkáját, másrészt hogy az érintett felek úgy érezzék, mindkettejük érdekeit képviseli egy-egy mediátor.

A norrbotteni projekt célja a következő volt:

- az iskolai környezet kellemesebbé tétele mindenki számára;
- az iskolai erőszak megelőzése, a probléma felszámolása, az erőszakoskodó gyerekek átformálása;
- gyors és költséghatékony konfliktuskezelő lehetőség biztosítása; a költséghatékony nem csak anyagi értelemben fontos ebben az esetben, hanem az érzelmek és a szükségletek szempontjából is;
- a tanulók és mások megismertetése az érzésekkel, érzelmekkel és a kezelésükre alkalmas módszerekkel;
- a tanulók megtanítása arra, hogyan rendezhetik konfliktusaikat erőszakmentes módon;
- a tanulók megtanítása arra, hogy ne az embert, hanem annak cselekedeteit ítéljék el.

A projekt keretében végzett munka során arra törekszünk, hogy ösztönözzük a fiatalokat, hogy konfliktusaikat maguk próbálják megoldani, és ne hagyják, hogy azokat a felnőttek rendezzék helyettük; segítsük a tanulókat és a tanárokat abban, hogy a konfliktusokhoz új, pozitív szemlélettel viszonyuljanak; átadjuk a tanulóknak, tanároknak és más érintetteknek azokat a készségeket, amelyek a konfliktusok békés rendezéséhez szükségesek; ösztönözzük a közösség tagjait,

² Konfliktuskezelő tanácsok.

hogy megváltoztassák a konfliktuskezeléssel és -rendezéssel kapcsolatos gondolkodásukat; valamint átadjuk a tanulóknak, tanároknak és más érintetteknek azokat az információkat és tapasztalatokat, amelyek segítségével az új konfliktuskezelő szemléletet beépíthetik szakmai tevékenységükbe, tananyagukba és hétköznapi életükbe.

2.3.3. Képzés

Az iskolákban lebonyolított, mindenkinek szánt képzési programok nagyon fontosak. Igyekszünk az iskolai vezetésnek minden szükséges információt – személyes megbeszéléseken és írásban is – megadni ahhoz, hogy megalapozottan dönthessenek arról, hogy bevezetik-e a kortárs-mediációt az iskolában. A bevezetés után évente több alkalommal leülünk a vezetőkkel, hogy megbeszéljük a tapasztalatokat. Munkánk szempontjából nemcsak a tanárok és nevelők, hanem a teljes iskolai személyzet felkészítése fontos. Ezért a takarítótól a konyhai személyzeten keresztül a portásig mindenkit bevonunk az oktatásba. A személyzet tagjai más helyzetekben találkoznak a gyerekekkel és másképp látják őket, mint a tanárok, és a gyerekek is másképp viszonyulnak hozzájuk, mint a tanárokhoz.

A képzések időtartama és gyakorisága	
Az egész iskola	½-2 nap
Mediátor koordinátorok	3x2 nap
Minden tanuló	1 nap
Kortárs-mediátorok	1 nap + 15 óra
Kortárs-mediációs találkozók	Kéthetente egy alkalommal
Kapcsolatépítő konferenciák	Évente két alkalommal
Igazgatók, iskolai vezetők/önkományzati politikusok	Évente 2-4 alkalommal

A képzéseket az iskolával közösen készítjük elő, hogy azok teljes mértékben igazodjanak az igényeikhez.

2.3.4. Konklúziók

A kortárs-mediációs programról – indulása óta – két beszámoló, egy diplomamunka és három független kutatási jelentés készült, amelyek felméréseket és interjúkat is tartalmaznak. A kortárs-mediátorok beszámolóí szerint a program elindítása óta sokkal több problémát észrevesznek, és képesek beavatkozni olyan esetekben, amikor valaki félrevonulva, egyedül üldögél, vagy két tanuló vitába keveredik. A mediációs koordinátorok arról számoltak be, hogy a korábbinál magabiztosabban kezelik a konfliktushelyzeteket, és hogy a módszer alkalmazása óta ritkábban durvulnak el a konfliktusok. A beszámolóí szerint nőtt a kortárs-mediátorok önbecsülése, és sokkal inkább tiszteletben tartják mások értékeit, mint korábban.

A szülők szkeptikusan fogadták a módszer bevezetését, hiszen az évek során beléjük ivódtak a hagyományos konfliktuskezelő megoldások. A tájékoztatásnak és az iskolákban végzett munkának köszönhetően azonban egyre inkább felismerik, hogy a módszer alkalmazásával az iskolák hatékonyabban teljesíthetik azon kötelezettségüket, hogy a gyerekeket megtanítsák konfliktusaik kezelésére, és demokratikus felnőtteket neveljenek belőlük. A kortárs-mediáció alkalmazása során az egyik legnagyobb problémát az jelentette, hogy a tanárok nehezen állták meg, hogy ne avatkozzanak bele a diákok között kialakuló konfliktusokba. Idővel azonban – ahogy egyre jobban megértették a módszer működését – javult a helyzet.

A norrbotteni iskolarendszer drámai változásokon ment keresztül a program elindítása óta eltelt időben – az iskolák száma 310-ről 179-re csökkent –, ami befolyásolja a kortárs-mediáció teljes körű bevezetésének esélyét. A kortárs-mediáció bevezetésének egyik pozitív hatása az volt, hogy bár a konfliktusok száma nem változott, jellegük igen. Ritkábbá váltak az erőszakos cselekménnyel végződő, heves összeütközések, a potenciális konfliktushelyzeteket hamarabb észreveszik, mint korábban, és valamelyest változott az érintettek konfliktuskezeléssel kapcsolatos gondolkodásmódja is. Annak köszönhetően, hogy a környezet hamarabb figyel a konfliktusokra, az erőszakoskodó megnyilvánulások is ritkábbá váltak az iskolákban. Egyes iskolákban az erőszakoskodás folytán kialakult konfliktusok esetén is alkalmazták a módszert, ezek az intézmények jó eredményekről számoltak be. A program egyik pozitív hozadéka, hogy a megvalósítás során kiváló munkakapcsolat alakult ki a program irányítói és a munkába bevont áldozat-elkövető mediációs szolgálatok között. Végeterül meg kell említenünk, hogy az iskolai személyzet beszámolóí szerint az elért eredményeknek köszönhetően kevesebb energiát kell fordítaniuk a kialakuló konfliktusok kezelésére.

Meggyőződésünk szerint a kortárs-mediáció kiváló lehetőséget kínál arra, hogy a békés konfliktuskezelés a mindennapi viselkedési kultúra részévé váljon.

Források

- Christie, N. (1977) Conflicts as Property. *British Journal of Criminology*, 17. évf., 1. szám: 1–15.
- Marklund, L. (2007) *Skolmedling i teori och praktik*. Uppsala Universitet ISBN978-91-5 6-1942-3

Prof. Dr. Doina Balahur

Alexandru Ioan Cuza Egyetem (Románia)

Kapcsolat +++ doinabalahur@gmail.com, dbalahur@uaic.ro

2.4.

A helyreállító igazságszolgáltatás és a reintegráló önbizalom: jó gyakorlatok Romániában

2.4.1. A helyreállító igazságszolgáltatás fejlődése Romániában

A romániai helyreállító igazságszolgáltatási gyakorlatok bevezetése az uniós tagállamok többségében tapasztalt folyamatoknak megfelelően történt, tehát a program kialakulása, fejlődése nem véletlenszerű volt. A román jog harmonizációja az uniós joggal fontos feltétel volt az ország csatlakozási tárgyalásai során. A jogharmonizációs kötelezettség alapján Románia köteles volt az előírt igazságszolgáltatási reform keretében és „a jog érvényesülését, a szabadságot és a biztonságot” (a Közösség harmadik pillérét) érintő előírások átvétele során különböző alternatív stratégiák szabályozására.

Az alternatív vitarendezés gyakorlatát Románia – a többi európai államhoz hasonlóan – a fiatalkorúak igazságszolgáltatási rendszerének reformja során, kísérleti projektek keretében vezette be. Az eredeti elképzelés az volt, hogy az áldozat–elkövető mediáció az 1998–2004 közötti időszakban az Egyesült Királyság nemzetközi fejlesztési minisztériuma (*Department for International Development*) által finanszírozott projekt alapján bevezetett alternatív intézményeket (próbára bocsátás) fogja kiegészíteni. A próbára bocsátás bevezetésének célja az volt, hogy rugalmasabbá tegye a büntetőszabályokat megszegő kiskorúakkal szemben alkalmazható büntetőjogi szankciók rendszerét, minimálisra korlátozza a kiskorúak és a büntető igazságszolgáltatási rendszer érintkezését, és elősegítse a kiskorúak visszailleszkedését a közösségbe (Balahur 2007, 2009). A hatéves időszakban a program hozzájárult a fiatalkorúak büntetőjogi rendszerének reformjához az ENSZ *gyermekjogi egyezményében* (1989) foglalt elvárások teljesítése révén.

Ugyancsak e keretek között, a program utolsó időszakában (2002 és 2004 között) az első áldozat–elkövető mediációs kísérleteket is végrehajtották. A cél a fiatalkorúak büntetőjogának reformja és a gyermekjogi egyezmény 40. cikk 3. pontjának b) alpontjában hivatkozott intézmények létrehozatala volt, vagyis annak lehetővé tétele, hogy a gyermekeket érintő büntető ügyeket „bírószági eljárás mellőzésével” kezelje az állam.

A áldozat–elkövető mediációs kísérletek a polgári jogi és kereskedelmi jogi ügyekben a Román Kereskedelmi és Iparkamara által már 2000 óta alkalmazott alternatív vitarendezési módszereket egészítették ki. A magánjogi viták esetén alkalmazott mediációra a kamara létrehozott egy önálló szervet, a Kereskedelmi Viták Mediációs Központját, a központ pedig 2003-ban megjelentette a mediáció *eljárási szabályait*.

Más országokhoz hasonlóan tehát Romániában is elsősorban a civil társadalom és a tudomány játszotta a kezdeményező szerepét. Ennek megfelelően a konfliktuskezelés alternatív stratégiáinak jogszabályba iktatása már létező, a magánszféra különböző szervezetei által kísérleti projektekben alkalmazott informális gyakorlatok jogi kereteit teremtette meg. „Ahogyan már korábban is hangsúlyoztam: a mediáció jogának esetében is igaz az a gyakran megfigyelt jelenség, hogy a büntetőjogi rendszer reformját a civil társadalmi nyomás és a nemzetközi kötelezettségek eredményezik. A jogszabály pusztán jogi kereteket teremtett a civil szervezetek által kialakított és már alkalmazott, de még hivatalosan el nem ismert gyakorlatokhoz. A jogszabályi elismerés a büntető igazságszolgáltatási rendszer fejlesztésére, a jobb ügykezelésre, az ügyteher csökkentésére és az alternatív vitarendezési stratégiák bevezetésére irányuló jogharmonizációs kötelezettség teljesítéséhez is hozzájárul.” (Balahur 2007)

2.4.2. Az alternatív igazságszolgáltatási programok jogszabályi háttére Romániában

A román igazságszolgáltatási rendszer reformjához és az uniós gyakorlatok átvételéhez elengedhetetlen volt egy, az alternatív konfliktuskezelési módszerek alkalmazását lehetővé tevő jogszabályi keretrendszer kidolgozása.

2000-ben a gyermekek és nők elleni erőszak tűnt az egyik legsürgősebben kezelendő problémának a szociális segítői rendszer és a gyermekek jogainak védelmét célzó rendszer reformján belül (Balahur 2008). Erre figyelemmel fogadta el a román parlament a *családon belüli erőszak megelőzéséről és leküzdéséről szóló 2003. évi 217. törvényt*. A törvény abból indul ki, hogy a benne szabályozott (és alább részletezett) helyreállító stratégiák alkalmasak a családon belüli (a házastársak közti, valamint a szülő és a gyermek közti) konfliktusok megoldására és megelőzésére. A törvény V. fejezete (19–22. §-ok) szabályozza a családon belüli erőszak esetén alkalmazható mediációt. A mediációs eljárást az ún. családi tanács, vagy egy képzett mediátor folytatja le. A családi tanács elé utalás révén a jogszabály lehetővé teszi olyan, erősen helyreállító jellegű gyakorlatok alkalmazását, amelyek sok szempontból hasonlítanak a családi csoportkonferenciákhoz.

Az alternatív vitarendezési gyakorlatok hozzájárulhatnak a bíróságok túlzott ügyterhe által jelentett probléma megoldásához. A statisztikai adatok szerint az egyes bírókra jutó lezárt akták száma az elmúlt két évtizedben évről évre folyamatosan nőtt. Míg 1990-ben 1.513 bírósági ügyet zárt le (ez bírónként 390 aktát jelent), addig 2003-ban 3.557 bírósági ügy jutott (azaz átlagosan 409 ügy jutott egy bíróságra). A súlyos ügyteher miatt a román bírósági rendszer a legkevesbé hatékonyak közé tartozott egész Európában; nem véletlen, hogy az Európai Bizottság is vizsgálta az alacsony határfok okait.

A családi tanács a törvény 21. §-a szerint egy, a cselekvőképes családtagokból álló, jogi személynek nem minősülő szervezet, amely közhatalmat nem gyakorol. A családi tanács összehívását az érintett család tagja, vagy a családhoz rendelt szociális munkás kezdeményezheti.

Sajnos azonban a gyakorlatban nem alkalmazzák a 2003. évi 217. törvényfent említett rendelkezéseit. Az illetékes hatóságok statisztikai adatai szerint a családon belüli erőszakkal kapcsolatos ügyek érintettjei továbbra is a bíróságoktól kérnek jogorvoslatot.

Megfigyelhető, hogy a büntető igazságszolgáltatási rendszeren belüli, általában sokrétű kezdeményezések a helyreállító igazságszolgáltatás értékeinek, elveinek alkalmazásával segítik a bűncselekmények áldozatainak talpra állását és a társadalomellenes magatartással okozott anyagi károk megtérítését. Erre a jelenségre jó példa a *bűncselekmények áldozatainak védelméről szóló 2004. évi 211. törvény*. A jogszabály a pártfogó felügyelői szolgálat feladatává tette a bűncselekmények (elsősorban az embercsempészet) áldozatainak segítségét és pszichológiai támogatását. A 2005. január 1-jén hatályba lépett jogszabály egy olyan egységes rendszer megteremtéséről és működtetéséről rendelkezett, amely egyszerre nyújtott volna támogatást az áldozatoknak, és gondoskodott volna a bűncselekmények elkövetőinek társadalomba való visszailleszkedését elősegítő programokról. Az Igazságügyi Minisztérium illetékes osztályának statisztikai adatai szerint azonban a gyakorlatban a mai napig rendkívül alacsony a pszichológiai és jogi segítséget igénylő sértettek számaránya.

A helyreállító igazságszolgáltatás alapvető intézményét, a mediációt a *mediációról és a mediátori hivatásról szóló 2006. évi 192. törvény* vezette be; a jogszabály lehetővé tette mediáció alkalmazását a büntető ügyek és a családi konfliktusok mellett a polgári jogi és kereskedelmi jogi vitákban is. A jogszabály sok nehézséggel járó gyakorlati alkalmazását az Európai Bizottság is figyelemmel kísérte. Ezt követően többek között ellenőrizte a román igazságszolgáltatási reform végrehajtását, egyebek mellett a bírósági ügyteher csökkentésére, a román jognak az alternatív konfliktuskezelés területén az uniós joggal való harmonizációjára, valamint a korrupció visszaszorítására tett erőfeszítéseket.

A törvény meghatározása szerint a „mediáció egy választható és informális konfliktuskezelési eljárás, amelyre a semlegesség, az elfogulatlanság és a szakmai titoktartás elveinek figyelembevételével, és egy harmadik személy (a mediátor) segítségével kerül sor.” Természetes és jogi személyek is kérhetik mediáció alkalmazását a vitás ügyekben, még akkor is, ha a bírósági eljárás (a tárgyalási szakasz) már elkezdődött, de a jogerős határozat még nem született meg. A 2006. évi 192. törvény 6. §-a alapján a bíróságok és a választott bíróságok kötelesek felhívni a felek figyelmét a mediáció lehetőségére, ha a jogszabályi feltételek ezt lehetővé teszik. A hatályos jogszabályok szerint a mediáció polgári jogi, kereskedelmi jogi, családjogi és büntetőjogi ügyekben megengedett. A mediációs eljárás során kötelező jogi segítséget és (szükség esetén) tolmácsot biztosítani.

A román parlamentnek benyújtott eredeti törvénytervezet lehetővé tette volna mediációs szolgáltatások nyújtását magánjogi és közjogi szervezetek, valamint természetes személyek számára is, ha a

jogszabályban meghatározott feltételeket teljesítik. A 2006. évi 192. törvényparlament által elfogadott végleges változatában ez a rendelkezés módosult. A 22. § úgy rendelkezik, hogy a mediátorok kizárólag egyesületi formában – együttműködési szerződés alapján – vagy más típusú civil szervezetek keretében működhetnek. Ebből az következik, hogy Romániában kizárólag magánjogi szervezetek nyújthatnak mediátori szolgáltatást. A mediátorok tevékenységét egy ún. Nemzeti Tanács felügyeli; a testület kilenc tagját kétéves ciklusokra választják. A Tanács 2007 augusztusában alakult meg, és 2007 októbere óta folytat akkreditációs tevékenységet. A jogszabályi háttér tehát egy olyan kvázi bírósági rendszert teremt, amely a helyreállító igazságszolgáltatás minimalista felfogású alkalmazását jelenti, mivel a helyreállító jellegű hatások elhanyagolhatók (ennek részletes elemzését ld.: Balahur 2007).

A jelenlegi román joggyakorlatban az alternatív vitarendezés még gyerekcipőben jár, mivel gyakorlatilag a mediációra korlátozódik, és a valódi helyreállító igazságszolgáltatási stratégiákat még nem alkalmazzák Romániában. Emiatt az alternatív vitarendezést csak retorikai szinten értékelték, de valódi, rendszerszemléletű hatásvizsgálatra még nem került sor.

A helyreállító igazságszolgáltatási gyakorlatok bevezetését főként alternatív kutatások, valamint civil szervezetek erőfeszítései alapozták meg.

2.4.3. A „reintegráló önbizalom” elméleti háttere

2.4.3.1. A helyreállító igazságszolgáltatás és a reintegráló mechanizmusok

Az elmúlt két évtizedben az egész világon elterjedtek a helyreállító igazságszolgáltatási gyakorlatok. Míg a folyamat kezdetén a helyreállító igazságszolgáltatási technikákat kisebb súlyú, jellemzően gyermekek és fiatalok által elkövetett bűncselekmények esetén alkalmazták, mára már erőszakos bűncselekmények, sőt, jelentősebb erőszakos konfliktusok esetén is gyakran igénybe veszik ezeket.

Az alábbiakban leírt szűk körre korlátozódó kísérletben helyreállító jellegű eszközöket (elsősorban körmodelleket) alkalmaztunk abból a célból, hogy két szakiskolában a szociális és pszichológiai környezet átszervezésével megállítsuk és megelőzzük a további erőszakot és a társak terrorizálását.

Abból az empirikus vizsgálatok (Walgrave 2002; Bazemore és Schiff 2005; Bailleur és Cartuyvelles 2007; Littlechild 2007; stb.) által is alátámasztott elvből indultunk ki, hogy a megengedőbb erőszakellenes eszközök hosszabb távon nagyobb hatásokkal szorítják vissza a gyermekek és a fiatalok erőszakos viselkedését.

John Braithwaite nagyhatású „reintegratív megszegényítés” elmélete alapozta meg a helyreállító igazságszolgáltatás elveit. Braithwaite szerint „a megszegényítés [...] nem más, mint a polgárok személyes felelősségérzetének felébresztése, és annak éreztetése az elkövetővel, hogy a közösség többi tagja megalapozottan utasítja el az őket sértő bűnözői magatartást” (Braithwaite 1989).

Braithwaite álláspontja szerint legalább két típusú szégyen, megszegényítés létezik. Az egyik a megbélyegzésnek, a stigmatizációnak felel meg, de van egy másik fajta megszegényítés is, amely segítséget nyújt a büntetőjogi szabályokat megsértő személyeknek a társadalomba való visszailleszkedésben. Kizárólag a „reintegratív megszegényítés tudja visszaszorítani a bűnözést; a stigmatizáció az elkövetőt a bűnözői szubkultúrák felé taszítja”. Braithwaite leszögezi továbbá, hogy „[...] a stigmatizáció kizárása esetén a megszegényítés lehet a társadalmi kontroll leghatékonyabb eszköze” (Braithwaite 1989).

A reintegratív megszegényítéssel foglalkozó kutatók megpróbálták azonosítani azokat a mechanizmusokat, amelyek a helyreállító igazságszolgáltatási eszközöket összekapcsolják az áldozat társadalomba való visszailleszkedésével. Az elmélet helytállóságának ilyen irányú vizsgálatára tekintettel megjegyezzük, hogy Braithwaite a szégyent univerzális, kultúrától és helytől független jelenségnek tekintette annak ellenére, hogy a reintegratív megszegényítést hatékonyabb eszköznek vélte a közösséggel való társadalmakban. Azt is le kell szögezni, hogy még a „pozitív” tartalmú „megszegényítés” is problémás lehet, hiszen gyakran megalázottsággal párosul, és ez a bűnözői szubkultúrák kialakulásának melegágya. Nem véletlen, hogy egy későbbi elemzésében Braithwaite inkább szégyenérzetről („*shame-guilt*”) beszél, ezzel is hangsúlyozva az egyéni felelősségérzet fontosságát, valamint az áldozattól való bocsánatkérés jelentőségét a helyreállítás folyamatában. Ez a fajta szégyen lehet ún. konstruktív szégyen. Nussbaum megfigyelte, hogy kizárólag az ilyen típusú, önértékelésből eredő szégyenen keresztül valószínűsíthető az elkövető viselkedésének megváltozása (Nussbaum 2004).

A pozitív, konstruktív szégyenérzetnek van kulturális oldala is, a szégyen ugyanis a különböző kultúrákban eltérő tartalmat hordoz. A büntetőjogot megsértő román gyermekekkel és fiatalokkal végzett kutatásaink során megfigyeltük, hogy a viselkedés megváltoztatása és a bűnözéstől való távoltartás összetett folyamat, és a (szimpla) megszegésénél sokkal többre van szükség. Ezzel párhuzamosan azt is megállapítottuk a gyermekek életmódjának vizsgálata alapján, hogy az erkölcsi-viselkedési szabályok mechanizmusában ma már nem játszik fontos szerepet a szégyenérzet. Ezeket a következtetéseket hasonló, gyermekek és fiatalok értékrendjével és életmódjával foglalkozó empirikus vizsgálatok is alátámasztják.

A fentiekben részletezett megfigyeléseinkre és következtetéseinkre tekintettel a két erőszak sújtotta szakiskola pszichoszociális környezetének átalakítására létrehozott kísérletünkben néhány olyan kiegészítő szempontot is figyelembe vettünk, amelyek segítségével rövidebb és hosszabb távon is hatékonyabbá kívántuk tenni a beavatkozási stratégiánkat.

Úgy véltük, hogy három érték, a méltóság, a kompetencia és az önbizalom elég erőt adnak ahhoz, hogy a tanulókat távol tartsák a bűnözéstől és az erőszakos viselkedéstől, a fenti értékekre támaszkodva pedig sikerrel átalakítható az oktatási környezet.

A méltóság egymás jogainak és kötelezettségeinek elismerésén és tiszteletben tartásán alapuló komplex viszony két ember vagy csoport, esetünkben a tanulók és a tanárok közt. A méltóságot erősíti a kompetencia és az önbizalom. A méltóság üres, absztrakt elvárás, ha nincs mögötte kompetencia és önbizalom is. Kutatási stratégiánk kialakításakor megkérdeztük a diákokat arról, hogy mennyiben érzik biztosítottaknak az ENSZ *gyermekjogi egyezményében* foglalt jogait. A vizsgálatban részt vevő diákokkal folytatott előzetes megbeszéléseken különös figyelmet fordítottunk az osztályban, illetve az iskolában hozott döntések meghozatalában való részvétel jogára (ld. az ENSZ gyermekjogi egyezményét, 12. cikk). Az általunk folytatott megbeszélések és interjúk feltárták, hogy a mintánkban szereplő 50 fiú számára teljesen ismeretlen gondolat volt az, hogy vannak jogaik, és ezeket gyakorolhatják is.

A kutatásunkban a kompetencia fogalma egy személy és a közösség közti kapcsolódási pontra vonatkozik. Bandura szerint a kompetencia egy ember hite abban, hogy „képes olyan teljesítményre, amely befolyásolni képes az életét meghatározó eseményeket” (Bandura 1994).

A kutatás során abból a feltételezésből indultunk ki, hogy ebben a környezetben az erőszak és az agresszív viselkedés több lényeges forrásból táplálkozik. A mintánkban szereplő fiatalok folyamatos megaláztatásnak, fájdalomnak és elnyomásnak voltak kitéve otthon és az iskolában is, ez pedig hozzájárult az erőszakos és agresszív viselkedésminták, mint mindennapi túlélési stratégiák (reakciók) kialakulásához.

Bandura az iskolát, a családot és a példaképeket nevezi meg a kompetencia kialakításának legfontosabb forrásaiként. A kutatásunkban a példaképeket és az iskolai háttérrel vizsgáltuk a kompetenciával összefüggésben.

Elemzési modellünkben az önbizalom a kompetencia kiegészítő eleme. Ennek megfelelően az önbizalom nem más, mint a kompetencia másik oldala, tehát az, hogy vajon a társadalom megítélése szerint „az egyén teljesítménye a társadalom számára értékes-e” (Honneth 1995).

2.4.3.2. A kutatás rövid ismertetése

A kutatás kitűzött célja egyrészt az volt, hogy az iskolai erőszak és agresszió megfékezésére és hosszú, illetve rövid távú megelőzésére alkalmas stratégia készüljön, másrészt pedig az, hogy a pszichoszociális környezet átalakításával alkalmassá tegyük az iskolát a tanulásra és a tanításra. Ezzel párhuzamosan empirikus adatokat kívántunk gyűjteni arról, hogy a helyreállító megközelítés hogyan tud hozzájárulni a szociális kötelékek újjáépítéséhez, különösen akkor, ha az emberi kapcsolatokat az iskolában jelen levő gyűlölet, megaláztatás és szenvedés megviselte.

A kutatás operatív célkitűzései

- Hozzájárulás a diákok kompetenciájának és önbizalmának kialakításához.
- Hozzájárulás a gyermekjogok jobb érvényesüléséhez az iskolai környezetben.
- Annak tudatosítása a diákok és a pedagógusok körében, hogy a helyreállító jellegű gyakorlatok jól alkalmazhatók a konfliktusok rendezésében és megelőzésében.
- A diákok és a pedagógusok képzése a helyreállító körmodellek létrehozatalának és működtetésének módjáról.

A helyzet

Szociálpolitikai és Közösségfejlesztési Kutatóközpontunkat egy helyi iskolaszék felkérte arra, hogy segítsünk egy három éve megoldatlan problémájukban. A megbízóink úgy érezték, hogy a kérdéses két Suceava megyei szakiskolában már annyira rossz a helyzet, hogy az erőszak és az agresszió válhat a két intézményben a természetes viselkedéssé. A két iskolában rendkívül magas volt a pedagógusok fluktuációja a tanulók erőszakos viselkedése és állandó fenyegetései miatt. A tanárok úgy vélték, hogy a testi épségük és elmeállapotuk is veszélyben van. Az utolsó csepp a pohárban az volt, amikor a teljes tanári kar felmondott két hétig tartó folyamatos rendbontás miatt, és két osztály tanár nélkül maradt. Az iskolaszék ekkor fordult hozzánk tanácsért.

A diákokkal készített interjúink és a velük folytatott beszélgetések során később kiderült, hogy a két iskola tanulói versenyeztek abban, hogy melyikük hatékonyabb a tanárok elzavarásában. Mivel az iskolában és az órákon „[...] a tanulás nem az első volt, hanem az utolsó. [...] megfélemlítettük a tanárokat, mert így akartuk meggyőzni őket arról, hogy jobb nekik másutt” (egy 17 éves fiú véleménye).

A minta leírása
A mintában mindkét Suceava megyei szakiskolából szerepeltettünk diákokat; a minta összesen 50 fiút tartalmazott. A diákok közül

- 35 esetében az egyik szülő munkanélküli volt,
- 10 gyereknek mindkét szülője külföldön dolgozott,
- 5 fiúnak mindkét szülője munkanélküli volt, és
- 20 közülük próbaidőn volt.

A kutatási stratégia és a kutatási terv

A kutatásunk két évig tartott. Az első évben az alábbi négy programot vezettük be.

1. A *példakép-program* keretében a két szakiskolából összesen 50 tanulót egy, a kutatók által tartott egy hónapos előkészítő tréning után egy félévre más iskolába küldtünk; a két befogadó iskolát a tanulók jó iskolai teljesítménye, az iskolai programok magas színvonala és a kellemes iskolai környezet miatt ismert iskolák közül választottuk ki. A programban közös sport- és kulturális eseményeket is szerveztünk minden hétfőjén a négy érintett iskola valamelyikében.
2. A *„konfliktusmentes iskola” program* keretében a két szakiskola tanulói és diákjai megismerkedhettek a helyreállító igazságszolgáltatási gyakorlatokkal. A programokban résztvevő tanulók és pedagógusok megtanulták, hogyan lehet létrehozni és irányítani helyreállító körmodelleket, és azt is, hogy ezek a körök hogyan alkalmazhatók a konfliktusok, valamint az osztályban és az iskolában felmerülő mindennapos nehézségek leküzdésére. A befogadó iskolák kérésére a programot a befogadó iskolákra is kiterjesztettük.

3. „Az én ideális iskolám” programot főként a mintában szereplő 50 diák kezdeményezésére hajtottuk végre. Az első program keretében gyűjtött visszajelzések szerint a tanulók azt szerették volna, ha a saját iskolájuk „használna a másik iskolához, tiszta lenne, a diákok rendben tartanák, lenne kert és virágok, sportpálya stb. [...] ha ilyen lenne a környezet, az barátságosabb lenne, és jobban menne a tanulás is” (egy 16 éves fiú véleménye). A kutatásban részt vevő tanulók azt is jelezték, hogy az ő iskolájuk csak akkor lesz a befogadó iskolához hasonlóan jó helyszín kulturális és sporteseményekhez, ha javul az iskoláról alkotott kép. A pénzügyi források szűkössége miatt az 50 részt vevő tanuló (később 30 további diákkal kiegészülve) önkéntes munkával füvesített egy területet az egyik iskola területén; ez lett az iskola első „zöldterülete”. Később az iskolaépületet is rendbehozták: minimális anyagi támogatás mellett sikerült három osztálytermet kifesteniük.

4. A *gyermekjogi program* volt a két szakiskolában végrehajtott negyedik program. A programban előadásokat tartottunk a mintában szereplő 50 diáknak és a tanároknak a gyermekjogi egyezményről, és segítettünk nekik tanár–diák bizottságok létrehozatalában azokon a területeken, ahol a diákokat érintő döntések születtek. (A bizottságokban a szülők is képviseltették magukat.)

A kutatás második évében a négy program folytatódott az iskola rendes működése mellett azzal, hogy a kutatók ekkor már csak felügyelték a programokat.

Értékelés és eredmények

A kutatási projekt értékelése során bebizonyosodott, hogy a programok sok fontos változást és pozitív eredményeket hoztak. A leglényegesebb tapasztalatok az alábbiak voltak.

- A kétéves időszak végére az erőszakos konfliktusok száma a két érintett iskolában 50%-kal csökkent, ráadásul a konfliktusok nagy része az osztálytermekre korlátozódott, és elsősorban nem iskolán belüli ellentétek voltak, hanem más iskolák diákjaival kerültek összetűzésbe a tanulók. Az erőszak mindkét iskolában csökkent, és nem kizárólag azokban az osztályokban, amelyek részt vettek a kutatásban. A záró értékelés alapján bebizonyosodott, hogy a kutatásban részt nem vevő tanulók is büszkéek voltak arra, hogy az iskolában valami „fontos” történik, és hogy „nem csak rossz dolgokról lesz híres az iskola”, hanem a konstruktív kezdeményezésről is (egy 18 éves diáklány véleménye).
- A helyreállító igazságszolgáltatási gyakorlatok (körmodellek) alkalmazására kiképzett diákok a tudásukat továbbadták a társaiknak, és a helyreállító igazságszolgáltatás vált a tényleges és potenciális konfliktusok rendezésének, valamint az egyéb nehézségek kezelésének elfogadott módszerévé.

- A helyreállító igazságszolgáltatási körök működtetése vált a szervezet konfliktusmegelőző és -rendező stratégiájává a tanárok és a diákok szemében is.
- Azok álltak a változások élére, akik korábban a legerőszakosabbak közé tartoztak; ők váltak az erőszakmentes és „zöld” iskola gyakorlatát leginkább támogató csoporttá.
- A mintában szereplő 50 diákkal folytatott záró interjúink során azt tapasztaltuk, hogy megváltozott a hozzáállásuk az iskolához, a tanárokhöz és a diáktársakhoz. Mindegyik saját személyes célt talált magának; főként azt, hogy leérettségizzenek, és utána állást találjanak vagy továbbtanuljanak. Sok diák szerint igazán felemelő érzés volt az, hogy a tanár–diák viszony egészen más volt akkor, amikor a jogaik és kötelességeik érvényesítésén (a tiszteleten) alapult, amikor az erőszak helyett együttműködtek és a helyreállító igazságszolgáltatás segítségével rendezték a konfliktusokat.
- A kompetenciával és az önbizalommal kapcsolatban a tanulók elmondták, hogy a kutatás előtt semmire sem becsülték magukat (ez például egy 16 éves lány véleménye volt), de a kutatás végére égett bennük a bizonyítási vágy, meg akarták mutatni, hogy ők igenis érnek valamit, és maguk mögött tudják hagyni az agresszív, a szabályokat felrúgó viselkedésmódot.
- A kétéves kutatás végén a tanári kar fluktuációja már korántsem volt jelentős mértékű.
- A kutatásban részt vevő tanulók iskolai teljesítménye javult. A hiányzások száma csökkent; a kutatásban részt vevő diákok már nem tekintették szokásosnak és természetesnek az iskolakerülést. A harmadik ciklusban részt vevő diákokra is pozitív hatással volt a program.
- A tanár–diák bizottságok gyakorlata az iskolai kultúra részévé vált, hozzájárult a gyermekjogok érvényesüléséhez, valamint elősegítette a diákok részvételét az őket érintő döntések meghozatalában.
- A programok hírének terjedése megsokszorozta azok hatását. Az iskolaszékek kérésére helyreállító igazságszolgáltatási képzéseket tartottunk diákoknak és tanároknak is további öt Suceava megyei középiskolában.

2.4.4. Konklúziók

A kutatási projekt igazolta, hogy az iskolai erőszak felszámolható megfelelő stratégiák és gyakorlatok alkalmazásával, amennyiben a változásokban a tanárok és a diákok is aktívan részt vesznek. Kutatásunk eredményei arra is rámutattak, hogy a helyreállító igazságszolgáltatás gyakorlatai elősegíthetik egy szervezet kultúrájának és értékrendszerének átalakítását, a diákok egymás közti, valamint a diákok és a tanárok közti szociális kötelékek helyreállítását.

A helyreállító igazságszolgáltatás technikáinak az erőszak megelőzésére és leküzdésére gyakorolt hatása nagyobb akkor, ha a diákok (illetve az áldozatok és az elkövetők) méltóságát, kompetenciáját és önbizalmát erősítő erőfeszítésekkel párosulnak.

Források

- Balahur, D. (2009) Le système Roumain de la justice des mineurs entre valeurs welfare et inflexions néo liberals. *Revue Deviance et société*, 33. évf., 3. szám: 315–333.
- Balahur, D. (2007) Restorative justice: an evaluative analysis. In: D. Balahur, B. Littlechild. és R. Smith *Restorative Justice Developments in Romania and Great Britain. Sociological-juridical enquiries and applied studies of social work.* Iasi: ALI. Cuza University Press: 21–75.
- Bailleau, F. és Y. Cartuyvels (2007) *La justice pénale des mineurs en Europe. Entre modèle Welfare et inflexion néo-libérales.* Paris: L’Harmattan, Coll. Déviance et Société
- Bandura, A. (1994) Self-efficacy. In: V. S. Ramachaudran (szerk.) *Encyclopedia of human behavior*, [4. kötet] New York: New York Academic Press: 71–78.
- Bazemore, G. és M. Schiff (2005) *Juvenile justice reform and restorative justice. Building theory and policy from practice.* Portland [OR]: Willan Publishing.
- Bottoms, A. (2003) Some Sociological Reflections on Restorative Justice. In: A. von Hirsch, J. Roberts, A. Bottoms, K. Roach és M. Schiff (szerk.) *Restorative Justice and Criminal Justice: Competing or Reconcilable Paradigms?* Oxford: Hart Publishing
- Braithwaite, J. (2002) *Restorative Justice and Responsive Regulations.* Oxford: Oxford University Press
- Braithwaite, J. (1989) *Crime, Shame and Reintegration.* Cambridge: Cambridge University Press
- Honneth, A. (1995) *The Struggle for Recognition.* Cambridge: Polity Press: 129.
- Littlechild, B. (2007) Restorative justice – current formulations, advantages and criticism in England and Wales. In: D. Balahur, B. Littlechild és R. Smith *Restorative Justice Developments in Romania and Great Britain.* Sociological-juridical enquiries and applied studies of social work. Iasi: ALI. Cuza University Press: 193–212.
- Nussbam, M. (2004) *Hiding from Humanity.* Princeton [NJ]: Princeton University Press
- Walgrave, L. (szerk.) (2002) *Restorative Justice and the Law.* Cullompton [UK]: Willan Publishing

Dokumentumok

- ENSZ – Gyermekjogi Bizottság, 44/25. sz. határozat *Egyezmény a gyermekek jogairól* (1989. november 20.) (www.un.org/Depts/dhl/res/resa44.htm)

Ivány Borbála
Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium (Magyarország)
Kapcsolat +++ borbala.ivany@irm.gov.hu

2.5.

Iskolai konfliktusok feloldása: „Biztonságos Iskola” kezdeményezések Magyarországon

2.5.1. Bevezetés

Az államigazgatásban dolgozva lehetőség adódik arra, hogy a jogszabályok előkészítésén, véleményezésén túl – a szolgáltató közigazgatás szellemében – az innováció, a fejlesztés hátterének megteremtése érdekében más, Magyarországon talán még szokatlan tevékenységeket végezzünk: pályáztatunk, helyi programok végrehajtását menedzseljük.

A munka fontos része, hogy a pályázati programok koordinációja és nyomon követése révén a legjobb kísérleti programok eredményét és gyakorlatát „beforgatjuk” az igazságszolgáltatás, szociális ellátás, büntetés-végrehajtás, oktatás alrendszereibe azok fejlesztése, illetve az egyes tevékenységek normativitásának biztosítása érdekében. Tekintettel e speciális helyzetre, a többséggel ellentétben – az elmélyült vizsgálódásokat nélkülözve ugyan, de – rálátunk társadalmi folyamatokra, a gyakorlat konkrét eseményeire, így az iskolai erőszak, illetve biztonság kérdésére is.

2.5.2. Az iskolai erőszak magyarországi megjelenése a felszínen

A szakirodalom tanúsága szerint az iskolában, a gyerekek között előforduló erőszakos esetek nem a huszonegyedik század termékei. Ennek ellenére Magyarországon az iskolai erőszak kérdésköre csupán 2008-ban került a közbeszéd középpontjába.

Egy budapesti, részben gettósodott belső kerület iskolájában a középiskola első osztályába járó diák csapteleppel fenyegetőzött, illetve rúgásokat imitált tanárával szemben. A jelenetet az egyik osztálytárs vette fel mobiltelefonjával és tette közzé egy videómegosztón, később így került a felvétel a televíziócsatornákhöz.³ Az eset a médiába „tanárverés” címkével került be. Való igaz, a gyerek fenyegeti a fizikatanárt, de fizikailag nem bántalmazza. A bírósági eljárás során ugyanakkor kiderült, hogy az egyik rúgás elérte a tanárt, noha ez nem látszik a felvételen. A cselekmény büntetőjogi minősítésétől függetlenül, valamint attól, hogy a tanuló valóban hozzáért-e a tanárhoz, nem kétséges, hogy a történetek súlyosan megalázóak. Természetesen a látottakat nem hagyhatjuk figyelmen kívül, még akkor sem, ha tulajdonképpen nem történt verés, még akkor sem, ha utóbb olyan értesülések is napvilágot láttak, hogy a fizikatanár nem feltétlenül a legmegfelelőbb módon bánt az osztály tagjaival, több súlyos konfliktusuk volt. Tehát az ügygel mint egyszeri esettel és ezen túl is, mint egyre általánosabb, avagy inkább mind gyakrabban nyilvánosságra kerülő jelenséggel foglalkozni kell.

A sajtó több hasonló esetről is beszámolt. A közvélemény meglehetősen szélsőségesen reagált az eseményekre. Ugyan reprezentatív eredményekkel nem szolgálnak az internetes portálok kommentárjai, de megállapítható, hogy a véleményt nyilvánítók elsöprő többsége legyenhőbb esetben is azt tartotta megoldásnak, ha az agresszív gyerekeket kizárják az iskolából. Az internetes bejegyzések közül sok a diszkriminatív, stigmatizáló, az iskolai erőszakot jellemzően etnikai kérdésnek tekinti. A politika megosztott volt, ahogy a szakma is. A pedagógusok talán legjelentékenyebb szakszervezete a tanárok erősebb, akár büntetőjogi védelmét, a gyerekek iskolából történő kizárásának megkönnyítését követelte. Álláspontjukhoz politikusok is csatlakoztak. A fenti esetben a polgármester a kerület összes iskolájából kitiltotta a fizikatanárt fenyegető gyereket. Ezzel szemben a magas szintű szakmai vezetés, az oktatási kormányzat az „integrációs típusú”, valódi megoldások mellett tette le a voksát.

Talán tipikusnak nevezhető az a helyzet, hogy szélesebb körben, nyilvánosan először akkor kezdtünk el az iskolai erőszakról beszélni, amikor a bizonyítékul szolgáló videófelvételt láttuk. Szegénységi bizonyítvány, hogy a diák–diák elleni erőszakos esetek vagy a mindenki által ismert, de nyilvánosságot nem kapó cselekmények nem érték el azt a szintet, hogy a szakma komoly diskurzust kezdeményezzen.

A közfelháborodásnak köszönhetően indult meg a vita és megoldáskeresés. Persze a felszínre kizárólag a súlyos esetek kerültek, a jelenség „kipattanását” követően azonban fokozott gyakorisággal. Az átlagpolgár joggal érezhette azt, hogy a gyerekek hirtelen

különösen erőszakossá váltak, holott a kutatási adatok ezzel ellentétes állapotokat tükröztek, azt, hogy a jelenség előfordulása állandó. A vizsgálatok (például *Iskoláskorú gyermekek egészségmagatartása*)⁴ és látenciakutatások szerint az elmúlt években nem nőtt az erőszakos esetek száma, a magyarországi eredmények az európai mezőny hátsó felében, de legfeljebb az átlagos szinten helyezkednek el. A bűnügyi statisztika adatait vizsgálva azt állapíthatjuk meg, hogy a gyermek- és fiatalkori bűnözés mutatói stagnálnak, noha a korosztályi létszám némileg csökken. Ezzel együtt különös figyelmet érdemel az a 2008-ban mért adat, amely szerint a gyermekkorúak, tehát a 14 évnél fiatalabb korosztály tagjai, de különösen a 13 évesek a korábbiakban mértnél jóval gyakrabban válnak erőszakos vagy garázda bűncselekmény áldozatává. Tekintettel azonban a kevésbé súlyos esetek kiemelkedően látens jellegére, a gyakran kedvezőtlen intézményi környezetre, valamint arra, hogy a közfigyelem miatt feltételezhetően emelkedett a feljelentési hajlandóság és a bűnüldöző szervek gondossága,⁵ a bűncselekményi gyakoriság valódi növekedése fenntartásokkal kezelendő, azaz a közérdeklődés aktivizálódása és ezáltal az egyéni érzékenységek is nagyban „hozzájárulhatott” az iskolai erőszak statisztikákban mért terjedéséhez.

Egy évvel ezelőtt tehát elindult valami. Elkezdtünk beszélni, vitatkozni. Mire jutottunk?

2.5.3. Megoldási javaslatok

A rövid helyzetismertetést követően azt vizsgálom, hogy az iskolai biztonság megteremtése érdekében milyen kezdeményezések születtek és nyertek polgárjogot a konfliktusok kezelésére az állam, az önkormányzat, az egyes iskolák és civil szervezetek szintjén, illetve ezek segítségével. A vizsgálat során azokra a kezdeményezésekre, gyakorlatokra koncentrálok, amelyek összhangban állnak a bűnmegelőzési munka vezérfonalát jelentő, a *társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiájáról* szóló országgyűlési határozattal (2003). Tehát a kedvezőtlennek tűnő folyamatok ellenére továbbra is kiállok a – bűnmegelőzési stratégia által előírányzott – komplex ifjúságpolitikai, a bűnmegelőzés tapasztalataira is építő beavatkozások szükségessége mellett, és elvetem a kirekesztésre, represszív intézkedésekre alapozó javaslatokat.

A következőkben tehát a pozitív, működőképes példákat, jó gyakorlatokat fogom bemutatni és tartózkodom az olyan próbálkozások ismertetésétől, mint például az iskolai térfigyelő kamerák telepítése vagy a büntetőjogi szabályozás szigorítása, a közösségi formák megbontása, amelyeket nem tartok megfelelőnek a stratégia által előírányzott célok megvalósítására.

2.5.3.1. Kormányzati reakciók

Az oktatási kormányzat intézkedései

Jelentős eredmény, hogy e konkrét ügyben a kormányzat azonnal reagált az erőszakra. Az oktatásért felelős tárca létrehozta az „Iskola Biztonságáért Bizottságot”. A bizottság tagjai oktatással foglalkozó szakemberek, pedagógusok, szülői szervezetek képviselői, valamint az érintett minisztériumok munkatársai voltak. A bizottságban a bűnmegelőzési szakterület is képviseltette magát.

A bizottság *állásfoglalása* (2008) szerint az iskolai erőszak kialakulásáért és megoldásáért is a szakemberek, szülők, gyerekek közös felelősséggel tartoznak. Az állásfoglalás értelmében az oktatási-nevelési intézmények működésére vonatkozó jogszabályok megfelelőek, azok tartalommal való kitöltése azonban elengedhetetlen hatékony érvényesülésükhöz. Összehangolt cselekvésre van szükség, amelynek érdekében az oktatási intézményeknek nyitniuk kell a kívülről induló kezdeményezések irányába, így például be kell fogadniuk és ösztönözniük kell a gyermekvédelmi jelzőrendszer⁶ szereplőinek iskolai szerepvállalását vagy a szülőkkel és civil szervezetekkel való együttműködést.

A bizottság tagsága többségének meggyőződése volt, hogy a megoldást kizárólag pedagógiai eszközök jelentik. Ennek érdekében a bizottság több konkrét javaslatot tett, ezek közül a bűnmegelőzési relevanciával rendelkezőket emelem ki, amelyek közvetlenül és akár rövidtávon is jelenthetik az erőszakos esetek visszaszorítását és kezelését. A bizottság javasolta a jó gyakorlatok összegyűjtését, az iskola gyermekvédelmi, nevelési funkcióinak erősítését, szakmai kapcsolat kiépítését a pszichológussal. A bizottság támogatta az oktatási-nevelési intézmények integrációját, együttműködésük javítását. Elengedhetetlennek

³ Ld.: <http://www.youtube.com/watch?v=vz0TBz2n98&feature=related>.

⁴ Ld.: <http://www.hbsc.org/countries/hungary.html>.

⁵ Jelentés a korábbi évek bűnügyi helyzet-képéről és a végrehajtott intézkedésekről, ld.: <http://www.bunmegelozes.hu/index.html?pid=1719>.

⁶ A gyermekvédelmi jelzőrendszer tagjai – a gyermekek védelméről és a gyámsági igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény 17. §-a értelmében – az egészségügyi szolgáltatást nyújtó intézmények (védőnői szolgálat, háziorvos, gyermekorvos), a családsegítő szolgálat, a közoktatási intézmények (például iskola, nevelési tanácsadó), a rendőrség, az ügyészség, a bíróság, az Igazságügyi Hivatal szolgálatai (például pártfogó felügyelői, áldozatsegítő) a menekültekkel foglalkozó szervezetek, valamint társadalmi szervezetek és egyházak. A gyermekvédelmi jelzőrendszer tagjai a gyermek veszélyeztetése esetén jelzéssel kötelesek élni a gyermekjóléti szolgálatnál. A megjelölt szervezetek a gyermek veszélyeztetettségének megelőzése és megszüntetése érdekében kötelesek együttműködni, egymást kölcsönösen tájékoztatni.

tartotta a diákönkormányzatok, a diákok döntéshozó funkciójának, a közösségi fórumok szerepének megerősítését. Az erőszak megelőzésének jó módszere a sport- és művészeti foglalkozások előtérbe helyezése. A grémium továbbá kiemelte, hogy a konfliktusmegelőző, erőszakcsökkentő eljárásoknak mindennapos gyakorlattá kell válnia, ezért a bizottság javasolta a konfliktuskezelő gyakorlatok, konfliktuskezelő technikák országos elterjesztésére szolgáló önálló programok szervezését.

Az oktatási kormányzat a bizottsági javaslat alapján az oktatási tárca háttérintézményének irányításával létrehozta a „Biztonságos Iskola” mozgalmat. A megmozdulás keretében például pályázatot írtak ki, amelyen általános és középiskolák indulhattak és nyerhettek kisebb összegű támogatást, ha erőszak megelőzésére szolgáló jó gyakorlatokat mutattak be. Több regionális konferenciát szerveztek, amelyen a résztvevők előadásokat hallgathattak e jó gyakorlatokról, és megismerhették a díjazott pályaműveket. Létrehoztak egy segélyvonalat, ahol tanárok, diákok, szülők kaphatnak tanácsot, segítséget. Az oktatási kormányzat elérte, hogy forrást csoportosítsanak át a kistérségi iskolapszichológusi hálózat kiépítésére, bővítésére. Egy jogszabályváltozásnak köszönhetően kötelezővé vált a diák, szülő, pedagógus és az adott konfliktusban érintett más személyek részvétele, megjelenése az iskolapszichológusi és konfliktuskezelési eljárásban.

Legjelentősebb, azonnali eredményeket hozó projektként újtára indult az a hároméves program, amely az oktatási rendszer leginkább hátrányos helyzetben lévő szereplőit, a szakiskolák terén célozta meg az alternatív vitarendezés elterjesztését. Ennek szakmai hátterét a több mint öt éve működő, az iskolai konfliktusokat mediációs, békés vitarendezési eljárással rendezni kívánó, ingyenes eljárást biztosító Oktatásügyi Közvetítői Szolgálat adta. A program kitűzött céljai a következők voltak:

- a célcsoportot jelentő szakképző iskolákban javuljon az iskolák és a szülők kapcsolata,
- a resztoratív eljárások alkalmazásával csökkenjen az erőszak,
- a hátrányos helyzetű gyermekek segítséget kapjanak beilleszkedésükhöz,
- erősödjön az iskolák és környezetük közötti kommunikáció.

A program során a vitában álló felek közvetlen szolgáltatásként mediációs eljárásban vehettek részt, továbbá olyan képzésekben részesülhettek, amelynek technikáit a mindennapi gyakorlatban is használhatják a tanárok és diákok. A leginkább hátrányos helyzetű régiókba tervezett projekt közvetlen, helyi szolgáltatást kínált.

A jelentős eredményekkel kecsegtető és valós tartalommal bíró program azonban megtorpant, más irányt vett,⁷ noha fontos lenne a projektet az eredetileg meghatározott célok szerint folytatni, végrehajtani, szemben a leginkább felületi kezelést jelentő konferenciákkal, címadományozásokkal, még akkor is, ha utóbbiak nagyobb nyilvánosságot, átmenetileg több – ám gyorsan múló – eredményt hoznak.

Az oktatási kormányzatnak – az időközben megjelenő civil kezdeményezésekre is figyelemmel – az országos program révén erőteljesen, közvetlen szolgáltatások biztosításával kell fellépnie az iskolai biztonság megteremtése érdekében. Kézszelhető, elérhető, közvetlenül az oktatás szereplőit számára nyújtott, a mindennapi életben hatékonyan használható eszközöket kell biztosítani. A tényleges megoldást csak attól remélhetjük, ha az adott iskola intézményi kultúrája, a szervezet egésze változik, ha portástól az igazgatóig mindenkit, elsősorban pedig természetesen a gyerekeket sikerül bevonni a toleráns, békés, konstruktív iskolai légkör megteremtésébe, akár az Iskola Biztonságáért Bizottság által jelzett és azóta már oly’ sok szervezet, csoport által ismételt, kiegészített elvek, irányok megvalósítása mentén. A változást csak a helyben, személyre szabott, komplex jelleggel biztosított szolgáltatásokkal érhetjük el, nem az amúgy is fogékony iskolai szereplőknek szervezett képzéseken, konferenciákon.

Az igazságügyi kormányzat lépései

Az igazságügyi kormányzatban elsősorban a bűnmegelőzési – mint ágazatokon átívelő, horizontális – szakpolitika foglalkozik az iskolai erőszak megelőzésével. A bűnmegelőzési tevékenység alapdokumentuma a *Társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája*, amelyet a magyar országgyűlés 2003-ban fogadott el; egyik prioritása a gyermek- és fiatalkori bűnözés megelőzése, csökkentése.

A stratégia és az évente megalkotott cselekvési programok általában véve és az erőszakos cselekmények kezelésére is, különösen pedig a gyermekek által tanúsított agresszív esetek megoldására a békés konfliktuskezelés technikáinak oktatását, a helyreállító igazságszolgáltatás eszközeinek alkalmazását, a tolerancia erősítését irányozzák elő. Már a 2003-as hosszú távú stratégia – amely tehát jóval a felszínre került agressziós eseteket megelőzően született – kiemeli, hogy meg kell teremteni annak lehetőségét, hogy az erőszakos viselkedést tanúsító fiatalok szembesüljenek tettük következményeivel, és fejlődjön az erkölcsi felelősségük. Az éves bűnmegelőzési feladatokat meghatározó cselekvési programok pedig kifejezetten előírják

- az iskolai és iskolakörnyéki erőszak megelőzésére készített intézkedések kialakítását,
- a kortárs-segítő programok megvalósítását a gyerekek integrációs gondjainak megoldására,
- a békéltetési és jóvátételi modellek alkalmazását,
- a szabadidős és a közös szülő-gyerek programok terjesztését.

Az iskolai erőszak felbukkanásakor a jelenség megelőzése érdekében a bűnmegelőzési szakterület fenntartotta javaslatát a gyermekvédelmi jelzőrendszer folyamatos fejlesztésére és professzionalizálására, arra, hogy az iskolák aktívan vegyenek részt a hálózat működtetésében, vállaljanak szerepet az esetkonferenciákon, esetmegbeszéléseken; javaslatot tett nyitott iskolák szervezésére, azaz arra, hogy az intézmények partneri hálóban működjenek együtt, legyenek nyitottak a civil és szülői kezdeményezésekre, ezeket támogassák, segítsenek a megszervezésükben. Fontos az is, hogy az oktatási szereplők számára elérhetőek legyenek a segítő szolgáltatások és szakemberek, tehát álljon rendelkezésre az oktatási intézményben a szabadidő-szervező, a pszichológus és a szociális munkás.

A cselekvési tervekben megfogalmazott feladatok – többek közt – pályázati felhíváson támogatást nyert modellprojektek révén valósulhatnak meg. Ezek közül egyet később, a civil kezdeményezések között ismertetek. Azért egy civil szervezet programját mutatom be, mert az iskolák, oktatási intézmények elvéve megvalósítói a pályázati projekteknek, a civilek által megvalósított példák ugyanakkor jól alkalmazhatóak az iskolai gyakorlatban is.

A fenti rövid leírás alapján is látható, hogy az igazságügyi és oktatási kormányzat elképzelései azonos irányba mutatnak. Ennek köszönhetően az elmúlt években kialakult az a tudásbázis, amely megfelelő alapot teremt a továbblépésre. Több intézmény, intézet tett hasonló javaslatot az iskolai erőszak kezelésére, a szakma tehát egy irányban gondolkodik. Ennek ellenére nem érzékelhető átfogó cselekvés, csupán fragmentált, némileg látszatjellegű intézkedésekkel, próbálkozásokkal találkozunk. Ez arra is visszavezethető, hogy az egyes szereplők nem közösen cselekszenek, hanem egymástól elszigetelve folytatnak párhuzamos tevékenységeket, pedig érdemes lenne az erőforrásokat egy irányba összpontosítani, mert csak így érhetnénk el eredményeket.

⁷ A program szimpla többlépcsős képzésre degradálódott, amelyben egyéni jelentkezés alapján részt vehetnek a pedagógusok. Ez sokkal kevésbé integrált az iskolai életbe, ezért – álláspontom szerint – sokkal kevésbé is lehet hatékony; továbbá képzés típusú fejlesztés rengeteg van, a program eredeti célkitűzése így viszont elveszett. Ld.: <http://ofi.hu/mediacio-ofi-hu/beszamolok-nszft-2009>.

2.5.3.2. A helyi önkormányzat kezdeményezése

A Dominó Általános Iskolát a fővárosi kilencedik kerületi önkormányzata tartja fenn. A gyerekek többségének környezetébe korábban nem sikerült beilleszkednie, rendszerint magatartászavarral küzdenek. Olyan tinédzserek járnak például az iskolába, akik így nyilatkoznak: „[Ha] idegesítenek a tanárok meg a gyerekek, akkor kimegyek az óráról. Mindig ideges vagyok. Kimegyek, azt’ lenyugtatom magam, elszívok egy cigit. [...] Az erőszak igen, az megoldás. Megverem, azt’ kész.”⁸

A Dominó Általános Iskolában a *Presley Ridge Alapítvány* segítségével az oktatás és nevelés komplex rendszerét teremtették meg. Ennek keretében a gyerekek újratanulják a szociális készségeket, a korábbi szociális tanulás során kialakult viselkedésformáikat korrigálják. A tantestületben tanárok, családi kapcsolattartók, programkoordinátorok találhatók, akik jól kiegészítik egymás tevékenységét, együttműködésük igen hatékony. A szülőkkel való kapcsolattartás rendszeres és aktív.

Az iskolában dolgozó programkoordinátor iskolában megvalósított programról szóló *beszámolója*⁹ szerint a gyerekeknek a tanulmányi eredményükre és a magaviseletükre vonatkozó nagyon konkrét céljaik vannak. „Nem az a célkitűzése egy gyereknek, hogy »Jó leszek«. Ezt sokkal jobban próbáljuk konkretizálni, úgy fogalmazunk például, hogy »A helyemen maradok a tanítási óra alatt« vagy »Tisztelettel beszélek a társaimmal«, de egészen speciális dolgok is előfordulnak. Van egy olyan tanuló, aki rengeteget köpköd. Mindent és mindenkit leköp, ami és aki a környezetében van. Itt nyilván valamilyen pót- vagy kényszeres cselekvésről van szó. A hiperaktív fiú kezdeti célkitűzése az volt, hogy »A nyálat a számban tartom«, tehát pozitív formában foglalmaztuk meg a gyerekekkel közösen, hogy nem köpköd. De ez nem ment a fiúnak, kudarcos volt a próbálkozás. Ezért módosítottunk a célkitűzésen: »A társaimat és a társaim dolgait nem köpködöm«. Az iskolakezdéstől számított hosszú, hét hónapos folyamat során sikerült elérni, hogy a fiú sokkal kevesebbet köpködjön.”

Ha egy diák betartja vállalását, akkor a dicséret mellett elismerésként iskolapénzt („petákot”) kap, amelyet döntése szerint költhet el az erre kialakított boltban. De természetesen annak is van következménye, ha nem sikerül teljesíteni a vállalást, ekkor jóvá kell tenni a hibát. Az iskola tehát jutalmazó rendszerben működik. A jutalmazás folyamatos visszajelzéssel párosul, akár negatív, akár pozitív irányban. Fontos, hogy a működés nem az iskolai pénz megszerzéséről, a tárgyi jutalomról szól önmagában, hanem arról, hogy a gyerekek viselkedésükről a rendszeres értékelések révén állandó visszajelzést kapnak a tanároktól és egymástól, sőt önmaguktól. Az iskolai szakemberek arról számolnak be, hogy így a fejlődés iránti igény és az elvárások belső igényekké és elvárásokká válnak. A gyerekekkel való egyéni foglalkozás mellett a szülőknek is sok visszajelzést adnak a pedagógusok, ezt a szülők többsége pozitívan értékeli.

2.5.3.3. Az oktatási intézmény nyújtotta alternatíva

A Zöld Kakas Líceum alapítványi szakközépiskola, több mint 10 éve működik. „Második esély” iskola, olyan diákoknak hozták létre, akiket más középiskolákból eltanácsoltak, akik „túl vannak az oktatási rendszer tűrőképességén”. A fiatalok kénytelenek voltak eljönni középiskolájukból, annak ellenére, hogy képességeik alapján érettségit kellene tenniük, érdemesek a továbbtanulásra. Ahogy az iskola nevezi tanulóit, „zűrös fiatalok”.

1. kép

Alkotókör a Zöld Kakas Líceumban

(Forrás: www.album.zoldkakas.hu/main.php?cmd=imageview&var1=T%E9manap+2007.10.19/S7301439.jpg)

Az iskola életét és működését a resztoratív szemlélet határozza meg. A resztorativitás az iskola szervezeti kultúrájának alapköve. Először csak egyedi esetekben facilitáltak, de később rájöttek, hogy az elv csak akkor működik, ha a resztoratív szemlélet a mindennapokban, folyamatosan jelen van, és a közösség működési elve lesz. A Zöld Kakasban a „szemtől-szembe” konfliktuskezelés módszerét alkalmazzák. A módszer két pillére a kortárs-facilitátorok sajátélményű képzése és a konfliktushelyzetek kezelése közösségi konferencia-módszerrel. Ennek keretében strukturált beszélgetésbe vonják be azokat, akik érintettek egy enyhébb vagy súlyosabb konfliktusban. Az aktuális normasértés esetén a megbeszélésben részt vesznek az elkövető(k), az áldozat(ok), hozzátartozók, barátai, valamint az érintett közösség tagjai. A módszer célja természetesen az, hogy az érintettek meg tudják beszélni az okozott kár vagy cselekmény hatásait, valamint dönteni tudjanak a károk jóvátételéről és a kapcsolatok helyreállításáról. Itt tehát a közösség szabályozó szerepe valósul meg.

Az iskolában nagy hangsúlyt helyeznek a személyes segítségre, a mentorálásra. A bekerülést követően azonnal ideiglenes mentort kap minden diák, aki az első egy hónapban segíti a fiatalt: közösen állítják össze az éves tanulási tervet. Egy hónap múlva ünnepélyes keretek között mentorválasztás történik. Ez kölcsönös választás. Később a diák és a mentor együtt tűzi ki a viselkedésre, az iskolában való megjelenésre, bejárásra, tanulmányi eredményre vonatkozó célokat. A célok elérése érdekében szükség esetén kisebb szerződéseket kötnek a gyerekek és a pedagógusok és a szakmai csapat. Több szerződés is futhat párhuzamosan; egy-egy szerződést kétszer lehet megsérteni, a harmadik szerződésszegés után az együttműködés megszűnik a diák és az iskola között. Az iskola tízéves működése alatt csak nagyon ritkán fordult elő az, hogy a harmadik szerződésszegést megelőzően ne sikerült volna közös, minden fél által elfogadható megoldást találni.

A munkát természetesen széleskörűen felkészült pedagógusokból, szociális munkásokból, munkaerő-piaci szakemberekből, mentálhigiénikusokból, pszichológusokból álló szakmai csapat segíti.

2.5.3.4. Az igazságügyi kormányzat által támogatott civil know-how

A resztoratív módszerek terjesztése

A Zöld Kakas módszerének, szemléletének kiterjesztését segítette az igazságügyi kormányzat bűnmegelőzési pályázatán nyert támogatás. Ez lehetőséget adott arra, hogy egy fővárosi kerületben az érdeklődő szakemberek – pedagógusok, szociális területen dolgozók – elsajátíthassák a szemtől-szembe konfliktuskezelő technikát.

2. kép

A „Ha bejön, akkor bejössz?”

– Alternatív programok és konfliktusmegoldási módszerek a gyakorlatban című projekt logója

Ha bejön, akkor bejössz?

A pályázat tapasztalata az volt, hogy a pedagógusok és szociális munkások által ma rendszeresen alkalmazott módszer, azaz hogy kitalálják, megmondják, előírják a kliensek helyett a megoldásokat, rendszerint kudarcos. Ez az eszköztelenség tévhitét teremti meg az érintettekben. A resztoratív módszerek bevezetése jelentős eredményeket hozhat, ehhez azonban intézményi működéseket, szervezeteket, rendszereket kell átalakítani.

Kortárs-segítés az erőszak megelőzésére

A bűnmegelőzési szakpolitika 2004-től kezdődően több olyan civil kezdeményezést támogatott, amelyek célja a gyermek- és fiatalkori bűnözés csökkentése volt a társadalmi fejlesztés révén, a tolerancia és integráció megerősítésével. Valamennyi pályázati program helyi kezdeményezés volt, amely szakmai szervezetek partnerségi együttműködése keretében valósult meg. Az iskolai és iskola környéki erőszak megelőzése pályázati kiíráson nyert támogatást programjával az esztergomi Fényközpont a Szent Jakab Alapítvánnyal közösen.

A program első szintje a kortárs-segítő képzés volt. A képzés különlegessége az volt, hogy speciális célcsoportokat is bevontak, olyan gyerekeket, akik általában kimaradnak az ilyen típusú programokból. A segítő attitűddel rendelkező gimnazistákon és főiskolásokon kívül tehát hátrányos helyzetű fiatalok, nevelőotthonban élők, pártfogó felügyelet alatt állók, elterelés alatt lévők, nevelőszülőknél élő gyerekek is részt vettek a csoportok munkájában. A modellprojekt másik alappillére az volt, hogy a kortárs-segítők bűncselekmény-típusokat modelleztek és azokról, valamint a kapcsolódó deviáns magatartásformákról szóló kisfilmeket forgattak. A cél természetesen elsősorban a terápia, a kezelés, a közösségépítés volt. A résztvevő gyerekek találták ki a forgatókönyvet, ők írták a zenéket és játszották a szerepeket. A filmek a lopásról, prostitúcióról, drogkereskedelemről, a családon belüli erőszak jelenségéről, játékszenvedélyről szóltak. A projektfelelős így ír egy szereplőről: „Babunka 17 éves fiú. Már korábban is részt vett a programokban. Most azonban nem csupán egyszerű szereplőként van jelen, hanem a tényleges alkotómunkából is kiveszi részét. Tavaly még alig tudott megszólalni, idén viszont már ilyeneket mondott: »Nekem az a véleményem...«, » Ahogy nézem a többieket, az jutott eszembe...«; vagy itt van Gergő, aki 16 éves és hatodik osztályos. A programba kerülését követően jelentős, pozitív változásokat figyelhattunk meg nála, amelyeket a gyermekvédelmisek, a pedagógusok és a szülők is megerősítettek. Bár Gergő nagyon nehezen tud olvasni, a szöveget mégis ő tanulta meg elsőként. Azóta is a leglelkesebb, mindig jelen van, még akkor is, ha nincs szerepe. Már az iskolába is rendszeresen bejár...”¹⁰

A filmeket és a hozzá készült módszertani anyagot 2008 óta több száz szakember használja saját csoportjában. A visszajelzések szerint a filmek jól, hatékonyan alkalmazhatóak a bűnmegelőzésben és a konfliktus-megelőzésben. A programot az Európai Bűnmegelőzési Hálózat jó gyakorlatként ismeri el, így a mindennapi iskolai gyakorlatban is lehetne belőle meríteni.

¹⁰ A projektfelelős, Hentes Ildikó beszámolójából <http://www.bunmegelozes.hu/index.html?pid=354&=<=hu>.

2.5.4. Összegzés

Hova jutottunk az elmúlt egy évben? Elsősorban megbizonyosodtunk arról, hogy az elméleti alapok és több gyakorlat is rendelkezésre áll. Fontos lenne az elért eredmények, kialakított irányok rendszerezése, szisztematikus összegyűjtése, elemzése és értékelése annak érdekében, hogy valós képet kapjunk, ami alapján helyesen jelölhetjük ki a jövőbeni lépéseket. Fontos, hogy a valódi tartalom irányába menjünk tovább. Elengedhetetlen, hogy az iskolákba, a tantestületekhez és a gyerekekhez ténylegesen – és ne csak a felszínen – jussanak el a működőképes módszerek. A többirányú cselekvést koordinálni kell annak érdekében, hogy a párhuzamosságok kiküszöbölhetőek legyenek, a szinergiákat kiaknázva pedig hatékonyabb legyen a cselekvés.

Nyilvánvaló, hogy – a kifejezetten az iskolai erőszak azonnali megelőzésére készített terveken túl – az oktatási kormányzatnak központi szinten kell megerősítenie a kompetenciaalapú pedagógusképzést, hangsúlyoznia az alternatív pedagógiai formák bevezetését a közoktatásba, továbbá olyan szabályozást biztosítani, amely megfelelően nagy teret enged a sport- és művészeti tevékenységeknek.

A társadalmi bűnmegelőzésnek továbbra is feladata a resztoratív technikák intézményi szintű bevezetésének támogatása, a helyben, intézményi szinten nyújtott szolgáltatások biztosítása. A pilot-projektken túlmutató, hosszú távú, mélyreható és valóban fenntartható eredményekkel kecsegtető, normatív szabályozáson alapuló intézkedések alkalmazására csak megfelelő finansziális és erkölcsi támogatással rendelkező helyzetben van lehetőség. A bűnmegelőzési szakpolitika részvételi hajlandóságához a tárcaközi együttműködésre természetesen nem fér kétség.

Elindultunk, bár kicsit még toporgunk. Nem halogatható azonban tovább a valódi, valós értékű kezdeményezések gyakorlati megvalósítása. Az összehangolt állami reakciók elengedhetetlenek ennek érdekében.

Források

- 115/2003. (X. 28.) OGY határozat a *társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiájáról* (http://bunmegelozes.easyhosting.hu/dok/tars_bunmeg_nemz_strat.doc)
- „Az Iskola Biztonságáért Bizottság” (2008) állásfoglalása és javaslata a *nevelési-oktatási intézményekben megjelenő erőszakos magatartásformákkal kapcsolatban* (2008. április 29.) (http://www.okm.gov.hu/letolt/kozokt/iab_af_080605.pdf)
- Budapest XVIII. kerület Pestszentlőrinc-Pestszentimre Önkormányzata (2008) *„Ha bejön, akkor bejössz?” - Alternatív programok és konfliktus-megoldási módszerek a mindennapokban*. Projektbeszámoló (<http://www.bunmegelozes.hu/index.html?pid=1331>)
- Esztergomi Szent Jakab Alapítvány – Fényközpont (2006) *„Ne tedd!”* Projektbeszámoló és cikk (1 hónap – 1 történet) (<http://www.bunmegelozes.hu/index.html?pid=262&lang=hu>; <http://www.bunmegelozes.hu/index.html?pid=354&lang=hu>)

Geskó Sándor

Konszenzus Alapítvány Budapesti Szervezete (Magyarország)

Kapcsolat +++ gesko@konszenzus.org

2.6. Közösségi mediáció Magyarországon

2.6.1. Konfliktusok mikro- és makroközösségekben

A nyolcvanas-kilencvenes évek fordulóján bekövetkezett politikai átalakulást követően Magyarországon – a térség többi államához hasonlóan – számos olyan változás történt, amely gyökeresen változtatta meg a társadalom egyes szereplőinek értékeit, kapcsolatukat más társadalmi csoportokhoz. A régi, megszokott viszonyok, amelyek jól vagy rosszul, de mindenképpen egyértelműen kijelölték és meghatározták az egyes csoportok helyzetét egymáshoz képest, megrepedeztek.

A társadalmi csoportok, helyi intézmények, intézményrendszerek közötti kapcsolatokban új igények, viselkedési és kommunikációs elemek, mintázatok jelentek meg. Bizonyos csoportok új értékeit, igényeit a többiek gyakran nem fogadták/fogadják el. Ez kölcsönös bizalmatlansághoz, gyanakváshoz, végső soron társadalmi feszültség, konfliktus kialakulásához vezet. Az ilyen intézményi, kisközösségi konfliktusok kezelése a legnehezebb, hiszen gyakorta nem racionálisan kontrollált folyamatok formájában mennek végbe. A problémák tartós megoldása gondolkodásmódok, társadalmi attitűdök megváltoztatásával lehetséges. Ehhez elhatározásra és nem utolsó sorban rengeteg időre volna szükség.

A fenti folyamatokkal egy időben kezdődött el a magyar társadalom gazdasági-politikai polarizálódása, a társadalmi problémák eddig nem látott formáinak megjelenése. E tényezők mind-mind csökkentették az általános társadalmi toleranciaszintet, a makro- és mikroközösségi konfliktustűrő és -kezelő képességet, s számtalan olyan diszkriminációs tartalmú helyi konfliktushoz vezettek, amelyekben a szereplők a helyi társadalom jól körülhatárolható, természetes közösséget alkotó csoportjai, vagy formalizált intézményei.

A „diszkriminációs hajlandóság”, az egymás iránti bizalmatlanság csökkentése, a mikro- és makrotársadalmi működés toleranciatartalmának növekedése nem következhet be egyik napról a másikra. Rengeteg olyan személyes találkozásra, közvetlen kommunikációs lehetőségre van szükség, ahol a feszültségek, kölcsönös gyanakvások szinte észrevétlenül kophatnak el, s helyüket egy egymás elismerésén és tiszteletben tartásán, a problémák megoldására való törekvéseken alapuló viszonyrendszer veheti át.

Az ilyen változások elsősorban helyi szinteken indulhatnak meg, s hozhatnak belátható időn belül eredményt. Csak a helyi közösségekben alakítható ki a személyes viszonyok olyan hálózata, amely közvetlenül képes antidiszkriminációs folyamatokat generálni, a konfliktusok számát és az általuk hordozott feszültséget pedig olyan szintre csökkenteni, ami lehetővé teszi a felek számára kölcsönösen elfogadható kommunikációs szint és ezen keresztül a kölcsönösen előnyös és elfogadott megoldások kialakítását.

Kíváncsú tehát, hogy a helyi és makroszintű környezetben is létrejöhessen olyan kommunikációs és interakciós terek, amelyekben a helyi kormányzati, szociális, kisebbségi, munkaügyi, oktatási, stb. intézmények képviselői találkozhatnak egymással, és közvetlen párbeszéd révén

- csökkenthetik a helyi társadalom konfliktus-szintjét,
- felléphetnek a diszkriminációs folyamatok és jelenségek ellen,
- feltárhatják a helyben megoldható (és megoldandó) problémákat és
- együtt kereshetnek megoldási lehetőségeket a meglévő és potenciális konfliktushelyzetekre.

A folyamat rendkívül komplex, működése egy olyan többelemű mátrix tagjainak állandó egymásra hatására jelenti, amelyben a mátrix elemei a helyi társadalmi játszma szereplői.

A helyi szervezetek, illetve közösségek kommunikációján és kölcsönös empátiáján alapuló kooperáció, a kooperációs keretben működő konfliktuskezelési akciók sokasága segíthet csökkenteni a problémákat és modellként szolgálhat Magyarországon és a térség többi, konfliktusokkal túlterhelt államában. E folyamatban kiemelt szerepük lehet az antidiszkrimináció területén működő civil szervezeteknek.

2.6.2. A konfliktusok alapjellemzői

A konfliktuskezelés tanulmányozásához mindenképp e tevékenység tárgyának, a konfliktusok alapvető jellemzőinek, az okoknak és a konfliktusok fázisainak megértése szükséges. Ezen alapvető tulajdonságok ismerete nélkül a konfliktusok felismerése és elemzése nehéz és esetleges. Rosszul felismert, tévesen diagnosztizált konfliktus esetén a probléma megoldására, kezelésére tett kísérletek, erőfeszítések nagyon könnyen tévútra jutnak, s „jó esetben” hatástalanok, rossz esetben pedig konfliktusgerjesztő hatással járnak.

Egy-egy közösség, csoport, intézmény életében gyakorta áll elő olyan helyzet, amikor a közösség tagjainak választ kell adniuk valamilyen kérdésre, meg kell oldaniuk valamilyen, a szereplők életében kisebb-nagyobb jelentőséggel bíró problémát. A problémák jelentkezését az abban érintettek mindig valamilyen konfliktushelyzetként élik meg. Ahhoz, hogy e konfliktushelyzeteket képesek legyünk kezelni, tudnunk kell, hogyan is értelmezzük a konfliktus fogalmát.

2.6.2.1. Mit nevezünk konfliktusnak?

A konfliktus-definíciókat két nagy csoportra oszthatjuk. Az egyik csoportba tartozó meghatározások a jelenség, a másik csoportba tartozók a lehetőség oldaláról közelítik meg a konfliktusokat. Lássuk most ezeket bővebben.

A konfliktus mint probléma

A konfliktusra mint jelenségre koncentráló meghatározások a jelenség okait, jellemzőit veszik számba. E megközelítés szerint a konfliktushelyzet lehet versengés olyan célok eléréséért vagy olyan javak megszerzéséért, amelyek – ténylegesen vagy a résztvevők vélekedése szerint – korlátozottan állnak a konfliktus szereplőinek rendelkezésére.

A konfliktushelyzetek egy másik típusa esetén a rivalizáció tárgya nem kézzel fogható, de jellegét tekintve valóban korlátos. Ilyen lehet egy intézményben, közösségben betöltött pozíció, beosztás, munkahelyi karrier, vagy éppen a személyes megbecsültség.

A rivalizáció harmadik típusában a konfliktus szereplői tevékenységük, létezésük során olyan javak megszerzésére, olyan célok megvalósítására töreksenek, amelyek esetében a korlátosság objektív értelemben nem áll fenn, de a résztvevők kognitív vagy érzelmi percepciója mégis ezt sugallja. Ezekben az esetekben immateriális irányultságú, a korlátosság szempontjából *pszeudo-bázisú* rivalizációról beszélhetünk (ami azonban nem jelenti azt, hogy a résztvevők ne élnék meg éppoly erősen a versengést, mint valóságos korlátok esetén).

A fenti megközelítés a konfliktusokat „negatív” módon fogja fel, a konfliktus problematikus, nehézséget okozó oldalát emeli ki. Ebből az aspektusból nézve a konfliktusok számos potenciális veszélyt rejtenek magukban.

A konfliktushelyzetekkel kapcsolatos veszélyek:

- a konfliktusok során sérülhetnek a felek érdekei;
- fennáll annak a veszélye, hogy az érintett felek viselkedését a józan megfontolás helyett az akcióreakció, az „adok-kapok” elve határozza meg;
- megosztó hatású;
- eszkalálódhat, növelheti a közösségen, intézményen belüli feszültség szintet, szélsőséges esetben veszélyezteti a közösség, intézmény belső békéjét, integritását;
- feleslegesen vonhat el energiákat és forrásokat a megoldás keresésére irányuló erőfeszítésektől, sőt akár helyettesítheti is azokat;
- lehetetlenné teheti a partneri viszonyok kialakulását, a célirányos összefogást;
- gátat szabhat annak, hogy a szereplők a konfliktus során megfogalmazott álláspontjukról elmozduljanak;
- támogatások elvesztését jelentheti;
- megakadályozhatja a szükséges változásokat;
- erodálhatja annak a közösségi rendszernek, intézménynek a működését, amelyben fellép.

A konfliktus mint jelzőeszköz és megoldási lehetőség

A konfliktusokat nem feltétlenül kell életünk megkeserítőiként megélnünk. Létezik a konfliktusoknak pozitív oldala is, melyet kihasználva a konfliktusokat szolgálatunkba állíthatjuk.

A konfliktusok – ha nem sorscsapásként tekintünk rájuk – egyszerre működnek jelzőeszközként és a megoldás kereteinek megteremtőjeként, sőt sok esetben a megoldásra törekvés kikényszerítő erejeként.

Személyes és társadalmi életünkben egy közösség, intézmény működése során a konfliktus hasonló szerepet tölt be, mint az emberi szervezet működésében a láz. A láz önmagában nem betegség, mindig valamilyen más, a szervezetben lejátszódó, „oda nem illő” folyamat (gyulladás, fertőzés, stb.) jelzőeszköze. A konfliktus is ilyen jelzőeszköz. Arra utal, hogy emberek, közösségek, szervezetek között (vagy ezeken belül) probléma alakult ki, közöttük valamilyen ellentét feszül.

Ugyanakkor a konfliktus, azáltal, hogy jelzi a probléma létezését, magában hordozza a megoldás lehetőségét is, hiszen a konfliktus érintettjei, felismerve a jelzést, hozzáláthatnak a probléma megoldásához.

A konfliktusra az abban érintettek általában úgy tekintenek, mint valamilyen nemkívánatos dologra. A konfliktus természetesen mindig feszültséggel jár együtt, s a feszültségeket senki sem szereti. Újra hangsúlyoznunk kell azonban, hogy a konfliktus, megfelelő keretek között tartva, a problémamegoldás katalizátorává válhat, azáltal, hogy

- jelzi az érintett felek számára a probléma létezését, a megoldás szükségességét, és
- lehetőséget teremt az álláspontok, érdekek nyílt megfogalmazására, sőt szinte kikényszerít azt.

Ilyen feltételek mellett a konfliktus pozitív oldala válhat dominánssá, azaz

- hasznos interakciók alakulnak ki;
- a konfliktus kapcsán létrejött kommunikáció lehetővé teszi a saját álláspontunk megfogalmazását és a másik fél álláspontjának megismerését, ugyanakkor emocionális és kognitív biztonsági szelepként is működhet (a felek „kibeszélik” a problémát);
- segít kialakítani az összetartozás és összetartás érzését a résztvevők között (a közös érdekek, közös célok, stb. alapján);
- a konfliktusmegoldás folyamata során hasznos megoldási javaslatok kerülnek felszínre;
- hatékony, szokásszerű konfliktuskezelő és -megoldó attitűd és eljárás kialakulásához vezethet.

Mindez természetesen csak abban az esetben igaz, ha a konfliktusok dinamikája kanalizált, szilárd, jól meghatározott keretek között mozog. A konfliktuskezelési eljárás tárgya, a konfliktuskezelő feladata ezen keretek megteremtése.

2.6.2.2. A konfliktuskezelés három paradigmája

A konfliktuskezelés egyrészt pozitív gondolkodást jelent a problémákkal való szembesülés és kezelésük során, másrészt olyan eljárások együttese, amelyek keretet adnak a konfliktusok kezelésére irányuló erőfeszítéseknek. Ezen eljárások mindegyikével kapcsolatban leszögezhetünk három alapszabályt, melyet minden körülmények között be kell tartanunk.

Első paradigma: a konfliktuskezelés tudatos tevékenység

Minden konfliktuskezelési tevékenység – legyen szó akár saját mindennapi konfliktusaink kezeléséről, akár hivatásszerűen végzett konfliktuskezelő munkáról – alapjellezője a tudatos cselekvés és önreflexió: a konfliktus okainak, fázisainak feltérképezése, elemzése, a helyzettel kapcsolatos érzelmek kordában tartása, az ösztönös cselekedetek háttérbe szorítása.

Második paradigma: a konfliktuskezelés során nem azt keressük, kinek van igaza, hanem hogy miként lehet megoldani a problémát

Konfliktus-szituációkban – mint azt az első paradigmában is megfogalmaztuk – a konfliktus összetevőinek, hátterének, a szereplők szándékainak megismerése szükséges. Ez azonban sohasem jelentheti azt, hogy arra keressük a választ, kinek van igaza, az erre a kérdésre adott válasz ugyanis mindig az egyik oldal, a konfliktusban szereplő egyik fél javára hozott döntés, ami mindig konfliktusgerjesztő hatású. A fentiekből következik a harmadik paradigma.

Harmadik paradigma: a konfliktuskezelő soha nem állhat a konfliktus valamelyik szereplőjének oldalára

Ha a konfliktusba – eredetileg konfliktuskezelőként – involválódott személy valamelyik fél oldalára áll, akkor tevékenységének fókuszába a megoldás keresése, elősegítése helyett óhatatlanul az általa pártolt személy vagy szervezet érdekeinek, álláspontjának, jogainak védelme kerül. E tevékenységgel azonban kiléptünk a konfliktuskezelés területéről, s átkerültünk a jog-, illetve érdekvédelem – a konfliktuskezeléstől gyökeresen eltérő céltételezéssel bíró, s más eszközrendszert alkalmazó – területére.

2.6.3. A mediáció fogalma és tartalma

Számos definíció létezik a mediáció meghatározására és számos téves értelmezés is „forgalomban van” vele kapcsolatban. Az egyik legjellemzőbb félreértés az angol mediation kifejezés magyar megfelelőjének (közvetítés, közbenjárás) értelmezés nélküli használatából származik. A mediáció kifejezés ugyanis nem alkalmazható bármilyen közvetítő tevékenységre, így az ingatlanközvetítés, házasságközvetítés, partnerközvetítés, stb. nem mediációs tevékenységek.

Szintén gyakori hiba, hogy a mediáció kifejezést a konfliktuskezelés szinonimájaként használják. A konfliktuskezelés azonban jóval tágabb fogalom, mint a mediáció. A mediáció olyan, jog előtti közvetítési eljárás, melynek során egy külső, pártatlan közvetítő segíti a vitás feleket előrehaladott fázisban lévő konfliktusuk kezelésében (amikor a felek között már nincs érdemi kommunikáció) a kölcsönösen elfogadható megoldás megtalálásának érdekében. A konfliktuskezelés ezzel szemben sokrétű fogalom, amely magában foglalja a közvetlen, a segített, a jog előtti, jogi, illetve jogon kívüli konfliktusmegoldási formákat is.

A szakirodalom által alapszabályként kezelt tétel: a mediációs eljárás során a mediátor soha nem hoz döntéseket a résztvevők helyett, hanem segíti őket olyan helyzetbe kerülni, amelyben a felek maguk hozhatnak megállapodáshoz vezető döntéseket.

Ez a szabály általában igaz, de különösen igaz azokban az országokban, ahol a mediációnak több évtizedes hagyománya van. A magyarországi gyakorlatban azonban gyakran előfordulnak olyan helyzetek, amelyekben a résztvevők elvárnak valamilyen „beavatkozást”. Ez különösen akkor fordul elő, ha a mediációs megbeszélésre olyan helyzetben kerül sor, amikor a felek nem, vagy nagyon nehezen képesek kikerülni a győzelemorientált attitűd befolyása alól. A beavatkozás sohasem érheti el a felek helyett történő döntéshozatal szintjét, ám a napi gyakorlatban szükség lehet úgynevezett „javaslattevő kérdés” megfogalmazására, amely mindig valamilyen feltételezett továbblépési irány felé orientálja a résztvevőket, meghagyva nekik az adott felvetés elutasításának szabadságát. Ilyen például a „Nem tartanák-e érdemesnek megfontolni...?” kezdetű kérdés.

2.6.3.1. Mikor kerül(het) sor mediációra?

Egymással vitában álló felek helyzete konfliktushelyzetként értelmezhető. Megfelelő keretek között tartva ezek a konfliktushelyzetek egy-egy probléma megoldásának előmozdítói lehetnek, lehetőséget teremthetnek ugyanis arra, hogy a felek nyíltan megfogalmazzák érdekeiket, kölcsönösen megismerjék és megértsék egymás álláspontját, s ennek révén megállapodásra jussanak.

A konfliktusok azonban eljuthatnak olyan fázisba, amikor a vitás felek már nem hajlandók vagy nem képesek közvetlen kommunikáció útján megállapodni, hajlandók azonban egy külső közvetítő segítségével kíséreltet tenni a probléma megoldására.

2.6.3.2. A mediációs folyamat

A mediációs processzust négy alapfázisra oszthatjuk. Valóságos mediációs helyzetben ezek a fázisok természetesen nem különülnek el élesen egymástól, ám ismeretük segít a folyamat strukturálásában, kézbentartásában, a hatékony mediáció megvalósításában, végső soron a tartós és kölcsönösen előnyös megállapodások létrejöttében. A mediáció alapfázisai a kapcsolatfelvétel, az előkészítés, a mediációs megbeszélés és az utánkövetés.

Első fázis: kapcsolatfelvétel

A mediációval foglalkozó szakirodalomban számos esetben találkozunk azzal, hogy a mediációs folyamat és a mediációs megbeszélés nem különül el egymástól, e kettőt egymás szinonimájaként kezelik. Valójában a kettő nem ugyanaz: mediációs megbeszélésről attól a ponttól kezdve beszélhetünk, amikor a felek párbeszédbe lépnek egymással – természetesen egy közvetítő segítségével.

A mediációs folyamat azonban jóval korábban kezdődik. Első lépésként a közvetítőt valaki felkéri az adott esettel kapcsolatos mediálásra. Szerencsés esetben a konfliktus szereplői a felkérők, ám számos esetben fordul elő, hogy egy külső – az adott helyzetben valamilyen módon érintett – szervezet vagy személy részéről érkezik a felkérés. Akár a résztvevők, akár külső fél kéri a közvetítést, a mediátor első feladata a konfliktus szereplőinek azonosítása és a résztvevőkkel való kapcsolatfelvétel. A kapcsolatfelvétel során a közvetítő a konfliktus összes szereplőjével külön-külön személyes kontaktusba lép.

A találkozások során a mediátor

- ismerteti a tevékenysége célját,
- kiépíti a munkához szükséges bizalmat,
- tájékoztatja a konfliktus szereplőit a mediátor feladatairól és köteleiről (semlegesség, titoktartás, stb.),
- elnyeri az adott fél beleegyezését a mediációs folyamatban való részvételre.

A közvetítői tevékenység ezen fázisában a legnagyobb kihívást a felek részéről szinte minden esetben fennálló bizalmatlanság csökkentése, illetve megszüntetése jelenti. A bizalmatlanság ezekben a helyzetekben alapvetően nem a közvetítő személyének, hanem szokatlan státusának szól. A magyarországi problémakezelési kultúrában szinte kötelezően elvárt, hogy az a személy (szervezet), aki bármi módon bevonódik egy konfliktushelyzetbe, valamelyik oldal mellett letegye a voksát, valamelyik félnek igazat adjon. Ilyen elvárások mellett egy, a pártatlanságát hangsúlyozottan megőrző személy kissé hasonlatos egy „földönkívülihez”. Ez a folyamat kezdeti részében nehezíti a mediátor és a konfliktusban résztvevők közötti kommunikációt, s azzal a kísértéssel járhat a mediátor részére, hogy „legalább egy kicsit” igazat adjon valamelyik – esetleg mindegyik – félnek. Ha így tesz, a közvetítés biztos kudarcra van ítélve, a felek előbb-utóbb végleg bizalmukat veszítik úgy a közvetítő személyében, mint a mediáció intézményében. A „csábítás” leküzdésben segít, ha emlékeztünkbe idézzük a konfliktuskezelés három alapparadigmáját (tudatosság és pártatlanság!), ezzel erősítve meg lelünk és agyunkat a részrehajlás „szirén-énekével” szemben.

Második fázis: előkészítés

Az előkészítő fázisban a közvetítő már túljutott a kapcsolatfelvételen, kiépítette a munkavégzéshez elengedhetetlenül szükséges alapvető bizalmat, a résztvevők elfogadták a személyét. Erre a bázisra építve kerül sor a mediációs ülést előkészítő tevékenységre.

Az előkészítés fő célja:

- a konfliktusban szereplő felek hozzásegítése olyan érzelmi-pszichés állapot eléréséhez, amelyben már nem a totális szembenállás, nem a másik fél elutasítása és mindenáron való legyőzése a cél;
- a megoldásorientált konfliktuskezelési attitűd kialakulásának elősegítése;

- a konfliktushelyzettel kapcsolatos legalapvetőbb információk összegyűjtése;
- a konfliktushelyzetben érintett felek végleges identifikálása. (Tapasztalati tény, hogy egy konfliktusban szinte mindig több szereplő érintett, mint ahogy az első pillanatban látszik. Rendkívül fontos, hogy ezeket a „rejtőzködő” feleket is bevonjuk a mediációs folyamatba. Ellenkező esetben – érzelmi okokból vagy érdekből – a megoldási folyamat rombolóivá válhatnak.)

Harmadik fázis: mediációs megbeszélés

A mediációs megbeszélésre akkor – és csak akkor – kerülhet sor, ha a felek emocionálisan és mentálisan olyan állapotba kerültek, hogy feltételezhető róluk a probléma megoldására irányuló magatartás. Ezen állapot bekövetkezésének megállapítása a közvetítő dolga és felelőssége. A mediációs megbeszélés nem megfelelő előkészítése, vagy a résztvevők „felkészültségének” téves megítélése rendkívül káros lehet nem csak az adott konfliktushelyzetre, de a résztvevők kapcsolatára is (ld. a kiemelt szöveget).

Negyedik fázis: utánkövetés

Sikeres mediációs megbeszélés után a megoldás résztvevői – a vitás felek és a mediátor egyaránt – hajlamosak „hátradőlni”, s gyönyörködni frissen született „gyermekükben”: a mediációs folyamat eredményeként létrejött megállapodásban. Ez természetesen rendjén is van így, azonban nem szabad, hogy az eredmény okán érzett elégedettség a megállapodáson alapuló cselekvés helyébe lépjen. A megállapodás megvalósulása érdekében van szükség az abban foglaltak megvalósulásának nyomon követésére, s a megvalósulási folyamat elakadása esetén további segítő beavatkozásra.

A felkészültség helytelen megítélésének példája egyik dunántúli városunk polgármesterének esete, aki a város több – egymással kifejezetten ellenséges viszonyban lévő – szervezetének képviselőit hívta meg egy mediációs megbeszélésre. A meglévő erős negatív emóciók előzetes kezelése nélkül összehívott megbeszélés oda vezetett, hogy az adott térben összesűrűsödött feszültség – hasonlóan a kritikus tömeget elérő nukleáris töltet viselkedéséhez – robbanáshoz vezetett. A résztvevők a helyszínen összeverekedtek, a kommunikáció évekre megszűnt közöttük.

Branka Peuraca

Ars Publica civil szervezet (Horvátország)

Kapcsolat +++ branka_peuraca@yahoo.com

2.7.

Pakrac, Horvátország: innovatív helyreállító gyakorlat háborús helyzetek utáni konfliktusok kezelésére

2.7.1. Bevezetés

Horvátországban az 1990-es évek elején zajló négyéves háború idején vezettek be és alkalmaztak helyreállító gyakorlatokat olyan közösségekben, amelyeket érintett a pusztítás, és amelyeknek meg kellett birkóznuk a különböző etnikai és társadalmi csoportok közötti megosztottság és bizalmatlanság összetett és hosszú távú következményeivel. Az ezekben a közösségekben gyűjtött tapasztalatok arra engednek következtetni, hogy a konfliktus súlyától és összetettségétől, valamint a helyi és nemzeti szinten rendelkezésre álló anyagi erőforrásoktól és politikai akarattól függetlenül bármilyen esetben megtalálható a tér és a lehetőség a resztoratív megközelítés alkalmazására, ezért semmivel sem indokolható a resztoratív folyamatok alapfeltételeinek megteremtését célzó intézkedések hiánya. Ilyen intézkedés többek között az emberek tájékoztatása és oktatása a konfliktusokkal és a konfliktushelyzetekben alkalmazandó

viselkedésformákkal kapcsolatban, az emberek kommunikációs készségeinek fejlesztése és – ahol lehetséges – a közvetítőként való aktív segítségnyújtás, az erős és független gondolkodású emberek toborzása, képzése és folyamatos támogatása valamint a hálózatépítés.

2.7.2. Társadalmi Rekonstrukció Projekt Pakracban

A nyugat-szlavóniai Pakrac városa azon horvát közösségek közé tartozik, amelyek a legnagyobb károkat szenvedték el a háborús konfliktus során. Az etnikailag vegyes összetételű várost főleg horvátok és szerbek lakták, de a háború előtt csehek, olaszok és szlovákok is békésen éltek és dolgoztak egymás mellett, és gyakran más etnikai csoportból választottak házastársat maguknak. A harcok kirobbanása után néhány hónappal kialakult egy frontvonal a horvát kormánycsapatok által ellenőrzött városközpont és a szerb felkelők által uralt keleti külváros között. Ez a külvárosi rész lett az ENSZ által védett terület határvonala, amelyen ENSZ katonák által felügyelt ellenőrzőpontot állítottak fel.

Az ENSZ által védett területeket – amelyek a háború alatt a horvát területek kb. 30%-át foglalták el – politikailag a szerb lázadók irányították. A védett területek határvonalán felállított ellenőrzőpontokat csak a nemzetközi segélyszervezetek munkatársai léphették át. A frontvonal nemcsak földrajzi elhatárolást jelentett, de családokat és baráti kötelékeket is kettészakított. A harcok és a lerombolt infrastruktúra eredményeként a lakosság tömegesen menekült a városból: Pakracban és vonzáskörzetében 15.000 ember élt a háború előtt. 1992-re ez a szám 3.000-re csökkent. Jellemzően azok maradtak, akiknek nem volt elég pénzük a költözésre, vagy nem éltek rokonaik Horvátország más területein vagy külföldön. A város ipari létesítményei szinte teljesen megsemmisültek, az emberek megélhetése humanitárius segélyektől, az önkormányzatok által nyújtott támogatástól függött, és akik el tudtak helyezkedni a hadsereg vagy a rendőrség kötelékében, alacsony fizetésből tengődtek. A legtöbb ház leomlott vagy életveszélyes állapotban volt, sok család pincében vagy garázsban lakott, mások kénytelenek voltak szomszédoknál és barátoknál meghúzódní. Az infrastruktúra állapota miatt gyakori volt az áramszünet és a vízhiány.

A konfliktus az emberi kapcsolatokat is súlyosan érintette. A háború kettészakította a vegyes etnikumú családokat, a többségi csoport izolálta a családok „idegen” tagjait. A rendelkezésre álló minimális erőforrásokért folytatott küzdelem tovább rombolta a bizalmat és a szolidaritást. Előfordult, hogy emberek, akik korábban jó barátok voltak, egymásnak estek egy Németországból érkezett használatra-szállítmány bontásakor, és többé nem köszöntek egymásnak.

Ilyen állapotok uralkodtak tehát, amikor 1993-ban Pakracba látogatott egy helyi és nemzetközi aktivistákból álló, öttagú csoport. A csoport tagjai a középiskola szétlőtt és kitört ablakú kollégiumának padlóján aludtak. Az aktivisták, akik a Horvát Háborúellenes Kampány tagjai voltak, támogatókat kerestek egy nemzetközi önkéntes tábor, a *Pakraci Társadalmi Rekonstrukció Projekt* megszervezéséhez. A segítség az Egyesült Királyság-beli *Quaker Peace and Social Witness*

(a továbbiakban QPSW) nevű szervezettől és az Egyesült Nemzetek Szervezetének bécsi irodájától érkezett. Az első önkéntesek 1994 elején érkeztek a városba, közülük több mint háromszázan három hét és három év közötti időtartamig maradtak Pakracban. A frontvonal másik oldalán, az ENSZ által védett területen egy szerb békecsoporthasonló tevékenységeket szervezett, bár szerényebb keretek között.

Az aktivisták fő célja az emberi kapcsolatok, valamint az egymás iránti bizalom és a szolidaritás helyreállítása volt. Kezdetől fogva nyilvánvaló volt azonban, hogy addig nem lehet érdemi eredményeket elérni ezekben a kérdésekben, amíg az emberek alapvető szükségletekben is hiányt szenvednek. E szükségletek feltérképezése és kezelése azonban szoros kapcsolatot és nyílt kommunikációt igényelt a közösséggel. Ebben a helyzetben, amikor a férfiak a fronton harcoltak, a nők pedig azért küzdöttek, hogy a szűkös körülmények között előteremtsék a mindennapi betevőt, nagyon értékes volt a fiatalok által nyújtott, kézzel fogható segítség. Az önkéntesek a tábor kialakítása után azonnal megkezdték a munkát: olyan rendkívül sürgető feladatokban nyújtottak segítséget a helyieknek, mint a romeltakarítás, a házak lakhatóvá tétele vagy a favágás. Az önkéntesek Pakracba érkezésük előtt képzésen vettek részt, melynek keretében elsajátították a társadalmi rekonstrukciót célzó munkához szükséges alapismereteket. A kemény fizikai munka mellett figyelmesen hallgatták a helyieket, informális keretek között mediáltak, és minden rendelkezésükre álló eszközzel igyekeztek javítani a helyiek helyzetén. Mivel a nemzetközi önkéntesek áthaladhattak az ENSZ-katonák által felügyelt ellenőrző pontokon, leveleket kézbesítettek a határvonal két oldalán élő rokonok és barátok között. Ez volt a kapcsolattartás egyetlen csatornája, hiszen a telefonhálózat és a posta nem működött a szerb és a horvát csapatok által ellenőrzött területek között.

A munka nem zajlott zökkenőmentesen. A helyiek bizalmatlansága mellett – akik kezdetben arra gyanakodtak, hogy az önkéntesek kémek, akik bizalmas információkat adnak át a másik oldálnak – a projekt „furcsa” módszerei is ellenállást váltottak ki a közösségből: a patriarchális alapokon nyugvó, tradicionális ételleire büszke közösség nehezen fogadta el a fiatalokból és jórészt külföldiekből álló csoportot, akik furcsa ruhákat hordtak, furcsa volt a hajviseletük, és a férfiak és nők együtt laktak bérelt házaikban... Sok türelmet és kitartást igényelt a kapcsolatok kiépítése, valamint a helyiek bizalmának elnyerése, amit az is nehezített, hogy egymás iránti bizalmuk is megrendült, és saját, közösségen belüli kapcsolataikat is újra kellett építeniük.

Az önkéntesek felismerték, hogy a közösségen belüli elszigeteltség és bizalmatlanság fő oka a hétköznapi társadalmi interakció szinte teljes hiánya volt. A háború előtti, közösséget összekovácsoló tevékenységekre – születésnap összejövetel, terepere egy csésze kávé mellett – nem volt lehetőség, hiszen gyakran öten éltek egyetlen szobában, és a konyhaszekrényben is ritkán volt kávé a vendégek számára, így aztán az emberek nem hívták meg ismerőseiket és barátait. A fiatalok számára semmilyen lehetőség nem volt a szabadidő értelmes eltöltésére,

Goran Božićević, a projekt egyik alapítója így beszél az önkéntesek tevékenységéről: „Nem avatkoztunk be közvetlenül konfliktusokba, nem ítéltünk, és nem adtunk tanácsokat. Inkább arra törekedtünk, hogy tetteinken és hozzáállásunkon keresztül megteremtjük a konfliktus rendezéséhez szükséges feltételeket. Minden oldallal kapcsolatot alakítottunk ki. Nem két szembenálló oldalt láttunk, hanem a két oldal hivatalos és civil szféráját. A megosztottság mindössze területi értelemben volt egyértelmű, minden más tekintetben – civilek és katonák, kormánypártiak és ellenzékiek, férfiak és nők – összetett volt és sokrétű.”

(Részlet a szerző által készített interjúból)

hozzáfértek viszont szüleik pincében tárolt, saját készítésű bor- és konyakkészleteihez. Sok tizenéves kapott rá az italra ebben az időben. Eközben a nők erejét a házimunka emésztette fel. A legnehezebb feladat a mosás volt, hiszen a mosógépek többsége megsemmisült vagy tönkrement, ezért az asszonyoknak kézzel kellett mosniuk. A helyiek bizalmatlansága csak egy évvel az önkéntesek érkezése után enyhült, ekkor nyíltak meg a fiatalok előtt, ekkor kezdték megkeresni őket, hogy problémáik megoldásához segítséget kérjenek tőlük. Egy italozó férj, egy éjszakánként kimaradó leánygyermek, egy korábbi barát, aki már köszönni sem hajlandó... Az emberek kétségbeesetten vágytak arra, hogy valaki meghallgassa őket, és az önkéntesek remek munkát végeztek. Elkezdtek csoportokat szervezni azokból a helyiekből, akik szerettek volna változtatni az életükön, de nem tudták, hogyan fogjanak hozzá. Az önkéntesek kérdésekkel és mediációval segítették a csoportok munkáját. Kiderült, hogy a fiataloknak szükségük van valamilyen szabadidős programra, a nők pedig leginkább a mosás terén igényelnek segítséget. Elkezdtek pénzt gyűjteni egy ifjúsági klubra és egy mosodára. A külföldi támogatók megértették a közösségi programok fontosságát, és a nyilvánvalóan szükséges felszerelések – például kazettás magnó, mosógép stb. – mellett mosópor, cukor, tea és kávé beszerzése céljából is engedélyeztek kifizetéseket.

Miután ily módon sikerült megteremteni a közösségi programok alapfeltételeit, már könnyebb volt kommunikációs és konfliktuskezelő műhelyek szervezése, amelyek lehetővé tették a helyiek számára, hogy a kezükbe vegyék az irányítást, és az önkéntesek segítsége nélkül is képesek legyenek tovább építeni a közösséget és kapcsolatrendszerüket.

1995-ben a horvát erők két nagyszabású hadművelet keretében visszafoglalták az ENSZ által ellenőrzött területek túlnyomó részét.¹¹ Mindössze néhány héttel a Horvátországban és Szerbiában zajló heves harcok után a mosodai asszonyok Macedóniába utaztak, hogy a Jugoszlávia utódállamaiból érkező több mint száz nő aktivistával találkozzanak. A háború kirobbanása óta most először nyílt erre lehetőségük. 1996-ban egy csoport tizenéves részt vett egy Horvátországban, Bosznia-Hercegovinában és Szerbiában élő fiatalok számára szervezett kéthetes konfliktuskezelő tréningen. Pakrac az egyik első olyan település volt, ahonnan a helyiek részt vettek olyan konferenciákon és workshopokon, amelyekre „a másik oldalról” is érkeztek résztvevők. Minden egyes utazás és esemény újabb élményekkel, készségekkel és önbizalommal gazdagította az utazókat, akik hazatérésük után igyekeztek kamatoztatni új ismereteiket. A középiskola kollégiumát helyreállították, az épület új funkciót kapott, így az ifjúsági klubnak mennie kellett. A klub tagjainak többsége addigra beiratkozott a Zágrábi Egyetemre, az új generáció pedig már inkább az újonnan megnyíló kávézókat látogatta, és felújított otthonaikban bonyolította közösségi programjait. A klubtagok közül néhány tizenéves úgy döntött, hogy olyan szakmát választ, amellyel másoknak segíthet – tanárok vagy szociális munkások lettek.

A mosodai asszonyok *Delfin* néven civil szervezetet alapítottak, amely az ország legnagyobb tapasztalattal rendelkező és legnagyobb megbecsülést kivívó szervezete lett. Partneri kapcsolatokat

építettek ki Horvátországon belül, és egyre inkább megerősödtek. Egy olyan időszakban, amikor még mindig a harcias retorika dívott, és a másik oldallal való párbeszéd hazaárulásnak számított, ezek a nők kapcsolatot építettek ki a korábbi frontvonal másik oldalán élő emberekkel, a jugoszláv utódállamok területén rendezett workshopokon és konferenciákon vettek részt, programot bonyolítottak a pakraci kisebbségek támogatására és végül, de nem utolsósorban együttműködést kezdeményeztek háborús veteránokkal a háború következményeinek feldolgozásával kapcsolatos témákban. A korábban sokak által „hazaárulónak” tartott nők a helyi és regionális hatóságok partnerei lettek, és értékes segítséget nyújtottak az együttműködés támogatásában különböző területeken, például a helyi fejlesztési tervek kidolgozásában.

2.7.3. Konklúzió

Utólag meg kell állapítanunk, hogy számos tényező játszott szerepet a pakraci társadalmi rekonstrukciós program keretében alkalmazott helyreállító gyakorlatok sikerében. Az ország más részeiből származó, motivált és elkötelezett horvátok kis csoportja vállalta azt, hogy átmenetileg pénzügyi és szakmai támogatás nélkül, fizikai és pszichológiai értelemben egyaránt elszigetelten éljen. Az ENSZ nemzetközi önkénteseket küldött, akiket olyan dokumentumokkal látott el, amelyekkel szabadon mozoghattak a térségben.

Bátor és lelkes helyi asszonyok egy csoportja kommunikációs ismereteket tanult, készségfejlesztő képzéseken vett részt, és ennek köszönhetően képesek voltak megváltozni és környezetüket is megváltoztatni. A mosodát finanszírozó országok nagykövetei által tett látogatások megerősítették a nők önbizalmát, igazolták munkájuk értékét, és hozzájárultak ahhoz, hogy az asszonyok csoportjáról és a közösségben végzett tevékenységükről pozitív összkép alakuljon ki.

A középiskola igazgatója és a rendőrfőnök egyaránt támogatták a helyreállító szemlélet alkalmazását. Ahelyett, hogy kézzelfogható eredményeket próbált volna kierőszakolni, a QPSW inkább támogatta a motivált magánszemélyeket és az általuk végzett tevékenységeket. Végül pedig a sikerhez nagymértékben hozzájárult az a több száz nemzetközi önkéntes, akik készek voltak a resztoratív szemlélettel és gyakorlatokkal kapcsolatos készségeiket fejleszteni, és vállalták, hogy életük egy időszakát szomorú és barátságtalan helyen töltsék.

¹¹ Az utolsó terület, Kelet-Szlavónia 1997-ben került újra horvát ellenőrzés alá, a helyi szerbekkel folytatott hosszas egyeztető tárgyalások után.

3.

A büntetőeljárásban alkalmazott helyreállító gyakorlatok

Karin Bruckmüller és Christoph Koss¹²

Karin Bruckmüller: Bécsi Egyetem (Ausztria)

Christoph Koss: „Neustart” civil szervezet (Ausztria)

Kapcsolat +++ karin.bruckmueller@univie.ac.at

3.1. A tárgyalás előtt alkalmazott diverzió az áldozatnak és a közösségnek nyújtott jóvátétel elősegítése érdekében Ausztriában

3.1.1. A jóvátétel elősegítése mint az osztrák büntetőjog klasszikus, 1787 óta létező eleme

Az áldozatnak okozott sérelem tettes által történő jóvátételének elősegítése, szorgalmazása az osztrák büntetőjog régóta ismert eszköze. Több mint 200 éven át két jóvátételi elem, a tettes tevékeny felelősségvállalása és az áldozatnak ezzel egyidejűleg nyújtott jóvátétel játszottak rendkívül fontos szerepet az osztrák büntető igazságszolgáltatásban. Az ún. tevékeny megbánás („*Tätige Reue*”) 1787-ben került be először a *Büntető törvénykönyvbe*. A jogintézmény (elsősorban vagyon elleni)¹³ egyes bűncselekmények esetén ma is létezik. Nem büntethető az elkövető, ha tevékeny megbánást tanúsít azzal, hogy a bűncselekménnyel okozott kárt teljes egészében megtéríti vagy jóváteszi. A tevékeny megbánás akkor vehető figyelembe, ha a megbánás alapján tett konkrét lépésekre a tettes szabad akaratából¹⁴ és azelőtt kerül sor, hogy a bűncselekmény a hatóság tudomására jutott volna.

3.1.2. A jóvátétel érvényesülését segítő intézmények

A fent idézett, büntethetőség alóli mentességet biztosító rendelkezés mellett több, a helyreállító igazságszolgáltatáson alapuló jogintézmény létezik Ausztriában.¹⁵ Ezeket több jogszabály, többek között a *Büntető törvénykönyv* (*Strafgesetzbuch*, a továbbiakban StGB),¹⁶ a *gazdasági társaságok felelősségéről szóló törvény* (*Verbandsverantwortlichkeitsgesetz*, a továbbiakban VbVG),¹⁷ valamint elsősorban a *büntetőeljárás törvénye* (*Strafprozessrecht*, a továbbiakban StPO)¹⁸ és a *fiatalkorúak bíróságáról szóló törvény* (*Jugendgerichtsgesetz*, a továbbiakban JGG)¹⁹ tartalmazza. A jogintézmények legfontosabb közös eleme a diverzió, vagyis az elterelés.

A jóvátételt szorgalmazó és ezzel párhuzamosan a büntetőeljárás során gyakorolható áldozati jogok megerősítését is eredményező fontos intézkedéseket az utolsó komolyabb büntetőeljárás reform, a 2008 elején hatályba lépett novella vezette be. A tárgyalást megelőző szakaszban bevezetett változások érvényesítésén túl a sértetti pozíció javítása is fontos célja volt a törvénymódosításnak (Hilf és Anzenberger 2008: 886; Bruckmüller és Nachbaur 2009/2010), amelynek eredményeként a sértett ma már több, a részvétele esetén gyakorolható joggal rendelkezik az eljárás valamennyi szakaszában. A részvételi jogok gyakorlásának előfeltételeként a törvény széles körben biztosítja a sértett tájékozódáshoz és információhoz való jogát. A büntetőeljárás helyreállító igazságszolgáltatási jellegét erősíti az a szabály, hogy a hivatalos szervek (a bíróság és az ügyészség) a sértett érdekében megfelelően kötelesek eljárni, és a lehető legteljesebb jóvátételt kell biztosítaniuk a sértett számára.²⁰

¹² Karin Bruckmüller írta a jogi háttérrel szülő részeket (3.1.1-3.1.3.3.) és a záró következtetéseket, míg Christoph Koss az áldozat– elkövető mediáció gyakorlati megvalósításáról szóló pontot (3.1.3.4.).

¹³ Ld.: különösen a 167. §-t.

¹⁴ A sértett által gyakorolt nyomás még nem feltétlenül jelenti a szabad akarat hiányát.

¹⁵ Az ausztriai helyreállító igazságszolgáltatásról részletesen ld.: Hilf 2009 (kiadás előtt). Ezúton is szeretnénk köszönetet mondani Hilf professzor asszonynak, hogy a kéziratot felhasználhattuk e cikk megírásához. Ld. még: Löschnig-Gspandl (1995: 766).

¹⁶ Például a kár megtérítése enyhítő körülményként veendő figyelembe (34. §).

¹⁷ Ld.: különösen a VbVG. 8. §-át vagy a diverziós rendelkezésekről szóló szabályt (19. §).

¹⁸ Részletesen ld. a továbbiakban.

¹⁹ Ld.: a JGG 7. és azt követő §-ait.

²⁰ Ld.: StPO 10. §.

A rendelkezés szerint

- (1) ha a büntetési tétel pénz-büntetés vagy három évnél nem hosszabb szabadság-vesztés, illetve három évnél nem hosszabb szabadság-vesztés pénzbüntetés mellett,
- (2) az elkövető felelőssége elhanyagolható és a bűncselekménynek következményei kisebb mértékűek, vagy ha az elkövető megtérítette a kárt vagy egyéb módon jóvátette a sérelmet, és
- (3) büntetés kiszabása a speciális és generális prevenciós célokra figyelemmel nem indokolt,
- a büntetőeljárást meg kell szüntetni.

²¹ Új elnevezéssel: „Einstellung wegen Geringfügigkeit” (a bűncselekmény enyhe súlya miatti megszüntetés): StPO 191. §.

²² Ld. a JGG. 7. §-át a fiatalkorúak esetén alkalmazható diverziós rendelkezésekről. A JGG 6. §-a egy beavatkozással nem járó diverziós intézkedést is szabályoz. Az osztrák drogtörvény alapján egy további, speciális elterelési forma is alkalmazható. Az utóbbi két diverziós intézmény esetén nem feltétel a sértettnek nyújtott jóvátétel.

3.1.3. A diverzió mint a helyreállító igazságszolgáltatás és a jóvátétel fontos eleme

3.1.3.1. A diverzió története Ausztriában

Az elterelő típusú intézkedések régóta kapnak helyt az osztrák büntetőeljárási rendszerben. A kezdetnek egy 1985-ös áldozat-elkövető mediációs kísérleti projektet tekintenek (a kísérleti projekt történetének részleteit ld.: Jesionek 2003). A kísérleti intézményt kizárólag fiatalkorú elkövetők és áldozataik viszonylatában lehetett alkalmazni. Az eszköz jogalapját a fiatalkorúak akkori büntetőjogában ismert mérlegelési lehetőség adta. A jó eredmények miatt az intézmény szabályait 1988-ban beépítették a fiatalkorúakkal foglalkozó bíróságokról szóló törvénybe.

A fiatalkorúak terén elért sikerek miatt még egy kísérleti program (az ún. *ATA-E program*) indult, de ezúttal felnőtt elkövetők voltak az alanyok. A program jogalapja az StGB egyik szabálya, az ún. „*Mangelnde Strafwürdigkeit der Tat*”-szabály volt, amely szerint bizonyos esetekben a bűncselekmény nem von büntetést maga után (a jogintézménnyel kapcsolatos alkotmányjogi kifogásokat ld.: Muzak 1993: 690; a büntetőjogi szempontú kritikához pedig ld.: Miklau 1993: 697). A rendelkezés később, 2008-ban közel azonos megfogalmazással az StPO-ba is bekerült (ld. a kiemelt szöveget).²¹

Az *ATA-E program* eredményei alapján az intézkedés felnőttek esetén is sikeresnek bizonyult, így az áldozat-elkövető mediáció 2000-ben az StPO-ba is bekerült, mint az abban meghatározott négy elterelő eszköz egyike (Pilgram 1994: 231).

3.1.3.2. A diverzió alkalmazásának jogi előfeltétele

A diverziós lehetőségek a következők:

- a vádemelés elhalasztása egytől két évig terjedő időre, és esetleg pártfogó felügyelet alá helyezés, valamint az ún. „kötelezettségek” meghatározása;
- az elkövető kötelezése pénzösszeg megfizetésére;
- közérdekű munka előírása;
- peren kívüli egyezség; ebben az esetben egyezségként („*Tatausgleich*”) utalnak a áldozat-elkövető mediációra, amely kifejezi, hogy a áldozat-elkövető mediáció nem feltétlenül jelenti azt, hogy tényleges mediációra is sor kerül a elkövető és az áldozat között.

A diverzió jogi feltételeit az StPO 198. §-tól kezdődő része tartalmazza (Schroll 2004; Kienapfel és Höpfel 2009):²²

- a tényállást megfelelő módon tisztázni kell;
- a büntető ügy a kerületi bíróság vagy a tartományi bíróság (*Landesgericht*) egyesbírójának hatáskörébe tartozik; ez azt jelenti, hogy a bűncselekmény legfeljebb öt évig terjedő szabadságvesztéssel vagy pénzbüntetéssel büntetendő;

- a gyanúsított büntetőjogi felelőssége csekélynek minősül;
- a bűncselekmény nem okozott halált (fiatalkorúak esetén ez a feltétel kivételt enged akkor, ha az áldozat a fiatalkorú elkövető rokona, és így pszichikailag megviseli a fiatalkorút az eset; ilyenkor alkalmazható diverziós intézkedés²³ – tipikus példa ilyen esetekre az autóbaleset, például ha a fiatalkorú vezetett, és a testvére halt meg a balesetben);
- nem indokolt hagyományos büntetőjogi szankció alkalmazása a speciális és generális prevenció szempontjaira figyelemmel; valamint
- 2008. óta előfeltétele a diverzió alkalmazásának a bűncselekménnyel okozott kár jóvátétele, megtérítése is²⁴ (a teljes kártérítés követelménye alól csak kivételes esetben engedhető felmentés, így például a fiatalkorú elkövető anyagi lehetőségeit a jóvátételnél figyelembe lehet venni).

A törvényi feltételek (ld. a kiemelt szöveget) fennállása esetén a tárgyalás és a vádemelés előtti szakaszban az ügyész köteles a terheltnek javaslatot tenni valamelyik diverziós intézkedés alkalmazására.²⁵ Az ügyész feladata a diverziós intézkedés kiválasztása; ennek során köteles – lehetőleg maximálisan – figyelembe venni az áldozat érdekeit és szükségleteit. A terhelt beleegyezése is szükséges a diverzió alkalmazásához; az eljárás megszüntetéséről szóló határozathozatalig lehetőség van arra is, hogy a terhelt visszavonja a hozzájáruló nyilatkozatát és az eljárás folytatását kérje. A áldozat-elkövető mediáció alkalmazásához a sértett egyetértése is szükséges, kivéve a fiatalkorúak esetében, ahol az elterelés a sértett hozzájárulása hiányában is megengedett.

²³ Ld.: JGG 7. § (2) 2. pont.

²⁴ Ld.: 200. § (3), 201. § (3), 203. § (2), 204. § (1).

²⁵ A vádemelés után a bíróság köteles javasolni a diverziós lehetőségek egyikét, amennyiben a törvényi előfeltételek fennállnak.

²⁶ Az ügyészek és a bírák által javasolt intézkedések összesen. Az esetek 90%-ában az ügyész, 10%-ában pedig a bíró tesz javaslatot az elterelésre.

²⁷ Ld.: http://www.justiz.gv.at/_cms_upload/_docs/Jahresstatistik_Diversion_2007_und_Vergleich_2006_2007.pdf (2009. szept. 30.). Empirikus adatokhoz ld. még: Grafl (2002: 413).

	Diverziós javaslat (2007)	Összes diverziós intézkedésen belül (%)	Sikertelen diverzió aránya (%) a diverzióra utalt ügyeken belül
Kötelezés pénzösszeg fizetésére	22.361	49,34%	17,60%
Közérdekű munka	3.187	7,03%	17,54%
Próbaidő felügyelet és kötelezettségek nélkül	8.293	18,30%	10,1%
Próbaidő felügyelettel vagy kötelezettségekkel	2.097	4,63%	26,08%
Áldozat-elkövető mediáció	9.379	20,70%	25,61%

2. táblázat

Diverziós intézkedések 2007²⁶

[Forrás: Diverzióra vonatkozó éves statisztikák (2007)]²⁷

3.1.3.3. Az áldozat–elkövető mediáció

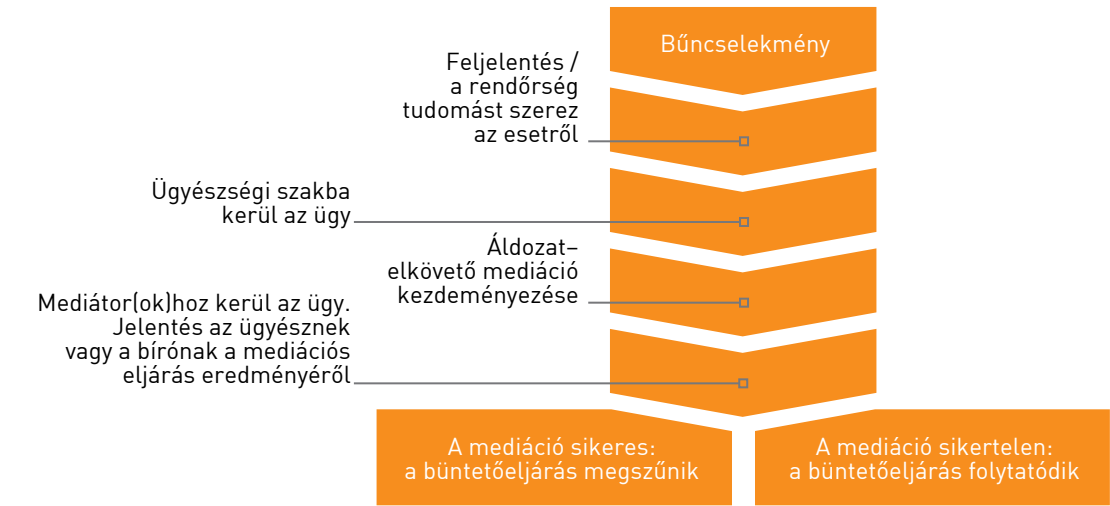
Az áldozat–elkövető mediáció az osztrák helyreállító igazságszolgáltatás központi eleme, mivel az intézkedés lényege a jogszabály szerint elsődlegesen a jóvátétel, a helyreállítás, a kártérítés, illetve a „szimbolikus” jóvátétel (különös tekintettel az őszinte bocsánatkérésre).

Az áldozat–elkövető mediáció a következőket kívánja elérni: az elkövető először is vállaljon személyes felelősséget a cselekményéért, és nézzon szembe a tette okaival és következményeivel (visszatekintő-érzelmi elem). Ennek megfelelően az áldozat–elkövető mediáció során az elkövető jóváteszi a sérelmet, így a sértett érdekeit figyelembe veszik és a szükségleteit kielégítik (helyreállító elem), az elkövető pedig hajlandóságot mutat arra, hogy a jövőben tartózkodjon az újabb bűncselekménytől, így a tettes kisebb eséllyel válik visszaesővé, és valószínűsíthetően az áldozat sem válik újból áldozattá (preventív elem).

Az intézkedésnek van egy közösségi vonatkozása is: a diverziós intézkedések és a mediáció kiindulópontja az, hogy a bűncselekmény nem pusztán a büntetőjogi jogszabályok megsértésének és egy konkrét személynek (a sértettnek) okozott sérelemnek tekinthető, hanem a közösség egészét is érinti. Ez azt jelenti, hogy a büntetőeljárás feladata a helyreállítás mellett az is, hogy az elkövetőn és a sértetten túl a közösség lehetőségei szerinti aktív részvételét is lehetővé tegye az eljárásban (az utolsó két bekezdéssel kapcsolatban részletesen ld.: Hilf 2009).

3.1.3.4. Az áldozat–elkövető mediáció a gyakorlatban

Az áldozat–elkövető mediációs ügyeket a *Neustarthoz* irányítják, amely egy országos hatáskörű nonprofit szervezet. A *Neustart* feladata a pártfogó felügyelet, a közérdekű munka rendszere, az utógondozás és a bűnmegelőző programok működtetése a mediáció mellett. Az áldozat–elkövető mediáció menetét a 3. ábra mutatja be.

3. ábra

Az áldozat–elkövető mediáció menete Ausztriában

Évente összesen 8–9 ezer ügyben kéri a bíróság vagy az ügyészség a *Neustartot* áldozat–elkövető mediációs eljárás lefolytatására. A 3. táblázat az ügyszám 1985 és 2008 közti alakulását mutatja be.

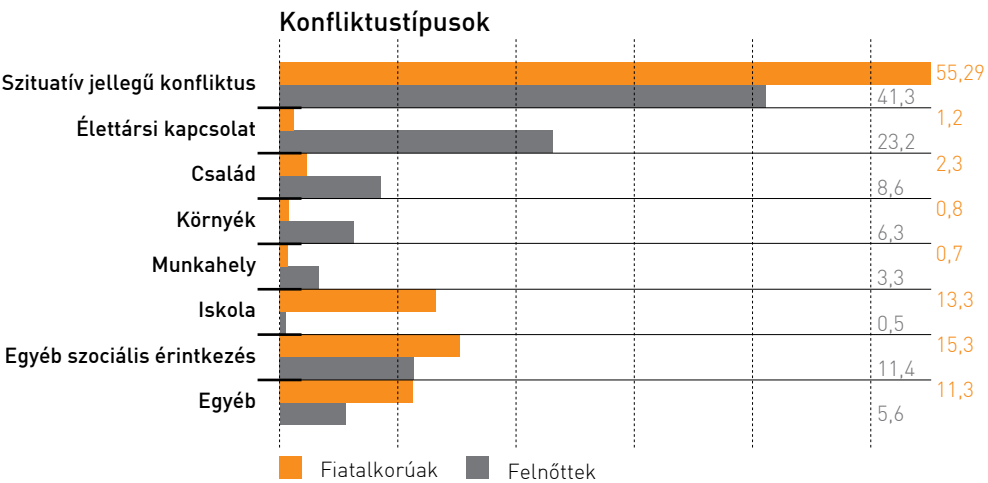
²⁸ Felnőtt elkövetők esetén 1992-ben alkalmazták első ízben az áldozat–elkövető mediációt.

Év	Fiatalkorú elkövetők	Felnőtt elkövetők ²⁸	Összesen
1985	116	0	116
1986	363	0	363
1987	606	0	606
1988	712	0	712
1989	1.236	0	1.236
1990	1.426	0	1.426
1991	1.516	0	1.516
1992	1.884	669	2.553
1993	2.033	898	2.931
1994	2.341	1.876	4.217
1995	2.599	2.052	4.651
1996	2.657	2.720	5.377
1997	2.727	3.478	6.205
1998	2.680	4.814	7.494
1999	2.579	6.845	9.424
2000	2.164	6.985	9.149
2001	2.051	6.895	8.946
2002	1.536	7.264	8.800
2003	1.388	7.008	8.396
2004	1.610	7.352	8.962
2005	1.591	7.382	8.973
2006	1.474	7.028	8.502
2007	1.498	6.898	8.396
2008	1.448	6.650	8.098
	40.235	86.814	127.049

3. táblázat
Az áldozat–elkövető mediáció ügyszámának alakulása Ausztriában, 1985–2008

A mediációs eljárás első lépéseként a mediátor négy szemközt találkozik az elkövetővel és a sértettel is. A tényleges mediációra mindkét fél részvételével csak akkor kerül sor, ha ennek feltételei teljesülnek.

A bűncselekmények és a konfliktusok típusai

4. ábra
A mediációra utalt ügyekre jellemző konfliktustípusok

A mediációra utalt ügyek 84%-a erőszakos jellegű, elsősorban testi sértés, de az erőszakelemet tartalmazó esetek közt kisebb számban vannak súlyos fenyegetéssel vagy kényszerítéssel kapcsolatos, valamint zaklatásos ügyek illetve rablások is.

Az esetek fennmaradó 16%-a vagyron elleni bűncselekmény (lopás, betöréses lopás, rongálás).

A mediátoroknak figyelemmel kell lenniük a konfliktus típusára és környezetére is, mivel az ügyek 55%-a a közvetlen társadalmi környezetet, tehát az elkövető élettársát, házastársát (ezek általában erőszakos jellegű bűncselekmények), a családot, a barátokat, a munkahelyet, az iskolát, valamint a szomszédokat érintik (a tapasztalatok szerint a szomszédokkal való konfliktus esetén a legnehezebb a mediáció alkalmazása).

Ilyen esetekben fontos felkészülni a jövőbeni találkozásokra is, mivel a közvetlen környezetet érintő cselekmény esetén a két fél ismeri egymást, és bűncselekmény és a mediáció előtt és után is találkozhatnak.

Az áldozat-elkövető mediáció céljai

- A sértettnek okozott sérelem jóvátétele anyagi és erkölcsi szempontból is.
- A sértett érzelmeinek és szükségleteinek tényleges figyelembevétele.
- A terhelt lehetőséget kap annak megfontolására, hogy miként tehetné jóvá a bűncselekményt. A terhelt a bírósági tárgyaláson szokásos passzív, védekező szerep helyett aktívan részt vehet az okozott kár helyreállításában.
- Pozitív mediátori jelentés és az eljárás megszüntetése esetén az elkövető büntetlen előéletűnek minősül, így nem sújtják a büntetett előéletéhez fűződő hátrányok (tehát például az egyébként is telített munkaerőpiacon nem kerül rosszabb helyzetbe).

Ha a két fél a gyakorlatban is alkalmazható megállapodást tud kötni, a társadalmi béke tartós lehet, különös tekintettel arra, hogy a mediációs esetek 55%-ára a közvetlen társadalmi környezetet sértő bűncselekmények miatt kerül sor.

Szervezet és módszerek

A mediáció Ausztriában önálló szakmának minősül. Ez azt jelenti, hogy büntető ügyekben kizárólag képzett és ilyen ügyekre szakosodott mediátorok járnak el.

A mediációs módszereket mindig a konfliktustípus határozza meg. Az adott ügyben egy vagy két mediátor jár el. Családon belüli erőszakot érintő ügyekben például egy férfi és egy női mediátor együtt közvetít a felek közt, zaklatásos ügyekben pedig speciális módszerek alkalmazásával akadályozzák meg az elkövető és a sértett közti találkozást.

A sikeres mediáció és a visszaesés aránya

A fiatalok esetében az ügyek 85%-ában, a felnőtteknél pedig az esetek 70%-ában sikerül megállapodásra jutni, illetve a mediátor(ok) pozitív jelentése alapján az ügyész vagy a bíró megszünteti a büntetőeljárást.

Az Innsbrucki Egyetem kutatása szerint (Altweiger és Hitzl 2001) a sértettek általában elégedettek az áldozat-elkövető mediáció eredményével, és a sértettek 75%-a igennel felelt arra a kérdésre, hogy beleegye-e újra a mediációba akkor, ha a jövőben hasonló bűncselekményt követnének el ellene.

A Jogszociológiai és Kriminológiai Intézet vizsgálata szerint sikeres mediáció esetén az elkövetők mindössze 13%-a vált visszaesővé az eljárás megszüntetését követő 2,5–3,5 év során (Hofinger és Neumann 2008). A családon belüli erőszakot érintő ügyekben pedig ugyanez az arány alig 11%. A *Neustartnál* levő ügyek 66%-át kitevő testi sértések esetén 15% a visszaesés aránya, míg azokat a testi sértéses ügyeket követően, amelyeket a bíróság büntetéssel zárt le, az elkövetők visszaesési aránya lényegesen magasabb, 41% volt. A Bécsi Egyetem Büntetőjogi Intézetének kutatása szerint (Schütz 1999: 161) a kedvező visszaesési arányt mediációs ügyekben az okozza, hogy az ügyészek és a bírók hatékonyan választják ki az áldozat-elkövető mediációra alkalmas ügyeket, valamint az áldozat-elkövető mediáció bűnmegelőző hatása sem elhanyagolható.

Együttműködés más intézményekkel

A mediátorszervezet intenzív együttműködést folytat más intézményekkel, elsősorban a mediációt kezdeményező ügyészséggel, valamint a bíróságokkal (utóbbiakkal együttműködése kevésbé szoros).

Az együttműködés egyedi ügyekre is kiterjed, valamint közös állásfoglalásokat dolgoznak ki annak eldöntésére, hogy mely ügyekben lehet áldozat-elkövető mediációt alkalmazni, és melyekben nem.

A mediátorok bizonyos problémák esetén áldozatsegítő, nőügyi és egyéb szociális szervezetekkel, a rendőrséggel, az ügyvédekkel és terapeutákkal is együttműködnek.

Ha a mediáció során kiderül, hogy az ügyben mégsem alkalmazható áldozat-elkövető mediáció, de a tettes esetében indokolt a pártfogó felügyelő kijelölése, a mediátor kezdeményezi a bíróságnál, hogy hozzon ilyen tartalmú végzést.

3.1.4. Konklúziók

Az állam azon kötelessége, hogy a bűncselekmény áldozatát a büntetőeljárás lefolytatásával segítse, nem feltétlenül jelenti azt, hogy mindenképpen marasztaló, az elkövető büntetőjogi felelősségét megállapító ítéletet kell hoznia, ugyanis a hagyományos büntetőjogi szankciók alkalmazása, illetve a szigorú ítélkezés nem feltétlenül áll a sértett érdekében (ezzel, illetve a kérdés emberi jogi vonatkozásaival kapcsolatban ld.: Dearing 2004: 81, 2002: 165). Az áldozatnak gyakran az is elég, ha az állam valamilyen hivatalos formában reagál arra, hogy bűncselekmény történt (Sessar 1985: 1137). Így fontos lenne a büntetőjogban minél nagyobb teret nyitni a helyreállító igazságszolgáltatás elveinek megfelelő reakciók, az áldozatnak okozott sérelem jóvátétele, a közösség bevonása és az újbóli áldozattá válás megelőzésére hivatott eszközök felé.

3.1.4.1. Az osztrák jó gyakorlatok

A legjobb gyakorlatok között elsőként az áldozat–elkövető mediációt szükséges említeni.

- A jogszabályi rendelkezések eredményes kísérleti projekten alapszanak, így szilárd és gyakorlatorientált alappal rendelkeznek, ez pedig a gyakorlatban rendkívül hatékonná teszi a rendszert;
- A mediációért felelős Neustart magas szakmai színvonalú és differenciált eszközöket biztosít Ausztriában. A magas szakmai színvonalú a jól képzett mediátorok, a differenciált eszköztárat pedig az egyes esettípusokra irányadó külön áldozat–elkövető mediációs eljárások biztosítják.
- A Neustart és az állami szervek közti együttműködés hatékony: a mediátorok, az igazságszolgáltatási szervek és az áldozatsegítő szervezetek a közös erőfeszítéseikkel sikeres és eredményes intézménnyé tették az elterelést, és azon belül elsősorban az áldozat–elkövető mediációt.

A gyakorló jogászok (ügyészek, büntető ügyeket tárgyaló bírák) többsége és a közvélemény is elfogadni látszik azt, hogy a diverziós eszközök – különös tekintettel a mediációra – megfelelő választ jelentenek a bűncselekményekre. A rendőrségen belül azonban a mai napig sokan ellenzik a helyreállító jellegű intézkedéseket, elsősorban azért, mert frusztrálja a nyomozókat, hogy hosszadalmas nyomozati munkájuk nem vádemeléssel, hanem diverziós intézkedéssel zárul (Hilf 2009).

3.1.4.2. Egy „rossz gyakorlat”

Van egy károsnak tekinthető gyakorlat is Ausztriában, olyan ügyekben, ahol az elkövetői és az áldozati szerepek nem válnak el egyértelműen, így például autó- és síbalesetek vagy nyilvános verekezés esetén, illetve olyan esetekben, ha a felek kölcsönösen okoztak sérüléseket a másoknak. Ezekben az ügyekben mindegyik fél sérelmet szenved, tehát mindannyian sértettek, de egyben mindannyian, vagy közülük többen, elkövetők is. Ilyen körülmények között az ügyészség gyakran mediációt rendel el anélkül, hogy tisztázná a tényállást, vagyis a diverziós eszközök alkalmazásának egyik előfeltétele nem teljesül. Ez azt eredményezheti például, hogy adott esetben egy jogos védelmi helyzetben sérülést okozó sértett is elkövetőnek minősül a mediáció során.

3.1.4.3. Megfontolandó kérdések az osztrák gyakorlatban

A leginkább vitatott kérdés az, hogy vajon a zaklatásos és a családon belüli erőszakos ügyek alkalmasak-e a mediációra. Bár a Neustart mediátorszervezet ilyen esetekre speciális mediációs formákat alkalmaz (ld.: Koss 1996: 69; Höpfel és Kert 1999: 127; Königshofer és Mössmer 2007: 121), a női menedékházak képviselői gyakran megfogalmazzák azt a véleményt, hogy az ismétlődő családon belüli erőszakra nem elég szigorú válasz a mediáció.²⁹

Források

- Altwegger, A. és E. Hitzl (2001) *Kundenzufriedenheitsanalyse der Geschädigten im Außergerichtlichen Tausgleich*. (szakdolgozat) Innsbruck
- Bruckmüller, K. és D. Nachbaur (2009/2010, megjelenés alatt) *Opferrechte im Strafverfahren. Juristische Ausbildung und Praxis*.
- Dearing, A. (2002) Strafjustiz als Integration, Elemente einer an den Menschenrechten orientierten, opfergerechten Strafjustiz. In: W. Stangl és G. Hanak (szerk.) (2003) *Innere Sicherheiten, Jahrbuch für Rechts- und Kriminalsoziologie*. Baden-Baden: Nomos:165.
- Dearing, A. (2004) Das Recht des Opfers auf ein Strafverfahren und die Strafpflicht des Staates nach der EMRK. In: A. Dearing és M. Löschnig-Gspandl (szerk.) *Opferrechte in Österreich, Viktimologie und Opferrechte*. Series of the Victim Support Research Organisation Weisser Ring: 81.
- Grafl, C. (2002) Empirische Daten zur Diversion in Österreich in den Jahren 2000 und 2001. *Österreichische Juristen-Zeitung*: 413.
- Hilf, M. (2009, nyomdában) Restorative Justice Developments in Austria. In: I. Aertsen és D. Miers (szerk.) *A comparative study of restorative justice provisions in Europe*.
- Hilf, M. és Ph. Anzenberger (2008) Opferrechte, Die Stellung des Opfers im Strafverfahren. *Österreichische Juristen-Zeitung*: 886
- Hofinger, V. és A. Neumann (2008) *Legalbiografien von Neustart Klienten*. (nem publikált előadás, 2008. december)
- Höpfel, F. és R. Kert (1999) Gewalt in der Familie und Diversionen. In: R. Miklau és H. V. Schroll (szerk.) (1999) *Diversion 1999, ein anderer Umgang mit Straftaten*. Bécs: Verlag Österreich: 127.
- Jesionek, U. (2003) 80 Jahre Jugendgerichtsbarkeit in Österreich – Rückblick und Ausblick. (Part III), *Österreichische Richterzeitung*: 118.
- Kienapfel, D. és F. Höpfel (2009) *Grundriss des Österreichischen Strafrechts – Allgemeiner Teil*. (10. kiadás) Bécs: Manz
- Koss, C. (1996) Gewalt in Beziehungen – Sichtweise und Perspektiven des Außergerichtlichen Tausgleichs. *Sozialarbeit und Bewährungshilfe* 18, 2: 69.
- Königshofer, M. és M. Mössmer (2007) Plädoyer für den Außergerichtlichen Tausgleich als Angebot bei Gewalt in Paarbeziehungen. *Journal für Strafrecht*: 121.
- Löschnig-Gspandl, M. (1995) Gedanken zur „Wiedergutmachung“ in der Strafrechtspflege. *Juristische Blätter*: 766.
- Muzak, G. (1993) Verfassungsrechtliche Aspekte des „Modellversuchs“ Außergerichtlicher Tausgleich. *Österreichische Juristen-Zeitung*: 690.
- Miklau, R. (1993) Der „Modellversuch außergerichtlicher Tausgleich“ ist nicht Verfassungswidrig. *Österreichische Juristen-Zeitung*: 697.
- Pilgram, A. (1994) Ist das Modell serienreif? Forschungsergebnisse zum Außergerichtlichen Tausgleich bei Erwachsenen. *Österreichische Richterzeitung*: 231.
- Schroll, H. V. (2004) §§ 90a–90m. In: H. Fuchs és E. Ratz (szerk.) *Wiener Kommentar zur Strafprozessordnung*. 28. Lfg. Bécs: Manz
- Schütz, H. (1999) Die Rückfälligkeit nach einem Tausgleich bei Erwachsenen. *Österreichische Richterzeitung*: 161.
- Sessar, K. (1985) Das Opfer. Eine viktimologische Zwischenbilanz. In: T. Vogler és szerzőtársai (szerk.) *Festschrift für Hans-Heinrich Jescheck zum 70. Geburtstag*. Berlin: Duncker & Humblot: 1137.

²⁹ A „Psychosoziale Prozessbegleitung im Zivilverfahren” c. konferencián elhangzott vita, 2009. május; kiadatlan.

3.2.

A jóvátétel enyhítő körülmenyként való figyelembevétel a büntetés kiszabásakor – mediáció Lengyelországban

3.2.1. Bevezetés

A helyreállító igazságszolgáltatás elmélete lassan, de biztosan teret nyer a lengyel büntetőjogi rendszerben. Az elmúlt néhány évben egyértelműen javult a sértett jogi helyzete a büntetőeljárásban.

Lengyelországban először a kilencvenes évek elején kezdtek érdeklődni a mediáció iránt egy köztisztviselőkből és egy fogvatartottakat segítő civil szervezet képviselőiből álló csoport németországi mediációs központokban tett látogatása nyomán. Ezzel nagyjából egy időben több, főként a fiatalok bűnözését kutató kriminológus is elkezdett foglalkozni a kérdéssel. A cél annak elérése volt, hogy a büntetőpolitika egyrészt új típusú válaszokat adjon a bűnözésre, másrészt jobban szolgálja a fiatalok és az áldozatok érdekeit. A mediációs programok bevezetésére vonatkozó iránymutatást egy erre létrehozott munkacsoport dolgozta ki. A munkacsoport a mediáció gyakorlata kialakításának lépéseit mediációs kísérleti projektek megvalósításában, a mediációval kapcsolatos jogi szabályozás alapelveinek elfogadásában, a mediátorok képzésében, valamint a mediációval kapcsolatos tájékoztatásban határozta meg. Az iránymutatás nyomán 1996-ban indultak a fiatalokat érintő első kísérleti programok, de már 1995-ben sor került egy nemzetközi konferenciára a témában, és addigra a mediátorképzések is megkezdődtek.

A mediáció intézménye 1997-ben bekerült a *Büntető törvénykönyvbe* és a *büntetőeljárás törvénybe*, 2000-től pedig a *fiatalkorúak büntetőeljárásáról szóló törvényben* (1982) is szerepel a mediációs eljárás lehetősége.

Az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy az igazságszolgáltatásban dolgozók támogatják a mediáció alkalmazását a fiatalkorúak büntető ügyeiben. A felnőtt korúak esetén már nem ennyire egyértelmű a mediáció támogatottsága. A bírák, ügyészek és rendőrök érdeklődnek ugyan a mediációban rejlő lehetőségek iránt, de komoly kétségeik is vannak az intézménnyel kapcsolatban.

3.2.2. Mediáció a lengyelországi büntetőeljárásban

A mediáció intézményét az 1997. június 6-i törvény tette a lengyel büntetőeljárás részévé. A törvény 1998. szeptember 1-jén lépett hatályba. A mediáció bevezetésének elsődleges céljai az ügyszám csökkentése és a büntetőeljárás lerövidítése voltak, de a mediáció bevezetésétől azt is várták, hogy alkalmazása révén kevesebb ügy jut el a büntetés-végrehajtási szakba, és a bírósági, illetve a társadalmi szinten jelentkező egyéb költségeket is csökkenti. Ennek ismeretében nem véletlen, hogy a jogalkotó valamennyi jogi konfliktustípus esetén előnyben részesíti a mediáció útján történő rendezést.

A mediációt eleinte kizárólag a vádemelést megelőző szakaszban, és esetleg a bírósági szakasz legelején (a vád törvényességének vizsgálatakor) lehetett alkalmazni, de egy 2003-as jogszabály-módosítás eredményeként szélesebb körben lehetett használni a mediáció intézményét. A mediációra vonatkozó külön rendelkezéseket a lengyel *büntetőeljárás törvény* általános részébe (23a. §) illesztette a jogalkotó.

A törvény 23a. §-a úgy rendelkezik, hogy a bírósági és vádemelés előtt az ügyész hivatalból, vagy a sértett és a terhelt közös kezdeményezésére, vagy valamelyikük kezdeményezésére és a másik jóváhagyásával előterjesztett kérelemre – a sértett és a terhelt közötti mediációs eljárás lefolytatása érdekében – az ügyet megfelelő mediációs intézmény vagy mediátor elé utalhatja. A mediációs eljárás hossza nem haladhatja meg az egy hónapot, azzal, hogy annak időtartamát nem kell beszámítani a vádemelés előtti szakasz időtartamába. Ha a mediáció eredményes,

- az eljárás feltételes megszüntetésének,
- a büntetés rendkívüli enyhítésének,
- a büntetés feltételes felfüggesztésének, valamint
- büntetés helyett intézkedés alkalmazásának lehet helye.

A jogszabály-módosítás következményeként a mediáció a büntetőeljárás valamennyi szakaszában igénybe vehető eszközzé vált. A mediáció alkalmazását a büntető ügynek a vádemelést megelőző szakaszban történő megszüntetése céljából azzal a kedvezménnyel is elő kívánták segíteni, hogy a mediációs eljárás előkészítéséhez és lefolytatásához szükséges időtartam nem számít be sem a nyomozó hatóság, sem az ügyészség által végzett nyomozás tartamába. Az Igazságügyi Minisztérium *rendeletben* (2003. június 13.) határozta meg a mediációs eljárás részletes szabályait (ld. a kiemelt szöveget).

A rendelet 11. §-a szerint a mediátor a bírósági vagy ügyészi értesítés kézhezvételét követően

- haladéktalanul köteles felvenni a kapcsolatot a sértettel és a terhelttel (a gyanúsítottal vagy – ha az ügyészség már vádat emelt – a vádlottal), hogy megbeszéljék, mikor és hol találkozik velük külön-külön a mediáció előtt;
- megszervezi a két féllel külön-külön lefolytatandó előkészítő megbeszéléseket, ahol tájékoztatja őket a mediáció lényegéről, az eljárás szabályairól és a jogaikról;
- lefolytatja az áldozat-elkövető mediációs üléseket a két fél együttes jelenlétében;
- segíti a feleket a megállapodás feltételeinek írásos megfogalmazásában, és ellenőrzi a megállapodás betartását.

Hangsúlyozni kell, hogy a két fél – a terhelt és a sértett – személyes találkozója eljárásjogi előfeltétel a lengyel büntetőeljárás szabályok szerint, vagyis a mediációt nem lehet az „inga-diplomácia” eszközével lefolytatni.

3.2.3. Az ügy mediátor elé utalása

Az ügy a következő esetekben kerülhet mediátorhoz:

- a nyomozó hatóság döntése alapján a nyomozati szakaszban;
- ügyési döntés alapján a vádemelésig;
- bírói döntés alapján a bírósági szakasz során bármikor (a jogerős ítéletig);
- bírói döntés alapján magánvádas ügyekben a kötelező békítés alternatívájaként, ha a két fél javasolja vagy beleegyezik;
- a büntetés-végrehajtási bíró (esetleg a büntetés-végrehajtási intézet vezetője) kezdeményezésére a szabadságvesztés büntetés végrehajtása során bármikor (tekintet nélkül arra, hogy milyen tartamú a szabadságvesztés);
- a büntetés-végrehajtási bíró eljárása során hozott döntése alapján.

3.2.4. A mediáció hatása a büntetőbíróság jogerős ítéletére

Ha a mediációs eljárás eredményes, a bíróság a következő döntéseket hozhatja:

- a büntetőeljárást feltételelesen megszünteti;
- a büntetőeljárást feltétel nélkül megszünteti (például ha a bűncselekmény nem, vagy csak csekély mértékben veszélyes a társadalomra);
- a mediációs eljárásban született megállapodás rendelkezéseit tartalmazó ítéletet hoz (például vagyoni vagy nem vagyoni kártérítés megfizetésére, közérdekű vagy a sértett részére teljesítendő munkavégzésre, magatartása megváltoztatására, kábítószer- vagy alkoholelvonó kezelésen való részvételre, illetve bocsánatkérésre kötelezheti a terheltet);
- tárgyalás mellőzésével hoz marasztaló ítéletet (ha a mediációs eljárás során az elkövető önként elfogadta a büntetést).

A büntető törvénykönyvről szóló 1997. június 6-i törvény VI. Fejezete, a büntetés kiszabásának elvei:

53. §

(1) A bíróság a törvényben meghatározott korlátok között saját mérlegelési jogkörében határozza meg a büntetés tartalmát azzal, hogy a büntetésnek arányosnak kell lennie a büntetőjogi felelősség mértékével. A büntetés kiszabása során figyelembe kell venni a bűncselekmény társadalmi következményeit, a büntetésnek az elítélttel kapcsolatos prevenciós és nevelési céljait, és azt is, hogy a büntetés alkalmas legyen a társadalom többi tagjának a bűncselekmény elkövetésétől való visszatartására.

(2) A büntetés kiszabásakor a bíróság elsősorban a következő tényezőket veszi figyelembe: a tettes indítékát, a bűncselekmény elkövetésének módját, annak tényét, hogy a tettes egy kiskorúval együtt követte-e el a bűncselekményt, kötelezettségszegéssel együtt járó bűncselekmény esetén a megsértett kötelezettség típusát, illetve súlyát, a bűncselekmény káros következményeinek típusát és súlyát, a tettes személyiségét és életkörülményeit, a bűncselekményt megelőző életmódját és a bűncselekmény elkövetését követően tanúsított magatartását, valamint különösen az okozott sérelem jóvátételére és a társadalom igazságérzetének helyreállítására tett erőfeszítéseit. A bíróságnak figyelembe kell vennie a sértett magatartását is.

(3) A büntetés kiszabásakor a bíróság köteles figyelembe venni a tettes és a sértett között lefolytatott mediációs eljárás eredményességét, illetve a köztük a vádemelést megelőző vagy a bírósági szakaszban létrejött egyezséget.

3.2.5. Magánvádas ügyek

A magánvádas ügyekben az eljárás egyik lényeges célja az, hogy lehetőséget teremtsen a vádlott és a magánvádló kibékülésére. Emiatt a tárgyalás megkezdése előtt sor kerül egy ún. békítő szakaszra, amelynek során a bíróság felhívja a feleket arra, hogy egyezzenek meg és béküljenek ki. Természetesen a felek a tárgyalás későbbi szakaszában is bármikor köthetnek megállapodást, ebben az esetben a bíróság megszünteti az eljárást.

3.2.6. Hivatalból üldözendő bűncselekmények

A hivatalból üldözendő bűncselekmények miatt folytatott büntetőeljárásokban a vádlott és a sértett kibékülése az eljárás feltételes megszüntetését eredményezheti. Főszabály szerint az eljárás feltételes megszüntetésének nincs helye 3 évi szabadságvesztésnél súlyosabban büntetendő bűncselekmények esetén [Büntető törvénykönyv 66. § (2) bek.]. A (3) bekezdés szerint azonban, ha a sértett és a terhelt kibékülnek, és a terhelt jóvátette az okozott kárt, vagy a terhelt és a sértett megállapodtak a kár rendezésének módjában, az eljárás feltételeesen akkor is megszüntethető, ha a bűncselekmény törvényes büntetési tétele a 3 évi szabadságvesztésnél súlyosabb, de nem haladja meg az 5 évet. Lényeges szabály, hogy a bíróság köteles lehetőséget biztosítani a kibékülésre (ld. a kiemelt szöveget).

A büntetőeljárás törvény 341. § (3) bekezdése a következőképpen rendelkezik: „Ha esély van arra, hogy a vádlott és a sértett megállapodjon a kártérítésben vagy a jóvátételben, és ezt a bíróság célszerűnek tekinti, a bíróság a felek megegyezése céljából megfelelő határidő kitérésével felfüggesztheti az eljárást. A vádlott és a sértett közös kérelmére a bíróság az egyezség megkötéséhez szüksége időtartamra felfüggeszti az eljárást.” További szabály, hogy a büntetés kiszabásakor a bíróság köteles figyelembe venni a tettes és a sértett között lefolytatott mediációs eljárás eredményességét, illetve a köztük az ügyészégi vagy a bírósági szakban létrejött egyezséget [Büntető törvénykönyv, 53.§ (3) bek.]

3.2.7. A mediációval kapcsolatos statisztikai adatok

A 4. táblázat a büntetőeljárásban alkalmazott mediáció gyakoriságára vonatkozó, 1998 és 2003 közötti adatokat tartalmazza.

Év	Mediációra utalt ügyek száma
1998	18
1999	366
2000	722
2001	800
2002	932
2003	1.838

A feleknek a mediációra utalt ügyek 60%-ában sikerült megállapodásra jutniuk; az ügyek 34%-ában sikertelen volt a megállapodási kísérlet. A mediációra utalt esetek fennmaradó 6%-ában valamely okból (például a bíróság visszavonta a mediációt elrendelő határozatát, az egyik fél nem volt hajlandó részt venni az eljárásban, vagy nem volt elérhető) elmaradt a mediáció.

A bűncselekmény típusa	Mediációra utalás aránya 1999-ben	Mediációra utalás aránya 2002-ben	Bírósági ítélettel lezárt ügyek aránya 2000-ben
A család és a gyámság elleni bűncselekmények	36,6%	34%	15,5%
Az élet és az egészség elleni bűncselekmények	21,9%	26,6%	9,6%
Vagyon elleni bűncselekmények	14,1%	10,1%	44,9%
Az emberi méltóság és a testi épség elleni bűncselekmények	13,6%	16,9%	4,2%
Egyéb	13,76%	12,4%	25,8%

A mediációt gyakran alkalmazzák a család és a gyámság, az élet és az egészség, az emberi méltóság és a testi épség elleni bűncselekmények esetén, míg a vagyon elleni bűncselekmények esetén a mai napig ritkán alkalmazzák (ld.: 5. táblázat).

4. táblázat

A mediáció alkalmazásának gyakorisága az 1998. szeptember 1-je és 2003. december 31-e közti időszakban (Forrás: Igazságügyi Minisztérium statisztikája)

5. táblázat

A mediációra utalt ügyek bűncselekménytípusok szerint

A bíróság döntése	ügyek száma	arány (%)
A büntetőeljárás feltétel nélküli megszüntetése	82	23,8
A büntetőeljárás feltételes megszüntetése (a mediációs megállapodásban foglalt feltételekre hivatkozással)	53	15,4
A büntetőeljárás feltételes megszüntetése (a mediációs megállapodásra való hivatkozás nélkül)	72	20,9
Felfüggesztett szabadságvesztés	80	23,5
Szabadságvesztés	2	0,3
Pénzbüntetés	19	5,5
Büntetés önkéntes vállalása	15	4,3
Egyéb	22	6,4
Összesen*	345*	100%

6. táblázat

A mediációs eljárást követően hozott bírósági döntések, 1999
*Az adatsor nem tartalmazza azokat az ügyeket, amelyekről nem áll rendelkezésre elegendő adat

3.2.8. A Lengyel Mediációs Központ

A Lengyel Mediációs Központ a mediáció gyakorlatát végző legfontosabb szerv. A Központhoz mintegy 500 mediátor tartozik, tagszervezeteinek száma Lengyelországszerte 30 körüli. A központ főbb tevékenységei a következők:

- mediációs eljárások lefolytatása,
- a mediáció népszerűsítése,
- „A Mediátor” című negyedéves szakfolyóirat és más anyagok kiadása,
- tréningek szervezése.

A központ a fő profilját képező büntető ügyek mellett más ügyekben, így például polgári jogi jogvitákban is eljár.

Lengyelországban jogszabály határozza meg, hogy ki lehet mediátor. A mediátori megbízás feltételei:

- lengyel állampolgárság,
- a 26. életév betöltése,
- büntetlen előélet,
- szakmai tapasztalat.

A központ fontosnak tartja a képzést is. A mediátorjelölteket „éles” mediációra csak akkor engedik, ha legalább az alapozó képzést befejezték. Az alapozó képzés elvégzését követően az új mediátorok először tapasztaltabb mediátorok felügyelete alatt dolgoznak, és legalább tíz ügyben a gyakorlott mediátorral közösen járnak el. A bevezető, tapasztalatgyűjtő időszakban több probléma is adódhat. Ezek közül kettő érdemel említést.

Az egyik gyakori nehézség az új mediátorok önbizalomhiánya. Némelyikük annyira tart a felelősségtől, hogy minden lépéshez (pl. a mediációs megbeszélés megnyitása, a meghívók megírása) kéri a felügyelő kolléga segítségét. Ennek kapcsán gyakran a felkészült a mediátorok is azzal szembesülnek, hogy a legtöbb kérdésre nincs általánosan adható válasz. Az is köztudott, hogy vannak olyan helyzetek, amikor a legjobb, ha a mediátor az ösztöneire hallgat.

A másik – súlyosabb – probléma az, hogy az alkalmatlan személyeket gyakran nehéz meggyőzni arról, hogy ne jelentkezzenek mediátornak. Ez szorosan összefügg a mediátor munkájának és viselkedésének értékelésével. Jelenleg egy olyan eljárásról dolgozunk, amelynek segítségével kiszűrhetők lesznek a mediátornak nem alkalmas személyek.

A központ a fent említett és más okokból is rendkívül fontosnak tartja a megfelelő mediátorképzést. A mediáció lengyelországi gyakorlata alapján elmondható, hogy van még néhány szempont, amelyet érdemes a mediátoroknak figyelembe venniük a munkájuk során. Ezek a például a következők:

- meg kell tanulniuk, hogy egy érzelmi szempontból nehéz pillanatban hogyan reagáljanak, és a reakciót hogyan időzítsék;
- el kell tudniuk dönteni, hogy a két fél első találkozásán jelen legyen-e ügyvéd;
- meg kell tanulniuk, hogy mi a teendő akkor, ha a büntető ügynek polgári jogi következményei is vannak.

A fenti kérdések, de más nehézségek is felmerülhetnek mind a tapasztalt, mind a kezdő mediátorok gyakorlata során, így sokféle eshetőségre fel kell készülniük.

3.2.9. Konklúziók

Ha a felek között megállapodás jön létre, nincs szükség a bizonyítékok értékelésére, így a mediáció gyakori alkalmazásával jelentősen csökkenthető a bíróság ügyterhe, és gazdaságosabbá válhat a bíróságok eljárása. A gyorsaság és a költséghatékonyság mellett további előny, hogy megállapodás/egyezség esetén a terheltnek is van némi befolyása a döntésre, hiszen az alkufolyamat eredményeként akár enyhébb ítéletet is kaphat, a sértett kára pedig nagyobb eséllyel térülhet meg, a büntetőeljárás során eljáró szerveknek pedig több idejük marad a súlyosabb és bonyolultabb ügyekre. Következésképp a büntetőeljárás megállapodással történő lezárása nem csak az igazságszolgáltatás számára előnyös, hanem az eljárásban részes felek mellett a társadalom egészének a javát is szolgálja.

Prof. Dr. Arthur Hartmann
Brémai Alkalmazott Közigazgatási Tudományok Egyeteme (Németország)
Kapcsolat +++ Arthur.Hartmann@web.de

3.3.

A helyreállító igazságszolgáltatás jogszabályi háttere Németországban

3.3.1. Bevezetés

A német nyelv „*Täter–Opfer–Ausgleich*” (a továbbiakban TOA) néven ismeri az áldozat–elkövető mediáció gyakorlatát. Ezt a többé-kevésbé hivatalos elnevezést „helyreállító igazságszolgáltatás” értelemben is használják.

A TOA egyrészt egy gyakorlati megoldás, amelyet a német büntető igazságszolgáltatási rendszer alulról kezdeményezett reformja eredményeként vezettek be, másrészt jogi fogalom, jogintézmény is, amelyet a német *büntető törvénykönyv* (*Strafgesetzbuch*, a továbbiakban StGB) 46a. §-a, és a *fiatalkorúak büntetőbíróságáról szóló törvény* (*Jugendgerichtsgesetz*, a továbbiakban JGG) 10. §-ának (7) bekezdése is külön meghatároz. Ez a kettősség szem előtt tartandó a helyreállító igazságszolgáltatás és áldozat–elkövető mediáció németországi gyakorlatának tanulmányozása során is.

Nemzetközi viszonylatban sincs egységes felfogás a helyreállító igazságszolgáltatásról, az arra vonatkozó elméletek és gyakorlatok sokfélék (Johnstone és van Ness 2007; ENSZ-kézikönyv 2006). A helyreállító igazságszolgáltatás koncepciója maga is kialakulóban van, ennek megfelelően folyamatosan változik. A helyreállító igazságszolgáltatás középpontjában állhat például a büntetésre adott válasz jellege (helyreállító eredmény), de akár maga az eljárás is, amely az eredményt létrehozza (ld.: Johnstone és van Ness 2007; Walgrave 2009). Németországban a jogszabályi meghatározás például az eredményre helyezi a hangsúlyt, a gyakorlat azonban az eljárást helyezi előtérbe.

3.3.2. A német helyreállító igazságszolgáltatás története

A helyreállító igazságszolgáltatás néhány eleme már régebb óta jelen van a német büntetőjogban. Így például az ún. „*Adhäsionsverfahren*” intézménye [StGB 403. §] lehetőséget biztosít az áldozatnak arra, hogy a kártérítési igényét a büntetőeljárás keretében érvényesítse. A német *büntetőeljárás törvény* [*Strafprozeßordnung*, a továbbiakban StPO] 374. §-a egyes vétségek (például könnyű testi sértés, magánlaksértés, becsületsértés) esetén előírja, hogy a bűncselekmény csak magánvád útján büntetendő. Ilyenkor a sértett maga képviseli a vádat a bíróságon. A magánvádas eljárás kivételével az ügyésznek vádmonopóliuma van. A magánvádat csak akkor fogadja el a bíróság, ha a két fél közti békéltetés nem jár eredménnyel (StPO, 380. §). A próbára bocsátás intézményének 1953-as bevezetése óta mind a felnőttek, mind a fiatalkorúak próbára bocsátásának feltételeként előírható a kártérítés fizetése. A kártérítésre, illetve a bocsánatkérésre kötelezés mint önálló intézkedések szintén 1953 óta alkalmazhatók a fiatalkorúak büntetőjogában.

A '70-es évek vége óta két olyan változás történt, amely előkészítette a terepet a helyreállító igazságszolgáltatás számára. Egyfelől mind a gyakorló jogászok, mind a kutatók kiábrándultak abból a korábbi felfogásból, amely szerint az elkövetők a büntetőjog eszközével szocializálhatók és nevelhetők. Másfelől a politika, a jogász szakma és a tudomány „újra felfedezte” az áldozatokat, akiknek azelőtt a tanúvallomás tételén kívül gyakorlatilag nem volt egyéb szerepük az eljárásban. Ezt követően a jogalkotó fokozatosan bővítette a sértett lehetőségeit és jogait arra, hogy befolyásolja a büntetőeljárást, az állam pedig vállalta, hogy megtéríti a súlyos bűncselekmények áldozatainak kárát. A sértett érdeke és igényei fontos szemponttá váltak a büntetés kiszabásakor is. Az StGB 46. §-a 1987 óta tartalmaz egy szabályt, amely szerint a büntetéskiszabás általános szempontjai között a tettes bűncselekményt követően tanúsított magatartását is figyelembe kell venni, különös tekintettel az okozott sérelem jóvátételére és a sértettel való kibékülésre irányuló erőfeszítéseire. 1990. óta a TOA intézkedésként van jelen a fiatalkorúak büntetőjogában (JGG 10. §). Ennek révén az eljárás megszüntethető, és elterelés alkalmazható [JGG 45. § (2) bek., 47. §]. A felnőtt korúakra vonatkozó büntetőjogi szabályok négy évvel később tették lehetővé a TOA alkalmazását (46a. §). 1999 óta a *büntetőeljárás törvény* is külön szabályozta az áldozat-elkövető mediáció folyamatát. Az StPO 136. § (1) bek. negyedik mondata arra kötelezi az eljáró bíróságot, ügyészt és nyomozó hatóságot [ld. még: StPO 163. § (4) bek.], hogy amennyiben az ügy jellege ezt megengedi, az első meghallgatás elején tájékoztassák a terheltet a TOA lehetőségéről. Az StPO 155a. §-a alapján az ügyész és a bíróság az eljárás minden szakaszában köteles vizsgálni, hogy van-e lehetőség a TOA alkalmazására, és ha ezt az ügy körülményei lehetővé teszik, köteles javasolni a feleknek a TOA lehetőségét, kivéve, ha azt a sértett elutasítja. Az StPO 155b. §-a teremti meg a személyes adatok ügyészek, bíróságok és mediátorok közti átadásának jogalapját abban az esetben, ha TOA alkalmazására kerül sor. TOA esetén a felnőtt korú elkövetőkre vonatkozó szabályok is megengedik az ügyésznek, hogy a bírósággal egyetértésben a nyomozás során vagy akár a vádemelés után megszüntesse az eljárást [StPO 153a. § (1) bek. 5. pont].

3.3.3. A helyreállító igazságszolgáltatást lehetővé tevő fontosabb jogszabályi rendelkezések Németországban

A rendszer egésze szempontjából kiemelkedő jelentősége van az StGB 46a. §-ának, amely az áldozat-elkövető mediáció jogi fogalmát határozza meg (ld. a kiemelt szöveget).

Az StGB 46a. §-a szerint: "Ha a tettes

(1) a sértettel való kibékülés ["*Täter-Opfer-Ausgleich* "] érdekében tett erőfeszítés keretében a bűncselekménnyel okozott kárt teljes mértékben vagy nagyrészt orvosolja, illetve őszinte kísérletet tesz az okozott sérelem jóvátételére; vagy

(2) ha az adott ügyben a bűncselekménnyel okozott kár jóvátétele komoly személyes áldozatot és szolgálatot igényelt, és ezzel a sértettnek okozott teljes kárt, vagy annak nagyobb részét jóvátette, a bíróság csökkentheti a büntetést a 49. § (1) bekezdése alapján, illetve, ha a kiszabandó büntetés nem haladja meg az egy év szabadságvesztést vagy a 360 napi tétel pénzbüntetést, meg is szüntetheti az eljárást."

A jogalkotónak több célja is volt a 46a. §-ban foglalt lehetőségek törvénybe iktatásával. Először is, a jogszabály-módosítás nagyobb teret kívánt adni a büntetőeljárásban a sértett érdekének és szükségleteinek, és a jogalkotó rá kívánta bízni az elkövetőket arra, hogy orvosolják a sértettek bűncselekménnyel okozott problémáit. További cél volt, hogy az elkövetőnek lehetősége nyíljon arra, hogy önként vállaljon felelősséget a cselekményéért és így, saját tettétől elhatárolódva, a személyes felelősség elismerésével párhuzamosan enyhítse büntetőjogi értelemben vett felelősségét. Az StGB 46a. §-ában foglalt szabályozás azt a véleményt is kifejezi, hogy a bűncselekményhez vezető vagy a bűncselekménnyel keletkezett személyes konfliktust, valamint az elkövető és a társadalom közti ellentétet feloldja, vagy legalábbis elősegíti a konfliktus békés rendezését az, ha a büntetés elengedését vagy csökkentését lehetővé teszi a törvény, mivel így hozzájárul a büntetőjogi szankció és a bűncselekménnyel okozott kár egyensúlyának megteremtéséhez. A 46a. § rendelkezései azt is biztosítják, hogy a polgári jogi kártérítés önmagában ne mentse fel az elkövetőt a büntetőjogi felelősség alól. Ha az elkövető különösen jó anyagi körülmények között él, nem szabad lehetővé tenni, hogy anyagi eszközei révén kivonja magát a büntetőjogi felelősség alól (ld.: BT-Drucks. 12/6853 S. 21; Legfelsőbb Bíróság/BGH, 2002. dec. 19. – 1 StR 405/02, közzétéve: StV 2003., 273.; HK-GS/Rössner/Kempfer 46a. § StGB Rn 6). A bíróság minden egyes, arra alkalmas esetben köteles vizsgálni és mérlegelni a 46a. § alkalmazhatóságát, mert egyébként fellebbezés esetén a fellebbviteli bíróság megsemmisítheti az ítéletet és új eljárásra kötelezheti az alsóbb fokú bíróságot (ld.: Legfelsőbb Bíróság/BGH, 1995. jan. 17. – 4 StR 755/94, közzétéve: NSTZ 284., 1995.; HK-GS/Rössner/Kempfer 46a. § Rn 39).

Látható, hogy a 46a. § a bűncselekmény utáni eseményeket veszi figyelembe, vagyis főként a kibékülésre tett erőfeszítéseket, és másodsorban a teljes vagy részleges kártérítést. A kibékülést tágan kell értelmezni; egyaránt ide értendő a fizikai és az érzelmi kár helyreállítása. A kártérítés kizárólag anyagi jellegű kárpótlást jelent.

A 46a. § nem kizárólag egyes konkrét bűncselekménytípusok esetén alkalmazható. Mivel a 46a. § bármilyen bűncselekmény esetén alkalmazható, a TOA elvi lehetősége súlyos bűntettek, tehát akár rablás, erőszakos közöszlész és emberölés vagy emberölés kísérlete (Legfelsőbb Bíróság/BGH, 2000. júl. 12. – 1 StR 281/00 közzétéve: StV 2001., 230.), illetve gazdasági bűncselekmények esetén sem kizárt. A 46a. § szóhasználata és rendeltetése alapján nyilvánvaló, hogy csak olyan bűncselekmények esetében érdemes alkalmazni,

amelyek valamely konkrét természetes vagy jogi személyt sértenek vagy veszélyeztetnek. Nincs értelme tehát alkalmazni például ittas járművezetés esetén akkor, ha az elkövető nem okoz balesetet, vagy ha közvetlenül nem veszélyeztet más személy testi épségét illetve vagyonát.

A 46a. § a vád elejtését is lehetővé teszi, kivéve, ha a kiszabott büntetés egy évi szabadságvesztésnél, vagy 360 napi tétel pénzbüntetésnél súlyosabb. Ez azt jelenti, hogy a német büntetőbíróságok elé kerülő ügyek 80–90%-ában elméletileg a TOA lehetne az egyetlen lehetőség (ld.: Heinz 2006). Ha a vádelejtés a 46a. § alapján nem lehetséges, az StGB 49. §-a megengedi a büntetési tétel csökkentését, és meghatározza a csökkentés konkrét mértékét. A szabályozás a legtöbb esetben az egyébként kiszabandó büntetés negyedével való csökkentését írja elő.

Az StGB 46a. §-a kizárólag a TOA alkalmazása esetére határoz meg jogkövetkezményeket. Az ügyész és a bíróság kötelesek tájékoztatni a sértettet és a terheltet a TOA lehetőségéről, és ugyan ajánlott javasolniuk annak alkalmazását, nem kötelezhetik a feleket arra, hogy éljenek is a lehetőséggel. TOA alkalmazását kötelezően előíró szabályt csak a JGG 10. § (7) bekezdése tartalmaz, amelyet számos kritika is ért emiatt. Nem véletlen, hogy a joggyakorlat alig használja. A JGG 10. § (7) bekezdése kivételével az elkövetők és természetesen a sértettek sem kényszeríthetők a TOA alkalmazására.

A 46a. § két bekezdése valójában két esetet szabályoz. Az első bekezdés szól a TOÁ-ról, a második egy speciális, anyagi jellegű helyreállítási formulát szabályoz. Bár a két bekezdésben vannak közös elemek, de csak az (1) bekezdés alkalmazása írja elő, hogy kommunikációs folyamat eredményeként béküljön ki a két fél (Legfelsőbb Bíróság/BGH, 2005. dec. 7. – 1 StR 287/05, közzétéve: NSTZ 2006, 275 f.). Ha az elkövető a sértett bevonására, jóváhagyásának megszerzésére tett kísérlet nélkül egyoldalúan megtéríti az okozott kárt, az (1) bekezdés nem alkalmazható, de a (2) bekezdés esetleg igen. Az (1) bekezdés értelmében vett kibékülés a pénzügyi kártérítést, az áldozat által elszenvedett sérelmek elismerését, valamint minden egyéb, nem anyagi jellegű jóvátételt magában foglal. A törvényben előírtak szerinti teljesen vagy nagyjából megtérített kár mértékét az áldozat igényei és érdekei alapján kell megítélni. A (2) bekezdés alkalmazásában a teljesen vagy nagyjából megtérített kár alatt a polgári jogi értelemben vett teljes kártérítés értendő. Az (1) bekezdés akkor irányadó, ha az elkövető őszinte és komoly kísérletet tesz a kibékülésre és a kár megtérítésére, míg a (2) bekezdés akkor, ha az elkövető ténylegesen megtérítette az áldozatnak a polgári jog szabályai alapján járó kártérítés több mint felét.

A TOA 46a. §-ában előírt előfeltételei mellett nagyon fontos szerepük van a TOA törvényben nem nevesített körülményeinek is. A már hivatkozott kommunikatív folyamatban nem kell feltétlenül részt vennie mediátoroknak, jogászoknak vagy más személyeknek. A 46a. § bármilyen, a tettes és az áldozat közti kommunikáció esetén alkalmazható. A kommunikáció lehet közvetlen, de az is elfogadható, ha az „ingadiplomácia” elvei szerint egy harmadik fél közvetít a felek közt. A kommunikációs folyamatra sor kerülhet valamilyen mediációs

program keretében, de akár a bíró vagy az ügyész előtt is. Sőt az sem kizárt, hogy spontán jelleggel a tárgyaláson kerüljön sor a kibékülésre. A 46a. § nem zárja ki a hivatásos és az önkéntes mediátorok, a konferenciák, a mediációs körök igénybevételét, és a közvetlen kommunikációt (levél vagy email váltás, telefon, személyes találkozó) sem, így lehetőség van a helyreállító igazságszolgáltatás új gyakorlatainak használatára is, tehát a 46a. § alkalmazása nem kizárólag mediáció vagy konferenciák esetén lehetséges.

Főként ennek a megközelítésnek a következménye az, hogy sem az StGB 46. §-a, sem más német büntetőjogi jogszabályok a mai napig nem tartalmaznak részletes szabályokat az áldozat-elkövető mediáció folyamatára, a mediátorok képzettségi követelményeire, a mediációs vagy egyéb helyreállító igazságszolgáltatással kapcsolatos szolgáltatást nyújtó intézmények típusaira és minőségére nézve. Így jelenleg nem áll rendelkezésre pontos adat arra vonatkozóan, hogy évente hány esetben alkalmazzák Németországban a TOÁ-t.

Mivel a polgári és kereskedelmi ügyekben végzett közvetítés egyes szempontjainak minimumszabályait meghatározó 2008/52/EK irányelvvel kapcsolatban Németországnak legkésőbb 2011-ig eleget kell tennie jogharmonizációs kötelezettségének, a jogalkotó megkezdte egy mediációról szóló törvény tervezetének elkészítését. A törvény rendelkezni fog valamennyi mediációs eljárás – köztük a büntetőügyi mediáció – minimumszabályairól, és a mediátorok kötelező képzésének szétterjedéséről (a részletekkel kapcsolatban ld.: Schmidt 2010).

Források

- Dölling, D., G. Duttge, és D. Rössner (szerk.) (2008) *Handkommentar zum Gesamten Strafrecht (HK-GS)*. Baden-Baden: Nomos Verlag
- ENSZ Kábítószer-ellenőrzési és Bűnmegelőzési Hivatala (United Nations Office on Drugs and Crime-UNODC) (2006) *Handbook on Restorative Justice*. UN Criminal Justice Series. E-Book, New York: 6., 103.
- Heinz, W. (2006) *Konstanzer Inventar Sanktionsforschung, Das strafrechtliche Sanktionensystem und die Sanktionierungspraxis in Deutschland 1882–2006*. (http://www.uni-konstanz.de/rtf/kis/sanks06.htm#_Toc190516159) 2.2.2.2 Entwicklung der zeitigen Freiheitsstrafe nach ihrer Dauer, Tabelle 6.
- Johnstone, G. és D. W. Van Ness (2007) *Handbook of Restorative Justice*. Portland (OR): Willan Publishing: 5.
- Schmidt, S. I. (2010) Mediationsverfahren und Täter-Opfer-Ausgleich: Aktuelle Entwicklung in Deutschland. *TOA-Infodienst*, 39. szám: 37.
- Walgrave, L. (2008) *Restorative justice, self-interest and responsible citizenship*. Cullompton (UK): Willan Publishing

Dokumentumok

- Az Európai Parlament és a Tanács 2008/52/EK irányelve a polgári és kereskedelmi ügyekben végzett közvetítés egyes szempontjairól (2008. május 21.)

3.4.

Közvetítői eljárás – mediáció – Magyarországon, felnőtt korú elkövetők esetén

3.4.1. Jogi keretek

3.4.1.1. Milyen esetekben alkalmazható a mediáció büntető ügyekben?

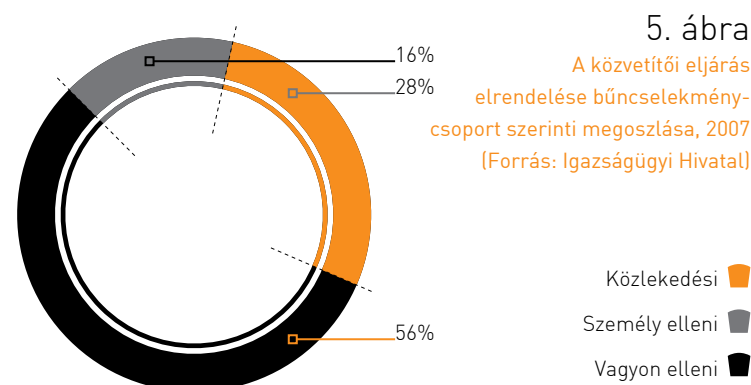
A közvetítés alkalmazására mind a fiatalkorú, mind a felnőtt korú elkövetőkkel szemben indított büntetőeljárás során van lehetőség. A jogalkotó pontosan meghatározta azon bűncselekmények körét, amelyek esetében az ügyész vagy a bíró a közvetítői eljárásra utalásról dönthet (ld. az 5. ábrát). E szerint közvetítői eljárás alkalmazható

- személy elleni (Btk. XII. fejezet I. és III. cím),
- közlekedési (Btk. XIII. fejezet),
- vagyon elleni (Btk. XVIII. fejezet) bűncselekmény miatt indult büntetőeljárásban,
- ha a cselekmény ötévi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő.

A törvény erejénél fogva kizárt a közvetítői eljárás, ha

- az elkövető többszörös vagy különös visszaeső,
- a bűncselekményt bünszervezetben követte el,
- a bűncselekmény halált okozott,
- a szándékos bűncselekményt elkövető, ha
 - a szabadságvesztés felfüggesztésének próbaideje alatt,
 - a szándékos bűncselekmény elkövetése miatt végrehajtandó szabadságvesztésre ítélté után, a szabadságvesztés végrehajtásának befejezése előtt,
 - próbára bocsátás, vagy vádemelés elhalasztásának tartama alatt követte el.

Az 5. ábra a 2007-ben, a bevezetés évében elrendelt közvetítői eljárások fenti három bűncselekménycsoport szerinti megoszlását mutatja be.

3.4.1.2. Jogi szabályozás itthon és az Unióban

Az Európai Unió Tanácsának a sértett büntetőeljárásbeli jogállásáról szóló 2001/220/IB kerethatározata (10. cikk) alapján a tagállamoknak szabályozniuk kell a sértett és az elkövető közötti közvetítést, illetve kötelesek biztosítani, hogy a közvetítés eredményeként létrejött megállapodások a büntető ügyekben figyelembe vehetők legyenek. Ez az uniós kötelezettség nagy jelentőséggel bír a büntetőügyi mediáció magyarországi bevezetésében.

3.4.1.3. A közvetítői eljárás elrendelése

Közvetítői eljárásra tehát olyan ügyek utalhatók, ahol a büntetőeljárás már megindult. Az eljárás folyamán elsőként az ügyésznek nyílik lehetősége arra, hogy diverziós (elterelő) megoldásként a büntetőeljárás felfüggesztéséről és a közvetítői eljárás elrendeléséről döntsön. Ezt indítványozhatja mind a terhelt, mind a sértett fél, illetve jogi képviselőik, de arra is van lehetőség, hogy az ügyész maga kezdeményezze az eljárást és kérje hozzá a felek hozzájárulását.

Amennyiben az eljárás ügyész szakában nem történt meg az ügy közvetítői eljárásra utalása, az első fokon eljáró bíró az első fokú ítélet meghozatalát megelőzően jogosult annak elrendelésére, de ebben a szakaszban már csak valamelyik fél kérelmére, nem pedig hivatalból. Az ügyek több mint 80%-át egyébként ügyészségek utalják közvetítői eljárásra, tehát az tényleges elterelő eszközként működik.

A közvetítői eljárásról döntő ügyésznek vagy bírónak a büntetőeljárásról szóló 2017. évi C. törvény 221/A. § (3) bekezdése alapján vizsgálnia kell, hogy az elkövető beismerő vallomást tett-e a nyomozás során, vállalja és képes-e a sértett kárát megtéríteni vagy a bűncselekmény káros következményeit más módon a sértettnek jóvátenni, hogy a gyanúsított és a sértett is hozzájárult-e a közvetítői eljárás lefolytatásához, valamint, hogy a bűncselekmény jellegére, az elkövetés módjára és az elkövető személyére tekintettel van-e helye a közvetítői eljárásnak.

Jogalkotási feladatként itthon elsőként a Társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája céljainak végrehajtásából származó, 2005-ben és 2006-ban megvalósítandó feladatokról szóló 1036/2005. (IV. 21.) Kormányhatározat III/A 3. pontja írta elő a büntetőügyi mediáció alkalmazását.

A kerethatározatnak eleget téve az Országgyűlés 2006 nyarán elfogadta a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvénymódosítást (2006. évi LI. törvény), rendelkezései közé iktatva a büntetőügyekben alkalmazható közvetítői eljárás egyes szabályait.

A büntetőügyekben alkalmazható közvetítői tevékenység részletes szabályait az Országgyűlés által 2006. december 18-án elfogadott, a büntetőügyekben alkalmazható közvetítői tevékenységről szóló 2006. évi CXIII. törvény tartalmazza.

A közvetítői tevékenység végrehajtását az 1/2007. (I. 25.) IRM-rendelet, valamint az 58/2007. (XII. 23.) IRM-rendelet szabályozza.

3.4.2. A közvetítői eljárás fő vonásai

3.4.2.1. Kik járnak el mediátorként büntető ügyekben?

2007. január 1-jétől a közvetítői eljárást a büntető ügyben eljáró bíróság, illetőleg ügyész székhelye szerint illetékes megyei (fővárosi) igazságügyi hivatalon belül önálló szervezeti egységként működő Pártfogó Felügyelői Szolgálat közvetítői tevékenységet végző pártfogó felügyelője folytatja le. 2008-tól e feladatra külön képzett és az Igazságügyi Hivatallal szerződött ügyvédek is eljárhatnak mediátorként.

A mediátoroknak tevékenységük megkezdése előtt legalább kétszer 30 órás elméleti és gyakorlati mediátorképzésen kell részt venni, ezt egészítette ki a helyreállító igazságszolgáltatásról szóló kb. 90 órás elméleti továbbképzés, valamint a mentori rendszerben való kötelező részvétel, a rendszeres esetmegbeszélések és a szupervízió. Országosan több mint száz, speciális mediátorképesítéssel rendelkező szakember végez közvetítést büntető ügyekben, közülük 60 fő pártfogó felügyelő és 42 fő ügyvéd.

3.4.2.2. A közvetítői eljárás menete

A feltételek vizsgálata, a felek személyes meghallgatása után és az ő beleegyezésük esetén az ügyész vagy a bíró dönt a büntetőeljárás legfeljebb hat hónapig történő felfüggesztéséről és az ügy közvetítői eljárásra utalásáról.

Az elrendelő határozat kézhezvétele után a mediátor felveszi a kapcsolatot a felekkel, és 15 napon belül idézést küld nekik a mediációs ülésre. Az általában 2–3 órás ülésen a mediátor segítségével a feleknek lehetőségük nyílik arra, hogy elmondják, hogyan érintették őket a történetek, az elkövető felelősséget vállalhat tettéért, bocsánatot kérhet, és a felek megállapodhatnak a cselekménnyel okozott kár jóvátételében. Ha a jóvátételt tartalmazó megállapodás tartalmában konszenzusra jutnak, a közvetítő a megállapodást ott helyben írásba foglalja, és azt mindenki aláírja.

Ezt követi a megállapodás teljesítésének időszaka. A megállapodás teljesítését a közvetítő kíséri figyelemmel, és a teljesítésről – vagy annak elmaradásáról – a megállapodás megküldésével együtt jelentést tesz az elrendelő ügyésznek vagy bírónak. A megállapodás sikeres teljesítése esetén az elrendelő alkalmazza a Btk. 36.§-ában új formában szabályozott „tevékeny megbánás” szabályait.

3.4.2.3. A mediáció néhány további sajátossága Magyarországon

Magyarországon nincsenek olyan esetek, amikor a mediáció alkalmazása kötelező lenne. A mediáció igénybevétele a felek számára minden esetben ingyenes, ezért külön semmilyen díjat nem kell fizetniük. Magyarországon nem természetes személy is lehet büntető ügy sértettje, így a mediációban sértetti oldalon nem csak természetes személyek vehetnek részt.

A mediátorok a direkt mediáció technikáját alkalmazzák, tehát egy időben, egy helyen zajlik a mediáció a sértett és az elkövető személyes találkozásával. Jóvátételként bármi elfogadható, amiben a felek megállapodnak, amennyiben az nem ellentétes a jó erkölccsel és valamilyen jogszabállyal (így az anyagi jóvátételen túl bármilyen személyes szolgáltatás nyújtása, a kár fizikai helyreállítása, vagy akár a további bűnelkövetés megelőzése érdekében kezelésen, terápián való részvétel teljesítése is elfogadható).

3.4.2.4. A sikeres mediáció hatása a büntetőeljárásra

Fontosnak tartom kiemelni, hogy a mediáció nem a megállapodás megkötésével válik sikeressé, hanem a megkötött megállapodás teljesítésével. A jogalkotó az elkövetett bűncselekmény súlyára tekintettel eltérő jogkövetkezményeket fűz a közvetítői eljárás sikeréhez felnőtt korúak esetében.

A Btk. tevékeny megbánásra vonatkozó szabályai szerint a legfeljebb három évi szabadságvesztéssel büntetendő személy elleni, közlekedési és vagyon elleni bűncselekmény esetén, ha az elkövető a sértett kárát megtérítette vagy a bűncselekmény káros következményeit egyéb módon jóvátette, büntethetősége megszűnik. Az ennél súlyosabb, de az öt évi szabadságvesztést meg nem haladó büntetési tételhatár esetén a büntetés korlátlan enyhítésére ad lehetőséget a szabályozás, a büntetőeljárás tehát folytatódik, a bíróság ítéletet hoz, és korlátlanul enyhített büntetést szab ki. Fiatalkorúak esetében ilyen megkülönböztetés nincs, a sikeres mediáció minden esetben a büntetőeljárás megszüntetéséhez vezet.

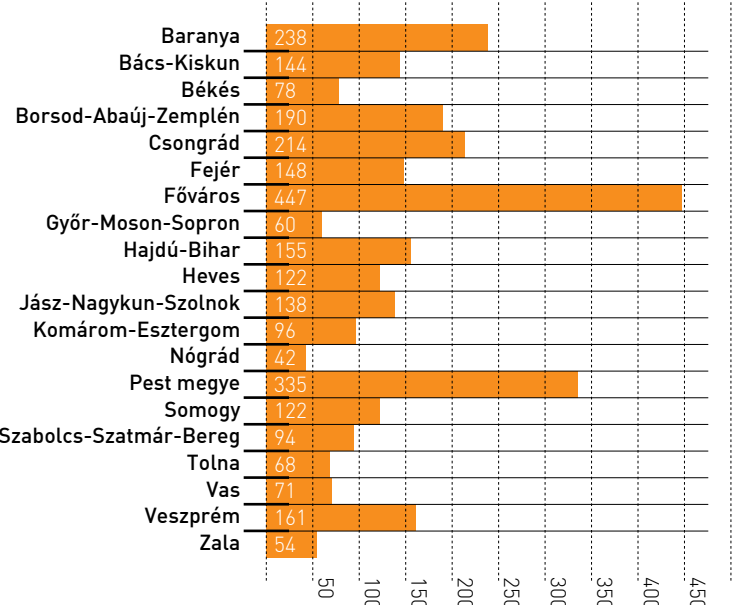
A közvetítői eljárás eredménytelensége esetén (ha nem születik megállapodás, vagy azt nem teljesítik) a felek eredeti büntetőeljárásbeli jogállásukat nyerik vissza, a közvetítés ismételt lefolytatására nincs lehetőségük.

3.4.3. Ügyszámok a mediáció 2007-es bevezetése óta

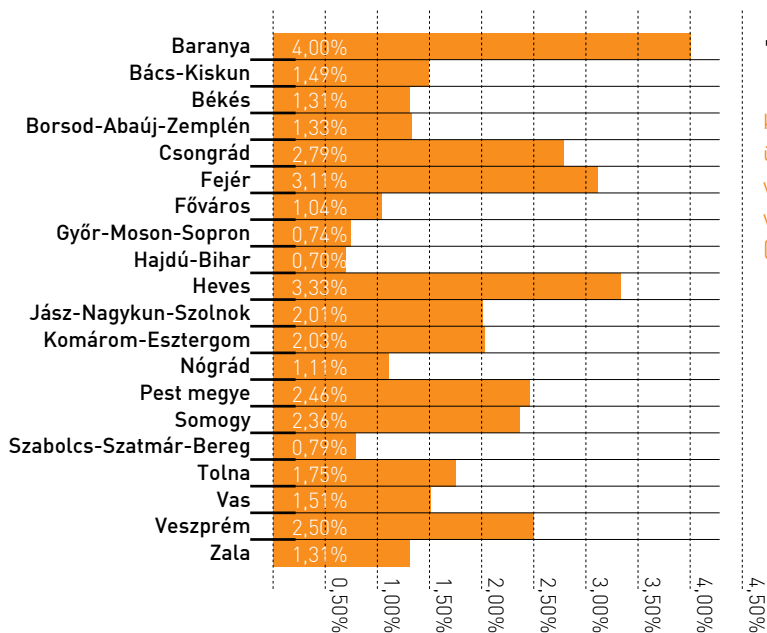
A bevezetés évében, 2007-ben 2.451 ügyben alkalmazták a közvetítői eljárást. Az elrendelések száma a következő évben 21%-kal emelkedett, 2008-ban 2.976 közvetítői eljárást rendeltek el. A közvetítői eljárások vádemelésekhez viszonyított arányát tekintve ugyanakkor – amely a 2007-es 1,2%-hoz képest növekedett, de jelenleg is alig haladja meg a 1,5%-ot – még mindig elmondható, hogy európai összehasonlításban igen csekély mértékű a közvetítői eljárás büntetőeljárásbeli alkalmazása hazánkban.

Ahogy korábban említettem, a fenti ügyek többsége – 88%-a – felnőtt korú elkövetők eseteiben zajlott, tehát fiatalkorú elkövetők esetében a mediáció alkalmazása nem haladja meg a fiatalkorú elkövetők arányát az ismert bűnelkövetők között. Ennek az is lehet az oka, hogy fiatalkorúak esetében az ügyésznek szélesebb lehetőségei vannak diverziós eszközök alkalmazására, a bírónak pedig alternatív szankciók alkalmazására, mint felnőtt korúak ügyeiben.

Az ügyek számának megyei megoszlása mind abszolút értékben, mind a vádemelések számának arányában jelentős eltéréseket mutat az országban, amelyet az alábbi ábrák illusztrálnak (ld. a 6. és a 7. ábrát).

6. ábra
A 2008-ban érkezett mediációs ügyek száma megyei bontásban (Forrás: Igazságügyi Hivatal)

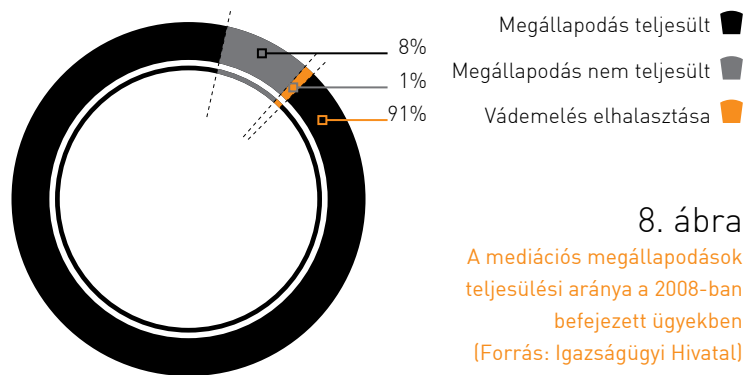

7. ábra

A 2008-ban elrendelt közvetítői eljárások ügyszámainak a 2008-as vádemelések számához viszonyított aránya megyénként
(Forrás: Igazságügyi Hivatal)

Érdekes megfigyelni például, hogy míg a főváros abszolút ügyszámok tekintetében kiemelkedően sok mediációs üggyel rendelkezik, addig a vádemelések fővárosi arányához viszonyítva már az országos 1,5%-os arány alatt van. Úgy is fogalmazhatunk, hogy egy elkövetőnek és egy sértettnek akár hatszor nagyobb esélye lehet arra Baranyában, hogy ügyüket közvetítői eljárásra utalják, mint például Hajdú-Bihar megyében (ld.: 5.2. cím).

A 2008-ban lezárt 2.872 ügy közül a közvetítői eljárás egyik fontos eredménye, a tevékeny megbánást megalapozó megállapodás 2.308 esetben, tehát az összes befejezett ügy 80%-ában létrejött. Megvizsgáltuk azt is, hogy az időszak alatt befejeződött ügyekben a megállapodások hány százaléka teljesült. Ezt mutatja be a 8. ábra.

8. ábra

A mediációs megállapodások teljesülési aránya a 2008-ban befejezett ügyekben
(Forrás: Igazságügyi Hivatal)

Látható, hogy a megállapodások több mint 90%-a teljesült, ami jelentős arány, figyelembe véve azt is, hogy a mediátorok csak ellenőrzik, de az eljárás önkéntessége miatt nem ösztönözhetik vagy kényszeríthetik ki a megállapodás teljesítését. Mindez megegyezik a mediáció eredményességéről szóló külföldi adatokkal is.

Összefoglalásképpen elmondhatjuk, hogy a közvetítői eljárás intézményét a magyar jogalkalmazás elfogadta, használja, annak eredményei hazánkban is igazolják azt, hogy eredményes eszköze a sértetti jogok hatékonyabb érvényesítésének a büntetőeljárársban. Meglátásom szerint a jelenleginél nagyobb arányú alkalmazása nem ütközne sem jogi, sem kapacitásbeli akadályokba, mindössze a jogalkalmazói szándék meglétére, illetve a jogintézmény szélesebb körű ismertségére lenne hozzá szükség.

Források

- Hatvani, E. (2007) A büntető ügyekben alkalmazható mediáció magyar szabályozásának szükségessége és indokai, bevezetésének előkészületei Magyarországon. *Kriminológiai Közlemények* 64: 9–17.
- Iványi, K. (szerk.) (2008) *A büntető ügyekben alkalmazható közvetítői tevékenység bevezetésének tapasztalatai Magyarországon*. Budapest: Országos Büntelmegelőzési Bizottság (http://bunmegelozes.easyhosting.hu/dok/b_ugyek_mediacio.pdf)

Dokumentumok

- Az Európai Unió Tanácsának 2001/220/IB kerethatározata *a büntetőeljárársban a sértett jogállásáról* (2001. március 15.) (eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:19:04:32001F0220:HU:PDF)
- 115/2003. (X. 28.) OGY határozat *a társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiájáról* (http://bunmegelozes.easyhosting.hu/dok/tars_bunmeg_nemz_strat.doc)

3.5.

Alternatív vitarendezési és helyreállító igazságszolgáltatási programok fiatalok elkövetői számára Görögországban

3.5.1. Bevezetés

Az új évezredben a görög parlament több olyan új büntetőjogi jogszabályt alkotott, amely az áldozatokat helyezte az előtérbe. A görögországi változásokra a világ számos országát és komoly nemzetközi szervezeteket³⁰ érintő globális büntetőpolitikai mozgalom részeként került sor. A kilencvenes évek dereka óta azonban több kérdés, így például az emberkereskedelem, az online bűnözés, a családon belüli erőszak és a gyermekek bántalmazása került politikai, tudományos (ld.: Alexiadis 1992 és 1996; Maganas 1996; Artinopoulou és Maganas 1996; valamint ld. Andriakis korai publikációját 1971/2001) és jogalkalmazói viták kereszttüzébe. Ennek ellenére az áldozattá válás területén néhány, a gyermekekre vonatkozó kórházi zárójelentéseket érintő kutatást (Agathonos-Georgopoulou 2001; Lambropoulou 2005: 217) leszámítva nem került sor átfogó kutatásra. Más társadalmi csoportokkal (így például a nőkkel és az idősekkel) kapcsolatban végeztek néhány, eseti vizsgálatot (Spinellis 1997: 209–211). Az egyetlen nagyobb, a lakosság egészét érintő viktimizációs vizsgálatra akkor került sor, amikor Görögország pótolta a nemzetközi viktimológiai felmérés (International Crime Victim Survey, ICVS) első körében elmaradt kutatást (Spinellis és szerzőtársai 1991; Spinellis 1997: 212–222). A jogszabályi változásokat a „haladás”, az „internetes technológia fejlődése”, valamint az „emberi jogokat” és a „társadalmi kirekesztést” hangoztató retorika térnyerése indokolta (Spinellis 1997: 297–307; Jansson és szerzőtársai 2007, elsősorban a 4. és az 5. fejezetek).

Az elmúlt évek büntetőpolitikai tendenciáira, valamint az európai és nemzetközi elvárásokra tekintettel Görögország kötelezettséget vállalt a büntetőjogi mediáció (Walgrave 1995 és 2001; Alexiadis 2007) és a bírósági eljárás alternatíváinak előmozdítására. Az ezek teljesítéséhez szükséges kötelező erejű nemzetközi jogi aktusok [az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R(99)19. számú ajánlása; a Tanács 2001. évi kerethatározatának 17. és 18. cikke; az ENSZ 2000. évi és az ENSZ-EGB 2002/12. számú határozata]³¹ belső jogba történő átültetése céljából új jogszabályokat alkottak, illetve módosították a meglévő jogszabályokat (Európa Tanács 1996; az Európa Tanács R(85)11.; R(87)18.; R(87)20.; R(87)21.; R(88)6.; R(92)16. valamint R(95)12. és R(98)1. számú ajánlása).

Erre tekintettel fogadták el 2002-ben az emberkereskedelemtől, a gyermekpornográfiáról és az üzletszerű szexuális kizsákmányolás egyéb formáiról szóló törvényt (2002. évi 3064. törvény; Tsaklaganou 2002; ld. még: UN-CESCR; E/2005/22; E/C.12/2004/9, D és E. szakaszok, valamint az Egyesült Államok Külügyminisztériuma 2008). 2007-ben egy újabb törvény (2007. évi 3625. törvény) fogalmazta újra a gyermekpornográfiára vonatkozó szabályokat az ENSZ gyermekjogi egyezményének kiegészítő jegyzőkönyvére figyelemmel (2000; ld. még: UN-CRC 1989; Agathonos-Georgopoulou 2001). Az új törvény szélesebb körben határozta meg a szexuális kizsákmányolás fogalmát azzal, hogy – a gyermek személyiségi jogaira hivatkozással – kiterjesztette a törvényi meghatározást a kizsákmányolás valamennyi formájára, beleértve a pornográf felvétel/műsor készítésében való közreműködést (annak gyártását, forgalmazását, online értékesítését, birtoklását) és a

³⁰ Ld.: az ENSZ vonatkozó alapvető nyilatkozata (Declaration of Basic Principles, RES/40/34, 1985); az ENSZ bécsi nyilatkozata (RES/55/59, 2000); az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R(99)19. számú ajánlása; az Európa Tanács CEPEJ(2007)13. számú irányelve.

³¹ Hasonlóképpen polgári ügyekben: az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R(2002)10. számú ajánlása.

szexturizmust is (Európa Tanács, a gyermekek jogainak gyakorlásáról szóló európai egyezmény 1996; ld. még: 1992. évi 2101. törvény). A fentiekkel kapcsolatban a *Polgári törvénykönyv* 57. §-ának (1) bekezdése biztosítja az áldozatnak azt a jogot, hogy jogi képviselőjén keresztül kérje a felvétel/műsor nyilvános forgalomból történő visszavonását és a további használat megtiltását. A kiskorú kártérítést is követelhet a pornográf felvétellel okozott kárért.

Ezzel párhuzamosan megszületett az e-fogyasztók védelméről (a távértékesítésről és az elektronikus kereskedelemről) szóló 131/2003. elnöki rendelet, amely egyebek mellett előírja a fogyasztói panaszok bíróságon kívüli rendezését [ld.: 16. § (8) bek., a korábbi, 1994. évi 2251. törvény 11. §-a.³² elnöki rendelet 14. § (3) bek.], a kereskedőkre vonatkozó etikai kódex bevezetését, meghatározza továbbá az elektronikus szolgáltatásokat nyújtó közvetítők felelősségét.³³

A 2006 októberében elfogadott *2006. évi 3500. törvény* részletesen szabályozta a családon belüli erőszak jogkövetkezményeit, és bevezette az áldozat–elkövető mediáció intézményét (Belügyminisztérium 2005 és 2007). Az egy hónappal korábban megalkotott 2006. évi 3488. törvény bűncselekménnyé tette a zaklatást, beleértve a szexuális zaklatást is, az Európai Parlament 2002/73/EK és 2006/54/EK irányelveivel módosított, a férfiak és a nők közötti egyenlő bánásmód elvének a munkavállalás, a szakképzés, az előmenetel és a munkakörülmények terén történő végrehajtásáról szóló 76/207/EGK tanácsi irányelvre figyelemmel (Európai Bizottság 1999; UN-CESCR 2005).

Az új jogszabály hatálybalépéséig a kérdést a büntető anyagi jog nemi élet védelméről szóló rendelkezései szabályozták, ennek megfelelően a szexuális zaklatást a szexuális szabadság megsértéseként vagy bántalmazásként (testi sértésként) értékelték és a zaklatás sértettje polgári jogi igényt is támaszthatott, így például kártérítést követelhetett a zaklatás okozta lelki gyötrelméért. Ezen túlmenően az Alkotmány az első szakaszok, az alapvető jogok között nevesíti a nők és a férfiak jogegyenlőségét és az egyenlő bánásmód követelményét [4. § (1) és (2) bek.].

Az új, 2006. évi 3488. törvény a zaklatás mindkét formáját a nemek közti hátrányos megkülönböztetésnek minősíti és tilalmazza azokat [4. § (2) bek.]. A törvény szerint „szexuális zaklatásnak minősül minden olyan nemkívánatos szóbeli, nem verbális, tettleges vagy egyébként szexuális tartalmú magatartás, amelynek célja vagy eredménye valamely természetes személy emberi méltóságának megsértése, különösen félelmet keltő, ellenséges, megalázó, lealacsonyító vagy sértő körülmények teremtésével” [3. § (1) bek. c) és d) pontok].

A szexuális zaklatás miatti eljárás megindításához szükséges, hogy a sértett magánindítványt tegyen. A törvény a szexuális zaklatást hat hónaptól három évig terjedő szabadságvesztéssel, illetve legalább 1.000 euró összegű pénzbüntetéssel sújtja [16. § (4) bek.]. Az esetleges polgári perben a bizonyítási teher az alperesen (a büntetőeljárás vádlottján) van. Az egyenlőtlen bánásmód valamennyi formája esetén mediációt kell alkalmazni (12–13. §-ok).

Az „új” bűncselekmények – mint például az emberkereskedelem (ld.: *Büntető törvénykönyv*³⁴ 332/A. § és 351. §), a szexuális kizsákmányolás

[349. §, 350. §], az online bűncselekmények [386/A. §, 370/B. §, 370/C. §]³⁵ és a családon belüli erőszak [ld.: az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R(98)1. számú ajánlása; 2000. évi 2867. törvény;³⁶ Papadopoulos 2007] – döntő többsége is uniós irányelvek átültetése révén nyert belső jogi szabályozást. A családon belüli erőszak egyes formáit (elsősorban a házasságon belüli nemi erőszakot) leszámítva a fentiek mindegyikét már korábban is szabályozta a büntetőjog, így a jogi érték védelme az új szabályozás előtt is biztosított volt.

3.5.2. A helyreállítás és a békéltetés formái a görög büntetőjogban

3.5.2.1. Történeti áttekintés

A helyreállítás (kártérítés) elve mind a görög jogi kultúrában, mind az informális igazságszolgáltatásban régóta létezik, és azt nem csak az ókori jogéletben, hanem a későbbi időkben is alkalmazták (ld. elsősorban: Pantazopoulos 1993, 1994). A bizánci időkben a kártérítésnek létezett békéltető, helyreállító és nem pénzbeli formája is. A helyreállítás mint vitarendezési eszköz a török uralom négy évszázada alatt volt a legelterjedtebb. A görögök eleinte inkább elkerülték az ottomán bíróságokat, és választottbírói úton, pontosabban az áldozat és az elkövető (illetve a családjaik) közti közvetítés segítségével oldották meg a felmerülő vitáikat. A „közvetítők” a papság köréből, illetve a köztisztvisletben álló polgárok közül kerültek ki. Idővel ezek a nem hivatalos eljárások többé-kevésbé hivatalossá váltak, és csak alkalmanként fordult elő, hogy a közösség képviselői az ottomán bíróságokhoz fordultak a közösségi határozat jóváhagyását kérve (ezért illetéket kellett fizetni a bíróságnak). A közösségi bíraskodás során a bizánci császárok híres kódexeit alkalmazták. Az ottomán bíróságokhoz fellebbező feleket a közösség „alattomos árulónak” és a „haza ellenségének” tekintette (Pantazopoulos 1994: 16; Manoledakis 2000) és előfordult, hogy ki is közösi tette a török igazságszolgáltatáshoz forduló tagjait. A megítélt kártérítést vagy közvetlenül a sértettnek kellett megfizetni, vagy szimbolikusan a közösség részére kellett teljesíteni (közérdekű munkával). Az előbbiekben leírt „helyreállító igazságszolgáltatási rendszer” egészen a 19. századig fennmaradt; még a függetlenségi háború (1821–27) során is alkalmazták. Az eljárást valamivel az új görög állam alkotmányának elfogadása után szüntették meg a bajor régensi időszak helyi és közösségi szerveivel együtt, mivel ezeket az új rezsím elavultnak, a modern nyugati centralizált állammodellel ellentétesnek tekintette (Pantazopoulos 1993: 40 és 75). Az intézmények felszámolása ellenére a vagyoni helyreállítást, vagyis a kártérítést a polgári jog alapján továbbra is széles körben alkalmazták (Polgári törvénykönyv 914. és 932. §-ok).

Az általános felfogás az volt, hogy a bűncselekmény az áldozat jogainak megsértésén keresztül az állam tekintélyén esett sérelemnek és a társadalom egésze elleni tettnek tekintendő (az ügyész feladata tehát a társadalom egészének védelme volt). Ez a felfogás ahhoz vezetett, hogy az áldozati jogok fokozatosan kiváltak a büntetőjog témaköréből, és a sértett jogainak védelmét a polgári jog biztosította. A büntetésnek tehát polgári jogi értelemben nem volt kártérítési jellege. Ennek ellensúlyozására jött létre a magánvádas eljárás, amely a mai napig része a büntető igazságszolgáltatásnak, noha soha nem játszott komoly szerepet abban.

3.5.2.2. A jelenlegi helyzet: intézményesített gyakorlatok

Bár Görögországban nem léteznek intézményesített kártérítési programok, a hatályos jogszabályok a francia és az olasz jogban alkalmazott *action civile*³⁷ típusú megoldáshoz hasonlóan több lehetőséget is biztosítanak az áldozat igényeinek érvényesítésére.³⁸ A feljelentés mellett tehát a sértett a terhelttel szembeni polgári jogi (kártérítési) igényét önálló polgári perben vagy a büntetőeljárásban is érvényesítheti. Ebben az esetben a sértett a büntetőeljárás alanyává, tevékeny félle válik, és jogosult lesz valamennyi felperesi jog gyakorlására (tehát tájékoztatást kaphat az ügyről, részt vehet a tárgyaláson a jogi képviselőjén keresztül stb.), és alkalmat kap arra, hogy bizonyítsa az alperes felelősségét. A gyakorlatban azonban a fenti lehetőséggel csak ritkán élnek, és inkább csak szimbolikus jelentőséggel bír, egyrészt mivel nem jellemző, hogy az elítéltek fizetőképeseek lennének, másrészt mivel a bírósági eljárások gyakran elhúzódnak, harmadrészt pedig azért, mert a bírósági eljárások kimenetele is bizonytalan.

A fentiekén túl a bíróság a legfeljebb hároméves szabadságvesztés végrehajtását felfüggesztheti (diszkrecionális jogkör ld.: Büntető törvénykönyv 100. §);³⁹ legkevesebb három, de legfeljebb öt év tartamú próbaidőre [100. § (1) bek. b) pont 2. alpontja]. A felfüggesztés mellett akkor dönthet a bíróság, ha a vádlott

³² Az 1994. évi 2251. törvény 11. §-a szerint.

³³ Az elektronikus kereskedelemről szóló 2000/31/EK irányelv, valamint az elektronikus hírközlési ágazatban a személyes adatok feldolgozásáról és a magánélet védelméről szóló 2002/58/EK irányelv és a távollevők között kötött szerződések esetén a fogyasztók védelméről szóló 97/7/EK irányelv.

³⁴ 1950. évi 1492. törvény.

³⁵ Ld.: 2002. évi 3064, 2001. évi 2928. és 1988. évi 1805. törvények; ld. még: Európa Tanács CETS No. 185, 2001 (a kézirat lezárásakor még nem ratifikálták – 2009. június 4.).

³⁶ „A távközlés szervezete és működtetése”: többek között a távközlési szolgáltatások igénybevevői személyes adatainak fokozott védelméről rendelkezik (a korábbi jogszabály az 1997. évi 2472. törvény); ezt követte a 3674. törvény 2008-ban.

³⁷ Az „action civile” az áldozat perindítási lehetősége bűncselekmény esetén. A per büntetőbírói bíróság és polgári bíróság előtt is megindítható, ha a bűncselekmény a közrend mellett valamely magánérdeket is sért. Ennek megfelelően a feljelentéssel párhuzamosan polgári jogi igény is támasztható.

³⁸ Személyiségi jogi sérelemért (a pszichikai vagy lelki gyötrelmekre tekintettel), személyi sérülésért, vagy ingó vagyonban okozott kárért.

³⁹ A legfeljebb két évig terjedő szabadságvesztés esetén a végrehajtás felfüggesztése kötelező [Btk. 99. §].

előéletének és személyiségének, valamint a bűncselekmény elkövetési körülményeinek vizsgálata alapján úgy véli, hogy nem szükséges végrehajtandó szabadságvesztés kiszabása az elítélt újabb bűncselekmény elkövetésétől való visszatartásához. Ilyen esetben a bíróság köteles figyelembe venni a tettes elkövetés utáni magatartását, tehát azt, hogy tanúsított-e megbánást és valóban hajlandó-e jóvátenni cselekménye következményeit [Büntető törvénykönyv 100. § (1) bek. b) pont 2. alpontja]. A szabadságvesztés-büntetés felfüggesztésének további feltételei, hogy az elkövető fizesse meg az eljárási költségeket, tegye jóvá a bűncselekménnyel okozott sérelmet és fizessen méltányos kártérítést az áldozatnak. A háromtól öt évig terjedő szabadságvesztést is felfüggesztheti a bíróság próbaidőre, ha a terhelt teljesíti a bíróság által meghatározott feltételeket. Így például beleegyezhet abba, hogy pénzügyileg támogat vagy eltart valamely más személyt [Büntető törvénykönyv 100/A.§ (2) bek. f) pont, 106. § (3) bek.], jellemzően a sértettet.

Érdemes megjegyezni, hogy a törvény több évtizeden át (1951 és 1994 között) úgy rendelkezett, hogy feltételes szabadságra csak akkor bocsátható az elítélt, ha az áldozattal szemben fennálló kötelezettségeit „lehetőségeihez mérten maradéktalanul” teljesítette [Büntető törvénykönyv 106. § (1) bek.]. Ez a gyakorlatban azzal a következménnyel járt, hogy a szabadságvesztésből az előírt minimális tartam letöltésén túl további feltétele is volt a feltételes szabadságra bocsátásnak. A szabályt 1994-ben hatályon kívül helyezték (1994. évi 2207. törvény), és ma már csak hazaárulás esetén kell alkalmazni [Büntető törvénykönyv 106. § (1)-(2) bek., ld. még: 66. § (1) 3. alpont].

A jogalkotó több évvel ezelőtt törvénybe iktatott egy olyan feltételt, amelynek teljesítése esetén a szabadságvesztés végrehajtása próbaidőre felfüggeszthető [Büntető törvénykönyv 100/A. § (3) bek.], illetve az elítélt feltételes szabadságra bocsátható [106. § (2) bek.]. Ezek a rendelkezések akkor alkalmazhatók, ha az elítélt hajlandó „önként” megtéríteni a sértettnek okozott kárt.

A *Büntető törvénykönyv* 79. § (3) bekezdés d) pontja, a 82. § (8) bekezdés b) pontja és a 84. § (2) bekezdés d) pontja értelmében a bíróság a büntetés kiszabásánál enyhítő körülményként figyelembe veszi a tettes megbánását, valamint azt, ha hajlandó kártérítés fizetésével elhárítani bűncselekménye következményeit. Végezetül, mint már említettük, az elkövető megbánása és az áldozatnak okozott kár teljes helyreállítása [Büntető törvénykönyv 379. §, 404. § (6) bek., 405. § (2) bek.] esetén a bűncselekmény miatt nem szabható ki büntetés, vagyis a büntethetőség megszűnik. Részleges helyreállítás (kártérítés) esetén a büntethetőség részben, arányosan szűnik meg.

A *Büntető törvénykönyv* 77. §-a úgy rendelkezik, hogy ha a bíróság pénzbüntetést szab ki, és az elítéltet egyúttal a sértettnek okozott kár megtérítésére kötelezi, de az elítélt vagyona és jövedelme nem teszi lehetővé a pénzbüntetés és a kártérítés megfizetését, a kártérítés teljesítése elsőbbséget élvez.

A fentiek alapján egyértelmű, hogy a *Büntető törvénykönyv* több ponton is lehetőséget biztosít a helyreállítás (kártérítés) intézményének alkalmazására. Abban az esetben, ha az elítélt büntetését átváltoztatták közérdekű munkává és a sértett fogyatékkal él, a Büntető törvénykönyv például megengedi azt is, hogy az elítélt a sértett számára teljesítsen munkavégzést, feltéve, hogy mindkét fél egyetért ezzel a megoldással [82. § (8) bek. b) pont].

Bár a jóléti szervezetek a jogintézmény bevezetését követően hosszú ideig nem voltak hajlandók részt venni a közérdekű munka végrehajtásában, az utóbbi időben együttműködnek a bíróságokkal. A közérdekű munka végrehajtásával kapcsolatban több gyakorlati probléma megoldásra vár, így például a szerződések formája, a munkavállalói jogok köre és a biztosítás kérdése [a görög *büntetés-végrehajtási törvény* 64. §-a, vö. NEUSTART 2008/09]. Közérdekű munka 1991 óta szabható ki felnőtt elkövetők esetén [Büntető törvénykönyv 82. § (7)-(8) bek.], de a gyakorlatban csak 2000 óta alkalmazzák a jogintézményt. Eredetileg legfeljebb 18 hónapnyi tartamú szabadságvesztés-büntetés helyett lehetett közérdekű munkát alkalmazni, de a felső határt később három évre emelték [82. § (6) bek., ld. még: 7-11. §-ok; Alexiadis 1992]. Valószínű, hogy a felnőttekkel kapcsolatos nehézségekhez hasonló problémák merülnek majd fel a közérdekű munka alkalmazásakor fiatalok esetében.

A jogi keretek tehát adottak, a hatékonyság fokozásának, a nehézségek megoldásának és a gyakorlat tökéletesítésének lehetőségeire való rálátás érdekében azonban a vonatkozó rendelkezések végrehajtásának támogatására és a közérdekű munka alkalmazására vonatkozó adatok nyilvántartására van szükség [ld. még: *büntetőeljárási törvény* 65. § (2) bek., 68. § és 248. § (2) bek.].

3.5.2.3. A jelenlegi helyzet: a „félíg intézményesült” lehetőségek

A fenti lehetőségek mellett a mediációra és az alternatív vitarendezésre [Lambropoulou 1999: 312–397] is van mód; ennek a jogszabályi háttere is többé-kevésbé biztosított a rendészeti (nyomozati) szervek egyesek véleménye szerint „proaktív”, mások szerint „közvetítő” szerepe révén.

Egyrészt a magánindítvány alapján folytatott nyomozás során a nyomozó hatóság megpróbálhatja rávenni az elkövetőt és az áldozatot arra, hogy a bírósági szakasz előtt kössenek egyezséget. A nyomozó hatóság jellemzően a vádemelés következményeire (költségek, hosszadalmas eljárás stb.) hivatkozva próbálja meggyőzni a feleket arról, hogy kössenek egyezséget, mert ebben az esetben az ügy nem kerül az ügyészségre.

Másrészt az ügyész is javasolhatja a két ellenérdekű félnek, hogy kössenek méltányos egyezséget. Bagatell bűncselekmények esetén az ügyész az ügy nyilvántartásba vételét követően írásban utasíthatja a sértett lakóhelye szerint illetékes rendőrkapitányságot arra, hogy közvetítés útján kezdeményezze az elfogadható megoldás megtalálását. A súlyosabb ügyekben viszont maga az ügyész jár el mediátorként a *büntetőeljárási törvény* 213. §-a alapján. Egy régebbi, 1993–94-es kutatás szerint az ügyészség 100–150 ilyen esetet vett nyilvántartásba. Ezeknek az ügyeknek a 80%-a zárult egyezséggel a rendőrség vagy az ügyész közvetítése mellett (Sakkali 1994: 222).

Az ügyész a költséghatékonyság elve alapján, azaz az eljárás költségeinek és a társadalom, illetve az áldozat számára az eljárástól várható előnyök mérlegelésével dönthet úgy is, hogy nem emel vádat egy adott ügyben. A bíróságok szervezetéről szóló törvény [az 1988. évi 1756. törvény] 25. §-ának (4) bekezdése szerint bűnmegelőzési célból az ügyész jogosult békéltetéssel megoldani konfliktushelyzeteket.

A rendőrség és az ügyészség mellett a bíróság is jogosult megkísérelni a felek közti békéltetést és rávenni a sértettet a magánindítvány visszavonására. Ha a felek végül képesek egyezsége jutni, a vádat elejtettnek kell tekinteni. A legcélravezetőbb megoldás ilyen esetben az, ha mindkét fél vállalja a felelősségét és követeléseik rendezésével megállapodnak az eljárás megszüntetéséről (például autóbalesetek vagy a közlekedés rendje és biztonsága elleni bűncselekmények esetén).

A *Büntető törvénykönyv* 392. §-ának (2) bekezdése egyes konkrét bűncselekmények (lopás és csalás bizonyos esetei) esetén lehetőséget ad az eljárás megszüntetésére akkor, ha a vádlott a tárgyalás előtt teljes mértékben megtéríti a sértettnek vagy a sértetteknek okozott kárt. Ilyen esetekben a mediáció sem kizárt, de nincsenek adatok arról, hogy milyen számban alkalmaznak mediációt ezekben az esetekben.

3.5.3. Új lehetőségek a fiatalok elkövetők ügyeiben

3.5.3.1. Jogi háttér és alkalmazási kör

A fiatalokkal kapcsolatos helyreállító igazságszolgáltatási gyakorlatokat [Braithwaite és Mugford 1994] a régóta esedékes

büntetőjogi reform, a 2003. évi 3189. törvény [a fiatalkorúak büntetőjogi reformjáról és más szabályokról] keretében vezették be [Courakis 2004: 288; Spinellis és Tsitsoura 2006; Alexiadis 2007]. Az új törvény módosította a *Büntető törvénykönyv* és a *büntetőeljárás törvény* rendelkezéseit is:⁴⁰

- diverziós (bíróági útról elterelő) megoldásokat írt elő;
- bővítette a szabadságelvonással nem járó intézkedések körét,
- megerősítette a tisztességes eljáráshoz való jogot [4. § (2) és (5)–(7) bek.].

Egyes vélemények szerint a reform a hosszas vitákra pontot téve megszüntette a fiatalkorúak igazságszolgáltatási rendszerének „paternalista” jellegét, és egy, az igazságosságot előtérbe helyező modell felé mozdult el (ld. az 1998-as Leuveni nyilatkozatot, különösen a 4., az 1.3, az 5.1 és a 7.1 pontokat, valamint a 2003. évi 3189. törvény indoklását). A jogszabály létrehozta az áldozat–elkövető mediáció intézményét, és – a *büntetőeljárás törvény* 45/A. §-a szerint – diverziós jellegű valamint – a *Büntető törvénykönyv* 122. § (1) bekezdése alapján – nevelő intézkedésként szabályozta a kártérítést, valamint a közérdekű munkát. Alternatív vitarendezési módszereket magánindítvány alapján és hivatalból üldözendő bűncselekmények esetén is lehet alkalmazni (ld. részletesen: Pitsela 2004: 190–194; Zagoura 2008; ld. még: Troianou-Loula 1997: 461–535).

A *büntetőeljárás törvény* 45/A. §-a (elterelés) konkrét lehetőségként írja elő azt, hogy a kerületi ügyész diszkrecionális jogkörben eltekinthet a vádemeléstől abban az esetben, ha a fiatalkorú szabálysértést vagy vétséget követ el (jellemzően lopást, testi sértést, rongálást stb.), és az ügyész úgy látja, hogy nem szükséges a vádemelés és a fiatalkorú elítélése ahhoz, hogy a fiatalkorú ne kövessen el újabb bűncselekményt. A vádemelés mellőzése esetén egy [vagy különösen indokolt esetekben a *Büntető törvénykönyv* 122. § (2) bekezdése alapján több] nevelő intézkedés alkalmazható, illetve az elkövető 1.000 euró összeg megfizetésére kötelezhető valamely civil, jóléti vagy non-profit szervezet részére [Büntető törvénykönyv 122. § (1) bek.] (vö. Moshos 2005). A fiatalkorúak bírósága nevelő intézkedésként 8 és 18 év közötti elkövetők esetén mindhárom lehetőséget alkalmazhatja (Büntető törvénykönyv 122. § (1) bek.). A törvény nem tesz említést arról, hogy szükséges-e az érintett felek hozzájárulása az intézkedések alkalmazásához, de a gyakorlatban a bíróság minden esetben kéri a felek beleegyezését (Pitsela, 2004: 191 és az ahhoz tartozó 183. lábjegyzet, 271–273).

Az áldozat–elkövető mediációra [Büntető törvénykönyv 122. § (1) bek. e) pont] a tárgyalási szakaszban kerül sor a fiatalkorúakkal foglalkozó pártfogó felügyelők bevonásával. A pártfogó felügyelő ilyen esetben a lehetőségekhez mérten megpróbálja elérni, hogy a fiatalkorú kérjen bocsánatot a sértettől, és segíti a feleket az egyezségkötési folyamat során. Az áldozat–elkövető mediációt leginkább olyan esetben alkalmazzák, ahol a fiatalkorú elkövető kárt okozott a sértettnek. A tárgyalás során a bíróság alaposan megvizsgálja, hogy a kiskorú

jóvátételi szándéka őszinte-e, és kéri a sértett beleegyezését.

Már említettük, hogy a 2006. évi 3500. törvény lehetővé tette az áldozat–elkövető mediáció alkalmazását (11–14. §-ok) családon belüli erőszakot érintő ügyekben [Haralambakis 2006; Giovanoglou 2008a; Artinopoulou 2009]. A törvény engedélyezi a mediáció alkalmazását fiatalkorúak esetén is, de az eljárást ilyenkor az eljáró ügyész folytatja le [11. § (3) bek.].

A helyreállítás [kártérítés; Büntető törvénykönyv 122. § (1) bek. f) pont] keretében az elkövető az ellopott dolgok visszaadására, pénzbeli kártérítés megfizetésére vagy a kár egyéb módon történő jóvátételére kötelezhető. A helyreállítás egyéb eszközökkel (elsősorban közérdekű munkával vagy mediációval) kombinálható.

A közérdekű munka [Büntető törvénykönyv 122. § (1) bek. g) pont] célja a fiatalkorú felelősségérzetének és érzékenységének fejlesztése a megbánáson keresztül, valamint a fiatalkorú társadalomba való beilleszkedésének támogatása. A két intézkedés végrehajtása és felügyelete a Fiatalkorúak Pártfogó Felügyelői Szolgálatának⁴¹ feladata.

A bíróság helyreállítási (kártérítési) és közérdekű munkával kapcsolatos határozatainak érvényre juttatása az ügyben eljáró ügyész feladata. Ha egy adott intézkedés végrehajtása elmarad [az elkövető nem téríti meg a kárt, vagy nem teljesíti a közérdekű munkával kapcsolatos kötelezettségeit], az intézkedés helyett más szankció állapítható meg [vö. Büntető törvénykönyv 1. § (5) bek. 1. pont]. Általában a fiatalkorú pártfogó felügyelője tesz javaslatot új szankcióra, de előfordul az is, hogy az ügyész újra a bíróság elé viszi az ügyet; a bíróság ilyenkor megvizsgálja a kérdést és tárgyalást tart (büntetőeljárás törvény 4. § (2) bek. 3. pont) [Papadopoulou 2008b: 2. 7. lábjegyzet].

A fiatalkorúak büntetőjogi reformjáról szóló 2003. évi 3189. törvény indoklása szerint a mediáció bevezetésének a célja az, hogy jobban megértesse az elkövetővel a sértett helyzetét, és elérje, hogy az elkövető felelősséget vállaljon a tettéért, valamint hogy a sértettnek helyreállítást (kártérítést) biztosítson, és ezek eredményeként pozitív hatást gyakoroljon a fiatalkorúra.

A büntetés helyett alkalmazott helyreállító jellegű intézkedésekről elmondható, hogy inkább az eredményre (kártérítésre, a súlyosabb büntetések elkerülésére) koncentrálnak a békéltetés folyamata helyett (ld. még: Papadopoulou 2008b: 2). Kérdéses, hogy a helyreállító jellegű intézkedések célja a sértett kompenzációja-e, vagy a fiatalkorú elkövető támogatása (vö. Papadopoulou 2008b).

3.5.3.2. A jogszabály alkalmazása

Az Igazságügyi Minisztérium által működtetett Fiatalkorúak Pártfogó Felügyelői Szolgálat (ld.: 1976. évi 378. törvény, 49/1979. és 195/2006. elnöki rendeletek) ellenőrzi a közösségi intézkedések végrehajtását (beleértve a nevelő és a helyreállító jellegű intézkedéseket is) a bíróság döntésének megfelelően, támogatja a fiatalkorúakat és a családjukat/gyámjukat, valamint pártfogó felügyelői véleményt készít a tárgyalást megelőző szakaszban. A pártfogó felügyelői vélemény beszámol a fiatalkorú elkövető személyiségéről, otthoni körülményeiről, releváns korábbi és aktuális szociális háttéréről, valamint arról, hogy milyen kezelésre vagy egyéb, szabadságelvonással nem járó intézkedésre van

⁴⁰ A Btk. 121–133. §-a, 18. §-a, 51. §-ának (1) bekezdése, 114/C. §-a, 360. § (1) bekezdése, 409/B. §-a, és a büntetőeljárás törvény 27. § (1) bek. b) pontja, 113. §-a, valamint 282. § (5) bekezdése.

⁴¹ A „felügyelő”, a „pártfogó felügyelő” és a „szolgálat” fogalmakat a szöveg szinonimaként használja.

⁴² Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának egy régi, a büntetőeljárás egyszerűsítéséről szóló R(87)18. számú ajánlása szerint. Ld. még: Európa Tanács, CEPEJ(2007)13.

⁴³ 2008 decemberében fejezte be a Görög Mediációs és Választottbíróági Egyesület által szervezett mediációs tanfolyamot az első csoport. Az egyesületet 2006-ban alapította a Részenyítársaságok és Korlátolt Felelősségű Társaságok Szövetsége, ld.: www.sae-epe.gr; ld. még: Dikaiorama 17, 2009.

⁴⁴ Athénban 789.166 ember él, a város vonzáskörzetében (az athéni prefektúrában) pedig további 2,8 millió ember. 10 pártfogó felügyelő jut Pireuszra (181.933 lakos) és annak vonzáskörzetére (553.450 lakos). Az egész ország területén mindössze 80 pártfogó felügyelő dolgozik (10,9–11 milliós népességszám mellett). Ld.: NSSG 2001/09 és Kathimerini 2006.

Összesen 1.288 alkalommal alkalmaztak nevelő intézkedést fiatalkorúak esetén az athéni bíróságok, de ezek közül áldozat-elkövető mediációt, helyreállítást (kártérítést) és közérdekű munkát összesen mindössze kilencszer (0,7%). Ugyanebben az évben a büntetőeljárási törvény 45/A. §-ában meghatározott elterelést csak 15 esetben alkalmazták. 2005–2006-ban csak a közérdekű munkát alkalmazták a helyreállító jellegű intézkedések közül, de azt is csak egy esetben az év során összesen 933 alkalommal használt nevelő jellegű intézkedés között (0,1%) (Papadopoulou 2008b: 3., valamint a 10. és a 11. lábjegyzet). A fiatalkorúak párfogó felügyelői szolgálatának thesszaloniki irodájánál kicsit kedvezőbb a helyzet a kutatás szerint, bár a beszámoló konkrét statisztikai adatokat nem közölt (Papadopoulou 2008b: 12. és 13. lábjegyzet).

szüksége. A pártfogó felügyelői vélemény elkészítéséhez feltétlenül szükséges a pártfogó felügyelők elhivatott, alapos és a jogszabályoknak, valamint a szervezeti előírásoknak megfelelő munkája. A pártfogó felügyelői vélemény megállapításai a bíróságot is segítik a megfelelő ítélet meghozatalában (Mott 1977).

A pártfogó felügyelők pusztán annyiban vesznek részt az eljárásban, hogy segítik a bíróság, illetve a fiatalkorúak bíróságának munkáját (Troianou-Loula 1999); a pártfogó felügyelők tehát nem tekinthetők egyfajta bíróságon kívüli mediátornak.

Egy a Fiatalkorúak Pártfogó Felügyelői Szolgálatának athéni és thesszaloniki (tehát főváros és a második legnagyobb városának) párfogó felügyelői által szolgáltatott adatok alapján végzett kutatás megállapította, hogy 2003 és 2006 között nagyon kevés alkalommal alkalmazták a fiatalkorúak bíróságai, illetve ügyészségei az új helyreállító jellegű intézkedéseket (Papadopoulou 2008b: 3) (ld. a kiemelt szöveget).

3.5.3.3. Előzetes értékelés

A helyreállító jellegű programok görögországi bevezetése a bírósági ügyteher csökkentésére és a büntetőeljárás egyszerűsítésére irányuló erőfeszítések részének tekinthető;⁴² a törekvés megfelel a mai büntetőpolitikai tendenciáknak is (Hoyle és Zedner 2007; ld. még: Európa Tanács R(2008)11. számú ajánlása). A sértett büntetőeljárási jogainak bővítését az ország uniós kötelezettségvállalásai is elősegítették (Európa Tanács MJU-26 [2005] 2. határozat; Európa Tanács R(2006)8. számú ajánlása).

Találkozunk olyan véleménnyel, amely szerint a helyreállító igazságszolgáltatási programokat anélkül vezették be, hogy a végrehajtás formájára és menetére, valamint a helyi körülményeknek a végrehajtást segítő és gátló tényezőire nézve átfogó előzetes megvalósíthatósági tanulmányt készítettek volna (Papadopoulou 2008b: 4). Ez aligha tagadható, de kétséges, hogy megvalósíthatósági tanulmány elkészítése esetén az intézkedések gyakorlati bevezetése másképp történt volna, tekintettel arra, hogy az ország nem vesz részt aktívan az intézkedések tervezési folyamatában az európai fórumokon. A programok alkalmazása emiatt több jelentős gyakorlati és szakmai nehézséggel járt; nem véletlen tehát, hogy kevés esetben használják a helyreállító jellegű intézkedéseket. Hasonlóképpen, egészen mostanáig a büntetőjogi mediációt is ritkán alkalmazták családon belüli erőszakot érintő ügyekben (Artinopoulou 2009).

Bár az alternatív vitarendezés más jogterületeken, így például a polgári, a kereskedelmi és a társasági jogban bevált, a gyakorló jogászok egy része szkeptikus a helyreállító igazságszolgáltatás elveinek a büntető igazságszolgáltatásban történő alkalmazhatóságát illetően (Efstratiadis 2003). Ennek okaira már kitértünk a tanulmány elején (3.5.2.1. alfejezet). Görögország jogrendszere kontinentális jogrendszer, így a bírói jogalkotás nem tekinthető elsődleges jogforrásnak, annak ellenére, hogy ez az állítás ma már nem abszolút érvényű [vö. Kormikiari 1994: 26]. Az ország első számú jogforrása tehát nem bírói alkotás, hanem az *Alkotmány*. A jogszabályok érvényre juttatása a hivatásos bírák és az

ügyészség feladata; az ügyészek és a bíróság jogalkalmazói tevékenységét a rendőrség és egyéb hasonló szervek segítik. A fiatalkorúak esetén rendelkezésre álló bírói intézkedéseket kényszerjellegük miatt sok kritika érte, hiszen így nem felelnek meg a helyreállító igazságszolgáltatás valódi céljának (Acorn 2004; vö. Braithwaite 2006; ld. még: Giovanoglou 2007a: 409–412; uő. 2007b; Papadopoulou 2008a).

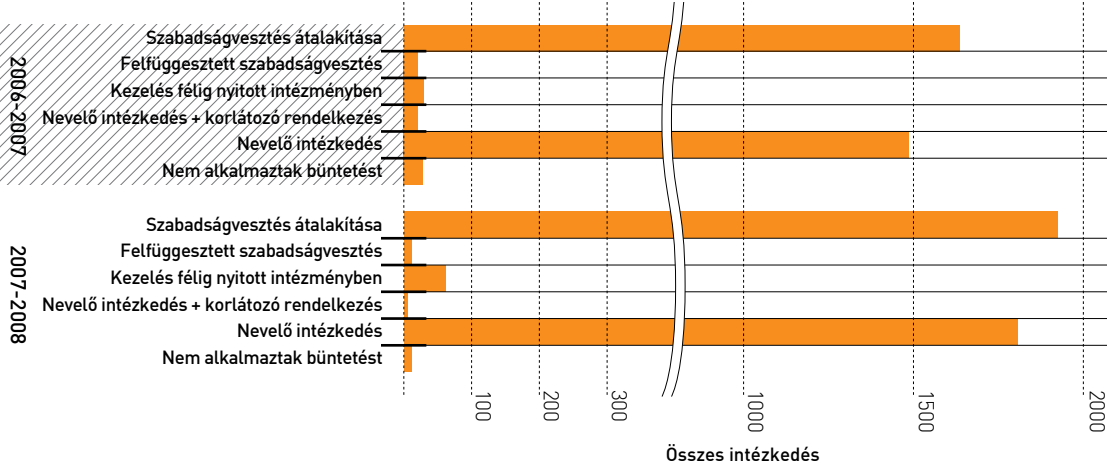
Ismereteink szerint nem állnak rendelkezésre általános képzési, illetve oktatási programok a helyreállító igazságszolgáltatásról az ügyészeknek, illetve a fiatalkorúak pártfogó felügyelőinek, nemrégiben azonban indultak magánszervezésű mediációs képzések jogászok (főként ügyvédek) részvételével.⁴³

A legsúlyosabb hiányosság az, hogy nincs részletes útmutatás és nem állnak rendelkezésre információk az eljárás menetére vonatkozóan. Nincsenek olyan szabályzatok és irányelvek, amelyek egyértelműen rögzítenék az eljárások szabályait, az új programok céljait, és ezek viszonyát a formális büntető igazságszolgáltatással. Így a bírák és az ügyészek kételkednek a módszerek helyességében, és tartózkodnak azok alkalmazásától, különösen azért, mert bizonyítékok nélkül, a sértett nyilatkozata és a pártfogó felügyelő pártfogó felügyelői véleménye alapján kell jogi érveléssel alátámasztaniuk döntéseiket. Nem véletlen tehát, hogy a bírók és az ügyészek nem bíznak a mediáció büntető ügyekben történő alkalmazhatóságában és a módszer hatékonyságában.

Nem mehetünk el szó nélkül a finanszírozási, a szervezeti és az infrastrukturális problémák mellett sem, valamint meg kell említenünk a szakemberek, különösen a megfelelően képzett szakemberek hiányát. Ezek ugyanis mind komoly akadályozó tényezők. Az új programok sikeres működtetéséhez akkor is idő szükséges, ha a gyakorló jogászok és a jogtudomány képviselői is támogatják az elképzelést.

A pártfogó felügyelői szakma láthatóan pozitívan áll hozzá a programokhoz is, bár egy konferencia alkalmával (2008. május 12–13.) a fiatalkorúak pártfogó felügyelői megemlétték, hogy képzésre, infrastrukturális támogatásra és kisebb ügyteherre lenne szükségük (Athénra és vonzáskörzetére összesen 17 pártfogó felügyelő jut).⁴⁴

Egy az Athéni Pártfogó Felügyelői Szolgálatnál több mint 10 éve fiatalkorúakkal foglalkozó pártfogó felügyelővel készített interjúban az interjúalany megemléttette, hogy az utóbbi időben a bűncselekmények egyre súlyosabbak, és elmondta, hogy egyre több külföldinek nincs állandó lakcíme, így a felügyelők munkája egyre nehezebb, és egyre kevesebb érv szól amellett, hogy enyhébb intézkedéseket javasoljanak büntetés helyett. Az sem elhanyagolható szempont, hogy a bíróságon kívül hozott intézkedéseknél nem áll rendelkezésre valódi eszköz annak biztosítására, hogy az érintett betartsa az előírásokat.

9. ábra
Fiatalkorúakkal szemben alkalmazott kezelő jellegű intézkedések és büntetések Athénben és a vonzáskörzetében 2006 és 2008 között
[Forrás: A fiatalkorúak pártfogó felügyeleti szolgálatának (Athén és vonzáskörzete) 2006–2008 közötti statisztikái]

A 9. ábra a fiatalokkal szemben alkalmazott kezelő intézkedéseket és büntetéseket mutatja be a 2006 és 2008 közötti időszakban. Bár a vizsgált időszak rendkívül rövid, mégis szembetűnő, hogy az intézményi intézkedések (kezelő intézetekben történő elhelyezések) aránya közel a kétszeresére, 1,7%-ról 3,1%-ra nőtt, a felfüggesztett szabadságvesztések aránya pedig a negyedére esett vissza (0,4% helyett 0,1%). A leggyakrabban, az esetek 92,8%-ában alkalmazott intézkedések nevelő jellegűek (megrovás, tanácsadás, felügyelet alá helyezés, alternatív vitarendezés). A második leggyakoribb, de a nevelő jellegű intézkedéseknél jóval ritkábban alkalmazott szankció a szabadságvesztés átalakítása pénzbüntetéssé (3,2%), a legritkábban alkalmazott szankció pedig a fiatalok börtönében letöltendő szabadságvesztés (2,5%).

A diverziós jellegű intézkedéseket az ügyészek egyrészt az ügyészség ügyterhe miatt nem alkalmazzák, ennek oka, hogy nem számíthatnak minden esetben a pártfogó felügyelők közreműködésére (Pitsela 2004: 270; Dimopoulos és Kosmatos 2006: 121), a pártfogó felügyelők ugyanis kizárólag büntettek esetén vesznek részt az eljárásban, vétségek és szabálysértések esetén nem. A diverzió mellőzésének egy másik oka az, hogy a pártfogó felügyelők jellemzően mindössze 2–4 évig dolgoznak a fiatalokkal. A harmadik ok az, hogy a fiatalok elkövetők személyiségének elemzése rendkívül nagy kihívás az ügyészek számára, mivel nem rendelkeznek megfelelő ismeretekkel, tapasztalatokkal és nem kapnak megfelelő képzést a fiatalok pszichológiájáról ahhoz, hogy gyors eljárásban magabiztos döntéseket tudjanak hozni. A diverzió ritka alkalmazásának negyedik oka pedig a legalitás elve, amely az ügyészség működését meghatározó oportunitás és diszkrecionalitás elveivel párhuzamosan érvényesül (ld. még: Giovanoglou 2008b). A legalitás elve több annál, mint amit az angolszász jogban hasonló néven ismerünk. A legalitás elve esetünkben nem pusztán azt a jogi ideált jelenti, amely szerint a jogszabályok tartalma legyen világos és érthető, valamint a jogszabály ne legyen visszamenőleges hatályú (Gallant 2008). A görög büntetőjogban más kontinentális jogrendszerekhez hasonlóan a legalitás elve azt jelenti, hogy amennyiben az ügyész tudomást szerez egy bűncselekményről, köteles eljárni az ügyben. A tudomásszerzés történhet úgy is, hogy a sértett magánindítványt tesz, de az ügyész maga is észlelheti, hogy bűncselekmény történt, és szerezhethet be bizonyítékokat.

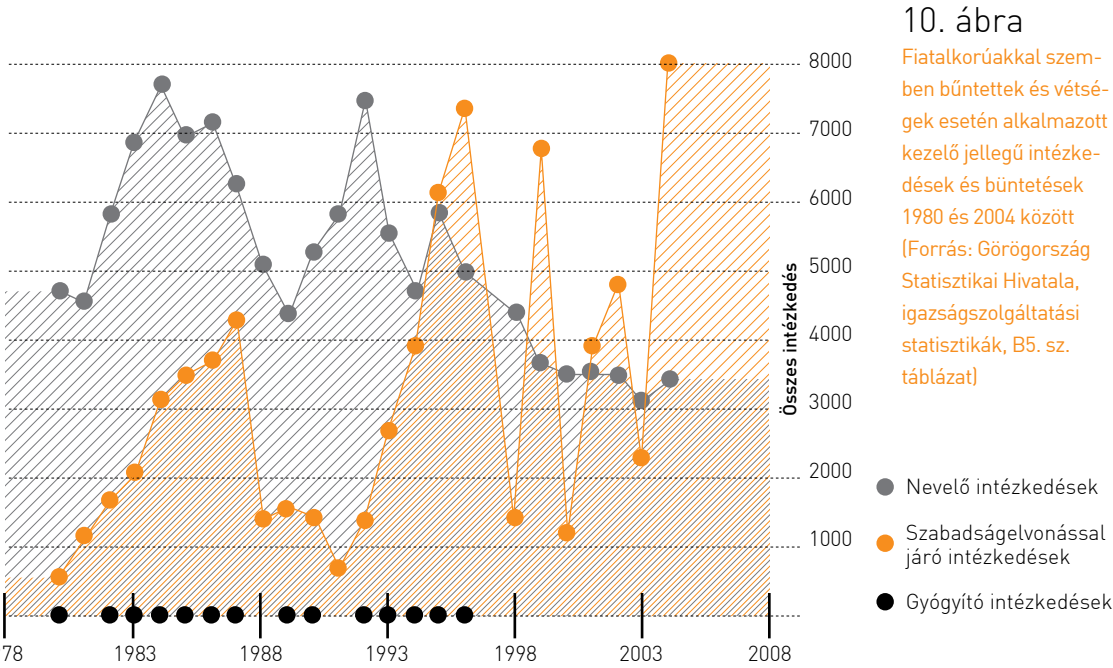
Ez, illetve a bűncselekmények gyakoriságának és súlyosságának növekedése, valamint az, hogy sokaknak nincs állandó lakóhelyük (ld.: fent), ahhoz vezet, hogy az ügyész rendkívül óvatosan jár el, és megpróbálja elkerülni a téves megállapításokat, végső soron ugyanis ő viseli a felelősséget akkor, ha újabb jogsértést követ el az a személy (esetünkben a fiatalok), akivel szemben az ügyész alternatív szankciót alkalmazott.

A 10. ábra a fent leírtakat támasztja alá, valamint egy szélsőséges, ingadozó gyakorlatot mutat a vizsgált időszakban, azzal együtt, hogy mindenképpen meglepő a fiatalok börtönében letöltendő szabadságvesztésre ítélték számának hirtelen növekedése 1993 után. 1978 és 1989 között a nevelő intézkedések és a fiatalok börtönében letöltendő szabadságvesztést kiszabó ítéletek száma évről évre hasonlóképpen kiszámíthatatlanul alakult, de 1989-et követően a trend módosult: a nevelő intézkedések száma tartós csökkenésbe fordult, míg a szabadságvesztés alkalmazásának gyakorisága továbbra is évről évre ingadozott. A szabadságvesztést 1996-ban, 1999-ben és 2004-ben alkalmazták a legnagyobb arányban. Bár az abszolút számok nem magasak, a szórás elég nagy volt a vizsgált időszakban, hiszen volt olyan év, amelyben 13, de volt olyan is, amelyben 179 esetben szabott ki a bíróság szabadságvesztést fiatalok elkövetőire.

3.5.4. Konklúziók és jövőkép

A helyreállító igazságszolgáltatás alkalmazása komoly és bonyolult vállalkozás (Gavrielides 2008). Elégtelen eszközök és kialakulatlan módszerek esetén valószínűtlen az intézkedések sikere. Már említettük, hogy jogi szabályozásra és irányelvekre van szükség ahhoz, hogy az igazságszolgáltatás szereplői és a többi gyakorló jogász is megismerje az új intézkedéseket és nyugodt szívvel alkalmazza azokat. A fiatalok igazságszolgáltatása ideális terep a helyreállító jellegű intézkedésekhez, de körültekintően kell eljárni. Ha a nagy elvárások mellett nincs megfelelő támogatás, a kudarc veszélye kettős, ugyanis a sikertelenség nemcsak az intézkedések, hanem a célcsoport számára is hátrányos (OIJJ, O'Mahony 2009; vö.: Braithwaite és Mugford 1994).

A mediáció rendőrségi hatáskörbe utalása kézenfekvő megoldásnak tűnhet ugyan, hiszen bíróságon kívüli szervről van szó, de egyelőre összeegyeztethetetlen a büntetőeljárás jog előírásaival és az Alkotmány egyes elveivel is. Ennek oka az, hogy amíg az ügyész kivételes esetekben eltekinthet a vádemelésről és az ügy bíróság elé viteléről, a nyomozó hatóság számára nincs ilyen lehetőség. Az officialitás szigorú elve köti a rendőrséget, tehát a nyomozó hatóság köteles nyomozni minden olyan ügyben, amelyről tudomást szerez, és a nyomozás megállapításait köteles közölni az ügyészséggel (Jasch 2004; Sakkali 1994: 223–224). A bíróság által alkalmazható megrovást és a tanácsadást (mint nevelő jellegű intézkedéseket) a rendőrség is alkalmazza nem hivatalos formában, ha a nyomozó úgy véli, hogy ez kedvezőbb lehet az adott fiatalok (alkalmanként a felnőtt) elkövető esetén. Ha a megrovást és a tanácsadást hivatalosan is alkalmazhatja a rendőrség, fontos, hogy létrejöjjön egy olyan alapvető mechanizmus, amelyen keresztül a nyomozók munkáját szakértők (pszichológusok, pedagógusok, szociológusok, kriminológusok és szociális munkások) segíthetik. Szakmai támogatás nélkül ugyanis a rendőrség valószínűleg nem vállalja fel a feladatot, részben az ügyterheltség miatt, részben pedig azért, mert nincsenek részletes ismeretei arról, hogyan kell a fiatalokat kezelni.

A jog biztosította lehetőségeket csak akkor lehet megfelelően kihasználni, ha azokhoz hozzárendelik a megfelelő támogatást is. Ami a fiatalokúak büntetőjogát illeti, szerencsésebb a megfontolt, lépésről lépésre történő bevezetés, mert egyébként újfent olyan helyzet állna elő, hogy egy az ország rendszeréhez és társadalmi állapotaihoz nem illeszkedő külföldi modellel kísérletezünk. Ezek mellett fontos az ügyészségnél és a rendőrségnél dolgozó szakemberek képzése is.

Források

- Acorn, A. (2004) *Compulsory compassion: A critique of restorative justice*. Vancouver: University of British Columbia Press
- Agathonos-Georgopoulou, H. (2001) Greece. *Non-governmental organizations’ report in application of the UN Convention of the Rights of the Child* [kizárólag interneten keresztül érhető el: www.crin.org/docs/resources/treaties/crc.29/greece_ngo_report.pdf]
- Alexiadis, S. (1992) Victim offender reconciliation schemes in the Greek criminal justice system. In: H. Messmer és H.-U. Otto *Restorative justice on trial: Pitfalls and Potentials of Victim-Offender Mediation – International Research Perspectives*. Dordrecht: Kluwer: 309–316.
- Alexiadis, S. (1996) Reconciliation between victim and offender. In: V. Artinopoulou és A. Maganas *Victimology and forms of victimization* Athén: Nomiki Bibliothiki: 195–204.
- Alexiadis, S. (2007) Restorative Justice: A different treatment of the ‘crime issue’. In: *Honorary Volume for I. Manoledakis II*. Thesszaloniki: Sakkoulas: 991–1017.
- Andrianakis, E. P. (1972/2001) *Victimology*. Athén: Komotini, A. N. Sakkoulas
- Artinopoulou, V. (2009, kiadás előtt) Restorative justice and social gender – the case of intrafamily violence. In: *Honorary Volume for C. D. Spinellis*
- Artinopoulou, V. és A. Maganas (szerk.) (1996) *Victimology: Aspects of victimization*. Athén: Nomiki Bibliothiki
- Braithwaite, J. (2006) Narrative and “compulsory compassion”. *Law & Social Inquiry* 31: 425–446. (www.regnet.anu.edu.au/program/publications/PDFs/2006_Braithwaite_NCC_LS.pdf).
- Braithwaite, J. és S. Mugford (1994) Conditions of successful reintegration ceremonies: Dealing with juvenile offenders. *British Journal of Criminology* 34: 139–171.
- Courakis, N. E. (2004) *Juvenile Delinquents’ Law*. Athén: Komotini, A. N. Sakkoulas [2004a]
- Courakis, N. E. (2004) The new legislation about the juvenile delinquents: law in books vs. law in action. *Poinikos Logos* 1 (www.poinikoslogos.gr/arheio/) [2004b].
- Dikaiorama (2009) *E-journal for sharing of information among lawyers*, 17. szám (:www.dikaiorama.gr/afieromata.asp)
- Dimopoulos, H. és K. Kosmatos (2006) *Juveniles’ Law*. Athén: Komotini, A. N. Sakkoulas
- Efstratiadis, S. (2003) The new regulations for confronting juvenile delinquency – the innovations as source of new troubles. *Poiniki Dikaosyni* 6: 1178–1179.
- Gallant, K. S. (2008) *The principle of legality in international and comparative criminal law*. Cambridge: Cambridge University Press (www.ssrn.com/abstract=997473)
- Gavrielides, T. (2008) Restorative justice – the perplexing concept: Conceptual fault-lines and power battles within the restorative justice movement. *Criminology and Criminal Justice* 8: 65–183.
- Giovanoglou, S. (2007) Mediation between victim and offender: an unused measure of restorative justice in the juveniles’ criminal law. In: S. Georgoulas *Contemporary Criminology in Greece. Honorary Volume for S. Alexiadis*. Athén: KYM: 407–427. [2007a]
- Giovanoglou, S. (2007) The integration of restorative justice measures into the international texts of crime policy for minors. In: *Honorary Volume for I. Manoledakis II*. Thesszaloniki: Sakkoulas: 1053–1078. [2007b]
- Giovanoglou, S. (2008. április 17–19.) *Implementing legislative choices in Greece: the case of domestic violence*. Report at the 5th conference of the European Forum for Restorative Justice Building restorative justice in Europe: cooperation between the public, policy makers, practitioners and researchers, Session: The development of restorative justice in Southern Europe. Verona: 24–25. [kizárólag az interneten keresztül érhető el: www.euforumj.org/readingroom/Verona/Verona_South.pdf] [2008a]
- Giovanoglou, S. (2008, kiadás alatt) Prosecutor as mediator for misdemeanours concerning intrafamily violence and the alteration of a restorative justice measure. In: *Proceedings of the international symposium dealing with Contemporary criminality and Criminology*. Panteion University [2008b]

- Haralambakis, A. I. (2006) Law 3500/06 concerning the forms dealing with domestic violence. *Poinikos Logos* 3 (www.poinikoslogos.gr/arheio/)
- Hoyle, C. és L. Zedner (2007) Victims, victimization and criminal justice. In: M. Maguire, R. Morgan és R. Reiner (szerk.) *The Oxford Handbook of Criminology*. [4. kiadás] Oxford: Oxford University Press: 461–495.
- Jasch, M. (2004) Police and prosecutions: Vanishing differences between practices in England and Germany. *German Law Journal* 5: 1207–1216. (www.germanlawjournal.com).
- Jansson, K., S. Budd, J. Lovbakke, S. Moley és K. Thorpe (2007) *Attitudes, perceptions and risks of crime: Supplementary Volume 1 to Crime in England and Wales 2006/07*. (www.homeoffice.gov.uk/rds/pdfs07/hosb1907.pdf)
- Karamanolis, E. (2006) Without support and supervision the juvenile delinquents. *Kathimerini*, 2006. december 10-ei szám (news.kathimerini.gr/4Dcgi/4Dcgi/_w_articles_civ_1637124_10/12/2006_208227)
- Kormikiari, E. (1994) ‘Diversion’ and alternative treatment for juvenile offenders. In: N. E. Courakis (szerk.) *Crime-prevention policy: Twenty six essays on its theory and unsuccessful performance*. Athén: Komotini, A. N. Sakkoulas: 283–299.
- Lambropoulou, E. (1999) *Sociology of criminal law and the institutions of criminal justice*. Athén: Ellinika Grammata
- Lambropoulou, E. (2005) Crime, Criminal Justice and Criminology in Greece. *European Journal of Criminology* 2: 211–247.
- Maganas, A. (1996) *Special issues concerning child abuse*. Athén: Komotini, A. N. Sakkoulas
- Manoledakis, I. (2000) The revolutionary contribution of Nikolaos Pantazopoulos to the History of Law. In the Honorary Volume for Nikolaos Pantazopoulos. *Law, History, Institutions*. Thesszaloniki: University Studio Press: 97–108.
- Moshos, N. (2004) *Intervention in the discussion about the new Law 3189/2003*. Volos (www.arsis.gr/delaris2004_1.htm)
- Mott, J. (1977) Decision making and social inquiry reports in one juvenile court. *British Journal of Social Work* 7: 421–432.
- OIJJ-IJJO (2009) *Interjú az európai helyreállító igazságszolgáltatásról D. O Mahony jogászprofesszorral*. Durham University (csak az interneten keresztül érhető el: www.oijj.org/news_oijj_ficha.php?rel=SI&cod=243&pag=050300&idioma=en)
- Pantazopoulos, N. (1993) *The Greek communitarianism and the Neo-Greek communal tradition*. Athén: Paroussia
- Pantazopoulos, N. (1994) Communitarianism today: Origins and perspectives. *New Sociology* 17: 13–32.
- Papadopoulos, M. (2007) *Legal Problems in waiving of privacy protection and secrecy of communication (waiving of senselessness in waiving of privacy protection and secrecy of communication) as foreseen by the respective legislation in Greece* (csak az interneten keresztül érhető el: www.marinos.com.gr)
- Papadopoulou, P. (2008. április 17–19.) „Policy decisions in Greece: Introducing mediation as a court order”. Report at the 5th conference of the European Forum for Restorative Justice”, ld. még fent: Giovanoglou 2008a. Verona: 19–23. (csak az interneten keresztül érhető el: www.euforumj.org/readingroom/Verona/Verona_South.pdf) [2008a]
- Papadopoulou, P. (2008) *Restorative justice in Greece* (up to date until February 2008). European Forum for Restorative Justice, Country information. (csak az interneten keresztül érhető el: www.euforumj.org/readingroom/Countries/Greece/Greece.pdf) [2008b]
- Pitsela, A. (2004) *Penal control of the juvenile delinquency*. [5. kiadás] Thesszaloniki: Sakkoulas
- Sakkali, D. (1994) Settlements: An approach to issues concerning reconciliation and compensation of offenses. In: N. E. Courakis (szerk.) *Crime-prevention policy: Twenty six essays on its theory and unsuccessful performance*. Athén: Komotini, A. N. Sakkoulas: 205–236.
- Spinellis, C. D. (1997) *Crime in Greece in perspective*. Athén: Komotini, A. N. Sakkoulas
- Spinellis, C. D., A. Chaidou és T. Serassis (1991) Victim theory and research in Greece. In: G. Kaiser, H. Kury és H.-J. Albrecht (szerk.) *Victims and criminal justice*, 3. évf., *Victimological research: Stocktaking and prospects*. Freiburg i.Br.: luscrim: 123–158.
- Spinellis, C. D. és A. Tsitsoura (2006) The emerging juvenile justice system in Greece. In: J. Junger-Tas és S. H. Decker (szerk.) *International Handbook of Juvenile Justice*. Dordrecht: Springer: 309–324.
- Troianou-Loula, A. (1997) *Young offenders: Penal control and prison treatment*. Athén: Komotini, A. N. Sakkoulas
- Troianou-Loula, A. (1999.) *The supervisors’ service of the juveniles’ courts*. Athén: Komotini, A. N. Sakkoulas
- Tsaklaganou, G. (2002) *Informative study on transnational trafficking*. Athén: KETHI (Nemi Esélyegyenlőség Kutatási Központ) Belügyminisztérium
- Walgrave, L. (1995) Restorative justice for juveniles: Just a technique or a fully fledged alternative? *Howard Journal of Criminal Justice* 34: 228–249.
- Walgrave, L. (2001) On Restoration and Punishment: Favourable Similarities and Fortunate Differences. In: A. Morris és G. Maxwell (szerk.) *Restorative Justice for Juveniles. Conferencing, Mediation and Circles*. Oxford: Hart: 17–37.
- Zagoura, P. (2008 kiadatlan kézirat) *The young delinquent in the criminal justice system* (csak az interneten érhető el: www.welfareaction.org/uplds)

Dokumentumok

- Európa Tanács Igazságszolgáltatás Hatékonyságával Foglalkozó Bizottsága (CEPEJ), CEPEJ[2007]12 *Útmutató a büntető ügyekben alkalmazott mediációval kapcsolatos ajánlások hatékonyabb alkalmazásához* (2007. december 7.)
- Európa Tanács, CETS 185 (2001. november 23.) *Kiberbűnözési konferencia*, Budapest (conventions.coe.int/Default.asp)
- Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R(85)11. sz. ajánlása *az áldozat büntetőjogi és büntetőeljárásbeli helyzetéről* (1985. június 28.) (https://www.wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=697267&Site=CM&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75)
- Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R(87)18. sz. ajánlása *a büntetőeljárás egyszerűsítéséről* (1987. szeptember 17.) (http://www.europatanacs.hu/pdf/CmRec%2887%2918.pdf)
- Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R(87)20. sz. ajánlása *a fiatalkorúak bűnelkövetésére adandó társadalmi válaszokról* (1987. szeptember 17.)
- Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R(87)21. sz. ajánlása *az áldozatoknak nyújtandó segítségről és az áldozattá válás megelőzéséről* (1987. szeptember 17.)
- Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R(88)6. sz. ajánlása *a bevándorló családból származó fiatalkorúak bűnelkövetésének kezeléséről* (1988. április 18.)
- Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R(92)16. sz. ajánlása *a közösségi szankciókról és intézkedésekről* (1992. október 19.)
- Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R(95)12. sz. ajánlása *a büntető igazságszolgáltatás irányításáról* (1995. szeptember 11.)
- Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R(98)1. sz. ajánlása *a családi mediációról* (1998. január 21.)
- Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R(99)19. sz. ajánlása *a büntető ügyekben alkalmazandó mediációról* (1999. szeptember 15.)
- Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R(2002)10. sz. ajánlása *a polgári jogi ügyekben alkalmazandó mediációról* (2002. szeptember 18.)
- Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R(2006)08. sz. ajánlása *az áldozatoknak nyújtandó támogatásról* (2006. június 14.)
- Az Európa Tanács R(2008)11. sz. ajánlása *a büntetések és intézkedések hatálya alatt álló fiatalkorú bűnelkövetőkről* (2008. november 5.)
- Európa Tanács, *Egyezmény a gyermekek jogainak gyakorlásáról*, Strasbourg (1996. január 25.) (conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/160.htm)
- Európa Tanács, MJU-26 (2005. április 7-8.) 2. sz. határozat *a büntető igazságszolgáltatás társadalmi funkciójáról* – Helyreállító igazságszolgáltatás, az európai igazságügyminiszterek 26. konferenciája (helyszín: Helsinki)
- Az Európai Parlament és a Tanács 97/7/EK irányelve *a távollévők között kötött szerződések esetén a fogyasztók védelméről* – a Tanács és a Parlament nyilatkozata a 6. cikk (1) bekezdéséhez, és a 3. cikk (1) bekezdésének első francia bekezdéséhez (1997. május 20.) (eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31997L0007:HU:HTML)
- Az Európai Parlament és a Tanács 2000/31/EK irányelve *a belső piacon az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások, különösen az elektronikus kereskedelem, egyes jogi vonatkozásairól* (2000. június 8.) (Elektronikus kereskedelemről szóló irányelv) (ec.europa.eu/internal_market/e-commerce/directive_en.htm)
- Az Európai Parlament és a Tanács 2002/58/EK irányelve *az elektronikus hírközlési ágazatban a személyes adatok kezeléséről, feldolgozásáról és a magánélet védelméről* (2002. július 12.) (Elektronikus hírközlési adatvédelmi irányelv) (eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32002L0058:HU:HTML)
- Az Európai Parlament és a Tanács 2002/73/EK irányelve *a férfiak és nők közötti egyenlő bánásmód elvének a munkavállalás, a szakképzés, az előmenetel és a munkakörülmények terén történő végrehajtásáról* szóló 76/207/EGK tanácsi irányelv módosításáról (2002. szeptember 23.) (eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:05:04:32002L0073:HU:PDF)
- Az Európai Parlament és a Tanács 2006/54/EK irányelve *a férfiak és nők közötti esélyegyenlőség és egyenlő bánásmód elvének a foglalkoztatás és munkavégzés területén történő megvalósításáról* (2006. július 5.) (eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:204:0023:0036:HU:PDF)
- Az Európai Unió Tanácsának 76/207/EGK irányelve *a férfiak és a nők közötti egyenlő bánásmód elvének a munkavállalás, a szakképzés, az előmenetel és a munkakörülmények területén történő végrehajtásáról* (1976. február 9.) (eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:05:01:31976L0207:HU:PDF)

- Az Európai Unió Tanácsának 2001/220/IB kerethatározata *a büntetőeljárásban a sértett jogállásáról* (2001. március 15.) (eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:19:04:32001F0220:HU:PDF)
- ENSZ – Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottság (CESCR), *Jelentés* (2005) 32. és 33. ülészak, 2004. április 26–május 14., illetve 2004. november 8–26., a Gazdasági és Szociális Bizottság irattára (www2.ohchr.org/english/bodies/cescr/).
- ENSZ – Gyermekjogi Bizottság (CRC), 44/25. sz. határozat *Egyezmény a gyermekek jogairól* (1989. november 20.) (www.un.org/Depts/dhl/res/resa44.htm).
- ENSZ – CRC, 54/263. határozat *a Gyermekjogi Egyezmény Kiegészítő jegyzőkönyve a gyermekkereskedelemtől, a gyermekprostitúcióról és a gyermekpornográfiáról* (2000. május 25.) (www.un.org/Depts/dhl/res/resa44.htm).
- ENSZ – *Deklaráció a helyreállító igazságszolgáltatási programok büntető ügyekben történő alkalmazásának alapelveiről* (1985. november 29.)
- ENSZ – Gazdasági és Szociális Tanács (ECOSOC), 2002/12. sz. határozat *A helyreállító igazságszolgáltatási programok büntető ügyekben történő alkalmazásának alapelvei* (2002. július 24.) (www.un.org/ecosoc/docs/2002/Resolution%202002-12.pdf).
- ENSZ – Közgyűlés, 55/59. sz. határozat *Bécsi Nyilatkozat a büntető igazságszolgáltatásról és a huszonegyedik század kihívásairól* (2000. december 12.)
- Leuveni Deklaráció (1998) a helyreállító igazságszolgáltatás fiatalkorúak esetén történő alkalmazásának támogatásáról. In: L. Walgrave (szerk.) *Restorative justice for juveniles. Potentialities, risks and problems for research*. A selection of papers presented at the international conference Leuven (1997. május 12–14.) Leuven: Leuven University Press: Függelék
- Fiatalkorúak Pártfogó Felügyelői Szolgálatának Athéni Irodája (2006, kiadatlan) *Statisztikák*
- Belügyminisztérium – Nemi Egyenlőségi Titkárság (2005) „A Belügyminisztérium családon belüli erőszak elleni munkacsoportjának megállapításai az Aristides Kormmidas munkacsoportnak” Athens (www.isotita.gr/var/uploads/porisma_endoikogeneiakis-vias_WEB.doc)
- Belügyminisztérium – Nemi Egyenlőségi Titkárság, Fellebbviteli Ügyészség, Büntetőjogi és Kriminológiai Kutatóintézet (2007) *Értekezlet a családon belüli erőszakról. A 3500/2006. sz. törvény hatálybalépése utáni perspektívák*. (www.isotita.gr/var/uploads/porisma_endoikogeneiakis-vias_WEB.doc)
- NEUSTART Gemeinnützige Arbeit GmbH (2008) *Jelentés*. Baden-Württemberg (www.neustart.at/Media/NEUSTART_report_2008_2009_WEB.pdf)
- NSGG (Görögország Statisztikai Hivatala) *Igazságszolgáltatási statisztikák*. 2. rész: Bűnügyi statisztikák. Athén, 1980–96. (1997 és 2004 között csak online érhető el: www.statistics.gr/social statistics).
- NSSG *Népszámlálás*. 2001/2009. (URL: www.statistics.gr/gr_tables/S1101_SAP_1_TB_DC_01_01_Y.pdf)
- Az Egyesült Államok Külügyminisztériuma (2008) *Emberkereskedelmi jelentés 2008 – Görögország*. UNHCR Refworld (www.unhcr.org/refworld/docid/484f9a192d.html).

Isabella Mastropasqua

Igazságügyi Minisztérium (Olaszország)

Kapcsolat +++ isabella.mastropasqua@giustizia.it

3.6.

Fiatalkorúak ügyeiben alkalmazott igazságügyi mediáció Olaszországban: Jelenlegi helyzet és a jövőbeni kilátások

3.6.1. Bevezetés

A fiatalkorúak ügyeiben alkalmazott büntetőügyi mediáció története az olasz igazságszolgáltatási rendszerben rendkívül fragmentált és összetett. Az alábbiakban röviden áttekintem az olasz modell főbb jellemzőit anélkül, hogy minden részletre kitérnék. E jellemzők – amellet, hogy alapvetően meghatározzák az Olaszországban alkalmazott modellt – a jövőre vonatkozó tervek és elképzelések kidolgozását is segítik nem csak a fiatalkorúak ügyeiben alkalmazott mediáció tekintetében, hanem általában a helyreállító igazságszolgáltatás olaszországi gyakorlatának vonatkozásában.

Az olasz igazságügyi minisztérium Fiatalkorúakkal Foglalkozó Igazságügyi Osztálya 2002-ben kezdte meg a mediációs gyakorlatok támogatását és rendszerbe foglalását, olyan konceptuális és gyakorlati eszközök elterjesztésével párhuzamosan, amelyek lehetővé tették az érintettek számára, hogy rendszeresen találkozzanak, összehangolják és értékeljék tevékenységeiket, és végül belássák, hogy egyetlen, azonos gyakorlatokat alkalmazó csoportot alkotnak.

Olaszországban a fiatalkorúak ügyeiben alkalmazott büntetőügyi mediációval kapcsolatban az egyik legfontosabb probléma az, hogy az ország jogrendszere semmilyen formában nem szabályozza ezt a területet.

Ez a jogszabályi hiányosság nem korlátozza ugyan a fiatalkorúak ügyeiben alkalmazott büntetőügyi mediáció elemzését és gyakorlatát, de megnehezíti a helyi körülményeket tükröző szakmai következtetések levonását a tapasztalatok alapján, és persze szerepe van abban is, hogy országos szinten nem történt lényeges előrelépés az igazságszolgáltatás kultúrájának átformálása és a deviáns fiatalokkal foglalkozó társadalompolitika területén.

Hangsúlyoznunk kell tehát annak szükségességét, hogy Olaszország eleget tegyen európai jogharmonizációs kötelezettségeinek, és ennek jegyében elismerje a tárgyban immár több mint tíz éve végzett kutatásokat és kísérleti programokat.

Az elmúlt néhány évben a Fiatalkorúakkal Foglalkozó Igazságügyi Osztály – kihasználva a jelenlegi jogrendszer által kínált mozgásteret – jelentős lendületet adott a kísérleti programoknak és kutatásoknak.

Ennek keretében egyebek mellett elindult a folyamatban lévő programok szisztematikus értékelése, és létrejött egy adatbázis, amely a fiatalkorúak ügyeiben alkalmazott büntetőügyi mediációs szolgáltatásokkal kapcsolatban tartalmaz információkat. E tevékenységek egyik különösen fontos eredménye, hogy elérhetővé váltak a fiatalkorúak büntető ügyeiben alkalmazott mediációra vonatkozó kvantitatív mutatók, ami végül lehetővé tette a helyi tapasztalatok országos szintű felhasználását. Ugyancsak említést érdemelnek a következő eredmények:

- a helyi irányelvekre vonatkozóan ad-hoc intézményközi protokollok formájában helyi megállapodások születtek a fiatalkorúakkal foglalkozó igazságügyi szolgálatok és a régiók között a fiatalkorúakkal foglalkozó igazságügyi hatóságok támogatásával és részvételével;
- az érintett szakemberek számára széleskörű képzési és tájékoztató programok indultak helyi magán- és közintézmények közreműködésével;
- elkészült egy angol-olasz szöveget, amely tartalmazza a büntetőügyi mediáció területén alkalmazott terminológiát;
- megszületett egy e-learning platform, amely lehetővé teszi távoktatási programok lebonyolítását;
- nemzeti és nemzetközi programok indultak az intenzívebb tapasztalatcsere érdekében;
- workshopokat szerveztek a mediációs szolgálatoknak;
- mediációs gyakorlatokkal foglalkozó szemináriumokra került sor Nisida szigetén (Nápolyi-öböl), amelyekre Franciaországból, Észak-Amerikából, Spanyolországból és Svédországból érkeztek szakemberek;
- a fiatalkorúak büntetés-végrehajtási rendszeréről szóló, az igazságügyi minisztérium kabinetejéhez 2008. január 15-én benyújtott törvényjavaslat a börtönmediációra vonatkozóan is tartalmazott rendelkezéseket.

Látható, hogy a fenti eredmények különböző területeken jelentenek előrelépést (alkalmazott gyakorlatok összegyűjtése; tapasztalatcsere és bevált gyakorlatok megosztása; készségek fejlesztése és információcsere európai szakértőkkel való találkozók során; integrált megközelítések kidolgozása helyi szinten; jogi szempontú elemzések végzése; valamint jogszabályi javaslatok előterjesztése). Ezen eredmények és tevékenységek mögött egyetlen cél áll: a mediáció mint szemlélet és módszer széles körű megismertetése és alkalmazása, ezen keresztül pedig az igazságszolgáltatási rendszer és a társadalmi gondolkodás átformálása.

3.6.2. Az olasz modell sajátosságai

A mediáció iránt az utóbbi években megnövekedett érdeklődés láthatóvá tette az országban alkalmazott büntetőügyi mediációs gyakorlatok alábbi sajátosságait.

A fiatalkorúak ügyeiben alkalmazott büntetőügyi mediációt a 448. számú elnöki rendelet 9. §-ának megfelelően általában a terhelt személyiségének elemzésére irányuló vizsgálat formájában alkalmazzák. Próbára bocsátással kapcsolatban ritkábban alkalmazzák. Ennek a megközelítésbeli eltérésnek lényeges következményei vannak. A személyiség vizsgálatát célzó mechanizmusként a mediáció a nyomozati szakasztól kezdve bármikor alkalmazható, vagyis az ügyész ebben a fázisban már kérheti az alkalmazását, de az eljáró bíró a bírósági eljárásban is bármikor élhet ezzel a lehetőséggel. Ezzel szemben a próbaidő alatt csak a bíró rendelheti el a mediációt. Szintén elgondolkodtató, hogy a mediációt a Fiatalkorúakkal Foglalkozó Igazságügyi Osztály felmérése szerint sokan egyfajta végső eszközként fogják fel – a mediáció szélesebb körű alkalmazása a büntetőeljárásban, illetve a próbára bocsátáshoz kapcsolódóan fokozná a mediációs szemlélet ismertségét és elfogadását a társadalomban.

A mediációs szolgálatok szervezeti szempontból vegyes struktúrában működnek: vannak köztük az önkormányzatok által irányított közintézmények, míg mások az önkormányzatokkal kötött szerződés alapján működő szolgáltató szervezetek. Ez utóbbi a gyakoribb forma. Ennek megfelelően finanszírozási forrásaik is eltérőek, és gyakran eseti jellegűek, így akár el is apadhatnak, ha például regionális jogszabály nem írja elő a folyamatos támogatás kötelezettségét. A pénzügyi bizonytalanság veszélyezteti a programok működését, és a források elapadása gyakran a szolgálatok megszűnéséhez vezet. A vegyes struktúra a területtel kapcsolatos képzésekre is igaz, különböző tartalmú és időtartamú képzési programok állnak rendelkezésre. Egyes képzések kizárólag a fiatalkorúak ügyeiben alkalmazott büntetőügyi mediációval foglalkoznak, míg mások más típusú (például családjogi) mediációval is. Ez ugyan szélesíti az intézmény alkalmazásának körét, de bonyolultabb szervezeti keretrendszert eredményez, amelyen belül a fiatalkorúknál alkalmazott büntetőügyi mediáció csak egy tevékenység a sok közül; ez is az olasz modell sajátosságai közé tartozik.

A büntetőügyi mediáció vegyes szervezeti rendszere a jóléti politika megreformálásával párhuzamosan alakult ki Olaszországban. Olaszország módosított alkotmánya értelmében a régiók szabadon dönthetnek a jóléti szolgáltatásokról, vagyis azokat ma már nem az állam, hanem a helyi képviselőtestületek határozzák meg. Ennek a változásnak köszönhető azon szervezeti mechanizmusok kialakulása, amelyek lehetővé teszik a helyi jóléti szolgáltatóhálózat organikus, helyi erőforrásokra épülő fejlődését. A helyi szolgáltatóhálózatok pontosan azért alkalmasabbak a helyi igények feltérképezésére és kielégítésére, mert közvetlen kapcsolatban vannak a helyi közösségekkel. Másrészt a régiók döntési szabadsága a jóléti szolgáltatásokkal kapcsolatban azt is jelenti, hogy az önkormányzatok jogkörébe nem csak a jóléti jogok érvényesítése tartozik – például a pénzügyi erőforrások felhasználásán keresztül –, hanem a helyi szintű társadalmi részvétel támogatása is, amelynek célja szolidáris helyi közösség kialakítása a civil és állami szolgáltatók hálózatára építve. A jóléti rendszer ilyen átalakítása azzal a kockázattal jár, hogy a különböző földrajzi területeken jelentősen eltérő jóléti rendszerek alakulnak ki, ami veszélyezteti a szociális/jóléti szolgáltatások egyenlő élvezetének lehetőségét. A büntetőügyi mediáció jogi szabályozása mindaddig nem történt meg, noha az Alkotmány szerint ez az állam feladata lenne. A helyi közösségekben megvalósított gyakorlatok kereteit a fiatalkorúak helyi igazságszolgáltatási szerveivel való kapcsolat is befolyásolja, így a helyi gyakorlatok gyakran a bűnmegelőzésre és a bűncselekmények számának csökkentésére helyezik a hangsúlyt ahelyett, hogy a társadalmi kapcsolatok helyreállítását célzó, közösségi alapon működő projektek (úgy mint a mediáció) megvalósítására törekednének.

3.6.3. A 2008-as irányelvek

A terület jogi szabályozásának szükségességét a Fiatalkorúkkal Foglalkozó Igazságügyi Osztály 2008-as *irányelvei* is hangsúlyozzák; az irányelvek célja az *1996. évi 4094. 2. szolgáltatási körlevél* (Tanulmányok, jogi szabályozás és dokumentáció) kiegészítése és módosítása az időközben gyűjtött tapasztalatokra valamint arra tekintettel, hogy Olaszországban mind az elmélet, mind pedig a gyakorlat szempontjából jelentősen felgyorsult

a fiatalkorúak ügyeiben alkalmazott büntetőügyi mediáció fejlődése.

Az Olaszországban alkalmazott mediációs gyakorlatok az áldozat és az elkövető közötti mediációs programokra helyezik a hangsúlyt. Ennek megfelelően az irányelvek a helyreállító igazságszolgáltatás ezen részterületével foglalkoznak. A 2008-as irányelvek, amelyeket az alábbi részben ismertetek az alkalmazott gyakorlatok rendszerbe szervezésére, a mediációs szolgáltatásokra, a mediációs folyamatokra, azok dokumentálására és az együttműködésre vonatkozóan nyújtanak tájékoztatást és iránymutatást.

3.6.3.1. Az alkalmazott gyakorlatok rendszerbe szervezése

A mediációs gyakorlatok rendszerbe szervezésével kapcsolatban az irányelvek a mediációt „a konfliktuskezelés egy innovatív megközelítéseként” értelmezik: „a mediáció egyrészt hatékonyabban tárja fel a felek felelősségét a kialakult konfliktusban, másrészt a folyamat lehetőséget kínál arra, hogy a konfliktust saját érzéseik kifejezésén, valamint egymás indítékainak elfogadásán keresztül újraértelmezzék. A nagyobb mozgástérnek köszönhetően a mediáció lehetővé teszi a felek közötti szolidaritás újrarendelését, valamint az igazságszolgáltatással kapcsolatos párbeszédet a büntető igazságszolgáltatás konkrét területén belül.”

A fentiekén túlmenően az irányelvek egy további fontos kérdéskört hangsúlyoznak és tisztáznak a fiatalkorúak ügyeiben alkalmazott büntetőügyi mediációval kapcsolatban – nevezetesen a mediáció alapvető „oktató-nevelő” jellegét, amelynek köszönhetően a módszer alkalmas minden olyan konfliktus kezelésére, amelyben az egyik fél fiatalkorú, függetlenül attól, hogy sor került-e bűncselekményre vagy sem, valamint attól, hogy milyen közegben (család, iskola, barátok) került rá sor. A mediáció tehát a fiatalkorúakkal foglalkozó büntető igazságszolgáltatás kontextusában is alkalmazható oktató-nevelő intézkedés. Másrészt az irányelvek hangsúlyozzák a mediációs gyakorlatok sajátos, széles körben igazolt jellemzőit. A mediáció az önkéntes részvételre épül, a folyamat csak akkor lehet sikeres, ha a felek szabad akaratukból beleegyeznek ebbe a megoldásba. Az önkéntes részvétel alapelve azon a feltevésen nyugszik, hogy a felek minden szükséges információ birtokában járulnak hozzá a részvételhez, a hozzájárulás azonban nem kötelezi őket, azt bármikor visszavonhatják. A feleket részletesen fel kell világosítani jogaikról, a mediációs folyamatról, annak tartalmáról és jelentőségéről valamint a folyamat lehetséges eredményeiről.

Az irányelvek értelmezésében a mediáció alkalmazhatósága nem függ a bűncselekmény súlyosságától és az áldozatnak vagy a közösségnek okozott kár megállapított mértékétől – a felek hozzáállása a meghatározó tényező, vagyis végső soron az, hogy milyen mértékben vállalnak részt a folyamatban. Ebből a szempontból kiemelt figyelmet kell fordítani a fiatalkorúakkal foglalkozó bírák által végzett előkészítő vizsgálatokra, valamint a mediátor azon készségére, hogy képes legyen felmérni, milyen hatékonysággal alkalmazható a mediáció az adott ügyben. A mediáció – a területet szabályozó törvény hiányában – a fiatalkorúkkal foglalkozó büntetőeljárások bármely fázisában, bármely fokon eljáró bíróság által kezdeményezhető, ami azt jelenti, hogy a mediáció a büntetés-végrehajtással is összekapcsolható.

„A függetlenség alapfeltétele annak, hogy a mediátor megfelelő és következetes döntéseket hozzon a folyamat során; ez igaz etikai és kulturális értelemben – mivel rendkívül fontos az elfogultság és a külső tényezők befolyásának elkerülése –, valamint a mediátornak az igazságszolgáltatási intézményekhez való viszonyának tekintetében is, vagyis az együttműködésnek nem alárendeltségi viszonyra, hanem funkcionális kapcsolatra kell épülnie. A mediátorok munkája során rendkívül fontos a diszkréció. Bizalmasan kell kezelniük a terhelt, illetve annak valamely családtagja és az áldozat minden kijelentését, nyilatkozatát, beismerő vallomását; ellenkező esetben nem teljesül a diszkréció és a védett környezet kritériuma, ami pedig a mediációs folyamat sikerének alapfeltétele és záloga. A mediátornak keretek között kell tartania a folyamatot, és nem szabad információkat és/vagy adatokat gyűjtenie a felek által elkövetett és az adott ügghöz nem kapcsolódó bűncselekményekről, hiszen ezek az információk irrelevánsak az adott eset szempontjából; a mediátor nem nyomozhat és bizonyításfelvételt sem folytathat. Ha a mediátor mégis információkat gyűjt egy, az ügytől független bűncselekménnyel kapcsolatban, akkor a hatályos törvények értelmében hivatalos személyként csak abban az esetben használhatja fel ezeket az információkat, ha a kérdéses bűncselekmény kapcsán hivatalból vád emelhető.” [ld.: *büntetőeljárás törvény* 200. és 249. §-ok, valamint 19/2001. törvény 1. § (2) bek.]

A mediáció alkalmazásának ösztönzése, valamint az ügyész és a bíró tájékoztatása a mediáció lehetőségéről a fiatalkorúakkal foglalkozó igazságügyi szolgálatok feladata. Azon személyek és szervezetek körének bővítése, akiknek lehetőségük van a mediáció alkalmazására vonatkozó javaslat tételére, mindenképpen hozzájárul a mediációs szemlélet és kultúra térnyerésének fokozásához társadalmi szinten.

3.6.3.2. Mediációs szolgálatok

Az irányelvek hangsúlyozzák annak fontosságát, hogy a nem az igazságszolgáltatás keretében végzett mediációs tevékenységeket – legalábbis rendszertani szempontból – az igazságszolgáltatási mediációs eljárásoktól külön kell kezelni. Ennek a mediációs szolgálatok közötti eltérések szempontjából van jelentősége. Alapvető feladat a mediációs szolgálatok hálózatának kialakítása az állam és a régiók közötti megállapodásokkal, ami biztosítja a szolgáltatásokhoz való egyenlő hozzáférést és a szolgáltatások minőségére vonatkozó egységes sztenderdeket.

Az irányelvek egy több területet (család, iskola, környezet, etnikai kapcsolatok, büntetőügyek, fiatalkorúakkal kapcsolatos ügyek stb.) lefedő, nagyszabású mediációs szolgálati hálózatot irányoznak elő. Ez azon a feltevésen alapul, amely szerint a mediációnak széles körű, ágazatokon átvéltő gyakorlattá kell válnia. Ez a felfogás ugyanakkor a vonatkozó jogszabályok hiányának, valamint az ennek eredményeképpen megjelenő alkalmazhatóság-központú hozzáállásnak is köszönhető.

Az irányelvek a jelenleg alkalmazott gyakorlatok alapján az aktuális, vegyes szervezeti struktúrát támogatják. A mediációs szolgálatok ennek megfelelően lehetnek közintézmények, vagy ad-hoc megállapodások alapján tevékenykedő magánszervezetek. Ezek személyi állományában – rész munkaidőben, megfelelő felkészítést követően – a Fiatalkorúak Jóléti Hivatalának munkatársai is szerepelhetnek. Az irányelvek szerint elő kell segíteni a szervezetek közötti kapcsolattartást és a rugalmas modellek alkalmazását. A mediációs szolgáltatások – közszolgálati jellegükből adódóan – természetesen ingyenesek.

A mediációs eljárásokat lehetőség szerint barátságos, ideológiai, vallási, kulturális és/vagy etnikai szempontból semleges környezetben kell lebonyolítani.

Érdekes lehetőség az olyan mozgó csoportok felállítása a mediációs szolgálatokon belül, amelyek feladata a minőségbiztosítás, valamint a mediációs kultúra és gyakorlatok népszerűsítése az illetékességi területhez tartozó helyi közösségekben, A fent bemutatott logisztikai ajánlások természetesen az ilyen decentralizált szolgáltatásokra is vonatkoznak.

3.6.3.3. Mediátorok

Az irányelvek a mediátor fogalmát is tisztázzák. Eszerint a mediátor egy feladatát pártatlanul végző, „mindkét félhez egyaránt közel álló” harmadik fél. Ez a megfogalmazás a szakirodalomból származik, és arra utal, hogy a mediátornak mindkét félhez közel kell állnia ahhoz, hogy hatékonyan segíthesse elő a felek közötti megértést és a kommunikációs csatornák újraépítését (ld. a kiemelt szöveget).

Az irányelvek hivatkoznak a békéltető igazságszolgáltatási eljárásokról szóló jogszabályra [2000. évi 274. törvényerejű rendelet 29. § (4) bek.]: „A békéltető eljárások során a felek által tett kijelentések semmilyen körülmények között nem vehetők figyelembe a békéltetés tárgyát képező ügy kapcsán”; ezt az alapelvet a dokumentum a fiatalkorúak ügyeiben alkalmazott büntetőügyi mediációval kapcsolatban is érvényesnek fogadja el. Annak leszögezése mellett, hogy a mediáció során a felek által tett kijelentések nem használhatók fel bizonyítékként, az irányelvek azt is kiemelik, hogy a bizalmas információkezelésre vonatkozó kötelezettség nem csak a mediátort, de a jelen lévő feleket is terheli, vagyis ők is kötelesek tehát bizalmasan kezelni minden, a mediáció során általuk vagy bármely más résztvevő által tett kijelentést. Természetesen a hangsúly a mediátorok megfelelő képzésén és felkészítésén van.

3.6.3.4. A mediációs folyamat

Az irányelvek az alábbiak szerint határozzák meg a mediációs folyamatot és annak standard gyakorlatait.

Mediációra utalás

Ügyet a fiatalkorúakkal foglalkozó igazságszolgáltatási hatóság, a bíróság és az ügyészség utalhat mediációra. A fiatalkorúakkal foglalkozó hatóság szolgálata akkor utalhat mediációra valamely ügyet, ha megbízták az ügyben érintett fiatalkorú személyiségének vizsgálatával. Az utóbbi esetben a szolgálatnak tájékoztatnia kell az igazságszolgáltatási hatóságot, amely jelzi a mediációt kizáró körülmények esetleges fennállását, beleértve azt az esetet is, amikor a mediáció megghiúsíthatja valamely bizonyíték felvételét (a mediáció felhasználható például a fiatalkorú elkövető megfélemlítésére, ha a fiatalok bűnszervezet tagja).

A mediációra utalás maga egy arra irányuló kérelem benyújtása a mediációs szolgálathoz, hogy az vizsgálja meg a mediáció alkalmazhatóságát az adott ügyben.

A fiatalkorúak ügyeiben büntetőügyi mediációra a jelen gyakorlat szerint elsősorban a fiatalkorú személyiségének vizsgálat keretében kerül sor a 448/1998. elnöki rendelet 9. §-ában leírtak szerint; az ügyek akár a vádemelést megelőzően, akár a bírósági szakaszban mediációra utalhatók. A fent hivatkozott rendelet 28. §-a szerint egy ügy mediációra utalható próbára bocsátás kapcsán is.

A mediációnak a fiatalkorúakkal foglalkozó igazságszolgáltatási szolgálatok és az önkormányzatok együttműködésével kidolgozott intervenciós programok legjelentősebb elemévé kell válnia; a 272/1989. törvényerejű rendelet 27. §-ának (3) bekezdése szerint ezeknek a projekteknek magukban kell foglalniuk „olyan elemeket is, amelyek a bűncselekmények következményeinek mérséklését célozzák, valamint támogatják a fiatalkorú elkövető és az áldozat közötti megbékélést”.

Előkészítő szakasz

Az előkészítő szakasz lényege a konfliktussal kapcsolatos részletek megismerése és megértése, ami magában foglalja a konfliktusra és a körülményekre vonatkozó információk összegyűjtését és elemzését. Az előkészítő szakasz célja a mediáció alkalmazhatóságának vizsgálata. Ebben a szakaszban történik meg a kapcsolatfelvétel a felekkel, amely lehetőséget kínál a mediátornak arra, hogy további részleteket tudjon meg a konfliktussal kapcsolatban, valamint elmagyarázza a feleknek a mediációs folyamat lényegét és lehetséges kimenetelét, kiemelve azt, hogy a mediáció olyan fórumot kíván nyújtani a felek számára, ahol elmondhatják véleményüket és megismerhetik a másik fél álláspontját – mindezt bizalmas légkörben és biztonságos körülmények között. A mediátor – miután minden szükséges információt összegyűjtött és megszerezte a felek hozzájárulását a folyamathoz – megkezdi a felek közötti személyes találkozót megszervezését.

A találkozó

A találkozó a mediációs folyamat központi eseménye. Az egy vagy több interjút magában foglaló eseményen jelen van egy vagy több mediátor, valamint az áldozat és az elkövető. Általában először a mediátor ismerteti a beszélgetés szabályait, majd egyesével felkéri a feleket, hogy mondják el álláspontjukat. Ezután a mediátor(ok) ismerteti(k) a békéltetés/jóvátétel lehetőségeit, majd összegzi(k) a találkozó eredményét, és adott esetben a felek aláírják a találkozó eredményét képező megállapodást.

Az irányelvek megengedik, hogy a felek családtagjai vagy akár más személyek is részt vegyenek a találkozókön, mivel a gyakorlati tapasztalatok egyértelműen azt mutatják, hogy a konfliktusban – amely adott esetben megelőzte a bűncselekményt – érintett felnőtteket is célszerű bevonni a folyamatba. A lehetőség, hogy az érintett feleken kívül mások is jelen lehetnek a találkozókön, megkönnyíti a mediációs kultúra és a békés konfliktuskezelés népszerűsítését is a közösségen belül.

Lehetőség van közvetett mediációra is. Olyan esetekben, amikor a felek nem kívánnak egymással személyesen találkozni, a mediátor egyfajta kommunikációs csatornaként működhet, lehetővé téve a felek közötti kommunikációt. A módszer hatékonyságát jól mutatja, hogy a folyamat végén számos elkövető levélben kér bocsánatot áldozatától, illetve gyakori az is, hogy a sértett visszavonja a rendőrségen tett feljelentést.

A közvetett mediáció különösen fontos szerepet tölt be szexuális bűncselekmények esetén, ha az áldozat tiltakozása miatt nincs mód a felek személyes találkozására, vagy nem volna helyénvaló ennek alkalmazása.

Jóvátétel

A mediáció egyik potenciális célja a jóvátétel. A jóvátétel a sérült társadalmi kapcsolatok helyrehozatala egyik lehetséges módjának is tekinthető. Ebből a szempontból – és a fiatalkorúakkal foglalkozó igazságszolgáltatási rendszer végső célja szempontjából is – a szimbolikus jóvátétel a legértékesebb megoldás. A szimbolikus jóvátétel ebben az összefüggésben bármilyen nem anyagi jellegű jóvátételt jelent nem zárva ki azt, hogy a jóvátétel adott esetben konkrét tevékenységben – leginkább önkéntes közhasznú munkában – is kifejeződjön.

Összegzés és a végeredmény formális rögzítése

A mediációs folyamat végén kerül sor az összegzésre és az eredmény formális rögzítésére. A mediáció akkor sikeres és eredményes, ha a felek eljutnak egy olyan megállapodáshoz, amely mindkettőjük számára kielégítő. A mediáció célja nyilvánvalóan a felek közötti megbékélés, valamint a jóvátétel, amely szimbolikus is lehet.

A mediáció akkor sikertelen, ha a két fél álláspontja a folyamat végére sem közeledik egymáshoz, és/vagy a felek ugyanúgy viszonyulnak egymáshoz, mint a folyamat elején.

„Nem lefolytatott mediációnak” azt nevezzük, amikor az előkészítő szakasz során kiderül, hogy a felek időközben rendezték konfliktusukat, vagy nem ismerik el a konfliktus létezését annak tudatában sem, hogy büntetőeljárásra kerülhet sor. A mediáció „megvalósíthatatlan”, ha valamelyik fél nem járul hozzá a folyamathoz, ha valamelyik fél nem érhető el, vagy ha a mediátor az adott ügy sajátosságai miatt nem tartja helyesnek a mediáció lefolytatását.

A találkozók lebonyolítását követően a mediációs szolgálat tájékoztatja az igazságszolgáltatási hatóságot és az érintett szolgálatot a folyamat eredményéről. Ha a mediáció azért bizonyult megvalósíthatatlannak, mert az egyik vagy egyik fél sem járult hozzá a folyamathoz, az erről való értesítés nem tartalmazhat részleteket arra vonatkozóan, hogy melyik fél nem kívánt részt venni a folyamatban.

3.6.3.5. A jövőre vonatkozó kilátások

Az irányelvek szorgalmazzák, hogy a mediációs szolgálatok dolgozzanak ki egy rendszert az elvégzett munka értékelésére és utánkövetésére, emellett meghatározzák a Fiatalkorúakkal Foglalkozó Igazságügyi Osztály szerepét, amely tanulmányok készítésén és az alkalmazott gyakorlatok nyomon követésén keresztül jelenleg azon tevékenykedik, hogy a mediáció ritkán alkalmazott, kísérleti modellből bevett gyakorlattá váljon, valamint támogatja egy, a standard mediációs és képzési gyakorlatokat tartalmazó kódex összeállítását. A Fiatalkorúakkal Foglalkozó Igazságügyi Osztály emellett rendszeresen elemzi a jelenleg alkalmazott gyakorlatokat annak érdekében, hogy felmérje azok hatását a visszaesési arányra.

Az irányelvek ösztönzik olyan új mechanizmusok kidolgozását és alkalmazását, amelyek lehetővé teszik az áldozat és az elkövető találkozását, ideértve – a fiatalkorúak büntetés-végrehajtási intézeteivel és a Fiatalkorúak Jóléti Hivatalaival való együttműködésen keresztül – a börtönökben megszervezett találkozókat, csoportkonferenciákat és békéltető csoportok felállítását.

Az áldozatokra vagy egyes áldozati csoportokra, valamint a társadalomra koncentrálnak a helyreállító igazságszolgáltatási eljárások alkalmazása részévé válhat a szabadságvesztés végrehajtása fázisában megvalósított kezelési programoknak; az ilyen eljárások során elért eredményeket a büntetés-végrehajtási bíróság figyelembe veheti a büntetés végrehajtásával kapcsolatos enyhítések/kedvezmények lehetőségének megfontolása során.

A konfliktusok kezelése például békéltető csoportok vagy konferenciák segítségével különösen érdekes lehetőség, mivel ezek a módszerek összhangban vannak a fiatalkorúak sajátos jellemzőivel: több embert szólítanak meg, kedvező hatást gyakorolnak a társadalmi befogadás szempontjából, és megerősítik a társadalmi kötelekeket, ami fokozza a fiatalkorú elkövető biztonságérzetét és javítja helyzetét. Az áldozat-elkövető mediációval ellentétben, amikor a találkozón az érintett feleken kívül csak a mediátor van jelen, a konferencián családtagok és támogatók is jelen vannak.

Az irányelvek kíváncsún tartják a nem azonos ügyekben, de ugyanolyan típusú bűncselekményekben érintett áldozatokból és elkövetőkből álló találkozó csoportok kialakítását is.

Az irányelvek ösztönzik a mediáció alkalmazásának kiterjesztését a fiatalkorúakkal foglalkozó igazságszolgáltatási szolgálatok projekteinek keretében annak érdekében, hogy ezáltal is igazolást nyerjen: a mediáció mint eszköz alkalmas a fiatalkorú és fiatal felnőtt elkövetők felelősségvállalásának elősegítésére, a mediáció kultúrájának népszerűsítésére és az áldozatok jogainak elismerésére.

Az irányelvek kiemelt jelentőséget tulajdonítanak a fiatalkorúak által elkövetett bűncselekményekkel foglalkozó bírák, ügyvédek és a helyi hatóságok, köztük a rendfenntartó testületek közötti együttműködésnek, amelyeknek közös feladatuk, hogy „a konfliktusok békés rendezésére törekedjenek”.

3.6.4. Az irányelvektől a gyakorlati megvalósításig

A fiatalkorúak ügyeiben alkalmazott büntetőügyi mediáció meglehetősen összetett történetének tükrében az irányelvek kísérletet tesznek arra, hogy rendszerbe foglalják a mediációs gyakorlatokat és összegezzék az olasz modell sajátosságait. Ebből a szempontból fontos mérföldkővet jelentenek a fiatalkorúak ügyeiben alkalmazott büntetőügyi mediáció olaszországi történetében, hiszen egyrészt szabályozzák az alkalmazott gyakorlatokat, másrészt közelebb hozzák az olasz gyakorlatot a helyreállító igazságszolgáltatás Európában alkalmazott különböző megközelítéseihez. Az irányelvek ráadásul fontos promóciós szerepet tölthetnek be a fiatalkorúakkal foglalkozó bírák bevonása szempontjából, valamint az ügyvédek és a rendfenntartó testületek szerepének elfogadása szempontjából.

Olaszországban jelenleg 19 fiatalkorúakkal foglalkozó büntetőügyi mediációs központ működik a következő városokban: Ancona, Bari, Bozen, Brescia, Cagliari, Caltanissetta, Catanzaro, Firenze, Foggia, Genova, Latina, Milánó, Nápoly, Palermo, Salerno, Sassari, Torino, Trento; és Calabria régióban. A központok felállítására az önkormányzatok (tartományi, regionális és megyei), a fiatalkorúakkal foglalkozó igazságszolgáltatási szolgálatok, valamint az igazságszolgáltatási és civil szervezetek közötti intézményközi megállapodásokat követően került sor; a központok különböző gyakorlatokat alkalmaznak, néhányuk csak nemrégiben kezdte meg működését.

Jelentős problémát jelent a mediációs központok földrajzilag egyenlőtlen eloszlása. Olaszországban a szomszédos országokhoz viszonyítva nem magas a mediációs esetek száma.

Feltétlenül figyelembe kell venni azt, hogy jelenleg nincs olyan jogszabályi keretrendszer, amely legalább alapszinten szabályozná a mediáció területét, ami nagymértékben meghatározza az olasz modell jellemzőit. A konkrét törvények hiányából és a területen uralkodó bizonytalanságból adódóan szükség van annak mielőbbi tisztázására, hogy a mediációt olyan új megközelítésnek kell-e tekintenünk a bűncselekmények kezelése terén, amelynek lényege, hogy a felek önként és új felfogásban rendezik konfliktusukat, és amely hosszabb távon felválthatja a jelenlegi, szankciók kirovására épülő és büntetésközpontú rendszert.

A fiatalkorúknál alkalmazott büntetőügyi mediációval foglalkozó törvények hiányában számos kérdést meg kell vizsgálni a jelenlegi gyakorlatok kapcsán annak érdekében, hogy a módszer jövője biztosított legyen. Rendkívül fontos a már működő mediációs szolgálatok támogatása találkozókön és tapasztalatcseréken keresztül, a régiók figyelmének felkeltése és a fiatalkorúkkal foglalkozó bírák tájékoztatása, valamint egy utánkövető rendszer kidolgozása, amellyel folyamatosan figyelemmel kísérhető az, hogy milyen mértékben befolyásolja a mediáció a visszaesési arányt.

Erőforrásokat kell szánni az áldozatok mediációban betöltött szerepének vizsgálatára olyan programokon keresztül, amelyek lehetőséget kínálnak számukra arra, hogy elmondják tapasztalataikat, jelezzék jóvátételi igényeiket és részt vegyenek a folyamatban. Olaszországban a helyreállító igazságszolgáltatási gyakorlatok nem egy lentről felfelé induló mozgalom eredményeképpen jöttek létre, vagyis nem áldozatok és az ő érdekeiket védő csoportok kezdeményezték azokat, hanem a fiatalkorúakkal foglalkozó büntető igazságszolgáltatási rendszerben tevékenykedő szakértők. Rendkívül fontos a társadalom figyelmének felhívása a konfliktusokkal és az azok kezelésével kapcsolatos kérdésekre és problémákra.

Szintén fontos az Európa más országaiban ugyanezen a területen tevékenykedő szervezetekkel folytatott rendszeres tapasztalatcsere és kapcsolattartás. A Fiatalkorúkkal Foglalkozó Igazságügyi Osztályon belül tevékenykedő Nemzetközi Tanulmányok, Kutatások és Tevékenységek Irodája (*Ufficio Studi, Ricerche ed Attività Internazionale*) jelenleg is több európai projektben részt vesz, köztük a *„Kapcsolatépítés eszközei”* című programban, amely egy a helyreállító igazságszolgáltatással kapcsolatos e-learning platform kialakításán dolgozik, valamint a *„Helyreállító igazságszolgáltatás és bűnmegelőzés”* című programban, amelyet a római Társadalomkutató Pszichoanalitikai Intézet (*Istituto Psicoanalitico per la Ricerca Sociale*) és a Leuven-i Európai Fórum a Helyreállító Igazságszolgáltatásért közösen indítottak azzal a céllal, hogy a helyreállító igazságszolgáltatás és a bűnmegelőzés kapcsolatát vizsgálja.

Az eddig elért eredmények bizakodásra adnak okot, és hűen tükrözik a helyreállító igazságszolgáltatás eszméjének és gyakorlatának szentelt fokozódó figyelmet.

Források

- Mastropasqua, I. (2005) Mediazione penale e giustizia minorile, *Mediaries 6*
- Mastropasqua, I. (2006) Il processo penale e la mediazione, *Mediaries 7*

Dominic Kelly

Országos Helyreállító Igazságszolgáltatási Bizottság (Írország)

Kapcsolat +++ DOJKelly@justice.ie

3.7. Helyreállító igazságszolgáltatási gyakorlatok és fiatalkorú elkövetők Írországban

3.7.1. A Garda Síochána diverziós programja

A fiatalkorú elkövetők diverziójára két módszer létezik Írországban. A diverziós eljárást az eset körülményeitől függően vagy az *An Garda Síochána* (az ír nemzeti rendőrség), vagy pedig a Pártfogó Felügyelői Szolgálat folytatja le.

1963 óta működnek Írországban az ún. „fiatalkorúak kapcsolattartói” (*Juvenile Liaison Officer*, a továbbiakban kapcsolattartó); a kapcsolattartói rendszer lehetővé tette a rendőrség számára a fiatalkorúak diverzióját annak ellenére, hogy az elterelésnek nem volt jogszabályi alapja. A *gyermekekről szóló 2001. évi törvény* megteremtette a *diverziós program* jogszabályi hátterét; a program 2002 májusa óta működik. A törvény alapján létrejött a rendőrségi szervezeten belül a diverziós program igazgatói posztja, amely viselőjének főfelügyelői rangot biztosít, a fiatalkorúak kapcsolattartói pedig különböző törvényi feladatokat kaptak.

A *gyermekekről szóló 2001. évi törvény* 18. §-a úgy rendelkezik, hogy minden 18. életévét be nem töltött személy számára részvételi lehetőséget kell biztosítani a diverziós programban, feltéve, hogy a kiskorú elismeri a felelősségét a bűncselekményért és vállalja az eljárásban való részvételt. A diverzió rendeltetése, hogy a még nem felnőtt korú elkövetőkkel szemben elkerülhető legyen a vádemelés, de egyúttal megelőzzék az elkövető esetleges visszaesését is.

A program a következő lehetőségeket kínálja a rendőrségnek:

- további intézkedés mellőzése, ha a bűncselekmény alapján sem a diverzió, sem pedig a vádemelés nem indokolt;
- informális figyelmeztetés: a kapcsolattartó figyelmezteti az elkövetőt, hogy ne kövessen el újabb bűncselekményt;
- hivatalos figyelmeztetés: a figyelmeztetést a kapcsolattartó közli az elkövetővel, de ebben az esetben a figyelmeztetés mellett az elkövetőt 12 hónapra a kapcsolattartó felügyelete alá kell helyezni.

A diverziós program nem alkalmazható a bűncselekményre adandó válaszként, ha

- az elkövető nem ismeri el a felelősségét a bűncselekményért;
- a fiatalkorú visszaeső;
- a bűncselekmény rendkívül súlyos;
- a diverzió alkalmazása ellentétes lenne a közérdekkel.

Ilyen esetekben az ügy iratai visszakerülnek a helyi rendőrfelügyelőhöz, aki vádemelés céljából továbbítja az ügyet.

3.7.1.1. Helyreállító jellegű figyelmeztetés

A törvény 26. §-a lehetővé teszi, hogy a hivatalos figyelmeztetés közlésekor a sértett is jelen legyen. A jogszabály rendelkezése szerint a sértett jelenléte esetén a felek kötelesek beszélni a fiatalkorú büntetőjogilag értékelhető magatartásáról.

A hivatalos figyelmeztetést közlő kapcsolattartó felszólíthatja a fiatalkorút, hogy szóban és/vagy írásban kérjen bocsánatot a sértettől és fizessen kártérítést, vagy egyéb módon tegye jóvá az okozott sérelmet.

3.7.1.2. Helyreállító célú konferencia

A törvény 29. §-a értelmében a kapcsolattartó a családot és a rokonokat, valamint az érintett szervek képviselőit is bevonhatja az eljárásba annak érdekében, hogy megvitathassák a bűncselekményt és közösen készítsenek cselekvési tervet a kiskorú részére.

3.7.1.3. A diverziós program jellemzői

A *Garda Síochána-féle modell* legfontosabb jellemzői:

- az áldozat és az elkövető igényeinek figyelembevétele;
- a kétszeri eljárástól való védelem, vagyis az elterelési döntés meghozatala esetén nem emelhető vád a bűncselekmény miatt (ne bis in idem)
- az eljárás bizalmas jellegű;
- a diverziós eljárást erre kiképzett szakemberek végzik;
- lehetséges a gyors beavatkozás, mivel az eljárás a hatósági tudomásszerzés után azonnal alkalmazható;
- az eljárásban részt vevő hivatalos személyeket képzése kiterjed a faicilitatori, mediatori és áldozatségítő tevékenységhez szükséges készségekre és szakmai ismeretekre;
- az elkövető felelősségre vonható.

A diverziós eljárást jellemzően garázdaság, rablás, testi sértés, zaklatás, kábítószer átadása, rongálás és betöréses lopás esetén alkalmazzák.

A helyreállító jellegű intézkedések számának alakulását a 7. táblázat mutatja.

Év	Összesen
2002	29
2003	118
2004	177
2005	262
2006	307
2007	378

7. táblázat

A helyreállító jellegű
intézkedések számának
alakulása 2002 és 2007 között

3.7.2. Családi konferencia

Amennyiben nem alkalmaztak diverziót a kiskorú esetén a vádemelés előtt, de a bíró valamely okból mégis indokoltnak tartja, a 78. § alapján a bíróság felhívhatja a Pártfogó Felügyelői Szolgálatot arra, hogy hívjon össze családi konferenciát a bíróság által szükségesnek és ilyen döntésre alkalmasnak tartott kérdések megtárgyalására.

3.7.3. Konferenciamodellek

A helyreállító célú konferencia vagy a családi konferencia keretében a gyermek sorsáért aggódó és felelős személyek találkoznak egymással. A megbeszélés célja az,

- hogy egy asztalhoz ültesse a fiatalkorút, a szüleit (gyámját) és a többi családtagot és rokont, valamint az egyéb érintetteket, akik
 - megvitatják, hogy mi vezetett a konferenciára okot adó magatartáshoz;
 - átgondolják, hogy a szülők (gyám), a többi családtag és rokon, valamint egyéb személyek mit tehetnének az ilyen magatartás jövőbeni megelőzése érdekében; és
 - ha szükséges, újabb konferencián értékelik a gyermek magatartásának változását;
- hogy közvetítsen a gyermek és az áldozat között;
- hogy cselekvési tervet készítsen a gyermek számára;
- hogy hangot adjon az áldozat esetleges fenntartásainak, és figyelembe vegye az áldozat érdekeit.

A találkozók menete a következő szakaszokra bontható (azzal, hogy bármelyik konkrét konferencia menetrendje a résztvevők igényeinek megfelelően módosítható):

2007-ben összesen 27.853 esetben követtek el 18 éven aluli személyek bűncselekményt és 21.941 ilyen személy esetében javasoltak diverziós eljárást. A diverziót ténylegesen 16.753 (az elterelésre javasoltak 76%-a) 18 éven aluli személy esetén alkalmazták. Közülük 12.485-en (az elterelésre javasoltak 57%-a) informális figyelmeztetésben részesültek.

- a résztvevők bemutatása/bemutatkozása és az eljárás menetének ismertetése;
- az elkövető kap szót először, hogy előadhassa a bűncselekmény körülményeit a maga szemszögéből;
- ezt követően az áldozat szólal meg, aki elmondja, hogy az ő számára milyen következményekkel járt a bűncselekmény;
- az elkövető és az áldozat támogatói is hozzászólnak a vitához;
- létrejön a megállapodás;
- cselekvési terv készül (bocsánatkérés, jóvátétel).

2004 októbere és 2009 januárja között a bíróság 173 esetben rendelt el családi konferenciát. Összesen 145 esetben került sor ténylegesen konferenciára, és 97 esetben sikeres volt az eljárás, vagyis cselekvési terv készült és a büntetőeljárást megszüntették. A fennmaradó 48 esetben nem sikerült egyezségre jutni, így a bírói szakaszban folytatódott a büntetőeljárás.

A bíróságok által elrendelt és a Párfogó Felügyelői Szolgálat által lefolytatott családi konferencia modellje hasonlít a rendőrség konferenciamodelljéhez. A Párfogó Felügyelői Szolgálatnak 28 napja van a konferencia összehívására. Az eljárás összehívásának és lefolytatásának szabályai nagyjából megfelelnek a rendőrségi eljárással kapcsolatban említetteknek.

3.7.4. Tapasztalatok

Egy, a résztvevők körében végzett felmérés szerint:

- az áldozatok 93%-a elégedett volt a rendőrségi eltereléssel;
- nem egyszerű a fiatal számára az, amikor kénytelen a viselkedésének okairól beszélni a családjának, és a bocsánatkérés sem könnyű;
- a helyreállító igazságszolgáltatás arra kényszeríti az áldozatot, hogy átgondolja a tettét és annak következményeit;
- a hagyományos bírói eljárás sokkal kevésbé teszi próbára a fiatalt, mint az elterelési eljárás;
- a rendőrség és a fiatalkorúakkal foglalkozó kapcsolattartók szerint a helyreállító igazságszolgáltatás jól működik és hatékony;
- a helyreállító igazságszolgáltatás nem minden esetben alkalmazható;
- a folyamat idő- és forrásigényes;
- az eljárás csak megfelelő képzés esetén hatékony;
- az eljárás a bűnmegelőzés hatékony eszköze;
- az eljárás megfelelően időzített alkalmazása rendkívül eredményes lehet.

Dr. Andrea Matouskova, Ph.D

Pártfogói és Mediációs Szolgálat (Cseh Köztársaság)

Kapcsolat +++ amatouskova@pms.justice.cz

3.8. A mediáció mint a fiatalkori bűnözés kezelését célzó helyreállító gyakorlat Csehországban

„Az igazságszolgáltatás lényegének nem a büntetésnek, hanem sokkal inkább a helyreállításnak és a békéltetésnek kell lennie. Ha a bűncselekmény károkat okoz, az igazságszolgáltatásnak orvosolnia kell a károkat, és támogatnia kell a helyreállítást.”

Howard Zehr

3.8.1. Bevezetés

A Cseh Köztársaságban körülbelül 10 millió ember él. 2001 januárjában kezdte meg működését a Pártfogói és Mediációs Szolgálat (a továbbiakban PMSZ), amely 2009-ben 340 pártfogó felügyelőt és asszisztentst foglalkoztatott. A PMSZ évente körülbelül 28.000 ügygel foglalkozik, amelyek 14%-ában fiatalkorú az elkövető. A Cseh Köztársaság igazságszolgáltatási rendszere 8 régióra és azon belül 74 bírói kerületre (74 PMSZ-központ) tagolódik. Minden PMSZ-központban van egy szakember, aki kifejezetten a fiatalkorúakkal kapcsolatos ügyekkel foglalkozik. A *fiatalkorúak igazságszolgáltatásáról szóló törvény* értelmében ezeknek a szakembereknek speciális szakmai képzésen kell részt venniük, amelynek keretében megtanulják a fiatalkorúakkal, valamint családtagjaikkal végzett munka során alkalmazható módszereket, továbbá a más területen dolgozó szakemberekkel (szociális munkásokkal, tanárokkal, pszichológusokkal, ügyvédekkel stb.) való együttműködés módjait.

Az új, kifejezetten a fiatalkori bűnözéssel foglalkozó, *fiatalkorúak igazságszolgáltatásáról szóló törvény* 2004. január 1-jén lépett hatályba, vagyis e területtel kapcsolatban immár öt éve állnak rendelkezésre tapasztalatok.

A törvény szerint a fiatalok 15 éves koruktól vonhatók felelősségre büntetőjogi értelemben; fiataikorúnak a 15 és 18 év közötti fiatalokat nevezzük. A 15 évnél fiatalabb gyermekek nem vonhatók büntetőjogi felelősségre, de a törvényben foglaltak szerint bizonyos intézkedések alkalmazhatók velük szemben (például pártfogó felügyelet elrendelése). A fiataikorúak eseteiben a törvény büntetések helyett intézkedéseket (nevelő célú, védő és büntető intézkedés) vezetett be. A büntetőeljárás előkészítő szakaszában nevelő célú intézkedések (ld. a kiemelt szöveget) csak a fiataikorú beleegyezésével alkalmazhatók. A nevelő célú intézkedések alkalmazására az ügyész döntése alapján kerülhet sor, a döntést a PMSZ által összeállított pártfogó felügyelői vélemény segíti.

Nevelő célú intézkedések:

- felügyelet, amelyet a PMSZ gyakorol;
- a fiataikorúak számára kidolgozott pártfogói program, amelyet az Igazságügyi Minisztériumnak kell akkreditálnia;
- nevelési célú kötelezettségek (együttélés a szülőikkel, anyagi hozzájárulás az Áldozati Alaphoz, közhasznú munka, egyezség a sértett féllel, jóvátétel, függőség kezelése);
- nevelési célú korlátozások (eltiltás meghatározott helyek látogatásától, meghatározott személyekkel való találkozástól, meghatározott helyen való tartózkodástól, meghatározott javak birtoklásától, függőséget okozó anyagok használatától, szerencsejátékoktól; a lakóhely- és munkahelyváltozást a fiataikorúnak előre be kell jelentenie a PMSZ tisztségviselőjének),
- figyelmeztetés.

Ha egy ügyben fiataikorú az elkövető, a rendőrség a PMSZ-t értesíti először. A pártfogó felügyelő felveszi a kapcsolatot a fiataikorú elkövetővel és családjával, valamint az áldozattal. A pártfogó felügyelő felajánlja számukra az áldozat–elkövető mediáció lehetőségét. Ha nem kívánnak élni ezzel a lehetőséggel, a pártfogó felügyelő felajánlja együttműködését a benyújtandó pártfogó felügyelői vélemény elkészítésében.

A védő intézkedések büntető intézkedések helyett alkalmazhatók (ld. a kiemelt szövegeket).

Védő intézkedések:

- kötelező kezelés (alkohol- vagy kábítószer-függőség esetén);
- elhelyezés fiataikorúak intézetében (elrendelhető fiataikorúak, valamint 15 évnél fiatalabb gyermekek esetén is, ha azok büntetendő cselekményt követtek el);
- elkobzás (például bűncselekmény elkövetésére alkalmas eszköz elkobzása).

Büntető intézkedések:

- közmunka;
- felfüggesztett büntetés felügyelettel;
- az okozott kár megtérítésére kötelezés (felfüggesztett büntetés mellett);
- elkobzás;
- szakmagyakorlástól való eltiltás;
- szabadságvesztés.

A *fiataikorúak igazságszolgáltatásáról szóló törvény* szerint „[...] az eljárásnak a kár jóvátételét vagy az áldozatnak más módon nyújtott jóvátételt kell céloznia”, vagyis Csehország fiataikorúkkal kapcsolatos törvényi háttere tükrözi a helyreállító igazságszolgáltatás egyik alapelvét. Ennek megfelelően a PMSZ tevékenységei a következőket célozzák:

- az áldozat és az elkövető közötti konfliktus kezelése – mediáció;
- pártfogó felügyelői vélemény készítése a fiataikorúról (az ítélethozatalt megelőzően, ez magában foglalja az elkövető viszonyulását az áldozathoz, a bűncselekményhez, valamint a bűncselekmény következményeihez – azok esetleges jóvátételéhez is);
- a bíróság által elrendelt intézkedések végrehajtása, különös tekintettel a nevelő célú intézkedésekre;
- a fiataikorú családtagjaival és iskolai környezetével végzett munka;
- együttműködés az érintett hatóságokkal és intézményekkel (iskolák, gyermekvédelmi bizottság stb.).

A PMSZ resztoratív gyakorlatai a következőket foglalják magukban: multidiszciplináris fiatalesegítő csoportok (a továbbiakban MFCS) felállítása és működtetése mind a nyolc bírósági régióban; az áldozat–elkövető mediáció mint strukturált eljárás alkalmazása az áldozat és a fiataikorú elkövető közötti konfliktus rendezésére; valamint a bűncselekmény következményeként megjelenő károk és sérelmek jóvátételét célzó tevékenységek.

3.8.2. Multidiszciplináris fiatalesegítő csoport

A multidiszciplináris fiatalesegítő csoportok (a továbbiakban MFCS), amelyek a brit fiataikorú elkövetőket segítő csoport (*Youth Offender Team*, ld. a 4.7. címet) és a kanadai fiatalesegítő bizottság (*Youth Commission*) volt. A PMSZ egyik prioritása az ilyen csoportok létrehozása. A kormánynak benyújtott 2007-es jelentésében a Bűnmegelőzési Bizottság a fenti csoportok fejlesztését és szélesebb körű alkalmazását javasolja a fiataikorúak igazságszolgáltatása területén. Jelenleg a 74 bírósági kerületből 59-ben működik MFCS. Az MFCS tagjai a pártfogó felügyelők, bírók, ügyészek, rendőrök, a gyermekvédelmi bizottságok szociális munkásai, önkormányzati tisztségviselők, bűnmegelőzési koordinátorok, valamint különböző

(szociális, egészségügyi és oktatási) szolgáltatásokat nyújtó szervezetek és hivatalok tisztségviselői. A cseh MFCS-k által végzett tevékenységek:

- „esetkonferenciák” alkalmazása a fiatalok elkövetőkkel végzett munka egyik lehetséges eszközeként;
- a jelenleg alkalmazott gyakorlatok nyomon követése, a fiatalkori bűnözéssel kapcsolatos adatok és információk gyűjtése adott területen;
- együttműködési feltételek kidolgozása különböző szervezetekkel, konkrét ügyekkel kapcsolatos információcseré.

Esettanulmány

Három fiú (két 16 és egy 17 éves) a vád szerint betört egy kisboltba. Pártfogó felügyelők javaslata alapján az ügyész 40 óra közmunkát rótt ki rájuk, amelyet az idősek otthonában kellett teljesíteniük. Miután 20 órát mindenki megelégedésére ledolgoztak, megpróbálták ellopni az idősek otthona egyik alkalmazottjának autóját. A fiúk azt tervezték, hogy a lopott autóval külföldre szöknek. A pártfogó felügyelő ekkor már hat éve működött együtt az idősek otthonával, és korábban semmilyen magatartásbeli problémát nem tapasztalt az ott közmunkát végző fiatalokkal kapcsolatban. Ez volt az első eset, amikor a PMSZ-nek egy ilyen helyzetet kellett megoldania. Az otthonban nagyon feszült volt a hangulat. Az ott élők és dolgozók dühösek voltak a fiúkra, és attól tartottak, hogy újabb bűncselekményt fognak elkövetni. A dolgozókban nagyobb volt az indulat, mint a bentlakókban. Az MFCS megvitatta az ügyet, majd javaslatot tett arra, hogy szervezzenek közösségi találkozót az idősek otthonában. A találkozón a következő személyek vettek részt: a fiúk és családtagjaik, a pártfogó felügyelő, az ügyész, az otthon igazgatója és munkatársai, valamint a Gyermekvédelmi Bizottság képviselője. A közösségi találkozó lehetőséget adott az elkövetőknek arra, hogy magyarázatot adjanak tettükre, és bocsánatot kérjenek az otthon alkalmazottaitól, az áldozatoknak pedig arra, hogy kifejezésre juttassák érzéseiket és igényeiket. A találkozó célja a bűncselekmény okainak feltárása és a probléma kezelésére alkalmas eszközök meghatározása volt.

3.8.3. Áldozat–elkövető mediáció

Az áldozat–elkövető mediáció egy személyes találkozó az áldozat és az elkövető között, amelyen a mediátor–pártfogó felügyelő is jelen van. A PMSZ már a büntetőeljárás előkészítő szakaszában felajánlja a mediáció lehetőségét, amely ezen kívül a bíróság által hozott intézkedéseknek is részét képezheti. A *Büntető törvénykönyv* valamint a *pártfogó felügyelői és mediációs szolgálatról szóló törvény* értelmében a pártfogó felügyelő bármilyen típusú, fiatalkori elkövetőt érintő esetben mediálhat; ebben a tekintetben a jogszabályok nem tartalmaznak megkötéseket vagy korlátozásokat. A PMSZ leggyakrabban közlekedési baleset, lopás, betörés, csalás, ittasan elkövetett és garázda jellegű bűncselekmények, valamint a személy elleni bűncselekmények esetén folytat mediációt.

Esettanulmány

Egy összeövetelen a 17 éves Martin és a 21 éves Michael röviddel éjfélt után összeverekedett. Mindketten megütötték és megrúgták a másikat, és mindketten könnyebb sérüléseket szenvedtek. A rendőrség őrizetbe vette őket, és Michaelt dulakodással, pár nappal később pedig Martint fizikai bántalmazással vádolták meg. Ebben az esetben mindketten egyszerre voltak áldozatok és elkövetők. Martin valamennyire ismerte Michaelt, aki egy iskolába járt a nővérel. A pártfogó felügyelő személyes találkozóra invitálta Martint, és felajánlotta neki a mediáció lehetőségét. Ezután Michaellel is személyesen találkozott. Martin és Michael megállapodásra jutottak a mediáció során. Az egyórás találkozó keretében a két fiatalnak alkalma nyílt arra, hogy kifejezésre juttassák érzéseiket, és elmondják az ügygel kapcsolatos véleményüket, valamint a konfliktus rendezésére vonatkozó javaslatukat. A Michael és Martin közötti mediáció:

- emocionális szempontból mindkettejükre pozitív hatással volt;
- lehetővé tette, hogy a két fiatal jobban megértse egymást;
- mindkettejüket meggyőzte arról, hogy a konfliktusok kezelésére nem a verekedés a megfelelő módszer;
- lehetővé tette a konfliktus rendezését – Martin és Michael bocsánatot kértek egymástól (Martin a provokáció, Michael pedig a nem megfelelő reakció miatt), és megegyeztek abban, hogy nincs szükség kompenzációra, mivel mindketten vállalták felelősségüket az ügygel kapcsolatban, és belátták, hogy hibáztak.

Az 8. táblázat bemutatja az áldozat–elkövető mediációval kapcsolatos, 2006–2008 közötti időszakra vonatkozó statisztikai adatokat.

Év	Előkészítő fázisban lévő ügyek száma összesen	Áldozat–elkövető mediációk száma az összes ügy tekintetében	Áldozat–elkövető mediációk száma fiatalokat érintő ügyekben
2006	5.169	577	142 – 25%
2007	5.802	614	130 – 21%
2008	5.092	480	129 – 27%

8. táblázat
Áldozat–elkövető
mediációk száma 2006–2008
(Forrás: A PMSZ statisztikai adatai)

3.8.4. Kárjótételel

A PMSZ akkor alkalmazza az okozott károk jóvátételét célzó tevékenységeket, amikor a mediációra nincs mód. Ezek a lehetnek például az ítélethozatal előtt benyújtandó pártfogó felügyelői véleményben javasolt, vagy a bíróság által alkalmazott intézkedések végrehajtását elősegítő tevékenységek.

Esettanulmány

Honzát, egy 16 éves fiút vandalizmussal vádolták meg. A vád szerint két felnőtt társával egy zsidó temetőben sírköveket döntöttek le, padokat és szemeteseket rúgtak fel, és összetörték a holokauszt áldozatainak emléktábláját. Honza volt az egyetlen, aki vallomást tett, és jelét adta annak, hogy valamilyen módon szeretné jóvátenni az általa okozott kárt. A pártfogó felügyelő Honza kérésére megszervezett egy személyes találkozót a rabbival, amelyen Honza magyarázatot adott tettére, a rabbi pedig elmondta, milyen hatással voltak a történetek a zsidó közösségre – az emberek féltek attól, hogy újabb erőszakos bűncselekményekre kerül sor, nem tudták, hogyan hozhatnák helyre a megrongált sírokat, és tartottak attól, hogy a társadalomban intenzívebbé válnak a szélsőséges megnyilvánulások. A találkozó után Honza úgy döntött, hogy közmunka keretében szeretne részt venni a sírok helyreállításában, hogy ezáltal enyhítse a magánszemélyeknek és a zsidó közösségnek okozott károkat. Bár az áldozatok nem kívántak személyesen találkozni Honzával, a rabbi elmondta nekik, milyen érzésekkel távozott a Honzával folytatott találkozóról, és ezzel sikerült megnyugtatnia a közösség tagjait.

3.8.5. Konklúzió

Az igazságszolgáltatás területén tevékenykedő szakemberekként a helyreállító igazságszolgáltatás alapelveinek elfogadásával és alkalmazásával a bűncselekmények kezelésének új megközelítése mellett köteleztük el magunkat. Ennek elfogadtatása nem könnyű feladat, mivel az igazságszolgáltatás hagyományos szemlélete hosszú múltra tekint vissza. Ám amikor szemtanúi vagyunk annak, hogy egy elkövető igyekszik jóvátenni az általa okozott károkat, és ez az áldozatot is elégedettséggel tölti el, azt érezhetjük, hogy jó úton járunk.

Prof. Dr. Antonija Žižak

Zágrábi Egyetem (Horvátország)

Kapcsolat +++ azizak@erf.hr

3.9. Mediáció alkalmazása fiatalkorúak büntető ügyeiben Horvátországban

3.9.1. Bevezetés

Bár az áldozat–elkövető mediáció korántsem új módszer, Horvátországban csak 2001 óta alkalmazzuk, kizárólag fiatalkorú elkövetők esetében a vádemelés előtt. A módszer fejlődését a globális és helyi szinten egyidejűleg lezajlott változások tették lehetővé. A kilencvenes években Horvátország átvészelt egy háborút, az azt követő időszakban számos további problémával kellett megküzdenie. Az átmenet az új típusú társadalmi berendezkedésbe olyan folyamatokat foglalt magában, mint a demokratizálódás, a differenciálódás, a privatizáció, az „európaizáció” és a vallási élet revitalizációja. A folyamat új igényeket és lehetőségeket teremtett a polgárok számára, ugyanakkor új személyes és társadalmi problémákat is generált. Az egyik problémát az jelentette, hogy a fiatalkorúak által elkövetett régi

és új típusú bűncselekmények számát a rendelkezésre álló stratégiákkal nem sikerült csökkenteni. A változások viszont lehetővé tették a világ más részein a fiatalkorúakkal foglalkozó igazságszolgáltatási rendszerekben alkalmazott új megközelítések és módszerek megismerését és bevezetését. Ebből a szempontból a legfontosabbak az Európában egyre elterjedtebb helyreállító igazságszolgáltatási gyakorlatok, és a szomszéd országokban – főként Ausztriában és Szlovéniában – elindított gyermekjogi kezdeményezések, valamint a jogi szabályozás és a kezelési programok terén végbement változások voltak.

Horvátországban már több mint ötven éve létezik a fiatalkorúak külön büntetőjoga és igazságszolgáltatási rendszere. Az új módszereket a *fiatalkorúak bíróságairól szóló 1997. évi törvény* rögzítette (ld.: *Narodne novine* 1997, 1998 és 2002). Ez a törvény a büntető anyagi joggal, a bíróságokkal, a büntetőeljárásokkal és a büntetés-végrehajtással kapcsolatban tartalmaz rendelkezéseket. Ezek a rendelkezések a fiatalkorú bűnelkövetők két csoportjára vonatkoznak: a kiskorúakra (olyan személyek, akiknek életkora a bűncselekmény elkövetésének idején 14 és 18 év között volt) és fiatal felnőttekre (olyan személyek, akiknek életkora a bűncselekmény elkövetésének idején 18 és 21 év között volt). A törvény a gyermekek és kiskorúak büntetőjogi védelméről is rendelkezik.

A törvény a kiskorúak és a fiatal felnőttek által elkövetett bűncselekmények nyomán kirótt szankciókat három típusba sorolja: oktató-nevelő intézkedések, fiatalkorúak börtönében letöltendő szabadságvesztés és védelmi intézkedések. A 16. életévüket be nem töltött kiskorúak csak oktató-nevelő intézkedésekkel büntethetők. Horvátországban az oktató-nevelő intézkedések képezik a fiatalkorúakkal foglalkozó igazságszolgáltatási rendszer alapját. Ezek az intézkedések három csoportba sorolhatók: figyelmeztetés (bíróági megrovás, speciális kötelezettségek előírása vagy oktatási központba utalás), intenzív felügyelet (pártfogó felügyelet) és különböző oktató-nevelő intézetekbe utalás.

Az áldozat-elkövető mediáció jogszabályi hátterét illetően a speciális kötelezettségek a legfontosabbak. A speciális kötelezettségek új intézkedési nemként lehetővé tették a nemzetközi előírások átvételét és alkalmazását⁴⁵ a horvát fiatalkorúak büntető jogi és büntetés-végrehajtási (igazságszolgáltatási és jóléti) rendszereiben.

3.9.2. A fiatalkorúak ügyeiben végzett mediáció alkalmazásának fejlődése Horvátországban

A fiatalkorúak által elkövetett bűncselekményekkel okozott problémák bíróságon kívüli rendezése céljából a *fiatalkorúak bíróságairól szóló törvény* a vádemelést megelőzően az oportunitás elve alapján alkalmazható eljárást vezetett be. Eszerint a fiatalkorúak ügyésze dönthet úgy, hogy az öt évi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő bűncselekmények esetén nem folytatja a büntetőeljárást akkor sem, ha a kiskorú megalapozottan gyanúsítható a bűncselekmény elkövetésével. Az ügyész tehát felméri, adott esetben célszerű-e a büntetőeljárás lefolytatása a kiskorúval szemben (mérlegelve

a bűncselekmény körülményeit, a vádlott személyiségét és életkörülményeit). A *fiatalkorúak bíróságairól szóló törvény* 64. §-a rendelkezése szerint az ügyész dönthet úgy, hogy nem folytatja a büntetőeljárást a kiskorúval szemben, ha az hajlandó vállalni az alábbi négy speciális kötelezettség egyikét:

1. lehetőségeihez mérten jóváteszi vagy kompenzálja az áldozatnak okozott kárt;
2. közreműködik humanitárius szervezetek munkájában, vagy olyan szervezet munkájában, amely a közösség támogatásával vagy környezetvédelemmel kapcsolatos tevékenységet folytat;
3. jogi képviselőjének előzetes hozzájárulásával gyógykezelésnek veti alá magát kábítószer- vagy más függőségének kezelése érdekében;
4. egyéni vagy csoportmunkát vállal egy ifjúsági tanácsadó szolgálatnál.

Az áldozat-elkövető mediáció jogi keretrendszerét az elkövető által okozott kár vagy sérelem jóvátételére vagy kompenzációjára vonatkozó speciális kötelezettség jelenti.

A fiatalkorúak bíróságairól szóló törvény értelmében Horvátországban a következő feltételekkel alkalmazható áldozat-elkövető mediáció fiatalkorúak által elkövetett bűncselekmények kapcsán:

- a kiskorú által elkövetett bűncselekmény megalapozott gyanúja;
- a bűncselekmény legfeljebb öt évi szabadságvesztéssel vagy pénzbüntetéssel büntetendő;
- nincs lehetőség a mediációra olyan csekély súlyú bűncselekmények esetén, amelyeknél a vád elejtésének lehet helye;
- prioritást élveznek azok, akik büntetlen előéletűek;
- visszaesők esetén is alkalmazható mediáció;
- az elkövető szabadon eldöntheti, hogy részt vesz-e az áldozat-elkövető mediációban;
- az áldozat szabadon eldöntheti, hogy részt vesz-e az áldozat-elkövető mediációban;
- kizárólag a kiskorú ügyében eljáró ügyész dönthet a 64. §-ban meghatározott speciális kötelezettségek alkalmazásáról, valamint ő állapíthatja meg azok sikeres teljesítését is.

Horvátországban évente körülbelül 3.000–3.500 bűncselekményt követnek el kiskorúak. 1998 óta (ekkor iktatták be a fiatalkorúak bíróságairól szóló törvényt) az ügyészi hivatalhoz utalt kiskorú elkövetőkkel kapcsolatos ügyek 35–45%-át sikerült rendezni bíróságon kívül, vádemelés előtti eljárás keretében. Az egyes évekre vonatkozó statisztikai adatok alapján ezek 25%-a volt áldozat-elkövető mediáció.

⁴⁵ Például a Pekingi Szabályok (1984), a Gyermekjogi Egyezmény (1989) és a Riyadhi Irányelvek (1990).

A fentiekre alapozva a „*Fiatalkorúak által elkövetett bűncselekmények alternatív kezelése bíróságon kívüli rendezés révén*” elnevezésű projekt keretében – amelyet az Egészségügyi, Szociális és Jóléti Minisztérium, a Legfőbb Ügyészi Hivatal és a Zágrábi Egyetem Nevelés- és Rehabilitáció-tudományi Kara dolgozott ki – megtörtént az áldozat-elkövető mediáció bevezetése. A 2000-ben indult projekt keretében 24 szakember részesült szakmai képzésben és szerzett képesítést a *Neustart Graz* nevű szervezet két osztrák mediátor-oktató munkatársától (Johann Schmidttől és Brigitte Power-Stary-tól). A hároméves program körülbelül 450 óra felügyelt gyakorlatot és a mediáció különböző megközelítéseivel kapcsolatos elméleti képzést foglalt magában. A projekt keretében sikerült kidolgozni a fiatalkorú bűnelkövetők ügyei bíróságon kívüli rendezésének horvát modelljét. A modellt bemutató könyv 2003-ban jelent meg, és ugyanebben az évben megalakult a Bíróságon Kívüli Rendezést Támogató Horvát Szövetség is. A program keretében felkészített szakemberek közül 17 kezdte meg munkáját, akik azóta is a fiatalkorú elkövetőkkel végzett áldozat-elkövető mediációval foglalkoznak a zágrábi, az eszéki és a spliti mediációs szolgálatoknál. Ezek a szervezetek független szolgálatként működnek, de együttműködnek a helyi ügyészséggel és szociális központokkal.

Az áldozat-elkövető mediáció modelljét a *11. ábra* mutatja be. A bűncselekmény kapcsán indított nyomozás után az illetékes rendőrség tájékoztatja a kiskorúak ügyészét az ügyről, aki eldönti, hogy azt vádemelést megelőző eljárásra utalja-e. A vádemelést megelőző eljárásban – amelyet a kiskorúak ügyészsége folytat le – felajánlják az áldozatnak és az elkövetőnek a bűncselekmény nyomán kialakult helyzet rendezésében való aktív részvétel lehetőségét. A mediációra csak akkor kerülhet sor, ha az eljáró ügyész jelenlétében mindkét fél szabad akaratából hozzájárul a folyamatban való részvételhez. A mediációra, amelyet képesítéssel rendelkező mediátor folytat le, Horvátország három mediációs szolgálatának valamelyikében kerül sor. A folyamat végén az érintett ügyészt tájékoztatják az eredményről. Ha a mediátor sikeresnek értékeli a folyamatot, az ügyész dönthet úgy, hogy nem folytatja a büntetőeljárást.

A sikeres áldozat-elkövető mediáció kritériumai:

- a fiatalkorú elkövető vállalja tettéért a felelősséget;
- az áldozat és az elkövető önként hozzájárul a mediációban való részvételhez;
- a folyamat eredményeképpen megállapodás születik, amelyet mindkét fél aláír;
- a felek teljesítik a megállapodásban rögzített feltételeket;
- mindkét fél elégedett a megállapodás teljesítésével;
- a kiskorúak által elkövetett bűncselekményekkel foglalkozó ügyész értesítést kap a mediációs folyamat eredményességéről;
- az ügyész ennek alapján úgy dönt, hogy nem folytatja a büntetőeljárást;
- az elkövető legalább három évig nem követ el újabb bűncselekményt.

11. ábra

Az áldozat-elkövető mediáció modellje (a szerző modellje, az *Aussergerichtlicher Tatausgleich* 1997, ill. Koller-Trbovic és szerzőtársai 2003 alapján)

3.9.3. Hatásvizsgálat

A hatásvizsgálat eredményei szerint az áldozat-elkövető mediációban részt vevő fiatalkorú elkövetők esetében a visszaesési arány jóval alacsonyabb (10%), mint azon fiatalkorú elkövetők esetében, akikkel szemben más szankciót alkalmazott a bíróság (30%). Horvátországban eddig készített statisztikák és felmérések továbbá azt mutatják, hogy a bűncselekményekkel okozott problémák bíróságon kívüli megoldását célzó informális, oktató-nevelő szándékú szankciók rendkívül eredményesek és hatékonyak.

Néhány adat a Zágrábban 2001 és 2006 között lebonyolított 175 áldozat-elkövető mediációval kapcsolatban (Kovačić 2008):

- a mediációs folyamat az esetek 80%-ában nem volt hosszabb 3 hónapnál;
- leggyakrabban betörés (35%), minősített testi sértés (24%), lopás (19%), vagyon elleni bűncselekmény (7%), egyéb, jellemzően erőszakos bűncselekmény (15%) miatt alkalmaztak mediációt;
- az esetek közel 70%-a valamely erőszakos bűncselekmény volt;
- a legtöbb bűncselekményt (61%) egyedül követte el az elkövető;
- az áldozatok jellemzői: az áldozatok 94%-a természetes személy volt, jellemzően 21 évesnél idősebb férfi;

- az elkövetők jellemzői: 95%-uk férfi, 60%-uk kiskorú (14–18 éves) és 40%-uk fiatal felnőtt (18–21 éves) volt; az elkövetők 93%-a nem került kapcsolatba korábban a helyi szociális központtal;
- a mediációs folyamat eredménye: az elkövető az esetek 58%-ában bocsánatot kért az áldozattól és anyagi kompenzációt ajánlott fel; az esetek 26%-ában csak bocsánatot kért az áldozattól; az esetek 16%-ában egyéb eredmény született (csak anyagi kompenzáció, humanitárius munka, ellopott javak visszaszolgáltatása, részvétel elvonókúrán, szimbolikus ajándék stb.);
- a mediációs folyamattal és a megállapodással az áldozatok az esetek 95%-ában, az elkövetők az esetek 94%-ában voltak elégedettek;
- az esetek 86%-ában a kiskorúak által elkövetett bűncselekményekkel foglalkozó ügyész nem indított büntetőeljárást;
- a visszaesési arány 9,7% volt (17 elkövető követett el újra bűncselekményt, jellemzően kábítószer-birtoklással összefüggésben).

3.9.4. Következtetések

A Horvátországban alkalmazott áldozat–elkövető mediációval kapcsolatban levonható következtetések rávilágítanak a jelenlegi helyzet ellentmondásosságára. Annak ellenére ugyanis, hogy ez a bíróságon kívüli módszer – egyszersmind közösségi szolgáltatás – rendkívül sikeresnek bizonyult, Horvátországban nem nő a mediációs szolgálatok száma. Csak reménykedhetünk abban, hogy az új mediátorok képzésére, a Horvátország különböző régióiban elinduló mediációs szolgálatok megszervezésére, az áldozat–elkövető mediáció felnőtt elkövetők által elkövetett bűncselekmények eseteiben történő alkalmazására, valamint az Európai Áldozat–Elkövető Mediációs Hálózathoz történő csatlakozásra vonatkozó, már meglévő tervek a következő évtizedben megvalósulnak.

Források

- Koller-Trbović, N., B. Cvjetko, M. Koren-Mrazović és A. Žižak (szerk.) [2003] *Model izvansudske nagodbe u kaznenom postupku prema maloljetnicima i mladim punoljetnicima*. Zágráb: Egészségügyi, Szociális és Jóléti Minisztérium, Legfőbb Ügyészi Hivatal, Zágrábi Egyetem Nevelés- és Rehabilitáció-tudományi Kara
- Kovačić, V. [2008] *Evaluacija uspešnosti izvansudske nagodbe u stručnoj službi za izvansudsku nagodbu Zagreb*. Diplomamunka. Zágrábi Egyetem Nevelés- és Rehabilitáció-tudományi Kara
- Verein für Bewährungshilfe und Soziale Arbeit (1997) *Aussergerichtlicher Tatausgleich Information*. Bécs
- Zakon o Sudovima za Mladež [1997] *Narodne novine*, 1997. évf. 111. szám; 1998. évf. 27. szám; 2002. évf. 12. szám

Dokumentumok

- ENSZ – Gyermekjogi Bizottság, 44/25. sz. határozat *Egyezmény a gyermekek jogairól* (1989. november 20.) (www.un.org/Depts/dhl/res/resa44.htm)
- ENSZ Közgyűlés, 40/33. sz. határozat *A fiatalok büntető igazságszolgáltatásával kapcsolatos minimumszabályok* (Pekingi Szabályok) (1985. november 29.)
- ENSZ Közgyűlés, 45/112. sz. határozat *A fiatalkori bűnözés megelőzésének irányelvei* (Riyadhi Irányelvek) (14 December 1990)

Ass. Prof. Dr. Vasso Artinopoulou

Panteion Egyetem (Görögország)

Kapcsolat +++ vartinopoulou@panteion.gr

3.10. Áldozat–elkövető mediáció családon belüli erőszak eseteiben – görögországi tapasztalatok

3.10.1. Bevezetés

Az immár több mint harminc éve kutatott családon belüli erőszak jelenségét általában olyan emberi jogi sérelemként határozzák meg, amely a család legkiszolgáltatottabb tagjait, jellemzően a nőket és a gyermekeket érinti. A családon belüli erőszakkal nemcsak az európai államok, az Amerikai Egyesült Államok és egyéb országok saját jogalkalmazó szervei, hanem európai és nemzetközi szervezetek (mint például az Európai Unió, az Európa Tanács, az ENSZ és más intézmények) is foglalkoznak.

A családon belüli erőszak különböző (fizikai, szexuális, verbális és pszichológiai) formáit ma már széles körben ismerik. A téma kutatói a családon belüli erőszak több, kevésbé nyilvánvaló aspektusát is

elemezték, így például az áldozattá válás kérdését, az elkövetők profilját, valamint az erőszaknak az áldozatokra gyakorolt poszttraumatikus hatását. A családon belüli erőszak megelőzését célzó stratégiákat vezettek be nemzeti, regionális és közösségi szinten is, általában kedvező eredménnyel. A Pekingi Cselekvési Platform megvalósításának értékelése szerint a legtöbb európai ország a családon belüli erőszakra figyelemmel módosította a jogszabályait, vagy új jogszabályokat alkotott. Görögország volt az utolsó a sorban: a görög parlament 2006-ban fogadta el a családon belüli erőszakról és az ehhez kapcsolódó egyes kérdésekről szóló *2006. évi 3500. törvényt*, amely 2007-ben lépett hatályba.

A helyreállító igazságszolgáltatás napjaink kriminológiájának általánosan elfogadott irányzata, amelynek módszerei a megtorló igazságszolgáltatáson kívüli, vagy annak határterületeire eső ügyekben alkalmazhatók a tettesek, az áldozatok és a közösség bevonásával. A helyreállító igazságszolgáltatás célja az áldozatoknak okozott sérelem illetve kár jóvátétele mellett a közösség szociális kötelekeinek visszaállítása vagy megerősítése. Az európai és nemzetközi szervezeteket, valamint a nemzeti hatóságokat (többek között Európában, az Amerikai Egyesült Államokban és Ausztráliában) is foglalkoztatta a helyreállító igazságszolgáltatás mint társadalmi mozgalom és kriminológiai irányzat. Számos sikeres helyreállító igazságszolgáltatási programot vezettek be fiatalok elkövetők ügyeiben, továbbá kisebb súlyú, illetve vagyon elleni bűncselekmények esetén, valamint az igazságszolgáltatás munkaterhének csökkentése érdekében (ld.: Bazemore és Walgrave 1999; Johnstone 2003; Bazemore és Schiff 2005; Fattah és Parmentier 2001; Roche 2003; Braithwaite 2002). Az áldozat–elkövető mediáció, a közösségi mediáció, az egyéb alternatív vitarendezési eszközök, a kortárs–mediáció, a konferenciák és a többi konfliktuskezelési stratégia mind–mind helyreállító igazságszolgáltatási gyakorlatoknak tekinthetők. A különféle helyreállító igazságszolgáltatási gyakorlatokat már 15 éve széles körben alkalmazzák. Görögországban a családon belüli erőszak kisebb súlyú bűncselekményeinél a jogszabály teszi lehetővé a büntetőügyi mediációt (amely az áldozat–elkövető mediáció egy formája); ezt a következő szakaszban ismertetem. (A helyreállító igazságszolgáltatás görögországi gyakorlataival kapcsolatban ld. még: 3.5. cím.)

A nemi dimenzió nyilvánvaló eleme a családon belüli erőszak jelenségének és a helyreállító igazságszolgáltatásnak is (Curtis–Fawley és Daly 2005; Hudson 2002). A nemi egyenlőtlenségek és egyensúlyhiány befolyással vannak az áldozattá válás lehetőségére, továbbá a családi és társadalmi kockázatokra is (Daly és Stubbs 2006). A tanulmány kitér a nemi dimenzió kérdéseire is, különös tekintettel az azzal kapcsolatos vitára, hogy az áldozat–elkövető mediáció megfelelő megoldás-e családon belüli erőszak esetén.

Végül, de nem utolsó sorban a tanulmány javaslatokat is tartalmaz a családon belüli erőszakos ügyekben alkalmazott büntetőjogi mediáció fejlesztésére, és felhívja a figyelmet arra, hogy további hatásvizsgálati kutatásokra van szükség a témában.

3.10.2. A görögországi helyreállító igazságszolgáltatás áttekintő bemutatása

Nemrégiben vita kezdődött a görög jogi és szociális szférában a helyreállító igazságszolgáltatásról. A büntetőügyi, pontosabban az áldozat–elkövető mediáció bevezetése a bírák, az ügyészek, az ügyvédek, a kriminológusok és a szociális munkások érdeklődését is felkeltette. Jelen tanulmány kereteit meghaladja annak elemzése, hogy Görögországra miért volt mérsékeltebb hatással az Európa más országaiban, illetve az Amerikai Egyesült Államokban és Ausztráliában kialakult helyreállító igazságszolgáltatási irányzat. Álláspontom szerint a jogrendszerek és a jogi kultúrák közti különbségek határozzák meg azt, hogy a külföldi tendenciák, irányzatok elveit, módszereit átveszi-e egy adott ország.

A helyreállító igazságszolgáltatási gyakorlatokat a fiatalok esetén széles körben alkalmazzák. A görög büntetőjog a fiatalok bűnelkövetők esetében speciális előírásokat tartalmaz; ezek elsősorban nem a büntetésre és a megtorlásra, hanem a fiatalok támogatására és szociális segítésére helyezik a hangsúlyt. A fiatalok büntetőjogának reformjáról és más szabályokról szóló *2003. évi 3189. törvény* is ezt az elvet követi, ugyanis csökkentette a fiatalok esetén alkalmazható javító, nevelő jellegű intézkedések körét és új, helyreállító típusú gyakorlatokat vezetett be (például kártérítés, áldozat–elkövető mediáció és közérdekű munka). A fiatalok esetén alkalmazandó görögországi helyreállító igazságszolgáltatási gyakorlatok legfontosabb elvei a fiatalok felelősségérzetének erősítése, az áldozat igényeinek kielégítése

és a megbélyegzés elkerülése. A törvény bővítette a Fiatalok Pártfogói Szolgálatának feladat- és felelősségi körét. A szolgálat a fiatalok büntető ügyeit tárgyaló bíróságok eljárás-előkészítési és döntéshozatali tevékenységét is segíti. A szolgálat munkatársai azonban folyamatosan jelzik igényüket a mediátorképzésre, vagy a bejelentett ügyekben eljáró szociális mediációs központtal való szorosabb együttműködésre. Álláspontom szerint mindkét igénynek érdemes lenne eleget tenni a fiatalok által elkövetett bűncselekmények számára és jellegére, valamint a közösség szükségleteire tekintettel.

A felnőtt bűnelkövetők esetén alkalmazott helyreállító igazságszolgáltatási gyakorlatok között a kártérítés, a közérdekű munka és az áldozat–elkövető mediáció szerepel. Bár ezekről az intézkedésekről a jogszabályok kifejezetten rendelkeznek, végrehajtásuk a gyakorlatban még nem problémamentes, többek között a szociális szolgáltatók közti koordináció, a hatásvizsgálat és a nyomkövetési stratégiák hiánya, valamint a jelzőrendszer hiányosságai miatt.

Görögországban az informális helyreállító igazságszolgáltatási technikák leggyakoribb formáit az alternatív vitarendezés, a rendőrség által végzett áldozat–elkövető mediáció, valamint a tettes és az áldozat közti békéltetés jelentik; ezek a nem hivatalos eljárások ügyvédek részvételével zajlanak a büntetőeljárás során, a bírósági szakaszt megelőzően. A mediációra, illetve a békéltetésre a bíróság is kísérletet tehet a tárgyalás előtt.

A fentiek mellett helyi szinten is léteznek helyreállító igazságszolgáltatási programok, az ún. *közösségi mediációs programok* (pl. a nyugat-attikai Korydallosz Szociális Mediációs Központja, amely 2000 óta létezik) és az egyes athéni középiskolákban működtetett *kortárs–mediációs programok* (ld. például az *Ionideios* és a *Varvakeios* középiskolák mediációs programjait).

A helyreállító igazságszolgáltatási gyakorlatok megerősítésének szükségességét azonban nem kizárólag a görög kriminológusok támogatják, hanem a helyreállító igazságszolgáltatással kapcsolatos európai kezdeményezések (például az *AGIS program*) keretében is szorgalmazzák (ld.: *European Forum for Restorative Justice* 2008).

3.10.3. Áldozat–elkövető mediáció és büntetőjogi mediáció Görögországban

Az Európa Tanács büntető ügyekben alkalmazandó mediációról szóló *R(99)19. számú ajánlásának indoklása* részletesen ismerteti az áldozat–elkövető mediációt. A büntetőjogi mediáció európai jogi hátterét többek között az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsának a helyreállító igazságszolgáltatási programok büntető ügyekben történő alkalmazásának alapelveiről szóló *2002/12. számú határozata* és az Európa Tanácsnak az igazságszolgáltatás hatékonyságával foglalkozó bizottsága (CEPEJ) *Útmutató a büntető ügyekben alkalmazott mediációval kapcsolatos ajánlások hatékonyabb alkalmazásához c. dokumentuma* (2007) jelentik.

3.10.3.1. Az áldozat–elkövető mediáció általában

Az áldozat–elkövető mediáció nem más, mint a két (egynél több áldozat vagy tettes esetén természetesen kettőnél több) fél személyes találkozója egy kijelölt mediátor jelenlétében. A mediátor lehet önként vállalkozó személy, vagy fizetett szakember is. A mediációs folyamatra sor kerülhet úgy, hogy mindkét fél jelen van (ez az ún. közvetlen vagy direkt mediáció), illetve ha az áldozat nem kíván közvetlenül tárgyalni a tettesrel, ilyen esetben a mediátor külön-külön tárgyal a felekkel (közvetett vagy indirekt mediáció). A modellnek további változatai is vannak (ld.: Miers 2001; Wall és szerzőtársai 2001).

A gyakorlatban mediátorként járhatnak el például az igazságszolgáltatás mediátori képzéssel rendelkező alkalmazottai, szociális munkások, párfogó felügyelők, de az is előfordul, hogy rendőrtiltsztek, bírósági alkalmazottak, vagy az ügyészség szakemberei töltik be a mediátor szerepét. Egyes programokban az igazságszolgáltatástól független személyeket (hivatásos vagy önkéntes mediátorokat) vesznek igénybe mediátorként büntető ügyekben.

Az is előfordul, hogy egy szervezet vagy hatóság nyújt mediációs szolgáltatást, például a rendőrség, a fiatalok ügyeiben eljáró bíróság, a Pártfogó Felügyelő Szolgálat, az ügyészség, a bíróság vagy egy, az államtól független, közösségi alapokon működő szervezet. A független szervezet lehet például egy áldozatsegítő szervezet, a tettesek közösségi kezelését végző szervezet, vagy egy

kifejezetten a mediációs feladatok ellátására létrehozott szervezet. Egyes esetekben a mediációs programot több szerv közösen működteti egy szervezeti irányítóbizottságon keresztül.

Áldozat-elkövető mediációra a büntetőeljárás bármely szakaszában sor kerülhet: előfordulhat, hogy a vádemelés alternatívájaként (diverziós – bírósági útról elterelő – megoldásként), vagy a nyomozati szakaszban (megrovás mellett), a vádemeléssel párhuzamosan, a bírósági ítélettel egyidejűleg, vagy a jogerős ítéletet követő időszakban alkalmazzák. Lényeges eltérés lehet a mediációtípusok között az, hogy az adott mediációs eljárás befolyásolja-e a bíróság ítéletét; így például más az eljárás akkor, ha a két fél megállapodása a vád elejtését eredményezi, és más akkor, ha a megállapodást be kell nyújtani a bíróságnak jóváhagyásra. A bírói felügyelet szerepe természetesen nagyobb, ha a mediáció eredménye befolyásolja a bíróság döntését.

Az áldozat-elkövető mediációs eljárások egy része bármilyen típusú tettes esetén alkalmazható, de vannak olyan eljárások is, amelyek csak fiatalok vagy csak felnőtt elkövetők, illetve kizárólag bizonyos bűncselekménytípusok (például bolti lopás, rablás vagy erőszakos bűncselekmények) esetén alkalmazhatók. Egyes mediációs eljárások pedig enyhébb súlyú bűncselekmények, vagy büntetlen előéletű személyek, vagy épp visszaesők esetén vehetők igénybe.

3.10.3.2. Áldozat-elkövető mediáció a családon belüli erőszakra vonatkozó szabályozásban

A büntető ügyekben alkalmazható mediációt a családon belüli erőszak elleni küzdelemről szóló *2006. évi 3500. törvény* vezette be Görögországban. A jogszabály több kérdést is részletesen szabályoz. Görögország a Tanács kerethatározatából (2006) és az európai közösségi jogból eredő jogharmonizációs kötelezettségének eleget téve ültette át a belső jogba a büntető ügyekben alkalmazható mediációra vonatkozó szabályokat. Görögország jogharmonizációra nyitva álló határidejének lejártá előtt a családon belüli erőszak elleni törvényt fogadták el utolsónak a sorban. Kutatások igazolták, hogy a vétségnél nem súlyosabb családon belüli erőszakos esetekben rendőrök és ügyvédek informális keretek között már széles körben kíséreltek meg a mediációval. Az eljárás és mediáció szabályainak rögzítése így fontos lépésnek tekinthető a helyreállító igazságszolgáltatás görögországi, a görög jogrendszeren belüli jogi kereteinek megteremtése szempontjából.

A *családon belüli erőszak elleni törvény* több, korábban nem szabályozott kérdést szabályozott, így például a házasságon belüli nemi erőszakot és a párkapcsolaton belüli erőszakot, valamint kimondta a gyermekek testi fenyegetésének tilalmát. A törvény továbbá elismerte azt, hogy a várandós nők, a gyermekek és a fogyatékkal élő személyek számára sokkal súlyosabb következményekkel jár az erőszak, tekintet nélkül arra, hogy áldozatként vagy tanúként élnek át azt [6. § (3) bek.].

A büntetőjogi rendelkezéseknek egyéb, a büntetőjogon túli következményei is lehetnek. Így például az erőszakos cselekmény bizonyítékul szolgálhat arra, hogy a házasság megromlott, valamint arra, hogy a szülői felügyeleti jogot nem gyakorolják megfelelően.

A törvény rendelkezik az áldozatoknak nyújtható támogatásokról is, különböző szervezetek szociális és lelki segélyszolgálatot biztosítanak az áldozatok számára (21. §). A törvény továbbá kifejezetten előírja, hogy a büntető ügy fejleményeiről az áldozatot kérésére tájékoztatni kell. A 22. § szerint, amennyiben a családon belüli erőszak áldozata pénzügyi nehézségekkel küzd, az állam köteles fedezni a sértetti jogi képviselő költségét.

A törvény a családon belüli erőszak esetére feljelentési kötelezettséget is meghatároz, így például a törvény kifejezetten kiemeli a pedagógusok szerepének fontosságát a családon belüli erőszakos esetek jelzésében (23. §). A konkrét jogszabályi előírás szerint a pedagógus, ha észleli, hogy valamely tanítványa családon belüli erőszak áldozata lehet, köteles ezt az oktatási intézmény vezetőjének jelezni, aki ezt követően közli a gyanút az ügyészséggel és a rendőrséggel.

A törvény hatálya azonban nem terjed ki bizonyos erőszakformákra (így például a verbális vagy a pszichológiai erőszakra); a törvény deklarált célja (az indoklás 2. bekezdése szerint) az, hogy kizárólag „az erőszak súlyosabb és visszatartózkodóbb formáit” szankcionálja. A jogszabály emellett rendelkezik a családon belüli erőszak áldozatait segítő infrastruktúra bővítéséről, mivel a jelenlegi támogató infrastruktúra nem képes biztosítani a családon belüli erőszak valamennyi áldozatának szükségleteit. Bár a *családon belüli erőszak elleni törvény* említést tesz a támogató infrastruktúráról, valamint az elkövetők terápiás kezeléséről, ezek infrastrukturális hátterének tényleges megvalósítása még várat magára.

Az áldozat-elkövető mediáció kizárólag vétségek esetén alkalmazható. Az ügyész kísérletet tesz a családon belüli erőszak áldozata és az elkövető közötti közvetítésre; a közvetítés célja az okozott kár és sérelem helyreállítása.

A törvény 11–14. §-ai szabályozzák az áldozat-elkövető mediáció folyamatát (az eljárás egyes lépéseit ld. a kiemelt szövegben). A mediáció csak a családon belüli erőszakos cselekmények vétségi alakzata esetén alkalmazható, büntettek esetén tehát kizárt. A mediációs eljárás lefolytatása az ügyész feladata, arra a vádemelés, vagy az első tárgyalás előtt kerül sor és a büntetőeljárás részének minősül. Ha a mediációs eljárás sikeres, az eljárás megszűnik (alternatív/diverziós eljárás); ha a mediáció nem vezet eredményre, a büntetőeljárás tovább folytatódik.

Az áldozat-elkövető mediáció részletes menete a következő.

1. Az eljáráshoz először is mindkét félnek hozzá kell járulnia.
2. Az elkövetőnek nyilatkozat útján vállalnia kell, hogy
 - nem követ el újabb bűncselekményt az áldozat sérelmére,
 - részt vesz egy közegészségügyi intézmény által szervezett terápiás kezelésen,
 - jóváteszi az erőszakkal okozott sérelmet és kárt (ideértve az áldozatnak fizetendő kártérítést is).

3. A fenti feltételek teljesülése esetén az ügyész nem emel vádat, vagy elejti azt [büntetőeljárás törvény 43. § (1) bek. és 47. §], és az eljárás megszűnik.
4. Ha az elkövető az ezt követő hároméves időszakban a fenti feltételek bármelyikét megszegi, az ügy „feléled” és a büntetőeljárás azon szakaszában folytatódik, ahol a mediáció előtt tartott (és ügy tekintendő, mintha egyáltalán nem került volna sor mediációra).
5. Ugyanazon bűncselekménnyel kapcsolatban nem folytatható le egyenlő több mediációs eljárás.

A büntetőjogi mediáció jogszabályi hátterének elemzésével kapcsolatban szeretném leszögezni, hogy az áldozat–elkövető mediáció intézményének bevezetését – még akkor is, ha erre csak a családon belüli erőszakos ügyekben került sor – előrelépésnek tartom a görög büntetőjog fejlődése szempontjából. Ennek ellenére kétségtelen, hogy a jogintézmény bevezetése és alkalmazása során számos nehézség és ellentmondás merült fel. Az alábbiakban ezeket ismertetem.

A mediációval és a helyreállító igazságszolgáltatással kapcsolatos széles körű egyeztetés hiánya

Mivel a jogi kultúra változása lassú, a büntetőjogi mediáció és a görög igazságszolgáltatást érintő többi módosítás sikeres bevezetéséhez széles körű egyeztetés és kísérleti programok szükségesek, de Görögországban a jogszabály elfogadása előtt mindez elmaradt; az egyeztetésekre és a felkészülésre csak a hatálybalépést követően került sor.

A büntető igazságszolgáltatás egyes szereplőinek (beleértve az ügyészt is) világos, jól elkülöníthető és speciális szerepe van az eljárásban, és a legtöbbjük jogvégzett szakember. A helyreállító igazságszolgáltatás értékrendje és gyakorlata azonban ellentmond a büntetőjogászok általános gondolkodásmódjának, filozófiájának és az egyetemen tanultaknak. Így a helyreállító igazságszolgáltatási programok bevezetésének előkészítéséhez szükség van külön képzésekre, figyelemfelhívó kampányokra és nyilvános párbeszédre is. Emellett pedig előzetes szociológiai és kriminológiai kutatásokkal kell meghatározni, hogy a büntető igazságszolgáltatási rendszerhez hogyan illeszkedjen a mediáció (pl. a büntetőeljárás alternatívája vagy kiegészítő eleme legyen-e a mediáció).

Az esetleges szereptévesztés kockázata abban az esetben, ha az ügyész jár el mediátorként

Az ügyészség feladata más, mint a mediátoré. Az ügyész funkciója ügydöntő jellegű, és sokban hasonlít a bíróhoz. Az ügyész a törvényesség őre, és a büntetőeljárás valamennyi szakaszában fontos szereplő, szerepe kiterjed a nyomozástól a tárgyaláson át a büntetés–végrehajtás felügyeletéig. Az officialitás elve határozza meg a tevékenységét, és nem emelhet vádat enyhébb bűncselekmény miatt akkor, ha egy súlyosabb bűncselekmény bizonyításához is elég bizonyíték áll a rendelkezésére. Ha a kevésbé súlyos bűncselekmény miatt emelne vádat, azzal kötelezettségszegést követne el. Ha kisebb súlyú családon belüli erőszakkal kapcsolatos bűncselekmények esetén alkalmaz áldozat–elkövető mediációt, a kötelezettségei alól kivételt engedő oportunitás elve alapján jár el.

A mediátor viszont egy más szakma képviselője, az ő munkájához szociológiai és pszichológiai ismeretek szükségesek. A mediátor a társadalom bármely rétegéből származhat; a fontos az, hogy jól ismerje a helyi kultúrák és közösségek sajátosságait. További elvárás, hogy jó ítélőképességgel és kommunikációs készségekkel rendelkezzen; ez a mediátori munkához elengedhetetlen. A mediátor tevékenységét a vonatkozó szakmai és etikai előírások határozzák meg.

A véleményem szerint a fentiek miatt célravezető, ha az ügyész elsajátítja a mediációs technikákat, vagy ha egy, a családi mediáció sajátosságait jól ismerő mediátor segíti a munkáját.

A helyreállító igazságszolgáltatás alkalmazhatósága a nemi dimenzióra figyelemmel

A családon belüli erőszak és bántalmazás a nemi egyenlőtlenségekből és az erőegyensúly hiányából ered, és gyakran a nemi és faji alapú diszkriminációval is összefügg. Rendszeres bántalmazás esetén előfordul, hogy a férj vagy élettárs bocsánatot kér és megígéri, hogy többet nem bántja a nőt, és gyakran arra hivatkozik, hogy most volt utoljára erőszakos. A nemzetközi kutatási adatok alapján azonban inkább arra következtethetünk, hogy idővel egyre intenzívebbé válik az erőszak a családon belül, és mindaddig nem szűnik meg, amíg a bántalmazott nő ott nem hagyja otthonát és a férjét.

A családon belüli erőszakkal kapcsolatban Görögországban végzett kutatások is alátámasztják ezeket a megállapításokat (Artinopoulou 2006). A legfontosabb kérdés tehát az, hogy vajon az áldozattá válás traumája kiküszöbölhető-e azzal, hogy az áldozat megbocsát a tettesnek és megbékél vele, és érdemes-e helyreállítani egy olyan kapcsolatot, amelyben az egyik fél erőszakot alkalmazott? Ezt a kérdéskört a nőjogi civil és egyéb szervezetek joggal vetik fel Görögországban a kisebb súlyú családon belüli erőszakos ügyekben alkalmazott mediációval kapcsolatban. A nőjogi szervezetek álláspontja az, hogy az emberi méltóság, az áldozati jogok és a nők jogainak védelme fontosabb a család mint társadalmi intézmény helyreállításához fűződő érdeknél. A feminista álláspont ragaszkodik az elkövető megbüntetéséhez családon belüli erőszak és nemi bűncselekmények esetén. Ez azzal a gyakorlati következménnyel járna, hogy a büntetőjogi mediáció marginális intézménnyé válna a büntető igazságszolgáltatásban. A fenti kérdéssel kapcsolatban komoly sajtóvita alakult ki Görögországban; több szervezet, így például a Nemzeti Emberi Jogi Bizottság, a Feminista Hálózat, az Amnesty International görögországi irodája és a Nőkkel Szembeni Erőszak Görögországi Megfigyelő-intézete is különböző sajtóközleményeket és kiadványokat adott ki.

Rendkívül kockázatos dolog összekapcsolni a családon belüli erőszak, az áldozat–elkövető mediáció és a nemi egyenjogúság kérdéseit. A helyreállító igazságszolgáltatás családon és párkapcsolaton belüli erőszak, valamint szexuális erőszak esetén történő alkalmazhatóságával kapcsolatos vita jól mutatja, hogy mekkora a szakadék a helyreállító igazságszolgáltatás ellenzői és támogatói közt. Egyes kutatási eredmények (Daly és Stubbs 2006: 17) felhívják a figyelmet arra is, hogy több, a nemi alapú diszkriminációval összefüggő kockázat is felmerül a helyreállító igazságszolgáltatással kapcsolatos eljárásokban:

- az áldozat biztonságával kapcsolatos kockázat, a bántalmazó magatartásminta megerősítésének kockázata, az újbóli áldozattá válás veszélye;
- a nemek közti erőegyensúly hiányának veszélye a mediációs eljárásban (az áldozat–elkövető mediáció és a megbeszélések során), illetve
- annak veszélye, hogy a nők elleni erőszak közügyből ismét magánügygé válik.

Álláspontom szerint a tettes megbüntetése, vagyis a büntetőjog valódi, illetve szimbolikus funkciójának érvényesítése mellett az áldozat jogvédelme és jólétének megőrzése is fontos. Ha a büntető igazságszolgáltatás keretein belül (illetve annak határterületein) több alternatív eljárás és gyakorlat is létezik, az áldozat választhat, hogy szükségletei szempontjából melyik konfliktusfeloldó program, eszköz vagy stratégia a leghatékonyabb.

Ha valóban az áldozat érdekeinek előtérbe helyezése a cél, a jogalkotó kötelessége az, hogy biztosítsa a választás lehetőségét az áldozat számára. Az olyan típusú választási kényszerek felvetését és ellentétpárok kitalálását, mint a megtorló és a helyreállító igazságszolgáltatás közti különbségtétel, álproblémának érzem; nem ezek az igazi kérdések.

3.10.4. Az áldozat–elkövető mediáció értékelése a családon belüli erőszakos ügyekben

A büntetőjogi mediáció mint helyreállító igazságszolgáltatási technika értékelését megnehezítik a mediáció bevezetésével kapcsolatos problémák, a hatásvizsgálati beszámolók hiánya, és az a tény, hogy a görögországi családon belüli erőszakos eseteknek csak egy része jut a hatóságok tudomására.

3.10.4.1. A családon belüli erőszakos esetek látenciája

Hány családon belüli erőszakos esetben indul büntetőeljárás? Tekintettel arra, hogy jogszabályi rendelkezések alapján a fentiek szerint csak vétségek esetén kerülhet sor mediációra, mekkora a vétségek aránya?

Közismert tény, hogy a családon belüli erőszak és a nőkkel szembeni visszaélések esetén magas a látencia, vagyis az ilyen típusú bűncselekmények jelentős része nem jut a hatóságok tudomására. Egy széles körű viktimológiai vizsgálat megállapítása szerint Görögországban a családon belüli erőszakos eseteknek mindössze 9,4%-ában tesznek rendőrségi feljelentést, illetve indul eljárás (Artinopoulou 2006). A hatósági szakba eljutott ügyek többségükben olyan súlyos fizikai vagy szexuális bántalmazások, amelyek esetén az áldozat kórházi kezelésre szorult.

A kisebb súlyú családon belüli erőszakos bűncselekmények (többségükben vétségek) esetén ritkán tesznek feljelentést, így az ilyen ügyekben korlátozott számú büntetőeljárás indul. A 2006. évi 3500. törvény alapján a pszichológiai és verbális erőszak nem minősül családon belüli erőszaknak, annak ellenére, hogy kutatási adatok szerint ez a két erőszak típus a leggyakoribb Görögországban: a népességből vett mintában szereplő minden második nővel (egészen pontosan a nők 56%-ával) szemben alkalmazott pszichológiai, illetve verbális erőszakot az élettársa vagy a házastársa. Ezekben az esetekben lenne a legcélravezetőbb a családi, vagy az áldozat–elkövető mediáció alkalmazása, de jelenleg erre nincs jogszabályi lehetőség.

3.10.4.2. Az áldozat–elkövető mediáció végrehajtásának akadályai

Az áldozat–elkövető mediáció korábban jogintézményként és technikaként is ismeretlen volt a görögországi büntető igazságszolgáltatásban. A bevezetés kapcsán érdekes vita alakult ki jogászai és bírói körökben. Athénban több konferenciát és fórumot is tartottak a büntetőjogi mediációról. A Legfelsőbb Bíróság (*Areios Pagos*) mellett működő Legfőbb Ügyészség a büntetőjogi mediáció családon belüli erőszak esetén történő alkalmazásának egyes kérdéseit tisztázó körlevelet adott ki, valamint az ország minden régiójában kijelöltek egy-egy ügyészt a büntetőjogi mediáció felügyeletére. Egy az ügyészek között végzett kvalitatív kutatás (interjúkészítés) eredménye szerint az ügyészek körében a jogintézményt támogatók aránya nagyobb, mint az azt ellenzőké. Az interjúkból kiderült, hogy szükség van büntetőjogi mediációs képzésekre, valamint arra, hogy a mediációs eljárást szakértők és szakképzett mediátorok segítsék. Az interjúkban az ügyészek elmondták, hogy fontosnak tartják az elkövetői terápiás/tanácsadási programok részleteinek kidolgozását, valamint a programok akkreditációját.

3.10.4.3. Biztosított-e az eljárás folyamatos értékelése és az eredmény utólagos ellenőrzése?

A mediáció lezárásához szükséges hároméves időszakban folyamatos értékelést kell végezni az elkövető, az áldozat és a családtagok szempontjából is. Értékelni kell különösen a terápiás/tanácsadási

program hatását az elkövető magatartására, az áldozat gyógyulását, talpra állását, valamint a két fél közti viszony rendezését. A hároméves időszak lejárta utáni ellenőrzés is hozzájárul a mediációs eljárás eredményességének megállapításához. Jelenleg sem az eljárás folyamatos értékelése, sem pedig az eredmény utólagos ellenőrzése nem biztosított.

Két évvel a kisebb súlyú ügyekben alkalmazható büntetőjogi mediáció bevezetése után elmondható, hogy továbbra is kevés ügy kerül a hatóságok látókörébe (magas a látencia) és még ennél is kisebb azon ügyek száma, amelyekben büntetőeljárás indul. A családon belüli erőszak áldozatai nem bíznak a büntető igazságszolgáltatás hagyományos, fenyítő jellegű szankcióiban. Két évvel a jogszabály hatálybalépése után úgy tűnik, hogy a hatóságok tudomására jutott családon belüli erőszakos ügyeknek csak elenyésző száma esetén lehetséges a jogszabályban foglaltak szerinti áldozat–elkövető mediáció alkalmazása. A büntetőjogi mediáció hatékonyabb alkalmazására irányuló törekvések célja az, hogy az ügyészekkel megismertessék a jogintézményt. Fontos lenne ezen túlmenően egy szakmai-gyakorlati útmutató megalkotása is.

3.10.5. Következtetések

Kockázatos lépésnek tekinthető az, hogy az áldozat–elkövető mediációt Görögországban először a családon belüli erőszakkal kapcsolatos bűncselekményekre vezették be. A mediáció és a helyreállító igazságszolgáltatás elveinek alkalmazhatóságát nemi szempontból érzékeny ügyekben (ideértve természetesen a családon belüli erőszakot is) olyan országokban is vitatják, ahol a helyreállító igazságszolgáltatás, valamint az alternatív vitarendezés bevett gyakorlat.

Az európai jog átültetése elengedhetetlen a jogrendszerek európai szintű harmonizációjának folyamatában. A jelentős jogszabály-módosítások „éles” bevezetéséhez azonban előkészületekre van szükség; komoly felkészülést igényel a büntető igazságszolgáltatás új intézménnyel, a büntetőjogi mediációval történő bővítése is. A helyreállító igazságszolgáltatási programok országos szintű alkalmazásához előzetes kutatásokra, felkészülésre és információgyűjtésre van szükség, tekintettel arra, hogy a helyreállító igazságszolgáltatási gyakorlatok a büntető igazságszolgáltatás mellett a társadalom egészére hatással lehetnek.

Források

- Artinopoulou, V. (2006) *Women abuse within the family*. Athén: Nomiki Bibliothiki (csak görög nyelven)
- Artinopoulou V. és J. Farsedakis (2006) La Violence contre les femmes exercée par leurs conjoints ou compagnons- Données de la première recherche épidémiologique effectuée en Grèce. In: *Une Criminologie de la tradition à l'innovation, En Hommage à George Kellens*. Larcier: 81–88.
- Bazemore, G. és L. Walgrave (szerk.) (1999) *Restorative Juvenile Justice, repairing the harm of youth crime*. Monsey (NY): Criminal Justice Press

- Bazemore, G. és M. Schiff, (2005) *Juvenile Justice Reform and Restorative Justice: building theory and policy*. Cullompton (UK): Willan Publishing
- Braithwaite, J. (2002) *Restorative Justice and Responsive Regulation*. Oxford: Oxford University Press
- Curtis-Fawley, S. és K. Daly (2005) Gendered Violence and Restorative Justice. *Violence against women*, 11. évf., 5. szám (május): 603–638.
- Daly, K. és J. Stubbs (2006) Feminist engagement with restorative justice. *Theoretical Criminology*, 10. évf., 1. szám: 9–28.
- European Forum for Restorative Justice (2008) *Restorative Justice: an agenda for Europe. Supporting the implementation of restorative justice in the South of Europe*. Final Report (www.euroforumrj.org)
- Fattah, E. és S. Parmentier (szerk.) (2001) *Victim policies and criminal justice on the road to restorative justice. Essays in honour of Tony Peters*. Leuven: Leuven University Press
- Hudson, B. (2002) Restorative Justice and Gendered Violence: Diversion of Effective Justice? *British Journal of Criminology*, 42. évf., 3. szám: 616–34.
- Johnstone, G. (szerk.) (2003) *A restorative justice reader*. Portland (OR): Willan Publishing
- Miers, D. (2001) *An International Review of Restorative Justice*. Crime Reduction Research Series Paper 10. London: Home Office,
- Roche, D. (2003) *Accountability in restorative justice*. Oxford: Oxford University Press
- Wall, J. A., B. J. Stark és L. R. Standifer (2001) Mediation: A current Review and Theory Development. *The Journal of Conflict Resolution*, 45. évf., 3. szám: 370–391.

Dokumentumok

- Az Európa Tanács Igazságszolgáltatás Hatékonyságával Foglalkozó Bizottsága (CEPEJ), CEPEJ(2007)12 *Útmutató a büntető ügyekben alkalmazott mediációval kapcsolatos ajánlások hatékonyabb alkalmazásához* (2007. december 7.)
- Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R(99)19. sz. ajánlása a büntető ügyekben alkalmazandó mediációról (1999. szeptember 15.)
- Az Európai Unió Tanácsának 2001/220/IB kerethatározata a büntetőeljárásban a sértett jogállásáról (2001. március 15.) (eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:19:04:32001F0220:HU:PDF)
- ENSZ – Gazdasági és Szociális Tanács (ECOSOC), 2002/12. sz. határozat A helyreállító igazságszolgáltatási programok büntető ügyekben történő alkalmazásának alapelvei (2002. július 24.) (www.un.org/ecosoc/docs/2002/Resolution%202002-12.pdf)

Dr. Theo Gavrielides

Race on the Agenda és Independent Academic Research Studies (Egyesült Királyság)
 Kapcsolat +++ T.Gavrielides@iars.org.uk; www.rota.org.uk; www.iars.org.uk

3.11.

Kapcsolatok helyreállítása: a helyreállító igazságszolgáltatás alkalmazása gyűlölet-bűncselekményekkel kapcsolatban

3.11.1. Bevezetés

Az erőszak minden formája problémát jelent. Különösen nagy problémát jelentenek azonban az erőszak azon formái, amelyek társadalmi működési és együttélési képességünket rombolják, illetve emberi mivoltunkat és értékeinket tagadják. A gyűlölet-bűncselekmények tipikusan ez utóbbi kategóriába tartoznak. Definíciója szerint a gyűlölet-bűncselekmény „olyan bűncselekmény, amelyben az elkövető valamely felismerhető csoporttal szembeni előítélete alapvetően meghatározza a sértettek körét”.⁴⁶

A politikai döntéshozók a gyűlölet-bűncselekmények kérdésköréről sokáig nem vettek tudomást, ám az az 1990-es évektől kezdve, különösen a szeptember 11-ei tragikus események után közérdeklődés középpontjába került. Alig egy évvel a New-York-i terrortámadás után egy emberi jogi szervezet, a *Human Rights Watch* arra hívta fel az Egyesült Államok kormányának figyelmét, hogy az állami tisztviselőket jobban fel kellett volna készíteni a támadásokat követő gyűlöletbűncselekmény-hullámra. Csak egy példa: a terrortámadás után 1.700%-kal nőtt a muszlimok ellen elkövetett, előítéletességen alapuló bűncselekmények száma.⁴⁷ A szeptember 11-ét követő gyűlölet-bűncselekmények köre jellemzően gyilkosságot, bántalmazást, gyújtogatást, mecsetek elleni támadásokat, fegyveres támadásokat, járművel elkövetett támadásokat és verbális fenyegetéseket foglalt magában. Ezek a bűncselekmények célzottan olyan személyek ellen irányultak, akik – legalábbis az elkövetők megítélése szerint – a géptérítő, valamint a World Trade Center és a Pentagon ellen irányuló támadásokért felelős al-Kaida-tagok honfitársai voltak, vagy osztották azok vallási nézeteit.

⁴⁶ Association of Chief Police Officers (ACPO), 2007. Ld. még: 12. javaslat, Stephen Lawrence vizsgálati jelentése 1999.

⁴⁷ Ld.: <http://www.hrw.org/campaigns/september11/>.

Az Egyesült Királyságban a 2000-ben elvégzett *British Crime Survey* (Brit Bűnügyi Felmérés) becslései szerint a felmérés évében mintegy 280.000 faji alapú incidensre került sor Anglia és Wales területén. A *Crown Prosecution Service* (a továbbiakban: CPS) 2005-ben 4.660 esetben emelt vádat faji alapon elkövetett bűncselekmények miatt, ami 29%-os növekedést jelent az előző évi 3.616 esethez képest. A 2006 januárjáig tartó 12 hónap alatt csak a *Metropolitan Police Service* (a továbbiakban MPS) 11.799 faji és vallási alapon elkövetett gyűlölet-bűncselekményről, valamint 1.359 homofóbia által motivált incidensről számolt be. 2006 októberében, egy évvel a londoni terrortámadások után a *Greater London Authority* (a továbbiakban: GLA) közzétett egy részletes jelentést a Londonban élő muszlimokkal kapcsolatban. Idézet a jelentésből: „Az MPS illetékességi területén 2005. július 7. és 31. között 269 vallási alapon elkövetett gyűlölet-bűncselekmény történt különböző felekezeti csoportokban. 2004 ugyanezen időszakában mindössze 40 hasonló esetre került sor. Elsősorban az ázsiaiak és a muszlimok ellen irányuló támadások száma nőtt. A 2005–2006-os időszakban 1.006 vallási alapon elkövetett gyűlölet-bűncselekményt jelentettek, ami 469-cel (87%-kal) több, mint a hasonló incidensek száma volt 2004-ben. Hivatalos anyagaiban ugyanakkor az MPS felhívja a figyelmet arra is, hogy az incidensek tényleges száma jelentős mértékben meghaladhatja a bejelentett incidensek számát” (GLA 2006). A fővárosban továbbra is jellemzőek a homofób indítatásból elkövetett bűncselekmények.⁴⁸ 1999 áprilisában három ember meghalt és sokan megsebesültek, amikor bomba robbant az Admiral Duncan nevű szórakozóhelyen; 2004 novemberében David Morley egy homofób támadásban vesztette életét; 2005 októberében Jody Dobrowskit agyonverték London Clapham nevű városrészében. Egy Stormbreak által 2003–2004-ben folytatott kutatás szerint a leszbikusok, a melegek, a biszexuálisok és a transzneműek csoportjába tartozó személyek (a továbbiakban: LMBT-személyek) 45%-a ellen követtek már el homofób bűncselekményt, és 20%-uk volt fizikai támadás áldozata. Egy, a *Victim Support* által 2006-ban készített tanulmány szerint az LMBT-személyek fele-kétharmada vált gyűlölet-bűncselekmény áldozatává. A feketék, ázsiaiak, vagy valamely nemzeti kisebbség csoportjához (a továbbiakban: BAME-csoport) tartozó LMBT-személyek 10%-kal nagyobb valószínűséggel váltak gyűlölet-bűncselekmények áldozatává. Az időségekkel és a fogyatékosokkal szembeni ellenérzések, valamint a szexizmus is vezethetnek gyűlölet-bűncselekmények elkövetéséhez. A jelen tanulmány céljainak tükrében az elemzés elsősorban a gyűlölet-bűncselekményekhez vezető rasszista magatartásra koncentrál.

A helyreállító igazságszolgáltatás gyakorlatai és alapelvei különösen vonzó megoldást jelenthetnek abból a szempontból, hogy elősegíthetik a közösségeken belüli feszültségek enyhülését, valamint érintik az integráció és az egyenlőtlenség kérdéskörét. A helyreállító igazságszolgáltatás alkalmazása nemzetközi feszültségek feloldására – például a ruandai népirtást követő időszakban a *gacaca* igazságszolgáltatás – a nyugati demokráciák figyelmét is a resztoratív igazságszolgáltatásra terelte (Tiemessen 2004).

A büntető igazságszolgáltatásban és az áldozatsegítő szolgáltatások területén tevékenykedő szakemberek igyekeznek feltérképezni, hogyan lehetne a resztoratív igazságszolgáltatást komolyabb esetekben, például gyűlölet-bűncselekmények esetén is sikerrel alkalmazni. Egyelőre azonban a helyreállító igazságszolgáltatást (például közvetlen és közvetett mediáció, családi csoportkonferencia, resztoratív körök és tanácsok) a gyakorlatban mind az Egyesült Királyságban, mind nemzetközi viszonylatban többnyire csak kisebb súlyú bűncselekmények és fiatalok elkövetők esetén alkalmazzák. A helyreállító igazságszolgáltatás elmélete szerint az új paradigma olyan alternatívákat kínál, amelyek kiegészíthetik, vagy bizonyos esetekben akár ki is válthatják a hagyományos büntető igazságszolgáltatási rendszert (Gavrielides 2005: 84–106). Egyre nagyobb szakadék tátong azonban a helyreállító igazságszolgáltatásnak tulajdonított potenciális előnyök, valamint a módszer gyakorlati alkalmazása között. A helyreállító igazságszolgáltatás alkalmazása a gyűlölet-bűncselekményekkel kapcsolatban eddig nem sok gyakorlati támogatást kapott jogalkotótól és politikai döntéshozóktól.

E tanulmány célja a resztoratív igazságszolgáltatás elmélete és gyakorlati alkalmazása közötti szakadék feltérképezése a gyűlölet-bűncselekmények tekintetében, valamint egy olyan vita elindítása, amelynek segítségével a politikai döntéshozók és a büntető igazságszolgáltatás területén tevékenykedő szakemberek tájékozódhatnak a faji alapú erőszakkal kapcsolatos konfliktusok alternatív kezelésének módjairól.

A tanulmány öt részből áll. Az első rész kísérletet tesz a gyűlölet-bűncselekmény elemzésére, a háttérben meghúzódó okok és azok következményeinek feltérképezésére, valamint igyekszik tisztázni a témakörben

alkalmazott fogalmakat. A második a gyűlölet-bűncselekménnyel kapcsolatos irodalom által nem tárgyalt területeket és kérdéseket igyekszik meghatározni, majd javaslatokat fogalmaz meg a területtel kapcsolatos további feladatokra és lehetséges irányokra vonatkozóan. A harmadik rész azt igyekszik tisztázni, hogy a módszer előnyeit hangoztató elméleti fejtegetések, valamint a módszer eredményességét bizonyító kutatási eredmények ellenére miért nem részesítik előnyben a jogszabályalkotók és a politikai döntéshozók a helyreállító eljárások alkalmazását a gyűlölet-bűncselekmények kapcsán. A negyedik rész olyan nemzetközi esettanulmányokat mutat be, amelyekben sikeresen alkalmazták a helyreállító igazságszolgáltatás gyakorlatát gyűlölet-bűncselekményekkel kapcsolatos eljárásokban. Ez az elemzés képezi a tanulmány utolsó részének alapját, amely javaslatokat fogalmaz meg azzal kapcsolatban, hogyan hidalható át az elméleti előnyök és a gyakorlati alkalmazás közötti szakadék, és hogyan érhető el, hogy az igazságügyi szervek közösségi programokkal karöltve küzdjenek a gyűlölet-bűncselekmények ellen.

3.11.2. A gyűlölet-bűncselekmény meghatározása

3.11.2.1. A faji alapú gyűlölet-bűncselekmény meghatározása

Bár a gyűlölet-bűncselekmény, azon belül pedig a faji alapú gyűlölet ősi probléma, e kérdéskörök csak nemrégiben kerültek be a politikai döntéshozók, majd a jogalkotó látókörébe. A kriminológusok is csak a legutóbbi időszakban kezdték el meghatározni a gyűlölet-bűncselekmény kérdéskörével kapcsolatos fogalmakat. Különösen megnehezíti például a jelenség tanulmányozását az azzal kapcsolatos konszenzus hiánya, hogy mit nevezünk „faji alapú támadásnak” vagy „gyűlölet-bűncselekménynek”.

A fogalmak körül uralkodó zűrzavar különböző gyakorlati problémákhoz, például a közfelfogás és a konkrét bírósági döntések közötti ellentéthez is vezet. Az Egyesült Királyságban élő John Laidlaw például, a Brit Nacionalista Párt 24 éves híve, aki felesküdt arra, hogy „minden feketét megöl”, és ennek jegyében valóban követett el fegyveres támadásokat feketék ellen, a bíróság ítélete szerint nem faji indítatásból követte el tettét. A *Times* beszámolója szerint „Samuel Wiggs bíró, aki Laidlaw ítéletét kihirdette a központi bíróságon, nem tett utalást arra, hogy a lövöldözés hátterében rasszista motiváció állna” (Bird 2007: 31). Nem ez volt pedig az első gyűlölet-bűncselekmény, amelyet Laidlaw elkövetett. Tavaly májusban fél órán belül két fekete férfira is rálőtt Észak-Londonban. Egyiküket életveszélyesen megsebesítette a nyakán, a másikat hátba lőtte. Az egyik áldozat, a 22 éves Evans Baptiste vallomása szerint ugyanez a férfi korábban egy kalapáccsal rontott rá. Kevesebb mint három héttel a gyilkossági kísérletek előtt Laidlaw-t 18 hónapos felügyelet alá helyezték egy fekete férfi, Ayandele Pascall ellen elkövetett minősített testi sértés és gyalázkodás miatt. Az elítélt azért támadta meg áldozatát, mert az az autójából rádudált.

A faji alapú gyűlölet-bűncselekményekkel kapcsolatos elméletek és jogszabályi háttér fejlődése szempontjából – ideértve a fogalmak tisztázását is – 1993 kritikus esztendő volt az Egyesült Királyságban.

⁴⁸ A 2006 januárjáig tartó 12 hónapos időszakban az MPS 1.359 homofób indítatású gyűlölet-bűncselekményről számolt be.

Stephen Lawrence-t, egy fekete tizenévest megtámadott és megkéselt öt fehér fiatal, miközben a sértett buszra várt Dél-London Eltham negyedében. A nyomozás és az ügy további fejleményeinek kapcsán alapos vizsgálatot indítottak (*Lawrence-vizsgálat*), amely egyebek mellett feltárta, hogy a rendőrségen és más közszolgálati hivatalokban is jellemző az intézményesült rasszizmus.

1998-ban Greater Manchester rendőrfőnöke elismerte, hogy az állományra bizonyos mértékben jellemző az intézményesült rasszizmus. A *Lawrence-vizsgálat* során tett tanúvallomásaiban a következőt nyilatkozta: „Társadalmunkban jelen van az intézményesült rasszizmus. Ezért Greater Manchester rendőri állományában is jelen van az intézményesült rasszizmus” (Cathcart 1999). Az MPS szóvivője ugyanakkor felhívta a figyelmet arra, hogy a két rendőri vezető másképp használta a rasszizmus fogalmát. „A rendőrfőnök olyan értelemben használta az intézményesült rasszizmus kifejezést, mint olyasvalamit, ami irányelvek kérdése, vagyis minden rendőr reggelente rasszista beállítottsággal megy dolgozni” (Green és Grieve 2000). Sir William Macpherson, a *Lawrence-vizsgálat* vezetője ezt mondta: „A társadalom nehezen fogadja el, hogy a rasszizmus jelen van, ezért soha nem is fogjuk tudni megoldani ezt a problémát” (Cathcart 1999). Ennek eredményeképpen a vizsgálat a következő, az Egyesült Királyságban ma általánosan elfogadott definíciót alkotta meg a rasszista incidens fogalmára: „olyan incidens, amelyet az áldozat vagy bármely más személy rasszista indítatásának él meg”. Jelen tanulmányban is ezt a meghatározást alkalmazzuk.

3.11.2.2. A faji alapú gyűlölet-bűncselekmény és okainak megértése

Gyűlölet-bűncselekmény – a bűncselekmények külön kategóriája

A gyűlölet-bűncselekménnyel kapcsolatos kutatások mondhatni gyerekcipőben járnak, ezért az ezzel kapcsolatban rendelkezésünkre álló kriminológiai ismeretanyag meglehetősen korlátozott.⁴⁹ A politikai döntéshozók és a kriminológusok az 1990-es évek óta szentelnek nagyobb figyelmet a gyűlölet-bűncselekménynek, ám többnyire nem tudnak sokat az ilyen cselekmények okairól. A gyűlölet-bűncselekmény eltér a bűncselekmények egyéb típusaitól. A gyűlölet-bűncselekmények és más, „hétköznapi” bűncselekmények között megfigyelhető néhány alapvető különbség.

A gyűlölet-bűncselekmények többnyire viszonylag kisebb súlyú bűncselekmények formájában realizálódnak – például falfirkák, propaganda, zaklatás, megfélemlítés vagy vandalizmus –, következményeik azonban mélyrehatóbbak és tartósabbak. A gyűlölet-bűncselekmények gyakrabban irányulnak személyek, mint tulajdon ellen, gyakran irányulnak többször ugyanazon személy ellen, nagyobb mértékben keltenek félelmet, és nagyobb érzelmi hatást keltenek, mint más bűncselekmények. A Nemzetközi Bűnmegelőzési Központ (*International Center for Prevention of Crime*) *Gyűlölet-bűncselekmények megelőzése* című jelentése szerint: „Az elkövetők többsége kamaszkorú vagy fiatal felnőtt férfi, aki olyan országban él, ahol jellemző a népesség gyors változása, azon belül is leginkább valamely hátrányosabb helyzetű régióban, amelyet nagyarányú munkanélküliség és gazdasági instabilitás jellemez. Az ilyen típusú bűncselekmények áldozatai ugyanakkor jellemzően faji vagy etnikai kisebbségi csoportok, vagy ilyen csoportba tartozó személyek, vallási kisebbségek, melegek és lesbizkusok, gyermekek és fiatalok, valamint magas munkanélküliséggel és instabil gazdasággal rendelkező, hátrányos helyzetű területeken élők” (ICPC 2002).

A „szokványos” és a gyűlölet-bűncselekmények között az alapvető különbséget az jelenti, hogy utóbbi esetben jelen van egy más típusú bűncselekményeknél nem tapasztalható személyes ellenérvzés (indíték). *Gyűlölet-bűncselekmény: a polarizáció globális politikája* című könyvében Robert Kelly a következőképpen fogalmaz: „A gyűlölet arra utal, hogy a bűncselekmény háttérben jelen van az áldozat iránt érzett ellenszenv vagy a potenciális áldozatokhoz való »vonzódás« a nekik tulajdonított egyéni vagy társadalmi jellemzők miatt. Az elkövető motivációja az erőszakra vagy gyilkosságra fakadhat a »megbecsült polgárokból« álló közönség hallgatóságos jóváhagyásából. A zsidók, feketék, homoszexuálisok és politikailag megbélyegzett csoportok ellen irányuló támadások egyik gyakori motivációja az, hogy ezek az emberek nem tudják megvédeni magukat, ezért könnyű célpontok” (Kelly 1998). Kelly hozzáteszi, hogy a motivációk még bonyolultabbak lehetnek, ha a praktikus szempontok mellett – például az áldozat anyagi helyzete – az elkövető azon meggyőződés jegyében cselekszik, hogy környezete is egyetért vele, és „komplex emocionális szükségleteket erősít meg”.

Gyűlölet-bűncselekmények esetén pusztán a bűncselekménnyel kapcsolatos tények alapján gyakran nehéz meghatározni az elkövető motivációit. Az Egyesült Államokban az olyan bűncselekmények túlnyomó része, amelyekben a sértett és az elkövető nem azonos bőrszínű, nem gyűlölet-bűncselekmény. Vagyis az, hogy a sértett és az elkövető bőrszíne eltér, közvetlenül nem függ össze a motivációval. Az áldozat személyét többnyire nem ennek alapján választják ki az elkövetők. Például tegyük fel, hogy egy latin-amerikai származású fiatalokból álló csoport éppen távozik egy buliból, és eldöntik, hogy az első emberrel, akivel összefutnak, verekedést provokálnak. Bárki lehet ez a személy: egy szintén latin-amerikai fiatal, egy idős fekete pár, egy dél-ázsiai üzlettulajdonos, vagy akár egy arra sétáló fehér férfi. A fiatalok véletlenszerűen választják ki áldozatukat, annak faji, vallási, etnikai hovatartozása ebből a szempontból teljesen lényegtelen.

A gyűlölet-bűncselekmény okai

A gyűlölet-bűncselekménnyel kapcsolatos kriminológiai, szociológiai, pszichológiai és biológiai elméletek szerint a jelenség háttérben számos tényező áll, amelyek közül néhány a többenél jelentősebb szerepet játszik. Mivel a jelen tanulmány terjedelmi korlátai nem teszik lehetővé az idevágó elméletek tárgyalását, csak kritikai észrevételek szintjén hivatkozom rájuk.

A gyűlölet-bűncselekmények magyarázatát célzó elméletek közül az egyik legjelentősebb a gazdaság szerepét állítja a középpontba. Az általánosan elfogadott álláspont szerint az etnikai feszültségek megnövekednek a gazdasági visszaesés időszakaiban. Egy amerikai politológus az 1990-es évek második felében készített tanulmányában megpróbálta cáfolni ezt a felfogást (Green 1997). Green érvelése szerint a gazdaság visszaesése – amit a gyapot árának zuhanása jelzett – nem vezetett közvetlenül a gyűlölet-bűncselekmények számának növekedéséhez. A tanulmány szerint olyan esetekben is gyakran alakul ki feszültség, amikor új faji csoport kerül egy etnikai szempontból homogén közösségbe; ilyen esetekben az erőszak mértéke gyakran közvetlen összefüggést mutat az új csoport integrációjának sebességével. Richard Berk szerint „az, hogy egy adott faji csoporthoz tartozó személy lop egy másik faji csoporthoz tartozó személytől, gyakran pusztán a két személy anyagi helyzete közötti különbségből fakad, és teljesen véletlen, hogy a meglopott személy másik faji csoporthoz tartozik. Az, hogy a meglopott személy milyen faji csoporthoz tartozik, gyakran ki sem derül az elkövető számára (például betörés esetén)” (Hamm 1994). Berk professzor a fenti egyszerű példán keresztül azt illusztrálja, hogy milyen bonyolult lehet annak feltárása, hogy a gyűlölet szerepet játszott-e egy adott bűncselekmény elkövetésében.

Egyes kriminológusok szerint a BAME-csoportba tartozó személyek ellen elkövetett bűncselekmények száma részben azért emelkedik, mert ezek a személyek az átlagosnál nagyobb kockázatot jelentő demográfiai csoportokba tartoznak. Szintén jellemző, hogy olyan területen élnek, ahol nagyobb számban fordulnak elő bűncselekmények. Az etnikai kisebbségek fenti jellemzőinek másik következménye az „együtt élő,

⁴⁹ Az Egyesült Királyságban például a gyűlölet-bűncselekményekkel kapcsolatos első számottevő jelentést 1978-ban bocsátotta ki a Bethnal Green and Stepney Trades Council Blood on the Streets (Vér az utcákon) címmel. A következő fontos dokumentum a Home Office hivatalos tanulmánya volt, amely a rendőrség által dokumentált rasszista incidensekkel kapcsolatos statisztikai adatokat közölt.

de egymással nem keveredő kultúrák” jelensége. Néhány példa: New York Harlem negyede, az észak-nigériai Sabon-garis és Tower Hamlets Kelet-Londonban.⁵⁰ Joggal gondolhatjuk, hogy a társadalmi csoportosulások fenti formája sokkal inkább a társadalmi kirekesztés, a sztereotípiák és az előítéletek melegágya, mint a társadalmi és közösségi kohézió termőtalaja.

Kushnick például azon a véleményen van, hogy a faji alapú erőszak azóta jelent komoly problémát Angliában, amióta a háborút követő gazdasági fellendülés időszakában nagyszámú afrikai, karibi és a Brit Nemzetközösség más etnikai csoportjaiból származó közösségek érkeztek az országba, hogy rosszul fizetett állásokhoz jussanak. (Kuschik 1998; Higginbottom és Serrant-Green 2005: 662–686) Kushnick szerint e kisebbségek megjelenése az előítéletekesség, a szegregáció, a diszkrimináció és a rasszizmus fokozódásához vezetett a munkahelyeken és az élet más területein egyaránt. Ezek után nem meglepő, hogy az Egyesült Királyságban a rasszista erőszak problémája csak az 1958-as Notting Hill-i faji zavargások után került a felszínre.

Naivitás lenne azonban azt gondolni, hogy a gyűlölet-bűncselekmények hátterében pusztán demográfiai tényezők állnak. A probléma ennél jóval összetettebb. A gyűlölet-bűncselekmény olyan jelenség, amely nagyrészt az együtt élő, de egymással nem keveredő kultúrák problémájából, a politikai és vallási fanatizmusból és a társadalmi intoleranciából fakad. Ezért joggal vélhetjük, hogy a társadalmikaszt- elvűek, valamint a vallási és faji fanatikusok újrasszocializálása hatással lehetne a társadalom konceptuális beállítottságára, és arra, hogy hogyan tekintünk azokra, akik „mások”, mint mi.

Nigéria esetében például a – főként a Igbo és a hausa közösségek között kialakult – etnikai és vallási erőszak hátterében jórészt a vallási fanatizmus és az együtt élő, de egymással nem keveredő kultúrák problémája áll. A két közösség tagjai közötti szóváltásokba fajuló társas interakciók alkalmával a hausa közösséghez tartozók például gyakran nevezik a Igbo csoportba tartozókat „*iyamiri*”-nek, ami körülbelül vizet kereső éhezőt jelent, míg a lgbók gyakran „*aboki*”-nak hívják a hausákat, ami bolondot vagy marhatenyésztőt jelent. Ezek a gúnynevek még az 1960-as években Nigériában zajló polgárháború idejéből származnak, amikor a két közösség egymás iránti ellenérzéseit fejezték ki.

Szintén feltételezhető, hogy a bűnügyi statisztikák politikai vagy más célokra történő, etikátlan felhasználása nagyban hozzájárul a „mások” negatív megítéléséhez –a média hatásáról nem is beszélve. A *Radstas*, egy statisztikai adatokkal foglalkozó érdekvédelmi szervezet tagjai azt vizsgálják, hogy a hivatalos statisztikai adatok milyen mértékben tükrözik inkább a kormányzat érdekeit, mint a társadalmi célokat. A társadalmi ellenőrzés hiánya a statisztikai vizsgálatok céljai fölött, a torzítások módszerei, azok a hatalmi szervezetek, amelyek alkalmazásában a statisztikai vizsgálatokat és kutatásokat végző szakemberek dolgoznak, az ilyen programokat irányító személyek és az adatok felhasználásának módja mind olyan tényezők, amelyek vizsgálatára nagyobb hangsúlyt kell fektetni, ha komolyan foglalkozni akarunk a gyűlölet-bűncselekmények problémájával. Ehhez hasonlóan a társadalmi közeg fragmentációja

„egy etnikumhoz tartozó közösségekre” azon félelem jegyében, hogy a „mások” ellehetetlenítik az emberi kapcsolatokat, szintén komoly probléma, amellyel foglalkoznunk kell, ha a faji alapú erőszak kérdését meg szeretnénk oldani.

A gyűlölet-bűncselekményekkel kapcsolatos statisztikák készítése további problémákat is felvet. A *British Crime Survey* eredményei szerint a rasszista incidenseknek csak kevesebb mint felét jelentik a sértettek a rendőrségnek. Emellett a CPS arra is rámutat, hogy a rendszer iránti bizalom fokozását célzó erőfeszítések ellenére a gyűlölet-bűncselekmények nyomán benyújtott vádak újabb 5%-át ejtették tanúvallomások hiánya miatt (6.200-ból 2.506 esetben). A CPS arról is beszámol, hogy 2004-ben és 2005-ben az előző évinél 8%-kal kevesebb esetben ejtették a vádat bizonyítékok hiányára hivatkozva. Az elítélési arány a faji alapon elkövetett sérelmek nyomán benyújtott vádeljárásokban 2%-kal csökkent. A *Commission for Racial Equality* szerint az adatok azt mutatják, hogy a háttérben „egy bonyolult társadalmi probléma áll, amely továbbra is megkeseríti Nagy-Britannia etnikai kisebbségeinek életét. [...] A probléma valós arányairól nem alkothatunk képet mindaddig, amíg el nem érjük, hogy e bűncselekmények áldozatai és tanúi teljes mértékben megbízzanak az igazságszolgáltatásban”.

Carr-Hill szerint a hivatalos/kormányzati statisztikák hozzájárulnak a gyűlölet-bűncselekmények számának növekedéséhez az Egyesült Királyságban (Carr-Hill 2006. 16–17). Azzal érvel, hogy a kisebbségek elleni erőszak valószínűleg 1965-től datálható, amikor McClintock egy Cambridge-i tanulmánnyal állt elő, amely szerint a karibi térségből érkezők sokkal nagyobb valószínűséggel követnek el erőszakos bűncselekményeket, mint a helyi fehér közösség tagjai. Ez a jelentés, mondja Carr-Hill, már ott volt a belügyminiszter asztalán, amikor James Callaghan rábólintott a faji kapcsolatokról szóló első törvényre, amely korlátozta az Nemzetközösség más országaiból érkező bevándorlók számát. Hallra és szerzőtársaira hivatkozva Carr-Hill azt is kiemelte, hogy az 1970-es években, amikor pánikhangulat alakult ki Londonban a rablótámadások miatt, a *Daily Mail* eltúlozta az MPS által közölt bűnügyi statisztikákat, mondván, hogy „az áldozatok szerint támadójuk fekete volt”. Ennek azonban az volt az oka, hogy „a *Daily Mailben* olvasták, hogy a rablótámadások elkövetői feketék voltak” (Carr-Hill 2006: 17).

A társadalmi kirekesztést és az együtt élő, de nem keveredő kultúrák jelenségét gyakran erősítették politikai szereplők is. Példaként említhetjük Enoch Powell 1968-ban *Rivers of Blood* címmel megtartott beszédét, vagy Margaret Thatcher „elposványosodásra” figyelmeztető beszédét 1978-ból, amelyben a következőt mondta: „Az emberek határozottan tartanak attól, hogy a különböző kultúrák jelenléte az ország elposványosodásához vezet. [...] A britek olyan sokat tettek a demokráciáért, a jogrendszerért, és egyáltalán a világért, hogy ha felmerül a brit közösség elposványosodásának veszélye, az emberek ellenségesen reagálhatnak az idegenek érkezésére” (Ohri 1988: 15). Szintén érdemes megemlíteni Roy Harttersley fekete emigránsokkal kapcsolatos beszédét: „Az integráció nem valósulhat meg ellenőrzés nélkül, de az ellenőrzés integráció nélkül védhetetlen”. (Uo.: 14)

⁵⁰ Egyesek szerint Londont célszerű külön kezelni, mivel annak ellenére, hogy bizonyos csoportok meghatározott területeken tömörülnek, a sokarcúság megmaradt.

3.11.3. Fehér foltok – a kutatás további irányai

Nyilvánvaló tehát, hogy a gyűlölet-bűncselekmények nem csak az áldozatra és az elkövetőre, de az egész közösségre hatással vannak. Egyes vélemények szerint a gyűlölet-bűncselekmények megelőzése tulajdonképpen lehetetlen a közösség bevonása és közreműködése nélkül. A *Runnymede Trust* 2005-ös kutatása szerint közösségi szinten a következőkre van szükség a probléma hatékony kezelésének érdekében.

- A lehető leghatékonyabb beavatkozás érdekében a potenciális elkövetőkkel végzett munkához teljes mértékben figyelembe kell venni a szélesebb társadalmi kontextust, valamint a helyi társadalmi helyzetet is.
- Erőfeszítéseket kell tenni a társadalom azon attitűdjének megváltoztatása érdekében is, amely abban nyilvánul meg, hogy az emberek elnézőek a fiatal elkövetőkkel szemben, és ezzel – nyíltan vagy hallgatólagosan – végső soron támogatják azok intoleráns felfogását.
- Az elsősorban elkövetőkkel foglalkozó szervezeteknek meg kell fontolniuk, hogyan gyakorolhatnának hatást a potenciális elkövetőkre és a szélesebb társadalomra. Olyan kérdésekre kell választ keresniük, mint például az, hogy hogyan lehetne a leghatékonyabban felhasználni a próbaidőt egy preventív stratégia keretében.
- A potenciális elkövetők rasszista beállítottságának megváltoztatását célzó közös erőfeszítésekhez szükség van a különböző szektorok közötti kapcsolatok kiépítésére és megerősítésére, különös tekintettel azokra, amelyek fekete vagy etnikai kisebbségi közösségekkel kapcsolatos munkát végeznek.
- A potenciális elkövetőket és az áldozatok csoportjait összehozó prevenció programok különösen sikeresek lehetnek, ha deklarált céljaik között szerepel a rasszista gondolkodásmód megváltoztatása. (Isal 2005)

A közösségek gyűlölet-bűncselekmények megelőzésében játszott szerepéből adódóan a resztoratív igazságszolgáltatás különösen alkalmas lehet egy holisztikus megközelítés alkalmazására. A helyreállító igazságszolgáltatással kapcsolatos elméletek szerint a helyreállító paradigma rendelkezik azzal a filozófiai potenciállal, amely a gyűlölet-bűncselekményhez hasonló szénitív és komplex bűncselekmények kezeléséhez szükséges. Kétségtelen, hogy a gyűlölet-bűncselekmények az áldozatok számára gyakran tartós, akár egész hátralévő életüket meghatározó következményekkel járnak. Ide tartozik a félelem – főleg a megismételt támadástól való rettegetés –, a düh, különböző betegségek, például depresszió, trauma vagy az ezekkel összefüggő testi problémák, életmódot korlátozó tényezők és persze a jelentős anyagi veszteség. A statisztikai adatok szerint tízből kilenc áldozat különböző okokból nem fordul a hatóságokhoz, bár háromnegyedük úgy nyilatkozott, hogy hajlandóak lennének bizonyítékokkal előállni, ha az elkövető ellen vádat emelnének (Victim

Support 2006). A kutatások szerint az áldozatok gyakran szeretnének minél előbb túllépni az „áldozat” szerepén, és szívesen vállalnának szerepet más áldozatok támogatásában vagy saját közösségük gondolkodásmódjának megváltoztatásában. A túlélők emellett szívesen látnának olyan programokat, amelyek a gyűlölet-bűncselekmények hátterében lévő alapvető okok felderítését és kezelését célozzák.

A rendelkezésre álló adatok azonban arra utalnak, hogy a jelenlegi büntető igazságszolgáltatási rendszer és a rendelkezésre álló áldozatsegítő szolgáltatások gyakran nem elégítik ki a közösség és az áldozatok elvárásait a gyűlölet-bűncselekmények problémájának kezelése terén. Például *Runnymede-tanulmány* szerint a büntető igazságszolgáltatásban dolgozó tisztviselők, a pártfogó felügyelők, a civil szervezetek és a magánszemélyek nem rendelkeznek megfelelő ismeretekkel ahhoz, hogy a gyűlölet-bűncselekmények elkövetőit kezeljék, ezért nem is szívesen vállalkoznak erre a feladatra.

A gyűlölet-bűncselekmények áldozatai számára a támogatás fő forrását a család és a barátok jelentik, bár néhányuk arról számolt be, hogy ilyen helyzetben éppen családjukra számíthattak a legkevésbé (különösen az LMBT-közösségekbe tartozók nyilatkoztak így). További segítők lehetnek a rendőrség, az áldozatsegítő szolgálat és más önkéntes civil vagy vallási szervezetek. A számtalan akadály azonban gyakran azt eredményezi, hogy az áldozatok nem tudják igénybe venni a fenti szolgáltatásokat. Ilyen akadályt jelenthet például a nyelvismeret hiánya, a segítő szolgáltatások hiánya az adott területen, a megértés hiánya a szolgáltatást nyújtó szervezetek részéről, vagy a gyakorlati segítségnyújtás nehézségei.

A segítő szolgáltatások gyakran partneri kapcsolatok keretében valósulnak meg. Ám azok az önkéntes és civil szervezetek, amelyeknek az áldozatok segítése nem tartozik az alapvető feladataik közé, gyakran kimaradnak a partneri kapcsolatokból, a különböző szervezetek közös munkáját pedig gyakran megnehezíti a pénzügyi forrásokért folytatott versengés. A közösségi alapon működő projektek – köztük a helyreállító igazságszolgáltatás gyakorlatai – alkalmasak arra, hogy foglalkozzanak azokkal a problémákkal, amelyekkel a hagyományos büntető igazságszolgáltatási rendszer a gyűlölet-bűncselekmények kapcsán szembesül.

A *Home Office* szerint a gyűlölet-bűncselekmények tipikus elkövetője fiatal, fehér férfi, aki ugyanabban a helységben vagy városrészben él, mint áldozata. Egy Sibbit által a *Home Office* számára 1997-ben végzett kutatás szerint a nélkülözés és a fiatalok passzivitása fokozza a rasszista motivációt a frusztrált, fizikai és társadalmi környezetüket nem elég biztonságosnak érző személyekben.⁵¹ „Az elkövetők etnikai kisebbségekről alkotott nézeteit tágabb közösségük is osztja.” (Sibbit 1997) Ez a „tágabb közösség”, valamint a gyűlölet-bűncselekmények hátterében álló filozófiának kiszolgáltatott fiatalok két olyan csoport, amelyekkel kapcsolatban a helyreállító igazságszolgáltatás sikereket ért el.

A helyreállító igazságszolgáltatás gyakorlatai a befogadás, a tisztelet, a kölcsönös megértés, valamint az önkéntes és őszinte párbeszéd alapelvein nyugszanak. Olyan alapvető értékek ezek, amelyek, beivódva

⁵¹ Ugyanazon tanulmány szerint a legtöbb homofób támadó 16–20 éves, a faji alapú bűncselekmények elkövetői pedig általában 30 évnél fiatalabbak.

a társadalmi gondolkodásba, gyakorlatilag megszüntetnék a gyűlölet-bűncselekmények jelenségét. Az emberek szembesítése félelmeikkel és torz értékítéletükkel segíthet a gyűlölet mögött megbúvó mítoszok és sztereotípiák felszámolásában, emellett lehetővé tenné az elkövetők számára, hogy áldozataikra emberként, nem pedig egy más közösséghez tartozó „idegenként” tekintsenek. Ebből a szempontból a resztoratív igazságszolgáltatás végső soron alapvető eszköze lehet a kultúrák közötti hidak építésének és a társadalmi integrációnak. Ezért mondja Umbreit, hogy „a helyreállító igazságszolgáltatás paradigmájának alkalmazása felé tett lépések csak akkor lehetnek igazán eredményesek, ha a paradigma gyakorlati alkalmazói, a jogi képviselők és a politikai döntéshozók fokozottan odafigyelnek a kultúrák közötti érintkezésből adódó problémákra és a kultúrák együttélésének dinamikájára, amelyek egyértelműen befolyásolják az igazságszolgáltatás gyakorlatát és értelmezését.” (Umbreit 2001: 66) Az ilyen szolgáltatások számára nyújtott jogszabályi, politikai és pénzügyi támogatás hiánya miatt azonban óvatosan kell eljárunk, és konkrét bizonyítékok nélkül nem szabad javaslatokat tennünk.

3.11.4. Az ördög ügyvédjét játszva: alkalmas-e egyáltalán a helyreállító igazságszolgáltatás a gyűlölet-bűncselekmények kezelésére?

Sokak véleménye szerint a helyreállító igazságszolgáltatás nem a legalkalmasabb paradigma a súlyos bűncselekmények, köztük a gyűlölet-bűncselekmények problémájának kezelésére. Egyesek szerint a resztoratív igazságszolgáltatás gyakorlatai, például a szembesítéses mediáció, további traumának teszik ki az áldozatokat. Sokan kérdőjelezik meg azt is, hogy az elkövetők képesek részt venni egy őszinte párbeszédben. Végül is miért változtatná meg hirtelen a véleményét egy rasszista bűnelkövető, és bocsátkozna őszinte beszélgetésbe valakivel, akit eddig gyűlölt? Milyen garanciát tudnak továbbá nyújtani a helyreállító igazságszolgáltatás gyakorlati alkalmazói az áldozatok számára arra vonatkozóan, hogy támadójuk többé nem fordul ellenük, vagy később nem gondolja meg magát, és torolja meg a feljelentést?

A szexuális bűncselekmények elkövetőihez hasonlóan kriminológiai szempontból a faji alapú erőszak elkövetői is speciális csoportot alkotnak, amennyiben az elkövetők viselkedését és tetteit a háttérben mélyen gyökerező okoknak tulajdonítják a szakemberek. A rasszista bűnelkövetők nem feltétlenül nyitottak a rehabilitációt célzó és közösségi alapon működő megoldásokra, ugyanakkor az áldozatok az elkövetőkkel való találkozás alkalmával további traumának vannak kitéve [függetlenül attól, hogy az elkövető megbánást tanúsít-e, vagy sem].

Szintén komoly problémát jelent az áldozatok és az elkövetők idegenkedése a resztoratív igazságszolgáltatás eljárásaiban való részvételtől. Az áldozat–elkövető mediáció például csak akkor működhet, ha mindkét fél részt kíván venni a folyamatban. Emellett az áldozatokban biztosan lesz némi nyugtalanság és félelem akkor, amikor az elkövetővel találkoznak. Különösen igaz ez a gyűlölet-bűncselekmények esetében, amikor az elkövető kifejezetten azért támadta meg áldozatát, mert az egy bizonyos közösséghez tartozik.

További problémát jelent a helyreállító igazságszolgáltatás gyűlölet-bűncselekmények kapcsán való alkalmazásában a bűncselekmény előtti *status quo* helyreállítása. A polgári joghoz hasonlóan a resztoratív igazságszolgáltatás célja is az, hogy kártalanítás és kártérítés útján visszaállítsa a bűncselekmény előtti helyzetet, vagyis olyan helyzetbe hozza a feleket, amilyenben akkor lennének, ha a bűncselekmény nem történt volna meg. A tulajdon – és bizonyos esetekben a személy – elleni bűncselekmények esetében ez megvalósítható. Ám a gyűlölet-bűncselekmények esetében bonyolultabb lehet a helyzet. Az előítéletes gondolkodásmód nagyon mélyen gyökerezik a személyiségben. Ezért az áldozat–elkövető mediáció nem feltétlenül eredményezi azt, hogy az elkövető megbánja tettét. Egyesek szerint a legtöbb esetben az áldozat–elkövető mediáció egy olyan egyezséggel zárul, amely megfelel a bosszúra vágyó áldozatnak és a középosztálybeli mediátornak, vagyis az áldozat és a mediátor „kikényszerítik” a fiatal elkövető bocsánatkérését, és azt, hogy az – akár az általában alacsony béréből való rendszeres levonás révén – visszafizesse az áldozattól elvett értékeket. Egy ilyen tekintélyelvű mechanizmus pedig nemigen eredményezhet komolyabb átalakulást a társadalmi gondolkodásban.

A helyreállító igazságszolgáltatás gyakorlati alkalmazói ezzel szemben azt állítják, hogy képesek megteremteni a felek közötti egyensúlyt. Egyesek szerint ahelyett, hogy lebontaná az áldozat és az

elkövető között magasodó falakat és a háttérben megbúvó előítéleteket, a mediáció valójában nagyobb mértékben fokozhatja az áldozat és az elkövető közötti státuszbeli különbséget, mint a hagyományos igazságszolgáltatási eljárások. A gyűlölet-bűncselekmények tekintetében a helyreállító igazságszolgáltatás gyakorlatai a társadalmi kohézió kialakítására tett kísérlet révén elidegeníthetik mind az áldozatot, mind pedig az elkövetőt abban az értelemben, hogy a bűncselekmény elkövetése után a társadalmi kohézió egyikük számára sem „élő” lehetőség. Egyesek szerint ezért a helyreállító igazságszolgáltatás gyakorlatai sikeresebbek lehetnek a gyűlölet-bűncselekmények kezelésében, ha alkalmazásukra a büntetés letöltését követően kerül sor, mivel addigra valamelyest csökken a bűncselekmény által kiváltott érzelmi reakció intenzitása.

További kritikaként merül fel a resztoratív igazságszolgáltatás gyűlölet-bűncselekmények kezelésében való alkalmazása kapcsán, hogy csak korlátozott mértékben alkalmas a kultúrák közötti problémák kezelésére, amelynek kapcsán jelentős véleménykülönbségek vannak abban a tekintetben, hogy ilyen helyzetben tulajdonképpen mit kell céloznia a helyreállításnak. Umbreit szerint például egy multikulturális társadalomban gyakran előfordul, hogy az áldozat, az elkövető és a mediátor mind különböző kulturális háttérrel rendelkeznek. Ha ezt a tényt nem veszik kellőképpen figyelembe, „megnő a kommunikációs problémák és a félreértések, vagy rosszabb esetben az áldozat helyzetének romlását eredményező fejlemények kockázata”. Smith szerint „a helyreállító igazságszolgáltatás csak abban az esetben működhet megfelelően, ha széleskörű morális egyetértés van azzal kapcsolatban, hogy mi a helyes és mi a helytelen magatartás, illetve mi a jó és rossz” (Smith 1995: 157). Működhet-e tehát a helyreállító igazságszolgáltatás, ha az érintett felek mást értenek helyreállítás alatt, vagy eltérően ítélik meg mások tipizálását? Melyik fél megközelítését alkalmazzuk ilyenkor? Ha például konfliktusra kerül sor egy afro-karibi vagy afro-amerikai közösségben, a resztoratív igazságszolgáltatás alkalmazása sikeres lehet, mivel a közösségek tagjai hasonlóan gondolkodnak arról, mire van szükség társadalmi egyenlőséget tükröző kapcsolatok kialakításához – bár nem szabad alábecsülnünk a csoporton belüli kulturális dinamika szerepét. De mi van akkor, ha az egyik fél nem afrikai vagy karibi? A helyreállítással kapcsolatos nézetkülönbségek miatt kisebb-e a helyreállító igazságszolgáltatás sikeres alkalmazásának valószínűsége?

A helyreállító igazságszolgáltatás alkalmazásának következő problémája a gyűlölet-bűncselekmények kapcsán, hogy meglehetősen valószínűtlen az, hogy a folyamat az elkövetőben morális reflexiót generál, aminek eredményeként az valóban megváltoztatja a nézeteit. „Az áldozattal való találkozó a mediáció során elvileg lehetőséget kínál az elkövetőnek arra, hogy szembesüljön tette emberi következményeivel, ennek nyomán tettét megbánja, és megváltoztassa nézeteit” (Delgado 2000: 765). Ám egyes vélemények szerint elég valószínűtlen, hogy az elkövető lelkiismereti válságba kerüljön pusztán azért, mert találkozik azzal a személlyel, aki ellen gyűlölet-bűncselekményt követett el. A gyűlölet-bűncselekmények túlnyomó többségét előre megfontolt

szándékkal követik el, amely mögött az elkövető egy-egy embercsoport ellen régóta érzett ellenszenve áll. Nem valószínű, hogy egy negyvenöt perces találkozó tartós hatást érhet el az elkövetőben, miután az visszakerül saját környezetébe. Delgado szerint ez a példa jól mutatja, hogy a resztoratív igazságszolgáltatás alkalmas lehet arra, hogy jobb emberré tegye az elkövetőt, de nem képes hosszan tartó hatást kifejteni rá és morális reflexiót kiváltani benne.

Más vélemények szerint a helyreállító igazságszolgáltatás kevésbé képes a közérdek figyelembevételére és képviselésére, mint a büntetőjog. „A mediáció csak minimális figyelmet szentel az elkövető megbüntetéséhez fűződő közérdeknek” [Delgado 2000: 770]. A nyilvános tárgyalás például lehetőséget kínál a társadalom számára arra, hogy legmélyebben gyökerező értékeit összehangolja. Egy ilyen nyilvános esemény elmaradása komoly veszélyeket rejt magában. Egy tárgyalás során, amelyben a vádlott egy gyűlölet-bűncselekmény elkövetője, a tágabb értelemben vett közösség lehetőséget kap arra, hogy kifejezze érzéseit a médiának vagy a közösség más tagjainak. Ha azonban a folyamat zárt ajtók mögött zajlik, és az elkövető, az áldozat és a mediátor titoktartási nyilatkozatot írnak alá, minimális az esélye annak, hogy az eljárás jelentős hatást gyakorol a közösségre. A mediáció a nyilvános felháborodásnak sem ad teret oly mértékben, mint a nyilvános tárgyalás. A tágabb értelemben vett közösség egész egyszerűen nem értesül a gyűlölet-bűncselekményről. Ez a paradoxon nagyobb valószínűséggel érvényesül nagyvárosokban (például Londonban), mint kisebb településeken.

A hagyományos büntető igazságszolgáltatási eljárások uniformitásra törekcszenek egy olyan rendszer alkalmazásával, amely kategóriákba sorolja a bűncselekményeket, és az ítékezésre vonatkozó iránymutatások révén igyekszik gondoskodni arról, hogy a hasonló bűnöket hasonlóan kezelje a rendszer. A formális ítélőhatal hiánya olyan problémákat vet fel, amelyekre a resztoratív igazságszolgáltatás területén tevékenykedő szakembereknek megoldást kell találniuk. Jelen pillanatban azonban nem áll módunkban értékelni a helyreállító igazságszolgáltatás alkalmazásának eredményességét és vonatkozásait, mivel a gyűlölet-bűncselekmények kapcsán még nem került sor e gyakorlatok szisztematikus alkalmazására.

A hagyományos büntető igazságszolgáltatási rendszer hiányosságai jelentik a helyreállító igazságszolgáltatás elvi erősségeit. A helyreállító igazságszolgáltatás támogatói szerint az új paradigma faji, nemi és vallási hovatartozástól függetlenül egyensúlyt teremthet az áldozatok és az elkövetők igényei és jogai között. A resztoratív gyakorlatok pártfogói alapvetően úgy vélik, hogy a paradigma alkalmazása pozitív eredményeket hozhat a gyűlölet-bűncselekmények terén. Az elmélet és a gyakorlat közötti szakadék megértéséhez jelen tanulmány a továbbiakban olyan különböző országokból és kultúrákból származó konkrét eseteket vizsgál meg, amelyekben sikerrel alkalmazták a helyreállító igazságszolgáltatást gyűlölet-bűncselekmények kapcsán.

3.11.5. Kapcsolatok helyreállítása a resztoratív igazságszolgáltatás alkalmazásával: sikertörténetek

3.11.5.1. Izrael – különböző etnikumhoz tartozó közösségek közötti kapcsolat⁵²

Izraelben és a megszállt területeken jelentős a zsidó és az arab közösségek egymás iránti bizalmatlansága és ellenszenve. A szóban forgó ügyben két arab fiatalember rablótámadást követett el egy zsidó személy ellen. A zsidó áldozat gyűlölet-bűncselekményként és terrorcselekményként élte meg a támadást.

A fiatal elkövetők, Mohammed és Sami kihallgatásuk után 15 napot töltöttek egy fiatakorúak fogvatartására szolgáló intézetben. Ezután hazatérhettek, de részleges háziőrizetben voltak, csak iskolába járhattak. A hatóság vádat emelt ellenük rablás kísérleté és büntett elkövetésére való szövetkezés miatt. Mohammed apja szívinfarktust kapott, amikor értesült arról, hogy mit tett a fia. Sami apja nagyon szégyellte magát fia cselekedete miatt, amely megítélése szerint foltot ejtett a család becsületén. Az incidens óta az áldozat, Sarah, került az arab falvakat. Állását otthagytá, és más olyan tevékenységeiről is lemondott, amelyek során arab közösségekkel kellett volna érintkeznie; az átélt trauma miatt arab barátaiával való kapcsolata is megromlott.

Bár a fiatal elkövetők és családjuk szerették volna valamilyen módon jóvátenni a bűnüket, az áldozat mereven elzárkózott mindenfajta kapcsolatfelvételtől. Az elkövetők már röviddel az incidens után megpróbálták elérni, hogy bocsánatkérő üzenetüket [*sulha*]⁵³ eljuttassák neki, ahogy az az arab kultúrában

szokás. Mivel nem jártak sikerrel, az elkövetők pártfogó felügyelője a Kiskorúak Számára Nyújtott Pártfogói Szolgáltatások Hatóságának Helyreállító Igazságszolgáltatási Egységéhez fordult, hogy mediációt javasoljon a felek között. Sarah kezdetben minden próbálkozást elutasított, de a resztoratív igazságszolgáltatási szakemberekkel folytatott részletes beszélgetés után végül úgy döntött, hogy belemegy egy, a családok részvételével zajló találkozóba. Az eseményen jelen voltak Sarah, a férje, a 11 fia, a testvére és a szociális segítője; Mohammed és a szülei; Sami, az apja és a testvére; valamint a pártfogó felügyelő és a mediátor. A légkör kezdetben tele volt feszültséggel és gyanakvással. Sarah elmesélte, hogyan élte meg az incidenst. A fiúk és szülei figyelmesen hallgatták. Ezután ők beszéltek az esetről, és vállalták tettükért a felelősséget. Mohammed és Sami elmondták, hogy nem akarták fizikailag bántalmazni Sarah-t. Sajnálataukat fejezték ki a történetek miatt, és elismerték, hogy nem számoltak tettük következményeivel. Sarah szavai azonban rádöbentették őket arra, hogy milyen súlyos dolgot követtek el.

A jelen lévő felek nyíltan beszéltek arról, hogyan hatott az incidens a szüleikkel, valamint zsidó és arab iskolatársaikkal és szomszédaikkal ápoltt kapcsolataikra. A folyamat során Sarah és családjá megértést és együttérzést tanúsított a fiúk és családjuk felé, sőt jelezték, hogy szívesen segítenének nekik abban, hogy életük jobb irányba forduljon. Sarah számára az incidens felidézése lehetővé tette, hogy felszínre hozza és kifejezze érzéseit, haragját és félelmét, ami a gyógyulási folyamat fontos része. A mediációs folyamat kielégítette érzelmi és fizikai biztonság iránti szükségleteit anélkül, hogy ítélezett volna vagy bűntudata támadt volna. A fiúk és családjuk azon igényeit szintén kielégítette a találkozó, hogy egy társadalmi és kulturális igazságtalanságoktól mentes közösségben élhessenek, a fiúkat ne bélyegezze meg bűnözőként a rendszer, és újra befogadja őket a közösség.

A találkozó végén a felek aláírtak egy megállapodást, amelyet később elfogadott a fiatakorúak bírósága mint az ítéletet kiváltó dokumentumot. A három és fél órás találkozó végén valamennyi fél elégedettségét és megkönnyebbülését fejezte ki a folyamattal kapcsolatban, amely lehetővé tette számukra a konfliktus, a sérelmek, valamint az őket nyugtalanító gondolatok feldolgozását. A helyreállító célú párbeszéd olyan eszköz, amely alkalmas lehet a térségben élő különböző kultúrák egymás iránti elfogadásának és megértésének elmélyítésére.

3.11.5.2. London, Anglia – Southwark Mediációs Központ

A londoni Southwark Mediációs Központ *gyűlölet-bűncselekmény projektje* egy közösségi alapú resztoratív igazságszolgáltatási program, amely több hivatal és szervezet együttműködésén keresztül próbál küzdeni a közösségben egyre nagyobb problémát jelentő gyűlölet-bűncselekmény jelensége ellen. A projekt lehetőséget kínál a közösség tagjainak arra, hogy az oktatási intézményekkel, a rendőrséggel, valamint a helyi és nemzeti intézményekkel együttműködve foglalkozzanak az antiszociális viselkedés megnyilvánulásaival és a bűncselekményekkel. A program végrehajtó hatóságok bevonásával konfliktuskezelő szolgáltatást is nyújt. A szolgáltatás a közösség

⁵² Ld.: Umbreit és Ritter (2006).

⁵³ Izraelben és más közel-keleti országokban is a hivatalos igazságszolgáltatás rendszere mellett léteznek a resztoratív igazságszolgáltatás hagyományos, informális folyamatai is. Ezek közül legismertebb a sulha (békéltetés). Ma már ritkábban alkalmazzák, mint Izrael állam 58 ével ezelőtti alapítása előtt, de még mindig jelen van az arab, drúz és beduin kisebbségek életében. A sulha kisebb nézeteltérések esetén éppúgy használatos, mint súlyos bűncselekmények, például gyilkosság vagy súlyos testi sértés esetén. Súlyos esetekben a sulha a vérbosszú megelőzésére szolgál. Ld.: www.realjustice.org/library/beth06_goldstein.html.

minden tagja számára elérhető, célja pedig a konfliktusok rendezése, az agresszív cselekedetek előfordulásának csökkentése és az életminőség javítása, valamint a biztonságérzet fokozása a bűncselekmények számának és az incidensektől való félelemnek a csökkentése révén. Lehetővé teszi az antiszociális magatartást tanúsítók és a bűnelkövetők számára, hogy vállalják a felelősséget tettükért annak érdekében, hogy az áldozatok is úgy érezzék, hogy a konfliktus konstruktív módon kezelik.

Az eseteket vagy valamely hatóság/hivatal (például rendőrség, szociális lakásokat bérbeadó civil szervezet, etc.) utalja a mediátor hatáskörébe, vagy közvetlenül kerülnek hozzá. A projektet eredetileg a *Home Office* finanszírozta, később az önkormányzatok és független szervezetek biztosították az anyagi feltételeket. Ám a támogatási program hamarosan véget ér, így a projekt komoly várhatóan komoly nehézségekkel néz szembe.

A Goldsmith University 2003-ban értékelte a projektet, és arra jutott, hogy az ismétlődő áldozattá válás arányát egynegyedről egytizenkettőre csökkentette. A projekt a *Runnymede Trust* 2004-es *Preventing Racist Violence* című kézikönyvébe is bekerült mint legjobb gyakorlat, és bekerült a Miniszterelnök-helyettes Hivatalának gyűlölet-bűncselekményekkel kapcsolatos kézikönyvébe is.

Idézet egy szülőtől, aki faji alapú zaklatás áldozata volt, és részt vett a projektben: „Senki sem tud foglalkozni a problémával addig, amíg az felszínre nem kerül. Most beszélnek a gyerekek. A gyermekeim most kimehetnek az utcára és játszhatnak anélkül, hogy bárki is zaklatná őket. A fiatalok már nem szidalmakat kiáltanak oda, hanem köszönnek. A mediátorok folyamatos visszajelzése a telefonbeszélgetések révén nagy segítséget jelentett...” (Sothwark Mediation Centre 2006)

3.11.5.3. Oregon, USA – a szeptember 11-ei eseményeket követő gyűlölet-bűncselekmények⁵⁴

Az esettanulmány egy olyan incidenst ismertet, amelyben egy személy kétszer is felhívta a Eugene városában lévő Iszlám Kulturális Központot, és halálosan megfenyegette a muszlim közösséget a szeptember 11-i terrortámadások miatt.

A rendőrség lenyomozta a hívásokat, és letartóztatta a telefonálót. Adi úr, a férfi, aki az Iszlám Kulturális Központban az első hívást fogadta, aggódott saját és családja biztonsága miatt, ezért rendőri védelmet kért és kapott. A kiküldött rendőr ellátta a család védelmét, ő bontotta fel leveleiket, és rendszeresen ellenőrizte autójukat. A támadások után Adi úr felesége felhagyott tradicionális fejkendője viselésével, lányát pedig zaklatta egy fiatal, aki szerint minden muzulmánnt le kellene lőni.

A rendőrséggel folytatott egyeztetés után a támadó szeretett volna elnézést kérni a családtól tettéért, és jóvátenni hibáját. Az ügyész, aki korábban már dolgozott az elkövető lakóhelyén működő *Community Accountability Board*⁵⁵ testülettel, javaslatot tett a mediációra. Először három mediátor találkozott az elkövetővel. Az elkövető elismerte, hogy nagyon feldühítették az ikertornyokat ért támadások után készített felvételek, ezért felhívta a muszlim vezetőt, hogy megfélemlítse. Ám

elmondta, hogy a hívás után megbánta tettét, és szeretne volna meg nem történné tenni. Egy héttel később a mediátorok találkoztak az Adi családdal, akik jelezték, hogy szívesen találkoznak azzal a személlyel, aki felzaklatta életüket. Azon túl, hogy szerették volna megtudni, miért követte el tettét a férfi, jelezték aggályukat az egész muszlim közösségnek okozott fájdalom miatt.

Nem sokkal később az Adi család találkozott az elkövetővel. A család szeretne volna, ha a párbeszédre nyilvánosan kerül sor, hogy az nevelő és gyógyító hatással legyen az egész közösségre. A mediátorokon kívül további 20 személy volt jelen a beszélgetésen, akik a közösséget és az igazságszolgáltatást képviselték. A körülbelül két és fél órás találkozó során az elkövető elnézést kért a családtól, megpróbálta kifejezni érzéseit és feltárta dühének okait. Az Adi család megkérdezte az elkövetőt, miért döntött úgy, hogy megfenyegeti őket, és jelezték, hogy a halálos fenyegetés nagyon komoly dolog a közel-keleti kultúrában. A találkozó során a családfőnek feltűnt, hogy az elkövető következetesen kerül vele a szemkontaktust. A közösséget képviselő résztvevők kifejezték az Adi család iránti szimpátiájukat, és kifejezésre juttatták, hogy szeretnék, ha az elkövetőt felelősségre vonnák tettéért, de szívesen támogatják a változásra való törekvéseit. A feszültség a találkozó végén sem csökkent. Bár az Adi család nem érezte úgy, hogy az elkövető valóban megbánta volna bűnét, beleegyeztek egy második találkozó megszervezésébe. A családfő hitt abban, hogy egy újabb beszélgetés jótékony hatással lehet.

Az egyik mediátor megtudta, hogy az elkövetőt nyomasztotta a kerületi ügyész jelenléte, és a helyzetet kényszernek élte meg, amelyben úgy érezte, hogy elvárt reakciókat kell produkálnia. Az elkövető azt is elmondta, hogy nagyon bántotta a közösség egyik tagjának megjegyzése, amely szerint ő nem alkalmas a gyereknevelésre. Senki nem tudott ugyanis arról, hogy a férfi korábban elveszítette csecsemő gyermekét. Gyászát nem tudta feldolgozni, és visszatérő depressziótól szenvedett. A mediátor arra bízta, hogy mondja el történetét a következő találkozón.

A második találkozó elején az Adi család tagjai tettek fel kérdéseket. A férfi egyértelműen biztosította őket arról, hogy többé nem követ el hasonló tettet. A közösséget képviselő résztvevők részletesen beszámoltak arról, hogy milyen hatással volt az incidens a tágabb közösségre. Az elkövető beszélt a jelenlévőknek arról, hogy milyen eredményeket ért el időközben a tanácsadója segítségével, és beszélt új állásáról is. Majd nyíltan beszélt fia elvesztéséről. Szomorú történetével egyfajta lelki kapcsolatot teremtett az áldozatokkal, és ezáltal sokkal emberibbé, hitelesebbé vált. Néhány további kérdés után Adi úr jelezte, hogy elégedett a fejleményekkel, és családja kész a továbblépésre. A család kérésére az elkövető beleegyezett abba, hogy nyilvánosan bocsánatot kérjen a családtól. A családfő biztosította arról, hogy ha emiatt veszélybe kerülne az állása, szót emel érdekében a munkaadójánál. A család másik kérése az volt, hogy az elkövető vegyen részt egy az iszlám kultúrát bemutató kurzuson. Arra is megkérték az elkövetőt, hogy működjön együtt az ügy iránt érdeklődő médiával, továbbra is járjon el tanácsadójához, és beszéljen tapasztalatairól

⁵⁴ Ld.: Southwark Mediation Centre (2006).

⁵⁵ A helyi közösség képviselőiből álló testület, amely meghatározott típusú bűncselekményeket esetén az első büntényes elkövetők számára a büntetőeljárás alternatívájaként igénybe vehető program keretében megállapítja az elkövetővel szemben alkalmazandó közösségi szankciót. (Szerk.)

egy fiatalokorúak büntetés-végrehajtási intézetében. A találkozó végén a családfő átnyúlt az asztal fölött, és megrázta a férfi kezét.

Az elkövető az Adi családnak és a muszlim közösségnek címzett bocsánatkérő levele a *Register-Guard* november 18-ai számának szerkesztői rovatában jelent meg. Emellett az Adi család történetét a címlapon hozta az újság. Az iszlámról szóló első néhány előadás után az elkövető úgy döntött, hogy további előadásokra is ellátogat. Ebben az esetben a helyreállító igazságszolgáltatás emberi kapcsolatot teremtett az áldozat és az elkövető között. Ha a férfit hagyományos eljárás során elítélték volna, nem valószínű, hogy valaha is fény derült volna a bűncselekmény hátterére. A közösség, az elkövető és az áldozat egyaránt elégedett volt a folyamattal.

3.11.5.4. Slough, Anglia – Aik Saath

Slough-ban az 1990-es évek közepén kiéleződött a feszültség a szikh és a muszlim közösség között, ezért a helyi tanács úgy döntött, hogy elindít egy projektet, amelynek keretében mediátorok/béklétetők bevonásával kívánták rendezni a kialakult konfliktusokat. Így indult el az *Aik Saath*, egy program, amely a kortársak egymásra gyakorolt hatását kihasználva nyújt konfliktusrendező tréningeket fiataloknak. A projekt célja a faji csoportok közötti harmónia megteremtése, valamint a különböző kultúrák képviselői fiatalok egymás iránti elfogadásának ösztönzése és elmélyítése.

A fiatalokat iskolák, klubok és más szervezetek irányítják a programhoz, köztük olyan klubok is, amelyekben a konfliktus konkrét problémát jelent. A programban való részvételtől néha maguk a fiatalok döntenek, akik az *Aik Saath* reklámfilmjéből és szóróanyagaiból értesülnek a projektről. A program reklámfilmje is helyben készült, ezért a fiatalok könnyen azonosulnak az ismerős helyszínekkel, és a bemutatott konfliktusban érintett karakterekkel.

A program hatása nem annyira számszerűen, mint inkább a szubjektív beszámolók alapján értékelhető. Nyilvánvaló, hogy sok fiatal számára már néhány, a szervezettel eltöltött hét elég volt ahhoz, hogy gondolkodásuk megváltozzon. Az eredmények utánkövetése kérdőívekkel történik, amelyekben a fiatalok beszámolnak arról, hogy milyen hatással vannak rájuk a találkozók. A *Big Lottery Fund* által finanszírozott projekt jelenleg egyébként komoly kapacitás- és pénzühiánnyal küzd.

3.11.5.5. Southwark, Anglia – Rendőrség, Együttműködők és Község Együtt Southwarkban (PPACTS)

A PPACTS Célzott Rendészeti Kezdeményezésként jött létre azzal a céllal, hogy feltárja az innovatív rendészeti tevékenység lehetőségeit. A projekt egy több hivatal és szervezet együttműködésével működő együttműködési program, amelyben egyes szervezetek önkéntes alapon, míg mások hivatalból vesznek részt, célja pedig a rasszista és homofób bűncselekmények és incidensek számának csökkentése Southwark egy konkrét kerületében, amelyet a rendőrség fokozottan kockázatos területként jelölt meg. A projektben részt vesz a helyi rendőrség, az áldozatsegítő központ, egy fiatalokat támogató helyi kezdeményezés, és számos, civil szervezetek által működtetett helyi mediációs szolgálat.

A projekt egy problémamegoldó és partnerségi modell alkalmazásával kíván küzdeni a rasszizmus és a homofóbia problémájával a térségben. A modell lényege szoros kapcsolatok kiépítése a különböző szervezetek és hivatalok, valamint a térségben élő BAME-közösségek között. A problémamegoldó megközelítés jegyében minden partnert megkértek arra, hogy gondolja végig, mit tehetne a három fő célterületen, vagyis az áldozatok segítése, az elkövetők kezelése és a helyi közösségre gyakorolt hatás érdekében.

Ez a megközelítés lehetővé tette, hogy a különböző résztvevő szervezetek megosszák egymással információikat, az incidenseket pedig tágabb összefüggésben vizsgálják. A projekt során például kiderült, hogy fiatalok, akikre a rasszista incidensek miatt felfigyeltek, már ismertek voltak a rendőrség számára más, nem rasszista indíttatású bűncselekmények és antiszociális viselkedés kapcsán. Az ilyen jellegű információknak alapvető jelentősége volt az elkövetőkkel végzett munka során. Emellett a rasszista incidensek áldozatainak és családjuknak nyújtott nyílt támogatás elrettentően hatott az elkövetőkre és a potenciális támadókra.

A projektet követően a rendőrség a rasszista incidensek számának jelentős csökkenéséről számolt be a térségben. Bár ezeket az adatokat mindig óvatosan kell kezelni, a partnerségi modell keretében megvalósított információcsera alapján szintén arra következtethetünk, hogy az incidensek száma érzékelhetően csökkent. A projekt „*Demonstration Status*” minősítést kapott a *Home Office*-tól, ami azt jelzi, hogy a kezdeményezés példaértékű és más térségekben is ajánlott annak alkalmazása.

3.11.6. Konklúzió és javaslatok

Gene Griessman a következőképpen nyilatkozott: „A sokféleség a dolgok természetes rendje, [...] épp olyan természetes, mint a tavaszi virágok vagy az őszi falevelek millió formája és árnyalata. Hiszek abban, hogy a sokarcúság új megoldásokat teremt egy örökké változó környezetben, viszont az egyformaság nem pusztán érdektelen, hanem korlátozó. [Mert] a sokféleség tagadása az élet tagadása [...] annak minden gazdagságával és számtalan lehetőségével együtt”. Griesmann így fejezte ki azt, hogy ő maga is egy olyan világ része, amelyben „a sokféleség természetes dolog, ahogy az ezzel járó felelősség is [...] abban, hogy elfogadónak kell lennünk. Élni és élni hagyni. Megérteni, hogy azoknak, akik senkinek nem ártanak, nem szabadhat félelemben, megalázottságban, bántalmazás közepette élniük [...] még akkor sem, ha mások. [De] keresni a jót a másokban, [és] felülemelkedni az előítéleteken és a gyűlöleten” (Umbreit és Coates 2000).

A faji csoportok közötti gyűlölet halálos vírus, amely – ha nem kezelik megfelelően – az ellenségeskedő faji csoportoknak otthont adó közösség pusztulásához vezethet. Joggal lehet valaki szkeptikus azzal kapcsolatban, hogy mennyire lehetnek hatásosak a resztoratív gyakorlatok a gyűlölet-bűncselekményekkel kapcsolatban, különösen annak ismeretében, hogy a hagyományos büntető igazságszolgáltatás olyan elemeit nélkülözi, mint a nyilvánosság, az arányosság vagy a megérdemelt büntetés elve. Jelen tanulmány igyekezett objektíven felvonultatni a resztoratív igazságszolgáltatás alkalmazásának előnyeit és hátrányait a gyűlölet-bűncselekményekkel kapcsolatban. A világ különböző részeiről származó esettanulmányokon keresztül igyekeztem kontextusba helyezni a helyreállító igazságszolgáltatást, és következtetéseket levonni az elemzés és kutatás további lehetséges irányjaival kapcsolatban. Mindezek tükrében az alábbiakban fogalmazom meg javaslataimat.

1. javaslat – az állam számára

A különböző szervezetek által kezdeményezett, a rasszista indíttatású erőszak megelőzését célzó (hivatalos és nem hivatalos) programok maguk is rendkívül sokfélék és változatosak. Iránymutatásra van szükség ahhoz, hogy ezek a szervezetek hatékonyan, a szervezetközi együttműködés elvét megvalósítva végezhesék munkájukat. Az állami, civil és önkéntes szervezetek hatékony együttműködésére jelen tanulmány több példát is felvonultat.

2. javaslat – a kutatók számára

A gyűlölet-bűncselekményt a bűncselekmények olyan speciális fajtájaként célszerű kezelni, amelynek nincs konkrét definíciója, hátterében számos pszichológiai, szociológiai és biológiai tényező áll, és olyan alapvető kérdéseket érint, mint emberi mivoltunk, valamint a közösség és az együttélés. Javítani kell a

gyűlölet-bűncselekmények dokumentálásának minőségét, és további kutatásokra van szükség a potenciális elkövetőkkel kapcsolatban. Célszerű lenne például megvizsgálni a BAME-közösségek közötti faji alapú erőszak hátterét, vagy a különböző közösségekbe érkező bevándorlók és menekültek elleni ellenséges érzések kérdéskörét. Szintén célszerű lenne feltérképezni azt, hogy milyen lehetőségeket tartogat egy a rasszista támadások potenciális elkövetőit osztályozó tipológia kidolgozása, illetve hogy egy ilyen tipológia hatékonyan alkalmazható lenne-e a rasszista erőszak megelőzésében.

3. javaslat – a politikai döntéshozók számára

A potenciális elkövetők említett tipológiáját nem szabad a hagyományos igazságszolgáltatás büntetéselvű szemléletének keretében alkalmazni. Ahol a módszer alkalmazható (például ha valamennyi érintett fél beleegyezik), a potenciális elkövetőket és a tágabb közösséget resztoratív programokba kell bevonni, amelyek keretében jobban megérthetik, hogy a rasszista erőszaknak milyen hosszantartó és mélyreható következményei vannak az áldozatok és a közösség életében. A jelen tanulmányban bemutatott esettanulmányok jól illusztrálják, hogy az áldozatok és az elkövetők közötti személyes mediációval tényleges gyógyulás, javulás és helyreállítás érhető el.

4. javaslat – a jogalkotó számára

A bűncselekmények számának csökkenését célzó, akár büntető, akár megelőző szemléletű jogszabályokat és politikákat értékelni kell abból a szempontból, hogy mennyire hatékonyan járulnak hozzá a rasszista indíttatású incidensek számának csökkentéséhez, illetve azok megelőzéséhez. A resztoratív gyakorlatokat anélkül veti el a hagyományos igazságszolgáltatás, hogy egyáltalán kipróbálta volna azokat. A resztoratív szolgáltatásokat nyújtó civil szervezetek kiválóan használhatók információforrásként. A rasszista gondolkodás megváltoztatását célzó szervezetek munkájának értékelése során mindenképpen figyelembe kell venni az informális, szubjektív értékeléseket is.

5. javaslat – a finanszírozók számára

Bár a kormányzati „napirendeknek” kell meghatározniuk a költségvetési forrásokkal való rendlkezés alapvető preferenciáit, a finanszírozó szervezeteknek támogatniuk kell e napirendek kreatív végrehajtását úgy, hogy az összhangban legyen a helyi közösségbe ágyazott megvalósító szervezetek igényeivel, szakértelmével és sikeres gyakorlataival. A resztoratív igazságszolgáltatási mozgalom ilyen innovatív megközelítést képvisel. A finanszírozó szervezetek vezető szerepet játszhatnak olyan programok kialakításában, amelyek célzottan támogatják a gyűlölet-bűncselekmények potenciális elkövetőivel és áldozataival végzett kreatív és innovatív munkát. Végül pedig a tényleges hatás szempontjából fontos, hogy a társadalmi gondolkodás megváltoztatását célzó programok hosszú távú finanszírozást élvezzenek. A resztoratív igazságszolgáltatás paradigmája nem ígér gyors megoldást. Hosszú távú folyamatról van szó, amely fokozatosan vezet gyógyuláshoz és helyreállításhoz. A megközelítés elismerést és támogatást érdemel. Ezért fontos, hogy a sikeres projektek finanszírozása ne csak rövid távon legyen biztosított.

6. javaslat – a resztoratív mozgalom számára

A resztoratív paradigma gyakorlati alkalmazói és elméleti szakemberei gyakran teszik fel a kérdést: „miért van az, hogy a büntető igazságszolgáltatási szakemberek nem engedik előrehaladni a helyreállító igazságszolgáltatási mozgalmat?” Az azonban ritkán merül fel, hogy magával a mozgalommal is lehet probléma. Mint azt a jelen tanulmány is tárgyalja, az egyre nagyobb terjedelmű elméleti okfejtések mellett felmerültek olyan félelmek, hogy a resztoratív igazságszolgáltatás elmélete és gyakorlata nem egyenletes ütemben fejlődik. Ami ennél is fontosabb, úgy tűnik, nem tulajdonítanak jelentőséget a paradigmát a gyakorlatban alkalmazó szakemberek jelzésének, akik egyre nagyobb szakadékot érzékelnek a helyreállító igazságszolgáltatás elméleti elfogadása és gyakorlati megvalósítása között. Miközben az elméleti szakemberek buzgón érvelnek amellett, hogy a resztoratív igazságszolgáltatás egy olyan új paradigmát kínál, amely kiválthatja vagy kiegészítheti a hagyományos büntető igazságszolgáltatási rendszert, a gyakorlati alkalmazóknak azért kell küzdeniük, hogy a dokumentált sikerek ellenére életben tartsák programjaikat. A két területnek ki kell egészítenie egymást, és rendszeresen meg kell osztaniuk egymással információikat.

7. javaslat – a politikusok számára

Határozott politikai elkötelezettségre van szükség ahhoz, hogy az irányelvek hatékonyan szolgálják a megelőzést, és olyan hosszú távú megoldásokat tegyenek lehetővé, amelyekkel biztosítható az áldozatok és a közösség gyógyulása, valamint az elkövetők fejlesztése. Felelősségre kell vonni azokat a politikusokat, akik nyilatkozataikkal és viselkedésükkel a rasszista gondolkodást erősítik a közösségben.

Források

- Bird, S. (2007) Racist who opened fire on the Tube jailed for 15 years. *The Times* 24 (February): 31.
- Carr-Hill, R. (2006) The Uses and Abuses of Statistics. *Criminal Justice Matters* 62: 16–17.
- Cathcart, B. (1999) *The case of Stephen Lawrence*. London: Viking
- Coates, R., M. Umbreit és B. Vos (2006) Responding to Hate Crimes through Restorative Justice Dialogue. *Contemporary Justice Review*, 9. évf., 1. szám (március): 7–21.
- Delgado, R. (2000) Goodbye to Hammurabi: Analyzing the Atavistic Appeal of Restorative Justice. *Stanford Law Review*, 52. évf., 4. szám: 751–775.
- Gavrielides, T. (2008) Restorative justice: the perplexing concept. Conceptual fault lines and power battles within the restorative justice movement. *Criminology and Criminal Justice Journal*, 8. évf., 2. szám: 165 –183.
- Gavrielides, T. (2007) *Restorative Justice Theory and Practice: Addressing the Discrepancy*. Helsinki: HEUNI
- Gavrielides, T. (2005) Some Meta-theoretical Questions for Restorative Justice. *Ratio Juris*, vol. 18, no. 1: 84–106.
- Gavrielides, T. (2003) Restorative Justice: Are we there yet? *Criminal Law Forum*, 14. évf., 4. szám: 385–419.
- Green, D. G. és J. D. Grieve (2000) *Institutional racism and the police: fact or fiction?* London: Institute for the Study of Civil Society
- Green, D. P. (1997) *Cause of hate: Economics versus demographics*. Paper presented at a congressional briefing co-sponsored by the American Psychological Association and the Society for the Psychological Study of Social Issues. Washington (DC)
- Hamm, M. (1994) *Hate Crime: International Perspectives on Causes and Control*. Cincinnati (OH): Anderson
- Higginbottom, G. M. A. és L. Serrant-Green (2005) Developing Culturally Sensitive Skills in Health and Social Care with a focus on conducting research with African Caribbean Communities in England. *The Qualitative Report*, 10. évf., 4. szám: 662–686.
- International Centre for the Prevention of Crime (ICPC) (2002) *Preventing Hate Crimes: International Strategies and Practice*. Montreal (QC): ICPC
- Isal, S. (2005) *Preventing Racist Violence*. London: Runnymede Trust
- Kelly, R. (1998) Hate Crime: *The Global Politics of Polarization*. Carbondale (IL): Southern Illinois University Press
- Kushnick, L. (1998) *Race, Class, and Struggle*. London: River Oram Press
- Macpherson, W. Sir (1999) *The Stephen Lawrence Inquiry*. London: Home Office
- Marlow, A. and B. Loveday (2000) *After MacPherson: policing after the Stephen Lawrence inquiry*. Lyme Regis: Russell House

- Ohri, S. (1988) The politics of racism, statistics and equal opportunity: towards a black perspective. In: B. Ashok, C. Roy és S. Ohri (eds.) *Britain's Black Population*. UK: Gower: 2.123–135. fej.
- Sibbit, R. (1997) *The Perpetrators of racial Harassment and Violence*. Research Study 176. London: Home Office
- Smith, D. (1995) *Criminology for Social Work*. Basingstoke: Macmillan
- Southwark Mediation Centre (2006) *The Hate Crime Project*. London: Southwark
- Tiemessen, A. E. (2004) After Arusha: Gacaca Justice in Post-Genocide Rwanda. *Africa Studies Quarterly*, 8 évf., 1. szám: 57–76.
- Umbreit, M. and R. Ritter (2006) Arab Offenders Meet Jewish Victim: Restorative Family Dialogue in Israel. *Conflict Resolution Quarterly*, 24. évf., 1. szám: 99–109.
- Umbreit, M. (2001) *The Handbook of Victim Offender Mediation*. San Francisco (CA): Jossey-Bass
- Umbreit, M. and R. B. Coates (2000) *Multicultural Implications of Restorative Justice: Potential pitfalls and dangers*. Washington (DC): US Department of Justice, Office for Victims of Crime
- Victim Support (2006) *Crime and Prejudice: the support needs of victims of hate crime*. London: Victim Support

Prof. Dr. Arthur Hartmann
Brémai Alkalmazott Közigazgatási Tudományok Egyeteme (Németország)
Kapcsolat +++ Arthur.Hartmann@web.de

3.12.

Az áldozat–elkövető mediáció gyakorlata Németországban

3.12.1. A jogi szabályozás szerepe a helyreállító igazságszolgáltatás gyakorlatában

A német helyreállító igazságszolgáltatási gyakorlatban a német *büntető törvénykönyv* (*Strafgesetzbuch*, a továbbiakban StGB) 46a. §-ának csak másodlagos jelentősége van (a helyreállító igazságszolgáltatás németországi jogi szabályozásával kapcsolatban ld.: 3.3. cím). Az StGB 46a. §-a meghatározza az áldozat–elkövető mediáció jogi fogalmát, így azt önálló jogintézményként ismeri el. A helyreállító igazságszolgáltatási programok alkalmazására azonban általában nem az StGB 46a. § alapján kerül sor, hanem ügyészi javaslatra, a vádemelés előtt és diverziós eszközként a német *büntetőeljárási törvény* (*Strafprozeßordnung*, a továbbiakban StPO) 153a. §-a és a *fiatalkorúak büntetőbíráóságáról szóló törvény* (*Jugendgerichtsgesetz*, a továbbiakban JGG) 45. §-a alkalmazásával.

3.12.2. Az áldozat–elkövető mediáció (TOA) gyakorlata

A helyreállító igazságszolgáltatás mai német gyakorlata eredetileg több kísérleti programból indult, és 1986-tól máig lépésről lépésre alakult ki. Ezek a korai kísérletek vezették be a „*Täter–Opfer-Ausgleich*” fogalmát, amely a „*victim–offender mediation*” tükörfordítása. A mai napig a „*Täter–Opfer-Ausgleich*” kifejezés az általános szóhasználat szerint többnyire az áldozat–elkövető mediációra utal, vagyis, ellentétben az StGB 46a. §-ában később meghatározott áldozat–elkövető mediáció jogi fogalmával, a köznapi „*Täter–Opfer-Ausgleich*” fogalom arra az eljárásra utal, amikor egy mediátor segítségével az elkövető és az áldozat közös kísérletet tesz az egyezségkötésre.

Az StGB 46a. §-ában foglalt eredménycentrikus jogi fogalom előnye, hogy széles körben lehetővé teszi a helyreállító igazságszolgáltatás újabb és újabb módszereinek gyakorlati alkalmazását, így ezek eszközként elérhetővé válnak a büntető igazságszolgáltatás rendszere számára. A jogi fogalom azonban azt a problémát veti fel, hogy a meghatározás jogszabályba ültetése előtt már meglévő konkrétabb jelentéstartalom elveszett. Ennek gyakorlati következményei egy megtörtént erőszakos közöszlés esetén keresztül jól érzékelthetők (ld. a kiemelt szöveget).

Az ügyben a terhelt mindaddig tagadta a felelősségét, amíg be nem látta, hogy túl sok bizonyíték szól ellene. Az új helyzetre tekintettel az egyik tárgyaláson bocsánatot kért és fájdalomdíjat ajánlott az általa okozott szenvedés jóvátételére. Ezt a bíróság elfogadta békülési kísérletként, vagyis jogi értelemben „Täter–Opfer-Ausgleich”-nak tekintette. Az ügyész fellebbezett, a Legfelsőbb Bíróság pedig megállapította, hogy az elkövető ajánlata nem tekinthető békülésnek, hiszen az elkövetőnek egyértelművé kell tennie, hogy felelősséget vállal a tettéért, és őszinte, valamint komoly ajánlatot kell tennie az anyagi és erkölcsi jóvátételt illetően.

Az erőszakos közöszlészhez hasonló súlyosabb bűncselekmények esetén tehát beismerő vallomás szükséges. Ez természetesen több annál, mint amit az StGB 46a. §-a a jogszabály szövegezése szerint előír, ráadásul a 46a. § csak kisebb súlyú bűncselekmények esetén használható. Emellett nagyon fontos, hogy a sértett és a terhelt kommunikáljon egymással. A kommunikációs folyamat akkor sikeres, ha a sértett őszintén és önként elfogadja a felajánlott jóvátételt és a bocsánatkérést (Legfelsőbb Bíróság/BGH, 2002. dec. 19. – 1 StR 405/02, közzétéve: NJW 2003, 1468). A Legfelsőbb Bíróság a határozatával meg kívánta akadályozni, hogy bárki „taktikai célzattal” visszaélhessen az áldozat–elkövető mediáció lehetőségével. A Legfelsőbb Bíróság ítélete racionális, de a bíróságokat nehéz helyzetbe hozza, hiszen utólag körülményes bizonyítani egy kommunikációs folyamat nyíltságát és komolyságát, valamint azt, hogy az áldozat valóban őszintén fogadta el a jóvátételt. Az StGB 46a. §-ának eredményközpontú szemléletének ez egy újabb gyenge pontja.

Az említett eset és más hasonló esetek rávilágítottak az áldozat–elkövető mediációval kapcsolatos problémákra. Gyakran még a büntetőjogászok számára is egybemosódik a bíróság előtt folytatott áldozat–elkövető közti békéltetés a „valódi” áldozat–elkövető mediációval.

Már szó volt arról, hogy a jogszabályi háttér nem határozza meg az áldozat–elkövető mediáció minimális követelményeit. Ennek ellenére egy gyakorló mediátorokból álló munkacsoport már 1989-ben rögzítette az áldozat–elkövető mediáció helyes gyakorlatának alapszabályait. Ezeket az alapszabályokat a mai napig fejlesztik (ld.: www.toa-servicebuero.de). 1991-től egy, az áldozat–elkövető mediációval foglalkozó külön szolgáltató iroda (www.toa-servicebuero.de) tart rendszeres, kifejezetten büntető ügyekre szakosodott mediátorképzést. 1993-ban felmérés készült az áldozat–elkövető mediáció statisztikáiról, amelynek eredményei lehetővé tették a németországi áldozat–elkövető mediáció fejlődésének értékelését (az eredményeket ld.: Kerner és szerzőtársai 2008; Hartmann és Kerner 2004; a részletes leírást ld.: Hartmann 2008). A már említett szolgáltató iroda, a *TOA-Servicebuero* egy áldozat–elkövető mediációs programokkal foglalkozó szövetséggel, a *Bundesarbeitsgemeinschaft der TOA-Einrichtungennel* közösen áldozat–elkövető mediációs programok minőségének ellenőrzésével és hitelesítésével is foglalkozik.

Szükségesnek tartom azonban annak hangsúlyozását, hogy a minőségi előírások nem kötelező erejűek, mivel magánkezdeményezésre civil szervezetek határozták meg a követelményrendszert. A Németországban alkalmazott áldozat–elkövető mediációs programoknak csak egy része felel meg a jó gyakorlatokkal szemben támasztott követelményeknek, és csak a töredéküket ellenőrizte és hagyta jóvá a fenti két szervezet minőségi szempontból, ráadásul a szövetségi statisztikában az áldozat–elkövető mediációs programok többsége nem is szerepel. Az áldozat–elkövető mediáció tehát egyáltalán nem egységes intézmény Németországban. A különféle programok alkalmazási köre és hatása

tartományról tartományra, sőt, néha településről településre változó. Ez természetesen bizonyos mértékig a német szövetségi rendszer eredménye; a német szövetségi rendszer pedig az *Alkotmányban* rögzített és történelmi gyökerű. A német szövetségi *Alkotmány* 30. §-a értelmében a felnőtt elkövetők esetén alkalmazott áldozat–elkövető mediáció megszervezése Németország 16 tartományának hatáskörébe tartozik. A 28. § pedig a közösségek, az önkormányzatok feladataként határozza meg a gyermekek és a fiatalok jóllétéről való gondoskodást, beleértve a „fiatalkorúak bírósági támogatását” is. Ennek eredményeként Németországban az önkormányzatok szervezik meg és finanszírozzák az áldozat–elkövető mediációs programokat a saját elképzeléseik és prioritásaik alapján.

Jelen tanulmány a német helyreállító igazságszolgáltatás jogi keretének leírására szorítkozott. Meg kell jegyezni, hogy az áldozat–elkövető mediáció németországi gyakorlatának részletes irodalma van (ld. például a Kerner-féle *bibliográfiát*: <http://w210.ub.uni-tuebingen.de/volltexte/2003/861/>).

Az áldozat–elkövető mediáció jövőbeni kilátásaival kapcsolatban említést érdemel, hogy mivel a polgári és kereskedelmi ügyekben végzett közvetítés egyes szempontjainak minimumszabályait meghatározó 2008/52/EK irányelvvel kapcsolatban Németországnak legkésőbb 2011-ig eleget kell tennie jogharmonizációs kötelezettségének, a jogalkotó megkezdte egy mediációról szóló törvény tervezetének elkészítését. A törvény rendelkezni fog valamennyi mediációs eljárás – köztük a büntetőügyi mediáció – minimumszabályairól, és a mediátorok kötelező képzésének sztenderdjéről (a részletekkel kapcsolatban ld.: Schmidt 2010).

3.12.3. Konklúziók

Végezetül röviden szólnék a helyreállító igazságszolgáltatás gyakorlati alkalmazásáról. Németországban a helyreállító igazságszolgáltatás elsődleges formája az áldozat–elkövető mediáció. Az utóbbi időben megjelent a konferenciamódszer alkalmazása, de a kör-modellek még nem használatosak. A mediátorok általában olyan egyetemi végzettségű szociális munkások, akik elvégezték a szolgáltató iroda mediátorképzéseit. Egyes intézmények a mediációra felkészített önkénteseket is alkalmaznak. Az áldozat–elkövető mediációs esetek közel 80%-át ügyészek kezdeményezik, de egyes földrajzi területeken az esetek mintegy egynegyedében az áldozat vagy a terhelt kéri a mediáció alkalmazását. A rendőrségnek kiemelt szerepe van a mediáció kezdeményezésében, de a nyomozó hivatalosan nem utalhatja mediációra az ügyet.

A mediációs ügyek körülbelül fele erőszakos bűncselekményekkel kapcsolatos, és bizonyos településeken meglehetősen nagy a családon belüli erőszakot érintő ügyek aránya. Egyes sok nehézséggel küzdő városokban a büntető igazságszolgáltatás rendszerén kívüli közösségi mediáció is létezik. Nem mediációs jellegű helyreállító igazságszolgáltatási gyakorlatok is előfordulnak néhány helyen, így például Brémában zaklatásos ügyekben alkalmaznak ilyen technikákat (ld.: <http://www.stalking-kit.de/>). Jelenleg több kísérleti jellegű börtönmediációs és börtönkonferencia-program nyújt lehetőséget a fogvatartottak és az áldozataik közti közvetítésre.

Egy korábbi felmérés szerint körülbelül 250 intézmény alkalmaz áldozat–elkövető mediációt Németországban, és évente összesen körülbelül húsz-harmincezer büntető ügyben alkalmazzák a mediáció módszerét. A jövőbeni kutatások vélhetően igazolni fogják, hogy a valóságban az áldozat–elkövető mediáció és a helyreállító igazságszolgáltatás lényegesen elterjedtebb Németországban annál, mint amit ezek a számok mutatnak.

Források

- Dölling, D., G. Duttge, és D. Rössner (szerk.) (2008) *Handkommentar zum Gesamten Strafrecht* (HK-GS). Baden-Baden: Nomos Verlag
- ENSZ Kábítószer-ellenőrzési és Bűnmegelőzési Hivatala (United Nations Office on Drugs and Crime-UNODC) (2006) *Handbook on Restorative Justice*. UN Criminal Justice Series. E-Book, New York: 6., 103.
- Hartmann, A. és H.-J. Kerner (2004) *Victim-Offender-Mediation in Germany – An Overview*. <http://www.erces.com/Journal/Journal.htm>, 1. évf., 2. szám

- Hartmann, A. (2008) The Federal Statistics of Victim-Offender-Mediation in Germany. *British Journal of Community Justice*, 6. évf., 2. szám: 55–68.
- Johnstone, G. és D. W. Van Ness (2007) *Handbook of Restorative Justice*. Portland (OR): Willan Publishing: 5.
- Kerner H.-J., A. Hartmann és A Eikens (2008) *Täter-Opfer-Ausgleich in Deutschland. Bericht für das Bundesministerium der Justiz*. Berlin: BMJ Hrsg [online kiadás: <http://www.bmj.de/files/-/3336/TOA-Bericht-2005.pdf>]
- Schmidt, S. I. (2010) *Mediationsverfahren und Täter-Opfer-Ausgleich: Aktuelle Entwicklung in Deutschland*. TOA-Infodienst, 39. szám: 37.
- Walgrave, L. (2008) *Restorative justice, self-interest and responsible citizenship*. Cullompton (UK): Willan Publishing

Dokumentumok

- Az Európai Parlament és a Tanács 2008/52/EK irányelve a polgári és kereskedelmi ügyekben végzett közvetítés egyes szempontjairól (2008. május 21.)

Peter Mražek
Igazságügyi Minisztérium (Szlovákia)
Kapcsolat +++ Apeter.mrazek@justice.sk

3.13.

Áldozat–elkövető mediáció és mediátorok Szlovákiában

3.13.1. Bevezetés

A szlovák büntetőpolitika – hasonlóan más országokban alkalmazott politikákhoz – a büntetés átformáló, nevelő hatására helyezi a hangsúlyt. Szintén nagy hangsúlyt kap a börtönrendszer humánusabbá tétele, valamint a szabadságvesztések számának csökkentése. Szlovákiában a pártfogó felügyelet és a mediáció intézménye különleges helyet foglal el mind a büntetőjog, mind pedig a bűnmegelőzés területén: megítélésünk szerint az, ha a szabadságvesztést csak olyan esetekben alkalmazzuk, amikor a bűncselekmény súlya vagy az elkövető személye miatt nincs mód más típusú büntetés alkalmazására egyrészt megkérdőjelezhetetlen gazdasági előnyökkel jár, másrészt lehetőséget kínál individualizált megközelítés alkalmazására, amely növeli az elkövető tényleges megváltozásának esélyeit. Az alternatív büntetések alkalmazására a helyreállító igazságszolgáltatás koncepciójának keretein belül kerül sor.

Mindjárt az elején meg kell jegyeznünk, hogy ez az intézmény csak nemrégiben lett bevezetve Szlovákiában, minden előzmény nélkül. Fokozatosan vált működőképpé.

A pártfogó felügyelet és a mediáció intézményének bevezetése alapvetően három fázisban valósult meg Szlovákiában.

A pártfogó felügyelet és a mediáció intézményének szabályozását célzó jogszabályok megalkotásának gondolatát a szlovák igazságügyi minisztérium által 2002. április 1-jén elindított egyéves, szakaszonként értékelt pilot projekt vezette be, amelynek célja a pártfogó felügyelet és a mediáció gyakorlati alkalmazása és értékelése volt meghatározott kerületi bíróságokon. A projektben részt vevő bíróságok jellemző

ügyszáma és ügytípusaik alapján lettek kiválasztva úgy, hogy azok alapján valószínűsíthető legyen a pártfogó felügyeleti és mediációs ügyeknek a projekt megvalósításához szükséges száma.

A projektbe olyan kisebb súlyú bűncselekmények miatt indult ügyeket vontak be, amelyek a bizonyítékok alapján egyszerű megítélésűnek tűntek, és amelyekkel kapcsolatban számítani lehetett arra, hogy az alkalmazott módszer pozitív hatással lesz a terheltekre.

Mivel a pilot projektet a *Büntető törvénykönyv* és a *büntetőeljárás törvény* módosítása nélkül bonyolították le, teret kellett biztosítani a pártfogó felügyelő/mediátorok működéséhez. Bár az akkoriban hatályos szlovák büntetőjog hivatalosan nem ismerte sem a pártfogó felügyelet, sem a mediáció intézményét, sem pedig azok büntetés helyett való alkalmazhatóságát – az ún. felügyeletre épülő büntetéseket –, a pártfogó felügyelői tevékenységet a pilot projekt keretében annak köszönhetően végezheték a szakemberek, hogy – a *Büntető törvénykönyvvel* összhangban – a bírónak lehetőségük volt korlátozó rendelkezéseket és kötelezettségeket kiróni a vádlottra, amelyek teljesítését a pártfogó felügyelő és mediátor követhette nyomon. A pártfogó felügyelőnek és mediátornak továbbá lehetősége volt arra, hogy támogassa az elítélt családi és közösségi kapcsolatai újraépítésében, a büntetőügy iratait megismerje és ellenőrizze, hogy az elítélt teljesítette-e az alkalmazott intézkedéseket; lehetősége volt ezen kívül arra is, hogy információkat szerezzen az elkövető családi és szociális helyzetéről, valamint munkakörülményeiről, találkoztat szervezzon meg az elkövető és az áldozat között, dokumentálja az elkövető és az áldozat közötti konfliktus rendezésének módját rögzítő megállapodást, együttműködjön állami és civil szervezetekkel az elkövető szociális problémáinak megoldásával kapcsolatban, valamint hogy referenciákat kérjen az elkövető munkaadójától vagy iskolájától.

3.13.2. Mediáció Szlovákiában

A Pártfogó Felügyelői és Mediációs Szolgálat létrehozatalának 2002 és 2003 közötti első szakaszában gyűjtött tapasztalatok alapján készült el az új jogszabály, a *pártfogó felügyeleti és mediációs törvény*. Ez a jogszabály meghatározta az alternatív büntetések alkalmazásának és végrehajtásának feltételeit. A pártfogó felügyelői és mediációs szolgálatok az igazságszolgáltatás működését segítik, amennyiben megteremtik a büntetőeljárásokat kiváltó módszerek alkalmazásának a feltételeit, biztosítják az alternatív büntetések hatásosságát, és hatékony választ találnak az elkövetett bűncselekményekre. A jogszabály elfogadásának eredményeként 2004. január 1-jén megalakult a Pártfogó Felügyelői és Mediációs Szolgálat; minden bíróságon bevezették a pártfogó felügyelő (mediátor) pozícióját, akik az új jogszabály hatálybalépéséig elsősorban mediációs folyamatokban vettek részt.

A *pártfogó felügyeleti és mediációs törvény* első ízben szabályozta a pártfogó felügyelő és a mediátor tevékenységeit, jogait és kötelezettségeiket, valamint a pártfogó felügyelői és mediációs tevékenység folytatásával kapcsolatos szakmai követelményeket.

Szlovákiában a pártfogó felügyelők és mediátorok köztisztviselők, akik közfeladatot látnak el a bíróságon. 54 kerületi bíróságon jött létre ilyen pozíció Szlovákiában.

Ma közel 100 pártfogó felügyelő és mediátor, valamint három asszisztens tevékenykedik a szolgálat keretében. (Ezeket a pozíciókat három olyan bíróságon hozták létre, amelyek területén nagy számban élnek a társadalom peremére szorult romák.)

A pártfogó felügyeleti és mediációs eljárások azonban csak a *Büntető törvénykönyv* és a *büntetőeljárás törvény* 2006-os módosítása után kerültek teljes körű bevezetésre. A törvények módosításának elsődleges oka az új társadalmi feltételekhez és trendekhez való igazodás volt. A módosítások a helyreállító igazságszolgáltatás koncepcióját tükrözik.

Az új jogszabályok a büntetőjogi kényszerítő intézkedések kiegészítő szerepének alapelveire épülnek, amelyek értelmében kényszer csak olyan esetben alkalmazható egy bűncselekmény miatt, amikor nincs más mód az elkövető magaviselete és a jog közötti összhang megteremtésére. A jelenleg hatályban lévő büntetőjog előírja a pártfogó felügyeletnek és a mediációnak mint a helyreállító igazságszolgáltatás egyre inkább teret nyelő új módszereinek alkalmazását.

A pártfogó felügyelők és mediátorok tevékenységének középpontjában az elkövető áll.

A pártfogó felügyelő feladata alapvetően a bűnelkövetők magaviseletének intézményesített felügyelete. A felügyelet mellett a pártfogó felügyelők tanácsadást is végeznek annak érdekében, hogy az elkövető sikeresen reintegrálódjon a társadalomba. A pártfogó felügyelő a terheltek vagy az elítéltet, ellenőrzi, hogy teljesíti-e a vele szemben kiszabott, szabadságelvonással nem járó korlátozásokat és kötelezettségeket, továbbá figyelemmel kíséri a feltételeken szabadlábban lévő elítélt magaviseletét, és segíti őt a társadalomba való beilleszkedésben.

Hozzá kell tennünk, hogy a pártfogó felügyelők és mediátorok mellett egy felnőttekkel és fiatalokkal külön foglalkozó felügyelői hálózat is működik Szlovákiában. Ők is köztisztviselők – munkaügyi központokban dolgozó szociális munkások vagy gyermekek szociális és jogi védelmére hivatott testületekben dolgoznak, és munkájuk elsősorban az elítéltek – főleg szociális természetű – problémáinak megoldására irányul. Ezek a szakemberek egyrészt a szociális munkában alkalmazott módszereket, másrészt pedig a pártfogó felügyelők és mediátorok által alkalmazott eljárásokat használják.

A mediáció célja az adott bűncselekménnyel összefüggő konfliktus megoldása, vagy legalább csökkentése, a következmények megszüntetése vagy mérséklése, vagyis az áldozat és az elkövető közötti vita bírósági eljáráson kívüli rendezése. További cél a bűncselekményben érintettek morális támogatása és anyagi kompenzációja, valamint megállapodás kidolgozása a mediáció során.

A felek közötti megegyezést tükröző tényeket a megállapodás foglalja össze. A dokumentumban rögzített feltételek teljesülését a pártfogó felügyelő és a mediátor ellenőrzi az elítélt próbaideje során. A pártfogó felügyelő és a mediátor által a mediáció során a konfliktus rendezése érdekében végzett tevékenységeket – függetlenül attól, hogy születik-e

megállapodás a folyamat végén vagy sem – pozitívnak tartjuk, mivel ezek a tevékenységek konkrét hatással lehetnek a büntetőeljárásra.

A folyamat során a pártfogó felügyelő és a mediátor arra törekszik, hogy a felek között a törvényeknek megfelelő egyezség jöjjön létre, és ezáltal a bíróság vagy az ügyész az ügyet – eltereléssel – büntetőeljáráson kívül rendezze.

A pártfogó felügyelő és a mediátor a törvény által előírt tevékenységeket a bíró vagy az ügyész instrukciói alapján végzi. A mediációs folyamat során a pártfogó felügyelő és a mediátor vagy az eljárásban részt vevő felek valamelyikének javaslata alapján kezdi meg tevékenységét, ha azt a törvények lehetővé teszik, vagy az eljárás során rendelik el a módszer alkalmazását.

A mediáció alkalmazása érdekében a pártfogó felügyelőnek és mediátornak meg kell szereznie az illetékes bíró, illetve a vádemelést megelőző szakaszban az ügyész hozzájárulását. Ha a bíróság próbaidő alatti pártfogó felügyeletet vagy fog rendel el, a megfigyelésre vonatkozó instrukciót a bíróság vonatkozó döntésének értelmében kell végrehajtani.

A pártfogó felügyelői és mediációs eljárás során a pártfogó felügyelő és mediátor különböző személyekkel működik együtt, és a szükséges információkat jogában áll beszerezni állami hatóságoktól, önkormányzatoktól és más jogi személyektől.

A fentiek tükrében nyilvánvaló, hogy az új intézmény bevezetése és működése fontos szerepet játszott az elmúlt időszakban Szlovákiában. A jogszabályok megvalósítása és értékelése folyamatosan zajlik. A főbb statisztikai mutatókat éves szinten figyelemmel kísérik. Folyamatban van egy új monitoringrendszer bevezetése, amely lehetővé teszi a pártfogó felügyelői felügyelői és mediációs tevékenységek folyamatos nyomon követését.

A pártfogó felügyelői tevékenységgel és mediációval kapcsolatos fejlemények és eredmények azonban az eltelt idő rövidege miatt még nem tekinthetők véglegesnek, ezért nagy hangsúlyt helyezünk az elért eredmények és a rendszer működésének folyamatos értékelésére.

3.13.3. Jövőbeni lehetőségek

Az elkövetkező időszak feladata az alkalmazott gyakorlatokkal kapcsolatban felmerülő problémák feltérképezése, és az azok megoldására vonatkozó javaslatok kidolgozása. A minisztérium a jövőben is folyamatosan figyelemmel kíséri a pártfogó felügyelettel és a mediációval kapcsolatos tevékenységeket, különös tekintettel az olyan ügyekre, amelyekben a terhelt vagy az elítélt tizenéves, illetve az áldozat gyermek. Célja továbbá a pártfogó felügyelők és mediátorok képzési színvonalának javítása, megfelelő oktatási és szociális programok bizottsítása az elítéltek számára, valamint a nem állami szervezetekkel való együttműködés fejlesztése.

Maritha Jacobsson és Lottie Wahlin

Maritha Jacobsson: Umeai Egyetem (Svédország)

Kapcsolat +++ Maritha.Jacobsson@socw.umu.se

3.14.

Az áldozat–elkövető mediáció fejlődése Svédországban

3.14.1. Bevezetés

2008 óta minden svéd önkormányzat számára kötelező az áldozat–elkövető mediáció lehetőségének biztosítása a 21. életévüket még be nem töltött fiataalkorú, illetve fiatal felnőtt elkövetők esetén. Az áldozat–elkövető mediáció alkalmazása a kilencvenes évek végén kezdődött, és az intézmény alkalmazási köre azóta folyamatosan bővül. Svédországban a 2002. évi 445. törvényszabályozza az áldozat–elkövető mediációt (*Medlingslagen*, a továbbiakban mediációs törvény). A *mediációs törvény* célja, hogy az elkövető jobban megismerje és megértse bűncselekménye következményeit, ezzel párhuzamosan az áldozatnak is lehetőséget biztosít arra, hogy feldolgozza a negatív élményt. A svéd igazságszolgáltatási rendszer alapvető célja a büntetés, a megtorlás; a helyreállítás lehetősége ehhez képest kiegészítő elem. A helyreállító igazságszolgáltatás alapja az az elképzelés, hogy az állam köteles vádat emelni az elkövető ellen és büntetést kiszabni a számára. A helyreállító igazságszolgáltatás egészen máshogy fogja fel a bűncselekményt és arra adott válasza is eltér a megtorló igazságszolgáltatásától. Az elkövető előtérbe helyezése helyett a helyreállító igazságszolgáltatás figyelme megoszlik a három szereplő – a konkrét áldozat, a megsértett közösség és az elkövető – között. A helyreállító igazságszolgáltatás kiemelt célja pedig nem más, mint hogy az érintetteket asztalhoz ültesse és elérje, hogy a felek közösen orvosolják a bűncselekmény jelenlegi és jövőbeni következményeit.

3.14.2. Az áldozat–elkövető mediáció kialakulása Svédországban

Az áldozat–elkövető mediáció a nyolcvanas évek második felében alakult ki Svédországban. A politika ekkor még nem figyelt fel a lehetőségre. 1998-ban azonban a kormány felkérte a Nemzeti Bűnmegelőzési Tanácsot (a továbbiakban: *Brå*) arra, hogy kísérleti mediációs projekteket kezdeményezzen, felügyeljen, koordináljon és

értékeljen. Abban az évben az ország különböző részeiből összesen 32 projektet választottak ki erre a célra. Ezzel egy időben a Mediációs Bizottságot megbízták azzal, hogy tanulmányozza és elemezze a mediáció lehetséges szerepét a fiatalok elkövetők esetében alkalmazott büntető igazságszolgáltatásban. A bizottság feladata volt továbbá az, hogy megállapításai alapján egy mediációs törvénytervezetet is készítsen elő. A Mediációs Bizottság az értékelés alapján 2000-ben készítette el ajánlásait a jogalkotó számára (SOU 2000). Az áldozat-elkövető mediációt végül a 2002 júliusában hatályba lépett *mediációs törvény* keretében vezették be hivatalosan Svédországban.

Az ezt követő időszakban (2003 és 2007 között) a *Brå* azt a feladatot kapta a kormányzattól, hogy segítse a mediációs technikák fejlesztését. A fenti célból a pénzügyi támogatást adhatott az önkormányzatoknak új mediációs programok beindítására, illetve a már működő mediációs programok továbbfejlesztésére, valamint mediátorképzésre. A *Brå* erőfeszítései eredményeképpen 800 személy részesült mediátorképzésben. A program további célja új mediációs technikák kifejlesztése és a mediációs projektekkel kapcsolatos minőségbiztosítás volt.

Az önkormányzatok beszámolóit szerint 2007 végére Svédország 290 önkormányzata közül 154 működtetett saját mediációs programot és az ország lakosságának több mint kétharmada mediációs programot alkalmazó településen élt.

3.14.3. A mediációra vonatkozó jogszabályok

A mediáció szempontjából legfontosabb jogszabály a *mediációs törvény*, amely kerettörvény, vagyis csupán az áldozat-elkövető mediáció alapvető feltételeit határozza meg, az eljárás részletes menetéről hallgat. A jogszabály egyik rendeltetése, hogy biztosítsa a mediáció egységes fejlődését az országon belül. A *mediációs törvény* szerint a mediációt az állam, illetve az önkormányzatok kötelesek megszervezni. A mediáció jogszabályban meghatározott célja, hogy az elkövető jobban megismerje tette következményeit és ezáltal csökkenjen a bűnisméltás valószínűsége, valamint hogy lehetővé tegye a sértett számára a bűncselekmény kiváltotta negatív érzelmek (düh, félelem stb.) feldolgozását. A mediáció előfeltétele, hogy az elkövető betöltse a 12. életévét, és az általa elkövetett bűncselekménnyel kapcsolatban elismerje büntetőjogi felelősségét. Alapelv a mediáció önkéntessége mindkét fél részéről. A mediátorral szemben lényeges elvárás a pártatlanság. Az eljárás célja, hogy a két fél között valamilyen formában megállapodás jöjjön létre.

A *mediációs törvény* mellett a *szociális szakszolgáltatásokról szóló törvény*, valamint a *fiatalok elkövetőkről szóló törvény* is hivatkozik a mediáció lehetőségére. A *szociális szakszolgáltatásokról szóló törvény* minden önkormányzat számára kötelezővé teszi, hogy a 21. életévüket be nem töltött elkövetők számára biztosítsa az áldozat-elkövető mediáció lehetőségét (5. fejezet, 1c. §). Az áldozat-elkövető mediációt a *fiatalok elkövetőkről szóló 1964. évi 167. törvény* (*Lagen om unga lagöverträdare*) is említi két helyen (6. és 17. §). Az egyik rendelkezés felhatalmazza (de nem kötelezi) az ügyészt a mediáció alkalmazására

fiatalok elkövetőivel szembeni vádemelés esetén. A másik szabály szerint a rendőrség köteles értesíteni a szociális szakszolgálatokat a bűncselekményről akkor, ha az elkövető 18 éven aluli személy. Az értesítésben tájékoztatni kell a szakszolgálatot arról, hogy az elkövetőnek felajánlották-e a mediáció lehetőségét, és arról is, hogy erre milyen választ adott az illető. A mediációt kezdeményezheti a terhelt, a sértett, a rendőrség, az ügyész és a szociális szakszolgálat is. Ma a Nemzeti Egészségügyi és Jóléti Hivatal felügyeli a mediációt. A svédországi mediációs programok a szervezet és az alkalmazás gyakorisága szempontjából is sokfélék. A *Brå* adatai szerint 2007-ben 252 önkormányzat alkalmazott mediációt, és összesen 159 különböző mediációs program működött Svédországban. Mediátorként szociális munkások és laikusok is eljárnak.

3.14.4. A bűncselekmények típusai

A *mediációs törvény* szerint a mediáció a szexuális bűncselekményeket és a súlyosabb családon belüli erőszakot érintő ügyeket kivéve a legtöbb bűncselekmény esetén megengedett eszköz (ld. a kiemelt szöveget).

3.14.5. A mediáció jövője Svédországban

Az egyik legnagyobb probléma jelenleg az, hogy sok svédországi önkormányzat területén nem él elég lakos ahhoz, hogy az önkormányzat önálló mediációs programot működtessen. Érdekes lehet önkormányzati társulásokat létrehozni annak érdekében, hogy magas színvonalú és hatékony mediációs szervezet működhessen a kisebb településeken is. A mediációs programok sikeréhez fontos még az, hogy a működtető szervezet számára rutinszerűvé váljon a program alkalmazása, és fenntartható struktúrák jöjjenek létre. Az áldozatsegítő hatóság megbízásából áldozat-elkövető mediációval kapcsolatban a jelen tanulmány szerzői által végzett kutatás jelenleg is folyamatban van (2008–2010). Az adatfelvételi szakasz már lezárult, a kutatók jelenleg a mediációs és az azt megelőző szakasz elemzését végzik. A kutatás során a mediátor magatartását valamint azt vizsgálják, hogy az áldozat az elkövetővel folytatott párbeszéd során hogyan dolgozza fel a negatív élményt. A projekt lényeges kérdése, hogy mi is a mediátor pártatlanságának pontos tartalma. A kutatás eredményei alapján vélhetően sok kérdésre választ kap majd a szakma, de az is kétségtelen, hogy a megállapítások újabb kérdéseket vetnek majd fel. Az áldozat-elkövető mediáció Svédországban és más országokban is tartós megoldásnak tűnik. A kérdés tehát az, hogy melyek az eljárás gyenge pontjai, és hogy mit tehetünk ezek „megerősítése” érdekében.

Források

- Swedish Government Official Report (Statens offentliga utredning, SOU) no. 2000:105 on *Medling vid ungdomsbrott*. Stockholm: Igazságügyi Minisztérium

A 2003–2007 közötti időszakban az áldozat-elkövető mediációt a leggyakrabban a következő bűncselekménytípusok esetén alkalmazták: bolti lopás (30%), testi sértés (18%), vandalizmus és graffiti (16%), lopás és betöréses lopás (12%) valamint fenyegetés és zaklatás (9%). Az elkövetők kora széles skálán mozgott, volt 6 éves, de 54 éves elkövető is. A leggyakrabban 14 és 17 év közötti fiatalok esetén alkalmazták mediációt. A legtöbb elkövető férfi. Az esetek mintegy felében magánszemély az áldozat. Az esetek másik felében valamilyen intézmény (például boltok, iskolák, közintézmények stb.) a cselekmény sértettje. Az áldozatok kora is változó, van közöttük 4 éves, de 91 éves is (a *Brå* adatai, 2007).

A büntetés-végrehajtásban alkalmazott helyreállító gyakorlatok

Dr. Hatvani Erzsébet

Igazságügyi Hivatal (Magyarország)

Kapcsolat +++ hatvanie@pjsz.gov.hu

4.1.

Szimbolikus helyreállítás – közösségi büntetések a Pártfogó Felügyelői Szolgálat gyakorlatában Magyarországon

4.1.1. Bevezetés

A rendszerváltást követően a megváltozott életviszonyok, a bűnözés jellegének változásai, a lakosság szubjektív biztonságérzetének csökkenése, a bűnözéstől való félelem növekedése a büntetőjogi reakciókészlet átgondolásának szükségességét vetették fel Magyarországon. A bűnözéskontroll átalakításának mintájául az amerikai, illetve a nyugat-európai fejlemények kínáltak, azok közül is elsősorban a kettős nyomtávú büntetőpolitika, illetve a helyreállító igazságszolgáltatás koncepciói. A magyarországi jogfejlődés során egyaránt végbement a szankciórendszer változása, illetve az új, alternatív szankciók végrehajthatóságát és azok hatékonyságát meghatározó, a végrehajtásért felelős intézményrendszer kialakítása.

A szabadságvesztés alternatívái körébe tágabb értelemben nemcsak a szabadságvesztéssel nem járó büntetőjogi szankciók tartoznak, hanem a büntetőeljárás alternatívájaként a diverzió, a kompenzáció, a kárjótétel különböző formái is. A kárjótételi igazságszolgáltatás szorosan kapcsolódik a szabadságvesztés új típusú alternatíváihoz. A kapcsolódás mellett egyben a közösségben végrehajtott büntetések jelentős különbsége, hogy míg a hagyományos büntető igazságszolgáltatásban az elkövető inkább a megtorlás „tárgya”, azt passzívan elszenvető, annak eltűrésére kötelezett személy, addig a büntetés közösségi koncepciója értelmében az elkövető felelős alany, akitől a közösség felelősségvállalást vár.

Mindezek alapján elindult a szankciórendszer bővítése, módosítása az alternatív szankciók, és a diverziós illetve helyreállító igazságszolgáltatási eszközök alkalmazása irányába. Ennek első példáit már az 1990-es években látjuk. A magyar jogrendszerben megjelenik a közérdekű munka büntetés és diverziós eszközként a vádemelés elhalasztásának jogintézménye (ez utóbbi kezdetben a fiatalkorú, majd a felnőtt korú elkövetők esetében).

A büntető ügyekben alkalmazható mediáció során Magyarországon is egyre nagyobb hangsúlyt kap az a törekvés, hogy a káros következmények anyagi jóvátétellel történő mérséklése mellett az immateriális (szimbolikus) jóvátételről szóló megállapodások is minél nagyobb számban szülessenek. Jelen előadás nem ezeket a szimbolikus jóvátételi formákat elemzi, hanem a magyarországi rendszerben megjelenő, a helyreállító szemlélet érvényesülését támogató egyéb eszközökre tér ki.

4.1.2. Jogsabályi változások

A jogsabályi változások hatékony gyakorlati alkalmazása és a továbbblépés érdekében a 2000-es évek elején felerősödött a szakmai igény a végrehajtás intézményi hátterének megváltoztatására. A pártfogó felügyelői szolgálatok – Nyugat Európában több évtizedes hagyományon alapuló, Kelet-Közép-Európában folyamatosan fejlődő intézményekként – az alternatív szankciók végrehajtásáért, illetve a szabaduló elítéltek integrációjának előkészítéséért felelős professzionális szervezetek. A helyreállító ill. jóvátételi elveken alapuló átfogó büntetőpolitikai reform részeként kezdődött meg a magyar Pártfogó Felügyelői Szolgálat mint a közösségi szankciók, illetve a helyreállító igazságszolgáltatási eszközök végrehajtásáért felelős intézményrendszer létrehozása, illetve újradefiniált feladatkörének kialakítása.

A közel 30 éves, de az egységes szakmai koncepciót, irányítást nélkülöző pártfogó felügyelői tevékenység 2003-ban kapott megfelelő, korszerű, egységes szakmai, szervezeti kereteket. Az igazságügyi miniszter irányítása alatt működő Pártfogó Felügyelői Szolgálat célja, hogy a büntetőjogi felelősségre vonás folyamatában kellő súllyal legyen jelen a bűnüldözés, az igazságszolgáltatás és a büntetés-végrehajtás hagyományos rendszerében.

2003-ban az alaptevékenységek a következők voltak:

- az ügyészégi és bírói döntéshozatal előkészítése szakértői tevékenység keretében;
- környezettanulmány, pártfogó felügyelői vélemény készítése;
- a szabadságvesztés kiváltására alkalmas diverziós eszközök, közösségben végrehajtott büntetések alkalmazása (vádemelés elhalasztása, próbára bocsátás, felfüggesztett szabadságvesztés, feltételes szabadságra bocsátás, javítóintézetből történő ideiglenes elbocsátás mellett pártfogó felügyelet végrehajtása, közérdekű munka büntetés végrehajtása);
- a büntetés-végrehajtási és a javítóintézetekben a szabadulás/elbocsátás előkészítése érdekében végzett ún. börtönpártfogási tevékenység, az önkéntességen alapuló utógondozás biztosítása.

A 2003-tól meginduló általános büntetőjogi reform koncepciójának legfontosabb elemeit a közösségi szankciók körének bővítése és a helyreállító igazságszolgáltatási szemlélet, az áldozat, illetve a megsértett közösség érdekeinek hangsúlyos érvényesítése alkották.

A közösségi szankciók típusaira, tartalmára, végrehajtására vonatkozóan a nemzetközi dokumentumok, így többek között az Európa Tanács *R(92)16. számú*, valamint *R(2000)22. számú ajánlása* is iránymutatást nyújtottak (ld. a kiemelt szövegeket).

Az Európa Tanács *R(92)16. számú*, a közösségi büntetésekre és intézkedésekre vonatkozó európai minimumszabályokról szóló ajánlása szerint a közösségi szankció fogalmi elemei a következők:

- az elkövetőt nem szakítja ki a közösségből;
- szabadságkorlátozó elemeket tartalmaz (feltételek, kötelezettségek előírása);
- erre feljogosított (pártfogó felügyelői) szervezet hajtja végre;
- a különböző szintű szabadságkorlátozással kombinált felügyelet reintegrációs segítséget is nyújt.

A közösségi szankciók legfőbb jellemzői:

- nem a szabadságtól való megfosztás a központi cél;
- nem szeparálja el az elkövetőt a közösségtől, aki továbbra is a közösség felelős tagja marad;
- legfőbb tartalmi eleme – nem valamely ellenőrzési technika eltérése, hanem – a kötelezettségek teljesítése, pozitív hozzáállást, aktivitást feltételez (magatartási szabályok, mediáció, tevékeny megbánás, jóvátétel);
- egyoldalú passzív kapcsolat helyett kétoldalú aktív kapcsolatot tételez az elkövető és a végrehajtó szerv között;
- szabadságkorlátozó (kontroll-) és támogató (segítő) elemet egyaránt tartalmaz;
- a közösség integráló erejére épít;
- a végrehajtó szervezettel (pártfogó felügyelő, mediátor) való folyamatos, személyes kapcsolattartásra épül;
- a végrehajtó szervezet a helyi közösség bevonásáért is felel;
- a feltételek nem teljesítése jogkövetkezmennyel jár.

Az Európa Tanács *R(2000)22. számú ajánlása* a közösségi szankciókról és intézkedésekről szóló szabályok végrehajtásának elősegítését célozza és a közösségi szankciók és intézkedések szélesebb körű és hatékonyabb alkalmazásának elérése érdekében irányelveket fogalmaz meg. Az ajánlás a megfelelően változtatott közösségi szankciók biztosítása és azok minél gyakoribb alkalmazásának támogatása érdekében felsorolja a közösségi szankciók egyes típusait, alkalmazási lehetőségeit a büntetőeljárásban. Ide tartozik például az ingyenes munkavégzés, az alkoholfogyasztás illetve a droghasználat kezelésére irányuló programban való részvétel. A helyreállítás, a jóvátétel szempontjának a szankciók tartalmában való erősödését jelzi, hogy az ajánlás a büntetőpolitika egyik fejlődési irányaként fogalmazza meg a helyreállító elem megjelenését a közösségi szankciók körében, továbbá a közösségi szankciók körébe sorolja az áldozat-elkövető közötti mediációt is.

„A Pártfogó Felügyelői Szolgálat célja a bűnisméltés kockázatának csökkentése. A pártfogó felügyelő az alternatív büntetések végrehajtásával, az elkövető szükséges mértékű és következetes ellenőrzésével elősegíti a büntetőjogi következmények maradéktalan érvényesülését, a közösség védelmének erősítését; támogató tevékenységével növeli az elkövető társadalmi integrációjának esélyét. A Pártfogó Felügyelői Szolgálat a helyreállító igazságszolgáltatás elve alapján működik. Célja, hogy az elkövető szembesüljön tettének következményeivel, s hogy az áldozat, a megsértett közösség és a bűnelkövető közötti közvetítéssel a bűncselekmény okozta károk mérséklődjenek.”

A helyreállító igazságszolgáltatási szemlélet a Pártfogó Felügyelői Szolgálat munkájában a különféle helyreállító technikák, eljárások alkalmazásával direkt módon is érvényesül. Magyarországon 2007-ben vezették be a büntetőjogi mediációt, a közvetítői eljárások lebonyolításával kapcsolatos feladatokat pedig – megfelelő képzési, szupervíziós rendszer kialakításával – a Pártfogó Felügyelői Szolgálathoz telepítették. A büntetőjogi mediáció a büntetőeljárás ügyészégi és bírósági szakaszában, fiatalok és felnőtt korúak ügyeiben is alkalmazható az öt évnél nem súlyosabb szabadságvesztéssel fenyegetendő cselekmények körében.

A Pártfogó Felügyelői Szolgálat 2007 folyamán 2.451, 2008 folyamán 2.976, (az előadás elhangzása óta nyert adat: 2009 folyamán 3.984) mediációs ügyet látott el.

A közvetítői eljárás jogintézményéről mint diverziós eszközről rendelkezik a *büntetőeljárásról szóló törvény*. A büntető ügyekben alkalmazható mediációs eljárás lényegi eleme, hogy a kárt okozó személy aktívan vállaljon felelősséget tettéért, és a megsértett személyek, közösségek számára valamilyen jóvátételt ajánljon fel. A jóvátételi lehetőségeknek egyaránt része a sértett számára nyújtott kárjóvátétel mind materiális, mind immateriális módon.

A szervezet a „direkt”, eljárásban alkalmazott mediáció mellett egyéb helyreállító eljárásoknak, technikáknak a beépítésével is kísérletezik a pártfogó felügyelői esetkezelés folyamatába. Egy ilyen kísérleti projektünk például a családi döntéshozó csoportkonferencia módszerének használata az utógondozás folyamán. A családi döntéshozó csoportkonferencia alkalmazása elősegítheti a szabadulás előkészítését, a közösségi, családi erőforrások mozgósítását, ezzel az utógondozást végző pártfogó felügyelők munkáját (ld.: 4.8. cím).

A helyreállító technikáknak a pártfogó felügyelői tevékenység eszköztárába történő integrálása mellett a Pártfogó Felügyelői Szolgálat másik törekvése a szimbolikus jóvátételi formák alkalmazásának előmozdítása. A szimbolikus jóvátétel – a fentiek szerint – érvényesülhet természetesen valamely helyreállító eljárás eredményeként, kimeneteként is (*output*), de a közösségi büntetésnek része lehet helyreállító technika alkalmazása nélkül is.

A közösségi büntetések körében a szimbolikus jóvátétel lehetősége többféle módon merülhet fel. Legkézenfekvőbb formája a közérdekű munka büntetés, amely jóvátételi jellegű szankciónak tekinthető. Magyarországon a közérdekű munka végrehajtásának megszervezése és ellenőrzése a pártfogó felügyelők feladata.

A közérdekű munka büntetés végrehajtása során olyan, a közérdeket szolgáló hasznos munkát kell az elkövetőnek végeznie, amelyre egyébként az adott állami, önkormányzati intézménynél nem lenne fedezet. E büntetési nem végrehajtása során speciális reintegrációs lehetőségek is megnyílnak, hiszen több esetben alacsony munkakultúrájú, munkavégzéshez nem szokott embereket lehet nem hagyományos módon visszajuttatni a munkaerő-piacra, egy későbbi továbbfoglalkoztatás lehetőségét, igényét megteremteni. A Pártfogó Felügyelői Szolgálat munkamódszereit úgy kell alakítani, hogy a végrehajtásnál a helyi közösség szintjén jelentkezzenek az ingyenes munkavégzés előnyei. A közérdekű munka büntetés végrehajtásának leglátványosabb formái az adott településen a természeti illetve az épített környezet megőrzését, fejlesztését célzó tevékenységek. Ezek a lakosság számára jól érzékelhető, a közösség életében jelentkező pozitív változások, amelyek alkalmasak a közösség kiengesztelésére, befogadó attitűdjének erősítésére. A közérdekű munka büntetés végrehajtása során nem az egyes bűncselekményekkel okozott konkrét kár megtérüléséről, nem direkt reparációról van szó, hanem a közösség számára végzett ingyenes munkavégzéssel megvalósuló szimbolikus jóvátételről. A közérdekű munka büntetések szervezése olyan módon, amely látványossá teszi a közösség számára a büntetőeljárás során kiszabott szankció végrehajtását és annak eredményét, alkalmasabb a bűncselekményekkel okozott általános félelemérzet csökkentésére, annak a bizalomnak az erősítésére, hogy a szankció reintegrációs célja megvalósulhat.

Miközben a helyreállító igazságszolgáltatás az elkövetőtől megköveteli az egyéni felelősségvállalást, a közösség részéről befogadó attitűdöt feltételez. A helyreállító igazságszolgáltatás irodalmában a „reintegratív” vagy „befogadó székely” kifejezéssel jelölik a helyreállító módszerek azon sajátosságát, hogy az elkövető a tettének következményeivel való szembesülés folytán ébredő székely révén jut el a felelősségvállaláshoz. A székely érzésével az elkövető nem marad magára, mert a sértett, illetve a közösség segít feldolgozni azt, azáltal, hogy felkínálja a jóvátétel és ezzel a be- illetve visszafogadás lehetőségét. A társadalmi reintegráció szempontjából az elkövető szükségletein túl jelentős súllyal esik latba a közösség aktivitása és befogadóképességének intenzitása, amelyre a büntetések végrehajtása során figyelemmel kell lenni.

A közösségben végrehajtott büntetések korábban már érintett lényegi eleme az aktív felelősségvállalás, amelynek része nem csak a vállalt szabályok betartása, hanem a tettekben is megnyilvánuló megbánás azzal, hogy az elkövető teljesíti a személyre szabott magatartási szabályokat.

A szimbolikus jóvátételre sor kerülhet a pártfogó felügyelet magatartási szabályaként előírt tevékenység végzése során is. Az alternatív szankciók végrehajtásának hatékonyságát – ezen belül az integrációs esélyt – növeli, ha azok egyedi magatartási szabályokkal párosulnak.

Az egyedi magatartási szabályok fő csoportjai:

1. A bűncselekmény elkövetésével összefüggésben álló magatartástól, tevékenységtől való eltiltás (például szórakozóhelyek, ilyen jellegű intézmények látogatásától), de ilyennek minősül például a családon belüli erőszak elkövetője számára előírt, a távollattartás jogintézményével rokonítható tartalmú kötelezettség előírása is.
2. A bűncselekménnyel összefüggésben álló, a személyiséget, viselkedést érintő problémák, szenvedélybetegségek kezelésének előírása, részvételre kötelezés például egészségügyi kezeléseken, agresszió-kezelési tréningben, szociális készségfejlesztő, munkaerőpiaci tréningeken, munkaügyi tanácsadáson.
3. Képzési hiányosságok felszámolására irányuló előírások, például különösen fiatalok elkövetők esetében tanulmányok folytatására vagy befejezésére vonatkozó előírás, tanulássegítési programokon való részvételre kötelezés.

4. Jótételt magatartási szabályok, amelyek előírása esetén az elkövetőt a sértettnek nyújtandó kártérítésre vagy a cselekmény más módon történő, szimbolikus jóvátételére kötelezzük.

A jóvátételt mint magatartási szabályt nevesíti a *büntetőeljárásról szóló törvény* a vádemelés elhalasztásához kapcsolódóan. Eszerint az ügyész a gyanúsított részére kötelezettségként írhatja elő, hogy

- részben vagy egészben térítse meg a sértettnek a bűncselekménnyel okozott kárt;
- más módon gondoskodjék a sértettnek adandó jóvátételről;
- meghatározott célra anyagi juttatást teljesítsen vagy a köz számára munkát végezzen (a köz javára teljesített jóvátétel).

A *Büntető törvénykönyv* ugyan nem nevesíti a jóvátételt, de utal erre a lehetőségre, amennyiben a bíróság, illetve az ügyész más magatartási szabályokat is előírhat, különös tekintettel a bűncselekmény jellegére, az okozott kárra és az elkövető társadalmi beilleszkedésének esélyeire.

A magatartási szabályok, az annak keretében előírt cselekvési – akár szimbolikus – jóvátételi programok megvalósulásának fontos feltétele, hogy a döntés előírása az ügyészségek, bíróságok részéről megfelelően előkészített legyen. A Pártfogó Felügyelői Szolgálat feladatainak 2003-ban történő újraszabályozásánál jelentős lépés történt az individualizált magatartási szabályok előírásának előkészítésére. Így a pártfogó felügyelő a fiatalkorú elkövető ellen indult büntetőeljárásnak már a korai – nyomozati – szakában környezetanulmányt készít. A vádemelés és az ítélezés szakaszában az ügyészség illetve a bíró, feltételes szabadságra bocsátás előtt a büntetés-végrehajtási bíró felkérésére a pártfogó felügyelő az úgynevezett pártfogó felügyelői véleményben értékeli az elkövetői magatartás személyes vonatkozásait, az elkövető cselekményhez való viszonyát, az elkövetett tettben megnyilvánuló veszélyességét, azokat a személyiségében és körülményekben megjelenő kockázatokat, amelyek újabb bűnelkövetéshez vezethetnek. A pártfogó felügyelő a véleményben tájékoztatást ad a terhelt adottságainak megfelelő munkalehetőségekről, egészségügyi, illetve szociális intézményi ellátási lehetőségekről, és javaslatot tehet a terhelttel szemben egyedi magatartási szabály elrendelésére, különböző kezelő- vagy megelőző programokon való részvételre, jóvátételi programok teljesítésére. A pártfogó felügyelői véleményben ki kell térni arra, hogy a terhelt a kilátásba helyezett magatartási szabályok vagy kötelezettségek teljesítését vállalja-e és képes-e teljesíteni. A pártfogói vélemény alkalmazásával lehetővé válik, hogy a pártfogó és a pártfogolt között már az eljárás korai szakaszában létrejöjjön a kapcsolat, így a bünteteskiszabás előkészítésében – kvázi szakértői vélemény keretében – hasznosulhassanak azok az ismeretek, melyeket az ügyész a diverziós eszközök alkalmazásánál és a bíró a büntetőszankciók kiszabásának mérlegelése során figyelembe vehet.

A magatartási szabályok végrehajtása szükségessé teszi a hagyományos pártfogó felügyelői munka bővítését korszerű eszköz- és intézményrendszerrel. Ilyen intézmények az ún. közösségi foglalkoztatók, amelyek – magatartási szabályként előírt – speciális programokat kínálnak a büntetőjogi kontroll alatt álló elkövetőknek. A közösségi foglalkoztatók többek között alkalmassá válhatnak arra is, hogy a speciális jóvátételi programok kínálatát kialakítsák.

A szimbolikus jóvátételt tartalmazó magatartási szabályok alkalmazásának elősegítésére a Pártfogó Felügyelői Szolgálat 2007-ben egy projektet indított el az Országos Bűnmegelőzési Bizottság támogatásával, amely a *Közösségi jóvátételi programok a fővárosban* címet viselte. A program mintája egy angol helyreállító igazságszolgáltatási program volt. A fiatalkorú elkövetőkkel Oxfordshire-ben foglalkozó munkacsoport (*Youth Offending Team*, ld.: 4.7. cím) minden esetben konzultál a sértettel, felkínálva neki a lehetőséget, hogy kapcsolatba kerüljön az elkövetővel, illetve meghatározza a jóvátétel irányát. Azok a sértettek, akik nem akarnak találkozni a fiatalkorú elkövetővel, vagy nem fogadják el az általa felkínált jóvátételi formát, egy, a helyi jóvátételi lehetőségeket nyújtó programokat felsoroló listából választhatnak. A munkacsoport egyébként arra törekszik, hogy a jóvátétel minden fiatalkorú elkövető ítéletében szerepeljen.

Hasonló rendszer létrehozása volt a célja a projektnek, amelyet a Fővárosi Igazságügyi Hivatal Pártfogó Felügyelői Szolgálat *Jóvá-Tett-Hely* közösségi foglalkoztatója irányított. Egy olyan szervezeti hálózatot szerettünk volna létrehozni, amely alkalmas szimbolikus jóvátételt gyakorló fiatalkorú elkövetők fogadására. Eredeti tervünk az volt, hogy már a projekt során, a büntetőjogi mediációban is hasznosítjuk és elérhetővé tesszük a szimbolikus jóvátételi lehetőségek listáját, de erre mégsem került sor. Ennek legfőbb oka az volt, hogy – a legtöbb országtól eltérően, ahol a helyreállító igazságszolgáltatási eszközöket különösen a fiatalkorúak esetében preferálják – Magyarországon a mediációt fiatalkorúak ügyeiben alacsonyabb arányban alkalmazzák (ld. a kiemelt szöveget).

A projektben végzett szimbolikus jóvátételi tevékenységek így végül a pártfogó felügyelet külön magatartási szabályainak teljesítéseként valósultak meg a megadott időszakon belül. A projekt befejezése után többek között ebben a vonatkozásban is történtek továbblépések az eredmények beépítésére a mediációs eljárásba.

A következőképpen értelmeztük a szimbolikus jóvátételt a projekt során:

- a büntetés szimbolikus (nem materiális) jóvátétellel kapcsolódik össze;
- a szimbolikus jóvátétel nem feltétlenül helyreállító eljárás alkalmazásának eredménye;
- nem kifejezetten a sértett javára történik (nincs konkrét sértett vagy nem zajlik mediáció);
- nem az érintettek bevonásával születik döntés, de a sértett részt vehet a döntéshozatalban (például ezt választja a mediáció során);
- a jóvátétel a szűkebb, tágabb közösség javára történik;
- az elkövető vállalja a jóvátételt;
- a jóvátétel módja nincs közvetlenül összefüggésben a bűncselekménnyel.

A programban elsősorban olyan fogadó szervezeteket kerestünk meg, amelyek maguk is fiatalokkal foglalkoznak, vagy meghatározott közösségi célok érdekében, illetve értékek mentén fejtik ki tevékenységüket (például környezetvédelem). Négy szervezetet sikerült bevonnunk: a Gyermekvilág Ágyszínház Közhasznú Alapítványt, a Rügyecskék Ember- és Környezetvédelmi Közhasznú Alapítványt, a Ferencvárosi Egyesített Családsegítő Központ és Intézményeit (FECSKE) és a Csillebérci Szabadidő Kft.-t (ld. a kiemelt szöveget).

A Gyermekvilág Ágyszínház Közhasznú Alapítvány budapesti kórházakban tart játékos foglalkozásokat beteg gyermekeknek. A hozzájuk kerülő pártfogolt fiataloknak a kórházi látogatások megkezdése előtt egy ún. animátorképzést tartottak, amely során a társas együttjátszásra és a kommunikációs képességek elsajátítására fókuszáltak. A fiatalok

2007-ben a közvetítői eljárásban részt vett 2.224 terhelt közül 279 volt fiatalkorú. 2008 első félévében fiatalkorúak 277 ügyében került sor közvetítői eljárásra, míg a felnőtt korúaknál 1.990 ügyben. A konferencia óta nyert adatok: 2008-ban (a teljes évben) az összesen lefolytatott 3.669 közvetítői eljárás közül 425 érintett fiatalkorút, 2009-ben a 3.984 mediációs ügyben 438 fiatalkorú terhelt vett részt.

A programban 16 fiatalkorú, illetve fiatal felnőtt bűnelkövető kezdte meg a jóvátétel teljesítését. Közülük 2 fő már a projekt befejezése előtt kiesett a programból. 3 fő (a pártfogoltak barátai, illetve barátnői) önkéntesen vett részt a programban. A fiatalok a következő bűncselekmények elkövetése miatt álltak pártfogó felügyelet alatt: garázdaság vétsége (2 fő), garázdaság büntette (4 fő), rongálás vétsége (4 fő), súlyos testi sértés (4 fő), lopás vétsége (1 fő), lopás büntette (1 fő). Életkorukat tekintve 9 fő 16–18 év közötti, 10 fő 19–20 év közötti volt. A legfiatalabb résztvevő 16, a legidősebb 24 éves volt.

különböző játékokkal ismerkedtek meg, tanultak a játék lélektanáról és felkészültek a beteg gyerekekkel való találkozásra. A FECSKE két helyszínen, az Aluljáró Ifjúsági Klubban és a Dominó Általános Iskolában biztosított feladatot. A fiatalok az Aluljáró Ifjúsági Klubban a rászoruló általános iskolás gyerekek korrepetálásában, illetve egyéb irodai kisegítő munkában, a Dominó Általános Iskolában a gyerekek részére szervezett szabadidős és sporttevékenységek lebonyolításában tudtak segídeni. A Rügycskék Alapítványnál elsősorban az erdőkből, közterületeken (kistarcsai erdő, csepeli Kis-Duna öböl) végeztek szemétszedést, takarítást, az élményösvényen okozott károk helyreállítását. A Csillebérce Szabadidő Kft.-nél az erdő, illetve a gyepes területek karbantartására (az ősfás park tisztítása, lehullott gallyak, ágak összegyűjtése, lomb eltakarítása, fűnyírás, gyepápolás), továbbá egyéb javítási munkák végzésére (faházak, fából készült kerti bútorok javítása) nyílt lehetőség.

Kísérleti jelleggel kortárs-segítőket is bevontunk a programba: a programban minden pártfogolt mellé rendeltünk egy mentort, aki a kortárs-segítés eszközeivel segítette a fiatalt a jóvátétel teljesítésében. Összesen 13 mentorral dolgoztunk, akik az ELTE Állam-és Jogtudományi Kar, Kriminológiai Tanszékén működő Tudományos Diákkörből érkeztek hozzánk. A Kriminológiai TDK keretében végzett „társadalmi pártfogói” munka nagy múltra tekint vissza, hiszen egyetemi hallgatók már az 1960-as években is vállalták büntetés-végrehajtási intézetben lévő fiatalok szabadulásának, utógondozásának támogatását.

A program a pályázat lezárulását követően is folytatódott a fővárosban, illetve e minta alapján Miskolcon is elindult a pártfogó felügyelők saját jóvátételi hálózatának kiépítése. A projekt egyik legfontosabb célkitűzése a „közösségi oldal” aktivizálása, a társadalmi befogadás erősítése volt.

E tekintetben a projektek sikerét jelzi, hogy a résztvevő szervezetek mindegyike szívesen vesz részt a jövőben is a programban. A fogadó szervezetek körét tovább kívánjuk bővíteni a társadalmi szolidaritást képviselő állami intézményekkel, egyéb jótékony célú vagy környezetvédelemmel foglalkozó civil szervezetekkel. A helyreállító igazságszolgáltatási módszerek működéséhez ugyanis nélkülözhetetlen a szűkebb-tágabb közösség hozzájárulása. Magyarországon is kérdés, hogy a társadalmi kohézió nem megfelelő szintje mellett miként működhet a helyreállító igazságszolgáltatás, okozhat-e torzulást a fejlődésében, illetve képes-e a helyreállító igazságszolgáltatási szemlélet megfordítani ezt a folyamatot és hozzájárulni a társadalmi együttélés sikeres formáinak erősítéséhez.

Források

- Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R(92)16. számú ajánlása *a közösségi büntetésekre és intézkedésekre vonatkozó európai minimumszabályokról* (1992. október 19.)
- Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R(2000)22. számú ajánlása *a közösségi büntetésekre és intézkedésekre vonatkozó európai minimumszabályok alkalmazásának fejlesztéséről*
- 115/2003. (X. 28.) OGY határozat a *társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiájáról* (www.bunmegelozes.easyhosting.hu/dok/tars_bunmeg_nemz_strat.doc)

Karolien Mariën

Európai Fórum a Helyreállító Igazságszolgáltatásért (Belgium)

Kapcsolat +++ karolien@euforumrj.org

4.2.

A helyreállító igazságszolgáltatás alkalmazása belgiumi börtönökben

4.2.1. A büntetés-végrehajtási szervezet Belgiumban

A belga börtönökben jelenleg mintegy 10.348 fogvatartottat – 9.944 férfit és 404 nőt – őriznek. Belgium népessége több mint tíz és fél millió. Az országban 31 börtön van. Egyes börtönökben csak néhány elítéltet őriznek (a legkisebben mindössze hatvanat), de van olyan intézet is, ahol több mint 700 fogvatartott tölti büntetését.

A belga börtönök három típusba sorolhatók.

1. A zárt típusú börtönökben folyamatosan szigorú megfigyelés alatt állnak az elítéltek, a létesítményt magas falak veszik körül, a bent történeteket pedig kamerarendszer figyeli.
2. A félig nyitott börtönökben csak munkaidő alatt és éjszaka szigorú az őrizet.
3. A nyitott börtönökben a hangsúly nem a szigorú őrizeten van – a börtön rendje a fogvatartottak által önként vállalt fegyelemre épül. Ezeket a börtönöket nem veszik körbe magas falak, nincs szögesdrót stb.

⁵⁶ Stefaan De Clerck

4.2.2. A helyreállító igazságszolgáltatás alkalmazásának kezdetei a belga büntetés-végrehajtási intézetekben

1996-ban az akkori igazságügyi miniszter⁵⁶ elsőként hívta fel a figyelmet arra, hogy nagyon fontos lenne valamilyen módon bevonni az áldozatot a folyamatba az alatt az idő alatt is, amíg az elkövető büntetését tölti. A felvetés nyomán hamarosan kezdetét vette egy kutatási program. A Leuven-i Katolikus Egyetem és a Liège-i Egyetem együttműködésének keretében 1998 és 2000 között lebonyolított program hat börtönre terjedt ki. A program célja annak vizsgálata volt, hogy milyen lehetőségekkel, problémákkal és kockázatokkal jár egy olyan büntetés-végrehajtási rendszer bevezetése, amely a helyreállító igazságszolgáltatás módszereire helyezi a hangsúlyt. A projekt keretében emellett különböző tevékenységeket és programokat is teszteltek.

A kutatás biztató eredményei nyomán a szövetségi kormány 2000-ben úgy döntött, hogy minden börtönben el kell indítani egy, a resztoratív módszerekre való átállást célzó programot. Az átállási folyamat koordinálására minden börtönbe kineveztek egy resztoratív igazságszolgáltatási tanácsadót. Fontos megjegyezni, hogy ennek során nem vették figyelembe az egyes börtönök méretét, vagyis a nagyobb, akár több száz fogvatartottat őrző börtönök éppúgy egy tanácsadót kaptak, mint a kisebb intézmények, ahol mindössze 60–100 elítélteket őriztek. Ennek az volt az oka, hogy a tanácsadókat vezető szinten alkalmazták. A tanácsadók feladata így elsősorban az irányelvek kidolgozása volt, közvetlenül az elítéltekkel nem kellett munkát végezniük.

A tanácsadók 2000 végén kezdték meg munkájukat. Egy 2000. október 4-én kelt körlevél határozta meg azt a keretrendszert, amelyen belül az átállással kapcsolatos feladatokat ki kellett dolgozniuk. A dokumentum – egyebek mellett – a resztoratív igazságszolgáltatási tanácsadók szerepét is definiálta.

4.2.3. A resztoratív igazságszolgáltatási tanácsadók feladata és tevékenységei

A fent említett körlevél csak egyfajta keretrendszert nyújtott a tanácsadók számára, nem adott azonban konkrét információkat azzal kapcsolatban, milyen módon kellene segíteniük a resztoratív rendszerre való átállást a börtönökben. A dokumentum mindössze annak fontosságát hangsúlyozta, hogy a börtönök struktúrájának és kultúrájának nagyobb mértékben kell tükröznie a resztoratív igazságszolgáltatás alapelveit, ám azt nem fejtette ki részletesen, mit is ért a resztoratív kultúra és a resztoratív struktúra fogalma alatt, ahogy arról sem szólt, hogy ezek a célok milyen eszközökkel és módszerekkel valósíthatók meg.

A tanácsadók tehát mindössze a fent említett, 1998 és 2000 közötti kutatás tapasztalataira támaszkodhattak. Nagyon fontos annak a kontextusnak a bemutatása, amelyben a tanácsadóknak meg kellett kezdeniük tevékenységüket. A börtönkultúra középpontjában az elítéltek álltak. A rendszer minimális figyelmet szentelt az áldozatoknak és a bűncselekmény által okozott károknak. A börtönökben fogvatartott elítéltek többsége nem hallott még a helyreállító igazságszolgáltatásról, ezért a tanácsadók számára hamar világossá vált, hogy mindenek előtt tájékoztatniuk kell az elkövetőket, és meg kell értetniük velük a resztoratív megközelítés előnyeit. Ezen a ponton két fontos kérdés merül fel: kiket kell tájékoztatni, és hogyan?

Az első kérdésre egyszerű a válasz: a börtönön belül mindenkit tájékoztatni kell a resztoratív megközelítéssel kapcsolatban, beleértve a büntetés-végrehajtási személyzetet, és a fogvatartottakat. A második kérdésre az egyes börtönökben különböző válaszok születtek. Ebből a szempontból meghatározóak voltak az adott börtön jellemzői: fontos tényező volt, hogy nagy börtönről volt-e szó, sok alkalmazottal és elítélttel, vagy kisebb létesítményről, nyitott rendszerű volt-e a börtön vagy zárt stb. Ezen tényezők függvényében a tájékoztatás eszközei a tájékoztató füzetektől az előadásokig és a személyzet tagjaiból álló munkacsoportok felállításáig terjedtek. A kezdeti időszakban sokan elutasítóan és szkeptikusan fogadták az „új módszert” és az „új modellt”. A börtönrendszernek mindig megvolt a maga hosszú múltra visszatekintő kultúrája, amely biztosította a börtönök biztonságos, napi szintű működését, ezért érthető volt, hogy a rendszer megváltoztatására irányuló ötleteket és erőfeszítéseket sokan ennek a kultúrának a fenyegetéseként értelmezték. Az érintettek tájékoztatása időigényes folyamat volt és sok türelmet igényelt, de megkerülhetetlen fázisa volt a folyamatnak.

Hangsúlyozni kell, hogy az érintettek tájékoztatása és a resztoratív megközelítés előnyjeinek hangsúlyozása nem csak a kezdeti időszakban volt fontos. Az erre irányuló tevékenységekre mindvégig szükség volt. Egy börtön kultúrájának megváltoztatása nem egyemberes feladat. A resztoratív igazságszolgáltatási tanácsadóknak szükségük van a börtönszemélyzet támogatására, ezért különösen fontos ez utóbbiak tájékoztatása.

Az első, tájékoztató fázis után megkezdődhetett a további lépések kidolgozása. Számos tevékenységet szerveztek: egyrészt a személyzet vagy a fogvatartottak által végzett tevékenységeket, másrészt olyan tevékenységeket, amelyek külsősök részvételét is igénylik stb (ld. a kiemelt szöveget).

Többek között az alábbi tevékenységeket dolgozták ki.

- Tájékoztató előadás a fogvatartottak számára a magánfelekről.
- Előadás a fogvatartottak számára arról, hogy a bűncselekményeknek milyen következményei vannak a az áldozatokra nézve.
- „Kompenzációs alap” létrehozása, amely egyes börtönökben lehetővé teszi a fogvatartottak számára, hogy önkéntes alapon munkát végezzenek valamely segélyszervezet számára. Az így keresett pénzt közvetlenül az áldozatok kapják meg, a magánfélnek fizetendő kártérítés keretében. Az összegnek csak a fele fizethető ki ily módon, a másik felét maguknak az elítélteknek kell kifizetniük. A program kiválóan példázza, hogyan vonható be a bűncselekményben érintett három fél (az áldozat, az elkövető és a közösség) egy közös projektbe. A gyakorlati tapasztalatok azt mutatják, hogy a projekt mindhárom fél számára előnyös: az elkövetőnek lehetősége van arra, hogy vállalja a felelősséget tettéért és részben kártalanítsa a magánfelet; az áldozat megkapja pénze egy részét, és meggyőződhet arról, hogy az elkövető vállalja a felelősséget tettéért; a segélyszervezet pedig amellyel, hogy a fogvatartott személyében munkaerőt kap a tevékenységéhez, arra a felismerésre juthat, hogy „a fogvatartott is csak ember”, aki nem különbözik lényegesen másoktól.

Ez csak néhány, ám kellően informatív példa a resztoratív igazságszolgáltatási tanácsadók által elindított változatos programok között.

Mivel meghatározó jelentőséggel bír a munkájuk vonatkozásában, külön hangsúlyozni kell azt, hogy a tanácsadóknak a vezetés szintjén kellett végezniük tevékenységüket a börtönökben (ld. a kiemelt részt).

A tanácsadónak a vezetés szintjén játszott szerepét támasztják alá az alábbi példák is.

- A resztoratív igazságszolgáltatási tanácsadók kapcsolatot építenek ki a börtönön kívüli szervezetekkel és személyekkel. Különösen fontos partnerek a mediációs szolgálatok (Belgiumban az ezzel foglalkozó szervezet neve *Suggnomè*). Az együttműködés lehetővé teszi a mediáció megszervezését az alatt az idő alatt, amíg a fogvatartott büntetését tölti (ld.: 4.3. cím). Szintén fontos partnerek az áldozatsegítő szervezetek. Mivel a resztoratív igazságszolgáltatási tanácsadók olyan közegben dolgoznak, amely az elkövetőkre helyezi a hangsúlyt, a szélesebb látókör érdekében célszerű bevonni az áldozatsegítő szervezeteket a munkába.
- Mivel a belga börtönökben fogvatartott elítéltek nem rendelkeznek sok információval a magánfelekről – kinek kell fizetniük és milyen összeget –, minden tanácsadó kidolgozott az adott börtönben egy eljárást azzal kapcsolatban, hogy kihez fordulhatnak az elítéltek az ilyen kérdésekkel. Ugyanez az eljárás a kifizetés módjával kapcsolatos tájékoztatást is magában foglalja.

4.2.4. A helyreállító igazságszolgáltatás büntetés-végrehajtási intézetekben való bevezetésével kapcsolatos problémák és megfontolandó szempontok

A resztoratív megközelítés eredményes bevezetésének egyik alapvető eleme az érintettek tájékoztatása. Az emberek szeretnék tudni, hogy miről szól ez a rendszer, mit jelent a gyakorlatban, milyen változásokkal jár stb. Nem szabad alábecsülni ennek az első lépésnek a jelentőségét.

Problémát jelentett, hogy a kezdeti időszakban a tanácsadónak hangsúlyozniuk kellett a resztoratív megközelítés börtönökben történő bevezetésének előnyeit. A hagyományos börtönrendszer működése a „minden kézre szükség van” alapelvre épül, erre megjelenik valaki, aki kizárólag a resztoratív igazságszolgáltatás bevezetésével foglalkozik, miközben rengeteg más teendő is van. Ez sokakban ellenállást váltott ki. Ezért nagyon fontos az érintettek tájékoztatása még a bevezetés megkezdése előtt azzal kapcsolatban, hogy mit jelent a resztoratív megközelítés bevezetése és milyen előnyökkel jár.

Az egyes börtönök egyéni jellemzői alapvetően meghatározzák a resztoratív tanácsadó munkáját. Egy kisebb, nyitott rendszerű börtönben a minden elítéltet és a személyzet tagjait is név szerint ismerő tanácsadó könnyebben átadhatja az információkat az érintetteknek, mint egy nagy, zárt rendszerű létesítményben dolgozó kollégája. Ezt mindenképpen figyelembe kell venni, és lehetővé kell tenni a tanácsadó számára, hogy az adott körülményeknek megfelelően tervezze meg a folyamatokat.

Azt is figyelembe kell venni, hogy a börtönök a hangsúlyt hagyományosan az elkövetőkre helyezik. Ez azzal a kockázattal jár, hogy a tanácsadó gondolkodását túlságosan meghatározzák az elkövető által elmondottak. Ezt figyelembe kell venni, és a tanácsadónak törekedniük kell arra, hogy megtartsák az egészséges egyensúlyt a két oldal között.

Mivel a börtön sajátos kultúrával rendelkező, a külvilágtól elzárt közeg, problémát jelenthet a külsősök bevonása. Nincsenek megjelölve konkrét személyek, akikhez a fogvatartottak fordulhatnak. Kezdetben – de a későbbiek során is – problémát okozott a megfelelő emberek megtalálása egy-egy projekthez vagy tevékenységhez.

További problémás pont az elkövetők hajlandósága a tevékenységekben való részvételre. Nagyon nehéz feladat olyan fogvatartottakat találni, akik szeretnék részt venni resztoratív tevékenységekben, hiszen miért szánna egy elítélt önként időt arra, hogy tette következményeivel foglalkozzon? Ezzel egy nagyon fontos

kérdéshez érkezünk: kényszeríthetőek-e a fogvatartottak resztoratív tevékenységekben való részvételre? Bizonyos esetekben – például a mediáció esetén – az önkéntesség a folyamat eredményességének egyik alapvető feltétele. Más esetekben – például egy tájékoztató előadás meghallgatása esetén – bizonyos mértékig indokolható, hogy az elkövetőket rákényszerítsék a részvételre. Nem könnyű megtalálni az egyensúlyt ebben a fontos kérdésben. Belgiumban ezt a problémát eltérően kezelték az egyes börtönökben.

4.2.5. A Belgiumban jelenleg folyamatban lévő fejlesztések és a jövőbeni kilátások

2008 derekán néhány változás történt. A resztoratív igazságszolgáltatási tanácsadók pozíciója megszűnt, ám továbbra is van minden börtönben egy személy, aki a helyreállító folyamatok bevezetésén dolgozik. A különbséget az jelenti, hogy ezek a személyek a vezetőség tagjai, és a resztoratív rendszer bevezetése mellett más feladatokat is ellátnak (irányítás, logisztika, pénzügyek stb.).

Az a tény, hogy a resztoratív rendszer bevezetését a börtön vezetőségének egyik tagja koordinálja, valószínűsíti a folyamat jövőjének biztosítását. Előfordulhat azonban, hogy az érintett személyek idejét oly mértékben felemésztik más, sürgősebb feladatok, hogy a resztoratív rendszer bevezetésére és működtetésére nem marad elég energiájuk.

4.3.

Áldozat–elkövető mediáció súlyos bűncselekmények esetén Belgiumban. Mire van szükségük az áldozatoknak, és mit tudnak felajánlani az elkövetők?

4.3.1. A jelenlegi helyzet Belgiumban

A belga igazságszolgáltatási rendszerben különböző szinteken működnek mediációs programok.

Az első fiatalokkal foglalkozó *kísérleti projekt* az 1980-as évek végén indult. Ma Belgium minden egyes bírósági kerületében működik mediációs szolgálat a fiatalok elkövetők számára. Az ügyeket az ügyesség utalja mediációra az ügyész vagy a bírósági szakaszban. Családi konferenciákat is alkalmaznak.

A kilencvenes években kisebb súlyú bűncselekményeket elkövető felnőttek számára is indultak mediációs programok. A büntetőjogi mediáció lehetővé tette az ügyész számára, hogy bizonyos feltételek mellett ne emeljen vádat az elkövetővel szemben. Az egyik lehetséges feltétel az áldozattal folytatott mediációban való részvétel, súlyosabb esetekben pedig az áldozat–elkövető mediáció, ha az ügyész már vádat emelt, és bírósági tárgyalásra kerül sor. Maga a mediáció az igazságszolgáltatási rendszertől függetlenül zajlik, de eredménye befolyásolhatja a büntetőeljárás folyamatát, mivel döntése során a bíró figyelembe veheti a mediáció eredményét. A fenti két lehetőséget a *büntetőügyi mediációról szóló törvény* (1994) és az *áldozat–elkövető mediációról szóló törvény* (2005) rögzíti.

Rendőrségi szinten is működnek mediációs programok. Csak néhány városban működik ilyen program, az ezekben való részvétel céljából a rendőrség általában a kisebb súlyú bűncselekményekkel kapcsolatos ügyeket választ ki. Az ilyen ügyekben többnyire nem kerül sor vádelemelésre, de ez nem törvényszerű.

Végül, de nem utolsó sorban a büntetés–végrehajtás során, a börtönökben is zajlik mediáció. Az igazságügyminiszter 2000-ben hozott döntése szerint a helyreállító igazságszolgáltatás gyakorlatait a börtönökben is alkalmazni kell (ld.: 4.2. cím). 2000 novembere óta szinte minden belga börtönben dolgozik resztoratív tanácsadó, akinek egyik feladata az, hogy támogassa az áldozatok és az elkövetők közötti kommunikációt. 2001 óta bonyolítunk mediációs programokat a fogvatartott elkövetők és áldozataik között. A resztoratív megközelítés alapelveinek jegyében a mediációs programra a börtönön kívül került sor. A program kísérleti jelleggel indult. A *mediációs programban* való részvételre három börtönben biztosítunk lehetőséget az elítélteknek. Nem akartuk kirekeszteni azokat az áldozatokat, akik ügyében az elkövető nem a kiválasztott börtönök valamelyikében töltötte büntetését, így Belgium flamand területein élő valamennyi áldozat számára lehetőséget biztosítunk a programban való részvételre. Az *áldozat–elkövető mediációról szóló törvény* értelmében bármely, a bűncselekményben érintett fél kérheti a mediációt.

4.3.2. A helyreállító igazságszolgáltatás filozófiája

A resztoratív megközelítés lényege az áldozat és az elkövető közötti kapcsolatteremtés, ezáltal a lehetőség biztosítása arra, hogy a konfliktust egymás között rendezzék. A kommunikáció során a felek megoszthatják egymással a bűncselekménnyel és annak

⁵⁷ A Suggnomè (ógörög szó, jelentése ugyan-azon valóság megközelítése több oldalról) Belgium flamand területein áldozat–elkövető mediációval foglalkozó szervezetek gyűjtő-szervezete és fóruma.

következményeivel kapcsolatos gondolataikat és érzéseiket. Kommunikációjuk lehet közvetett (a felek között mediátor közvetít) vagy közvetlen (személyes találkozó).

4.3.3. Miért kezdték alkalmazni az áldozat–elkövető mediációt a büntetés-végrehajtás fázisában is?

A tapasztalatok szerint a mediáció lefolytatása a bírósági eljárás előtti szakaszban gyakran túl korai lenne, mivel előfordul, hogy valamelyik fél még nem alkalmas – vagy egyik fél sem alkalmas még – arra, hogy találkozzon a másikkal. Ennek többnyire pszichológiai okai vannak, a feleknek fel kell dolgozniuk a történeteket. Az is gyakori, hogy az áldozat úgy gondolja, hogy az elkövetőnek előnye származik a mediációból, ezért nem akarja, hogy a folyamatra a tárgyalás előtt kerüljön sor.

Ettől függetlenül véleményünk szerint jó, ha a büntetőeljárás bármely szakaszában javasolható a mediáció folyamata. Ha az áldozat és az elkövető egyaránt azt szeretné, hogy a mediációra a tárgyalás előtt kerüljön sor, ennek még a súlyosabb bűncselekmények esetén sem lehet akadálya.

A mediációs programok működése három alapelven nyugszik.

A mediátor semleges. Nem etikai értelemben semleges, hiszen ez a súlyosabb esetekben nem is lehetséges – a mediáció során az elkövetőt, aki kárt okozott az áldozatnak, és aki felelősséggel tartozik tetteért, egyenlő félként kezeljük. Mindemellett a mediátornak pártatlanul kell végeznie munkáját. Mindkét fél érdekeit figyelembe kell vennie, mindkét fél irányában tiszteletet kell tanúsítania, és egyenlő félként kell kezelnie őket. Ebből következik, hogy átláthatóan kell végeznie munkáját, vagyis mindkét félnek tisztában kell lennie azzal, hogy a mediátor milyen kapcsolatban van a másik féllel.

A felek számára a folyamatban való részvétel önkéntes döntésen alapuló lehetőség. Mindig lesznek áldozatok, akik nem kívánják felvenni a kapcsolatot azzal az emberrel, aki bűncselekményt követett el a sérelmükre. Ezt tiszteletben kell tartani. A mediátor nem próbálhatja meg rábeszélni őket a részvételre, tiszteletben kell tartania a döntésüket. Inkább azon áldozatok igényeit kell megpróbálni kielégíteni, akik szeretnének találkozni az elkövetővel. Figyelembe kell venni az áldozat helyzetét, és semmilyen formában nem szabad nyomást gyakorolni rá annak érdekében, hogy részt vegyen a folyamatban. Ehhez hasonlóan az elkövető sem kényszeríthető a párbeszédre. Súlyosabb bűncselekmények esetén felmerül a kérdés, hogy ha az áldozat szeretne mediációt, miért ne lehetne az elkövetőt részvételre kényszeríteni. A válasz: mert nem működne. Az önkéntesség alapelve azt is magában foglalja, hogy a felek bármikor kiléphetnek a folyamatból. Persze meg lehet kérni az elkövetőt, hogy mégis folytassa a folyamatot pusztán azért, hogy ne okozzon további sérelmet az áldozatnak.

A mediáció egyik legfontosabb alapelve a diszkréció. A *mediációról szóló törvény* előírja a szakmai titoktartás kötelezettségét. A mediátor kizárólag abban az esetben adhat át információt az igazságszolgáltató testületeknek, ha ahhoz mindkét fél hozzájárul. A mediációs folyamat eredménye egy megállapodás vagy nyilatkozat. Börtönkörnyezetben

természetesen értesíteni kell a vezetőséget a mediációról, hiszen az áldozat csak a börtön vezetőségének engedélyével léphet be az intézmény területére.

3.4.4. A gyakorlat

Börtönkörnyezetben szinte kizárólag súlyos bűncselekményekkel kapcsolatban kerül sor mediációra. Hosszabb tartamú szabadságvesztést rendszerint csak súlyos bűncselekményekért – emberölés, gyilkosság, fegyveres rablás vagy nemi erőszak – szab ki a bíróság.

Gyakran merül fel a következő két kérdés: Alkalmazható-e a mediáció ilyen típusú bűncselekményeknél? Ha igen, valóban igénylik-e a felek ilyen esetekben a mediációt, vagyis egyáltalán vannak-e esetek? A válasz mindkét kérdésre igen. A mediáció súlyosabb esetekben is alkalmazható, és ilyen esetekben is előfordul, hogy a felek igénylik a mediáció alkalmazását.

A fenti állítást az alábbi adatok igazolhatják:

- a program nyolc éve során 630 esetben kérte valamelyik fél a mediáció alkalmazását;
- 343 esetben került sor mediációra (egy áldozat – egy elkövető), ebből 84 esetben személyes találkozó formájában;
- a bűncselekmények összetétele: 124 vagyon elleni bűncselekmény, 108 emberölés/gyilkosság és 111 nemi erőszak.

A tapasztalatok szerint minél súlyosabb a bűncselekmény hatása az érintettekre, annál nagyobb szükség van a mediáció alkalmazására. Az áldozatok ismételt áldozattá válásához vezethet, ha az ilyen bűncselekményeket kizárjuk a mediálható esetek köréből.

4.3.4.1. Miért igénylik a felek a mediációt?

Az áldozat szempontjai

- Az áldozatban rengeteg kérdés merülhet fel a bűncselekménnyel kapcsolatban, különösen emberölés esetén, ahol áldozatok a meggyilkolt személy családtagjai is. Néha egészen apró részletekre kíváncsiak, például hol hagyta az autóját az elkövető, hol van a másik cipő, miért volt a kulcs kívülről az ajtóban, pontosan hol dobta az elkövető a folyóba az áldozat holttestét stb.
- Szinte minden esetben felteszik a végső kérdést: „Miért tette?” Az áldozatok számára az, hogy feltehessék ezt a kérdést, fontosabb, mint hogy választ kapjanak rá, hiszen erre a kérdésre nincs jó válasz. Egyszerűen szeretnék látni, hogyan reagál az elkövető.
- Az áldozatok gyakran szeretnék tudni azt is, hogy az elkövetőnek eszébe jut-e néha a bűncselekmény. Tud-e aludni? Megbánta-e tettét?

Az egyik ügyben egy fiatalembert azért öltek meg, hogy elrabolják autóját. Az elkövetőknek egy rablás elkövetéséhez volt szükségük az autóra. Számukra az áldozat csak az autó vezetője volt, ám az áldozat apja a gyermekét veszítette el. Az apa elhozta a börtönbe a családi fényképalbumot, és történeteket mesélt a fiáról, hogy az elkövetők megértsék, mitől fosztották meg őt.

- Máskor egyszerűen szeretnének kifejezésre juttatni valamit. Szeretnék elmondani az elkövetőknek, mi történt velük, hogyan befolyásolta életüket a bűncselekmény, mitől fosztotta meg őket az elkövető. Nagyon fontos lehet a fájdalom, a bánat vagy a harag felszínre engedése, a lehetőség arra, hogy az áldozat szembesüljön saját érzéseivel.
- Az áldozatok néha a börtönnel kapcsolatban kíváncsiak különböző részletekre. Melyik börtönben tartják fogva az elkövetőt? Dolgozik-e odabent? Mikor szabadul?
- Néha békéltető találkozót kérnek. Ez inkább olyan esetekben fordul elő, amikor az áldozat és a tettes ismerik egymást, esetleg családtagok.

Egy ügyben egy férj meggyilkolta a feleségét, és később szeretne volna újból felvenni a kapcsolatot gyermekeivel. Egy másik esetben egy férfi felgyújtotta a házukat, miután vitába keveredett barátnőjével. A nő több hónapig – a tárgyalás alatt is – kórházban volt, és azért igényelte a mediációt, hogy békésen zárja le kapcsolatukat a férfival.

Az elkövetők szempontjai

- Az elkövetőkben gyakran merül fel az igény arra, hogy elmondhassák, mi történt, miért követték el a bűncselekményt (bár ez az emberölés eseteiben rendkívül nehéz).
- Gyakran szeretnének bocsánatot kérni áldozatuktól az általuk okozott kár vagy sérelem miatt. Az is gyakori, hogy egy elkövető szeretne levelet küldeni az áldozatnak, bár erről környezete lebeszéli. Máskor egyszerűen szeretnék valahogy enyhíteni az áldozat sérelmét, szeretnének tenni érte valamit, bármit: választ adni a kérdéseire, meghallgatni őt, fizetni a költségeit stb.
- Olyan esetekben, amikor az áldozat és az elkövető ismerik egymást vagy családtagok, gyakori, hogy az elkövető szeretné rendezni a kapcsolatát az áldozattal.
- Máskor gyakorlati problémákat szeretnének megoldani.

Egy alkalommal egy fogvatartott áldozata sírjához szeretett volna ellátogatni, de ki volt tiltva a városból, ahol az áldozat édesanyja élt. Megkérdezték az anyát, hogy hozzájárul-e ahhoz, hogy az elkövető meglátogassa a fia sírját. Igent mondott...

A mediációt a fentiek alapján tehát bármelyik fél kezdeményezheti. Legtöbbször az elítéltek veszik fel a kapcsolatot a mediációs szolgálattal, mivel ők inkább tájékozottak a programmal kapcsolatban. A fogvatartottak össze vannak zárva egy épületben, így nem nehéz hozzájuk eljuttatni az információt. Jóval nehezebb azonban elérni az áldozatokat. Mindössze az esetek 10%-ában kezdeményezi a mediációt áldozat. Ez komoly probléma, igyekszünk megoldást találni rá. Megpróbálkoztunk az áldozatsegítő szervezeteken keresztül tájékoztatni az áldozatokat. Összeállítottunk egy kiadványt, törekszünk a médiával való együttműködésre és esettanulmányokat teszünk közzé. Reméljük, hogy az új törvény – amelynek értelmében az igazságügyi szervek kötelesek tájékoztatni minden, az adott bűncselekményben érintett felet a mediáció lehetőségéről – hozzájárul majd ahhoz, hogy több áldozat kezdeményezze az eljárást. Jelenleg azonban a legtöbb kérés elkövetőktől érkezik.

A kezdeményezőnek az első lépésben el kell magyarázni a mediáció folyamatát és alapelveit, hogy tisztázzuk, valóban részt szeretne-e venni egy ilyen eljárásban. A bűncselekménnyel kapcsolatban is teszünk fel kérdéseket, de a megkérdezettnek nem kell részletesen beszámolnia arról. Ha a mediációra mégsem kerül sor, jobb is, ha a mediátor nem ismeri meg a részleteket.

Törekedni kell a motiváció tisztázására. Nem a szelektálás céljából, hanem az áldozat tájékoztatása érdekében, aki az információ alapján eldöntheti, hogy elfogadhatónak tartja-e az elkövető motivációját, vagy sem. Nagyon fontos, hogy a mediátor nem dönthet helyettük, nem válogathatja meg, hogy ki vehet részt mediációs folyamatban és ki nem.

Végezetül a mediátor levélben felveszi a kapcsolatot az áldozattal. Ha az áldozatot érdekli a mediációs folyamatban való részvétel, egyeztetik a találkozó részleteit, és kezdetét veheti a mediáció. Az, hogy a mediáció folyamata hogyan alakul, a feleken múlik. Néha a mediátor közvetít a felek között (közvetett mediáció), de ennél sokkal érdekesebb az, amikor a felek személyesen találkoznak. A program keretében eddig 84 személyes találkozóra került sor.

4.3.4.2. A személyes találkozó

Két dolog érdemel különös figyelmet a személyes találkozókkal kapcsolatban. Az egyik a gondos előkészítés. Mindkét felet fel kell készítenünk arra, ami a folyamat során rájuk vár: düh, bánat, kérdések, büntudat, érzelmkitörések. Ezek után szabadon eldönthetik, hogy ennek tudatában is vállalják-e a részvételt. Ha a felek felkészültek, és vállalják a részvételt, általában komoly érzelmi megterhelést képesek elviselni.

A találkozó előkészítésére mindenképpen elegendő időt kell szánni. Az előkészítés egyszerű, praktikus dolgokat is magában foglal, például a megfelelő méretű asztal beszerzését.

A másik fontos tényező a támogatás. Mit kell tenniük a feleknek a találkozáson? Milyen jellegű támogatásra van szükségük? Mellettük üljön valaki, vagy inkább velük szemben? A felek közötti egyensúly biztosítására is ügyelni kell. És persze egy jó mediátor nem feledkezhet meg – a kávéról sem... Ez sokat segíthet abban, hogy megtörjön jég.

A mediációs folyamat hónapokig eltarthat. Eredménye figyelembe vehető az elkövető feltételes szabadságra bocsátásával és az annak tartamával kapcsolatos döntés során. A felek számára a személyes találkozó után is támogatást kell nyújtani. A mediátorok szempontjából hasznos lehet, ha időnként másik mediátor is jelen van a találkozókon, vagy a találkozó után megbeszéljük a tapasztalataikat kollégáikkal.

4.3.5. Eredmények

Az eredmények mérése nagyon nehéz feladat. Hogyan bizonyítható be, hogy a felek jobban alszanak, kevésbé félnek, ki mernek menni az utcára, vagy jobb tanulmányi eredményeket érnek el a mediáció után, illetve hogy ezek valóban a folyamat eredményei? Pusztán szubjektív beszámolók alapján?

Egy terapeuta személyes közlése szerint egyetlen mediációs találkozó felér egy évnyi terápiával.

Eddig 25 személyes találkozón mediáltam, mindegyik esetben súlyos bűncselekményről, jellemzően gyilkosságról, fegyveres rablásról vagy szexuális bűncselekményről volt szó. A legrövidebb találkozó 45 perces, a leghosszabb 4,5 óras volt. A legfiatalabb áldozat 7, a legidősebb 75 éves volt. Egyetlen alkalommal fordult elő, hogy az elkövető nő volt.

A személyes találkozók miatt szeretem ezt a munkát. A súlyos bűncselekmények kapcsán bonyolított személyes találkozók különlegeseek, gyakran megindítóak, rendkívüli mélységeket érintenek. Minden alkalommal meglep a találkozók nyugodt, komoly légköre. Kezdetben úgy gondoltam, hogy ez csak az én szerencsém, de ma már tudom, hogy nem erről van szó. Az is mindig meglep, hogy a felek mennyi mindent képesek elmondani az esetükkel kapcsolatban.

(A szerző)

4.4.

Mediáció a büntetés-végrehajtási intézetekben és a helyreállító igazságszolgáltatás

4.4.1. A börtönmediáció és a helyreállító igazságszolgáltatás Európában és a világ többi részében

A helyreállító igazságszolgáltatással kapcsolatban két jelentős nemzetközi dokumentumot kell megemlítenem. Az egyik az ENSZ 2002 áprilisában kiadott dokumentuma a *helyreállító igazságszolgáltatási programok büntető ügyekben történő alkalmazásának alapelveiről*, a másik pedig az Európa Tanács *R(99)19. számú ajánlása*, amely meghatározza a büntető ügyekben alkalmazott mediáció fogalmát. E szerint büntetőügyi mediáció „Bármely olyan eljárás, amelyben az áldozat és az elkövető a szabad akaratából aktívan megkísérli a bűncselekmény okozta problémák rendezését egy független harmadik fél (mediátor) segítségével.”

Bár az Európa Tanács általános fogalom-meghatározásra törekszik, tagadhatatlan, hogy az európai országokban alkalmazott mediációformák között komoly eltérések vannak. A bűncselekményből eredő konfliktusok külső személy aktív részvételével történő megoldásának első számú modellje az áldozat-elkövető mediáció, de lehetséges a közösség intenzívebb bevonása is az eljárásba a konferenciák és mediációs körök módszerével.

4.4.2. A mediáció elvei az Európa Tanács R(99)19. számú ajánlásában

Az Európa Tanács ajánlása tartalmaz néhány iránymutatást a mediáció alkalmazásához. Az ajánlás első két cikke két alapszabályt rögzít. Egyrészt előírja azt, hogy a felek önként vegyenek részt az eljárásban, másrészt pedig megköveteli, hogy a mediációs szolgálat

gondoskodjon az eljárás során elhangzottak bizalmas kezeléséről. Az eljárás bizalmasága mellett az ajánlás hangsúlyozza a mediátor pártatlanságának követelményét is. Ezzel együtt természetesen szükséges, hogy a mediációs szolgálatnak legyen némi önálló mozgástere. A mediáció igénybevételét lehetővé kell tenni mindazok számára, akik élni kívánnak a mediáció nyújtotta előnyökkel, így a jogalkotó feladata, hogy elérhetővé tegye a mediációt, és lehetőséget biztosítson annak minél szélesebb körben történő alkalmazására. Cél az, hogy a mediációt a büntetőeljárás bármelyik szakaszában alkalmazni lehessen (a belga jogszabályok például ezt ma már lehetővé teszik, ld.: 4.2–4.3. címek).

4.4.3. Az áldozat-elkövető mediáció Szlovéniában

A *büntetőeljárás törvény* 2000-ben rendelte el egy, a kisebb súlyú bűncselekmények alternatív szankciójaként alkalmazott intézkedésekről szóló *országos program* megvalósítását. 2000-ben összesen 837 esetben alkalmazták sikerrel az áldozat-elkövető mediációt. Ezzel 837 bírósági tárgyalást „spóroltak meg”, ami mintegy 5 bíró ügyterhének felel meg, és a lezárt ügyek számának 7,5%-át jelenti. Az áldozat-elkövető mediáció alkalmazása az ügyek 48%-ában sikeres volt, a többi esetben (52%) nem vezetett eredményre. Az eredmények jónak tekinthetők, különös tekintettel arra, hogy a mediáció akkoriban új intézmény volt. Az áldozat-elkövető mediáció leggyakrabban bocsánatkéréssel végződik. A második leggyakoribb eredmény a kártérítés, a harmadik pedig a bocsánatkérés és a kártérítés együttes alkalmazása. A mediációt elsősorban lopás, rongálás, csalás (amelyek száma európai összehasonlításban szokatlanul magas Szlovéniában) és veszélyeztető bűncselekmények (köztük orvosi műhibák) esetén használja a joggyakorlat.

Az ügyészség jogszabályi előírás alapján köteles büntetőjogi mediációs képzést szervezni. Az első tanfolyamok 1999 decemberében indultak. 2000-ben az összesen 194 mediátor fejenként átlag 8,6 ügygel foglalkozott. Ugyanebben az évben létrehoztak egy felügyelő bizottságot, amelynek feladata a visszaélések megelőzése volt. Egy évvel később létrejött az első mediátorszervezet, a Szlovén Mediátorok Egyesülete. Ma már egy újabb szervezet, a Medios is képviseli a mediátorok érdekeit.

4.4.4. A mediáció kialakulása a szlovéniai börtönrendszerben

A *büntetőeljárás törvény* tehát 2000 óta ismeri a büntető ügyek áldozat-elkövető mediáción keresztüli rendezésének lehetőségét. Az intézmény célja az, hogy elősegítse az áldozatok és a fiatalok, illetve felnőtt elkövetők közti egyezségkötést. 2007-ben szerveztünk először bevezető jellegű, és kifejezetten börtönmediációs tematikájú mediátorképzést 17 büntetés-végrehajtási alkalmazott részvételével, és folyamatban van a haladó tanfolyam előkészítése is. A tréningek célja az, hogy felkészítse a börtönök személyzetét a formális és informális mediáció használatára egyes konkrét esetekben. A tavalyi bevezető tanfolyamot 18 büntetés-végrehajtási alkalmazott végezte el sikerrel.

4.4.5. Mediációra alkalmas esetek

Több, börtönviszonyok közepette gyakori konfliktustípus esetén is hasznosnak bizonyulhat a mediáció. Az egyik legalkalmasabb helyzet az, amikor két fogvatartott között támad vita. A fogvatartottak közt alá-fölérendeltség hivatalosan nincs, így a mediátor általában könnyen eléri azt, hogy egyenrangúnak is érezzék magukat. A fogvatartottak közt kialakuló konfliktusok sokfélék lehetnek: az apró-cseprő ügyekből eredő vitáktól (például ha valamelyik fél személyes tárgy hiányzik) kezdve akár súlyosabb ügyekig (például testi sértésig) is terjedhetnek. A fogvatartott és a börtönőr közti vita nehezebb kérdés, mivel nem egyenrangúak a börtön falai közt. Hasonló az az eset, amikor a konfliktus a fogvatartott és a nevelő személyzet tagja közt merül fel, mivel az elítélt szempontjából a nevelő is csak a megvetett „rendszer” képviselője. A mediáció akkor is hasznos eszköz lehet, ha az ellentét a börtön vezetése és a börtön személyzete közt alakul ki. A mediátor továbbá segíthet akkor is, ha a börtön és a fogvatartottak közt támad konfliktus, így például sztrájkok (főként éhségstrájkok) esetén. A mediátor a fogvatartottak és rokonaik közt is közvetíthet akkor, ha valamely okból kommunikációs problémák adódnak köztük.

4.4.6. Bizonytalanságok és nehézségek

A mediáció büntetés-végrehajtási intézetekbe való bevezetésével több bizonytalanság és nehézség is felmerül. Az egyik akadály a börtönszemélyzet lehet, hiszen az őrk, illetve a nevelők nem feltétlenül nyitottak az új dolgokra, különösen azokra, amelyeket kívülről kényszerítenek rájuk. Sokan attól is tartanak, hogy változatlan fizetés mellett több feladatuk lesz a mediáció miatt. Ráadásul az ismeretlentől való félelem is közrejátszik, hiszen felületes ismereteik vannak a mediációról. A fogvatartottak ezzel szemben nem feltétlenül bíznak az eljárásban, különösen az eljárás bizalmas jellegében. A büntető igazságszolgáltatás túlságosan merev ahhoz, hogy könnyen befogadja a mediációhoz hasonló újításokat. Sokan attól is tartanak, hogy a fogvatartottak visszaélnek majd a mediáció nyújtotta lehetőségekkel. A mediációval kapcsolatos félelmek és bizonytalanságok főként arra vezethetők vissza, hogy a mediációról közvetített kép nem elég tiszta a börtönszemélyzet és a fogvatartottak számára. Biztos vagyok abban, hogy ha a mediációról alkotott kép tisztul, és a gyakorlat is egységesebb lesz, az aggodalmak illetve akadályok nagy része megszűnik.

A legnagyobb kihívás továbbra is a börtönmediáció teljes körű bevezetéséhez szükséges infrastruktúra kialakítása. A hatékonyabb munkához további pénzügyi források, képzések és a személyzet létszámának növelése szükséges. A börtönmediáció alkalmazása ezen felül jogi szabályozást is igényel. A börtönmediáció népszerűsítéséhez sikeresen lezárt ügyek kellene; ez lehet a legnagyobb segítség abban, hogy a börtönmediáció gyorsan elterjedjen és valódi eszközzé váljon. Vigyázni kell azonban arra is, hogy az érintettek ne éljenek vissza a lehetőséggel, mert ez mindegyikük számára káros lehet. A mediátorok képzése és szupervíziója emiatt is elengedhetetlen.

4.4.7. Tervek a jövőre

Célunk, hogy folytassuk a börtönmediatori képzéseket, és bővítsük a résztvevő büntetés-végrehajtási alkalmazottak számát. Folyamatban van a helyreállító igazságszolgáltatásra (elsősorban az áldozat-elkövető mediációra) specializálódott mediátorok képzésének szervezése. A mediátorszervezetek aktívan részt vesznek a mediációval kapcsolatos jogszabályalkotásban is. A mediációs szolgáltatás beindítása a mai napig hatalmas kihívást jelent a büntetés-végrehajtási intézeteken belül és kívül egyaránt.

Források

- Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R(99)19. sz. ajánlása *a büntető ügyekben alkalmazandó mediációról* (1999. szeptember 15.)
- ENSZ – Gazdasági és Szociális Tanács (ECOSOC), 2002/12. sz. határozat *A helyreállító igazságszolgáltatási programok büntető ügyekben történő alkalmazásának alapelvei* (2002. július 24.) (www.un.org/ecosoc/docs/2002/Resolution%202002-12.pdf).

Andy Hudson

HM Prison Service (Egyesült Királyság)

Kapcsolat +++ Andy.Hudson@hmpr.gsi.gov.uk

4.5.

„Aktív állampolgárság együtt”: a börtön integrálása a helyi közösség életébe az Egyesült Királyságban

4.5.1. Bevezetés

Egy kevésbé szigorú biztonsági intézkedések mellett működő börtön esetén fontos a jó kapcsolat a helyi közösséggel, és a börtön integrálása a helyi közösség életébe. A *HMP Stanford Hill* egy nyitott rezsim szerint működő börtön 464 férfi fogvatartottal. Az elítéltek szabadságvesztése változó tartamú; akadnak köztük néhány hetes, de életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték is. A fogvatartottak többsége nem a térségből származik, de a börtön mint intézmény a helyi közösség szerves része.

Az „*aktív állampolgárság*” megvalósítása esetén a polgároknak szavuk van az érintett közösség tagjaiként, és részt vehetnek olyan döntések meghozatalában, amelyek személy szerint érintik őket.

Lényeges, hogy a börtön részéről a börtönigazgatótól a börtönvezetésen és a személyzetén át a fogvatartottakig mindenki, a másik oldalon pedig a közösség minden tagja aktívan részt vegyen a folyamatban. A Stanford Hill-i börtön mottója: „Tegyük együtt biztonságos, tisztességes és pozitív közösséggé Stanford Hillt!”

Jelen tanulmányban az alábbi példákon keresztül mutatom be, hogy miként próbáltuk integrálni a börtönt a helyi közösség életébe.

4.5.2. A swale-i „Aktív állampolgárság együtt” program

Az *együttműködési program* 2007 márciusában indult a swale-i helyi közösségben működő közbiztonsági partnerségre épülve. A program legfontosabb együttműködő partnerei az *Amicus Horizon*, egy idősek és hátrányos helyzetűek lakhatási problémaival foglalkozó alapítvány, valamint a swale-i önkormányzat. A projektet az alapítvány és az önkormányzat közösen finanszírozza, a projekt irányítói pedig a Stanford Hill-i börtön munkatársai.

A programban öt, még szabadságvesztését töltő, de átmenetileg ideiglenesen elbocsátott Stanford Hill-i fogvatartott, egy felügyelő büntetés-végrehajtási tiszt, és a börtön érintett osztályai (a külső munkavégzést felügyelő osztály, a kertrendezési osztály és a fogvatartottak irányításáért felelős osztály) vesznek részt. Emellett az *Amicus Horizon* és az önkormányzat alkalmanként operatív projektvezetőket jelöl ki.

A program a következőképpen működik: a külső munkavégzést felügyelő osztály kiválaszt néhány, a feladatra alkalmas foglyot, és elvégzi az ilyenkor kötelező kockázatelemzést. Ezt követően szerződést kötnek a kiválasztott fogvatartottakkal, amelyben azok vállalják, hogy elvégzik a projekt keretében vállalt munkát és betartják az arra vonatkozó szabályokat. Ezt követően a fogvatartottaknak megtanítják a kerti szerszámok használatát, valamint tájékoztatják őket a vonatkozó munkavédelmi szabályokról; a munka csak ezután kezdődhet meg. Az *Amicus Horizon* és a swale-i önkormányzat közösen végzi az egyes feladatokkal kapcsolatos kockázatelemzést, míg a felügyelő büntetés-végrehajtási tiszt a munkavégzés helyével kapcsolatos veszélyeket méri fel.

A lakosok elégedettségét az *Amicus Horizon* ellenőrzi, míg a megtisztított zöldterület tisztaságát és a lakosság bűnözéstől való félelmének csökkenését a swale-i önkormányzat vizsgálja, a büntetés-végrehajtás munkatársai pedig azt kísérik figyelemmel, hogy megváltozott-e az elkövetők viselkedése. A projekt szervezői ezeken túl összevetik a befektetett pénzösszeget és a program hasznát. Utóbbi vizsgálat eredménye jellemzően az, hogy a *Swale-i „aktív állampolgárság együtt” programban* részt vevő fogvatartottak munkáltatása költséghatékonyabb annál, mint ha vállalkozókat szerződtenének.

A kísérleti projekt első két évében kizárólag a swale-i térségben működő szervezetek voltak aktívak, de a 2009/2010-es programidőszakban már Canterbury város önkormányzata is részt vesz. Az *Amicus Horizon* alapítvány a program keretében a swale-i térségben élő elesett, mozgássérült vagy idős emberek kertjeit tisztíttatja meg,

illetve nagyobb volumenű projektmunkákat végeztet a fogvatartottakkal. Az önkormányzat a közterületek takarítására és a közösség által igényelt egyéb munkákra használja fel a munkacsoport szolgáltatásait (ld. a kiemelt szöveget).

A város lakosságának reakciója nagyon pozitív volt, rengeteg köszönőlevelet, e-mailt és fotót kaptunk tőlük. A média is kedvezően reagált a programra. Sok méltató cikk jelent meg a sajtóban és a program iránt érdeklődő magas rangú politikusok is látogatást tettek Stanford Hillben az elmúlt két évben. A program több díjat is nyert, többek között az *Environmental Excellence* elnevezésű környezetvédelmi díjat. A programban részt vevő elítéltek magatartása is javult, és optimistább lett a hozzáállásuk a szabadulás utáni élethez is.

4.5.3. A börtön „Sportiskolája”

A Stanford Hill-i börtön testnevelési osztályának céljai:

- a fogvatartottak bűnöző magatartásának és a kriminogén tényezőknek a kezelése, valamint a szabadulás utáni visszaesés kockázatának csökkentése;
- a börtönszemélyzet és a fogvatartottak számára magas színvonalú testnevelési program működtetése a szükségleteknek, képességeknek és adottságoknak megfelelő szervezett foglalkozásokkal és tevékenységekkel, valamint rekreációs, illetve életmóddal kapcsolatos tanácsadás;
- a lehetőségek szerint úgy alakítjuk a testnevelési osztály programját, hogy az összhangban legyen a szabadulás utáni munkalehetőségekkel;
- a társadalmi felelősségérzet erősítése a sport és a rekreáció eszközeivel, valamint szakképzés biztosítása a társadalomba való visszailleszkedés érdekében.

A testnevelési osztály sikerrel alkalmazza az ún. kortárs-segítő programot is, amelyben a kiválasztott elítélteket megtanítják arra, hogy miként tudnak hatékonyan segíteni fogvatartott társaikon és tanácsokkal ellátni őket. A programszervezők segítik a kiválasztott kortárs-segítőket a társaiknak tartott tanfolyamok megvalósításában. A kortárs-segítő program hozzájárul a segítők önbizalmának erősítéséhez, és többen közülük szabadulásukat követően már sikeresen elhelyezkedtek a szabadidő-szektorban.

Sokrétű együttműködés alakult ki a börtön és több szabadidő-szektorbeli munkáltató (fitnesztermek és sportegyesületek) között; a Stanford Hill-i börtön így például kapcsolatban áll a *Virgin Active*, a *Fitness First*, a *David Lloyd*, a *Serco Leisure*, a *Greater London Leisure* sportegyesületekkel, a *Charlton Athletic* és a *Leyton Orient* futballcsapatokkal valamint a *London Towers* kosárlabdacsapattal.

A börtön sportprogramja intenzív kapcsolatot ápol a külvilággal például egy sheerness-i székhelyű jótékonyági intézmény, az *Island*

A program sikeresnek mondható, hiszen az első évben 23 elítélt vett részt a kísérleti projektben, ebből 19 elkövető (83%-uk) esetében a viselkedésük alapján arra lehetett következtetni, hogy csökkent a visszaesés valószínűsége. Az érintettek összesen 199 önálló feladatot teljesítettek, és 130 tonna szemetet takarítottak el a város területéről. Az *Amicus Horizon* 12%-kal nagyobb elégedettségi arányt mért, és a befektetett pénzért kapott érték elemzése során arra jutott, hogy (piaci árak alapján) az elvégzett munka értéke a befektetett összeg kétszerese volt.

A második évben egy második kertrendező munkacsoport alakult egy négyhónapos, 2008 decemberétől 2009 áprilisáig tartó kísérleti program keretében. Az első munkacsoport 300 önálló munkát végzett el, míg a második számos nagyobb volumenű feladatot teljesített, a két csapat összesen 160 tonnányi szemetet gyűjtött össze. 40 elítélt vett részt a programban és közülük 32 (80%) esetében csökkent a visszaesés kockázata – emellett, hogy készségeik is érezhetően fejlődtek.

Partnership által szervezett egészség- és fitneszprogramon keresztül. A program keretében a kiválasztott fogvatartottak tartanak edzéseket.

A börtön és a közösség közti kapcsolatot az is erősítette, hogy a közösség tagjai látogatást tehettek a börtönben és a testnevelési osztálynál is. A helyi uszodában a testnevelési osztály biztosítja az úszómestereket, és úszásoktatást is tart. A külső munkavégzést felügyelő osztály a különböző közösségi házaknak is biztosítja a fogvatartottak munkaerőjét.

Csapatépítő és egészséges életmódra vonatkozó tanácsadási foglalkozásokat is tartunk a helyi iskolákban, így például a *Borden* középiskolában [amelytől 6.000 font támogatást kaptunk felszerelésre] vagy a *Minster College*-ben, ahol csapatépítő és egészségügyi képzéseket szerveztünk.

A közösséggel való együttműködés keretében közös jótékonyági eseményekre is sor került; összesen több mint 5.000 fontnyi adományt gyűjtöttünk össze a helyi közösség céljaira.

4.5.4. Konklúzió

Az aktív állampolgárság segítségével, amely a polgárok alulról jövő kezdeményezéseiről és önszerveződéséről szól, a fogvatartottak valódi lehetőséget kapnak arra, hogy jóvátegyék a bűncselekményükkel a közösségnek okozott sérelmet. Az aktív állampolgárság keretébe tartozó programok révén a fogvatartottak javítani tudnak a helybeliek életminőségén, és egyúttal a saját önbizalmukat, önbecsülésüket is növelni tudják.

Ezek mind-mind közös céljaink elérését segítik, vagyis azt, hogy Stanford Hill biztonságos, tisztességes és pozitív közösséggé alakuljon az érdekeltekkel együttműködésben.

Gyökös Melinda

Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium (Magyarország)

Kapcsolat +++ melinda.gyokos@irm.gov.hu

4.6.

„Helyreállító börtön” projektek Magyarországon

4.6.1. A helyreállító paradigma, a bűnmegelőzés és a helyreállító börtön

Magyarországon a helyreállító paradigma szorosan összekapcsolódik a bűnmegelőzés céljával: a Társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája (2003) volt az első nemzeti szintű dokumentum, amely zászlajára tűzte a helyreállító gyakorlatok elterjesztését. A stratégia öt prioritásra vonatkozóan határoz meg hosszú távú célkitűzéseket a közösségi bűnmegelőzés⁵⁸ területén. A stratégia különösen az áldozattá válás megelőzése, az áldozatok védelme, valamint a bűnisméltás megelőzése céljainak megvalósítása érdekében kötelezi el magát a helyreállító igazságszolgáltatás elveinek érvényesítése mellett.

A stratégia szemlélete szerint a sikeres helyreállító eljárások eredményéhez egyben megelőző hatás is társul. A helyreállító filozófia középpontjában az elkövető, a sértett és a közösség áll, ők azok, akiknek a közreműködésével a bűncselekménnyel létrejött konfliktus rendezése történik. Ennek során az elkövető szembesülhet tettének következményeivel és azokért a közvetlenül megsértett személy és a normaszegéssel közvetve megsértett közösség igényeinek megfelelő jóvátétel teljesítésével vállalhat felelősséget. A folyamat eredményeként optimális esetben létrejön egyfajta „elköteleződés” a közösség érdekei, értékei iránt, amely a jövőben visszatarthatja az elkövetőt az újabb bűncselekmény elkövetésétől.

A stratégiában foglalt célok megvalósítását az Országos Bűnmegelőzési Bizottság⁵⁹ [a továbbiakban: OBmB] koordinálja, amely a társadalmi bűnmegelőzés valamennyi releváns szereplőjét magában foglaló társadalmi testület. A kormányzati szféra bűnmegelőzési tevékenységeinek koordinálása mellett az OBmB pályázati eljárás útján olyan helyi kezdeményezésekhez nyújt anyagi támogatást, amelyek helyben felmerült problémákra helyben alkalmazható, adekvát, a helyi szereplők széles körének együttműködésén alapuló megoldást jelentenek. A támogatott programok olyan modell-kísérletek, amelyek máshol is megvalósíthatóak, vagyis adaptálhatóak.

⁵⁸ Olyan államilag vezérelt és támogatott szakmai és civil mozgalom, amely a közbiztonság fokozásához az állampolgárok közösségei önvédelmi képességének megerősítésével járul hozzá.

⁵⁹ Tagjairól és működéséről a bűnmegelőzés hatékonyságának növelése érdekében szükséges egyes kormányzati feladatokról szóló 1002/2003. (I. 8.) Kormányhatározat rendelkezik.

Az OBmB 2004 óta minden évben hirdetett pályázati felhívást.⁶⁰ Kezdetben állami költségvetési forrás állt rendelkezésre a programok finanszírozására, 2006-tól kezdődően viszont az OBmB-nek kizárólag a személyi jövedelemadó közérdekű célra – nevezetesen a társadalmi bűnmegelőzés céljára – felajánlott ún. második egy százaléka jelentette a programok támogatásának pénzügyi forrását.

A bűnisméltés megelőzése céljából az OBmB 2004 óta folyamatosan támogatott olyan projekteket, amelyek a büntetés-végrehajtási intézetekben fogvatartottak reintegrációját szolgálták, ezek jellemzően szakképzési és készségfejlesztési programok voltak. Az OBmB angliai jó gyakorlatoktól (Stern 2005) inspirálva 2006-ban kezdett olyan helyreállító jellegű tevékenységek megvalósítására irányuló felhívásokat meghirdetni, amelyek hozzájárulhatnak a büntetés-végrehajtási intézetek helyi közösségek életébe történő integrálódásához, ezáltal is növelve a fogvatartottak társadalmi reintegrációjának esélyeit. Az ezen felhívásokra kidolgozott és az OBmB támogatásával megvalósított modell-projektek alkotják Magyarországon a „helyreállító börtön” koncepciójának gyakorlatát, amelyek az intézetnek a helyi közösség életébe történő integrálódását a helyreállító, jóvátételi szolgálatok teljesítésének eszközével törekedtek megvalósítani.

4.6.2. A helyreállító vagy közösségi börtön általános jellemzői

A helyreállító vagy közösségi börtön kategóriája alatt a magyarországi gyakorlatban nem klasszikus helyreállító eljárásokat értünk, hanem olyan programokat, amelyek a bűncselekmény által közvetlenül sértett másik fél részvételét nélkülözve, a büntetés-végrehajtás szakaszában tettét megbánni kívánó elkövetőnek nyújtanak lehetőséget jóvátétel teljesítésére. Az intézetben fogva tartottak tevékenységükkel tehát csak szimbolikusan teszik jóvá az elkövetett bűncselekményt, a konkrét – közvetlen – sértettek helyett a normaszegéssel közvetve sértett helyi közösség egészének nyújtanak jóvátételt, a konkrét sérelem kompenzálása helyett a helyi közösség számára hasznos és látványos eredményeket produkálva.

Az intézet bekapcsolódását az annak „otthont adó” település életébe megvalósító jó gyakorlatok közös jellemzői a következőképpen foglalhatóak össze.

4.6.2.1. Szakképzés és készségfejlesztés

Valamennyi program tartalmaz valamilyen szakképző és készségfejlesztő elemet. A szakképző programelem célja a résztvevő fogvatartottak felkészítése a közösség számára végzendő munkára, tehát ez jelenti a programok első lépcsőfokát, ez alapozza meg a további programelemeket. Optimális esetben a szakképző programelem keretében megszerzett ismereteket a fogvatartott szabadulását követően is hasznosíthatja. Ezért a helyreállító börtön-projektek tervezésénél ajánlott arra törekedni, hogy már maga a közösség számára végzett „szolgálat” is keresett, hiánypótló jellegű legyen, ez pedig – optimális esetben – együtt jár azzal, hogy a szakismeret, szakképzettség maga is piacképes. A készségfejlesztés eleme a tapasztalatok szerint a projektek egész időtartamát végigkíséri és a szabadulást követő sikeres reintegrációhoz szükséges kompetenciák fejlesztését jelenti (például állaskereső-, munkaerőpiaci tréning, önismereti tréning, erőszakmentes konfliktuskezelés). A helyreállító börtön-projektek sikeréhez azonban az előbbieken felül szükség lenne a fogvatartott bűncselekménnyel történő szembesítésének és felelősségvállalásának elősegítésére, a szolgálat jóvátételi jellegének megértésére, és a jóvátétel átélésére való készség és képesség fejlesztésére – ami egyelőre hiányzik az ilyen projektekből.

4.6.2.2. Jóvátételi szolgálat

A programok központi eleme a közösség érdekét szolgáló tevékenység, azaz maga a „jóvátételi szolgálat” megszervezése a fogvatartottak részvételével. Minden más programelem (szakképzés, készségfejlesztés, együttműködési hálózat) ennek megvalósulását hivatott előmozdítani, hatékonyabbá tenni. A „jóvátételi szolgálat” optimális megválasztásakor két követelményre kell figyelemmel lenni. Egyrészt a hasznosság követelményére: a teljesíteni kívánt szolgáltatásra valóban szükség legyen, az a helyi közösség viszonylatában hiánypótló jelentőséggel bírjon. Ennek érdekében a megvalósító büntetés-végrehajtási intézetnek meg kell találnia a „piaci rést” az adott település „szolgáltatási térképén”. Másrészt arra a követelményre kell koncentrálni, hogy a hiánypótló jóvátételi szolgálat jól kommunikálható – jól látható, ha úgy tetszik, eladható –, ezen keresztül pedig arra alkalmas legyen, hogy a helyi közösség fogvatartottakkal kapcsolatos előítéleteit csökkentsen.

4.6.2.3. Kommunikáció

Minden program tartalmaz kommunikációs elemet, egyrészt annak érdekében, hogy a fogvatartottak meghatározott keretek között kapcsolatot alakítsanak ki és ápoljanak a helyi lakosság különböző közösségeivel (például közös rendezvények, programok alkalmával), másrészt abból a célból, hogy a teljesített jóvátételi szolgálatról a helyi közösség lehető legszélesebb köre értesüljön.

4.6.2.4. Partnerség

A fenti célok elérése érdekében valamennyi program a releváns partnerek széles körének bevonásával valósult meg: a vezető szerepet a büntetés-végrehajtási intézetek játszották, amelyeknek a legtöbb esetben sikerült együttműködést kialakítaniuk a helyi önkormányzatokkal, oktatási és képzési intézményekkel, illetve az adott településen tevékenykedő civil szervezetekkel.

A 2006 óta az OBmB támogatásával megvalósult helyreállító börtön-projektek általános elemeit a tanulmány végén található *9. táblázatban* foglaltam össze, az alábbiakban pedig az egyes projektek azon sajátosságait mutatom be, amelyek jól példázzák a helyreállító börtön tartalmi követelményeinek hazai, illetve helyi viszonyokhoz adaptált megvalósulását.

4.6.3. A helyreállító vagy közösségi börtön hazai modelljének sajátosságai

A „helyreállító börtön” koncepciójának hazai gyakorlatát rendkívül színes, változatos programok alkotják. Ez részben a pályáztatási rendszernek köszönhető, amely kellőképpen rugalmas a helyi sajátosságok kifejezésre juttatásához, emellett azonban nem kis részben köszönhető a projekteket megtervezők fantáziájának és innovativitásának, akik hazai és helyi kihívásoknak megfelelő tartalommal töltötték ki a „helyreállító börtön” sémáját.

Az Állampusztai Országos Büntetés-végrehajtási Intézet két projektje valamennyi általános elemet (ld. a *9. táblázatot*) megvalósították az intézetnek otthont adó két település, Harta és Solt területén végzett városszépítő tevékenység keretein belül. Különleges volt a projektekből, hogy reagáltak a börtönpopuláció egyik speciális csoportja, nevezetesen a roma kisebbséghez tartozó elítéltek sajátos igényeire. A második projekt keretében a roma fogvatartottak egy hagyományos kézműves szakma elsajátítását lehetővé tevő szakképzésben részesülhettek, kibontakoztathatták muzikális készségeiket és gyakorolhatták hagyományait.

Az állampusztai projektek további sajátossága, hogy találekonyan valósították meg azt a programelemet, amely az angol mintával ellentétben a többi hazai projektben nem valósult meg maradéktalanul, nevezetesen a fogvatartottak és a civil lakosság számára történő közös programok, rendezvények szervezését: a fogvatartottak kórusa és színjátszóköre fellépett Harta és Solt helyi közösségeinek, intézeteinek különböző rendezvényein.

⁶⁰ A pályázati felhívások elérhetőek a <http://www.bunmegelozes.hu/index.html?pid=94> linken.

A Balassagyarmati Fegyház és Börtön az általános elemek (ld. a 9. táblázatot) megvalósításával mindkét projektjében arra törekedett, hogy a fogvatartottak különböző közterületek rendezésén dolgozzanak annak érdekében, hogy azokat a helyi lakosság birtokba vehesse, illetve újra használhassa. A programok eredményei mindkét alkalommal felülmúlták a tervezetteket, a büntetés-végrehajtási intézet és az önkormányzat között már az első projektet követően létrejött az együttműködési megállapodás arra vonatkozóan, hogy a fogvatartottak továbbra is részt vehessenek a városrendezési munkákban. Az első projekt eredményeként jelent meg a fogvatartottak „önsegélyezésének” szándéka: az önismereti és konfliktuskezelő csoport a projekt befejezését követően tovább működött, zömében új jelentkezőkkel, néhány korábbi csoporttag azonban vállalta, hogy továbbra is részt vesz a foglalkozásokon az újak beilleszkedésének elősegítése céljából. A második program megvalósítása során a büntetés-végrehajtási intézet jelentős helyi szereplővé nőtte ki magát: valódi közösség-szervező erővé vált a civil szereplők széles körének megmozgatásával és a helyi lakosság, valamint a projekt keretében rendbe hozott Palócliget szomszédságában működő általános iskola diákjainak közvetlen bevonásával a helyreállító munkába. Intenzív együttműködés alakult ki az általános iskola és a büntetés-végrehajtási intézet között. Az iskola esti tagozatos diákjainak⁶¹ magatartása a börtönben tett látogatásuk alkalmával egyes fogvatartottakkal történt elbeszélgetésüket követően a pedagógusok által is érezhető mértékben javult. Az iskola kortárs-segítővé kiképzett diákjai a jövőben igyekeznek visszatartani társaikat a rendbe hozott park rongálásától, rendeltetésellenes használatától, az iskola különböző osztályai pedig az általuk „örökre fogadott” parkrészek fizikai állapotának megőrzéséért vállaltak felelősséget.

A Sátorajújhelyi Fegyház és Börtön projektjei az általános elemeket (ld. a 9. táblázatot) mindkét alkalommal igen speciális célok: egy börtönmúzeum létrehozatala, valamint egy történelmi jelentőségű temető, az ún. Hősök temetője rendbehozatala keretében valósították meg. Az intézet projektjei tehát a közösség kulturális, tudományos, a helytörténeti értékek megőrzésére és megismerésére irányuló igényeit igyekeztek kielégíteni. A második projekt ezeken kívül az angol mintában érvényesülő, de a hazai feltételek mellett el nem várható specialitással rendelkezett: elsősorban olyan fogvatartottak részvételével valósult meg, akik egyben helyi lakosok, tehát szabadulásukat követően várhatóan Sátorajújhelyen vagy annak közvetlen környezetében folytatják életüket, a projekt keretében tehát ugyanazon közösség részére végeztek jóvátételi szolgálatot, amelyhez tartoznak, amelybe újra be kell illeszkedniük. A projekt további – a hazai bűnmegelőzési projektek körében részben a finanszírozási időkeret, részben a módszertani hiányosságok okán sajnos ritka – sajátossága az utánkövetés megvalósítása: a projektben részt vett elítélteket a szabadulásukat követő 2 éven keresztül a pártfogó felügyelői szolgálat közreműködésével utánkövetik.

A Heves Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet projektjének specialitása a városszépítő célú általános elemeken (ld. a 9. táblázatot) túl, hogy olyan változatos munkatevékenységeket valósított meg,

amelyekben mind a női, mind a férfi fogvatartottak részt vehettek, az intézet falain kívül csakúgy, mint azokon belül. A női fogvatartottak a város közterületein, a lakosság számára jól látható, felismerhető módon végezték munkájukat, míg a férfi fogvatartottak az intézet falain belül javították annak a játszóternek az elmozdítható játékeit, berendezéseit, amelyet az önkormányzat, élve a lehetőséggel, hogy a projekt keretén belül rendbehozassa, erre a célra kijelölt.

4.6.4. Konklúziók

A 3 éves pályázati gyakorlatot és a megvalósult projekteket áttekintve a következőképpen értékelhetők a magyarországi tapasztalatok. Fejlődés, hogy a támogatott büntetés-végrehajtási intézetek egyre tudatosabban alkalmazzák a helyreállító szemléletet, egyre inkább odafigyelnek egymás programjaira is, a projektek megtervezésekor konzultálnak egymással az ötletekkel, problémákkal kapcsolatban.

Ehhez kapcsolódó, ugyancsak pozitív tapasztalat, hogy az elmúlt két évben az OBmB támogatásától függetlenül is több szimbolikus-helyreállító célú program valósult meg az önkormányzatok vagy a büntetés-végrehajtási intézetek saját kezdeményezésében (ld. a kiemelt szöveget).

□—————

A problémák között azonban mindenképpen említenünk kell a forrás- és kapacitáshiányt, amely adott esetben erőteljesen szűkítheti az egyes intézetek kilátásait. Az is szembevetendő tény, hogy területileg igen korlátozott a programok „hatóköre”: évek óta ugyanaz a 8-10 büntetés-végrehajtási intézet valósít meg jó gyakorlatokat, noha adaptálható programokról van szó.

A jó gyakorlatok országos szintű kiterjesztése, az intenzív személyes foglalkozás a programokban részt vevő fogvatartottakkal a jóvátétel tudatos átélésének elősegítésére, valamint az intézet és a helyi közösség kapcsolatának kétoldalúvá tétele továbbra is komoly kihívást jelentenek.

Összegzésként megállapítható, hogy a helyreállító börtön szemléletének meghonosodása lassan, de biztosan halad, lehetőségeit azonban eddig távolról sem merítette ki. A jóvátétel filozófiája mögött ugyanis könnyű felismerni a pragmatizmust, a potenciális hasznos célokat: az elkövető nem kerülheti el a büntetést, de ha már szabadságvesztéssel büntetjük, legyen a büntetése olyan tevékenységgel összekapcsolva, amely hasznos lehet a helyi közösség – amely egyben minden normaszegés közvetett sértettje is – egészének. A kínálati oldalon tehát ott állnak az elkövetők, akik készek tevékenyen megbánni tetteiket, a keresleti oldalon pedig a közösség áll, különféle szükségleteivel (például rendezetlen közterület).

A keresleti és kínálati oldalt összekapcsolni hivatott büntetés-végrehajtási intézet számára további motivációt jelenthet, hogy a megfelelő tevékenység megszervezésével egyidejűleg gondoskodhat a fogvatartottak olyan jellegű foglalkoztatásáról, amely bevallottan levezeti a feszültséget. Nem utolsó szempont, hogy a sikeres és jól kommunikált programok alkalmasak a lakosság azon előítéletének megváltoztatására, amely szerint a fogvatartottak szinte jobban élnek, mint sok adófizető állampolgár.

Sátorajújhely Város Önkormányzata 2007-ben a támogatási perióduson kívül, a lezárult első projekt-től függetlenül szerződést kötött a büntetés-végrehajtási intézettel a fogvatartottak városszépítő közcélú munkavégzésének biztosítására. A Heves Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetben már 2007-ben, tehát a támogatott projektet megelőzően is végeztek női elítéltek közterületi munkát Egerben. 2008-ban a Pálhalmi Büntetés-végrehajtási Intézetben a női fogvatartottak bábszakkörön betanult műsorral beteg vagy fogyatékkal élő gyermekek és fiatalok előtt léptek fel, a női fogvatartottak egy másik csoportja pedig a helyi temetőben végezett közterület-rendezési munkát. A Győr-Moson-Sopron Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet fogvatartottjai 2009-ben a helyi állatkertben, egy óvoda játszóterén, valamint egy születési károsodással világra jött gyerekekkel foglalkozó alapítvány létesítményében végeztek helyreállító munkát.

⁶¹ A közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény szerint az a személy, aki nappali rendszerű iskolai oktatásban nem tud vagy nem akar részt venni, attól a tanévtől kezdve, amelyben a tizenhatodik életévét betölti, felnőttoktatásban kezdheti meg, illetve folytathatja tanulmányait. A 17. életévét betöltött személy kizárólag felnőttoktatás keretében kezdheti meg vagy folytathatja általános iskolai tanulmányait. Az ilyen személyek képzése – többek között – a nappali rendszerű iskolai oktatás céljára létesített iskolának a felnőttoktatási – esti – tagozatán biztosítható.

A helyreállító börtön koncepciójának e pragmatizmusa lehet az a tényező, amely a jelenlegi anyagi- és emberimunkaerő-hiányos helyzetben is aktivitásra készítheti a büntetés-végrehajtási intézeteket és az önkormányzatokat a fogvatartottak részvételével teljesítendő jóvátételi szolgálatok biztosításában. Az ehhez szükséges know-how pedig, mint ahogy ezt jelen tanulmány is bizonyítja, rendelkezésre áll – már csak szélesebb körű alkalmazásra vár.

9. táblázat

Az OBmB által támogatott
„helyreállító börtön”
projektek általános jellemzői

Projekt elnevezése (megvalósító székhelye)	„Komplex modellprogramok a helyreállító igazságszolgáltatás érvényesülése érdekében” (Állampisztai Országos Büntetés-végrehajtási Intézet)
Időszak	2006/2007
Együttműködő partnerek	Harta Nagyközség Önkormányzata Bács-Kiskun Megyei Igazságügyi Hivatal
Szakképzés	Parkgondozó-képzés
Készségfejlesztés	Civil előadássorozat a környezetvédelemről és a helytörténeti értékekről
Jóvátételi szolgálat	Parkosítás, parkrendezés Hulladékeltávolítás Régi temető rendbehozatala
Kommunikáció	Kiadvány az intézetről, film a projekt megvalósulásáról Hírek, beszámolók a projekt előrehaladásáról a médiának
Projekt elnevezése (megvalósító székhelye)	„A büntetés-végrehajtás integrálása a település közösségi életébe” (Állampisztai Országos Büntetés-végrehajtási Intézet)
Időszak	2007/2008
Együttműködő partnerek	Solt Város Önkormányzata Harta Nagyközség Önkormányzata Bács-Kiskun Megyei Igazságügyi Hivatal
Szakképzés	Fűzfatermesztő- és fonó tanfolyam
Készségfejlesztés	Zenei-kulturális programok Roma nemzetiségi tánc- és énekoktatás
Jóvátételi szolgálat	Településszépítő és -gondozó munka Helyi régészeti lelet (bödönhajó) rekonstrukciója
Kommunikáció	Dokumentumfilm készítése a projektről Hírek, beszámolók a projekt előrehaladásáról a médiának

Projekt elnevezése (megvalósító székhelye)	„Adj esélyt, hogy jóvátegyem!” (Balassagyarmati Fegyház és Börtön)
Időszak	2007/2008
Együttműködő partnerek	Balassagyarmat Város Önkormányzata Nógrád Megyei Igazságügyi Hivatal Társadalmi Visszailleszkedést Segítő Egyesület Magyar Iparszövetség Oktatási és Szolgáltató Központ Parkgondozó-képzés
Szakképzés	Önismereti és konfliktuskezelő csoport
Készségfejlesztés	Munkaerőpiaci ismeretek elsajátítása, álláskereső tréning
Jóvátételi szolgálat	Az új buszpályaudvar környékének megtisztítása, parkosítása Megrongált közterületi műtárgyak megjavítása Katonai temető rendbetétele
Kommunikáció	A parkosított terület ünnepélyes átadása Hírek, beszámolók a projekt előrehaladásáról a médiának
Projekt elnevezése (megvalósító székhelye)	„Együtt, közösen a Palóc-liget természeti környezetének megóvásáért” (Balassagyarmati Fegyház és Börtön)
Időszak	2008/2009
Együttműködő partnerek	Balassagyarmat Város Önkormányzata Városi Rendőrkapitányság, Balassagyarmat Társadalmi Visszailleszkedést Segítő Egyesület Kiss Árpád Általános Iskola Balassagyarmati Polgárőr Egyesület
Szakképzés	Parkgondozó szakmai gyakorlat
Készségfejlesztés	Múzeumlátogatás Diákokkal és civil lakosokkal közös munkavégzés
Jóvátételi szolgálat	Palóc-liget rendezése Gazos területek rendezése és megtisztítása A közlekedőösvények, lépcsők helyreállítása, akadálymentesítése Közterületi padok megjavítása
Kommunikáció	A Palóc-ligetet népszerűsítő szórólapok Lakossági fórum a terület szomszédságában élők részére a problémák felmérése és a felelősségérzet kialakítása céljából Kortárssegítő csoport felállítása Dokumentumfilm készítése a projektről A helyreállított park ünnepélyes átadása Hírek, beszámolók a projekt előrehaladásáról a médiának

Projekt elnevezése (megvalósító székhelye)	„Tanulj a múltból – ez nem a Te utad” (Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtön)
Időszak	2006/2007
Együttműködő partnerek	Sátoraljaújhely Város Önkormányzata HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum Eötvös József Klub
Szakképzés	Szakmai gyakorlat a korábbi években szervezett számítástechnikai képzésben részesült fogvatartottaknak
Készségfejlesztés	Az együtt-dolgozás készségének fejlesztése civil munkavállalókkal közösen végzett munka során
Jóvátételi szolgálat	Börtönmúzeum kialakítása Építési munkálatok Informatikai munka: digitalizálás, szerkesztés Muzeológiai és egyéb feladatok ellátása
Kommunikáció	Hírek, beszámolók a projekt előrehaladásáról a médiának Látogatók fogadása a börtönmúzeumban (működtetés)

Projekt elnevezése (megvalósító székhelye)	„Hősök temetője – bűnmegelőzési, értékteremtő közösségszervezés” (Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtön)
Időszak	2008/2009
Együttműködő partnerek	Sátoraljaújhely Város Önkormányzata Zempléni Hadtörténeti Egyesület Sátoraljaújhelyi Városvédő és Szépítő Egyesület Zemplén Térségi Katasztrófa és Polgári Védelmi Szövetség Eötvös József Klub
Szakképzés	Parkgondozó-képzés
Készségfejlesztés	Az együtt-dolgozás készségének fejlesztése civilek, pedagógusok segítségével
Jóvátételi szolgálat	„Hősök temetője” rendezése Területrendezés Gyommentesítés Eldölt, kitört síremlékek felállítása Dísznövények pótlása
Kommunikáció	A temető helytörténeti jelentőségének és a projekt helyreállító munkájának népszerűsítése a Börtönmúzeum időszaki kiállításaként Dokumentumfilm készítése a projektről Ünnepélyes átadás Hírek, beszámolók a projekt előrehaladásáról a médiának

Projekt elnevezése (megvalósító székhelye)	„Visszailleszkedés új eséllyel” (Heves Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet)
Időszak	2008/2009
Együttműködő partnerek	Kereskedelmi, Mezőgazdasági, Vendéglátóipari Szakközép-, Szakiskola és Kollégium Városgondozás Eger Kft. RÉV Szenvedélybeteg-segítő Szolgálat TV Eger
Szakképzés	Parkgondozó-képzés
Készségfejlesztés	Önismereti és konfliktuskezelő csoportfoglalkozások
Jóvátételi szolgálat	Parkosítás, virágültetés Hulladékeltávolítás, hóeltakarítás Négy játszótér rendbehozatala
Kommunikáció	Kiadvány és dokumentumfilm készítése a projektről Hírek, beszámolók a projekt előrehaladásáról a médiának

Források

- Stern, V. (2005) *Prisons and Their Communities: Testing a New Approach. A Restorative Prison Project 2000–2004*. London: King’s College, International Centre for Prison Studies

Dokumentumok

- 115/2003. (X. 28.) OGY határozat a *társadalmi bűnmegelőzési nemzeti stratégiájáról*
- Állampusztai Országos Büntetés-végrehajtási Intézet (2007) *„Komplex modellprogramok a helyreállító igazságszolgáltatás érvényesülése érdekében.”* Projektbeszámoló (<http://www.bunmegelozes.hu/index.html?pid=363>)
- Állampusztai Országos Büntetés-végrehajtási Intézet (2008) *„A büntetés-végrehajtás integrálása a település közösségi életébe.”* Projektbeszámoló (<http://www.bunmegelozes.hu/index.html?pid=1285>)
- Balassagyarmati Fegyház és Börtön (2008) *„Adj esélyt, hogy jóvátgyem!”* Projektbeszámoló (<http://www.bunmegelozes.hu/index.html?pid=1285>)
- Balassagyarmati Fegyház és Börtön (2009). *„Együtt, közösen a Palóc-liget természeti környezetének megóvásáért.”* Projektbeszámoló (<http://www.bunmegelozes.hu/index.html?pid=1652>)
- Heves Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet (2009) *„Visszailleszkedés új eséllyel.”* Projektbeszámoló (<http://www.bunmegelozes.hu/index.html?pid=1652>)
- Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtön (2007) *„Tanulj a múltból – ez nem a Te utad.”* Projektbeszámoló (<http://www.bunmegelozes.hu/index.html?pid=363>)
- Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtön (2009) *„Hősök temetője – bűnmegelőzési, értékteremtő közösségszervezés.”* Projektbeszámoló (<http://www.bunmegelozes.hu/index.html?pid=1652>)

4.7.

Elkövetők társadalmi reintegrációját célzó helyreállító gyakorlatok az Egyesült Királyságban

„A helyreállító igazságszolgáltatás egy olyan folyamat, melynek során a konkrét bűncselekményben érintett felek közösen oldják meg a bűncselekmény nyomán kialakult helyzetet, és közösen kezelik annak következményeit.”
Tony F. Marshall

10. táblázat
A megtorló és helyreállító igazságszolgáltatás fő vonásai

Megtorló igazságszolgáltatás	Helyreállító igazságszolgáltatás
Az elkövető által okozott károk ellentételezése az elkövetőnek okozott kárral	Az elkövető által okozott kár ellentételezése jóvátétellel
A hangsúly vád és a bűnösség megállapításán van	A hangsúly a felelősség megállapításán és a probléma megoldásán van
Az állam cselekszik, az elkövető passzív	Az áldozat, az elkövető és a közösség egyaránt aktív szerepet játszik a folyamatban: kollektív megoldás
Középpontban az elkövető, az áldozat nem kap jelentős szerepet	Az áldozat igényei vannak a középpontban
Büntetés	Oktatás-nevelés
Külső motiváció – az elkövető azért csinál valamit, mert mások ezt várják tőle	Belső motiváció – az elkövető azért csinál valamit, mert igénye van rá
Az áldozat és az elkövető közötti kapcsolat/viszony nem lényeges	Az áldozat és az elkövető közötti kapcsolat/viszony központi szerepet játszik
Az elkövető kapcsolata a közösséggel meggyengül	A megoldás támogatja az elkövető reintegrációját a társadalomba
A megoldás az elkövető által korábban elkövetett tettekre épül	A megoldás az elkövető cselekedetének következményeire épül

4.7.1. Bevezetés

Az „igazság” fogalma, ahogyan azt a hagyományos, büntető szemléletű rendszer értelmezi, gyakran eltér attól, amit az áldozatok értenek e fogalom alatt. Az Egyesült Királyságban az igazságszolgáltatási rendszer a megtorlásra, vagyis az elkövető által okozott sérelem megállapítására és az ennek megfelelő büntetés kiszabására épül, ám ennek eredménye nem minden esetben fedi az áldozat vagy az elkövető igényeit olyan mértékben, mint amennyire erre a helyreállító igazságszolgáltatás képes lenne. A két szemlélet közötti különbséget látványosan jelzi az általuk használt terminológia. A büntető igazságszolgáltatás olyan fogalmakkal operál, mint a büntetés, zéró tolerancia, bűnöző alkat; míg a helyreállító igazságszolgáltatás olyan szavakat használ, mint a támogatás, a társadalmi igazságszolgáltatás vagy a gyógyítás.

Ami az értékrendet illeti, a helyreállító igazságszolgáltatás nagy ígéreteket hordoz, amennyiben a közösségi kötelek gyógyítását és megerősítését támogatja azáltal, hogy igyekszik helyrehozni a bűncselekmény nyomán az áldozat és a közösség által elszenvedett károkat. A személyes találkozás és kommunikáció lehetővé teszi a felek igényeit és lehetőségeit megfelelően tükröző megállapodások rugalmas kidolgozását és a hagyományos eljárásoknál kreatívabb megoldások alkalmazását.

4.7.2. A helyreállító igazságszolgáltatás és fiatalkorú elkövetők

A *bűncselekményekről és kihágásokról szóló törvény* (*Crime and Disorder Act*, 1998) létrehozta a Fiatalkorúak Igazságszolgáltatási Tanácsát (*Youth Justice Board*), amelynek feladata a fiatalkorú bűnelkövetőkkel végzett munka áttekintése és fiatalkorú elkövetőket segítő csoportok (FESCs) felállítása. A törvény konkrét célokat is meghatározott, nevezetesen az áldozatok bevonását resztoratív folyamatokba a releváns esetek 25%-ában, valamint azt, hogy a helyreállító folyamatokban részt vevő áldozatok 85%-a elégedett legyen a végeredménnyel. Számos olyan szankciótípus létezik, amely lehetővé teszi helyreállító szemléletű elemek alkalmazását. A *fiatalkorúak igazságszolgáltatásáról és a bűnügyi bizonyítékokról szóló törvény* (*Youth Justice and Criminal Evidence Act*, 1999) új elsődleges megoldást vezetett be, a „helyreállító folyamatra utalás” intézményét, amelyet olyan esetekben kell alkalmazni, amelyekben az elkövető 10–17 éves, beismeri bűnösségét, és első alkalommal ítéli el a bíróság. A megoldás lényege az, hogy az elkövetőt egy fiatalkorú elkövetőkkel foglalkozó bizottsághoz utalják. A bizottságok munkája „a helyreállító igazságszolgáltatás koncepciójának alapelvein nyugszik, amelyek a helyreállítás, a reintegráció és a felelősségvállalás” (*Home Office* 1997). A helyreállító folyamatra utalás alkalmazása minden olyan esetben kötelező, amikor a fiatalkorú elkövetőt első alkalommal ítéli el a bíróság és az bűnösnek vallja magát. A bíróság a bűncselekmény súlyosságától függően 3–12 hónap közötti időtartamra utalhatja az ügyet helyreállító folyamatra, és meg kell határoznia, hogy mennyi ideig érvényes a folyamat során kidolgozott megállapodás. A fiatalkorú elkövetőkkel foglalkozó bizottságok egy FESCs-tagból és a helyi közösségi bizottság legalább két tagjából állnak. Utóbbiak bevonásának célja az, hogy a helyi közösségek részt vegyenek a fiatal elkövetőkkel kapcsolatos problémák kezelésében és megoldásában. A bizottsági megbeszélésekre más személyeket is meg lehet hívni (a részvétel csak önkéntes lehet). A találkozókön a következő személyek vehetnek részt:

- az áldozat vagy a tágabb értelemben vett közösség egy képviselője;
- egy áldozatsegítő;
- a fiatal elkövető támogatója;
- bárki más, aki a bizottság megítélése szerint „pozitív hatással lehet” az elkövetőre;
- szükség esetén jeltolmács vagy tolmács;
- az áldozatot „megszemélyesítő” személy.

Az első megbeszélés célja egy megállapodás kidolgozása, valamint lehetőség biztosítása arra, hogy az áldozat és az elkövető találkozzon, és megosszák egymással érzéseiket és gondolataikat a bűncselekménnyel kapcsolatban (amennyiben az áldozat élni kíván ezzel a lehetőséggel). Ha nem születik megállapodás, vagy az elkövető nem hajlandó aláírni az elkészült megállapodást, akkor az

ügy visszakerül a hagyományos büntetőeljárás keretei közé. A FESCs feladata az, hogy figyelemmel kísérmje a megállapodás tartalmát, és dokumentálja, hogy az elkövető betartja-e az abban rögzített vállalásait.

A bizottságnak a teljesítési időszak során legalább egyszer találkoznia kell az elkövetővel, hogy az időközben elért eredményeket megbeszéljék. Célszerű az első ilyen megbeszélést egy hónap elteltével, a továbbiakat pedig a teljesítési időszak alatt legalább negyedévente megtartani. További bizottsági találkozókra kerül sor, ha az elkövető szeretne változtatni a megállapodás feltételein, vagy szeretné érvényteleníteni azt, illetve ha a FESCs megítélése szerint az elkövető megsértette a megállapodásban rögzített feltételeket. Ha a teljesítési időszak sikeresen lezárult, a *bűnelkövetők rehabilitációjáról szóló törvény* (1974) szerint az elkövető hivatalosan letöltötte büntetését, és büntetlen előéletűnek minősül.

4.7.3. Működik a módszer?

4.7.3.1. Érvek

- Az elkövető aktívan részt vesz a folyamatban (nem irányított megbeszélés).
- Az áldozat számára jó érzés, hogy elmondhatja gondolatait és érzéseit.
- Az áldozat és az elkövető között nem marad rendezetlen kérdés (például hogyan viselkedjenek, ha az utcán találkoznak).
- A módszer az anyagi szempontok mellett az áldozatok emocionális igényeit is figyelembe veszi.
- Egyes áldozatok számára jó érzés, hogy ténylegesen hozzájárulhatnak ahhoz, hogy az elkövető megváltozzon, negatív élményük ezáltal pozitív élménnyé alakul át.
- Az elkövetőre nagyobb hatással van a folyamat, mint a formális büntetőeljárás és büntetés.
- Az elkövetőt ténylegesen változásra motiválhatja a folyamat, amit annak tudata is megerősít, hogy a társadalom kész arra, hogy visszafogadja őt.

4.7.3.2. Ellenérvek

- Kevés idő áll rendelkezésre a kommunikációra az áldozattal az ítélethirdetés és az első bizottsági találkozó között.
- Az áldozattal való kommunikáció költségei (erőforrásai).
- Vajon tényleg helyreállító hatást gyakorol, ha az elkövető nem szólhat bele abba, hogy az áldozat megjelenik-e a találkozón?
- A bizottsági tagok képzése rövid – hét nap, és ezen belül mindössze egy alkalommal foglalkoznak a helyreállító igazságszolgáltatással – elegendő ez? (a resztoratív szakemberek a helyreállító igazságszolgáltatással kapcsolatos 4 napos képzésen vesznek részt).
- A bizottsági tagok nem vesznek részt a felek felkészítésében – a mi kapcsolatépítési lehetőségeinkre építenek.

Résztevői elégedettség: Az áldozatok és az elkövetők 73–90%-a jelezte, hogy elégedett a folyamattal és annak végeredményével. Szintén sokan (75–95%) nyilatkoztak úgy, hogy a mediáció és a konferenciák lebonyolítása tisztességes volt (Umbreit, Vos és Coates, 2006);

Visszaesés: A Restorative Justice Center 41 olyan tanulmányról számol be, amelyek szerint a helyreállító folyamatok alkalmazása bizonyítottan csökkentette a visszaesési arányt. Egy metaanalízis 14 tanulmány eredményeit vizsgálta, amelyekben összesen 9.000 fiatalkorú volt érintett. Az eredmények szerint az áldozat-elkövető mediáció alkalmazása 26%-kal csökkentette a visszaesések számát. Gyakori volt, hogy ha egy az áldozat-elkövető mediációban részt vevő elkövető mégis visszaesett, a korábbinál kisebb súlyú bűncselekményt követett el (Nugent, Williams és Umbreit 2003).

A Védelmi Minisztérium 2006-os, fiatalkorú visszaesőkkel kapcsolatos statisztikai adatai szerint egyéves időszakot vizsgálva a visszaesési arány 43% volt a helyreállító folyamatra utalt ügyekben, míg 55% a bírságok, 62% a cselekvési terv elrendelések és 77% a szabadságvesztések esetén.

4.7.4. A jövőre vonatkozó kilátások

A helyreállító igazságszolgáltatás továbbra is kiemelt szerepet játszik a fiatalkorúakkal foglalkozó igazságszolgáltatás területén, de még sokat kell tenni azért, hogy a FESCs-csoportok a lehető legnagyobb hatékonysággal működjenek, és elérjék a kitűzött célokat. 2009-ben vezették be az átdolgozott nemzeti előírásokat, amelyek értelmében jelentős FESCs-erőforrásokat kell szánni az olyan esetekre, amelyek különösen nagy a visszaesés kockázata („arányos megközelítés elve”). Ez azt is szükségessé teszi, hogy a FESCs-csoportok számos különböző resztoratív eljárást alkalmazzanak azzal a céllal, hogy az áldozatok részt vegyenek a folyamatban, az áldozat és a közösség által elszenvedett sérelem pedig valóban jóvátételt nyerjen.

A felülvizsgált, *Hatásos gyakorlatok kulcsfontosságú tényezői című iránymutatás* ajánlása szerint a gyakorlati szakembereknek a személyes találkozókat olyan esetekben kell előnyben részesíteniük, amikor az áldozat természetes személy, és mind az áldozat, mind az elkövető preferálja ezt a megoldást. A helyreállító folyamatokra való felkészülés során az áldozat és az elkövető számára egyaránt biztosítani kell a lehetőséget arra, hogy találkozzanak egy resztoratív gyakorlatokban járatos szakemberrel, továbbá a helyreállító folyamatokat az áldozattal együttműködve, annak szempontjait és véleményét figyelembe véve kell kialakítani. Rendszeresen ellenőrizni kell az áldozatok elégedettségét.

Esettanulmány

Egy fiatalkorú férfi betört a helyi ifjúsági klubba, ahol jelentős anyagi kárt okozott, többek között összetört egy tévékészüléket. A fiatalkorú elkövetőt anyagi kár okozásával vádolták meg, az ítélet hathónapos helyreállító folyamatra utalás volt. Az elkövetővel kapcsolatos információk értékelése során kiderült, hogy az eset előtt nem sokkal rossz híreket kapott egy családtagjáról, majd elment otthonról, és barátaival együtt sokat ivott. Az ifjúsági klubba unalomból és frusztrációból tört be. Utólag nagyon megbánta tettét, és őszintén szégyellte, hogy kárt okozott saját helyi ifjúsági klubjának. Jól ismerte a klubban dolgozó fiatalsegítő szociális munkást (youth worker), aki mindig kedves volt hozzá. Szeretett volna személyesen találkozni vele, hogy bocsánatot kérjen, és felajánlja segítségét a károk rendezésében. A fiatalsegítő munkás szívesen vett részt a folyamatban és a Fiatalkorú Elkövetőkkel Foglalkozó Bizottság munkájában. Az elkövető lehetőséget kapott arra, hogy az esetről beszéljen, és meghallgatta a fiatalsegítő munkás beszámolóját arról, hogy milyen károkat szenvedett az ifjúsági klub. A folyamat eredményeképpen megállapodás született, amelynek értelmében a fiatalember a klub tagjaival együtt próbál meg anyagi forrásokat előteremteni egy új tévékészülék vásárlásához. Az elkövető és az ifjúsági klub egyaránt elégedett volt a folyamat végeredményével, amely lehetővé tette az elkövető számára, hogy jóvátegye az általa okozott kárt.

A fiatalkorúk igazságszolgáltatási rendszere az Egyesült Királyságban valamennyi bűncselekménytípussal kapcsolatban alkalmazza a helyreállító igazságszolgáltatás gyakorlatait a vádemelést megelőző szakaszban, illetve a büntetőeljárás alternatívájaként, vagy akár súlyosabb esetekben is, amikor az elkövetőt szabadságvesztésre ítélik.

Források

- Home Office (1997) *No More Excuses: A new approach to tackling youth crime in England and Wales*. London: Home Office
- Marshall, T. F. (1999) *Restorative Justice: An Overview*. London: Home Office
- Umbreit, M., R. B. Coates és B. Vos (2006). Victim offender mediation: An evolving evidence-based practice. In: D. Sullivan and L. Tifft (szerk.) *“Handbook of Restorative Justice”* A Global Perspective. London: Routledge
- Nugent, W. R, M. Williams és M. S. Umbreit (2004) Participation in victim offender mediation and the prevalence of subsequent delinquent behavior: A meta-analysis. *Research on Social Work Practice* 14: 408–416.

Fábiánné Blaha Magdolna, Negrea Vidia és Velez Edit
 Negrea Vidia: Közösségi Szolgáltatások Alapítványa Magyarország
 Kapcsolat +++ csfhungary@externet.hu
 Velez Edit: Igazságügyi Hivatal, Pártfogó Felügyelői Szolgálat
 Kapcsolat +++ veleze@pjsz.gov.hu

4.8.

A családi döntéshozó csoportkonferencia alkalmazása a börtön-pártfogás, illetve az utógondozás során

4.8.1. A családi döntéshozó csoportkonferencia alkalmazásának lehetőségei a pártfogó felügyelői munkában

A magyar pártfogó felügyelői szolgálat évek óta az egyik legfontosabb feladatának tekinti a helyreállító igazságszolgáltatási eszközök alkalmazási lehetőségeinek bővítését a bűnelkövetőkkel folytatott munka során. Ezt a törekvést erősíti, hogy a büntetőjogi mediációval kapcsolatos feladatokat a pártfogó felügyelői szolgálathoz telepítették, és a büntetőeljárásba integrált közvetítői eljárás a helyreállító igazságszolgáltatás egyik intézményesített formája lett. A szervezet ugyanakkor arra törekszik, hogy egyéb ügycsoportjaiban is érvényesítse a helyreállító igazságszolgáltatás elveit, és a különféle helyreállító technikák a pártfogó felügyelői esetkezelés integráns részévé váljanak. Ennek jegyében több kísérleti programot is indítottunk, ezek egyike a családi döntéshozó csoportkonferencia módszerének bevezetése a pártfogó felügyelői esetkezelésbe.

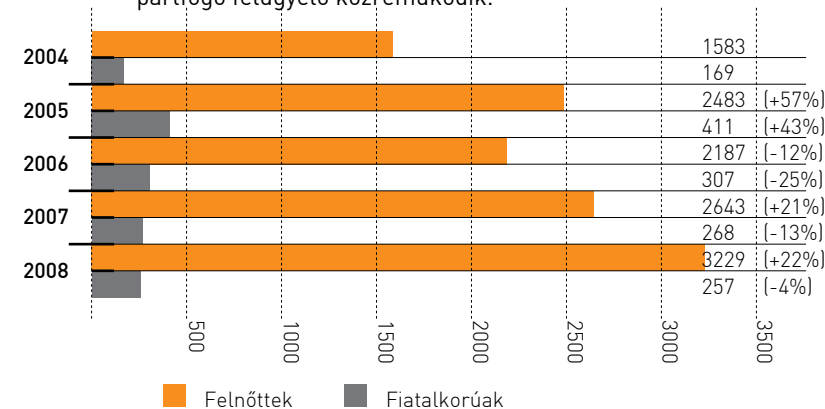
A családi döntéshozó csoportkonferencia módszere alkalmazásának célcsoportjául a börtönből szabadulókat választottuk, akikkel a pártfogó felügyelők már a szabadulást megelőzően megkezdik a munkát. A börtönpártfogás a büntetés-végrehajtási intézetekben a szabadulás várható időpontja előtt legalább hat hónappal, a javítóintézetből történő ideiglenes elbocsátás esetén pedig az elbocsátás várható időpontja előtt legalább két hónappal kezdődik.

A már szabadultakkal folytatott munka két eltérő alapú esetkezelést foglal magában, attól függően, hogy a szabadulás után pártfogó felügyelet alatt áll-e a szabadult vagy sem. Kötelező a pártfogó felügyelet elrendelése a javítóintézetből történő ideiglenes elbocsátás esetében, és opcionális a szabadságvesztésből feltételesen szabadságra bocsátottak pártfogó felügyeletének elrendelése, amelyről a büntetés-végrehajtási bíró (a továbbiakban: bv. bíró) határoz.

Azok a szabadultak, akik nem állnak pártfogó felügyelet alatt, önkéntes alapon kérhetik a pártfogó felügyelők segítségét a szabadulás utáni élet rendezéséhez. Ezek az esetek tartoznak az utógondozás ügycsoportjához.

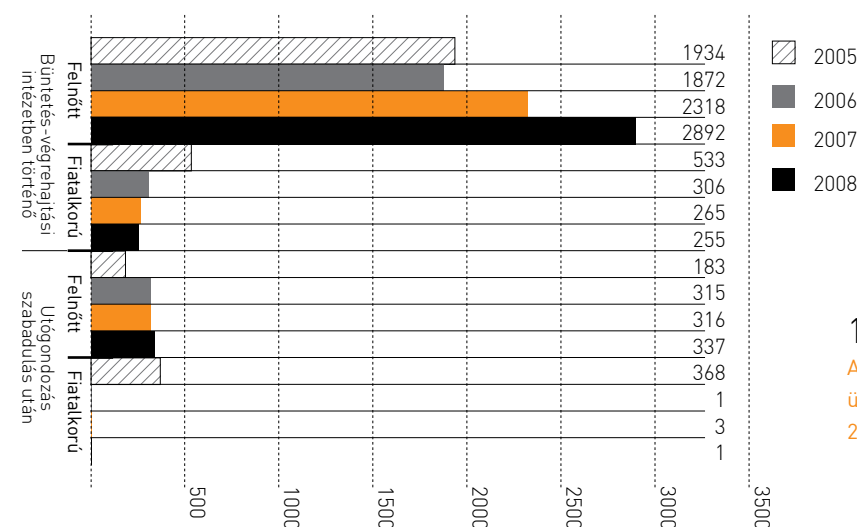
Utógondozott lehet

- az a szabadságvesztésből feltételes szabadságra bocsátás mellett szabadult személy, akinek pártfogó felügyeletét nem rendelte el a bv. bíró;
- a szabadságvesztés tartamának kitöltése után szabadult személy;
- a javítóintézetből véglegesen elbocsátott személy – utógondozásukat a javítóintézet utógondozója készíti elő és végzi el, amelyben a pártfogó felügyelő közreműködik.

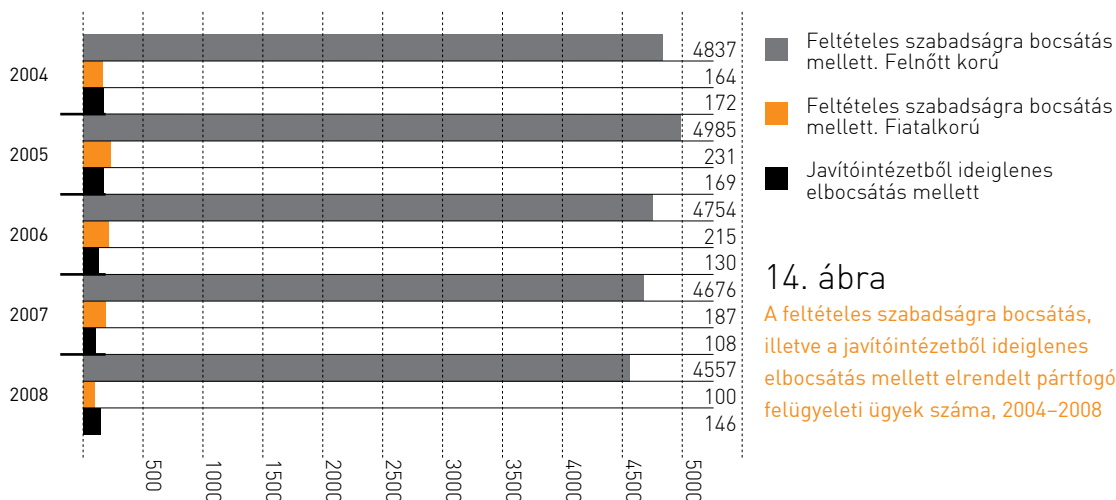
12. ábra

Az adott évben folyamatban lévő utógondozások ügyszámának változása, 2004–2008

13. ábra

Az utógondozás ügyszámának változása, 2005–2008

14. ábra

A feltételes szabadságra bocsátás, illetve a javítóintézetből ideiglenes elbocsátás mellett elrendelt pártfogó felügyeleti ügyek száma, 2004–2008

Az igazságügyi szociális munkaként definiált pártfogó felügyelői tevékenységek köréből az utógondozás az, amely a hatósági elemet nélkülözve a legközelebb áll a szociális munkához. Az utógondozás önkéntes igénybevételre alapuló, az ügyfél igényeire fókuszáló, a segítővel közösen kiépített segítő folyamat. A pártfogó felügyelettől abban különbözik, hogy ebből a segítői tevékenységből hiányzik a kontrollalelem vagy -funkció: az utógondozás nem ír elő magatartási szabályokat a kliens számára. A segítői kapcsolat így szerződéskötésen alapul, megszegésének értelemszerűen nincs büntetőjogi jogkövetkezménye. A segítő kapcsolat tartamát, kezdő- és zárónapját az eset sajátosságai határozzák meg.

A kötelező és önkéntes kapcsolat sajátosságai eltéréseket eredményezhetnek az esetkezelés módszereiben, ugyanakkor a célokat tekintve nincs különbség. A végső cél természetesen az újabb bűnelkövetés elkerülése és a szabadulás utáni élet rendezése.

A pártfogói beavatkozás területei minden esetben a következők:

- családi, közösségi kapcsolatok;
- munkavállalás;
- lakhatás;
- adminisztratív teendők (iratok pótlása);
- tanulmányok;
- gyógykezelés;
- készségfejlesztés, viselkedésváltoztatás.

A leggyakrabban alkalmazott módszerek a problémák feltárására:

- kérdőív használata;
- börtönben tartott egyéni, illetve csoportos tájékoztatók;
- egyéni esetkezelés;
- szociális ügyintézés;
- készségfejlesztésre irányuló csoportos foglalkozások.

Ezen eszköztár kiegészítése érdekében indítottunk el 2007-ben egy programot az Országos Büntelmegelőzési Bizottság támogatásával. A projekt célja az volt, hogy a helyreállító technikákat a szabadulókkal, illetve a szabadultakkal folytatott munkában kipróbáljuk, és új módszerekkel gyarapítsuk az utógondozás, illetve a

pártfogó felügyelet eszköztárát. A szabadulók köréből egy speciális alcsoportot jelöltünk meg célcsoportnak: az addikciós problémákkal terhelt klienseket. Az utógondozás során nagyobb hangsúlyt kívántunk fektetni a családi kapcsolatokra, a családi, kisközösségi erőforrások mozgósítására. Célunk az volt, hogy a szabadulás utáni élet rendezésének kérdései mellett az alkoholfogyasztás illetve a kábítószer-használat kérdését felvessük, a problémát a kliensben és családjában tudatosítsuk, a változás motivációját felkeltsük, és ébren tartjuk a családra, mint elsődleges partnerre támaszkodva.

E célok elérésére tűnt hatékony eszköznek a családi döntéshozó csoportkonferencia (a továbbiakban CsDCs) módszere. A kísérleti projektben ezért pártfogó felügyelőket képeztünk ki a módszer alkalmazására és kipróbáltuk, hogy mennyiben integrálható a módszer az utógondozás, illetve a szabadultak pártfogó felügyeletének folyamatába. „A harmonikus szabad életért. A család, a kisközösség és szakemberek bevonása az addikciós problémákkal küzdők utógondozásába” című program 2007 szeptembere és 2008 áprilisa között valósult meg.

Partnereink, illetve a közreműködők között büntetés-végrehajtási intézetek, egy, a családi döntéshozó csoportkonferencia módszerét oktató alapítvány illetve addiktológiai szakemberek és szervezetek voltak.

Partnerek:

- Budapesti Fegyház és Börtön;
- Tököli Fiatalkorúak Büntetés-végrehajtási Intézete.

Résztevők:

- Községi Szolgáltatások Alapítványa, Magyarország: Negrea Vidia, a CsDCs- módszer átadója;
- Nemzeti Drogmegelőzési Intézet munkatársai: Topolánszky Ákos és Dr. Kósa Edina;
- Viselkedéskutató Kft.: Paksi Borbála mint kutató-előadó;
- Kortárs Segítő Műhely Alapítvány: Dr. Zelenák József

4.8.2. A családi döntéshozó csoportkonferencia alkalmazásának megvalósítása a projekt folyamán

4.8.2.1. Jelzés és előkészítés

A CsDCs alkalmazásának folyamatában a börtönben dolgozó pártfogó felügyelők mint esetgazdák mérik fel, hogy mely esetben kerülhet sor CsDCs alkalmazására. A büntetés-végrehajtási nevelők úgyszintén jelezhetik a börtönpártfogónak, ha elképzelhetőnek tartják a konferencia összehívását valamely elítélt esetében. A börtönpártfogó egy interjú során ismerteti a fogvatartottal a CsDCs módszerét, felméri motivációját, igényeit. Ha a szabaduló motiváltnak mutatkozik, és együtt kíván működni, a börtönpártfogó jelzi a facilitátornak a csoportkonferencia megszervezése iránti igényt. Ezt követően megkezdődik a konferencia előkészítése. A facilitátor felkeresi az elítéltet, feltérképezi a szabaduló családi és baráti kapcsolatait, illetve azokat a segítőket, intézményeket, akikkel korábban a szabaduló kapcsolatban állt. A szabadulóval közösen elkezdik feltárni a szabadulás után rá váró feladatokat. A szabaduló a facilitátorral együtt térképezi fel a meghívottak körét. A facilitátor telefonon vagy személyesen felkeresi a családtagokat, barátokat, és meghívja őket a konferenciára, felméri szükségleteiket, véleményüket. A börtönpártfogó mint esetgazda, a szabaduló, a család, barátok, intézmények (iskola, családsegítő stb.) egyaránt jelezhetnek problémákat, amelyre megoldást várnak a családi döntéshozó csoportkonferenciától.

4.8.2.2. A családi döntéshozó csoportkonferencia menete

A családi döntéshozó csoportkonferencián a meghívottak az előkészítés során feltárt problémákat vitatják meg. A konferenciát a facilitátor vezeti, aki semleges, pártatlan szereplőként van jelen.

A 2007–2008-ban zajló projekt során 20 pártfogó felügyelő vett részt a CsDCs módszerének elsajátítására irányuló képzésben, közülük 12 fő facilitált konferenciát. 33 szabaduló írt alá együttműködési nyilatkozatot, vállalva a családi döntéshozó csoportkonferencián való részvételt. Végül 17 családi döntéshozó csoportkonferenciát sikerült ebben az időszakban megszervezni. E 17 családi döntéshozó csoportkonferencián összesen 74 családtag és barát, illetve 15 segítő szakember vett részt. A konferenciákon összesen 21 fő tett konkrét vállalásokat.

A konferencia a bemutatkozást követően az információ megosztásával kezdődik. Elsőként az esetgazda pártfogó felügyelő osztja meg a csoporttal, hogy milyen okból látta szükségesnek a CsDCs összehívását. A pártfogó felvetéseire a jelenlévők reagálhatnak, illetve újabb problémákat fogalmazhatnak meg. Az információk cseréjét követően összeáll a megoldandó problémák listája. Az információcsere során a családnak azt is meg kell ismernie, hogy milyen erőforrásokra támaszkodhatnak, milyen segítséget kaphatnak. A szakemberek ismertethetik a kezeletlen problémák következményeit és tájékoztatják a családot az elérhető megoldási lehetőségekről.

Ha a problémákat illetően konszenzus alakult ki, következik a családi terv kidolgozása. Ennek szakasza a saját idő vagy privát idő, amely során a családnak egyedül kell kidolgoznia a megoldásra vonatkozó tervet. A tervnek a lehető legkonkrétabbnak kell lennie, pontos határidőket, vállalásokat, felelősségi köröket kell tartalmaznia.

Ezt követően a család ismerteti a konferencia résztvevőivel a tervét, amelyet a résztvevők mindegyikének el kell fogadnia. A tervet írásba foglalják, és azt minden résztvevő aláírja. A terv megvalósítását a facilitátor ellenőrzi. A konferencián a család és a szakemberek megegyezhetnek arról is, hogy az eredmények megvitatása céljából legközelebb mikor jönnek össze. Ha a terv végrehajtása akadályokba ütközne, vagy megvalósítása veszélybe kerülne, újabb konferencia hívható össze, amelyen lehetséges a terv módosítása. A családi terv végrehajtását követően fél-egy évvel érdemes az eset utánkövetését elvégezni, megvizsgálni, mi történt a családdal a konferencia, illetve a családi terv végrehajtása óta, sikerült-e fenntartani az eredményeket.

4.8.2.3. Eredmények

A családok, illetve a szakemberek által felszínre hozott problémák a megszakadt, felbomló családi kapcsolatok, konfliktusos családi háttér, gyermekelhelyezéssel, lakáshellyel kapcsolatos gondok, kábítószer- és alkoholproblémák, folyamatban lévő büntető ügyek, valamint a motiválatlanság és a közöny voltak. A családi tervek témakörei e problémákra reagálva leggyakrabban a lakáshelyzet, adósságok, anyagi gondok rendezése, az álláskeresés, szakképzés megoldása, a párkapcsolat, gyerekekkel, szülőkkel való viszony rendezése, és a szabadidő eltöltésének kérdései voltak.

Igen fontos eredménynek lehet tekinteni, hogy a családi döntéshozó csoportkonferencián általában megindult a kommunikáció a családtagok között, az egyes családtagok megfogalmazták szükségleteiket. A konferencián a családtagok közvetlen kapcsolatot létesíthettek a szakemberekkel, a találkozás, az őszinte légkör elősegítette a bizalom kialakulását, a hosszú távú segítői kapcsolat megalapozását. Nagy előnye a módszernek, hogy a segítő szakembereknek is közvetlen lehetőségük nyílik egymás véleményének, elvárásainak megismerésére, így a szakemberek közötti együttműködés is erősödik.

4.8.2.4. Tapasztalatok

Főként olyan családok, illetve szabadulók részéről tapasztaltunk együttműködési szándékot, akik esetében a szabadulót hazavárták, ahol a család még nem esett túlzottan szét. Ha a család hosszú ideig szenvedett az elítélt súlyos alkohol-, illetve drogproblémájától, életvitelétől, a család számára inkább megkönnyebbülés volt családtagjuk börtönbe vonulása, ezért az ilyen érintettek bevonása komoly nehézséget jelentett. A CsDCs összehívása hatékonyabb a szabadulást megelőzően, mert a szabadulást követően mind a szabadult, mind a család motivációja csökken.

Az addikciós problémával küzdők sokszor nem rendelkeznek betegségük belátásának képességével, hárítják a problémát és annak megvitatását, ezért vagy nem is hajlandók részt venni a családi döntéshozó csoportkonferencián, vagy nem jelölik meg problémaként az addikciót. Előfordult olyan eset is, ahol a család is hárította a problémát. A hosszan húzódó, rendezetlen konfliktusok kezelésére így a módszer még alapos előkészítés után sem alkalmas.

4.8.2.5. Folytatás

2008 szeptemberétől egy másik pályázati forrásból lehetőséget kaptunk a projekt folytatására. A program ezen második szakasza a konferencia idején még folyamatban volt, és 2009 májusában zárult le. E második szakasz az első projekt tanulságai alapján részben új elemekkel bővült, részben folytatása volt a CsDCs-módszer gyakorlásának.

Az első program egyik legfontosabb tapasztalata az volt, hogy a motiváció felébresztése, illetve fenntartása jelenti az egyik legfőbb problémát a megvalósítás során. A potenciális célcsoport tagjai közül egyrészt kevesen érdeklődtek a lehetőség iránt, másrészt előfordult, hogy az eleinte érdeklődők is meggondolták magukat. További probléma lehet a vállalások betartása a szabadulást követően, hiszen a szabadult motivációja jelentősen változhat időközben. A pártfogó felügyelői esetkezelésbe ezért egy újabb módszert iktattunk be: a szerhasználókkal folytatott segítő munka során alkalmazott motivációs interjú módszerét. További 51 pártfogó felügyelő és 2 büntetés-végrehajtási nevelő részesült a motivációs interjú, illetve a CsDCs levezetése módszereinek elsajátítására irányuló képzésben. A képzésen résztvevő pártfogó felügyelők illetve nevelők számára esetmegbeszélő, illetve szupervíziós lehetőséget biztosítottunk a program során. A projekt folyamán a CsDCs módszeréről oktatófilmet készítettünk, amelyet a későbbi képzésekben kívánunk felhasználni.

Az esetek utánkövetését, a módszer hatékonyságának, a börtönből szabadulók (re)integrációjában betöltött szerepének felmérését tervezzük a jövőben. A CsDCs, mint a pártfogó felügyelők munkáját segítő eszköz hatékonysága ugyanakkor már most bizonyosnak tűnik. A legtöbb pártfogó felügyelő, aki esetgazdaként vett részt a családi döntéshozó csoportkonferencián, úgy nyilatkozott, hogy a módszer alkalmazásával rendkívül jól körvonalazhatók a kliens családi, baráti kapcsolatai, azok az erőforrások, amelyekre a későbbi esetkezelés során támaszkodhat. A családi döntéshozó csoportkonferencián feltárul a család dinamikája, szerkezete, amely a pártfogó felügyelő számára akkor is hasznos információ, ha adott esetben nem születik családi terv, vagy az a későbbiek folyamán nem valósul meg.

5.

Általános kitekintés

Dr. Martin Wright

De Montfort Egyetem Leicester (Egyesült Királyság)

Kapcsolat +++ martinw@phonecoop.coop

5.1.

Miért van szükség a resztoratív igazságszolgáltatással kapcsolatos kutatásokra?

5.1.1. Bevezetés

Mielőtt megvizsgálánk, hogyan javíthatja a helyreállító igazságszolgáltatás a büntető igazságszolgáltatási rendszer működését, célszerű egy lépést hátralepni, és megvizsgálni, hogyan segíthetik a resztoratív gyakorlatok egy olyan társadalom kialakulását, amelyben az emberek ritkábban követnek el egymás ellen bűncselekményeket, és ha mégis, a rendszer megfelelő támogatást nyújt az áldozat számára, és igyekszik megelőzni a további problémákat.

5.1.2. Hogyan csökkenthetjük a bűncselekmények, valamint az emberek által egymás sérelmére elkövetett egyéb cselekmények számát?

A fenti megfontolásokat követve Magyarország 2003-ban meghirdette a *Társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiáját*, amely magában foglalja az erőszakmentes konfliktuskezelést, a kisközösségi integráció és szociális kontroll fokozását, valamint egyéb szociális intézkedéseket (Lévay 2007–8). A kriminológus szakemberek számos megoldást javasoltak arra vonatkozóan, hogyan lehetne csökkenteni a bűncselekmények elkövetésére motiváló nyomást. E megoldások nagy része a szociálpolitika területéhez tartozik, és nem sok közül van a büntető igazságszolgáltatás rendszeréhez.

Egy, az állampolgárok által egymás sérelmére elkövetett cselekmények számának csökkentését célzó átfogó politika bevezetését célszerű lenne az iskolákban kezdeni. A Zöld Kakas Líceum (ld.: 2.5. cím) kiválóan példázza, hogyan működhet ez a megközelítés akár olyan intézményekben is, ahol olyan gyerekek tanulnak, akik más intézményekben nem nyújtottak megfelelő teljesítményt. A program keretében egyebek mellett arra ösztönözték a gyerekeket, hogy alkossák meg saját szabályaikat; ám hamarosan olyan sok szabályt alkottak, hogy számosat már meg is szegtek közülük. Ezért inkább az alapszabályokra helyezték a hangsúlyt, és év végére sikerült is levonniuk a megfelelő következtetéseket: „Megtanultuk a pontosságot. Megtanultuk, hogy tisztelnünk kell a társainkat. Megtanultunk együttműködni egymással. Megtanultuk, hogyan kezelhetünk kellő komolysággal egy komoly helyzetet.” (Kerényi 2006)

Az észak-angliai Hull városának iskoláiban is bevezettek resztoratív gyakorlatokat a gyermekek magatartásának és tanulmányi eredményeinek javítása érdekében. A program eredményein felbuzdulva a város vezetése minden gyermekekkel foglalkozó szakembert be kíván vonni egy resztoratív gyakorlatokkal kapcsolatos képzési programba, melyen keresztül azt szeretnék elérni, hogy Hull „resztoratív város” legyen (IIRP 2008; Mirsky, dátum nélkül).

A módszer egy másik változata a „helyreállító fegyelmezés”. Ennek keretében a tanár változatlanul vezető szerepet tölt be a tanár-diák kapcsolatban, de azáltal, hogy az egyes fázisokban különböző lehetőségeket kínál fel, kimutatja a tanuló iránti tiszteletét. Miután elemzéseket végzett azzal kapcsolatban, hogy hogyan ronthat a helyzeten a büntetésre épülő fegyelmezés, Roxanne Claassen, a kutatás vezetője minden tanév elején arra kéri az új osztályokat, hogy állapodjanak meg saját alapvető szabályaikban, és határozzák meg az aktuális évre vonatkozó célkitűzéseiket. Elmagyarázza az egyre komolyabb, de nem büntetésre épülő beavatkozások „folyamatábráját” is. Konfliktus felmerülése esetén az első lépés a „konstruktív emlékeztető”. A következő alkalommal a tanár az „aktív odafigyelés” módszerét alkalmazza, amikor megbeszélést folytat az érintett gyerekekkel. Ha újabb probléma merül fel, a tanuló négy lehetőség közül választhat: vagy a tanár dönt a továbbiakról, vagy döntőbíró dönt a továbbiakról, vagy mediátorhoz fordulnak,⁶² vagy pedig megegyeznek egymás között. A tanulók rendszerint a harmadik vagy a negyedik lehetőséget választják. A kevésbé együttműködő tanulókat bizonyos időre egy másik tanárhoz irányíthatják, aki segít nekik átgondolni a történeteket, azt, hogy kit érintett az adott incidens, és hogyan működhetnének együtt a tanárral. Ha ezekkel a módszerekkel sem sikerül rendezni a problémát, családi csoportkonferenciára kerül sor. Csak ebben a fázisban következik – ha a szükséges – az iskolai vezetőség hivatalos bevonása (Claassen és Claassen 2008). Az ehhez hasonló módszereken keresztül a gyerekek megtaníthatók arra, hogy egymás és az egész természet iránt tiszteletet tanúsítsanak.

Sherman és Strang (2007: 53–4) egy különböző kutatások eredményeit értékelő tanulmánykötetet tett közzé, amelyben a szerzőpáros arról számol be, hogy az iskolákban alkalmazott módszerek hatására a

gyermekek körében csökkent az antiszociális viselkedés, és megnőtt a tanulók biztonságérzete az iskolai közegben, bár nem minden eredmény volt statisztikailag szignifikáns. Belinda Hopkins is hasonlóan pozitív kutatási eredményekről számol be egy herfordshire-i iskola programjával kapcsolatban (2009: 187–8).

A resztoratív társadalom megteremtésére irányuló folyamat következő lépése egy közösségi mediációs központokból álló hálózat kialakítása, amelyre már láthatunk is példát Finnországban (ld.: 2.2. cím), Norvégiában és az Egyesült Királyságban. Ezek a központok alkalmasak arra, hogy a kontinentális jogrendszerekben a polgári jogviták és a magánvádas ügyek kezelésére tevékenységük emellett kiterjedhet az áldozatok és az elkövetők közötti mediációra is.

5.1.3. Hogyan kell kezelnünk a bűncselekményeket?

A hagyományos igazságszolgáltatási rendszer annak bizonyítására épül, hogy a bűncselekmény megtörtént, azt a vádlott követte el, és ennek megfelelően büntetést (vagy esetenként más szankciót) ró ki rá. Ez a rendszer arra motiválja az elkövetőt, hogy tagadja a vádat, vagy legalábbis megpróbálja tettét a ténylegesnél kevésbé súlyosnak beállítani. Annak ellenére, hogy a resztoratív folyamatok csak olyan esetekben alkalmazhatók, amikor a tettes elismeri felelősségét, egyes állítások szerint a paradigma még inkább a fenti attitűdre ösztönzi az elkövetőt. Az eljárás során különböző kérdések merülnek fel:

- Mi történt?
- Kit érintett a cselekmény?
- Hogyan tehető jóvá?
- Kinek kell jóvátennie?
- Hogyan vonhatók be a közösség tagjai a folyamatba?
- Hogyan lehetne csökkenteni a cselekmény ismételt bekövetkezésének valószínűségét?

Az alapkutatás célja annak eldöntése, hogy valóban ezeket a kérdéseket kell-e feltenni, az alkalmazott kutatásnak pedig arra kell választ keresnie, hogy ezeket a kérdéseket megfelelően teszik-e fel, és segítségükkel valóban megvalósul-e a jóvátétel.

5.1.4. Hol tartunk most?

Ahogy a bűncselekmények kezelésével kapcsolatos problémák elemzését a megelőzés kérdésével kezdtük, a konkrét megoldásokkal kapcsolatos eszmefuttatást kezdjük a megoldások kidolgozásának kérdésével. Fel kell tennünk tehát a kérdést: mik egy jó igazságszolgáltatási rendszer jellemzői? Mielőtt megvizsgálánk a folyamat eredményeit, vessünk egy pillantást magára a struktúrára és a folyamatra. Ebben az összefüggésben a kutatás egyfajta felülvizsgálatként működhet.

5.1.4.1. Struktúra

A kutatókat mindenképpen célszerű lenne bevonni a rendszer kialakításának folyamatába (a fogalom német elnevezése *Begleitforschung*, „kapcsolódó kutatás”), bár erre politikai okok miatt nem mindig van lehetőség, ugyanis nem biztos, hogy könnyű elmagyarázni a jogászoknak és a politikusoknak a resztoratív és a büntető igazságszolgáltatás közötti viszonyt. Magyarországon a mediációt csak nemrégiben kezdték alkalmazni büntető ügyekben (2006. évi CXIII. törvény, idézi Lévy 2007–8), ezért még bőven van lehetőség a fejlődés irányának befolyásolására. A kutatók megvizsgálhatják például a fent említett prevenciós irányelveket, és azt, hogy milyen mértékben terjedt el a resztoratív gyakorlatok alkalmazása az iskolákban és különböző közösségekben. Ami a bűncselekményeket illeti, az általánosan elfogadott álláspont szerint a helyreállító igazságszolgáltatás rendszerének működéséhez szükség van arra, hogy a közösség tagjai részt vegyenek a folyamatban mint az áldozatok és az elkövetők támogatói, önkéntes mediátorok, vagy civil szervezetek vezetői. A rendszer elméletét és más országokban alkalmazott gyakorlatát ismerő kutatók

⁶² A jelen tanulmányban a mediátor és a facilitátor szavakat szinonimaként használom.

képesek olyan irányban befolyásolni a törvényalkotókat, amely ezt lehetővé teszi, kvalitatív és kvantitatív szempontból értékelhetik a rendszer működését és eredményességét, és a későbbiekben – szükség esetén – változtatásokat javasolhatnak. A kutatóknak értékelniük kell, hogy a rendszer milyen mértékben használja ki az önkéntesek bevonásában rejlő lehetőséget, illetve hogy az önkéntesek megfelelően reprezentálják-e a különböző társadalmi csoportokat, ideértve az etnikai kisebbségeket is. Ennek kapcsán célszerű megvizsgálni például azt, hogy hány muszlim mediátor tevékenykedik az Egyesült Királyságban, vagy hány roma mediátort alkalmaz a magyar resztoratív rendszer. Egyes programokban rendőrök látták el a mediátorok szerepét – a kutatók szerint gyakran nagyon jól teljesítettek, az új tapasztalatok pedig szélesíthetik a résztvevő rendőrök látókörét, ám problémát jelent a megfelelő felkészültség és az önkéntesség hiánya (ha a rendőrt megbízzák a feladat elvégzésével) és esetenként a semlegesség elvének torzulása, „különösen a tapasztaltabb facilitátorok esetében” (Hoyle és szerzőtársai 2002: 66).

A minimális állami beavatkozás alapelvét szem előtt tartva („annyi állami beavatkozás, amennyire feltétlenül szükség van, de mindenképpen a lehető legkevesebb”) a kutatóknak meg kell vizsgálniuk, hogy milyen mértékben sikerül „átirányítani” olyan eseteket, amelyekben nincs szükség az állam teljes hatáskörére, például kéri-e az ügyészek egy-egy eset kapcsán annak megítélését, hogy az eljárás nem folytatható-e a vádemelés feltételeinek vizsgálata helyett inkább mediáció formájában, illetve közvetlenül választható-e a mediációs eljárás polgári és magánvádas ügyekben. Előnyös lenne, ha a jogszabályok lehetővé tennék ezeket a megoldásokat.

A bűncselekmények megfelelő kezelése társadalmi érdek, ezért a kutatóknak figyelemmel kell kísérniük, hogy mennyire biztosítja a rendszer a számonkérés lehetőségét a társadalom számára. (Például van-e éves beszámolási kötelezettség, illetve vannak-e személyi erőforrások elkülönítve arra a célra, hogy a nyilvánosság és a szakmabeliek számára világossá tegyék a helyreállító igazságszolgáltatás koncepcióját.)

5.1.4.2. A folyamat

A fentiek után a kutatóknak meg kell vizsgálniuk, hogy maga a folyamat tükrözi-e a gyakorlatban a resztoratív koncepció alapelveit. Ez azért lényeges, mert a resztoratív igazságszolgáltatás rendszerében a folyamat nem kevésbé fontos, mint a végeredmény. Meg kell vizsgálni tehát, hogyan történik az alapelvek gyakorlati alkalmazása, illetve megfelelő mértékben vesznek-e részt a folyamatban az áldozatok, az elkövetők és a közösség tagjai. Mivel a helyreállító igazságszolgáltatás rendszere az áldozatokkal és az elkövetőkkel egyaránt foglalkozik, meg kell vizsgálni, hogy milyen támogatási lehetőségek állnak az áldozatok rendelkezésére olyan esetekben, amikor az elkövetőt nem fogják el. Magyarországon például ez azt jelenti, hogy szükség van annak vizsgálatára, mennyire valósulnak meg a gyakorlatban a bűncselekmények áldozatainak segítéséről és az állami kárenyhítésről szóló *2005. évi CXXXV. törvény* rendelkezései (idézi Lévy 2007–8). Mivel az áldozatok számára a konkrét kárenyhítés mellett az emocionális támogatás is nagyon fontos, biztosítani kell, hogy az ezzel kapcsolatos célok is megvalósuljanak a resztoratív rendszer keretében.

Az áldozatok részvételi aránya soha nem fogja elérni a 100%-ot, hiszen a rendszer önkéntes alapon működik, de minél pontosabban magyarázzák el az egyes áldozatoknak a rendszer működését, és minél ismertebbé válnak a resztoratív gyakorlatok, annál magasabb lesz a részvételi arány. Feltételezések szerint az arányt növelheti, ha a rendszer működését a resztoratív koncepciót és gyakorlatokat alaposan ismerő mediátorok magyarázzák el az áldozatoknak és az elkövetőknek. Az is fontos, hogy az érintettek hogyan veszik fel a kapcsolatot a mediátorokkal: levélben, telefonon keresztül vagy személyesen. A mediátorok azt is tisztázhatják az áldozatokkal, hogy közvetlen (áldozat–elkövető) vagy közvetett mediációt szeretnének-e, esetleg a konferenciát preferálják. Az alacsony részvételi arányhoz az is hozzájárulhat, hogy az áldozatokkal nem egyeztetik a találkozók időpontját. A fiatalkorú elkövetőkkel foglalkozó bizottságok működésének kezdeti időszakában Angliában végeztek egy felmérést, melynek eredményei szerint az áldozatok mindössze 22%-a vett részt a találkozókön (Crawford és Newburn 2003: 185), bár (részben a kutatás eredményeinek köszönhetően) azóta történtek lépések a részvételi arány növelése érdekében.

A folyamatot vizsgáló kutatásnak a következő információkra kell kiterjednie:

- azon áldozatok aránya, akikkel sikerült kapcsolatba lépni,
- a mediációs megoldást elfogadó áldozatok aránya,
- azon esetek aránya, melyek lehetővé teszik, hogy az áldozat és az elkövető mediáció/konferencia keretében találkozzon egymással.

Sokan bírálják a konferencia keretében történő mediációt, különösen fiatalkorú elkövetők esetében, mondván, hogy a megjelenő áldozat számára ijesztő lehet egy „felnöttekkel telezsúfolt terem”. Ennek tudatában az angliai törvények lehetővé teszik, hogy a fiatalkorút elkísérje egy felnőtt a találkozóra (akit a fiatalkorú hív meg a bizottság engedélyével), továbbá a szülőkön és a gondviselőkön kívül bármely más személy is megjelenhet az eseményen, aki a bizottság megítélése szerint pozitív hatással lehet az elkövetőre. Az említett kutatás eredményei szerint csak az esetek 15%-ában kísérte el a fiatalkorú elkövetőt egynél több felnőtt (Crawford és Newburn 2003: 122).

A fiatalkorút elkísérő támogatónak nem kell ügyvédnek lennie – sőt, egyesek szerint ügyvédek jelenléte a mediációs találkozókön kifejezetten nemkívánatos, mivel a resztoratív célú találkozó nem bírósági tárgyalás. A találkozó létrejöttének eleve feltétele, hogy az elkövető legalább részben elismerje felelősségét a bűncselekménnyel vagy sérelemmel kapcsolatban. A helyreállító igazságszolgáltatás támogatói azzal érvelnek, hogy az elkövetők nagyobb valószínűséggel ismerik el bűnösségüket, ha ezután nem büntetőeljárásnak, hanem egy resztoratív folyamatnak néznek elébe; az ártatlanság vélelme a bűnösség bizonyításáig „nem támogatja a számonkérhetőséget, és növeli a valószínűségét annak, hogy a vádlott újra bűncselekményt követ el” (Sawatsky 2009: 120).

A védőügyvédek gyakran javasolják ügyfeleiknek, hogy vallják magukat ártatlannak, és ne tegyenek vallomást, annak reményében, hogy így valamilyen módon – akár eljárásrendi okokból – megúszhatják a büntetést.

A vádlott az *Emberi Jogok Európai Egyezményének* 6. cikke (a tisztességes bírósági eljáráshoz való jog) értelmében természetesen a resztoratív folyamat során is igénybe vehet jogi képviselőt, de az ügyvédnek tisztában kell lennie a resztoratív igazságszolgáltatás alapelveivel. Ha a resztoratív folyamat végeredménye valóban helyreállító jellegű, a vádlott motivált lesz arra, hogy vállalja a felelősséget tettéért, és az eljárás végén „tisztá lappal” térhessen vissza a társadalomba. Egy érdekes kutatási kérdés, hogy a szakemberek találnak-e majd módot arra, hogy ezt a hipotézist igazolják vagy megcáfolják. A feltételezést mindenesetre megerősítik a Hollow Water-i (Manitoba, Kanada) tapasztalatok, ahol egy vádlott két esetben úgy ismerte el bűnösségét súlyos szexuális bűncselekményben, hogy az áldozatok nem is tettek vallomást (Sawatsky 2009: 4. fejezet). 107 esetből mindössze kétszer fordult elő, hogy az elkövető újra bűncselekményt követett el (Uo.: 99).

További bizonyítékokat szolgáltatnak az angliai kutatások, ahol a resztoratív igazságszolgáltatás alkalmazása megduplázta (vagy még nagyobb mértékben növelte) az igazságszolgáltatás látókörébe került esetek számát.

Egy brooklyni kísérlet eredménye szerint egy bűncselekmény kétszer nagyobb valószínűséggel került az igazságszolgáltatás látókörébe azokon a területeken, ahol helyreállító eljárásokat alkalmaztak (Sherman és Strang 2007: 4, 82–3).

A teljesítmény megfelelő és reális értékelésének érdekében minden rendszer igényel nyomonkövetést és visszajelzést valamilyen formában. A kutatás mélyreható vizsgálat, amelyre rendszerint csak néhány évenként kerül sor. Ezzel szemben a nyomonkövetés rendszeres dokumentálást jelent, ideértve a résztvevők azzal kapcsolatos véleményének rögzítését is, hogy mennyire voltak elégedettek a folyamattal. Az eredményekről mindkét esetben tájékoztatni kell a mediátorokat, és azokat bele kell foglalni a leendő mediátorok képzési anyagába is. Felállíthatók továbbá ellenőrzőcsoportok, amelyek gyakorlati alkalmazókból, adminisztrátorokból és kutatókból állnak, feladatuk pedig a gyakorlati alkalmazások során tapasztalt problémák feltérképezése és az esetleges megoldások kidolgozása. Ez a feladat maradhat helyi hatáskörben, de akár egy a resztoratív rendszer működését felügyelő nemzeti hatóság vagy szervezet is felelhet érte. Sherman és Strang azt javasolja, hogy ez a szervezet egy ún. resztoratív igazságszolgáltatási bizottság legyen (2007: 88), míg mások szerint egy, az államtól függetlenül működő testületre van szükség, amely szükség esetén hatást gyakorolhat a kormányzatra a megfelelő változtatások érdekében.

A kutatóknak célszerű megvizsgálniuk a mediátorok képzését is, ideértve a mediáció során szükséges odafigyelés és vezetési készség oktatását is annak érdekében, hogy a mediátorok képesek legyenek felismerni saját előítéleteiket, és mindenkit tisztelettel kezeljenek, ideértve az etnikai kisebbségeket is. Szintén fontos lehet annak vizsgálata, hogy milyen eszközökkel történik annak biztosítása, hogy a folyamat valóban tükrözze a tisztességes eljárás alapelvét. Az alapvető készségek mellett – aktív odafigyelés, a cselekedet és nem a személy elítélése – a mediátoroknak azt is meg kell tanulniuk, hogy mit kerüljenek el a gyakorlatban (például domináns szerepre törekvés a beszélgetés során, vagy saját véleményük rákényszerítése valamelyik résztvevőre). Felmerülnek azonban ennél összetettebb problémák is, például nem próbál-e a facilitátor a folyamat során finom eszközökkel rákényszeríteni az áldozatra és az elkövetőre egy sablonos forgatókönyvet, amely valójában nem feltétlenül elégíti ki az áldozat és a vádlott igényeit (Zernova 2007), illetve az egyéni és a társadalmi érdekek tükrében egyáltalán helyes-e ez az eljárás.

A resztoratív folyamat – más folyamatokhoz hasonlóan – végezhető jól és rosszul is; a rendszeres nyomon követés mellett a kutatóknak vizsgálniuk kell, hogy sor kerül-e (természetesen resztoratív természetű) panaszeljárásra, illetve megfelelően tájékoztatják-e a résztvevőket a resztoratív igazságszolgáltatás rendszerével kapcsolatban, ellenkező esetben ugyanis a résztvevők azt hihetik a hibás gyakorlatokról, hogy ez a dolgok normális menete, és ezért nem is teszik szóvá a panaszait.

A Lawrence Sherman és Heather Strang (2007: 44–5) által folytatott kutatás hasonló kérdésekre keresi a választ, és arra a következtetésre jut, hogy a helyreállító igazságszolgáltatás gyakorlatai általában – és konkrétan a vizsgált programok is – megfelelnek a törvényekben és az ENSZ által meghatározott alapelveknek (2006: II. melléklet). Az értékelés során a kutatók más előírásokat is használhatnak, például azokat, amelyeket az Európa Tanács (1999) és az Igazságszolgáltatás Hatékonyságával Foglalkozó Európai Bizottság (CEPEJ) határozott meg (2007).

Végül pedig egy apróság, amely talán sokak számára meglepő lehet: a kutatók számára annak vizsgálata is érdekes lehet, hogy vajon megkínálják-e a résztvevőket frissítővel a mediációs találkozók után. Egyes modellekben ez bevett gyakorlat. A frissítők felszolgálásával kitölthető például a megállapodás összeállításához szükséges idő, emellett az étel és ital közös fogyasztása a megbékélést is szimbolizálja (Costello és szerzőtársai 2009: 36; Hopkins 2009: 139).

5.1.4.3. Eredmény

A struktúra és a folyamat vizsgálata után térjünk át az eredményre. Ezzel a területtel kapcsolatban már sokkal több számszerű adattal szolgálnak a kutatók, ám nem szabad megfeledkeznünk a számszerű adatok értékelésének veszélyeiről. Először is a numerikus kutatás – azon belül is a randomizált kontrollált vizsgálatok – nem minden esetben jelentenek ideális megoldást. Ahhoz, hogy statisztikailag szignifikáns eredményeket kapjunk, nagy mennyiségű adatra van szükségünk, ez azonban gyakran azt eredményezi, hogy nincs lehetőség a vizsgált szolgáltatások minőségi elemzésére. Nem adnak választ ezek a módszerek például olyan kérdésekre, hogy megfelelőek-e az alkalmazott resztoratív gyakorlatok, vagy egyáltalán resztoratív jellegűek-e. Ha azonban kevés adat áll rendelkezésre, kisebb a valószínűsége annak, hogy statisztikai szempontból használható eredményeket kapunk, vagyis előfordulhat, hogy a vizsgálat nem tölti be funkcióját. A kutatók gyakran a finanszírozót leginkább érdeklő eredmények vizsgálatára helyezik a hangsúlyt, amely tényező általában a visszaesési arány. Aidan Wilcox és más kutatók (2005) több problémára is rámutattak ezzel kapcsolatban. A folyamatból menet közben kilépők aránya 33–68% között lehet, aminek következtében előfordulhat, hogy a végigvitt esetek már nem reprezentatívak. Randomizált kontrollált vizsgálatokat eredetileg a gyógyászati kutatásokban alkalmaznak, de a társadalmi kutatások terén nincs mód egy fontos elem, a „duplavak” vizsgálatok alkalmazására. Előfordulhat, hogy az elkövetők az áldozattal való találkozón kívül más folyamatban is részt vesznek, ezért nem biztos, hogy a „siker” kizárólag a személyes találkozáson köszönhető. (Ezzel szemben Wilcox és szerzőtársai rámutattak arra, hogy visszaesés esetén gyakran éppen a további folyamatok hiánya okolható a kudarcért, nem pedig maga a resztoratív eljárás.) Az áldozatok elégedettsége pedig nem feltétlenül a resztoratív találkozó eredménye, hanem fakadhat pusztán abból is, hogy valaki meghallgatta őket (Wilcox és szerzőtársai 2005). Egy esetben, amikor a randomizált eljárást alkalmazták, az elégedettségi szint azon áldozatok között volt a legalacsonyabb, akiknek megígérték, hogy resztoratív eljárásban vehetnek részt, de a kontrollcsoportba kerültek, következésképp pedig nem vehettek részt abban (Sherman és Strang 2007: 63–4).

A kvalitatív kutatás a szükségszerűen kisebb minták ellenére kiegészítheti a randomizált kontrollált vizsgálatok eredményeit. Korábban már említettem a cselekvéskutatást vagy „kapcsolódó kutatást”, amelyet Carolyn Hoyle és szerzőtársai alkalmaztak 2002-ben. Ez a módszer nem csak általános információkat szolgáltat a resztoratív igazságszolgáltatásról, hanem az adott resztoratív program végrehajtásával kapcsolatban is tájékoztathatja a kutatókat, ráadásul nem a folyamat után, hanem közben is, ezért kiválóan alkalmas arra, hogy a kutatók már az eljárás során megfogalmazzanak javaslatokat a fejlesztéssel kapcsolatban (ahogy ezt a módszert alkalmazó kutatók tették is). Az ilyen típusú, viszonylag kis számú tanulmány több ponton támadható. Ám a Hoyle és szerzőtársai vagy Zernova (2007) által lebonyolított programok mindenképpen alkalmasak arra, hogy a problémákra felhívják a figyelmet, és kijelöljenek esetleges további kutatási irányokat. Azzal párhuzamosan, hogy egyre több probléma tárul fel a rendszerrel kapcsolatban, szükség lesz a resztoratív igazságszolgáltatás gyakorlatának – és akár elméletének – módosítására.

Másodszor, annak, hogy statisztikai adatok alapján alkotunk irányelveket, lehetnek nem kívánt mellékhatásai. Erre láthatunk példát Nagy-Britanniában. A statisztikai eredmények javítására irányuló

törekvés nem feltétlenül eredményezi azt, hogy az emberek jobban érzik magukat. Egy példa a sok közül: a rendőrség hatékonyságát a letartóztatások számával mérik, ezért a rendőrség igyekszik minél nagyobb számban letartóztatni olyan embereket, akik nem állnak ellen és könnyen elérhetőek, akár olyanokat is, akik esetében egy figyelmeztetés bőven elég lenne. A bonyolultabb nyomozást igénylő, komolyabb bűncselekmények elkövetői azonban gyakran elkerülik a letartóztatást, másokat pedig nem irányítanak át a mediációs eljárásra, pedig esetük alkalmas lenne rá. A statisztikai célok elérésére irányuló törekvés ártalmas következményeire további példákat láthatunk a National Health Service (Nemzeti Egészségügyi Szolgálat) és az iskolák kapcsán.

Az egyik kérdés, amely magától értetődően felmerül a kutatások során, az, hogy az esetek hány százalékában teljesítik a felek részben vagy teljes mértékben a megállapodásban rögzített feltételeket. Érdekes módon az eredmények szerint egy helyreállítást célzó megállapodás legalább olyan hatásos lehet, mint a büntetés kilátásba helyezése (Sherman és Strang 2007: 58–9). Azokban az esetekben azonban, amikor a jóvátételre nem kerül sor, valamilyen formában szükség van szankcióra, és a kutatóknak célszerű megvizsgálniuk, hogy erre resztoratív formában kerül-e sor, az pedig mennyire bizonyul hatékonynak.

5.1.4.4. Jóvátétel

A jóvátétel különböző formában történhet. Egyes áldozatok beérik bocsánatkéréssel, vagy azt kérik, hogy az elkövető végezzen valamilyen közmunkát. Mások azt szeretnék elérni, hogy az elkövető ne kövessen el további bűncselekményeket, ezért célszerűnek tartják, hogy az elkövető vegyen részt valamilyen képzési vagy oktatási programban, terápián vagy indulatkezelő tréningen. A kutatóknak meg kell vizsgálniuk, hogy rendelkezésre állnak-e a lehetőségek arra, hogy az elkövetők valamilyen társadalmilag hasznos munkát végezzenek például civil szervezetek számára, és elérhetőek-e megfelelő rehabilitációs programok. Ha nem, és magas a visszaesők aránya, az nem a resztoratív igazságszolgáltatás kudarcát jelzi, hanem a rendelkezésre álló támogató szolgáltatások hiányát, illetve elégtelenségét. Egy angliai börtönben mediációra került sor egy betörő és három fiatal lány között, akiknek lakásába a férfi betört. A találkozón részt vett egy szakember, aki korábban vezető beosztásban dolgozott a börtönöket ellenőrző állami hatóságnál. A volt főellenőrt lenyűgözte a módszer. A találkozó rendben zajlott, a lányok kifejezésre juttatták érzéseiket, az elkövető pedig elmesélte nekik, hogyan és miért lett betörő. Az elítélt tipikusan nehéz körülmények között nőtt fel, iskolába nem járt, nem tanult meg írni és olvasni, egyéb problémái is voltak, és rákapott a kábítószerekre. Beleegyezett abba, hogy különböző programokon vegyen részt, megtanuljon olvasni és kezeltesse kábítószer-függőségét. A találkozó után a volt főellenőr megkérdezte a börtönigazgatót, hogy rendelkezésre állnak-e ilyen programok a börtönben, és megdöbbsen az igazgató nemleges válaszában (Lord Ramsbotham személyes közlése). Ki a felelős azért, ha ez a fiatalember nem tudja teljesíteni a megállapodásban vállalt kötelezettségeit?

A kutatóknak azt is célszerű megvizsgálniuk, hogy azoknak a fiatal elkövetőknek, akik közmunkával jóvátették bűncselekményüket, jár-e köszönet, vagy akár valamilyen tanúsítvány. Ez jelezne ugyanis számukra, hogy a társadalom nem bélyegezte meg őket, munkájukkal hozzájárultak annak működéséhez, ezért értékes részét képezik a közösségnek. Még ennél is jobb megoldás lenne, ha önkéntesek (nem bűnelkövetők) mellett dolgoznának, és munkájukat a közösség egy erre a célra kidolgozott éremmel ismerné el. Egyes büntetés-végrehajtási intézetekben indított programok – például az Egyesült Királyságban és Magyarországon (ld.: 4.5–4.6. címek) – az eredmények szerint jó hatással vannak az elkövetőkre. Az Angliában jelenleg alkalmazott gyakorlat, miszerint az elkövetők közterületen, egyfajta megbélyegzést jelentő egyenkabátban végeznek munkát, tökéletesen ütközik ezzel az alapelvvel.

Az eljárásokkal szemben támasztott egyik alapvető elvárás az, hogy az áldozat elégedett legyen a végeredménnyel, ami a kutatási eredmények szerint meglehetősen nagy százalékban meg is valósul, legalábbis jóval gyakrabban, mint a hagyományos büntetőeljárások keretében. A resztoratív folyamatban részt vevő áldozatok kisebb valószínűséggel szenvednek poszttraumás stressztől, és hamarabb térnek vissza munkahelyükre. Ám a kutatási programok kidolgozása során fokozott körültekintéssel kell eljárni: előfordult, hogy egy program olyan sok feltételt határozott meg, hogy azon esetek száma, amelyek alkalmasak voltak a programban való részvételre, elégtelen volt a kutatómunka elvégzésére (Sherman és Strang 2007: 83).

Amikor azt kérdezik emberek, leginkább a politikusok, hogy működik-e a resztoratív igazságszolgáltatás, általában csak azt értik ez alatt, hogy csökkenti-e a visszaesések számát. Sherman és Strang eredményei szerint (2007: 68–71, 88) a resztoratív gyakorlatok gyakran csökkentették a visszaesések számát – ha nem is mindig jelentős mértékben – és szinte soha nem növelték. A családon belüli erőszak erősen vitatott területén egy kanadai felmérésre hivatkoznak, amely szerint a kontrollcsoporthoz képest mintegy 50%-kal csökkent a családoknál vészhelyzetben tett látogatások száma (hivatkozva Pennell és Burford tanulmányára, 2000).

Három, Anglia különböző területein lebonyolított program vizsgálta a visszaesés kérdését. Az eredmények változóak voltak, de azt mutatták, hogy azok az elkövetők, akik részt vettek valamilyen resztoratív eljárásban, szignifikánsan ritkábban követtek el újra bűncselekményt, mint azok, akik nem. Lényeges lehet, hogy a legjobban teljesítő program az volt, amely az áldozat-elkövető találkozók helyett inkább a konferencia módszerét alkalmazta (ezt a programot Northumbriában bonyolították le) (Shapland és szerzőtársai 2008: 66–7). Sherman és Strang (2007: 86) szerint a resztoratív eljárások alkalmazásával költségek takaríthatók meg a bírósági eljárások és a büntetés-végrehajtási intézetek tekintetében egyaránt, nem is beszélve az áldozatokkal kapcsolatos egészségügyi kiadásokról. Azt is hozzátehetnék volna, hogy a megtakarításoknak legalább egy része felhasználható lenne a resztoratív gyakorlatok alkalmazásának fejlesztésére és más, a szabadságelvönás elkerülését célzó intézkedések kidolgozására, ehhez mindössze egy egyszerű módszerre lenne szükség, amely lehetővé tenné a megtakarított összegek megfelelő kezelését és felhasználását. Egy Shapland és szerzőtársai által végzett kutatás (2008: 67) eredményei szerint az egyik program különösen jelentős megtakarítást eredményezett, míg a másik kettőben az eltérés nem volt statisztikailag szignifikáns.

5.1.5. Konklúziók

Már a tanulmány elején jeleztem, hogy a végső cél a bűncselekmények számának csökkentése, és ebből a szempontból a társadalompolitika fontosabb terület, mint a bűnügyi politika. De hozzájárulhat-e a helyreállító igazságszolgáltatás e cél eléréséhez? Az elkövetők beszámolóí arról tanúskodnak, hogy gyakran a szociális problémák vezetnek ahhoz, hogy valaki a bűn útját választja. Természetesen mindenki választhat, vagyis ellenállhat a körülmények nyomásának. De még a legegészségesebb növény sem fejlődhet jól rossz minőségű földben. Megint csak egy új-zélandi példát említhetnék: egyes facilitátorok, ha észreveszik, hogy egy bizonyos földrajzi területen vagy iskolában különösen nagy az incidensek száma, összeállítanak egy csoportot, amelyben a szociális szolgáltatók, a rendőrség és más szervezetek képviseltetik magukat, és amelynek feladata annak feltárása, hogyan lehetne csökkenteni a fiatalokra gyakorolt negatív környezeti hatást (MacRae és Zehr 2004: 56–64). Dél-Afrikában a *Zwelethemba program* együtt kezeli a „békéltetést” a

„béketeremtéssel”, és egy olyan rendszert alkalmaz, amely biztosítja a program finanszírozását (Froestad és Shearing 2007; Sawatsky 2009: 59). A rendszer nem nyújt megoldást olyan lényeges problémákra, mint az alapvető szolgáltatások és az oktatás működtetéséhez szükséges források hiánya vagy a társadalmi egyenlőtlenségek, de helyes irányba mutat. Az önkéntesek bevonása a folyamatba teszi lehetővé azt, hogy a társadalmi igényeket minél szélesebb körben ismertessék meg. Célszerű lenne más területeken is elindítani hasonló kezdeményezéseket, majd megvizsgálni azok hatásait és hatékonyságát.

Tanulmányomat az alapelvekkel kezdtem, amelyekkel kapcsolatban azt javasoltam, hogy mindenekelőtt a prevencióra kell törekednünk. Ha a közösség tagjai már fiatalon megtanulják, hogyan rendezhetik konfliktusaikat úgy, hogy közben tiszteletben tartják egymás értékeit, akkor jó eséllyel olyan felnőttekké válnak, akik tisztelik közösségük más tagjait. A hasonló programok vizsgálata lehetővé teszi annak értékelését, hogy mennyire hatásos az adott kezdeményezés, hogyan lehetne fejleszteni, emellett olyan információkat szolgáltatna, amelyek alapján mások is követhetik ezeket az úttörő kezdeményezéseket. Ehhez hasonlóan a közösségi mediáció elterjedtségét és minőségét is célszerű megvizsgálni.

E javaslatok egy része a helyreállító igazságszolgáltatás egyik alapelveire épül, miszerint a közösség tagjainak bevonása a folyamatba fontos, lehetőség szerint törekedni kell a konfliktusok békés, megállapodással végződő rendezésére, és kerülni kell a hivatalos szervek által kirótt szankciókat.

A bűncselekmények számát természetesen lehetetlen nullára csökkenteni. A resztoratív mozgalom azt javasolja, hogy más kérdéseket tegyünk fel, mint eddig, és megoldásainkban a jóvátételre helyezzük a hangsúlyt, valamint arra, hogy az elkövető a jövőben ne kövessen el hasonló cselekedetet. Ez a szemlélet további kutatásokat igényel mind struktúráját, mind pedig folyamatát és eredményeit tekintve, és azt javasoltam, hogy az ezzel foglalkozó szakembereket vonjuk be a törvények és jogszabályok kidolgozásába is (például a túlzottan részletekbe menő jogi szabályozás elkerülése érdekében). Javaslatot tettem néhány olyan kérdéskörre, amelyeket a kutatóknak célszerű lenne megvizsgálniuk.

Tanulmányomat három, a kutatók számára különösen érdekes probléma hangsúlyozásával szeretném zárni.

1. Ha az elkövető beleegyezik a jóvátételbe, rendelkezésre állnak-e olyan megoldások, amelyek révén teljesíthető a vállalása?
2. Sor kerül-e a környezeti hatások elemzésére a negatív társadalmi körülmények csökkentése érdekében?
3. Bevezethető-e egy olyan rendszer, amely lehetővé tenné a börtönökben megtakarított költségek felhasználását az elkövetők kezelésére az új szemlélet jegyében?

A fentiekhez hasonló kérdések megválaszolása révén hatékonyabban működtethetnénk a resztoratív igazságszolgáltatás intézményét, és megteremthetnénk egy resztoratív alapokon nyugvó társadalom alapjait.

Források

- Claassen, R. és R. Claassen (2008) *Discipline that restores: strategies to create respect, cooperation, and responsibility in the classroom*. South Carolina: BookSurge Publishing (www.disciplinethatrestores.org)
- Costello, B., J. Wachtel és T. Wachtel (2009) *Restorative practices handbook: for teachers, disciplinarians and administrators*. Bethlehem (PA): International Institute for Restorative Practices
- Crawford, A. és T. Newburn (2003) *Youth offending and restorative justice: implementing reform in youth justice*. Cullompton (UK): Willan Publishing
- Froestad, J. és C. Shearing (2007) Beyond restorative justice – Zwelethemba, a future-based model using local capacity conflict resolution. In: R. Mackay és szerzőtársai (szerk.) *Images of restorative justice theory*. Frankfurt a. M.: Verlag für Polizeiwissenschaft
- Hopkins, B. (2009) *Just schools: restorative justice approaches to working with children in public care*. London: Jessica Kingsley

- Hoyle, C., R. Young, és R. Hill (2002) *Proceed with caution: An evaluation of the Thames Valley Police initiative in restorative cautioning*. York: York Publishing Services
- Hull Centre for Restorative Practices – International Institute for Restorative Practices (2008) *Riverside Project (of the The City of Hull)*
- Kerényi, M. (2006) *A Zöld Kakas Líceum beindításáról*. A resztoratív gyakorlatok nemzetközi intézetének Budapesten megrendezett 10. világkonferenciájára Improving Citizenship & Restoring Community címmel készített tanulmány http://www.safersanerschools.org/library/hu07/hu07_Kerenyi.html (letöltve: 2009. április 11.)
- Lévy M. (2007–8) A bűnügyi politika fejlődése Magyarországon a 21. század első évtizedében. *Archiwum Kryminologii, XXIX-XXX*: 543–554.
- MacRae, A. és H. Zehr (2004) *The little book of family group conferences, New Zealand style*. Intercourse (PA): Good Books
- Mirsky, L. (dátum nélkül) *Hull, UK: toward a restorative city*. (www.safersanerschools.org/library/hull09.html#top)
- Pennell, J. és G. Burford (2000) Family group decision making: protecting women and children. *Child Welfare*, 79. évf., 2. szám
- Sawatsky, J. (2009) *The ethic of traditional communities and the spirit of healing justice: studies from Hollow Water, the Iona Community and Plum Village*. London: Jessica Kingsley
- Shapland, J. és szerzőtársai (2008) *Does restorative justice affect reconviction?* The fourth report from the evaluation of three schemes. Ministry of Justice Research Series 10/08. (www.justice.gov.uk/publications/research.htm)
- Sherman, L. W. és H. Strang (2007) *Restorative justice: The evidence*. London: Smith Institute (www.smith-institute.org.uk)
- Wilcox, A., C. Hoyle és R. Young (2005) Are randomised controlled trials really the “gold standard” in restorative justice research? *British Journal of Community Justice*, 3. évf., 2. szám: 39–49.
- Zernova, M. (2007) *Restorative justice: Ideals and realities*. Aldershot: Ashgate

Dokumentumok

- Az Európa Tanács Igazságszolgáltatás Hatékonyságával Foglalkozó Bizottsága (CEPEJ), CEPEJ(2007)12 *Útmutató a büntető ügyekben alkalmazott mediációval kapcsolatos ajánlások hatékonyabb alkalmazásához* (2007. december 7.)
- Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R(99)19. sz. ajánlása *a büntető ügyekben alkalmazandó mediációról* (1999. szeptember 15.)

5.2.

A büntető ügyekben alkalmazható közvetítői tevékenység bevezetésének tapasztalatai Magyarországon

5.2.1. A közvetítői eljárás bevezetése Magyarországon

Hazánkban 2007. január 1-jétől, a közvetítői eljárás bevezetésével nyílt meg a lehetőség a büntető ügyek sértettjei és az elkövetők közötti mediációra (ld. még: 3.4. cím). A mediáció olyan alternatív konfliktuskezelési módszer, amelynek során a vitás felek egy kívülről, semleges harmadik személy segítségével jutnak egyezségekre, amely egyezés mindkét fél számára elfogadható megoldást tartalmaz. A mediáció az utóbbi évtizedekben terjedt el a legkülönbözőbb területeken, hazánkban eddig elsősorban kisebbségi, oktatási, családjogi és munkaügyi konfliktusok kezelése során alkalmazták, illetve találunk próbálkozásokat arra, hogy a módszer meghonosodjon többek között az üzleti világban vagy az egészségügyi ellátórendszer szereplői között is.

A mediáció alkalmazását az igazságszolgáltatásban a jogszabály 2007. január 1-jétől tette lehetővé, ami kitérte a korábbi, elsősorban a tettesre illetve az elkövetett bűncselekmény megtorlására irányuló szemléletet, és ráirányította a figyelmet a sértett igényeire és szükségleteire is. A közvetítői eljárás alkalmazását a *Büntető*

törvénykönyv (a továbbiakban: Btk.)⁶³ és a *büntetőeljárásról szóló törvény* (a továbbiakban: Be.)⁶⁴ egyes rendelkezései teszik lehetővé, az eljárás gyakorlatait pedig a *büntető ügyekben alkalmazható közvetítői tevékenységről szóló törvény* (a továbbiakban: Bktv.)⁶⁵ szabályozza.

A jogszabály alapján az öt év szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő egyes személy elleni, vagyon elleni, valamint közlekedési bűncselekmények esetén van lehetőség mediációra, felnőtt és fiatalkorú tettesek ügyében. A közvetítői eljárás igénybevételének feltétele, hogy a felek önkéntesen vállalják azt, a cselekménynek legyen sértettje, és az elkövető beismerje tettét. Feltétel az is, hogy az elkövető ne legyen különös vagy többszörös visszaeső, és ne álljon szabadságvesztés büntetése vagy próbaidő hatálya alatt a cselekmény elkövetésekor. Nincs mód mediációra, ha a bűncselekmény halált okozott. Arról, hogy az adott ügyben sor kerül-e mediációra, az ügyész vagy az első fokon eljáró bíró dönt, a közvetítést pedig az Igazságügyi Hivatal pártfogó felügyelői végzik.

A módszer körül nagy szakmai érdeklődést tapasztalhattunk, elsősorban a mediációs szakemberek valamint az Igazságügyi Hivatal munkatársai körében. Az érintettek a mediáció bevezetését olyan paradigmátikus változásnak tekintették az igazságszolgáltatásban, amely alapjaiban változtathatja meg a büntetés és a jóvátétel megítélését, egymáshoz való viszonyát, valamint a sértett és az elkövető helyét, szerepét a büntetőeljárás során.

Az Igazságügyi Hivatal számára korlátozott idő és pénzügyi keret állt rendelkezésre, hogy felkészüljön a feladatra. 2006 folyamán a Hivatal a *Partners Hungary Alapítvánnyal*⁶⁶ közösen pályázati együttműködés során hatvan pártfogó felügyelő mediációs képzését valósította meg. A 2007. január 1-jén munkájukat megkezdő mediátorok számára a hivatal által kialakított ún. mentori rendszer nyújt szakmai támogatást, segítséget.

Bizonytalan volt, hogy az ügyészek és a bírák milyen mértékben fogják e jogintézményt alkalmazni. A közvetítői eljárásra utalt ügyek számát az első évben az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium kb. ötszázra becsülte előre, de a mediáció a kezdeti várakozásokat messze felülmúló ügyszámmal, illetve sikerességgel indult el: a 2007-es évben 2451 terheltet érintően kezdeményeztek közvetítői eljárást. A vártnál nagyobb esetszám nagy munkaterhet rótt a pártfogó felügyelőkre, akik korábbi feladataik mellett bonyolítják a közvetítői eljárásokat. Többek között ez is indokolta, hogy 2008. január 1-jétől kibővült a mediátorok köre: a közvetítői eljárást már az Igazságügyi Hivatallal közvetítői tevékenység végzésére – pályázat útján – szerződésben álló ügyvéd is lefolytathatja.⁶⁷

5.2.2. Az első év tapasztalatait összegző kutatás

A közel egy év alatt sok tapasztalat gyűlt össze a közvetítői eljárás gyakorlati alkalmazásával kapcsolatban, és számos kérdés merült fel a hatékony folytatás elősegítése érdekében. 2008 tavaszán a *Partners Hungary Alapítvány* az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium megbízásából kezdett kutatást, hogy feltárja és elemezze a büntető ügyekben alkalmazható közvetítői tevékenység bevezetésének eddigi tapasztalatait Magyarországon.

⁶³ 1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről (Btk.), 36. §, 107. §, 342. §.

⁶⁴ 1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról (Be.), 221/A. §, 224. §, 114/A. §, 215. §, 272. §, 459. §, 485/C. §.

⁶⁵ 2006. évi CXIII. törvény a büntető ügyekben alkalmazható közvetítői tevékenységről (Bktv.).

⁶⁶ A Partners Hungary Alapítvány 1994-ben jött létre, elsősorban a demokratikus átalakulással együtt járó konfliktusok megelőzése és kezelése céljából. A Partners Hungary eredeti célja az volt, hogy az együttműködés, konfliktuskezelés új, nálunk sokszor még ismeretlen módszereit használja, oktassa és széles körben elterjessze. Az Alapítvány a nemzetközi Partners for Democratic Change International elnevezésű hálózat tagja.

⁶⁷ A Bktv. 3. § (1) bekezdése teszi lehetővé, hogy ügyvédek is közvetítői eljárást folytassanak le.

A kutatás során abból a feltételezésből indultunk ki, hogy a mediáció a büntetőeljárásban érintettek érdekeit szolgálja, társadalmi és gazdasági szempontból pedig hatékony új eszköze a büntető igazságszolgáltatásnak. A kutatást megelőzően a módszer hazai alkalmazásával kapcsolatban azt vártuk, hogy az esetek jelentős részében az elrendelt közvetítői eljárás lehetőségét a felek kihasználják, és alacsony lesz a visszautasítás aránya, mivel feltevésünk szerint a közvetítői eljárás mindkét fél érdekeit szolgálja. Ezért azt vártuk, hogy lényegesen nem lesz magasabb az elutasítók aránya a sértettek körében.

Az eljárás során születő megállapodásokról azt feltételeztük, hogy azok mindkét fél számára elfogadhatóak lesznek, tehát minden érintett számára az ügy megnyugtató megoldását, lezárását jelentik, ebből következően pedig azt, hogy az érintettek mind a megoldással, mind pedig a folyamattal elégedettek lesznek. Feltételeztük továbbá, hogy olyan kreatív megoldások születnek, amelyek a felek valódi, a mediációs folyamat során feltárt igényeire reflektálnak, a pusztán büntetésen illetve jóvátételen túlmutatva, növelve a folyamatban részt vevők elégedettségét. Ilyen megoldásokra a büntetőeljárás során nincs lehetőség, hasonló ítéletek meghozatalára a bíróság nem képes.

Az elvárásokat meghaladó, viszonylag magas ügyszám ellenére előzetesen azt gondoltuk, hogy a mediáció sokkal szélesebb körben is alkalmazható lenne. Ebben az aspektusban azt feltételeztük, hogy az ügyészek és a bírák valószínűleg a kisebb súlyú, egyszerűbbnek ítélt esetekben élnek a közvetítés lehetőségével, és nem használják ki a törvény által biztosított kereteket sem. Azt is valószínűsítettük, hogy a jóvátétel fogalmát sokszor a kártérítéssel ill. a teljes kártérítéssel azonosítják, és nem minden esetben élnek a tevékeny megbánás adta egyéb törvényi lehetőségekkel.

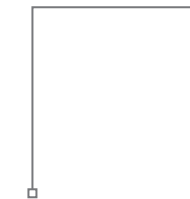
A rendelkezésre álló adatok azt jelezték, hogy a mediációs esetek területi eloszlása is nagy különbségeket mutat. Úgy gondoltuk, ennek okait elsősorban a bírák és ügyészek közvetítéssel kapcsolatos attitűdjében kell keresni; ezen felül a rendelkezésükre álló információ mennyisége, minősége is nagyban befolyásolhatja a mediációra utalt ügyek számát és típusát.

A kutatás a büntetőjogi mediáció első éve során összegyűlt tapasztalatok, a rendelkezésre álló adatok alapján vizsgálta, hogy fenti hipotéziseink helytállóak-e. Szerettük volna megtudni, mik a megvalósult mediációs esetek közös jellemzői, mekkora a megállapodás létrejöttének valószínűsége, mi történik a kész megállapodásokkal, hogyan használják azokat a büntetőeljárás folyamatában. Kíváncsiak voltunk arra is, hogy a kezdeményezett esetek hány százalékában jön létre közvetítői eljárás, és mik az okai az eljárás esetleges elutasításának. Választ kerestünk az attitűddel kapcsolatos kérdéseinkre is: mit gondolnak a bírák és az ügyészek a közvetítői eljárásról?

A kutatás tárgya a mediáció mint helyreállító igazságszolgáltatási eszköz alkalmazási lehetőségeinek vizsgálata volt, a hazai jogszabályi lehetőségek és a 2007. január 1. óta kialakuló alkalmazási gyakorlat tükrében. A kutatás nem vizsgálta a helyreállító igazságszolgáltatás tágabb alkalmazási lehetőségeit.

Kutatásunk során többek között feldolgoztuk a 2007-es év közvetítői eljárásának rendelkezésre álló adatait, illetve attitűdvizsgálatot végeztünk bírák és ügyészek körében. Az attitűdvizsgálat során arra kerestük a választ, hogy a bírák és ügyészek hogyan viszonyulnak a közvetítői eljáráshoz, illetve mit tudnak magáról a módszerről, milyen információk állnak rendelkezésükre. Az attitűdvizsgálatba három olyan megyét vontunk be, ahol magas a közvetítői eljárások száma, és három olyat, ahol ez a szám alacsony, továbbá bevettük a mintába Budapestet is. A Medián Közvélemény- és Piackutató Intézet közreműködésével összesen 202 ügyész és 99 bíró személyes kérdőíves megkérdezését végeztük el a hat megyében és a fővárosban. A bírákat és ügyészeket a városi bíróságokról és ügyészségekről választottuk ki.

5.2.3. Alapadatok az első évből

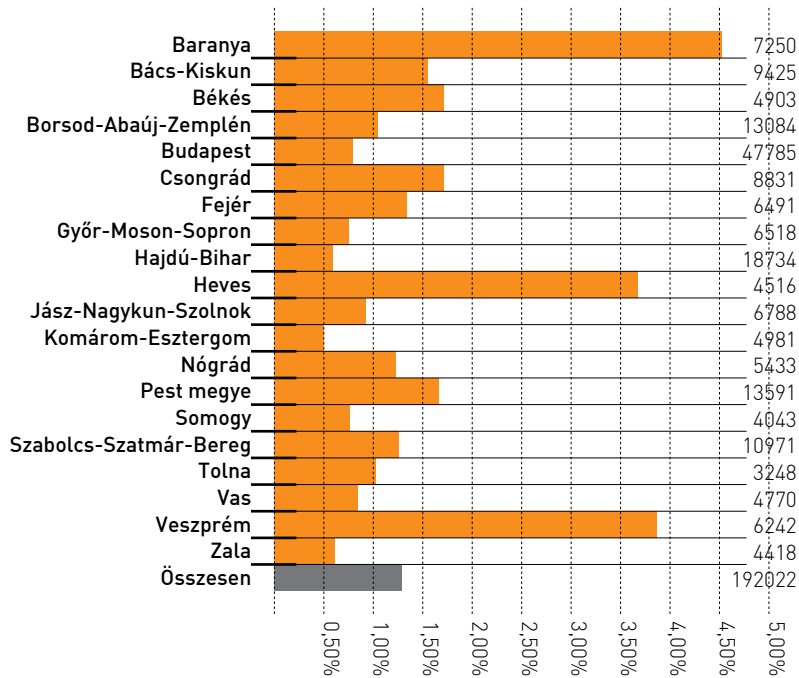
Az Igazságügyi Hivatal adatai szerint 2007 végéig 2.451 elrendelő határozat érkezett a hivatalhoz, ebből 1.529 (62,4%) határozat érkezett az ügyészségtől, 922 (37,6%) pedig a bíróságtól. Megállapodás az eljárások 85%-ában született. Az országosan lehetséges 298 elrendelő intézményből összesen 214 (72%) helyről érkeztek mediációs esetek. Az 50 megyei szintű elrendelő helyből 18 küldött ügyeket közvetítői eljárásra, a 248 helyi szintű elrendelő helyből pedig 196 használta ki ezt a lehetőséget. Az összesen 214 elrendelő szervből 156 (73%) kevesebb, mint 10 esetet küldött mediációra, tehát a potenciális elrendelő szervek háromnegyede szinte alig használta ki ezt a fajta alternatív megoldást. 47 elrendelő szerv van (22%), ahonnan 10 és 50 közötti a mediációra utalt ügyek száma, 50-nél több esetet pedig mindössze 11 ügyészség/bíróság (5%) utalt közvetítői eljárásra.

A bűncselekmények típusa	%	szám
Vagyon elleni	56,1	1.375
Közlekedési	27,9	685
Személy elleni	15,9	389
Ismeretlen	0,1	2
Összesen	100	2,451

11. táblázat

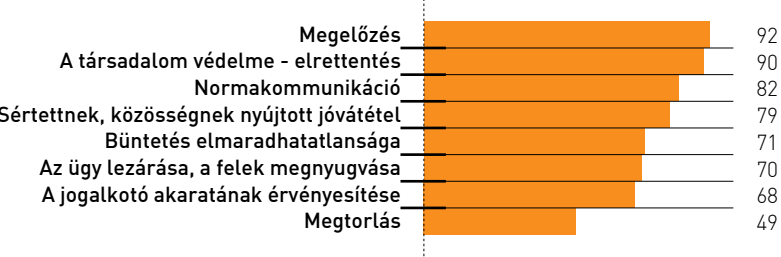
A mediációs esetek eloszlása a bűncselekmény típusa szerint

Nagyon változatos képet kapunk, ha a közvetítői eljárások és a vádemelések arányát vizsgáljuk megyei bontásban (ld. a 15. ábrát). Az országosan összesen 2.451 elrendelt közvetítői eljárás a vádemelések 1,28%-át tette ki, de az átlag területileg (megyéenként) nagy szórást mutat: maximuma 4,52% (Baranya), minimuma 0,50% (Nógrád), tehát Baranya megyében több mint kilencszer nagyobb eséllyel kerül egy bűncselekmény a mediátorok elé, mint Nógrád megyében. Ez a színes kép, a nagy szórás adta attitűdvizsgálatunk fő kérdését is: vajon mi okozza ezt a különbséget? Tudunk-e magyarázatot adni a megyék közötti óriási eltérésekre?

15. ábra
A mediációra küldött ügyek és a vádemelések aránya megyénként (2007, %)

A megkérdezett szakemberek a megelőzést és a jóvátétel jelentőségét tartják a legfontosabbnak a büntető igazságszolgáltatás során, míg a megtorlást tekintik legkevésbé fontosnak a lehetséges célok közül. Az ügyeket magas, illetve alacsony arányban közvetítői eljárásra utaló intézmények között nincs szignifikáns különbség, tehát elmondható, hogy a mediáció alapjául szolgáló nézeteket mindenhol nagy arányban fogadják el a szakemberek (ld. a 16. ábrát).

16. ábra
A büntető igazságszolgáltatás céljainak megítélése – átlagok egy 100 fokú skálán (100=nagyon fontos, 0=egyáltalán nem fontos)

5.2.4. Az attitűdvizsgálat

A kérdőíves vizsgálat célja az volt, hogy választ kapjunk arra a kérdésünkre, vajon az igazságszolgáltatásban dolgozó szakemberek attitűdje mennyiben magyarázza, hogy az adott megyében milyen arányban rendelnek el közvetítői eljárást. Milyen összefüggésben van a fenti nagy szórás azzal, hogy mit gondolnak a szakemberek a mediációról?

A vizsgálatot úgy terveztük, hogy a három, kiemelkedően nagy arányban esetet küldő megyéből (Baranya, Veszprém és Heves) és három, az átlagosnál kevesebb esetet mediációra bocsátó megyéből (Nógrád, Zala és Tolna) azonos számmal szerepeljenek a megkérdezettek (100-100 ügyész és 50-50 bíró). A kívánt mintaelemszám elérése érdekében a második körben Budapesten is készítettünk interjúkat, ahol a közvetítői eljárások száma a vádemelésekhez viszonyítva szintén az országos átlag alatt van.

A felmérés interjúinak kérdései alapvetően négy kérdéskör köré csoportosultak:

- az igazságszolgáltatás szerepe, feladatai;
- az igazságszolgáltatás működése;
- megelőző, megtorló, vagy helyreállító igazságszolgáltatás;
- a közvetítői eljárás megítélése.

Azt vizsgáltuk tehát, hogy ezekben az alapvető kérdésekben tapasztalhatóak-e lényeges eltérések a sok, illetve a kevés mediációt elrendelő megyék között.

5.2.4.1. A büntető igazságszolgáltatás célja

Az igazságszolgáltatás céljával kapcsolatos vizsgálódásunk alapvető célja, hogy képet kapjunk a büntető- illetve a helyreállító igazságszolgáltatási paradigmát előnyben részesítők arányáról a büntetőbírók és az ügyészek körében. Az interjúk során különböző kérdéscsoportokkal igyekeztünk választ kapni erre a felvetésre. Amikor a felsorolt nyolc cél jelentőségét egyenként ítélik meg a megkérdezettek, nem óriásiak, de mindenképpen mérhetőek az egyes célok közötti súlykülönbségek.

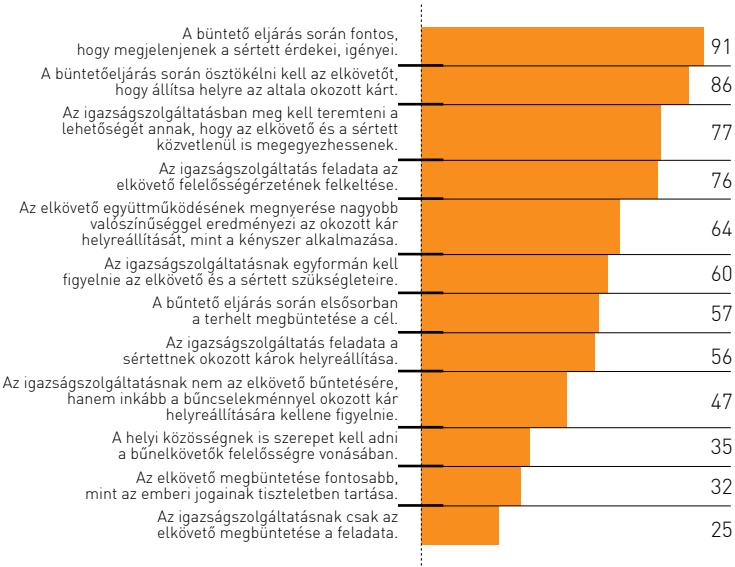
5.2.4.2. Az igazságszolgáltatás feladatai

A felmérés során Kerezsi Klára⁶⁸ egy korábbi kutatása nyomán (Kerezsi 2006) a büntető igazságszolgáltatás lehetséges feladatait – különös tekintettel a helyreállító igazságszolgáltatási feladatokra – két további feladattal kiegészítve egy blokkba foglaltuk, és arra kértük a válaszadókat, hogy ítélik meg, mennyire értenek egyet velük.

A sértett érdekeinek megjelenítésével, képviselésével szinte mindenki egyetért, és lényegében hasonlóan vélekednek az elkövető ösztönzéséről arra, hogy állítsa helyre az okozott kárt. A sértettnek okozott károk helyreállítása öt állításban is szerepelt, de ezek támogatottsága a szövegkörnyezettől függően különböző. Az előbbivel (az elkövető ösztönzése a kár helyreállítására) inkább értenek egyet, mint azzal, amelyben a felek közvetlen megegyezésének előmozdítása is szerepelt. Ennél is kisebb az elfogadottsága annak, amelyben az elkövető együttműködésének megnyerésével, illetve a kényszer másodlagosságával párosul a károk helyreállítása. Az öt közül az következik a sorban, amelyben a helyreállítás egyértelműen az igazságszolgáltatás feladataként jelenik meg, a legkevésbé pedig azzal értenek egyet, amelyben e cél mögött háttérbe szorul az elkövető megbüntetése.

Itt is jól láthatjuk, hogy az elkövető megbüntetése messze a legkevésbé fontos a szakembereknek, és a helyreállítást, valamint a sértett érdekeinek megjelenését helyezik előtérbe (ld. a 17. ábrát).

⁶⁸ A kérdések felhasználásához természetesen előzetesen engedélyt kértünk a szerzőtől. A felhasználás lehetőségéért ezúton is szeretnénk köszönetet mondani.

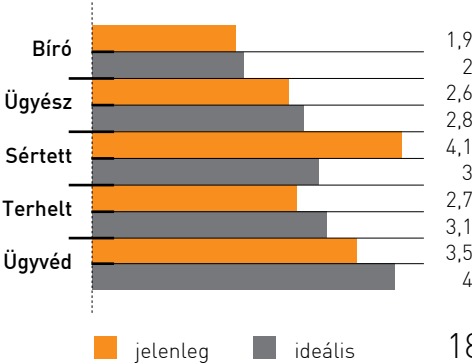
17. ábra

Az igazságszolgáltatás feladatainak megítélése – átlagok 100 fokú skálán [100=nagyon fontos, 0=egyáltalán nem fontos]

5.2.4.3. Az igazságszolgáltatás működése, a büntetőeljárás szereplői

E ponton arra voltunk kíváncsiak, hogy az igazságszolgáltatásban dolgozó szakemberek szerint kinek az érdekei érvényesülnek leginkább a büntetőeljárás során, kinek milyen szerep jut ebben a folyamatban, és miként változtatnának a jelenlegi helyzeten.

A válaszadók szerint a büntetőeljárásban jelenleg a bírónak van a legnagyobb szerepe, őket követik az ügyészek, és tőlük alig marad el a terhelt. A sértett érdekei az utolsó, ötödik helyre szorulnak. Ami a kíváncsított viszonyokra adott válaszokat illeti, éppen a sértett szerepében van a legnagyobb eltérés: két helyet javítva, árnyalatnyival a terhelt elé kerül, és az ügyvédek zárják a rangsort (ld. a 18. ábrát). A tényleges és az ideális pozíciókat összehasonlítva kizárólag a sértett az, akinek viszonylag nagyobb szerepet szánunk, mint amilyet ténylegesen tapasztalnak, tehát szeretnék azt, ha az ő érdekeit jobban képviselné az eljárás.

18. ábra

A büntetőeljárásban betöltött szerep fontossága jelenleg és ideálisan – átlagos ranghely [1=legfontosabb, 5=legkevésbé fontos]

5.2.4.4. A közvetítői eljárás megítélése a szakemberek körében

Álljon itt néhány alapvető adat az eljárások szerepével, fontosságával, megítélésével, jövőjével kapcsolatban (ld. a 12. táblázatot).

	Egyetértés, elégedettség, %-ban
A büntetések hatékonyak a bűnelkövetés csökkentése tekintetében	48%
A felett érzett elégedettség, hogy a mediáció a büntetőeljárás részévé vált	92%
A mediáció alkalmas arra, hogy növelje az igazságszolgáltatás hatékonyságát céljai elérése érdekében	75%
A mediáció egyszerűsíti a bírók, ügyészek munkáját (l. alább)	
Egyetértő bírók aránya	62%
Egyetértő ügyészek aránya	31%
Az eljárások kimenetele, végeredménye felett érzett elégedettség	80%
Az Igazságügyi Hivatal, a pártfogó mediátorok munkája felett érzett elégedettség	95%
Az eljárások száma növekedni fog a közeljövőben	69%

12. táblázat

A közvetítői eljárás megítélése adott kérdéskörökben

Elmondhatjuk, hogy a büntetés-végrehajtás szakembereinek csak kevesebb, mint fele gondolja azt, hogy a büntetés hatékony eszköz a bűnelkövetés csökkentése érdekében, üdvözlük viszont azt, hogy a mediáció megjelent az eljárásban, segítve ezzel az igazságszolgáltatást céljai elérésében.

A bírók körében kétszer annyi megkérdezett gondolta úgy, hogy az eljárás egyszerűsíti a munkájukat, mint az ügyészek. Ennek az is lehet az egyszerű oka, hogy az ügyészek előbb kerülnek kapcsolatba büntető ügyekkel és majd kétszer annyi eljárást rendeltek el, mint a bírók, tehát a bírók kevesebb ügygel találkoztak az eljárás bevezetése óta.

Kimagaslóan elégedettek a szakemberek az eljárások eredményével és az Igazságügyi Hivatal munkájával, ami szintén nagyon jó előjel a közvetítői eljárás további igénybevétele, elterjedése szempontjából, és a szakemberek majd 70%-a számít is rá, hogy az eljárások száma növekedni fog.

5.2.5. A kutatás néhány fontos konklúziója

Sajátos kettősség tapasztalható ma Magyarországon a büntető igazságszolgáltatás rendszerében: a helyreállító és a megtorló paradigma együttesen van jelen az igazságszolgáltatás szakembereinek körében, és mindkettő nagy támogatottságot élvez; azonban a helyreállítás egyértelműen előnyben van: a szakemberek kevésbé támogatják a megtorló magatartást. A jelenlegi büntetések gyakorlatát ugyanis közepes hatékonyságúnak vélik, ez pedig önmagában kevés a bűnelkövetések számának csökkentéséhez.

A bírók és ügyészek 75%-a szerint a mediáció növeli az igazságszolgáltatás hatékonyságát céljainak elérése érdekében, és egyöntetűen, 95%-ban elégedettek az Igazságügyi Hivatal munkájával a közvetítői eljárás területén. Nagyon fontos eredmény, hogy a szakemberek szerint a közvetítői eljárások elrendelése során a jogszabály mellett a helyi bírósági és ügyészségi gyakorlat, szokásrendszer, tehát a helyben gyakorolt hatás bír a legnagyobb befolyásoló erővel. Azt is tapasztaltuk, hogy azokban a megyékben, ahol kevés mediációs esetet rendelnek el, ez nem feltétlenül jelent sok elutasított kérelmet; sokkal inkább jelenti azt, hogy a kezdeményezett eljárások száma is alacsony, tehát a jogalkalmazók valószínűleg kevés információval rendelkeznek a mediációról, így nem vált a napi gyakorlat részévé.

Egyértelmű különbséget mérhettünk a sok és a kevés eljárást elrendelő megyék szakembereinek attitűdjében. A magasabb arányban eljárást elrendelő megyék szakemberei

- jobban hisznek a helyreállító igazságszolgáltatásban,
- jobban bíznak a mediációban,
- jobb a véleményük a módszerről és annak használatáról,
- kevésbé támogatják a megtorló magatartást,
- megfelelőnek tartják az eljárások során születő megállapodásokat.

Az első év tapasztatai alapján egyértelműen elmondhatjuk, hogy a közvetítői eljárás sikeres jogintézmény, amellyel az igazságszolgáltatásban dolgozó szakemberek alapvetően elégedettek. A módszer alkalmazásában azonban még sok kiaknázatlan lehetőség áll: a jelenlegi jogi szabályozás mellett is sokkal több bűncselekmény esetében lehetne használni a mediációt. Az ügyészeknek, bíráknak, mediátoroknak közösen kell dolgozniuk az eljárás széles körű használatba vételéért.

Források

- Kerecsi Klára (2006) *A helyreállító igazságszolgáltatás lehetőségei a bűnözés kezelésében*. Budapest: Budapesti Szociális Forrásközpont

Tárgymutató

addikciós problémák 27, 60, 166, 263, 265

aktivisták 104, 105,

aktív állampolgárság 26, 241, 242, 244,

alternatív szankció 8, 26, 33, 52, 133, 146, 211, 212, 219, 220, 222, 223, 239,

alternatív vitarendezés 24, 25, 78, 79, 81, 90, 141, 142, 144, 146, 178, 179, 185,

arányos büntetés 31, 34, 35, 37,

áldozat 3, 4, 5, 6, 7, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 40, 41, 43, 44, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 69, 71, 80, 81, 85, 89, 93, 109, 110, 111, 112, 115, 116, 118, 126, 128, 137, 138, 139, 140, 141, 150, 155, 157, 158, 159, 160, 162, 163, 164, 166, 167, 168, 170, 173, 174, 178, 179, 180, 181, 183, 184, 185, 188, 189, 190, 191, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 207, 208, 209, 212, 213, 215, 217, 221, 228, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 245, 255, 256, 257, 258, 267, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275,

áldozat–elkövető mediáció 20, 25, 27, 50, 70, 77, 78, 79, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 119, 125, 126, 129, 138, 142, 143, 144, 159, 166, 167, 168, 169, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 196, 207, 208, 209, 215, 216, 217, 258, 233, 234, 238, 239, 240, 275,

áldozatsegítés 53, 88, 195, 203, 221,

áldozatsegítő szervezet 230,

békéltetés 32, 74, 91, 126, 139, 141, 143, 157, 165, 179, 199, 208, 275,

bíró 5, 23, 33, 47, 48, 51, 53, 54, 79, 90, 97, 99, 111, 112, 115, 116, 119, 120, 121, 129, 130, 131, 132, 144, 145, 154, 155, 156, 159, 160, 163, 164, 178, 279, 280, 281, 286

167, 180, 184, 189, 212, 214, 220, 224, 233, 255, 261, 268, 279, 281, 282, 284, 285,

bíróság 5, 6, 7, 22, 23, 26, 27, 30, 34, 41, 42, 43, 50, 51, 53, 60, 64, 79, 80, 81, 88, 109, 110, 111, 113, 114, 115, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 132, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 147, 154, 155, 157, 159, 163, 164, 165, 167, 168, 169, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 179, 180, 184, 189, 199, 207, 208, 209, 211, 212, 213, 214, 222, 224, 233, 234, 235, 239, 256, 271, 275, 280, 281, 285,

bírósági ügyteher 80, 144,

börtönmediáció 153, 209, 238, 239, 240,

börtönpártfogás 220, 260,

börtönrendszer 211, 229, 230, 239,

büntetésközpontú szemlélet 31, 35, 38,

büntető intézkedés 167,

büntetőjogi felelősség 120, 122,

büntetőügyi mediáció 131,

bűnismétlés 222,

bűnmegelőzés 131, 245, 252, 256,

családi csoportkonferencia 19, 21, 27, 42, 60, 188, 222, 260, 263,

családi konferencia 59, 60, 163, 164,

családi tanács 79, 80,

diverzió 13, 23, 51, 53, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 116, 131, 133, 142, 146, 161, 162, 163, 180, 181, 207, 219, 220, 222, 224,

egyezség 5, 8, 69, 110, 121, 122, 124, 141, 142, 164, 166, 196, 207, 214, 239, 278,

elítélt 7, 27, 41, 120, 122, 139, 140, 189, 202, 212, 213, 214, 220, 227, 228, 229, 230, 233, 236, 240, 241, 243, 247, 248, 249, 263, 265, 274,

elkövető 110, 168, 169, 173, 175, 176, 182, 195, 200, 208, 217, 221, 222, 229, 230, 236, 243, 258, 284,

elterelés 51, 52, 94, 109, 110, 111, 116, 126, 142, 144, 161, 162, 164, 214,

esetkezelés 222, 260, 261, 262, 265,

értékelés 22, 53, 55, 60, 65, 66, 68, 81, 84, 92, 95, 124, 144, 153, 159, 178, 183, 184, 185, 204, 208, 211, 214, 216, 259, 272, 273, 276,

facilitátor 22, 49, 50, 93, 263, 264, 268, 270, 272, 275,

fájdalomkozás tényének ismerete 33,
felelősség 110, 169, 208, 229, 284, 251,
felnőtt elkövető 113, 225,
félig nyitott börtön 228,
fiatalkorúak igazságszolgáltatása 23, 147, 167,
gyűlölet-bűncselekmény 189, 191,
hatásvizsgálat 81, 175, 178, 179, 183,
helyreállítás-központú szemlélet 31,
helyreállító börtön 26, 245, 246, 247, 249, 250,
helyreállító eljárás 4, 5, 6, 7, 23, 27, 48, 90, 189, 222, 245, 246, 258, 272, 273, 275,
helyreállító folyamatra utalás 27, 256, 259,
helyreállító gyakorlatok 9, 11, 13, 17, 18, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 29, 42, 58, 103, 107, 198, 203, 204, 218, 245, 254, 258, 267, 268, 269, 270, 273, 275, 277,
helyreállító igazságszolgáltatás 1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 45, 47, 51, 52, 55, 69, 74, 78, 80, 81, 83, 84, 85, 91, 108, 109, 112, 115, 118, 125, 126, 129, 132, 139, 141, 144, 145, 147, 149, 150, 151, 152, 155, 159, 160, 161, 164, 167, 170, 172, 178, 179, 180, 182, 183, 185, 186, 187, 188, 189, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 202, 203, 204, 207, 209, 211, 213, 215, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 230, 233, 238, 240, 245, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 267, 269, 270, 271, 273, 275, 276, 280, 282, 283, 286,
helyreállító igazságszolgáltatási tanácsadó 228, 229, 230, 231, 233,
helyreállító megközelítés 21, 25, 49, 55, 82,
helyreállító paradigma 27, 194, 245,
helyreállító szemlélet 7, 27, 29, 31, 32, 34, 41, 46, 49, 50, 52, 53, 54, 55, 74, 107, 220, 249, 256,
Igazságügyi Hivatal 88, 130, 131, 132, 133, 134, 219, 225, 250, 251, 260, 279, 281, 285,
irányelvek 23, 139, 145, 147, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 172, 176, 190, 205, 221, 228, 269, 273,
iskolai konfliktus 21, 22, 29, 67,87, 90,
jó gyakorlat 1, 78, 89, 90, 94, 116, 208, 246, 249,
jóvátétel 3, 5, 6, 8, 25, 26, 27, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 37, 38, 40, 41, 47, 50, 51, 52, 54, 55, 91, 93, 109, 110, 111, 112, 114, 115, 118, 121, 122, 126, 127, 128, 132, 143, 157, 158, 160, 164, 166, 167, 169, 173, 178, 208, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 245, 246, 247, 248, 249, 255, 258, 269, 274, 276, 279, 280, 283,
jóvátételi szolgálat 246, 247, 248, 250, 251, 252, 253,
kárjóvátétel 8, 169, 219, 222,
képzés 21, 23, 52, 53, 63, 70, 73, 75, 76, 82, 83, 85, 90, 91, 93, 94, 95, 104, 105, 106, 107, 118, 123, 124, 129, 132, 145, 146, 148, 153, 154, 157, 159, 162, 164, 165, 174, 176, 179, 182, 184, 202, 208, 209, 214, 216, 222, 223, 225, 239, 240, 244, 246, 247, 248, 250, 251, 252, 253, 256, 257, 264, 265, 268, 272, 274, 279,
képesség 21, 22, 27, 55, 67, 68, 69, 70, 71, 75, 92, 104, 106, 107, 153, 155, 162, 182, 223, 243, 246, 247, 250, 251, 252, 253, 256, 262, 272,
kísérleti program 23, 70, 78, 79, 87, 110, 116, 118, 153, 182, 207, 222, 233, 242, 243, 260, 263,
kollektív önérdék 39, 40,
kompenzáció 31, 32, 49, 53, 143, 169, 173, 176, 213, 219, 229, 236,
konferenciamodell 21, 60, 61, 162, 163, 164,
konfliktuskezelés 20, 21, 22, 29, 30, 67, 69, 71, 72, 75, 76, 77, 79, 80, 90, 91, 93, 96, 97, 99, 100, 101, 102, 155, 158, 159, 178, 246, 267, 278, 279,
konfliktusok megelőzése 279,
kortárs-mediáció 21, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 178, 179,
kortárs-mediátor 70, 71, 75, 76,
Kortárs-segítés 94, 226,
kör-modell 47, 209,
közösség 3, 4, 5, 6, 7, 20, 21, 22, 24, 25, 26, 27, 29, 30, 32, 34, 35, 38, 39, 40, 44, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 59, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 69, 75, 78, 81, 82, 83, 90, 93, 94, 96, 97, 98, 103, 104, 105, 106, 107, 109, 112, 115, 139, 143, 150, 154, 155, 156, 158, 168, 170, 173, 176, 178, 179, 180, 182, 188, 189, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203,

204, 205, 209, 212, 215, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 229, 238, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 252, 253, 255, 256, 258, 260, 262, 263, 267, 269, 270, 274, 276, 283, 284,
közösségi mediáció 178, 179, 209, 269, 276,
közvetett mediáció 23, 158, 188, 237, 270,
közvetítői tevékenység 131, 279,
kutatás 24, 27, 43, 45, 61, 62, 65, 66, 76, 82, 83, 84, 85, 89, 149, 183, 184, 189, 228, 269, 271, 273, 274,
legalitás elve 146,
magánfél 229, 230,
magánvád 120, 121, 126, 139, 269, 270,
mediáció 4, 8, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 47, 50, 52, 53, 69, 70, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 96, 100, 101, 108, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 118, 119, 120, 122, 123, 124, 125, 126, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 137, 138, 141, 142, 143, 145, 147, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 165, 166, 167, 168, 169, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 188, 196, 197, 198, 207, 208, 209, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 220, 221, 222, 225, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 258, 270, 271, 272, 276, 278, 279, 280, 283, 285,
mediációs/közvetítői eljárás 52, 79, 80, 90, 100, 112, 113, 116, 119, 120, 121, 122, 123, 129, 131, 156, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 209, 213, 214, 222, 225, 270, 274, 279, 281,
mediációra utal 114, 116, 122, 157, 207, 280, 281,
mediációs szolgálat 77, 153, 154, 156, 157, 158, 159, 160, 165, 168, 174, 175, 176, 177, 202, 212, 230, 233, 236, 238, 239, mediációs szervezet 79, 118, 123, 159, 160, 179, 199, 217, 269,
mediátor/közvetítő 5, 23, 25, 49, 50, 69, 70, 71, 74, 75, 76, 79, 80, 81, 100, 101, 102, 112, 113, 114, 115, 116, 118, 119, 120, 123, 124, 126, 128, 129, 131, 132, 134, 141, 144, 155, 156, 157, 158, 159, 162, 168, 174, 176, 179, 182, 184, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 207, 208, 209, 211, 212, 213, 214, 216, 217, 221, 234, 237, 238, 239, 240, 268, 269, 270, 272, 279, 281, 285, 286,
megállapodás 4, 5, 7, 22, 27, 31, 32, 33, 40, 41, 49, 50, 51, 52, 55, 63, 64, 65, 70, 100, 101, 102, 115, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 131, 132, 133, 134, 153, 156, 157, 158, 159, 164, 169, 174, 176, 180, 199, 212, 213, 214, 216, 220, 234, 248, 255, 256, 257, 259, 273, 274, 276, 280, 281, 286,
megegyezés 4, 6, 7, 61 70, 121, 134, 213, 283,
megtorló igazságszolgáltatás 20, 29, 30, 32, 34, 37, 38, 40, 41, 42, 43, 178, 215,
megtorló paradigma 285,
modellprojekt 91, 94,
nemi dimenzió 178, 183,
nevelő célú intézkedés 166,
nyitott börtön 228,
officialitás elve 182,
opportunitás elve 146, 172, 182,
ObmB 53, 245, 246, 247, 249, 250,
önkéntes 4, 5, 23, 24, 25, 31, 32, 48, 49, 50, 53, 55, 69, 70, 74, 84, 104, 105, 106, 107, 123, 129, 134, 155, 158, 179, 195, 202, 203, 209, 216, 220, 225, 229, 231, 234, 256, 261, 262, 269, 270, 274, 276, 279,
párfogó felügyelő 142, 144,
Pártfogó Felügyelői Szolgálat 222,
prevenció 3, 110, 111, 120, 122, 194, 276, 269,
próbára bocsátás 78, 126, 130, 157, 220,
reintegratív megsegényítés 81,
reintegráció 25, 223, 256,
reintegráló önbizalom 81,
resztoratív társadalom 269,
retributív szemlélet 36,
sértett 3, 4, 5, 6, 20, 22, 26, 47, 108, 109, 111, 112, 114, 115, 116, 118, 119, 120, 121, 124, 126, 127, 128, 131, 132, 135, 138, 139, 140, 141, 143, 144, 145, 146, 151, 158, 162, 166, 186, 190, 191, 208, 216, 217, 222, 223, 225, 245, 246, 278, 279, 283, 284,
Szakképzés 246, 250, 251, 252, 253,
szakmai titoktartás 80, 234,

szándékos fájdalomkozás 33, 35, 37, 38,
szembesítéssel mediáció 196,
személyes találkozó 129, 157, 168, 234, 235, 237,
szimbolikus jóvátétel 158, 222, 225,
szociális munkás 62, 80, 91,
Täter-Opfer-Ausgleich 126, 128, 129, 210,
TOA 125, 126, 127, 128, 129, 207, 208, 210,
terhelt 22, 23, 52, 111, 114, 119, 120, 121, 131, 140, 154, 156, 208, 209, 214, 217, 224, 225, 263, 284,
tevékeny megbánás 109, 132, 221, 280,
utánkövetés 64, 65, 70, 101, 102, 159, 202, 248, 264, 265,
utógondozás 27, 112, 220, 222, 226, 260, 261, 262, 263,
ügyész 5, 6, 7, 23, 47, 51, 52, 53, 54, 88, 109, 111, 112, 113, 115, 116, 119, 120, 121, 126, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 139,
141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 151, 154, 156, 157, 167, 168, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 181, 182, 184,
185, 200, 207, 208, 209, 214, 216, 217, 220, 224, 233, 239, 270, 279, 280, 281, 282, 284, 285, 286,
védelmi intézkedések 60, 172,
védő intézkedés 166,
vétség 126, 142, 146, 148, 180, 181, 184, 225,
visszaesés 32, 41, 115, 191, 243, 258, 273, 275.

Módszertan

A publikáció a “Helyreállító igazságszolgáltatás európai jó gyakorlatai a büntetőeljárársban” címmel 2009. április 27. és 29. között Budapesten, a JLS/2007/ISEC/FPA/C1/033 számú, azonos elnevezésű projekt keretében megrendezett nemzetközi konferencia előadásait tartalmazza. A konferencia tematikájának összeállítása az Európai Unió tagállamainak az Európai Büntmegelőzési Hálózaton keresztül elért és bevont nemzeti szakértői által az egyes tagállamokban alkalmazott helyreállító gyakorlatokra vonatkozóan adott információ alapján történt. Jelen kötet tartalma és rendszerezése annyiban tér el a konferencia tartalmától és tematikájától (ld.: <http://www.bunmegelozes.hu/index.html?pid=1638>), amennyiben azt az egyes szerzők tanulmányai tartalmi egysége megőrzésének igénye indokolja. Amíg a konferencián lehetőség volt arra, hogy külön plenáris üléseken és szekciókban, egyes aspektusok kiemelésével hangozzanak el egyes előadások – adott esetben egy előadótól több előadás –

- a büntmegelőzésben (büntető igazságszolgáltatáson kívül),
- a büntetőeljárás vádemelést megelőző szakaszában,
- a büntetőeljárás bírósági szakaszában, valamint
- a büntetésvégrehajtásban

alkalmazott helyreállító gyakorlatokról, addig a publikációban büntmegelőzés-büntetőljárárs-büntetésvégrehajtás szerint rendszereztük a tanulmányokat, mivel a büntetőeljárásban alkalmazott gyakorlatokról szóló írársok egyaránt tartalmaznak vádemelést megelőzően és a bírósági szakaszban alkalmazott gyakorlatokat, amelyekre lényegében azonos feltételek mellett kerülhet sor és lényegében azonos szabályok vonatkoznak. További eltérés a konferencia tartalmától, hogy azok a beszédek és előadások, amelyek elhangzását kizárólag a konferencia formális, illetve hálózatépítést célzó jellege indokolta, jelen kötetben nem szerepelnek. A publikáció címével ellentétben egyes tanulmányoknál indokoltnak tartottuk a “rossz gyakorlatokra” vonatkozó tapasztalatok szerepeltetését is a tanulságok megosztása céljából. A publikációhoz tartozó Tárgymutató áttekintést nyújt a helyreállító igazságszolgáltatással és annak gyakorlataival kapcsolatban a különböző tagállamokban használt terminológiáról.

Felelős kiadó Igazságügyi és Rendészeti
Minisztérium, Budapest 2010

Szerkesztő Gyökös Melinda, Klopfer Judit,
Lányi Krisztina

Kiadvány-, arculatterv és gyártás Graphasel Design Studio

A kiadvány kereskedelmi
forgalomba nem kerülhet.
Készült 500 példányban.

A tanulmánykötet az Európai Bizottság – Igazságügy, Szabadság és Biztonság Főigazgatósága pénzügyi támogatásával a „Bűnmegelőzés és a Bűnözés Elleni Küzdelem” egyedi program 2007. évi allokációjából a „Helyreállító igazságszolgáltatás európai jó gyakorlatai a büntetőeljárásban” című, JLS/2007/ISEC/FPA/C1/033 számú projekt keretében készült.

A kötetben foglalt nézetek a tanulmányok szerzőinek nézetei, azok semmiképpen sem tekinthetők az Európai Bizottság vagy az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium hivatalos állásfoglalásának.

A helyreállító igazságszolgáltatás európai jó gyakorlatai a büntetőeljárásban
European best practices of restorative justice in the criminal procedure